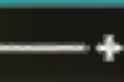

चांदीबा

जानेवारी १९७८

आमारवाणी

तुर्थः, कामध्व, दर्पध्व,
धर्मः, क्रोध, क्षमा, दमः
अर्था देतानि सर्वाणि
प्रवर्तन्ते.....

॥ १ ॥

[आनंद, शांत, गर्व, धर्म, क्रोध, दम व दम ही सर्व देतात असतात. म्हणजे ज्याच्या अंतः
पैसा असतो त्याच्या अंतःस्थित असतात.]

पीडाकर ममिश्वाणाम्
यत्स्यात् कर्तव्यमेव तत्

॥ २ ॥

[मनुष्याच्या अंतःस्थित होतो तो सर्व करण्या योग्य असतो.]

अयुध्यमानं, प्रच्छन्नम्,
प्राजलि, शरणागतम्,
पलायितं, प्रसन्नं वा,
न त्वं हन्तु मर्हसि

॥ ३ ॥

[युद्ध करण्यास सिद्ध नसलेल्याचा, लपून असणाऱ्याचा, हात जोडणाऱ्याचा, शरण मागणाऱ्याचा
पळून जाणाऱ्याचा, शिगतलेल्याचा व वध करता कामा नये.]

न रणे शक्यते जेतुम्
विना युद्धेन वाग्जलात्

॥ ४ ॥

[युद्ध करून विजय मिळवायला नसावा, वाग्जल होऊन नाही.]

कावळा आणि धुवड

[५३]

कावळा परण्याच्या सुभाराम अरिमर्दन
अनुयायांसह कावळाचा शिकार
करण्यासाठी येऊन म्हणाला-
"कावळाचा राजा आणि मंत्री दोघांचे
खूप वाडण सारले आहे. ते हकडून निघून
जायच्या विचारात आहेत. म्हणून आपण
त्यांच्यावर हल्ला चढविला तर ते फारसा
विरोध करू शकणार नाहीत."

म्हणून धुवडाची चाड वडाच्या झाडा-
वर येऊन पडली. परंतु त्या वेळी
झाडावर एकदेखील कावळा नव्हता. झाडा-
खाली होऊन कपूत पडलेला
स्थिरजीवी फक्त दिसला. त्याला डार
करायला धुवडे घांवली तेव्हा तो म्हणाला-
"मला मारू नका. आपल्या राजाकडे
येऊन जा. त्याला कित्येक गोष्टी सांगणार
आहे."

धुवडांनी ते अरिमर्दनला जाऊन सांगि-
तले. त्याने स्थिरजीवीला जयल
जाऊन विचारले-"काय हो, तुम्ही काव-
ळाच्या जातीतील वडीलधारे आणि
तुमच्यावर हा प्रसंग कसा आला?"

स्थिरजीवी म्हणाला-"राजा, एक
त्या दुष्ट मेघवर्णाने, तू त्याच्या
अनुयायांना डार केलेस म्हणून रागाने
तुमच्या गुहेवर हल्ला करण्याचा विचार
केला होता. बलवंत शत्रूशी वैर वाढविण्यात
अर्थ नाही, तू त्याच्याशी संधी करून घे, असे
मी सुचविले. तो त्यामूळे चिडला व मला
राजद्रोही म्हणून मारहाण करून या अवस्थेत
पोडून निघून गेला. जाताना म्हणाला-
"तुम्ही मित्रमंडळी धुवडे आहेत त्यांच्याच-
कडे जा. असे सांगून हारणाऱ्या शत्रूकडे
आपल्या सर्व अनुयायांसह निघून गेला."

रक्ताक्ष म्हणाला—“त्या गाढवाला ठार करून फेकून द्या, कोठेतरी! जलमी होऊन मरामला टंकलाच आहे. सहज ठार करता येईल. जंगला वरा झाला तर पळून जाईल व आपल्यासमोर ह्याचा एक उभा राहील. मुलाला ठार करणाऱ्या सापाशी ब्राह्मण स्वार्थवश समेटाच्या गोष्टी करायला गेला. त्या ब्राह्मणाला नकार देणाऱ्या सापाप्रमाणेच तुम्ही याचा सल्ला अगर सहाम्य नाकारले पाहिजे.”

“एकू दे तरी, ती गोष्ट.” अरिमर्दन म्हणाला. तेव्हा त्याला “ब्राह्मण आणि सापा”ची गोष्ट सांगू लागला:

“हरिदत्त नावाचा एक ब्राह्मण होता. त्याच्या माजकीचे थोडेसे शेत होते. त्यात पीक वगैरे बेताचेच होई. बायको व एक मुलगा याच्या उदरनिर्वाहाला पुरेल एवढे देखील निघत नसे. एकदा तो ब्राह्मण आपल्या शेताची राखण करायला गेला. एका झाडाखाली विभ्रंतीसाठी बोट्या आडवा झाला. सोप मोडतांच शेतातल्या वाळूलातून एक साप बाहेर येत असलेला त्याला दिसला.

“अस्सं, हा माझ्या शेताची राखण करणारा नागसाप आहे वाटतं? मी त्याची पूजा आराधना केली नाही म्हणून आपल्याला

मनात विचार करून हरिदत्त धावत घरी गेला आणि एका पणतीत दूध आणून त्याने सापाच्या विलाजवळ ठेवले आणि हात जोडून म्हणाला—“नागराजा मी दारिद्र्य भोगतो आहे. माझ्यावर कृपा कर.”

साप ते दूध पिऊन तुप्त झाला. दुसऱ्या दिवशी हरिदत्त तेथे जाऊन पाहतो तर पणतीत एक सोन्याचे नाणें होते. आपण दूध पाजल्याबद्दल नागराजाने आपल्यावर ही कृपा केली, असे त्याला वाटले.

त्यानंतर तो दररोज एक पणतीभर दूध आणून ठेवी आणि त्यात एक सोन्याचे नाणें आणून.

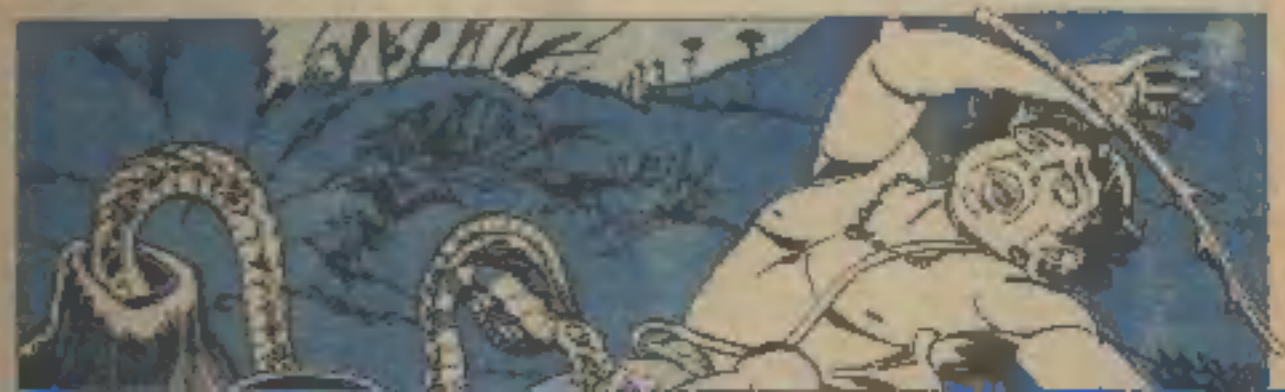
एकदा त्या ब्राह्मणाला परगाची काम-निमित्त जावे लागले तेव्हा त्याने दररोज दूध विलाजवळ ठेवून नागराजाची पूजा करण्याचे काम आपल्या मुलाला सांगितले.

“विलात सूप सोन्याची नाणी असणार. हा दुष्ट साप फक्त एकेकच आणून देतो.” असा विचार करून साप

आला तेव्हा मुलगा त्याला काठीने मारायला गेला. साप मेल्या की बीळ खणून सर्व मोहरा आपल्याला काढून घेता येतील असे त्याला वाटले होते.

परंतु काठीचा वार चुकला आणि साप चवताळून मुलाला चावला. मुलगा तत्काळ जागच्या जागी गेला. घरी परतल्यावर ब्राह्मणाला ते सर्व कळले. त्याने मुलाची अंत्येष्टी वगैरे उरकल्यावर पुन्हा वृध नेऊन विलासमोर ठेवून म्हणाला—“नागराजा! तुम्ही काहीच चूक नाही. तुला ठार करण्यासाठी जाऊन माझ्या मुलाने स्वतःच मृत्यूला बोलावणे दिले.”

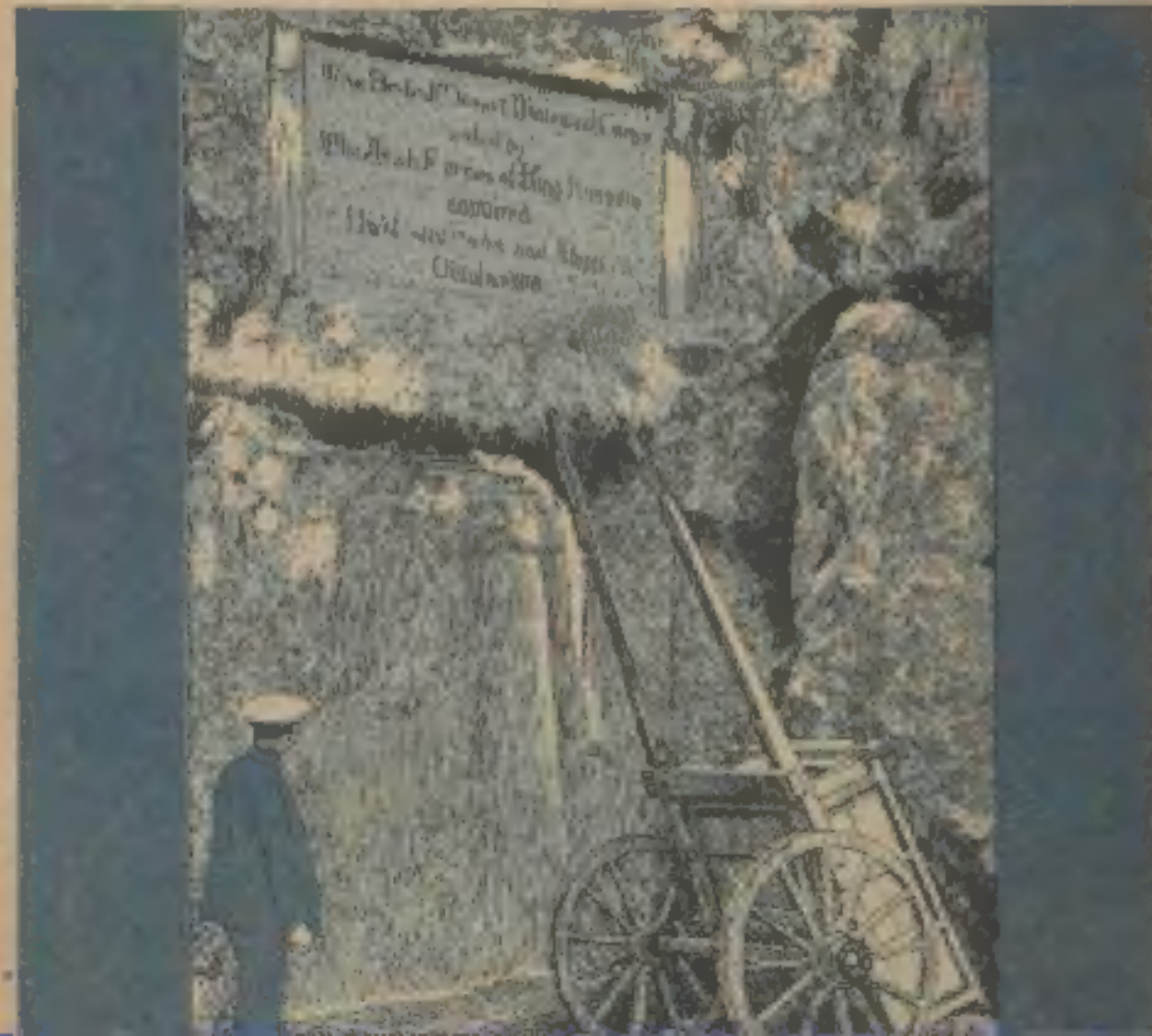
साप ब्राह्मणाला म्हणाला—“अरे ब्राह्मणा! मी तुझ्या मुलाला ठार केले तेव्हाच मी तुझ्याशी जोडलेले नाते कायमचे तुटले. यापुढे आयुष्यभर माझ्यावर भक्ती दाखविणे तुला नाही. तुझ्या व माझ्यामध्ये तुझ्या मुलाचे प्रेत आडवे पडले आहे. तेव्हा तू आल्या वाटेने परत जा. मी बीळ सोडून आजपरसून जात आहे.”

१९१. तीन हजार वर्षांचा इतिहास

ब्रिटिश वेदील शिलावर ३,००० वर्षांचा इतिहास लिहिलेला आहे. इजिप्त, असीरिया, चीन, रोम, फारस वगैरे देशांचे सैन्य या स्थानावरून गेले आहे. काहीनी ते मूर्ती कोरून देवळा वर काहीनी शिलाफेस मिळून मिळून. यासून अस्पष्ट झालेले शिल्ले इ. स. २ व्या शतकातील अमेरिका देशाचा राजा अमरताजिरपाल तृतीय याच्या कळ्यातले असलेले आहेत.

माया सरोवर

[२३]

[जयशील व सिद्धाधक यांना नवीन्या परिसरात मकरकेतू व देवशर्मा घेऊन. त्यानंतर थोड्या वेळाने एक हुंकर राक्षस भाकागातून उतरला. त्यासून मायासुरेश्वर व कायतनाला जखम झाल्यात पदवी होती, त्यांचे कडे राखण करावयाचे या विचारात ते सर्व जण नववृकरास हंसण्यावर हल्ला करायला आले. पुढे-]

हुंकराच्या वेडा झालून त्याने हल्ला उतरायला घाबला, परंतु तितक्यात त्याच्या जलवृक राक्षसांना येत घाबून भागे वळून जयशीलला म्हणाला- "जयशील! जल राक्षस हुंकरा वळकावण्याच्या विचारात दिसत आहेत. यांना ठार करायला आमच्या मदतीला येतोस का?"

जयशीलाने काही न बोलता आपली तलवार शांतपणे म्यानंत ठेवली व थोडासा रागानेच म्हणाला- "आमच्या कनकाक्षी मकरकेतूने आपल्या हातातला भाला वर उचलून धरला आणि धाईधाईने नदीत

महाराजांच्या मुलांना तुम्हा तो माया-सरोवर अपहरण करून घेऊन गेला. त्यांचे रक्षण करण्याची जबाबदारी घेऊन मी आलो आहे. मला इतर कामे करण्याची इच्छा नाही. आता या संकटात सापडलेल्या त्या दुष्टावर सूड उगविण्याची इच्छा मुद्दा माझ्या मनात आहे. त्या हुंसाच्या रथात तो नाही, हे त्याचे नशीब. त्याला कोण काय करणार?"

ते उत्तर ऐकून मकरकेतूचा देह आपाद-मस्तक हादरला. तो गयावया करीत देवशर्माला म्हणाला—"वैद्यदेव! जय-शीलच्या मनात आमच्या विषयी एवढे का वैर आहे? मला खरे नाही वाटत. तुम्ही

कन्यांच्या अंगांना काणां स्पष्ट वखाल केलेला नाही. दोघे किती मुर्खी आहेत. शिवाय मायासरोवरेस्वर किती प्रेमादराने त्यांच्याकडे लक्ष देतो आहे!"

"जयशीला! मोठा राग बावर व पहिल्याने तलवार उपसून पुढं हो. माया-सरोवरेस्वरावर सूड उगवायची ही वेळ नाही." देवशर्मा म्हणाला.

दुसऱ्या क्षणात जयशीलाने तलवार उपसली. लगेच सिद्धसाधक "जय महाकाळ!" असा घोष करीत वन-माणसांच्या आवाजात उडी मारून बसला. पापणी लढाव्याच्या आत सर्वजण ओरडत नदीत उतरले आणि वृकराक्षसांवर तुटून पडले.

तिकडे हुंसरथात मायासरोवराचा अंग-रक्षक, रथ वृकराक्षसांच्या हातात पडू नये यासाठी पाण्यातच दूर नण्याचा प्रयत्न करू लागला होता. जलप्रहारेवर बसून भाला फिरवीत येत असलेल्या मकर-केतूला पाहून आणि वनमाणसांवर भाला घेऊन येत असलेल्या सिद्धसाधकांना पाहून वृकराक्षस घाबरूनच गेले. ते पळून जात असता जलप्रहारेने त्यांना सोडने घेऊन नदीकिनार्यावर फेकायला सुरवात केली. जयशील पाण्यात पोहोत

जात होता.

दहा पंधरा मिनिटांच्या अवधीत अनेक वृकराक्षस उर झाले. कित्येक जखमी होऊन पाण्यात गटागटचा खाऊ लागले. जलप्रहारेने किनाऱ्यावर ज्यांना फेकून दिले होते त्यांपैकी काहींचे पायच मोडले होते तर काहींची डोकीच फुटली होती. ते किनाऱ्यावर तडफडत होते. पाण्यात पोहोणेच अशक्य झाले होते.

सिद्धसाधक जगा जगांमधून होता ते एका वृकराक्षसाला दोन्ही हातांनी उचलून पाण्याबाहेर आले. त्याच्या पाठोपाठ मकरकेतू, सर्पनक्ष व सर्पस्वरही राहिले. एकटा जयशील हुंसरथावर

चढला व तलवार दाखवून त्यातल्या अंगरक्षकाला दरडावून म्हणाला—"खरे सरोवरेस्वराच्या अंगरक्षका! रथ किनाऱ्याला आव रथावरोवर आकाशात उडून जायचा तू प्रयत्न केलास. पहिल्याने तुझे डोके घडावून खाली पडेल, लक्षात असू दे!"

ते ऐकून अंगरक्षक संतापून डोळे बटारून म्हणाला—"महाशक्तिसंपन्न माया-सरोवरेस्वराच्या अंगरक्षकाला आजपर्यंत इतक्या अपमानकारक शब्दात विचारण्याची हिंमत कोणी केली नव्हती."

"मी केली आहे! पाहू दे तरी तुम्हा पराक्रम! खड्गमुठ करतां येते का तुला?" असे म्हणत त्याच्याकडून काही उत्तर

साच्या खांद्यावरून खाली उडी मारून आणि वनमाणसाच्या हातातल्या जळक-राक्षसाचे दोन्ही कान धरून त्याच्या जमिनीवर ठेवीत म्हणाला-“अरे पाण्या-तल्या जांडग्या! जबरदार! पळायचा प्रयत्न केलास तर जागण्या जागो तुला मी ठार करीन.”

नंतर हंसरथाजवळ जाऊन म्हणाला-“जयशीला! सांगू! वनमाणसासह पा हंसरथात बसून हिमालय पर्वतात जावे आणि तेथे तपश्चर्या करीत बसावे असे आवाटते आहे. आमचे दोघांचे वजन उचलण्यासाठी हा हा जळकट जसेल का रे?”

ते ऐकून स्मित करीत जयशीलने रथातल्या अंगरक्षकाकडे एकदा पाहिले. अंगरक्षक रथचक्राकडे लक्षपूर्वक पाहण्या-सारखे करून म्हणाला-“हा रथ म्हणजे सामान्य नाही. याचा महिमा फार मोठा आहे. हे हस फक्त शीमेसाठी जोडलेले आहेत. सरोवरेश्वरांच्या मनात बाले तर हा रथ सात खालचे आणि सात वरचे असे जे चवदा लोक आहेत त्यात कोठेही जाऊ शकेल.”

“अम्मं! इतका मोठा महिमा असलेला रथ गरडागिधाडाची घाद आल्याबरोबर

तो तुझा महाप्रतापी मायासरोवरेश्वर त्या वेळी रथातच होता ना? मग तो रथातून खाली कसा पडला रे? आतां या फुकटच्या गप्पा सोड. हा भाला खुपसून तुला अणघात येथे कोळवीन!” असे म्हणत सिद्धसाधक आपला भाला अंगरक्षकावर उगारून उभा राहिला.

जयशीलने त्याला मध्येच अडवून हात केले म्हणाला-“साधका! बरे रथातून खाली पडल्या. एकटा माया सरोवरेश्वरच पडला नाही, तर राजकन्या कांचनमाला सुद्धा पडली आहे. तिचा जीव देखील धोक्यात आहे. ही गोष्ट विसरून चालणार नाही.”

मकरकेतू जबरजस्तीने त्याला करून दुःखाने सुस्कारा सोडीत म्हणाला-“जयशीला! आमच्या राजाच्या शोधार्थ व रक्षणार्थ आम्ही या रथात जावे म्हणत आहो. ते कोणत्या भयंकर संकटात सापडले आहेत, देवच जाणें!”

“आम्ही सुद्धा निघतो आहो. प्रथम राजकन्या कांचनमालेचा शोध आम्हांला काढावयाचा आहे. जर तिच्या जिवाला काही बपाव झाला असेल तर त्याची जबाबदारी तुमच्या त्या सरोवरेश्वर महा-राजावरच आहे. त्याचे डोके भेट

म्हणून आम्हांला महाराजांकडे मी नेऊन देणार आहे!” जयशील म्हणाला.

इतका मान खाली करून स्वस्थपणे सर्व ऐकत उभा राहिलेला देवशर्मा चटविशी मान वर करून म्हणाला-“जयशीला! मी तुला पूर्वीच सांगितले आहे की सृष्टी सगवयाची ही वेळ नव्हे. निघून सरोवरेश्वर आणि कांचनमाला दोघे अरण्यात कोठे आहेत, जेजून जिवंत आहेत की नाहीत, याचा शोध लावणे हे पहिले काम आहे!”

“होय रे बाबा! त्या सरोवरेश्वराचे काय झाले ते होऊ दे, परंतु राजकन्या कांचनमाला सुखरूप आहे की नाही हे पाहणे आमचे प्रथम कर्तव्य आहे. काय

म्हणतोस साधका? मग निघू या का?" जयशील म्हणाला.

सिद्धसाधकाने एकदा बहूकडे दृष्टी फिरवून पाहिले व म्हणाला—"या भयंकर अरण्यात ती दोघं कोठे पडली असतील, शोध लावणे म्हणजे सामान्य गोष्ट आहे का?"

साधकाने ते म्हटल्यावर हंसरयावहन नदीकिन्यावर उतरून अंगरक्षक, साधक होता त्या बाजूला भोत भीत वनमाणसाकडे पहात गेला व म्हणाला—"अहो! आमचे महाराज आणि कांचनमाला नावाच्या राजकन्या अरण्यात पडल्या ती जागा मला चांगली माहीत आहे. त्या जागेजवळच

आणि एका जागी एकही झाड नाही. तेथून पांढरा धूर आकाशात उडत आहे."

"बरोबर! अंगरक्षकाच्या मदतीने तेथपर्यंत आपल्याला पोचता येईल. तरमग निघा रथात!" असे म्हणत देवशर्मा रथ होता त्या बाजूने निघाला.

"वैद्यदेव! रथात सर्वांना जागा कशी पुरेल हो? सिद्धसाधक आणि त्याचे वाहन वनमाणूस यांना रथात कसे काय न्यायवे? मकरकेतू आपल्या जलप्रवाहावर बसून हंसरयात बसून रथ हे सर्व वजन घेऊन आकाशात उडू शकेल का?" जयशीलने विचारले.

देवशर्मा सर्वांकडे पहाऊन नजर फिरवून म्हणाला—"जे लोक वाहनांवर आहेत त्यांनी आपापल्या वाहनांवरच आले पाहिजे. काय साधका? काय रे मकरकेतू?"

मकरकेतूने उत्तर न देता फक्त सिद्धसाधकाकडे पाहिले. सिद्धसाधक बिडल्यासारखा दांत ओठ चाबीत मकरकेतूकडे पहात म्हणाला—"आम्ही तुमच्या जागी इतक्या वेळाने या वाट अरण्यात कसे पोचतो पहा. परंतु वाटेत या मकरकेतूने काही प्रकार केला तर मात्र याला ठार करून माझ्या वनमाणसापुढे फेराळ करायला टाकीन."

आता मीन आला आहे. मकरकेतू हंसरयाहंसविष्याचा खूप प्रयत्न करीत म्हणाला.

"या गंध्या मी खूप ऐकल्या आहेत! राजकन्या कांचनमाला आणि युवराज कांचनवर्मा आम्हांला सुरक्षितपणे भेटेपर्यंत तुमचा हा मायासरोवरेड्वराचा धोळका आम्हांला शत्रूच वाटणार." सिद्धसाधक म्हणाला.

त्यानंतर मकरकेतू आणि सिद्धसाधक या दोघांशिवाय डाकी सर्व हंसरयात चढले. अंगरक्षकाने त्यांना कोणत्या दिशेने यावे हे सांगितले व म्हणाला—"एक मोठा डोंगर आहे आणि तथे शिवगारी

झाडे आहेत, ती जागा लक्षात असू या!"

हंसरय आकाशात उडू लागला. तो दृष्टीवाड झाल्यावर सिद्धसाधक वनमाणसाच्या खांद्यावर व मकरकेतूला म्हणाला—"काय रे केतू! निघू या का?"

मकरकेतू मानेने होकार देत जलप्रवाहावर चढला. इतक्यात साधकाच्या वाहनाने धरून आणलेला वृकराक्षस साधकाच्या पायां पडून म्हणाला—"महाप्रभो! मला आपल्या सेवकासारखा बरोबर घ्या. आजपासून मी आपला बाली आलो आहे."

ते ऐकून सिद्धसाधक कुलून गेला. म्हणाला—"अरे पाण्यातल्या बाली! फार

चांगले बोललास. परंतु तू माझ्या या वनमाणसाच्या बरोबर इतक्या वेगाने येऊ शकशील का?"

"मालक! मला पंख नाहीत हे सरे असले तरी जमिनीवर पक्ष्यांसारखे वेगाने मला पळता येते." वृकराक्षस म्हणाला.

"शाबास!" असे म्हणत साधकाने वृकराक्षसाची पाठ खोपटली आणि वनमाणसाला चलायला खूण करणार इतक्यात तेथे गिड्ड्यांचा सेनापती काही अनुयायांसह आला. "जोहो! वीर गिड्डे सेनापती का? कसे काय एकवम धक्के आलात?" साधकाने विचारले.

गिड्डा सेनापती नवी किनाऱ्यावर पायाळ होऊन तडफडत पडलेल्या वृकराक्षसांकडे पहात तो सगळ्यांना दाखवीत म्हणाला— "प्रभो! जाम्ही येथे घडलेल्या सर्व गोष्टी त्या टोंकडीच्या आडून पाहिल्या. लाडग्यांची तोंडे असलेल्या या माणसाना काय करावे म्हणता? यांना काही औषधोपचार केल्या- शिवाय सोडून देणे बरोबर होईल का?"

परलोकी पाठव. परंतु सावध बरे का! कारण जरा श्वासोच्छ्वास सुरू झाला की हे तुम्हाला धरून खायला मारोपुडे करणार नाहीत. असे दुष्ट राक्षस आहेत हे!" सिद्धसाधक म्हणाला.

सिद्धसाधकाने डोलणे पुरे व्हायच्या आत गिड्ड्यांच्या सेनापतीने नदीच्या गल्ली-कडेच्या जंगलाकडे पहात म्हटले— "मालक! त्या बाजूला पहा. वर आकाशात तो पांढरा धूर उडतो आहे, दिसला का तुम्हांला? त्यावर तर पेटलेला नाही?"

"तो वणवा नाही रे! तो धूर निघतो आहे त्या आगीत मायासरोवरेवर नावाच्या एका दुष्टाचा देह सजीव जळतो आहे. वनमाणसा! त्या दिशेने धाव, पळ!" असे म्हणत वनमाणसाला खुणावले.

वनमाणूस हुंकार करून सर्व वरष्म निनाडून सोडीत जोराने त्याच्या पाठोपाठ जलवृकराक्षस आणि जलबहावर वसून मकरकेतू निपाळे.

गरिबाचे बोल

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो ग्राडाजवळ गेला, प्रेत खाद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीन होऊन स्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रेताने बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला— "राजा, कोणती तरी मोठी सिढी प्राप्त करून घेण्यासाठी एवढे काढत सहन करीत असशील तर तणा सिढीची प्राप्ती तपस्वर्या करून किंवा योग करूनच प्राप्त होऊ शकतील असे समजून धावकम जाऊ नकोस. त्या सिढी एखाद्या सामान्य गरीब माणसात मुढा असू शकतात. त्याचे उदाहरण म्हणून एका लक्षाधीशाचे सर्व जीवित एका गरीब माणसाने कसे पालटून दिले ती कथा मी तुला सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

एका गावात एक गरीब माणूस रहात असे. त्याला स्वतःच्या नात्यातला असा

वेताळाच्या गोष्टी

कोणी नव्हता. तो त्या गावच्या तलावात दररोज स्नान करून शेजारच्या शिवालयाला जात असे. देवाच्या दर्शनाला येणारे भक्तलोक त्याच्या समोर तळमळीने कोहून त्याच्या वाट्या, केळी वगैरे फळे व पैसे आणून ठेवीत. तो जे मिळे ते खाऊन भूक भागवी व कधी मिळाले नाही तर उपाशी-राही. परंतु त्याने चुकूनही त्या गोष्टीचा उल्लेख कोणासमोर केला नाही.

एकदा एक लक्षाधीश शंकराच्या दर्शनासाठी त्या देवळात आला. त्या दंपतीला मूळवाळ काही नव्हते. त्या लक्षाधीशाने त्या गरीब माणसाच्या समोर एक केळे ठेवले. त्या

तरी विचार करून लक्षाधीशाला ते केळे परत देत म्हणाला—“हे केळे आपण आपल्या वलींना खायला द्या, त्यांना पुढल्या वर्षी मूल होईल.”

तो लक्षाधीश संतानप्राप्तीसाठी कोणाचाही आशीर्वाद घ्यायला तयारच होता. त्याने ते केळे आपल्या बायकोला खायला सांगितले आणि गंमत अशी की दुसऱ्या वर्षी त्या बाईला मुलगा झाला.

गर्व त्या गरीब माणसाचा अनुग्रह आहे, असे त्याला लक्षाधीशाने तो श्रीमंत त्या गरीब माणसाच्या दर्शनास आला.

लक्षाधीशाने साहसाच गरीब माणसाने विचारले—“मुलगा रडू लागला ना?”

लक्षाधीश त्या गरीबाच्या आशीर्वादाची प्रशंसा करीत म्हणाला—“आपल्या रूपेने मला पुत्रप्राप्ती झाली. आपण जे भागाला मी यथाशक्ती देण्याचा प्रयत्न करीन.”

“मला कशाची गरज नाही, मला काही नको. तू अन्यायाने एवढे वैभव संपादन केले आहेस, तुझ्यामुळे कित्येक लोग गरीब झाले आहेत. तू चोरबाजार करून गैरवाजवी पैसे घेऊन, छोटे दस्तानेज तयार करून अनेक अत्याचार केले आहेस. तू तो अन्याय बंद कर. तुझा मुलगा चुकी होईल. नाही तर तुझे कर्म!” तो गरीब माणूस म्हणाला.

लक्षाधीशाने त्या गरीबाच्या कर्माने मिळकत केलेली इस्टेट ज्याची त्याला परत केली, गैरवाजवी वसूल केलेला व्याज परत केले. चोरबाजार बंद केला आणि प्रामाणिकपणे व्यापार करून सुखासमाधानाने पुढील आयुष्य घालवू लागला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा, मला सांग, त्या गरीबाच्या शब्दात इतकी मोठी सिद्धी कशी आली? तो जो प्रमाद मिळे त्यावर भागवी म्हणून का? हा शंकांचे सागर आहे. मला माहीत असून तु दिले नाहीस तर तुला माहीतच आहे, तुझ्या शोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच लोकांचा लोळू लागतील.”

राजा विक्रमादित्य म्हणाला—“त्या गरीब माणसात काही महिमा होता असे म्हणायला काही प्रमाण दिसत नाही. तसे असते तर त्या गावातील लोकांनी त्याच्या कीर्तीचा खूप प्रसार केला असता. पण

एवढे खरे की निःस्वार्थबुद्धीने आयुष्य घालविणाऱ्या व्यक्तीचे शब्द खरे होतात. त्या श्रीमंताला मुलगा झाला ही बोलणूक झाली गाठ पडली. परंतु श्रीमंताला तो गरीब सिद्धपुरुष का वाटला? कारण हजारो स्त्रीपुरुष पुत्रसंतती व्हावी म्हणून किती व्रते अनुष्ठाने व नवस करतात तरी त्यांना संतानप्राप्ती होत नाही. परंतु कोणत्या तरी साधूने दिलेले फळ खाल्यावर मूल झाले की त्यांना तो साधू सिद्ध पुरुष असावा असे वाटू लागते. त्याप्रमाणे या गरीब माणसाच्या शब्दात तो महिमा असल्याचे श्रीमंताला वाटले, एवढेच. त्या महिमेवर विश्वास उत्पन्न झाल्यानंतर मुलाच्या सुखासाठी त्या श्रीमंताने त्या बुद्धीने व प्रामाणिकपणाने पुढील आयुष्य घालविले, त्यात आश्चर्य काहीच नाही.”

अशा तऱ्हेने राजाने मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा जगून लोकांकडू लागला.

(कल्पित)

खिळ्यांच्या खुणा

राजू नावाचा मुलगा फार छोटकर म्हणून गावात प्रसिद्ध होता. बापाने त्याला खूप मारले, रागावला परंतु त्याच्यात काही बदल आला नाही. त्याच्या विरुद्ध कित्येक लकारी येत. त्याच्या बापाने प्रत्येक लकारीच्या वेळी देव्हान्याच्या खोलीच्या दरवाज्याला एका खिळ्या माऊन देवायला सुरवात केली. सर्व दार खिळ्यांनी भरून गेले.

एकदा एकी राजूत बदल आला. त्याचा छोटकरपणा तर नाहीता आलाच, तो चांगली कामे मुढा करू लागला, तो दुसऱ्यांना मदत मुढा घेई फार काळ लागला त्याच्या प्रत्येक चांगल्या कामाबद्दल त्याच्या बापाने एकेक खिळा उपटून टाकायला सुरवात केली. एका वर्षाच्या आत सर्व खिळे उपटले गेले.

शेवटचा खिळा काढून टाकला त्यादिबशी राजू खूब वाईट वाटले म्हणता-
"बाबा! तुम्ही सर्व खिळे उपटून काढून टाकलेत, परंतु त्याच्या खुणा तशाच राहून गेल्या."

बाप म्हणाला-"होय बाबा! वाईट कामे माणसाने करू केव्हा तरी त्याची नाडबळ राहून जाते. म्हणून वाईट कामे काही कोणी करू नये."

उत्तम आरोग्याचे गुपित

कुबेर नावाच्या एका तरुणाला सर्व नव-
निधी प्राप्त होत्या, परंतु त्याच्या
आरोग्यात आरोग्य नव्हते. त्याने निरनिराळी
औषधे केली, परंतु त्याला मुळीच गुण पडला
नाही. म्हणून तो नेहमी दुःखी कण्टी असे.

कुबेराचा चरक नावाचा एक मित्र
होता. तो काही कामासाठी परगावातून
मित्राला भेटायला आला आणि त्याच्याच-
कडे काही दिवस राहला. आपल्या मित्राची
प्रकृती पाहून त्याला फार वाईट वाटले.
त्याने वैद्यकशास्त्राचा तसा भोळा अभ्यास
केला नसला तरी सामान्य औषधपाण्याची
त्याला चांगली माहिती होती. त्याने कुबे-
राची तब्येत सुधारून देण्याचे मनाशी
ठरवून त्याला माहीत होती तेवढी वैद्यक
परीक्षा केली आणि त्याला काही आजार
नसल्याची खात्री आल्यावर कुबेराला
त्याची दिनचर्या विचारली.

कुबेर दररोज सोबमुखमाजंन आटोपून
सकाळी थोडी न्याहारी करीत असे. नंतर
आपल्या इस्टेटीचा हिशोब बगैरे पहात
असे. मधे फळांचा रस देलाभर पीत
असे. त्यानंतर थोडा वेळ विश्रांती घेऊन
जेवत असे. जेवण झाल्यावर जामकुक्षी
करी. झोपून उठल्यावर इस्टेटीची कामे
पाहण्याच्या कारकून नोकरांच्या कामाची
तपासणी करी आणि बडिलांबरोबर
स्वतःच्या कामाविषयी बोले. रात्री भोजन
झाल्यावर ओपायच्या आधी पुन्हा फळांचा
रस पिई.

कुबेर आपली दिनचर्या सांगून चरकाला
म्हणाला-"मला काही तरी भयंकर रोग
असावा संशय वाटतो आहे. औषध-
पाणी करून काही गुण पडण्यासारखा
दिसत नाही. फळांचा रस मला आवडतो.
जेवणावर वांछाच उरली नाही. आपलं

आयुष्य अशेष जाणार का असे वाटून मी हताश झालो आहे."

हसून म्हणाला—"हताश निराश होण्याचं कारणच काय? तुला औषधाबरोबर थोडी हवापालट घेण्याची सुद्धा गरज आहे. एक महिनाभर तू आमच्या गावी येऊन रहा. तुझी प्रकृती कांगली सुधारेल, याची मला खात्री आहे."

कुबेर वडिलांची परवानगी घेऊन चरकच्या गावी गेला. त्या गावातील लोक सुखवस्तू व कलेची आवड असणारे होते. म्हणून त्या गावात नित्य काही तरी मनोरंजनाचे कार्यक्रम चालू असत. कुबेराला त्या कार्यक्रमांमुळे आनंद वाटे. त्यांत

सध्याकाळ काव्हा ह्या गावी वाट चालू लागला.

त्याचा वाहन चाललेला ठसठस पाहून चरक त्याला म्हणाला—"आमच्या गावाचे हवापाशी तुला मानवल्यासारखं वाटतं आहे. काल रात्री मला एक गोसावी भेटले. मी त्यांना तुझ्या बाजाराविषयी मी सांगितलं तेव्हा ते म्हणाले की शेजारच्या जंगलातल्या एका खेड्यातलीक एक औषधी मुळी आहे आणि ती सेवन करणाऱ्याने स्वतः ती उपटून काढावी लागते. तिचे सेवन केल्यास तुझी प्रकृती छान सुधारेल. तुला हरकत नसेल तर आपण लगेच निघू या."

"काळोस पडावच्या आपण परत येऊ ना?" कुबेरने विचारले.

"कां नाही येऊ शकणार? त्याचे प्रमाण काही तामांच्या आतच कळेल." चरक म्हणाला.

दोघे मित्र बंगलात पाऊलवाटेने पायी चालू लागले. चरक अपाक्ष चालत होता, परंतु कुबेर मधूनमधून दगड प्यायला होता.

"काय रे, तू माझ्याच वयाचा आहेस ना, मग माझ्याबरोबर चालू शकत नाहीस, हे कसं काय रे?" चरकने विचारले.

मी तुम्हाला काहीतरी सांगितला आहे. कुबेर म्हणाला.

"तुझ्या प्रकृतीसाठीच तर जात आहे. तू अपाक्ष चालला नाहीस तर परत लौकर येता येणार नाही." चरक म्हणाला.

ते ऐकल्यावर मनाचा धोर करून कुबेर-सुद्धा जोराने चालू लागला. दोघे बरेच अंतर चालून गेल्यावर चरक एक वनस्पती पाहून तेथे थांबला म्हणाला—"हाच तो वनस्पती, याचीच मुळी स्वतःच्या हाताने तू उपटावयाची आहेस."

कुबेरने ते रोपटं दोन्ही हातानी घट्ट ओढल्याबरोबर ते मुळासकट उपटले गेले. ते शेजारच्या तलावात नेऊन धुतल्या-

वर चरकने त्याचे मूळ कुबेरला चावून खायला सांगितले व म्हणाला—"आता आपण परत जायला हरकत नाही."

परत जायचं अंतर आठवूनच कुबेरच्या अंगावर शहारे आले. शिवाय त्याला भूक-सुद्धा लागली होती.

"मित्रा! मला कडकडून भूक लागली आहे. पाऊल पुढे पडत नाहीसे आले आहे. काही तरी खाऊन हवं आहे बुवा!" कुबेर म्हणाला.

"म्हणजे औषधाचा परिणाम लगेच झाल्यासारखा दिसतो आहे तर! हे मला माहीत असते तर बरोबर खायला काही तरी घेतले असते. तसे आतासुद्धा काही निघवले नाही म्हणा! जवळच

पारध्यांची एक वस्ती आहे. तेथे काही खायला मिळणार नाही का?" चरक म्हणाला.

पारध्यांची वस्ती तशी जवळ नव्हती. तरी गत्यंतर नव्हते, कुबेर तितके अंतर चालून गेला. पारध्याच्या नायकाने त्यांना प्रेमाने आपल्या घरी बोलावले आणि बन्माच्या तांदुळासारखे कसले तरी गवताचे धान्य अजून खायला वाढले. कडकडून भूक लागली होती म्हणून काय खात आहो, हे कुबेरला कळलेच नाही आणि तो पीट भरून जवला.

जवण झाल्यावर दोघांना सोप आली. पारध्यांच्या नायकाने त्यांना सोपायच्या घंटाया अंधकून दिल्या. दोघे झोपून उठले सोपयेंत सूर्यास्ताची वेळ झाली होती. दोघे घरी पोचले तेव्हा कुबेर चरकाला म्हणाला— "तुझा औघोषचार फार गुणकारी आहे बुवा. काय सोप लागली होती म्हणून सांगू? पारीर कसे हलकं हलकं वाटतं आहे!"

आणि आपला तग मक्का उजाडल्यावरच उठला. इतकी शांत झोप लागली होती.

तेव्हा चरक त्याला म्हणाला— "आता तुझी प्रकृती सुधारली आहे. म्हणून खरं काय ते सांगतो. चांगली भूक लागायला उपासाशिवाय दुसरे औषध नाही. चांगली झोप थायला शारीरिक श्रम आणि व्यायाम यांच्याशिवाय दुसरा मार्ग नाही. मनात जेव्हाह रहायला मनोरंजन आवश्यक आहे. तुला ही गोष्ट पहिल्यानेच सांगितली असतो तर तू मान्य केळी नसतीस म्हणून औषधाचे सागुन तुला आपल्या गावी सोळावून घेऊन आलो. यापुढे एक ठेव, चांगली भूक लागल्याशिवाय काही नकोस आणि थोडा व्यायाम करीत जा."

कुबेराला ते सर्व आपचयेंच वाटले, परंतु घरी परत आल्यावर चरकाने दिलेल्या सत्त्वधाप्रमाणे वागल्यानंतर आरोग्याचे गुपित त्याला कळले. त्याने स्वतःच गावात मनोरंजनाचे काही कार्यक्रम सुरू केले.

भूपती नावाला साजेल असाच एक मोठा शेतकरी होता. खूप मोठे शेत आणि मळे होते त्याचे, परंतु घर मात्र त्या मानाने सामान्य होते. त्याच्या मुलाचे नाव होते गजपती.

दोघे एकदा राजधानीत कसला तरी उत्सव होता, तो पहायला गेले. दोन दिवस त्यानी राजधानीभर हिडून तेथील वैभव आणि उत्सव पाहिला. तिसऱ्या दिवशी एका मोठ्या हुवेलीसभेवर येऊन उभे राहिले. इतकी मोठी इमारत गावात दुसरी नव्हती. हे घर कोणाचे असे विचारतां माणिक्यवर्मा नावाच्या एका श्रीमंत माणसाचे असल्याचे कळले.

"माझ्या वरोवर सोने वाटून घेतले होते, सोब माणिक्यवर्मा की काय?" असे भूपती थोडे मोठ्यानेच पुटपुटला. गजपतीना ते चांगले ऐकू आले. त्याने

विचारले— "कोणी तुमच्या वरोवर सोने वाटून घेतले?" रोण्यां भूपतीने जुनी गोष्ट सांगितली ती अशी.

बाळपणी भूपती अगदी गरीब, म्हणजे मनाथ पोरकाच होता. कोणी सांगेल ते काम करी आणि जे चार पैसे मिळत त्यावर त्याचा उदरनिर्वाह चाले. माणिक्यवर्मा हा त्याचा अगदी 'जीवदच कंठदच' मित्र. गावानाहेर एक पडके घर होते. ते एका जमीनदाराचे होते. बीज पडल्याने कोसळले. त्या जमीनदाराच्या कुटुंबातली सर्व लहान घोर माणसे त्यात मरण पावली. बाचला तो एकटा जमीनदाराचा म्हातारा. कारण तो त्यावेळी गावात नव्हता. परतल्यावर सर्व दृश्य पाहून त्याला श्रम आला.

म्हातारा काही काळ जगला. गावात येऊन मुलांचा म्हणे— "तुम्हांला सोने हवे

जाहे रे, पोरानो?" पाहून मुले भिळून पळून एकेकदा ते त्या म्हातान्याच्या अंगावर डुकून दगड फेंकोत. भूपती व माणिक्यवर्माने त्या म्हातान्याशी सहानुभूतीने कधी कधी त्या पडक्या घरात म्हातान्याकडे गेले असता म्हातारा शेवटच्या घटका भीजीत दिसला. थोडे पाणी आणून तोंडात घेऊन घेऊन टाकून त्याला पाणी पाजले. म्हातारा एक आकडा घेत म्हणाला- "मुलांनो! परसात कडुलिंबाच्या लाडाच्या मुळात सोने पुरून ठेवले आहे, लपून घ्या!" एवढे म्हणून म्हातान्याने सोडला.

काही दिवस लोटल्यावर भूपती व माणिक्यवर्माने त्या माडाच्या मुळात घोंडे खणून पाहिले. आणि दररोज घोंडे घोंडे खणल्यावर दिवसांनी एक गुन्या-हुंडा तो भरून मोहरा होत्या. त्या दोघां मित्रांनी समसमान वाटून घेतल्या. त्याच्या वाटघाला बालेले सोने वापरून माणिक्यवर्माने राजधानीत व्यापार सुरू केला. भूपती शेवटगावीत जाऊन राहिला आणि शेजल एक शेतकरी सासल. तन्हेने मित्र दिसताना गेले व त्यानंतर दोघांच्या किरकेंक करे माल्या नाहीत.

दमांचीच असल्याचे लौकरव कळले. माणिक्यवर्माने भूपतीला दुसून पाहतांच ओळखले आणि नोकरांना पाठवून घरात नोळवून घेतले. भूपती व गजपतीने सर्व वाडा हिंदून फिरवून राहिला. शक्ति त्या वेगवेगळ्या पाहून आला म्हणाला- "तुम्ही माझ्यावर फार जवळपास आला. तुम्ही जवळपास केला असता आगणही असेच मुली झाली असतो. आपण जीवित पाहून मला करव राग येतो." तो निघून गेला.

मुलाने असे बोलावे याबद्दल भूपतीला फार वाईट वाटले. मित्राला त्या मनःस्थितीत पाहून माणिक्यवर्माने विचारले- "काय झालं रे, एकाएकी तुला?" भूपतीने मुलगा म्हणाला सांगून टाकले. "मुलांना नाही, म्हणून नोलतात. तू मनाला लावून घेऊ नकोस." असे भूपतीला सांगून त्याला बरोबर जेवायला बसवून झोपायला पाठवून दिले. काही गजपती परतला. त्याचे व तोंडावर संतापल्याशी चिन्हे दिसत होती. माणिक्यवर्माने त्याला बोलवून जेवायला वाटविले आणि माल्यावर विचारले- "काय रे एकाएकी संतापायला?"

जसा बाप तसा बेटा

फार पूर्वी अवंती राज्याच्या गादीवर धीरदत्त नावाचा एक राजा राज्य करीत असे. राज्यात चोरी नावाची गोष्टच नव्हती. सर्वत्र बंदोबस्त होता. धीरदत्ताच्या मुलाचे नाव राजशेखर असे होते. धीरदत्ताने उतारवय झाल्यावर विचार केला की मुलाला गादीवर बसवून आपण मोकळे व्हावे.

राज्याभिषेक व्हायच्या आदल्या दिवशी राजशेखरला एका गोष्टीबद्दल फार आश्चर्य वाटले. आपल्या राज्यात लहानमोठ्या चोऱ्यामुद्धा कसा होत नाहीत? बडोल कोणत्या गोष्टींची काळजी घेतात? ते कळावे म्हणून तो स्वतःच चोरी करण्याचे ठरवून रात्री वेळ पालटून एका श्रीमंत माणसाच्या घरात शिरला. हातात आला तेवढा माल उचलून तो त्या घराबाहेर पडला. आपण इतकी मोठी चोरी करून

निर्विघ्नपणे कसे काय सुटलो, हे त्याला कळेना. बंदोबस्त सगळ्या काय झाला? या विषयी वडिलांना सावध करून ते काय म्हणतात? समजून पेण्याचे त्याने ठरविले.

तो पहाटे गांजराच्या पावळाने धरी जात असता कोणाचा तरी बळकट हात त्याच्या मनगटावर पडला. त्याने मागे वळून पाहिले तर त्याला चोरासारखी एक व्यक्ती चोरट्या आवाजात म्हणाली—“पाहारेचरी आहेत. मीसुद्धा एक चोरच आहे.”

राजशेखरच्या मनात आता आणखी एक विचार आला. त्याला कैद करून आपण वडिलांपेक्षा जास्त हुशार आहो, असे दाखवू नये!

“माझे नाव वीरभद्र. तू माझ्या गुप्त जागी चला, चोरी केलेल्या मालातला माझा वाटा मला देऊन टाक आणि आपल्या वाटेने चालू लाग.” चोर म्हणाला.

“माझ्या वडिलांनी माझ्यावर केवढा मोठा अन्याय केला आहे म्हणून सांगू? तुमच्या बरोबर त्यांनी व्यापार केला असता तर आम्ही सुद्धा तुमच्यासारखा वाडा बांधून चैन केली असती.” तो म्हणाला.

माणिक्यवर्मा म्हणाला—“बाबा रे, असे मुलीच म्हणू नकोस! तुझ्या बापाने केले त्यात मला दूरदर्शीपणाच दिसून आला. व्यापार म्हणशील तर तो जुगारीसारखा आहे. व्यापार कधी फायद्यात तर कधी तोट्यात. केव्हां लड्ड्यात पडायला लागेल सांगता येत नाही. माझ्या वांट्याला आलेले थोडे सोने देऊन मी आपल्या बडोळ भावाला व्यापार करायला सांगितले. परंतु त्याला ते आवडले नाही. त्याने माझ्या जवळचे सोने अर्धे वांटून घेऊन जहाजातून माल पाठविण्याचा धंदा सुरू केला. दुर्दैवाने समुद्रात जहाज पोचल्यावर मालासकट जहाज बुडाले. माझ्या जवळून आणखी थोडे मागून घेऊन त्याने इमारती

आणि सगळी वस्तू जळून राख झाली. माझ मला व्यापारात फायदा झाला. शेतीची गोष्ट निराळी आहे. व्यापारात नफा व्हायला नवीब लागत. आज कुबेरासारखा श्रीमंत उद्या भिकारी होऊ शकतो. व्यापार करणाऱ्याला सारखी काळजी असते. संसारसुख असे मुलीच मिळत नाही. तुला कसली काळजी. हे सर्व तुझ्या बापाच्या दूरदर्शीपणाचे फळ आहे!”

गजपतीचे डोळे उघडले. अज्ञानाबद्दल त्याला फार लाज वाटली.

दुसऱ्या दिवशी भूपतीने माणिक्यवर्माला विचारले—“काय रे, काल तू माझ्या मुलाला आपल्या थोरल्या भावाची गोष्ट सांगितलीस म्हणं! कोण रे तो? मला कसा तो माहीत नाही?”

“तुझ्याची असलेल्या मंत्रीधर्माचे पालन करण्यासाठी मी हे खांटे बोललो! तुझ्या मुलाचे मन पालटले असावे!” माणिक्यवर्मा म्हणाला.

"कल तर!" राजशेखर म्हणाला.

दोघे मिळून गावाच्या बेसीवर असलेल्या दोन मोठ्या गुहात पोचले. वीरभद्र राजशेखरला एका गुहेत घेऊन गेला. तेथे मशाळीच्या उजेडात मितीला टांगलेल्या तालवारी, भाले धर्भे वगैरे वस्तू राजशेखरला विसली, परंतु जोराचा एकही सापीदार किंवा अनुयायी दिसला नाही.

राजशेखरने चोराला विचारले—"तुला कोणी सापीदार, अनुयायी नाही वाटले?" वीरभद्रने लग्नेच टाळी वाजविली. त्या पाठोपाठ बाजूच्या गुहेतून सुसारे धीस जण बाहेर आले आणि त्यांनी राजशेखरला कैद केले. तो तर हतबुद्धच आला.

राज्यात चोरी करणे इतके सोपे वाटले का तुला? माझ्या राज्यात झालेली हीच पहिली चोरी. तुला दोन दिवसात काय ती चवकशी करून कडक शिक्षा करतो."

तो आवाज आपल्या वडिलांचा असल्याचे ओळखून राजशेखरला आनंदच झाला. ते आपली चवकशी करी काय करणार? शिक्षा देणार, पाहू या तर विचार करून आपली ओळख दिली नाही. राजाच्या लिपामांगी त्याला दुसऱ्या नेऊन एका कोठडीत बंद केले. तुरुंगाचा अधिकारी राजशेखरच्या ओळखीचा होता. आपल्या वेधात प्रगट होऊन राजशेखर स्वतःला सोडवून राजवाड्यात गेला.

सूर्योदय झाला. त्याच दिवशी राजशेखरला राज्याभिषेक होता. तो निविघ्नपणे पार पडल्यावर धीरदत्त मुलामा ओळखून म्हणाला—"कधी झाले नाही ते काळ एक चोर पकडला गेला ते हापासून माझे मन झाले आहे. यापुढे राज्यातून चोरांविषयी जास्त काळजी घेण्याची गरज आहे."

ता गोष्ट ऐकून राजशेखर त्या दिवशी रात्री पोट्यावर बसून राजधानीभर फिरवत जागोजागी नेमलेले शिपाई राजधानीच्या

की मल्ली, हे पाहण्यास निघाला.

तो थोडेच अंतर चालून गेला असेल, चोरांच्या टोळीने वाटले. राजशेखर उपसून स्वतःच्या रक्षणार्थ सिद्ध आजपर्यंत नमुन्यालासुद्धा चोर नसता, अकस्मात इतके चोर कसे काय उत्पन्न झाले आणि तेसुद्धा नेमके आपल्या राज्याभिषेकाच्या दिवशीच कसे पडले, या गोष्टीचे राजशेखरला फार वाटले.

इतक्यात कोणी तरी व्यक्ती पोट्यावर बसून व तलवार उपसून चोरांवर तुटून पडली. चोरांना पाय रोवून स्वरक्षण करणे नव्हते. चोर पळून गेले. त्या चोरांना बरण्यासाठी राजशेखर त्यांचा पाठलाग करू लागला.

परंतु त्याच्या मदतीला आलेला माणूस म्हणाला—"राजा! आतां पार नाहीत. पुन्हा या राहणेच शक्य नाही."

राजशेखरने त्या व्यक्तीला विचारले—"कोण हो, तुम्ही? तुम्ही या देशातलेच का? तुम्ही सला केलीत."

"राजा! मी वीरभद्राच्या राज्यात राहणाऱ्या आहे. उदरनिर्वाह चालेना, म्हणून मी या राज्यात आलो. कालपासून मला

मुलगा भंडला नाही, त्याच्या शोधार्थ मी निघालो तेव्हा चोरांनी आपल्याला गाठल्याचे मी पाहिले. कालच मी आपल्या राज्याभिषेक पाहिला, म्हणून मी आपल्याला ओळखले." तो माणूस म्हणाला.

आपली प्रजा नसली तरी आपली मदत करणाऱ्या परदेशी माणसाचा उचित सत्कार करणे आपले कर्तव्य आहे असे वाटून राजशेखर आपली अंगठी काढून त्या माणसाला हातात देत म्हणाला—"सकाळी दरवारात ये. ही अंगठी दाखवून तू वाटेल ते माग, मी तुला देईन."

दुसऱ्या दिवशी दरबार भरला. दरवारात सर्व लोक आले, परंतु बडील न

आकळे पाहून राजशेखरला आश्चर्य झाले त्याला कारण कळलेना.

इतक्यात तो परदेशी अंगठी घेऊन आला.

राजशेखरने त्याला ओळखून जेवळ पायला सांगितले व म्हणाला- "तुला काय हवे ते माग, मी तुला देतो."

"प्रभो! परवां रात्री माझ्या मुलाला चोरी करीत असता आपल्या वडिलांनी कैद करून तुरुंगात टाकले होते. कृपा करून त्याला त्याच्या चुकीबद्दल माफी करावी, अशी माझी हात जोडून प्रार्थना आहे. तो माझा एकुलता एक मुलगा आहे त्याला सोडल्यास मी त्याला

म्हणाला.

राजशेखर ते ऐकून क्षणभर धक्क होऊन पहात राहला. नंतर विचार करू लागला, "परवां रात्री तर आपणच चोरी केली होती. आणखी दुसरी चोरी तर झाली नव्हती. कैद होऊन तुरुंगात पडलेल्या व्यक्तीला मी माणूस 'माझा मुलगा' म्हणतो आहे, याचा अर्थ काय? सशेत वडील हजार असते तर एका क्षणात हा सोडवू शकले असते!"

राजशेखर चटविशीं आपल्या सिंहासना-वाली उतरून राजवाड्यात निघून गेला. दरबारात हजार असलेल्या सर्वांना तो प्रसंग विचित्र वाटला.

तेव्हा परदेशी आपला वेप काढून टाकून आपल्या म्हाय्ये स्वरूपात प्रकट होऊन उभा राहिला ती व्यक्ती म्हणजे धीरदत्त महा-राजच स्वतः होते. त्यांनी त्यांचा जयजय-कार केला ते आपल्या आसनावर बसून दरबाराच्या इच्छेला मान देऊन म्हणाले- "मीच मुलाच्या योग्यतेची परीक्षा घेण्या-माठी हे सर्व केले होते."

इतक्यात राजशेखर स्वतः त्याने पूर्वी जो चोराचा वेप केला होता तो घाण करून दरबाराने आला म्हणाला- "बाबा! तुम्ही कोठे गेला होना? चला

मला आतांच सोडले."

कैदाला पाहताच धीरदत्त सिंहासनावरून उतरून म्हणाला- "तुला सोडवणारा राजा कोठे आहे?"

परदेश्याला वेप घारण करून येणारा माणूस आपले वहीलख असल्याचे एकाएकी राजशेखरच्या लक्षात आले व म्हणाला- "चोराला तुरुंगातून सुटका देणारा मीच!" असे म्हणत राजशेखरने चोराचा वेप काढून फेंकून दिला. दरबारात तो प्रसंग म्हणजे वर्णनातीतच होता

धीरदत्ताने मुलाला प्रमानं गाव भाळिगन दिले.

"आपल्या कारकीर्दीतील राज्य-कारभाराची व्यवस्था कशी काय आहे ती कळावी म्हणून मी वेप पालटून चोराची भुमिका केली होती आपणच मला कैद केले हे कळले असूनही आपण कधी क्वकशी करता व मित्रा कशी देतां मी समजून घेण्यासाठी मी आपली सुटका

करून घेतली नाही. आपण किती दाक-बगारी दास्यवून देशाचे रक्षण करीत आहां ते समजून परंतु माध्यंच एका परदेश्याचे पात्र केले आले हे माझे मला कळले नाही." राजशेखर म्हणाला.

"तुम्ही हुशारी व कर्तबगारी पाहून माझ्या मनाचे समाधान झाले. तुम्ही परीक्षा घेण्यासाठीच तुझ्यावर चोराकरवी मी हल्ला करविला. ते सर्व नाटक होते. चोरी करणाऱ्या तरुणाविषयी तू काय निर्णय केला असतास हे पाहण्यासाठीच मी एका परदेश्याच्या वेपात घेऊन तुझ्याजवळ त्याला सोडण्याची प्रार्थना केली. तो पर-देशी मीच होतो तू जसे ओळखू शकला नाहीस तसेच चोरी करणारा तो तरुण तूच हे मी ओळखू शकलो नाही." धीरदत्त म्हणाला.

"पितापुत्र समर्थ आहेत! कोणी कोणाहून कमी किंवा आग्न नाही!" या प्रत्यक्ष सर्व दरबाराच्यांनी दोघांची वाखाणणी केली.

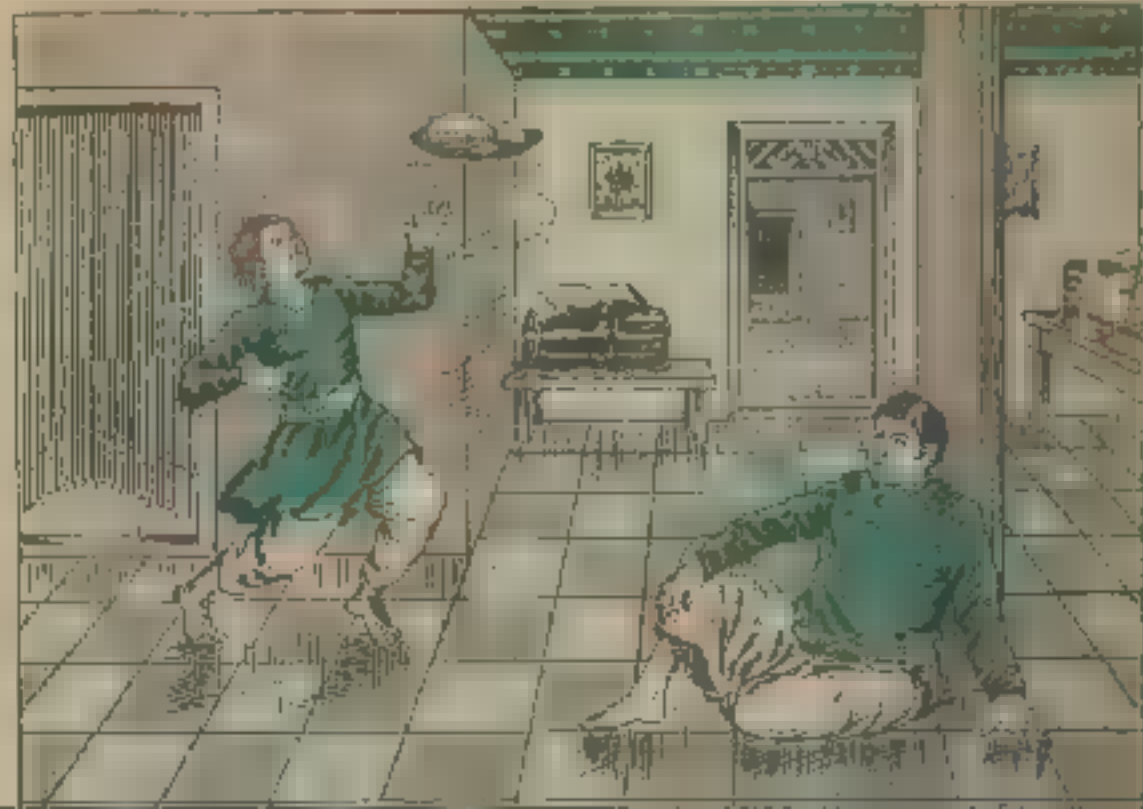
देव जेवायला घालाल!

एका गावात रामू व भीमू नावाने दोघे मित्र होते. बीमसा **मोठ्या** बायला म्हणजेच नव्हता. **मेहनत** करून स्वतःचे पोट भरावे लागे. रामू काही काम करीत नसे. आईने बाळसे तर **असे**.

भीमू रामूला **हे रे काय?** "रामू म्हणाला-"देव **जेवायला** घाललो," रे।" भीमू म्हणाला-"मेहनत केली नाही **देव** **पोटभर** जेवायला घालीत नाही."

देव जेवायला घाललो, ही गोष्ट सिद्ध करून दाखविण्यासाठी रामू एके **संस्था** निघाय राहला. भीमू शेजारी बसून राहला. काही वेळाने थरोथरच एक बाळसेत तोंड रामूच्या समोर आले. **त्याला** हात लावू लागला तेव्हा ते माने सरकते. रामू उठून ते उचलून **निघाला**. त्याला त्या तोंडाने **चुप** **दिवस**. **निघाय** **रामूने** **घावपट** केली. **याम** **तरी** रामू त्याच्या **पाठीमागे** **आणि** **कसे** **तरी** त्याने **पकडले**.

"काय रे पाहिजेस ना **बाळू** **चिले** **ताटभुजा** **मेहनत** **केल्या** **बाळू** **ह्याला** **आले** **नाही?**" भीमू रामूला **पुढे**.

तिन्ही वधू

मायापूर संस्थानाच्या सभोवती आणखी तीन संस्थाने होती. त्यांची नावे अनुक्रमे रत्नगढ, कुबेरपूर व सिंहभूम अशी होती. **तिन्ही** संस्थांनाच्या अधिपतींना मुलगा नव्हता, एवढेच **त्या** होती. त्यांची नावे अनुक्रमे नंदिनी, **स्वप्ना** अशी होती. **दिवाह** **वयाच्या** मुली होत्या.

मायापूर संस्थानचे **राज** **यांना** कल्याण नावाचा एकुलता एक मुलगा होता. **राजपुरुषाला** योग्य **मुदविद्या** अवगत होत्या. म्हणून सभोवतीच्या तिघा संस्थानिकांच्या मनात त्यालाच आपला जावई करून घेण्याचे होते. त्यांनी देवाशीषाकडे आपले दूत पाठविले.

देवाशीषासमोर एक मोठा प्रश्न उभा राहिला. आपल्या शेजारच्या राज्य

भराण्यांशी वितुष्ट येणे त्याला पसंत नव्हते. ते तिघेही त्याच्याहून **बलवृद्ध** होते. त्यांना राग आला तर केव्हाही स्वारी करून त्याचे छोटेसे राज्य जिंकून आपल्या **जोडतील**, ही भीती त्याला जाटत होती. **बाबतीत** आणखी एक महत्वाची समस्या होती. मायापूरच्या व्यापाऱ्यांना आपल्या भाळाची नेआण रत्नगढ मार्गेच करावी लागे. म्हणून रत्नगढशी वैर करणे म्हणजे स्वतःच्या हाताने स्वतःच्या पायावर कुन्हाड मारून घेण्यासारखे होते. शिवाय आणखी एक समस्या होती. तिन्ही संस्थानिकांच्या राजकन्या एकीहून एका सुंदर होत्या. परंतु रत्नगढच्या राजकन्ये-शीच राजकुमार कल्याणच्या **लग्न** करावयाचे होते. एकदा दोघांची भेटसुद्धा झाली होती. नंदिनीला त्याच्याशीच **व्हावे** असे वाटे.

तिथे दूत आपापल्या राजधानीला पर-
तल्यावर देवाशीषने कल्याणला जवळ
बोलावून घेऊन त्याचे मत विचारले.
म्हणाला—"आपल्याला राजकीय दृष्ट्या-
सुद्धा विचार करायला हवा. कारण तिथे
आपल्याला सारखेच. तेव्हा तिथीशी लग्न
करून घेणे हाच एक मार्ग दिसतो."

"त्याला ते तिथे संस्थानिक मान्य कर-
तील, असे नाही वाटत मला." कल्याण
म्हणाला.

"मग काम करावे?" बापाने विचारले.

"आपला निर्णय कळवायला थोडा
अवधी मागून घ्या. मध्यंतरी विचार
मार्ग काढायला पुरेकळ अवकाश मिळेल."
कल्याण म्हणाला.

दरवारी जादुगार सोमनाथ राजकुमार
कल्याणाचा एक घनिष्ट मित्र होता. तो
त्याच दिवशी राजकुमाराला भेटायला
आला तेव्हा त्याला उदास मनाने बसलेला
पाहून सोमनाथने विचारले—"असा काय
रे बसला आहेस?" कल्याणने त्याला सर्व
समस्या छान समजावून सांगितली आणि
नंदिनीशीच विवाह करण्याची इच्छा
असल्याचे देखील सांगून टाकले.

"असं सांग! एका दगडाने दोन पक्षी
मारायचे आहेत होय? राजाशी
तुम्हाला मैत्री हवी आणि तुझं नंदिनीशी
लग्नसुद्धा झाल पाहिजे. शिवाय इतर
संस्थानिकांशी बंद नाकी आहे तुम्हाला.
होय ना?" सोमनाथने विचारले.

"तुझ्या इंद्राजालाचा मा कामाला काही
उपयोग होईल का?" कल्याणने त्याला
विचारले.

"हात चलावी आणि थोडी हुशारी
राखीवली तर शक्य आहे. इंद्रजालाच्या
सहाय्याने काम होणार नाही रे? पण हे
सांग, तुझी नंदिनीशी ओळख आहे का?"
सोमनाथने विचारले.

"दुतकी दाट ओळख नाही, तरी तिला
विचारून तिची मदत घेता येईल." कल्याण
म्हणाला.

"आपली युक्ती व्हावी यासाठी
तो सांगितल्याप्रमाणे करायला तयार
होईल का?" सोमनाथने विचारले.
"माझ्याशी लग्न करण्यासाठी ती वाटेल

ने करायला तयार होईलसे, वाटते!"
कल्याण म्हणाला.

"तर मग तुझा प्रश्न सुटलाच!"
सोमनाथ म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी कल्याण आपल्या वडि-
लांना भेटून म्हणाला—"आपल्यासार-
खाच तिथी संस्थानिकांचा विश्विलिखितावर
विश्वास असणार तेव्हा वधूची निवड कर-
ताना थोडा संकेतच पूजाविधी बगैरे करायला
लागेल. त्यात कुंकवाची परीक्षा एक विधी
आहे. तिथी राजाकडे निरोप पाठवून तिथीची
गोष्टीस मान्यता असल्याचे विचारून
घ्या." त्याने आपल्या वडिलांना योजलेली
सर्व युक्ती कशी आहे थोडक्यात
सांगितले. राजा आनंदाने आपल्या अंवा-

रीत बसून लव्हाजप्यासह तिघां संस्थानिकांना जाऊन भेटला. सर्वांनी केले.

ठरल्याप्रमाणे तिघे संस्थानिक आपापल्या राजकन्येला घेऊन सहकुटुंब सहपरिवार एका पुरोहिताबरोबर सायापूरच्या तेवाळ्याच्या सोठ्या, दाखल झाले. वेवाळ्यात तोरणे बांधून धाका बांधल्या होत्या. कल्याण नवऱ्यामुलाचा पोषाक घालून आला होता. तिघी राजकन्या नवऱ्यामुलीचा पोषाक करून आल्या होत्या. नंदिनी, लतिका व स्वप्ना एका बाजूला उभ्या होत्या. दुसऱ्या बाजूला उभा राहिला.

देखातल्या पुढाऱ्याने पूजा आटीपून भारतीच्या तनकात सेलात घिजविलेले कुंकू आणले. त्याने तिघा राजकन्यांचा उजवा तळहात ओल्या फडक्याने स्वच्छ पुसला आणि षट् मूठ बळवून सांगितले. त्यानंतर कल्याणचा तळहात घेऊन त्याला लावले व म्हणाला—“या तिघींपैकी ज्या राजकन्येच्या

भाव्यात या राजकुमारी विना कुंकू लावले जाणिले आहे तिच्या तळहाताला या कुंकूचे बोट लागेल.” यसे सांगून कल्याणच्या हातावरचे कुंकू कोटाने पुसून काढले. राजकन्यांकडे वळून म्हणाला—“मुलींनो! उघडा पाहू मुठी.”

लतिका व स्वप्नाचे तळहात तसेच स्वच्छच्या स्वच्छच होते. नंदिनीच्या तळहाताला मात्र कुंकूचे बोट होते. तिघा संस्थानिकांनी पुढे येऊन नंदिनीचे अभिनंदन केले. लतिका व स्वप्ना निरास तरी त्या आपल्या आईवडिलांबरोबर लग्नसमारंभाला हजर होत्या.

नंदिनीच्या तळहाताला कुंकूचे बोट कसे लागले? तिने नसांना भेदी लायली होती. मधल्या बोटाच्या नसांना कुंकू लावून ठेवले होते. भेदीच्या रंगामुळे कुंकू लावून ठेवले असूनही विसले नाही. मूठ बळविताना ते कुंकू तळहाताला लागले. हे तिच्या करवी कल्याणनेच करविले.

वाक्पटुत्व

मंगळगिरी नावाच्या गावी रामनास्त्री नावाचा एक ज्योतिषी रहात असे. त्याचा दरबारी कवी व्हावे असे वाटू लागले. भेटून त्याने मनातली इच्छा व्यक्त केली.

परंतु ज्योतिषावर तितका विश्वास नव्हता. ज्योतिषी म्हणून नोकरी मिळावी म्हणून जे कधी त्यांना विचारले—“मी तुम्हाला नोकरी देणार आहे की नाही हे सांग।” ते म्हणत, “हो देणार जाहोत, महाराज!” तेव्हा म्हणे—“शुकांत! नोकरी देण्याच्या विचारात मुलीच नाही. तेव्हा बाजूला जा.”

त्यांनी ते देण्याचे नसल्याचे सांगायचे ते म्हणे—“तुम्हाला मी नोकरी दिली तर तुमच्या जीवनाला तो अपमान होईल नाही का?” म्हणून ते उघार कोणी रेत असे.

परंतु ज्योतिषी पुर होत म्हणले—“बापण मला नोकरी देण्याचा विचारत नाही.”

“तुमचे म्हणजे ठरलं. मी तुम्हाला नोकरी ठरविणं आहे. परंतु तुमचे बोट ठरलं म्हणून बाटेने बाजूला जा कासे?” म्हणाला.

“माझं म्हणजे बोट नाही. कोठे नोकरी दिलीत? माझं ज्योतिष कोठे असेल तर मला नोकरी द्यावी लागेल. नाही तर ज्योतिषाची गोष्ट आणि मला नोकरी देण्याचा विचार मनात बरोबरच होता तर का!” रामनास्त्री म्हणाला.

डोळे उघडले

एका गावात विठोबा नावाचा एक शेतकरी धान्याचा व्यापार करीत असे. त्याला तिघे भाऊ होते. ते भात शेती करून चार पीसे वाडवीत. रयांती थोडे थोडे करून पैसे वाचविले. आणखी शेत विकत घेतले. इतर कोणाचं बरं झालेलं विठोबाला पहावत नसे.

विठोबाकडे कारकुताचे काम करणारा पांडोबा त्याला म्हणाला—“तुम्ही मला देता तेवढ्या पगारात माझं भागत नाही. मला थोडे कर्ज दिलेत तर मी सुद्धा धान्य-व्यापारात उत्तम स्वस्तात धान्य विकत घेईन व ते तुम्हालाच अगदी थोडे कमिशन घेऊन विकीन. तुम्ही ते जास्त किमतीत विकून जेवढा नफा होईल तो घ्या.”

ते ऐकून विठोबा त्याला म्हणाला—“काय रे माझ्यासारखे श्रीमंत व्हायचं

आहे वाटतं तुझ्या मनात? तू श्रीमंत झालास तर माझ्याकडे कारकुताचं काम कोण करील रे?”

विठोबाला काय उत्तर द्यावे, पांडोबाला सुचलं नाही. म्हणून तो काहीच बोलला नाही.

एकदा विठोबा व पांडोबा दोघे शेजारच्या गावी धान्याच्या सरेदीला गेले, तेथेच काही हंगाल त्यांना म्हणाले—“तुम्ही येथेच थांबा, आम्ही शेतकऱ्यांना भेटून धान्याचे भाव ठरवून येतो. आम्हांला तुम्ही एका खंडीला चार रुपये दिलेत तरी पुरतील.”

विठोबा हसून म्हणाला—“तुम्ही सुद्धा माझ्यासारखे श्रीमंत व्हायचं ठरविलं आहे वाटतं? ते काही नको. तुम्ही धान्याची पोती, पडानापयंत पांडोबर आणून पोचतो करा म्हणजे झालं.”

पैसे सुद्धा कदाचित मिळणार नाहीत असा विचार करून गप्प राहिले. विठोबाने चार पडाव मरून ध्यान्य त्या गावात खरेदी केले, ते पडावात घालून पाठीमागून घेऊन पायला पांडोबाला सांगून विठोबा आपल्या गावी परत निघून गेला.

दोन दिवसांनी पांडोबा विठोबाच्या घरी होळभरात पाणी काढून रडत ओसरीत उभा राहिला. विठोबाने बाहेर येऊन पांडोबाला रडत उभा असलेला पाहून विचारले—“असा का रे उभा? काय झालं तरी काय?”

“काय बोलू म्हणता? मी चारही पडावात ध्यान्य घालून घेत होत. ऐन खोल धान्यात पोचलो असेन आणि वादळ आलं आणि चारही पडाव वृडाले हो! मुलाच पृथ्वी होतं म्हणून मी जिवंत परतलो.” पांडोबा म्हणाला.

ते ऐकताच विठोबाच्या मनात 'धम्म झालं. त्याने कर्ज काढून मोठ्या प्रमाणात व्यापार करावा म्हणून धान्य सरेदी केले तर सर्वे माल पाण्यात बुडून गेला’

तो आपल्या दडोल भावडांकडे गेला आणि त्याच्यावर जो प्रसंग आला होता तो कपळावर झाला आपटून सांगून झाली. म्हणजे ते त्याला म्हणाले—“काय रे, कर्ज

काढून व्यापार करायला आम्ही तुला सांगितलं होतं का? इस्टेटीतला आपला वाटा घेऊन तू काय वाटेल ते कर.”

विठोबाने आपल्या नाट्याचे घरदार सर्वे विकून कर्ज फेडले आणि स्वतःला दिवाळखोर म्हणून घेतलं नाही, एवढेच

उभे राहायला जागा नाही अशा स्थितीत विठोबाला पांडोबाने आपल्या घरी आश्रय दिला. विठोबाची बायको “मी वडाला राहू झोपडीत कोणाच्या आश्रयाला?” असे सांगून माहेरी निघून गेली.

“मला चार मूल जाहीत आता आपण हुमाली किवा मोल मजुरी केल्याशिवाय पोट भरणे शकत नाही.” असे सांगून

पांडोबा विठोवाला बरोबर घेऊन एक गवंड्याकडे गेला. गवंड्याने दोघांना टोपल्या उचलून न्यायचे काम दिले.

विठोवाला हे काम करणे आवडलं तर नाहीच, ते विशेष फायद्याचं मुद्दा वाटलं नाही म्हणून तो गवंड्याला म्हणाला— "मला सुद्धा गवंड्याचं करावंसं वाटतं आहे. मला शिकवता का?"

गवंडी हसून म्हणाला— "म्हणजे तू हे काम शिकून माझी बरोबरी करणार आहेस होय? तुला टोपल्या उचलून न्यायचं आहे ना रे?"

तेव्हा विठोवाला त्याने असंच उत्तर मागे एकदा दिलं होतं, ते आठवलं आणि त्याचे उघडले.

काही दिवसांनी बांधीत होते ते घर बांधून विठोवाला कळू विल्याशिवाय पांडोवाने त्याच्या सासुरवाडी वातमी गाठ-घिली वी व्यापारात विठोवाला खूप फायदा झाला; नवीन घर बांधलं आहे. गृहप्रवेशाला विठोवाच्या भंडळींना घेऊन यावे.

विठोवाला व त्याच्या वायकोला दोघांना बांधील करून यायला सांगून पांडोवर बसायला सांगितले मटणींनी मंत्र-जमर केला. विठोवाच्या नातेवाईकांनी अहेर वगैरे केला.

हे सर्व काय चाललं आहे, हे विठोवाला कळत नव्हते. सर्वांची जेवणे वगैरे आटोपल्यावर पांडोबा विठोवाजवळ बसून म्हणाला— "हे घर तुमचंच तुमचे पडान बुडलं विझलं नाहीत कुम्ही तेव्हा म्हणाला होतात ते मला फार लग्नलं. तुमचे उघडावे म्हणून मी हा सर्व उद्योग केला."

"होय धावा, कान धरला. तू मुद्दा माझ्या बरोबरीने राहलं पाहिजेस." असे सांगून विठोवाने पांडोवाला व्यापारात शाणेल्या मिळकतीतला बर्षा वाटा दिला, विठोवात तो बदल झालेला पाहून वडील भावंडांना मुद्दा आनंद झाला.

परोपकारी छोटू

रामपूरच्या गावकऱ्यांवर एकदम चोरांची भीती आणि भुतांचे अशी दोन संकटे येऊन कोसळली. गावाच्या एका टोकाला एक जुना राजवाडा होता. त्या वाड्यात भुतांनी आपला अड्डा केला आहे, अशी गावात बातमी पसरली. म्हणून काळोस पडल्यावर कोणी घराबाहेर पडण्याचे धाडस करीत नसे. म्हणून तो वाडा चोरांना फार सोयीचा होता.

या दोन संकटांना कसे तोंड द्यायचे या चिंतेत गावकरी असताना छोटू आपल्या कुण्याला बरोबर घेऊन गावी आला. छोटूला स्वतःचे नव्हते की नात्यातला कोणी, त्याला आपला म्हणणारा नव्हता. तो गावोगाव हिंडं आणि ज्या गावात तो चार दिवस मुक्काम करी त्या गावातल्या लोकांना त्याच्या कडून होईल ती मदत करून घेत असत. रामपूरचे गावकरी भावरून

गेलेले पाहून आणि आर्थिक दृष्ट्याही त्यांचं फार नुकसान होत असलेले पाहून ते गाव सोडून जायला त्यांचे त्याला समिना.

त्याने त्या भुतांच्या मुक्काम ठोकला आणि संबंध वाढा आत चांगला फिरून पाहिला. जुनाट होता खरा, परंतु त्यामुळे त्याला किंवा त्याच्या कुत्राला एकही भूत दिसलं नाही की त्यांचा आस नाही. गावकऱ्यांना भुतांशी भीती वाटते आणि चोरांचाही सुळसुळाट आहे तर दोन्ही मध्ये काही तरी परस्पर संबंध असला पाहिजे असे वाटले. म्हणून दोन्ही प्रश्न एकदम सोडविता येतात का पाहण्याचा त्याने विचार केला.

दुसऱ्या दिवशी तो त्या गस्वाच्या पाटलाकडे गेला आणि म्हणाला— "चोरांचा समाचार काय तो मी घेतो आणि मी सांगतो तशी गावात दबंडी पिटविण्याची व्यवस्था

करा. काळोख पडल्यावर कोणी घराबाहेर येऊ नये, गात्रभर मी गस्त घालतो आणि बाहेर कोणी विसेल त्याला मी चोर समजून पकडतो."

त्या प्रमाणे छोटू आपल्या कुठ्याला बरोबर घेऊन रात्रभर उजाडेपर्यंत गावात फिरायला लागला. रात्री कोणी हिडताना आढळले त्याला पकडून त्या जुन्या वाड्यात चोर म्हणून बंद करून ठेवी आणि उजाडल्यावर सोडून देई. अशा तऱ्हेने बरजेच एक रात्र भुतांच्या वाड्यात दोघां तिघांना रहावे लागे.

छोटूच्या या प्रयत्नामुळे त्या गावातल्या लोकांना दोन तऱ्हेचे फायदे झाले. तो

टाकायची हिंमत होईना आणि दुसरा फायदा हा झाला की रात्रभर भुतांच्या वाड्यात राहून आल्यावर भुते नसल्याची खात्री आल्याने गावकऱ्यांच्या मनातली भुताची भीती रार नव्हतीशी झाली.

तरी छोटू निरपराध लोकांना चोर म्हणून बंद करून ठेवतो अशी काही विष्मसंतोषी लोकांनी पाटलाकडे तक्रार केली. पाटलाने चवकशी केली तेव्हा छोटू म्हणाला—"गावकऱ्यांच्या मनातून भुतांची भीती काढून टाकण्यासाठी मी हे सर्व करीत आहे. भुतांची भीती गेल्याशिवाय मोशांची भीत जाणार नाही."

तेवढ्याने पाटलाच्या मनाचे समाधान झाले. छोटूने गावातल्या चोऱ्या बंद केल्या याबद्दल त्याची पाठ थोपटली व जाहीर सरकारही केली.

आल्यावर एके दिवशी रात्री दोघे जण तरुण भुतांच्या वाड्यात छोटूला भेटायला येऊन म्हणाले—"काय हो, तुम्ही गावातल्या सर्व चोऱ्या बंद केल्यात म्हणे घरदाज संभावित चोराचा बंदोबस्त नाही करणार का?"

घरदाज संभावित चोर कोण आहे हे कळू तर दे?" छोटूने विचारला त्या दोघांनी त्यांच्या वडिलांचा उल्लेख करून

तली. त्यांच्या बापाचे नाव गोपू होते. त्याने जिवंतपणी कुलकर्ण्याकडून चार हजारोंचे कर्ज काढले आणि कर्ज रोखा लिहून दिला. नंतर त्यांनी सर्व कर्ज फेडले, परंतु कुलकर्ण्याने कर्जरोखा परत दिला नाही. नंतर गोपू काही दिवसांनी मरण पावला. मरताना त्याने मुलांना बोलावून सांगितले की कुलकर्ण्याकडून तो कर्जरोखा परत घ्या.

कुलकर्ण्याने कर्जरोखा गोपूच्या मुलांना परत दिला नाहीच, त्याच्या आशारे तो गोपूचे घर बळकावून राहू लागला. गोपूच्या मुलाना रडायला घर राहिले नाही.

"तुम्ही म्हणता आहां ते खरे की लोटे पहिल्याने पाहून त्या कुलकर्ण्यांचा बंदोबस्त मो करतो. तुम्ही ना." असे सांगून त्या दोघां तरुणांना छोटूने घरी पाठवून दिले आणि रात्री गस्तीला निघाल्यावर कुलकर्ण्यांच्या घराच्या भिंतीला मोक पाडून ठेवून दिले.

दुसऱ्या दिवशी छोटू पाटलाला घरी भेटून म्हणाला—"तुम्ही एवढा कुलकर्ण्यांना बोलावता का?"

कुलकर्ण्याने आल्याबरोबर छोटूला पाहून विचारले—"काय रे, त गावातल्या चोऱ्या

सर्व बंद केल्यात, होय ना? काल रात्री घराच्या भिंतीला कोणी मोक पाडले की!"

"ते माणसाचे काम असणे शक्य नाही, कुलकर्णीसाहेब! भुतांचे काम असले पाहिजे," छोटू म्हणाला.

"भुतांचे! तुला कसे कळले रे?" कुलकर्ण्याने विचारले.

"मी भुतांच्या वाड्यात तर राहतो," छोटू म्हणाला.

"होय! पण ती भुते तुला त्रास देत नाहीत का?" कुलकर्ण्याने विचारले.

"त्यांना दिला किंवा त्यांचा काही अपकार केला तरच ती आपल्याला त्रास

देतात. मी त्यांचे कधी काही वाईट केले तर ना? परंतु दररोज गोपूचे मूत येऊन कोणी तरी त्याच्याशी विज्वासघात केल्याचे मला सांगते. ते तुम्हाला एकदा भुतांच्या घरात बोळावून घेऊन या म्हणाले." छोटू म्हणाला. कुलकर्ण्याचे तोंड एकदम फिकके पडले. त्याची वाचाच बंद झाली.

"तशी भुते स्वभावाने चांगली असतात! आज रात्री तुम्ही माझ्या बरोबर चला. गोपू तुम्हाला काय म्हणतो ते तुम्ही जरा ऐका." छोटू म्हणाला.

"होय, कुलकर्णी काका! भुतांशी बोळण्याची संधी मिळते आहे, हातशी जाऊ देऊ नका," पाटील म्हणाला.

"नको हो! मला तो गोपू पाळा दावून ठारच करील. त्यानेच माझ्या घराच्या भिंतीला भोक पाडले असावे," कुलकर्णी म्हणाला.

"त्याला तुमच्या घर इतका राग असण्याचे कारण हो काय?" पाटलाने विचारले.

पस कडल. परंतु त्याने लिहून दिलेला कर्जरोखा करण्याच्या आत तो मरण पावला. मी लोभाला बळी पडून तो कर्जरोखा दाखवून त्याचे घर बळकावले. त्याची मुले उघडी पडली. तो माझ्यावर सूड उगवणार!" कुलकर्णी म्हणाला.

"असं सांगा! त्याचे घर त्याच्या मुलाना देऊन नुकसान भरपाई म्हणून एक हजार रुपये देऊन मोकळे व्हा! तुमच्या वाटेला जाऊ नकोस म्हणून गोपूच्या भुताला मी सांगतो." छोटू म्हणाला.

कुलकर्ण्याने गोपूकडून लिहून घेतलेला कर्जरोखा पाटलाच्या हाताले केला आणि गोपूच्या मुलाना त्याच्या घराचा मालकी हक्क सोपवून नुकसानभरपाई म्हणून एक हजार रुपये दिले.

ही गोष्ट पडली त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी छोटू आपल्या कुऱ्याला घेऊन रामपूरहून दुसऱ्या गावी पर्यटन करीत निघाला.

व्यर्थ मानवजन्म

फार पूर्वी तक्षशिला विद्यापीठाचा पाठ्यक्रम संपल्यानंतर एका वृद्ध अध्यापकाने निरोपाचे भाषण असा उपदेश केला— "हो प्राणिमात्राला सर्वश्रेष्ठ आहे. त्याचा दुरुपयोग करता कामा नये. मनुष्य मरण पावला तरी मरणापूर्वी त्याने देशाचे, समाजाचे, इतर नातेवाइकांचे, आणखी काही नाही तर निदान स्वतःचे तरी हित होईल असे करण्याची गरज आहे. परंतु व्यर्थ मरून व्यर्थ जन्मला मेला असे म्हणवून घेत नये."

"गुरुवर्य! व्यर्थ प्राणी कोणाला म्हणावयाचे?" असे एका विद्यार्थ्याने विचारले.

"त्याविषयी मी एक गोष्ट सांगतो." असे सांगून त्या वृद्ध शिक्षकाने ही गोष्ट सांगितली :

"फार पूर्वी सुनंद राजा अंगदेशाचा राजा होता. तो एक योग्य राजा असूनही निपती विणव माळ्याने त्याच्या राज्यात अराजक पसरले. ती संधी साधून त्याच्या शत्रूने त्याच्यावर स्वारी केली.

"तो योग्य सरा व पराक्रमी ही तसाब होता, परंतु त्याला शत्रूबरोबर युद्ध करीत राज्यात राहून राजद्रोहाशीही दोन हात करावे लागले. परंतु तो हिंमत न हारता प्रयत्न करू लागला. त्याने हातात शस्त्र धारण शकण्याच्या प्रत्येक नागरिकाला सैन्यात भरती करण्यासाठी त्याने खूप प्रोत्साहन दिले.

त्याच्या राज्यात दोन निष्णात धनुर्धर होते. त्यांना सैन्यात भरती केले तर फार उत्तम होईल असा सल्ला सेनापतीने राजाला दिला. त्या दोघांना शत्रू ज्या वाटेने येणार त्या वाटेवर झाडांवर बसवून

ठेवले तर ते अतृकडील प्रमुख
वीरांना निवडून त्यांना मारून ठार
करतील, असे सेनापतीला वाटत होते.

राजाचे शिपाई त्या दोघां घनदुर्गच्या
शोधार्थ निघाले. त्या दोघांना ती गोष्ट
आधीच कळली होती. त्यांनी विचार
केला की राजाच्या सैन्यात भर्ती होऊन
राजाची गुलामगिरी करण्यापेक्षा स्वच्छंद-
पणे रानात राहून शिकार करणे
जास्त बरे. त्यांना शिकार खेळण्यात
जी आनंद व स्वतंत्रता वाटे ती राजाच्या
पदरी नोकरी करून पुढे करण्यात वाटत
नव्हती.

ते दोघे शिकारी राजाच्या शिपायांची
तजर चुकवून राजातीवून पसार झाले
आणि अरण्यात निघून गेले. दिवसभर
खूप भटकले, परंतु जंगलात संध्याकाळ
आली तरी एकही शिकार मिळाली नाही
परंतु काळोख पडू लागला, तेव्हा एक
हरणाचे पाडस आडोत पळतांना त्यांना
दिसले. दोघांनी नेम भरून एकदम

अचानक कारणातून निघून गेले. पाडस दिसून
मरून पडले.

नंतर त्या दोघांचे ही शिकार कोणाची
या गोष्टीवरून भांडण सुरू झाले. प्रत्येक
त्याची शिकार म्हणून नावातावाते मांगू
लागला. 'माझाच बाण पहिल्याने लागला,
म्हणूनच ते मरे, असे दोघे म्हणू लागले.'
आणखी काही वेळ दोघांचे असेच भांडण
होत राहिले.

होता होता दोघांना चंद्र लागला व
दोघे हातघाईवर आले. दोघांनी आपापले
खंजीर उपसले आणि परस्पराना मारून
जामच्या जागी ठार झाले.

बृद्ध आचार्य येथवर कथा सांगून
म्हणाले—'ते दोघांचा जन्म स्वर्ग नव्हे
का? त्या दोघांनी हे शीर्ष जर रणांगणावर
दाखविले असते तर देशासगळी राष्ट्रासगळी
मरण पावले म्हणून अमर झाले
असते व त्यांना वीरगती सुद्धा प्राप्त झाली
असती.'

राम अयोध्येहून वनवासाला निघाला तो
चैत्रशुद्ध पंचमीच्या दिवशी. चवथीला,
म्हणजे चैत्रशुद्ध चवथीला चवदा वर्षे पुरी
होणार होती. त्याच्या दुसऱ्या दिवशी
म्हणजे पंचमीच्या दिवशी तो भरद्वाजाच्या
भाक्षमात येऊन पोचला होता त्याने
भरद्वाज मुनींना प्रणाम केला व म्हणाला—
"मुनीस्वर! मी अयोध्या नगरीचा वृत्तात
मापणास विचारीत आहे. सर्व सुखरूप
आहेत ना? राज्यात सर्वत्र सुख शांतता
नांदत आहे ना? भरत प्रजेचे पालन
चांगल्या प्रकारे करतो आहे ना? तिथी मातोश्री खुशाल आहेत ना?"

भरद्वाजमुनी म्हणाले—'भरताने गेली
चवदा वर्षे स्नानमुद्धा केले नाही. सर्व

मातीने माजलेले आहे. केस काढले
आहेत आणि अटा पडल्या आहेत.
तुझ्या पादुकांना धररोज नमस्कार.
तो राज्यकारभार चालवीत आहे. मुझ्या
वेण्याची तो वाट पाहतो आहे. सर्व खुशाल
आहेत.'

मुनींवरानी रामाला ती रात्र आश्रमातच
राहून दुसऱ्या दिवशी पुढे जाण्यास आग्रह
केला.

राम हनुमंताला पुढे पाठविण्याचे
ठरवून त्याला बोलावून म्हणाला—'तू
श्रृंगवेरपूरला जा आणि तेथे गड निघावला
भेटून मी विजय मिळून येथपर्यंत आल्याचे
सांग. तो माझा आप्तसखा आहे. त्याला
ही वार्ता ऐकून फार आनंद होईल. तो

तु परत आले पाहिजेस, वाडवाडिलांनी मिलावून दिलेले राज्य उपभोगायला मिळाले असता ते सोडण्याचा प्रसंग आला की मन फार दुःखी होते. इतके दिवस न्याने राज्य केले, त्याला आणखी पुढे राज्य करण्याची इच्छा आहे असे वाटल्यास त्यालाच राज्य करू दे। परंतु ते सर्वे तू आम्ही अयोध्येच्या पोषण्यापूर्वी घेऊन मागितल पाहिजेस."

अशी रामाची शेताच हनुमानास मनुष्यरूप धारण केले आणि आकाशमार्ग अयोध्येच्या दिशेने निघाला. तो धावेवर धुरला पोषताच गृहाला भेटला व म्हणाला— "रामाने आपली कुशलवार्ता तुला कळवायला मागितली आहे आज तो भीता व लक्ष्मण यांच्याबरोबर भरद्वाज आश्रमात रात्रभर राहणार आहे. जहा सकाळी पुढच्या प्रवासाला निघणार आहे. लोकरच तुम्ही रामाची भेट होईल" असा रामाचा निरोप मागून लगेच आकाशमार्गे हनुमान नंदियामी पोचला

नंदसामाच्या चारो वाजूला वृक्षवनस्पती खूप होते नंदनवनाला लाजविणारी त्यांची गोभा होती. तेवून अयोध्या दोन घटकांच्या वाटेवर होते. तेथे भरत एक जाड्या बाण अजिबातच धारण करून

राम आला कसा नाही, गोष्टीच्या विचारात तो गढून गेला होता. सर्वांग घुळीने व मालीने भाखलेले होते, जटा वाढलेल्या होत्या. तो कंदमुळे व कळेच खात होता. त्याच स्थितीत तो मंत्र्यांशी, राजपुरोहितांशी व सेनापतींशी संव्रणा करीत असे आणि पहात असे. त्याच्या हाताखाली करणारे सर्व अधिकारी भयभीत स्वर धारण करूनच सर्व कामे करीत

हनुमानाने भरताला भेटल्याबरोबर प्रणाम केला व म्हणाला— "रामाने तुला आपली कुशलवार्ता कळवायला मागितले आहे. तुझ्या मनातले दुःख औदासिन्य दूर करण्यालायक वार्ता सांगतो. लोकरच तुम्ही व रामाची भेट होईल. रामाने रावणाचा केला आणि सीतेची प्राप्ती करून इच्छिलेली कामे पूर्ण वर तो आपल्या महापराक्रमी मित्रांसमवेत आणि सीता व लक्ष्मणाबरोबर येत आहे."

तो शुभवार्ता ऐकून आनंदतिरेकाने भरत बेशुद्ध होऊन पडला. शुद्धीवर आल्यावर तो हनुमानाला म्हणाला— "बाबा रे! तू किती सुखवार्ता घेऊन आलास? तू माणूस आहेस की देव आहेस मला माहीत नाही. तुला ही शुभवार्ता आणल्याबद्दल

मी एक लाख गाई, शंभर गांव, सर्व वस्त्राभरण आणि नवद्या सुंदर कन्या तुला शिषस म्हणून देतो."

नंतर भरताने विचारल्यावरून हनुमानाने चित्रकुट सोडल्यापासून घडलेल्या सर्व गोष्टी सविस्तर त्याला सांगितल्या.

तो वृत्तांत ऐकून भरताला परमांतदःशाळा. तो शत्रुघ्नाला म्हणाला— "सर्व पुरुषनागरिकांना स्नान करून पवित्र होऊन राजधानीत जथेजथे चौक चौकसे आहेत त्यांतील मंडपांतील सर्व देवांना सुगंधी फुले वाहून त्यांची आरास करायला आणि वाजंत्री वाजवून त्यांची यथायोग्य पूजा करायला सांग. रामाला सामोरे जाण्या-

उडत्या पाहिले. ठळक धुकं उडून तुम्हाला इत्यादींच्या दुतर्फा रांगोळ्या घालून सर्व रस्ते सजवून ठेवा."

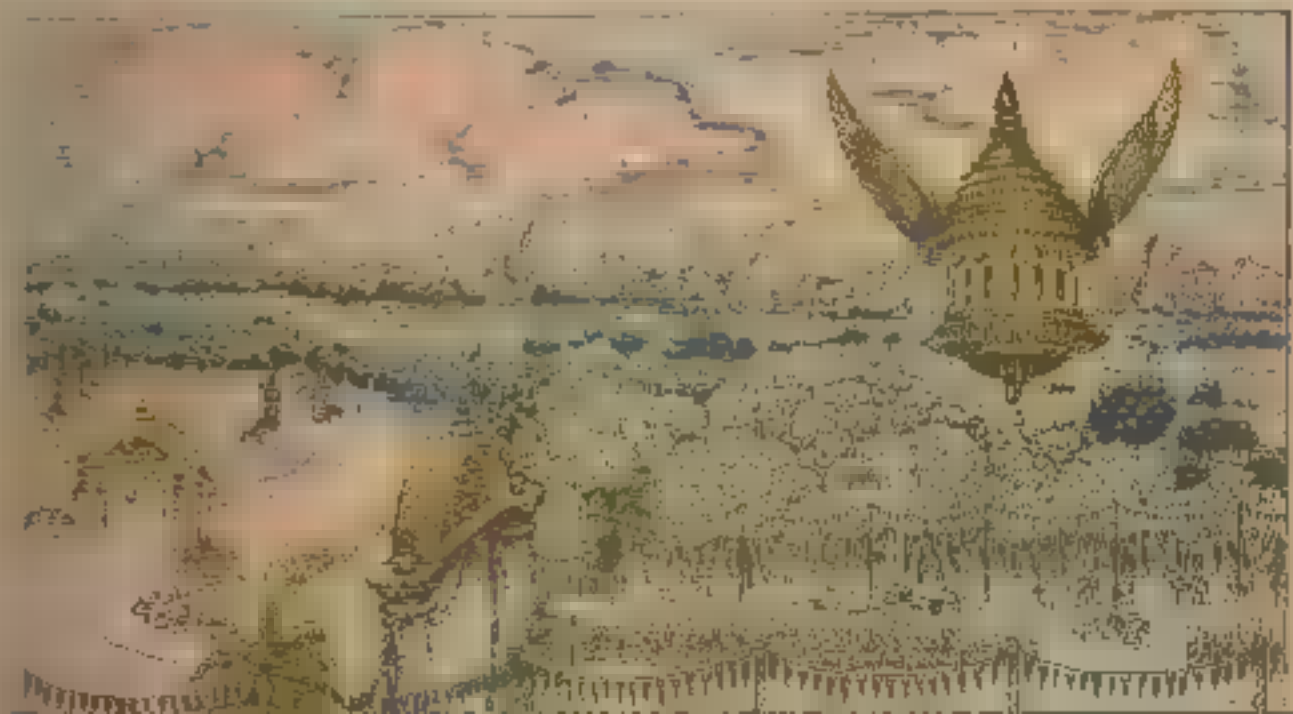
सर्व रणिवार, मंत्री, सेनापती, सैनिक त्यांच्या मित्रा, वरुणा, अश्विनी, गणनायक सर्व रामाच्या स्वागतासाठी अयोध्येहून निघाले. काही लोक हत्तींवर तर काही जण रथात बसून निघाले. सैनिकांच्या हातात तिरनिराल्या प्रकारची शस्त्रास्त्रे होती धुण्टी, जयंत, विजय, सिद्धार्थ, अर्थसाधक, अशोक, मन्मथ आणि सुमंत्र नावाचे मंत्री निघाले. शहराच्या राण्या रथात बसून आधीच नदीघासी किंवा पोतल्या.

भरताने रामाच्या पादुका डोक्यावर उचलून घेतल्या आणि रामाच्या स्वागतार्थ निघाला. त्याच्याबरोबर वरुणा, व्यापारी, श्रमूत नागरिक, स्तोत्र पाठ करणारे निघाले. भरताबरोबर राजचिन्हे-छत्र, चामर व मुवर्णाचा राजदंड होता.

दराच वेळ आता तरी राम येत असलेला समोर दिसल्यामुळे आतुरमनाने भरताने हनुमानाला विचारले-"माकडचेष्टा करण्याच्या हेतूने राम येतो आहे असे तू सांगितलेस का रे? राम तर येत असलेला दिसत नाही."

नी या आवाजाने सर्व आसमत दुमदुमले. रामाच्या दर्शनाला आलेले सर्व लोक आपापल्या बाहनावरून आली उतरले. राम तर आलाच, त्याच्या समोर उभा राहून रामाला साष्टांग प्रणिपात करून भरत म्हणाला-"तू वचन दिल्याप्रमाणे आपले वचन पाळून करून आम्हां सर्वांना आनंदित केलेस."

रामाने भरताला विमानात बघायला हात पुढे करून चढविले. भरत सर्व वानर-वीरना प्रेमाने भेटला. तो सुग्रीवाला म्हणाला-"तू आम्हां चार भावंडांचा भाऊ माळ्यास. उपकारकर्ता बंधू होतो. तंतर बिभीषणाला म्हणाला-"तू आम्हाला फार फार सहाय्य केलेस!"

साठी सर्व मंगलदायक वाजवीत चारण व भाट यांना चलायला सांग. सर्व प्रजेने वाजत गाजत रामाच्या स्वागतासाठी गेले पाहिले.

शत्रुघ्नाने सहस्रायधी नोकरवर्गास बोलावून त्यांना कामे सांगितली. म्हणाला-"तुम्ही नंदीगामापासून अयोध्येपर्यंतची वाट स्वच्छ करा. कोठेही खाचपळगे किंवा झाडेमुडगे असता कामा नयेत. काही जणांनी रस्त्यावर धंडगार पाणी शिपडून त्यावर फुले घालून ठेवावी. उजाडायच्या आत अयोध्येतील सर्व राजमार्ग, रस्ते व गल्ल्या व घरे तोरणे व फताका बांधून सजवून तयार घाली पाहिले. जामो-

वाला होता. तो विमानातून उतरला आणि विमानाला परत कुवेराकडे वायला अनुज्ञा दिली

रामराज्याभिषेकाचा मुहूर्त ठरला. राम, लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्न भावंडांनी क्षीर करविले. भरत, लक्ष्मण, सुग्रीव, विभीषण आणि रामाने कमाने सर्वांनी मंगलस्नाने केली. राम पुष्पमाला धारण करून, पीतांबर नेसला आणि सिंहसनावर बसला. शत्रुघ्नाने राम, लक्ष्मण मरुताला, पुष्पहार, केयूर व इतर आभूषण घातली. दशरथाच्या राण्यांनी सोतेला बम्बाभूषण घालून तिला तयार केले.

मुमंथ मारुथी राणासाठी रथ तयार करून घेऊन आला. राम त्यात बसला. सुग्रीव, हनुमान स्नानादि आदीकृत, सुंदर वस्त्र परिधान करून अयोध्येला निघाले.

दशरथाचे सर्व मर्बा आधीच पुढे अयोध्येला त्यांनी वशिष्ठमुनीवर मंगला घेऊन राज्याभिषेकाची सर्व तयारी केली.

रामाने प्रजेला, सुग्रीवाने कशी भरत केली व त्यामळे त्याची मैत्री कशी वाढली, हनुमानाने किती सहाय्य केले व तो कसा

शत्रुघ्नाने रामलक्ष्मणाना प्रणाम केला व सोतेच्या पाया पडला. राम मातेला भेटला तिच्या पाया नंतर त्याने सुमित्रा, कैकेयी आणि वशिष्ठमुनींना नमस्कार केला. सर्व नागरिकांनी अग्न्याग्नि देवाचे स्वागत केले.

भरताने रामाच्या पादुका स्वतःच्या हाताने रामाच्या पायात घातल्या. तो रामाला म्हणाला - "इतके दिवस मी तुझ्या राज्याचा यांभाल केला आता हे मी तुला तुझ्या हाती देत आहे. तू परत अयोध्येला आल्याचे प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहण्याचे पुण्य मेला लाभले. माझा जन्म सार्थक झाला. माझी सर्व इच्छा पूर्ण झाली."

महाबला आहे. वानरांनी युद्धात कसा पराक्रम गाजविला आणि विभीषण रावणाला सोडून आपल्या बाजूला येऊन कसा मिळाला, हे सर्व सांगितले. प्रजेला ते सर्व ऐकून आश्चर्य वाटले. रामाने दशरथाच्या महालात प्रवेश केला. रामाच्या महालात अंतःपुर व उद्यानात सुग्रीव व त्याच्या परिवाराची उत्तरण्याची व्यवस्था करण्यात आली.

सुग्रीवाने चार सुवर्णकलश चार वानर-प्रमुखांना देऊन आज्ञा केली—“उद्या सुग्रीवाच्या आधी तुम्ही चारही समुद्रांचे जल भरून येथे अभिषेकाच्या वेळी हजर झाले पाहिजे.”

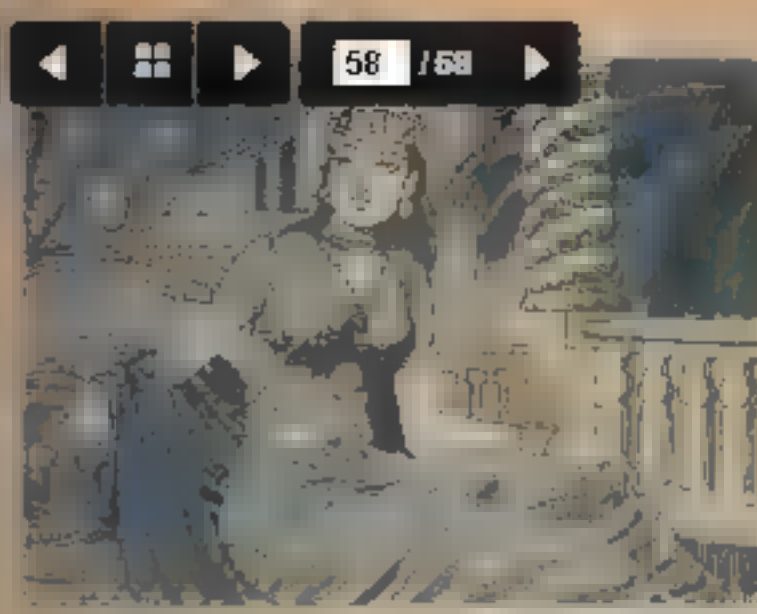
जांबुवान, हनुमान, केयवर्षी व ऋषभ कलदा घेऊन पांचशे नद्यांचे पाणी घेऊन आले. स्याचबरोबर चारही समुद्रांचे पाणी सुद्धा घेऊन आले.

त्यानंतर शास्त्रोक्त पद्धतीने रामाचा राज्याभिषेक मोठ्या धाट्यामादने झाला.

त्यानंतर ऋषिजांनी, ब्राह्मणांनी, कन्यांनी व नगरिकांनी आणि एकामागून एक वीर पुरुषांनी रामाचा अभिषेक केला. रामाच्या डोक्यावर शकुन्ताने शुभ्र चक्र धारण केले. सुग्रीवाने चामर हाती धरले. विभीषणाने दुसरे एक चामर हाती धारण केले.

आपल्या राज्याभिषेकाच्या शुभप्रसंगी रामाने ब्राह्मणांना मोदान, सुवर्णदान व वस्त्रदान केले. त्याने सीतेला एक मोत्यांचा हार दिला व म्हणाला—“तुला वानरांपैकी चामला वाटेल त्याला तो तू घेऊन कर.” सीतेने तो हनुमानाला लगेच दिला. त्यानंतर रामाने इतर वानर प्रमुखांना पारितोषिके वाटली.

विभीषण लंकेला परत गेला. त्यानंतर रामाने मरताला युवराज म्हणून मानून राज्यकारभार पहायला सुरवात केली.

मोलापूर महाराज कोणाचा अधिकार असतो अहमदनगर आणि भिजापूरच्या मुलतानाने परस्परपंशी करू लागले. परंतु ते अहमदनगर कोणाच्या हिताचे नाही अशा विनाश करून अहमदनगरच्या मुलतानाने आपली मुलगी चांदबीबी हिचा विवाह बिजापूरचा मुलतान आदिल-शाहा याच्या कन्ये विने व हुवा म्हणून मोलापूरनगरही देऊन टाकले.

चांदबीबी

चांदबीबी ही अहमदनगरचा मुलतान हुसन निझाम शाह (१५५४-१५६४) याची मुलगी ती अत्यंत रूपयुती होती. तिचे सर्व वानप्रण जनान-खान्यातच येथे असूनही तिची हुशारी, शौर्य व साहस या गोष्टींमार्फत मान्यता मिळाली.

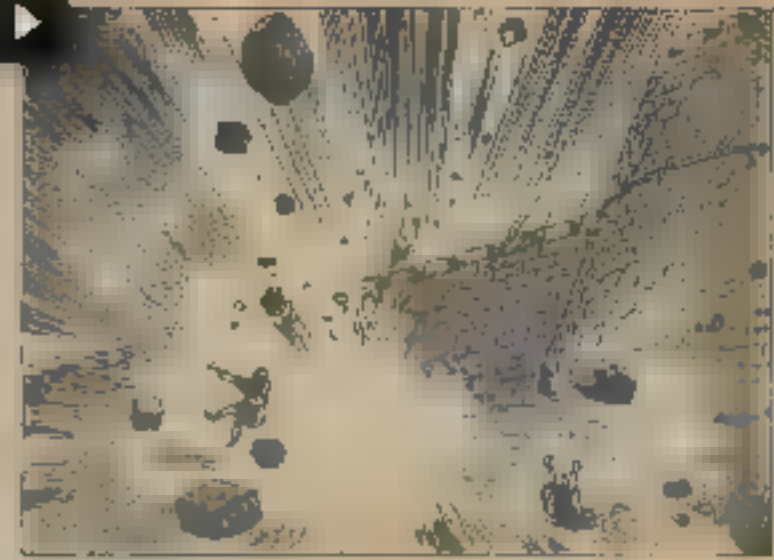

मुलतान आदिल शाह याचा १५८० मध्ये छून झाला. त्याचा मूलवाळ बळही, म्हणून तो वर्षे वयाचा इब्राहिम नावाचा त्याचा पुत्राचा मुल-तान झाला चांदबीबी त्या मुलाच्या वर्तने त्याची संरक्षिका म्हणून राज्य-कारभार पाहू लागली. तिचा कारभार पाहून सर्व निच्या हुशारीची वाखाणणीत होऊ लागली.

कारकीर्द अखंडशी नाहो कारक
 प्रजेकहुन पैसा ठकलण स्थाना मजद
 होत नव्हते. रयांनी अहानया मृशताना-
 वगैबर चांदबौबीना मूल कण्ठ्या-
 माटी कारस्थान रचले ते कळटांचे
 बादबौबी लिच्या संस्थाणात व्हालेल्या
 मूलतानामह आपल्या माहेरी, अहमद-
 नगरला लिहून पोर्ला

आणि पहिल्याने त्याचे बुरज पाड-
यना मृत्वात केनी दृष्टाने रक्षण
करण्यासाठी व मोगलांचे तले वेत
हाणुग पाडण्यासाठी चांदनीबीने
जिंकमोचे प्रयत्न केले तरी मोग-
लांचे सैन्य कार मांठि होते व एव
बुरज कोडण्यात ते **आले** आले.
परंतु सूर्यास्ताची वेळ आल्यामुळे ते
किल्ल्यात प्रवेश करू शकले नाही.

एषा बन्दी नादबीबीना याक मूर्तजा
अहमदनगरया सुखताज होता. तो
अगदी ~~आली~~ आ पीछीमावडा होता.
~~आली~~ हुलेन नापाच्या मुलाच्या हाती
त्याचा खून आला. हा हुलेन फार
क्रूर होता. म्हणून सैन्याराणी ~~आली~~
तेले ~~आली~~ खून करून त्याच्या
धाकट्या भावाला सुखताज केले. ह्या
शेने दुर्दैवी घटनांमुळे नादबीबीला
फार काळजी वाटू लागली.

चापवीचीने जखमी आठवणला आणि
मिल्ल्यात स्त्रीपुरुषांमिलने होते.
स्त्रीची मदत घेऊन राखीच्या राखी
मोडलेला नुसता पुन्हा बांधून काढला
आणि पुन्हा मिल्ल्याच्या रक्षणार्थ
सैन्य उभे केले.

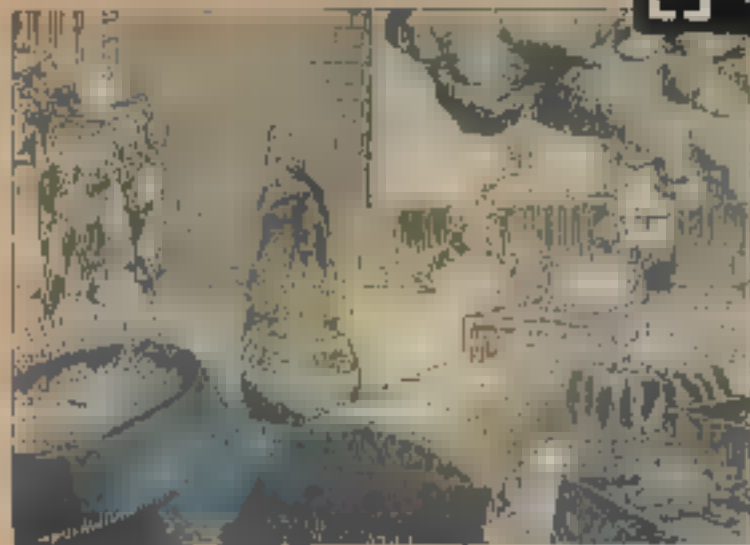

अहमदनगर राज्यात धाणू वसलेल्या
 ■ अनाकलेच्या शेतकऱ्या हिस्सेदारा
 मोंगल बादशाह अकबर यांच्या काना-
 पर्यंत पोहोचल्या अहमदनगर विकण्यास
 होव उत्तम सध्या आहे असा विचार
 करून अकबराने मोंगलांचे एक मोठे
 सैन्य अहमदनगरावर स्वारी करण्या-
 साठी पाठविले अहमदनगरच्या सैन्यात
 हुनार सेनापती नसल्याचे कळल्यावर
 त्यांनीही ते सैन्य बंदी घेऊन येऊन पोहोचले.

सफाई योग्य जाने सान्यावर पाह-
तात तर दुरुजे पुन्हा पहिल्यासारखा
प्रकाम उभा होता. शिवाय चांद-
बीबीने भोक्याच्या जागेत तोफा आणून
उभ्या केलेल्या त्यांना दिवल्या.

तरी वजाडल्यावर मोगन घेव्याने महिल्यापेक्षा जोराने किल्ल्यावर हल्ला चढविला काही वेळ लुट झाल्यावर चांदवीकीच्या किल्ल्यातला बाळगोळा मोगन आल्यावे कळले तिने किल्ल्यातले सोने, कापड व तांब्याची नाण्येच नव्हे तर दागिने गुंडा वितळवून त्याचे पीळे तोपेत घालून शस्त्रावर तोफांचा भाड्यावर केला

मोगलाचा भाणखी एक बळकट गव-
राखी घाला. त्याच्या सैन्याने फार मोठे नुकसानही झाले आता किल्ला जिंकणे अशक्य आहे, असे समजून मोगलाचा सेनापती चांदवीकीची लसोळ्याची मोलणी १६७३ १६७३ मिथून गेला

चांदवीकी जिवंत असताना महंमदगार जिंकणे अशक्य आहे, असे मोगलांना वाटले तरी भाणखी काही काळ चांदव्यावर एक मोठ्या सैन्यानेही मोगलांनी किल्ल्यातला वेढा दिना. पुढे मुळ झाले त्याच वेळी किल्ल्यातल्या काही विरोधी पक्षांनी चांदवीकीचा धून केला. तोपर्यंत झाल्यात चूर कीट नारीपैकी एक प्रमुख म्हणून चांदवीकीचा

गोष्ट मथळा चढाओढ

गोष्टीला मुचवून रु. २५ मिळवा!

?

एका गावातले चार बग तोंघेबाजित तिघांचे. त्यांच्यापैकी एक जण फार मोठा गप्पिष्ट होता ते दिवसभर पायी प्रवास करीत आणि गोणाच्छा तरी पडवीत नाली तर ओठ्यावर झोपत एके रागपुर गावी गोरी नावाच्या एका बाईच्या ओठ्यावर झोपले

दुसऱ्या दिवशी ते आणखी एका गावी पोचले त्या गावातल्या बघमा नावाच्या बाईला भेटून म्हणाले-“बाई! आम्ही तोंघेबाजा करीत या गावी आलो आहो. तुमच्या बाजूच्या पडवीत ओठ्यावर परवानगी का ?”

सध्याने त्यांना तशी परवानगी तर मिळाली. त्याच बरोबर तिने त्यांना पांचशेपणा बांगडी व पायना पाणी आणून दिले

पडवून ती प्रवासो म्हणाला-“बाई! तुमच्या सारखी गुणील बाई नवशित पहायला मिळते रागपुरच्या गोरीबाईंनी पडवीत पडून रहायला पावे बसून होते हो !”

गोरी जखमीची मोठी बहीण होती. म्हणून ती म्हणाली-“जरमग गोरीची पडवी ओठ्याचा हांकी वाटले बर्तण तेवढी मातीची माहू का ? तुम्ही तिज्जा दिलेत तेवढे भावपाचे पैसे मला मुळा या.” असे सांगून तिने त्यांच्याकडून भावपाचे पैसे वसूल केले.

★

★

★

बरीत गोष्टीला उपयुक्त होईल एक मुचर मथळा विचार करून एका कार्यावर त्याच्या पत्त्यासह लिहून “गोष्ट मथळा चढाओढ”, “बांदोबा”, अंदाभाभा प्रकाशन, २ व ३ अर्काट रोड, बरपळणी मवास ६०० ०२६ पत्त्यावर पाठवा.

१० जानेवारी १९७८ च्या आत पोस्टकार्ड पोंचले राहिले. त्या कार्डावर ‘फोटा चढाओढ परिषद’ देता काया नये.

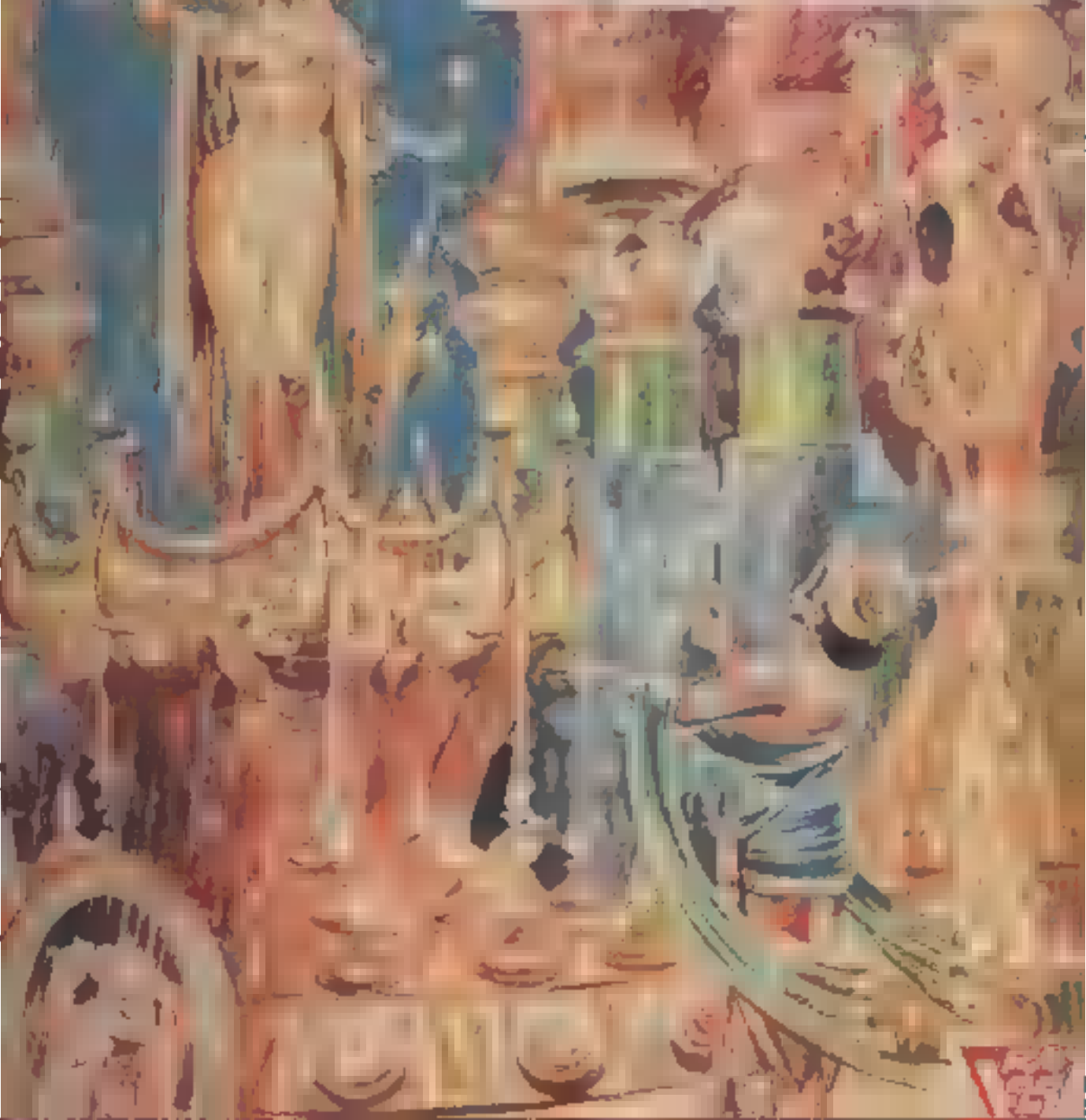
चढाओढीचा तिकाल मागे १९७८ बांदोबात जाहीर करण्यात येईल.

नोव्हेंबर महिन्यातल्या चढाओढीचा तिकाल (मथळा) “अनुभूतभवी”

नांव : जयंत नारायण आहल्ये, मु. पो. राजापुर, जि. उतापिरी

चांदीवा

आमारव्याणी

भूयो विनय मास्याय
भव नित्यं जितेन्द्रियः
कामक्रोधसमुत्थानि
त्यजेथा व्यसनानि ॥

॥ २ ॥

[तू तसपणे व इंद्रियनिग्रह रहावेस काम, क्रोध आणि वदस्त्रिपुंमुळे उत्पन्न होणाऱ्या व्यसनांचा त्याग केला पाहिजेस.]

परोक्षया वर्तमानो
वृत्त्या प्रत्यक्षया तथा,
अमात्यप्रभृती स्सर्वाः
प्रकृतिश्चानुरजय ॥

॥ २ ॥

[तू प्रत्यक्षपणे किंवा परोक्षपणे अमात्यादिकांस आज्ञा देत प्रजेला संतुष्ट ठेकीत रहा.]

सुष्ठानुरक्त प्रकृति र्यः
पालयति, मेदिन्यु
तस्य नंदंति मित्रानि
लब्धामृत मित्रामराः ॥

॥ ३ ॥

[प्रजेला संतुष्ट ठेवून जो पृथ्वीवर राज्य करतो त्याला बेटल्यावर त्याच्या मित्रांना, रेवांना व मृतप्राप्तीच्या वेळी असो आनंद तसा आनंद होतो.]

कविळा आणि धुवड

[५४]

रस्तास सापाची गोष्ट मागून म्हणाला—
“आपण स्थिरजीवीचा कळू नसले हे राज्य काबीज निर्भयपणे राहू या.”

त्यानंतर अरिमर्दनने कुराक्षाने विचारले कुराक्ष म्हणाला—“मला रक्ताक्षाने सत्त्व मुळीच मान्य नाही. आपल्याकडे आषय आलेल्या असहाय्य काचलयाचा यध करणे मला मुळीच कळू नाही. आपल्याला शिबि राजाची गोष्ट माहीत नाही का? दोघां पध्यांची गोष्ट ऐकली नाही का?”

“ती कोणती बुवा गोष्ट?” अरिमर्दनने विचारले.

तेव्हा रक्ताक्षने गोष्ट सांगितली. प्राचीनकाळी शिबि नावाचा एक मोठा दयाळू व प्रभावत्सल राजा होता. तो एक

चर्चवर्ती राजा होता. कित्येक मांडलिक राजे त्याच्या दरबारात होते. तो दानपूर ही होता. त्याची कीर्ती देवलोकापर्यंत पोचली. इंद्र विचार करू लागला—“शिबि-सारखा दानवीर कोणी नाही म्हणतात. परंतु इतका दानधर्म त्याचा हेतू काय बरे असेल? फक्त कीर्तीलाच व्हावा म्हणून हा दानधर्म करीत की खरोखरी निरुपद्रवी व असहाय्य लोकांविषयी कीव वाटल्याने हा दान करतो?”

त्या शंकांचे निरसन व्हावे यासाठी त्याने यमाला बोलावणे पाठविले आणि दोघांनी मिळून एक योजना आंखली.

एके दिवशी राजा शिबि स्नानसंध्याची आटोपून दरबारात येऊन बसला. तेव्हा इंद्र एका कबूतराचे घेऊन राजाच्या

राजा! मी एकदा का आपल्याकडे जो कोणी येऊन भोक लागतो त्याला आपण ती देतो! हे कबूतर मासा आहार आहे. खायला मिळाले नाही तर मी मरेन."

म्हणाला.

राजा म्हणाला—"सहाणे, तमजूतदार लोक आश्रयाला आलेल्या प्रत्येकाचे रक्षण करतात. मी माझ्याकडे येवढे मांस शिजून आहे ते सर्व द्यायला तयार आहे. तुम्ही त्या कबूतराला सोडा."

ससाणा म्हणाला—"इतर कोणी शिकार करून मारलेल्या ससाणे जिवंत प्राण्याचेच मांस आम्ही भक्षण करतो. म्हणून या कबूतराच्या वजनाचे आपले मांस काढून दिलेत तर आम्हांला मान्य होईल व मी कबूतराला सोडून देईन."

मान्य आहे, मी आपले मांस देतो." असे सांगून राजाने आपल्या शक्ति-न्वातून तराजू आणायला आज्ञा केली.

ते ऐकून सधेत हजर असलेले मांडलिक राखे व दरबारी भयभीत होऊन म्हणाले—"महाराज! हा ससाणा आपला जीवघेण्यासाठी आलेला कोणी राक्षस असावासा वाटतो." परंतु राज्याने त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले.

तेवढ्यात तराजू जाणण्यात होता. राजाने एका पारड्यात कबूतराचा ठेवठे

व ठेवठे ठेवठे मांस काढून दुसऱ्या पारड्यात टाकले. तरी कबूतराचे पारडे खालीच राहिले. नंतर राजा स्वतःच त्या पारड्यात बसला. तो अपूर्व त्याग पाहून देव दुंदुभी वाजवू लागले व आकाशातून पृथ्वी होऊ लागली. आकाशावाणी झाली—"शाबास! शाबास!"

पाठोपाठ इतर यम स्वस्वरूपात प्रगट होऊन म्हणाले—"राजा! तुझा त्याग अपूर्व आहे. तुझे प्राणिमात्रावरचे अपूर्व प्रेम आम्ही प्रत्यक्ष पाहिले. तूला एकट्याला सत्याची पारख आहे. तुझं शरीर पूर्ववत होवो." असे सांगून दोघे अंतर्धान पावले.

पक्ष्याची गोष्ट

एक पारधी जाले टाकून पक्षी पकडण्यासाठी वाट पहात बसला होता, त्याच वेळी येऊन पाऊस पारधी ओलाचिव झाला आणि एका आढाखाली बासण्याला जाऊन बसला.

त्या झाडावर एक पक्ष्याचे जोडपे बसले होते. मादी कोठे तरी बाहेर गेली होती. नर

मादीची काळजी करीत होता. इतक्यात मादी परतली. तिला दोन स्थितीत बसलेला पारधी दिसला. पारध्याने त्या पक्ष्यांना भुकेने व थंडीने त्याचा जीव कासाकीस झाल्याचे सांगून बांचवायला सांगितले.

नर पक्ष्याने आपल्या घरट्यातून पाने काढक्या खाली टाकून त्यांची शंकोटी तयार केली आणि पारध्याला हात येऊन घ्यायला सांगितले. पारधी म्हणाला—"आपल्या उपाशी अतिथीला काही नसलेले पाहून नर पक्षी विस्तरात उडी घेत म्हणाला—"मला जाऊन आपली भूक मिटव."

"आपल्या पत्नीशिवाय मी कशी जिवंत राहू शकेन?" असे म्हणत मादीने त्या आगीत उडी टाकली. त्या आत्मत्यागी पक्ष्यांना न्यायला स्वर्गातून सुवर्ण आला.

ते वृक्ष पाहून पारध्याच्या मनात बवल त्याने पक्ष्यांचे मांस खायचे सोडले आणि जंगलातून जात असतां दावानल पाहून त्यात उडी टाकली व देहत्याग केला.

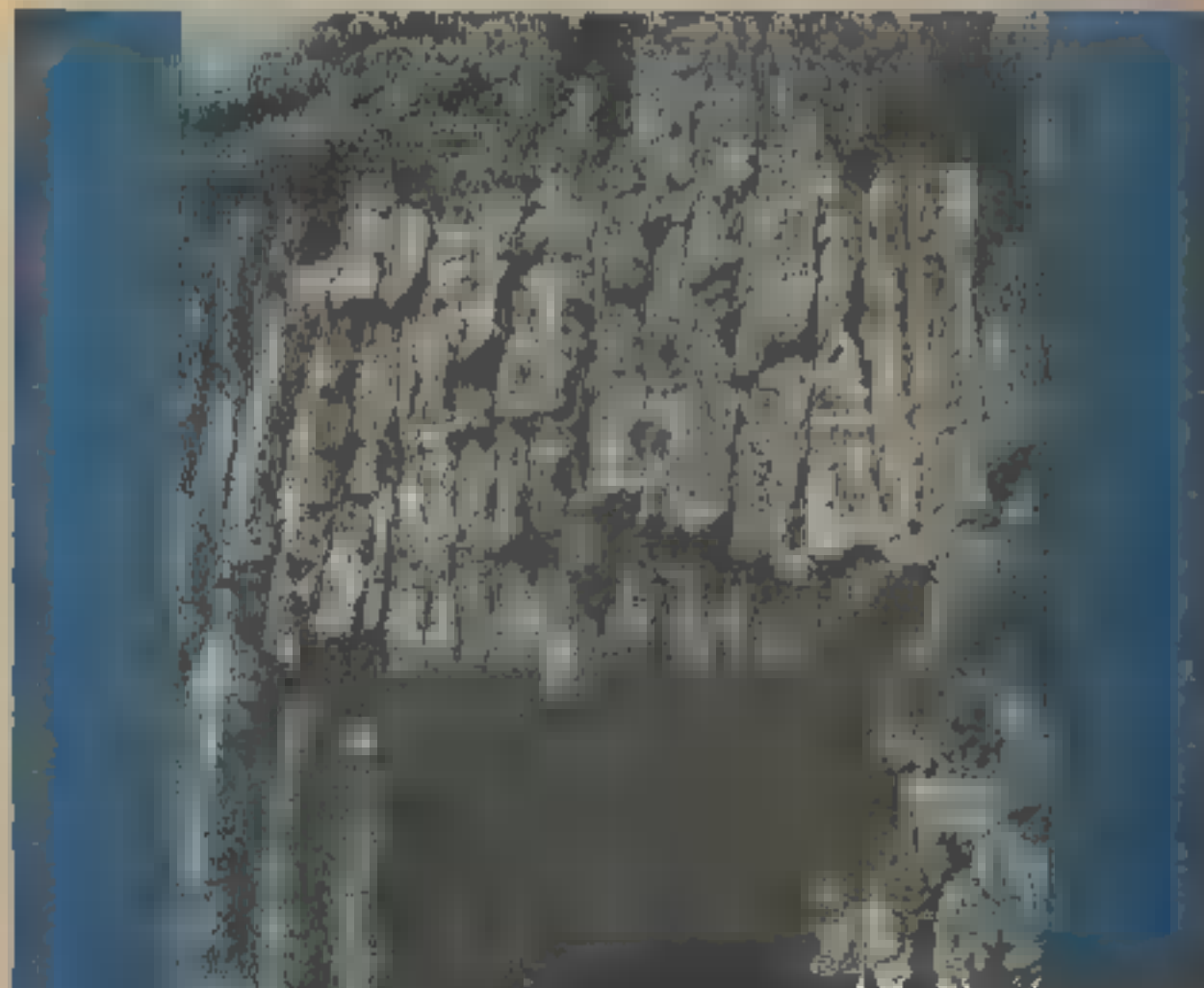

फिरत राजाच्या दरबारात आला. यम ससाण्याचे रूप घेऊन त्याचा पाठलाग करीत त्याच्या पाठोपाठ आला. दमल्या-मुळे घापा टाकीत पावसून गेलेले कबूतर घाबऱ्या डोळ्यांनी धावि राजाकडे पहात त्याच्या पायांवर येऊन पडले व म्हणाले—"राजा! मी तुझ्या आश्रयाला आलो आहे. मा ससाण्याच्या हातून मला वाचव."

पाठोपाठ ससाणा आलाच होता. म्हणाला—"राजा, मी उपाशी आहे. माझे खाद्य तू हिरावून घेऊ नकोस."

"महाराज! आपल्या आश्रयाला जाले-त्याचे रक्षण करण्याची जबाबदारी आप-त्यावरच आहे." कबूतर म्हणाले.

या भिक्षातली मुद्दा अल्पशिशपन वीपसमूहातोल दनगा नावाच्या वेडावरची आहे. फार घाबोर काळी सत्यगुणात भग्नपर्वत फुटून जाण्या वाहून ७० फुटाचा हा थर नेमनर. तो थंड झाल्यावर तो आकुंचित पावून त्याचा भेगा उडल्या. त्यानंतर सहस्रावधी वर्षांनी समुद्राच्या नटांचे धक्के ही साप्ती ही ७५ फुट मोल आहे.

[୨୪]

[हंसरथावर कल्याण भासाव्या जमवुन, राजगाथा भासावर प्याथना जाऊन जयशील अ. भासावर भासावर -- तो च्याना ठार केले सायावरवेवेभाद, राजकुमारी राखनमाना रखातून अनपत्ता पडले त्या जशी पाठना मूर वर गेल अ. वातून गर्व अ. दिशेसा निघाले पुढे-]

हं तराय जलदला त्याचेच्छी त्याचून मर्या-
 तरोवरेश्वर, काचनमाना ॥ सारथी
 घसरून खाली पडले परंतु ते जंगलाल
 एकाच जागी पडले नाहीत. निरनिराळ्या
 जागी पडले. मायासरोवरेश्वर जेथे पडला
 तेथे त्याला एक विचित्रच अनुभव आला.
 तो पडला त्या जागी नरभक्षक जातीचे
 लोक रहात होते. त्या जातीच्या लोकांना
 पैला एक जाळवडाभर एकटो जताचर

शिकारीला मिळाले नव्हते कारण धूर
रानातून वाधाच्या पाडी त्या प्रवेशावर
गेलं काही दिवस होत होत्या. म्हणून
त्या प्रदेशातली जनावरे आपल्या बिळातून
गुहा वगैरे अगदी दडण्याच्या आंगेतून बाहेर
उपड्यावर येत नव्हते जी हरणं व इतर
निरुपद्रवी प्राणी उपड्यावर आले त्यांचा
पाठलाग करून वाधांनी त्यांचा फडसा
उडविला होता ती शिकार करीत असतांना

शिवाय लाय पारंख्या असलेल्या वडाच्या झाडाखालच्या। देवीचा आपल्यावर कोप होईल असेही वाटले. त्या देवीला दरवर्षी तरबेली देऊन तिचा प्रसाद त्या जातीच्या लोकांना देण्याचा प्रघात कित्येक पिढ्या चालू होता।

बिबळघाने असा विचार करून काय वाटेल ते करून आपल्या अनुयायांनी वस्ती सोडून जाऊ नये असे काही तरी करण्याचे ठरविले. त्यासाठी देवीने शक्ती देण्याची कृपा करावी अशी देवी-जपल प्रार्थना करण्यासाठी तो त्या देवीच्या देवळाकडे धावला।

ते डेऊल फार जुने होते त्याला वरभागा वगैरे काही नव्हते. पावसाळ्यात पाण्यापावसापासून स्वतःचे रक्षण न्हावे यासाठी जंगली वनाकडे आसऱ्यासाठी त्या देवळात येऊन

त्या बिबळी बिबळघाने सूर्योदयाच्या वेळी त्या पडक्या देवळात एक अद्भुत दृश्य पाहिले. त्या देवीसमोर एक मोठा अजगर एक लाडक्याला बिबळ्या घालून गिळण्याच्या वटपटीत होता आणि लाडक्या त्या अजगराचे तोंडच आपल्या जबड्यात घेऊन बसला होता दोघांची छटपट स्वतःचा जीव धोक्यासाठी चालू होती.

ते दृश्य पाहून बिबळघाने सर्व अंग आपादमस्तक सरारले. तो पळून जाण्याचा विचार करू लागला तरी साहस करून त्याने देवीला साष्टांग नमस्कार केला आणि उठून उभा राहून म्हणाला-“देवी, तुम्हा महिमा विचित्र आहे. आम्ही तुजे सर्व भक्त, गेला एक आठवडा उपाशी आहो। आणि आमच्यावर तुम्ही कृपा साली नाही। अद्भुत दृश्य दाखवून तू आम्हाला कोणत्या गोष्टीची भाषा देत आहेस?”

ते विचारल्यावर एका क्षणार्धात देवळाच्या भिंतीतील दगडाच्या खाचीतून एक रानमाऊजर तोंड बाहेर काढून ओरडले-“म्यांव, म्यांव!”

“हे तर अणखीच जास्त अद्भुत! याचा गूढ अर्थ म्हातान्या मांत्रिकालाच माहीत असणार!” असे म्हणत बिबळघा त्याच्या जातीचे लोक जेथे जमा झाले होते तिकडे धावला

त्यावेळी त्या मरभक्षी जातीचे स्त्रीपुरुष व मुलेवाळे एका उघड्या जागेवर जमा होऊन जंगलातली कंदमूले फळे खाऊन बसला येईल का गोष्टीचा विचार करीत त्यासाठी छटपट करण्या ऐवजी परस्परांनी भाडायला त्याच झालेले दिसले.

बिबळघा येऊन ओरडला-“देवीने आमच्यावर कृपा केली आहे जमन मां चला जमन!”

आपला मांत्रिक देवीचा पुजारी कोठे आहे?”

सर्वथी नजर त्यांच्या नायकाकडे वळली. त्याचा आवाज ऐकून त्यांना वाटले की देवीच्या देवळामोर हरणांचे किंवा रानडुकरे पंऊन बसली असावीत. काही तरुण उभे राहून विचारू लागले-“सरदार! देवीच्या देवळात हरणे आणि रानडुकरे जमा झाली आहेत का? आम्ही तीर कमान व भाले घेऊन येऊ का? कदाचित् शेवतेच आपल्या यक्तांवर अनुग्रह करून या जनावरांना पाठविले असणार! चला, तर तिकडे आपण सर्व जमन मां चला जमन!”

सांगितले व म्हणाला- मांत्रिक! या दृश्याचा काय अर्थ हो? काय अर्थ असत तर काही की देवीचा अनुग्रह आपल्यावर झाला आहे आणि आता आपणा गर्वना पांढऱ्या बायला मास मिळणार आहे?"

मांत्रिकाने त्या सर्व गोष्टीकडे दुर्लक्ष केलं व म्हणाला- "आपल्या जातीचा मी मांत्रिक आहे. मांसं केस पांढरे झाले ते फुकटाफुकीत उन्हात पांढरे झाले नाहीत. आपली देखी असे काही स्पष्ट पध्दती नाही. सर्व गुढच असते, मला असे वाटते. आपल्या जातीच्या लोकांनी इतर रानटी जातीच्या लोकांसारखे, आपल्यालायक जे मिळाले. आपल्याची नवच केली पाहिजे."

म्हातारा मांत्रिक म्हणाला ते ऐकून विवळण्या एका वळण मुलाच्या हातावली काढी आपल्या हातात घेऊन म्हणाला- "तु हे सर्व मूर्खसारखा काय बरळतो आहेस? तु हे विमरलास वाटतं की आपल्या जातीच्या लोकांनी मांसाभिवाय इतर कोणत्याही वस्तूचे सेवन करू नये असा आपला नियम आहे!" असे म्हणत नायकाने काडीचा एक फटका मांत्रिकाच्या पाठीवर ओढला.

मांत्रिक कळवळून उभा राहिला आणि

विवळ्या! काय आनंद ते तर सांगशील की नाही? तु दिलेल्या फटक्याने माझी भूक पार नाहीसो झाली आणि नवीन रस आला आहे. असा अंगार!" असे म्हणत म्हातार्याने उडी मारली व झाडाची छांदी लांबकळू लागला.

विवळ्याच्या भाजने दोघा तिघा तरुणांनी उठून मांत्रिकाला पाय धरून झालो ओढले व तो जमिनीवर आदळण्यापूर्वी त्याला कंबर मरून जमिनीवर उभं केले. विवळ्याने देवळात त्याने पाहिलेले दृश्य पुन्हा सविस्तर वर्णन सांगितले. या मांत्रिकाने जास्त लक्षपूर्वक सर्व ऐकून घेतले आणि काही वेळ आश्चर्याकडे दृष्टी करून काही तरी विचारात गढल्यासारखा बसून राहिला. नंतर लगेच बसून जमिनीवरची घोडी धूळमाती हातात घेतली आणि ती सत्रबून सर्वांवर उडवीत म्हणाला- "येथे उघड्या जागंवर विस्तृत पेटवून एका मोठ्या मंडक्यात किंवा रांजणात पाणी तापवा! काही जण देवळाकडे घाबत जा आणि तेथून तो अजगर, लाडगा आणि रानमांजर घेऊन या कसे!"

"रानमांजर इतका वेळ त्या दगडात बसून आपली वाट पहात बसले असेल असे

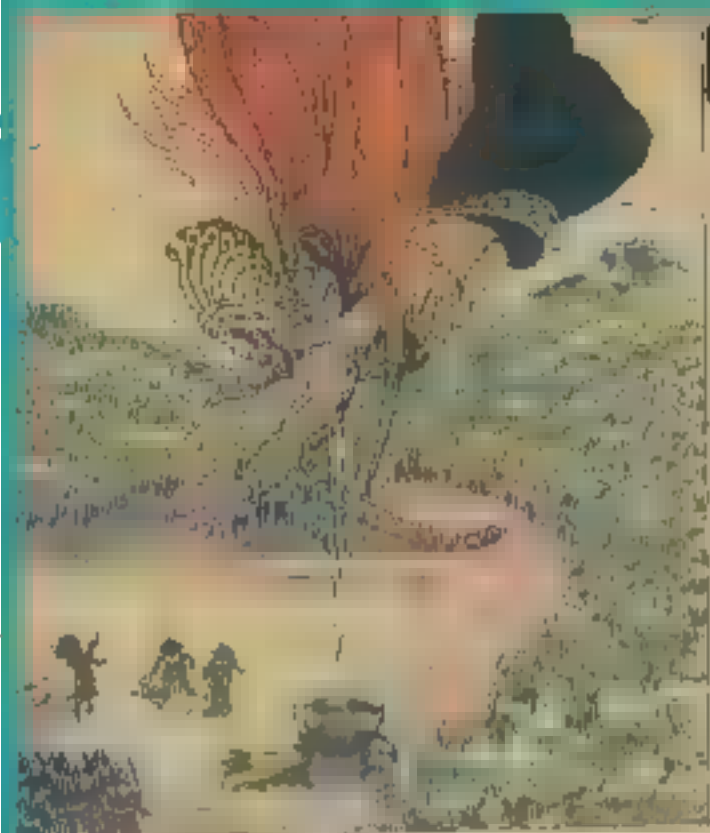

नाही मला वाटत. अजगराने लाडग्याने आतापर्यंत परस्परांचा जीव घेतला असेल, तरी मी त्यांना आणवतो." विवळ्या म्हणाला.

"रानमांजर सापडले नाही तर ते ज्या दगडावर 'म्यांव म्यांव' करीत बसले होते तो दगड आणविला पाहिजे. तो दगड देखील उकळत्या पाण्याच्या रांजणात टाकला पाहिजे." म्हातारा मांत्रिक दोळे बटाऊन म्हणाला.

"देवीने आपल्या देवळात अजगर आणि लाडग्यांचे ते दृश्य आपल्याला दाखविण्याचे कारण काय? त्याचा अर्थ आपल्याला शिकारीला लोकर रानटी स्वापदे सापड-

काटक्या तोडून घालू लागले. थोड्या वेळाने पांढऱ्या घुराचे लोट आकाशापर्यंत उडू लागले.

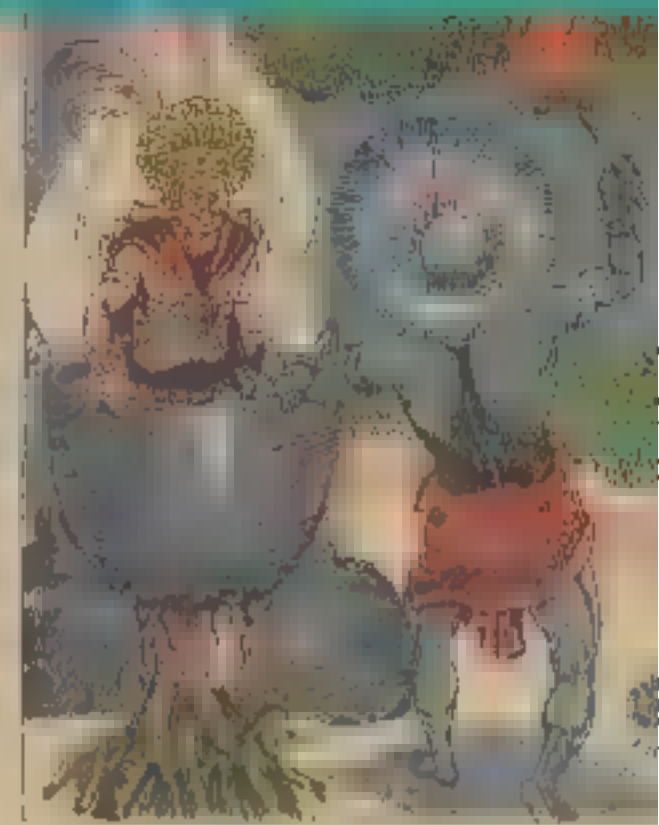
त्याच वेळी उडत असलेल्या हंसरथावर मिथाडांनी हल्ला चढविला. त्यांनी आपल्या बळकट घोषांनी रथ घळत ओढायला सुरुवात केली. त्यामुळे रथ कलसला आणि त्यातून मायासरोवरेस्वर, काचनमाला आणि रथाचा सारथी घसरून खाली पडले. एकटा अगस्त्यक रथात राहू लागला.

परंतु तिचे धक्क्याने म्हणा किंवा इतर कारणांनी म्हणा एगान जागी न पडतां निरनिराळे जाऊन पडले. पिंजारेलेल्या कैलात हात बाळून स्वतःच्या सिंज्या बांदणाऱ्या मांत्रिकाने मायासरोवरेस्वराला खाली चढतांना पाहिले आणि ओगडला— "वाहवा! उपाशी तडफडत असलेल्या आपल्या भक्तावर देवीने अनुग्रह केला आहे, तो फहा, देवीचा प्रसाद, एक नागूत आकाशातून खाली पडत आहे. राजणातले पाणी सौकर तारवा. माणूस, बजगर, लांडसा आणि राजमांजर या सर्वांचे मांस मिजल्यावर पहिल्याने तेंवेच दाखवून मग प्रसाद घ्यायचा. त्यानंतर आपल्याला भर-पूर मांस खायला मिळेल."

करून पाहिले आणि आनंदाने टाळ्या वाजवून नाचू लागले. हंसरथानून मायासरोवरेस्वर खाली उडत हे त्याचे इर्दवच, परंतु त्याहीपेक्षा त्याचे मोठे दुर्भाग्य म्हणजे तो त्या नरमांसभक्षी रानटी जातीच्या धोळक्याच्या मध्यभागी सरळ त्या राजणात येऊन पडला. तो पाण्यात गटागट्या जात येऊन राजणाचे रक्त पसरून बसला त्याने चारोवाजूला नजर फिरवून पाहिले, सर्व नरमांसभक्षी लोक नाचत बागदत होते. त्याने जिवाची बाधाच सोडली.

म्हातारा मांत्रिक स्मित करीत राजणा-त येऊन हातदारे करीत म्हणाला— "अरे वा! आपल्या देवीने साध्या माणसालाच नाही, चांगल्या गलेखट्ट माणसाला पाठविले आहे आणि कसा सरळ राजणात अगून टाकला आहे!"

मांत्रिक म्हणाला ते ऐकून मायासरोवरेस्वराला कळले की तो फक्त रानटी जातीच्या मध्येच येऊन पडलेला नसून नरमांसभक्षी रानटी लोकांच्या मध्ये येऊन पडला आहे. "आपल्या सारख्या समर्थ व्यक्तींची अशी दुर्गती व्हावी! नाही!" तर पुढे काय करावे या विचारात तो असता राजणातले पाणी गरम होऊ

लागले आणि त्याचे अंग भाजू लागले होते.

मायासरोवरेस्वर राजणाबाहेर उठो मारून येण्याच्या खटपटीत असल्याचे पाहून मांत्रिक एक जळत असलेले लावूड त्याच्या अंगाजवळ नेत म्हणाला— "काय रे! आमच्या देवीने अनुग्रह करून तुला आमच्याकडे पाठविले आणि तू जर का बाहेर, तिथ-थ्याचा प्रयत्न केलास तर राजणाबाहेरच्या निलान्यात टाकून तुला आम्ही भाखून खाऊ! खबरदार!"

ते ऐकून मायासरोवरेस्वराला त्याचे मरण अगदी ठेपले असल्याचे स्पष्ट दिसले तरी उकळत्या पाण्यात

तोल असा आहे काय?" विचलघाने भीत भीत विचारले.

तो प्रश्न ऐकून म्हातारा मांत्रिक एक उडी मारून आपल्या क्षिण्या स्वतःच ओढीत आणि अंगात आल्यासारखा डोलत ओरडला— "मी कोण? मी देवी आहे. माझ्या अनुग्रह असेल तर तुम्हाला जन्म-वरांचे मांसच काय, नरमांसही खायला मिळेल, तर उठा, चला!"

त्यानंतर काही जणांनी उठून मांडीत जी थोडीशी उघडी जागा होती तेथे एक मोठा खड्डा खणला व त्याच्या काठावर दगड ठेऊन त्यांच्यावर एक मोठे राजण ठेवले आणि रथात पाणी भरले. नंतर त्यांनी

शिजून मरण येणे हे भयंकरच आहे! काय वाटेल ते करून राजणावाहेर आलेच पाहिजे. तेवढ्यात त्याला एक युवती सुचली. त्याने एक मोठे गुपित मांत्रिकाला सांगण्याचे सोंग केले आणि बारीक जावा-
 त्याला म्हणाला-“तू या रानातल्या देवीचा पुजारी आहेस ना? तरमग हे गुपित तुलाच सांगितले पाहिजे. तुझ्या देवीने माझ्याबरोबर आणखी दोघांना आकाशातून पाठविले आहे.

नरमांसभक्षी मांत्रिक ॥ ऐकून आश्चर्य करीत विचारू लागला-“असं का? मग ते दोघे कोठे आहेत?”

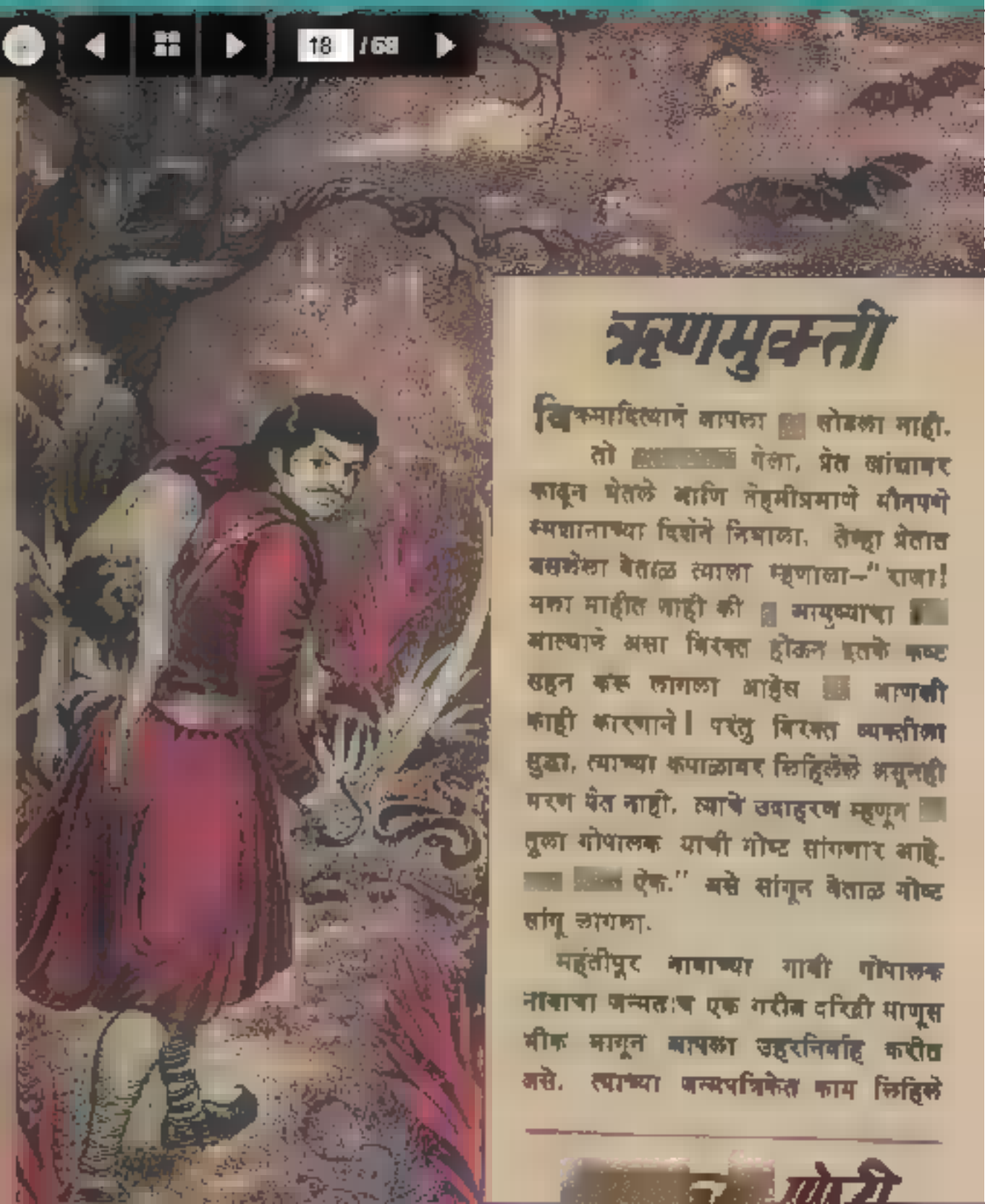
“ते चुकून दुसऱ्या जागी उतरले असावेत. तू मला बरोबर नेलेस तर मी त्यांचा क्रोध काढून त्यांना घेऊन आणायला मदत करीन.” मायासरोवर म्हणाला.

मांत्रिकाच्या ते सर्व अरे वाटले. त्याने लगेच मायासरोवरेवराला बाहेर काढवून देवीच्या देवळात बघवून आणायला होता त्याच्याकडे ती बातमी कळवायला पाठविले

मायासरोवरेवराबरोबर जंगलात निघाला. संध्याकाळपर्यंत त्यानी जंगलांत काचन-माळा ॥ सारख्याचा शोध केला. एकाएकी त्यांना एका झाडाखाली सारख्याचा बावूक दिसला.

‘माझा सारथी, काचनमाळा वगैरे या झाडाच्या फांशात कोठे तरी अडकले असावेत. ते जिवंत आहेत की नाहीत? त्यांना वाचविले पाहिजे.’ असा विचार करीत मायासरोवरेवराने वर करून पाहिले परंतु त्याला वर झाडावर कोणी दिसले नाही. मात्र वर आकाशात हलका रंग उडत असलेला दिसला

त्याच वेळी पुराणे लोट पाहून त्या दिशेने सिद्धसाधक व मकरकेतूमुखा नरमांसभक्षक मांतीच्या वस्तोकाडे येत होते ॥ आपले वाहन ‘अय महाकाल’ असा घोष करीत येत होता तो घोष ऐकून मायासरोवरेवर आणि त्याच्याबरोबरचे इतर लोक भयंशकित झाले.

ऋणमुक्ती

विक्रमादित्याने आपला ॥ सोडला नाही.

तो ॥ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि तेहमीप्रमाणे मीनपणे स्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-“राजा! मला माहीत नाही की ॥ माझ्याचा ॥ माझ्याने असा विरक्त होऊन इतके कष्ट सहन करू लागला आहेस ॥ माणकी काही कारणाने। परंतु विरक्त व्यक्तीला मुळा, त्याच्या कपाळावर लिहिलेले असूनही मरण येत नाही. त्याचे उदाहरण म्हणून ॥ तुला गोपालक याची गोष्ट सांगणार आहे. ॥ ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

महंतीपूर नावाच्या गावी गोपालक नावाचा जन्मतःच एक गरीब दरिद्री माणूस मीक मागून आपला उदरनिर्वाह करीत असे. त्याच्या जन्मपत्रिकेत काय लिहिले

होते नकळे. परंतु त्याला एक वेळ पोटभर खायला मिळे तर कधीकधी तीनतीन दिवस तेही मिळत नसे.

एकदा रामानंद नावाचा एक ज्योतिषी आपल्या शिष्यांसमवेत काशीच्या वाटेवर महंतीपूरला आला. त्या गावच्या लोकांनी त्या ज्योतिष्याला आपले भविष्य विचारून घेतले. ते कळल्यावर गोपालकने रामानंद यांच्याकडे जाऊन त्यांना त्याच्या या दारिद्र्याचे कारण विचारले आणि ते कसे दूर होईल. विचारले.

"बाळा! तुम्हा कपाळी सुख लिहिलेले नाही. म्हणून मला वाटते की तुम्हा दारिद्र्य कधी संपणेंच नाही." रामानंदांनी

गोपालकाच्या हातून धुवणं घ्यावा हा उपाय सांगितला.

"तरमग निदान एवढे तरी सांगण्याची कृपा करा की माझ्या कपाळी मरण केव्हा लिहिलेले आहे? मला जगातून केव्हा सुटका मिळेल?" गोपालकने विचारले.

"मुला! शेजारच्या शहरात रामगुप्त सोमगुप्त आणि नीमगुप्त नावाचे तीन व्यापारी आहेत. त्यांच्यावर तुम्हा प्रत्येकी एक सुवर्णमुद्रा इतके ऋण आहे. तुम्हा ऋण वसूल करून ते सर्व उपभोगल्यावर तुला मरण येईल." रामानंद म्हणाले.

गोपालक आनंदाने रामानंदांच्या निरोप घेऊन शेजारच्या शहरात गेला. तो त्या

शहरात मंडळीत त्यांच्यावर एका सुवर्णमुद्रा ऋण असल्याचे सांगून ते त्याने परत खायला सांगितले. तिघांनी काही एक तक्रार न करितां एकेक सुवर्णमुद्रा दिल्या.

गोपालकने त्या सुवर्णमुद्रा खर्च करून हरिद्वाराश्रमाला अन्नदान केले आणि विचार लागला की आजपासून या जगापासून कायमची मुक्ती मिळेल. कोणत्याही क्षणाला यमाचा निरोप येईल. मरणानंतर माझा हा देह रानटी जनावरांना आपली क्षुधा भागविण्यास उपयोगी तर नरे. असा विचार तो जंगलात भटकत फिरू लागला.

दोन दिवस गेले. त्याला भूक लागली होती. किंवा सिंहदेसील त्याच्या

जवळून जात तरी कधी त्यांनी त्याच्याकडे वळूनही पाहिले नाही. परंतु त्याला हे कळेना की ज्योतिष्याचे भविष्य सरे का होऊ नये? विचारात वेहभान विसरून भटकत असतां तो एका खडूपट पडला.

"अस्स! तरमग देवाने कदाचित माझ्यासाठी पहिल्यापासून हा खडा खणून ठेवला आहे. आतां मरण निश्चित येणार!" विचार करून त्याने एकदा चारी-दाजूला पाहिले. काळोखात त्याला काहीतरी असल्यासारखे दिसले. गोपालकने ते हाताने वाचपत उचलून पाहिले. ते होते. खडूपट गुहा आहे तर, आणि त्यात अकोट सोनेही आहे! असे त्याला वाटले.

गोपालकाने सर्व सोने एकत्र केले आणि आपल्या घरी परत येऊन त्याने ते गोरगरिबांना मदत करण्यासाठी सर्व केले. त्यांचे त्याने दूर केले म्हणून त्यांच्या पुढीने तो देवपुरुष झाला. गावकऱ्यांना बाळंता की जन्मापासून गरीब असलेल्या गोपालकाकडे इतके पैसे कोठून आले? त्याने त्याच्या जवळच्या मित्रांना किंवा शोजारपाजारच्यापैकी कोणाजवळही काही सांगितले नव्हते.

एकूण ज्योतिषी म्हणाला ते अरे झाले नाही. गोपालक बरेच दिवस जिवंत राहिला. त्याच्याजवळ अपार सोने होते. तरी तो गोरगरिबांपासून निराळा न राहत सर्वदा त्यांचे दुःख दूर करण्याची कदपद करीत राहिला.

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला— "राजा! गोपालकाला का मरण आले नाही? ज्योतिष्याचे म्हणणे सर्वस्वी खोटे कसे काय झाले? या प्रश्नांची समाधानकारक उत्तरे माहीत असून नू दिली नाहीतर तर तुला परिणाम माहीतच आहे, तुम्हा

पायावर लोळू लागतील.

विक्रमादित्य म्हणाला— "रामानंद ज्योतिषी म्हणाला ते खोटे झाले नाही कारण गोपालकाने व्यापार्यांकडून जे आपले म्हण वसूल करून घेतले ते त्याने त्या सोन्याचा उपयोग स्वतःच्या उदरनिर्वाहसाठी केला असता कदाचित मरण आले असते. परंतु त्याची रान देण्याची प्रवृत्तीच ज्योतिष्याने भविष्य पूर्ण होण्यास तेव्हा झाली. त्याने विचार केला की तो मेल्यावर त्याचे शरीर जळून कोळसा व राख होण्याऐवजी रानटी सुधा निवारणार्थ त्याचा उपयोग व्हावा. परिणामी त्याला आणखी सोने मिळाले. त्याकबरोबर त्याच्याकडून घेणाऱ्यांची संख्यासुद्धा वाढली."

अशा तऱ्हेने राजाने मोन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीमा पुन्हा आदला जाऊन लोंबकळू लागला

(कल्पित)

बलिष्ठ शत्रू

उरगपूर गावी पार्वती नावाची एक भांडखोर बाई रहात असे. तिला गणू नावाचा एक मुलगा होता. गणू लाडातच लहानाचा मोठा झाला. लग्नाचे वय सारं तेव्हा कोणी त्याला मुलगी तयार होईना कारण भांडखोर सासू मुलीला बागबोल याची प्रत्येकाला शका वाटे.

एकदा गणोबा काही कामाने दूरच्या गावी गेले असता त्यांना गावातल्या सलावावर एक सुंदर मुलगी दिसली. तिला पाहून तिच्याशीच करण्याचे त्यांनी ठरविले आणि तिच्या पाठोपाठ तिच्या घरी गेले. त्या मुलीनेदेखील गणोबांना पाहिले होते व तो तिला आवडला होता.

तिचे नाव इंदू असल्याचे गणोबांना कळले. गणोबांनी तिच्या आईवडिलांना भेटून तिला मागणी वातली.

इंदूचे आईवडील गणोबांना म्हणाले— "अहो, पण तुम्ही विचार करा का, आमची मुलगी थोडीशी भांडखोर स्वभावाची आहे. म्हणून तिचे लग्न जमले नाही. तुम्हाला आपली मुलगी दायला आम्हांला आनंदच होईल.

गणोबांनी आपल्या आईचा कसा आहे सांगून टाकले. इंदूच्या आईवडिलांनी विचार केला, तरमग सासूच्या हाताखाली मुलगी काही दिवस बागली की तिच्या स्वभावात बदल होईल. त्यांनी इंदूचे गणोबांशी लग्न दिले.

बायकोला घेऊन गणोबा घरी आले. त्यांना पाहून पार्वती आश्चर्यचकित झाली. परंतु तिला एका गोष्टीचा आनंद झाला की, आपल्या मुलाला मुलगी दायला कोणी तरी पुढे आलाच. महिनाभर मुलाला सुनेला पार्वतीने निश्चितपणे राहू दिले.

परंतु तिला वाटू लागले. परस्पर काने होत आहेत हे पाहून सुनवाई कामाला हातच घालीत नाही. आपण चाकरी करायची व मुनेने चैन, हे तिला कसे थावडणार? म्हणून लहान मोठी कामे मुनेकडून करवून घ्यायला मुरवात केली. इंदू सामूने सांगितलेली कामे दिनबोभाट करू लागली. एक महिना आणखी गेला.

हळूहळू सुनवाईचे कोडकौतुक कमी होऊ लागले. तिच्या प्रत्येक कामात दोष काढू लागली. सुनवाईसुद्धा उत्तरे करू लागली. दोघीत मतभेद गेले.

एके दिवशी गणोबा शेतावरून घरी परत आल्यावर पाहतात तर संपाक झालेला

दोषारोपण केले. गणोबा दोघींवर कावले. आई म्हणू लागली की मुलावर मुनेने मोहिनी टाकली आहे आणि सुनवाईने तक्रार केली की तवरा वजून आईचा पदर सोडीत नाही.

त्या दिवसापासून गणोबांना घर म्हणजे नरकवास वाटू लागला. तसा तो स्वभावाने गरीबच होता. आईची व बायकोची बोलणी ऐकून तो गप्प राही.

एकदा गणोबांनी, शेतात काम करीत, त्या मालकाच्या मुलाला सापामामून वाचविले म्हणून मालक इतका खूष झाला की त्याने आपली बहु सुधी गाय घेऊन जायला गणोबांना सांगितले. गणोबांनी ती गोष्ट घरी सांगितली.

पार्वती म्हणाली—“गोसातेला घरी घेऊन येणे शुभकारक आहे!”

इंदू म्हणाली—“नाही, म्हेस हवी, तिच्या दुघाला कस असतो.”

शब्दावरून शब्द वाढत गेला आणि खडाजंगीच झाली. गणोबांना वाटले की थोडे शांत झाल्यावर दोघींना समजावून सांगता येईल. परंतु ते होऊ नकले नाही.

दुसऱ्या दिवशी मालकाने गणोबांना विचारले—“काय रे गणू, तू गाय सोडून नाही घेऊन गेलास?” गणोबांनी बदलेली गोष्ट सांगितली.

बाजाराने विकायला पाठवून दिल्या, सांगून तू एक गायच घेऊन आ.” मालक म्हणाला.

तऱ्हेने समोरचा सहजी सुटल्याचा गणोबांना माला. त्याने घरो जाऊन ती गोष्ट सांगितली. पार्वती आनंदाने म्हणाली—“आपल्या घरी म्हशीला आणून देवानेच आपल्याला वाचविले.”

“म्हैस आणल्याची भीती सर्वांचाच बसते का?” इंदूने एक व्यंगवाण सोडला.

गणोबांनी विचार केला, भांडण कधी न संपणारे आहे. म्हणाला—“मी जाऊन प्रथम घेऊन येतो.”

“गायक आगायची जसेल तर काळी घेऊन या. कमीत म्हशीचा रंग पाहून मत घरेल.” इंदू म्हणाली.

“हे बाळा! गाईचे येणं शुभ आहे म्हणून मांगली दुसरी गाय घेऊन ये. हा काळ्या गायीचा काय म्हणून हट्ट? पांढरी स्वच्छ गाय.” पार्वती म्हणाली.

रंगावरून सासूमुनेमध्मे वाद झाला.

“तुम्ही रंगाला ठेवता, स्वतःकडे पहा!” इंदूने समोरचा वार केला.

“तू पांढऱ्या रंगाला नावे ठेवतेस, कशाळा ग पांढरी झालीस?” सासूने तोंफ ठावली.

“पांढरी मसते तर गप्प राहाले बसते. मी आहे गोरी.” इंदू म्हणाली.

गणोबांनी विचार केला हा संपणारा नाही. त्याने स्वतःचे जेवण आवून नेतले आणि ओपला.

मालकाने पुसऱ्या दिवशी गणोबांना पुन्हा विचारले—“अरे घेऊन आला नाहीस?” गणोबांनी घरात झालेला वाद सांगितला.

मालक म्हणाला—“घरात सासू-वासुतांचे भांडण नाही आहे, परंतु माझ्या दोन बायका आहेत, अशाच भांडायच्या. शेवटी मी मुक्ती केली आणि घरात शांतता नांवा लागली.”

सांगा ना, काय युक्ती केलीत ती!" गणोबा म्हणाले.

"दोघां शत्रूंमध्ये जर ऐक्य व करावयाचे असेल तर त्यांच्यातून एक बलिष्ठ शत्रू शोधावा लागतो." मालक म्हणाला.

"मी कोठून आणि आपली एक बलिष्ठ शत्रू?" गणोबांनी विचारले.

मालक स्मित म्हणाला—"शत्रू तुच आहेस, वेड्या!"

गणोबांच्या डोक्यात प्रकाश पडला पुढे पाहिजे. दिवशी संध्याकाळी गणोबा एक लांबडी गाय घेऊन गेले. सासूसून दोघी ती पाहून गणोबांवर खमळल्या.

"तू आता किती दिवसांची पाहुणी राहलीस आई? लहानांना शिष्याणाप किती दिवस देणार? थोडा तरी विचार कर!" गणोबांनी थोड्याशा आईला गप्प केले.

घेऊन बोलणार. म्हणून तो आपली मोठ्याने बोलू लागली.

"तू आपलं कर घरात बाळकन. पुरुषांच्या करामतत घेऊ नकोस. मालकाने घेऊन आयला सांगितलं आणि जो आवडला तो घेऊन आलो. यापुढे गायीच्या बाबतीत एक चकार शब्द तोडाबाहेर काढशील तर तोंड फोडून काढीन." गणोबांनी बायकोला दाखविना.

गणोबा पुढे दोन दिवस आईला दरड्या-कून करीत राहिले आणि बायकोने जास्त वाद बालला तर तिला एक किंवा दोन घेऊन तिचे तोंड बंद केले. तेव्हापासून दोघी सासूसून शांतपणे नांदू लागल्या. गणोबा रहात तोपर्यंत दोघी तरटाकाळच्या वागत आणि ते घराबाहेर पडले की त्यांच्याविषय परस्परांची तक्रार करीत. सध्याने घरातले महाभारत वाचले आणि शांतता नांदू लागली.

उत्तम सल्ला

रामराव कित्येक दिवस घराबाहेर राहून आपल्या मित्रमंडळीत घेऊन गेले म्हणून गावी आले. त्याने बालमित्र मन्जोबा व त्यांनी दोघांनी आपल्या घरी घेऊन रहायला आपणू केला. तेव्हा प्रत्येकाच्या घरी दोन दोन विभक्त रहायचे रामरावांनी मान्य केले. शिष्टाचाराने ते मन्जोबाच्या घरी राहिले.

सखोबा व त्यांच्या बायकोने उत्तम प्रकारे त्यांचे आदरातिथ्य केले. परंतु कां कीनास ठाऊक, मन्जोबा कधी एकटे सोडीत नसत. बाहेर कामाजा जात तेव्हा बरोबर रामरावांना घेऊन नंतर तिसऱ्या दिवशी शेतारीत जिवाजी रहात त्यांच्याकडे रहायला गेले. जिवाजी व त्यांच्या बायकोने सर्व आदरातिथ्य केले परंतु जिवाजीमुळा बाहेर जाताना बरोबर घेऊनच कामाजा आई.

त्यातले बूड कळाले म्हणून रामराव काही तरी कारण सांगून जिवाजीच्या एकटे परतले. तेव्हा त्यांना दोघां मित्रांच्या परांत मोठमोठ्याने भांबत असलेल्या दिवसा. जिवाजी विचारली. त्यामदून आज.

"तुम्ही दोघे मोलकरणीत काढून टाका आणि बायकांनाच सर्व कामे कर. मिळणार नाही, कामे पाहल्यावर. रिकामपणाचा हा परिणाम आहे." रामरावांनी तो सल्ला दिला आणि तो बरोबरच लागू पडला.

अपात्र दान

एका गावात शंकरशेट ■ सोनूशेट नावाचे दोन बान्याचे व्यापारी होते. दोघे मिळून व्यापारबंदा करीत. वर्षे दोघांचा बंदा निविघ्नपणे चालू होता. गावात कधी दोघां भावांचे काही कारणा-
मुळे भांडण होई तेव्हा वडीलघारी मंडळी या दोघां व्यापाऱ्यांचे उदाहरण सांगून म्हणत—“तुम्ही शंकरशेट व सोनूशेट-
कडे पहा आणि शिका कसं बंधुत्व राखायचं ते.”

दरवर्षी दिवाळीला सर्व हिशोब पुरे होत आणि ■ वहा सुरू करण्यापूर्वी जो ■ होई, ■ सारखासारखा वाटून घेत. त्यावेळी शंकरशेट ■ वाटधातले तीनशे पासष्ट रुपये काढून एका पिशवीत निराळे काढून ठेवी. परंतु सोनूशेटने कधी त्याला ‘तसे कां करतोस? कशासाठी रे ■ निराळे काढून ठेवले आहेस?’ असे कधी

विचारले नाही. शंकरशेटला आप्तये घाटे की सोनूशेट का विचारीत नाही.

दरवर्षी त्या ■ देवीवर एक अन्ना भरे व फार मोठा शंजार असे. ■ वेळी व्यापारादरोबर जुगारीचे ■ दाकचे अडेसुद्धा ■ जेथे अन्ना भरे तेथून घोट्या अंतरावर एक टंकडी होती. ■ टंकडीवर एक विहोर होती. तिच्या चारी बाजूला मोठमोठी उंच झाडे होती. ती ■ यात्रे-
कळंता खायला प्यायला व विखांती व्यायला ■ सोयीची होती. दरवर्षी तीनशे पासष्ट रुपयांची पिशवी शंकरशेट त्या विहिरीजवळ कोणाला कळू दिल्याशिवाय ठेवून निघून जात असे. परंतु ती पिशवी कोण उचलून घेऊन जातो हे कधी शंकरशेटला कळत नसे.

परंतु एके वर्षी शंकरशेटने विचार केला की हे गुप्तदान कोणाला मिळते हे तर पाहू या. म्हणून शंकरशेट विहिरीजवळून

त्याला कोणीतरी आपल्या डोक्यावर पंचा किंवा उपरणे टाकून साड्यामाडून निघून जात असलेला दिसला. शंकरशेटने पैशांची पिशवी विहिरीजवळ सोडली जिथे होती, ती त्या जगती तळती.

शंकरशेटने तोंडावरून पांघरूण घालून ■ पाठोपाठ जाऊन तोच पिशवी घेऊन जातो आहे का, पाहून खात्री ■ व्यायचे ठरविले ■ गेला आणि शेवटी त्याला कळले की ती व्यक्ती आणखी दुसरी तिसरी कोणी नसून त्याचा साथीदार सोनूशेटच आहे.

“मित्रा! ■ वाटत होते की पैसे कोणातरी गरिबाला मिळतील ■ त्याला

उपयोग होईल. परंतु हे तर तुझ्याच हाती लागले!” शंकरशेटने विचारले.

सोनूशेट स्मित ■ म्हणाला—“मित्रा! तू हे पैसे फेकूनच दिलेस, मग ते कोणाला मिळोत, त्याचे मुला काय?”

“तुला, मी हे पैसे असे कां फेकतो हे जर कळले असते, तर तू त्यांना चुकूनही हात लावला नसतास.” असे सांगून शंकर-
शेटने आपल्या आयुष्यातली एक गोष्ट सांगितली ती अशी :

“माझ्या लहानपणीच माझे आईवडील वारले. मी गरीब होतो. उबरनिर्वाहासाठी मला लहानपणी पहेल ते ■ करावे लागे. एकदा दुष्काळ पडला तेव्हा गावकरी आमचे गाव सोडून निघून गेले. मी त्या वेळी या

गावी आलो. येथे एक मोठा बाजार भरला होता आणि जत्राही भरली होती. असे मी ऐकले की तो संक्रांतीचा दिवस होता. मी चार दिवसांपासून उपाशी होतो, म्हणून मीक मागत होतो. पण काही फायदा झाला नाही. एका मिठाईवाल्याच्या दुकानातले लाडू चोरून खात एकडला गेलो आणि मार पाळला. भुकेल्या अवस्थेत आपल्या असहाय स्थितीत जीव धावासा वाटले. मी पाच विहिरीत उडी मारणार होतो. त्याच वेळी माझ्या पायाला काही तरी बोटले. मी वाकून पाहिलं तर ती हिऱ्याची अंगठी होती. माझ्या मनात जगण्याची इच्छा जागृत झाली. ती अंगठी

विकत मा एफ दुभती म्हैस जवन जाली. जी प्राप्ती झाली ती खर्च करून मी एक बॅल-गाडी विकत घेतली. त्यानंतर आपण दोघे सेटलो व आपली मैत्री जमली. घाऱ्याच्या व्यागारात आपल्याला फायदा होऊ लागला. म्हणून ज्या दिवशी या विहिरीजवळ मला अंगठी सापडली होती त्या संक्रांतीच्या दिवशी दरवर्षी मी तीनही पामष्ट रुपये गुप्तदान म्हणून मी ठेवू लागलो."

ते ऐकून सोनूशेट म्हणाला—"हा तुझा विचार फार योर असेल कदाचित! परंतु हे रुपये ज्याच्या हाती लागतात तो बाईट मार्गाला लागणेदेखील आहे, नव्हे का? पाहिजे तर आपण प्रत्यक्ष पाहूच या." म्हणून शंकरशेटला बरोबर घेऊन सोनूशेट त्या विहिरीजवळ आला. दोघे एका माडा-वर बसून लपून बसले.

सोनूशेटने एक पिशवी विहिरीजवळ टाकून ठेवली. थोड्या वेळाने जगवी वरने परिधान करून पांढरी दाढी असलेला एक साधू तेथे आला. त्याने आपली गळडी विहिरीच्या कठड्यावर ठेवली आणि हात-पाय धुवायला पाणी काढण्यासाठी पोहरा उचलला. वेळी त्याला सोनूशेटने ठेवलेली पिशवी दिसली.

त्या साधूच्या मनात एकदम बदल झाला. तो रामनाभाचा तोंडाने जप करीत

चहूकडे तजर फिरवून कोणी नाही ना, खात्री करून घेतली आणि ती पिशवी उचलून आपल्या पठडीत ठेवली. तो स्वतःशीच पुटपुटला—"दीर्घकाळानंतर या दुर्दैवी जीविताने मुक्ती मिळाली. आता लग्न करून घेऊन चैनोत पुढील आयुष्य घालवायचे." भूक तहान विसरून जाऊन तो साधू तेथून निघून गेला.

शंकरशेट ते ऐकून होऊन म्हणाला—"मर्यासंगपरित्याग करणाऱ्या या साधूच्या मनात या लग्न करण्याची उत्पन्न झाली!"

सोनूशेटने जणूने शंकरशेटला मौन

विहिरीच्या कठड्यावर टाकून ठेवला. थोड्या वेळाने दोघे जुगारी परस्परांची निंदा करीत विहिरीजवळ आले.

"अरे, दुभती म्हैस विकत घ्यायला मी पैसे बरोबर आणले होते ते तुझ्या बोलण्यात घेऊन जुगारीत उडवून टाकले. आता मी कोणते तोंड घेऊन घरी जाऊ? त्यापेक्षा या विहिरीत उडी टाकून जीव देणे पत्करले." असे म्हणत तो विहिरीकडे धावत निघाला. दुसरा त्याला बांबविण्याच्या प्रयत्नात होता, त्याच वेळी पहिल्याला कठड्यावर रुपया दिसला. लगेच तो त्याने हातात घेतला म्हणाला—"ऐन हा रुपया मला मिळाला. कदाचित माझ्या मदतीने मी घालवून बसलो आहे ते सर्व पैसे मला

परत मिळतील." असे तो म्हणत जुगारीच्या अड्याकडे निघाला.

"यात मामा अर्धा वाटा आहे!" दुसरा वरसावीत म्हणाला आणि पवित्याच्या पाठोपाठ निघाला. शंकरशेट सोनूशेटला म्हणाला—"पाहिलेस, सोनूशेट? सर्व घालून बसल्याबद्दल थोड्या वेळापूर्वी हा रडत होता, परंतु एक रुपया हातात घेताच पुन्हा जुगार खेळायला निघाला.

सोनूशेटने काहीच उत्तर दिले नाही.

आणखी काही वेळाने एक लाकूडफोड्या जाकडांची मोठी घेऊन तेथे आला. सोनूशेटने पैशांची एक पिशवी लाकूडफोड्या वर बहिरीच्या मध्ये ठाकून ठेवली.

लाकूडफोड्या असे म्हणत पुढे आला—"मी ही लाकडे नेव्हा विकणार आणि केव्हा घरी जाऊन कण्हेरी करून पिणार?" तो पाणी काढून पोटभर पिऊन बाजार भरला होता त्या दिशेने निघाला.

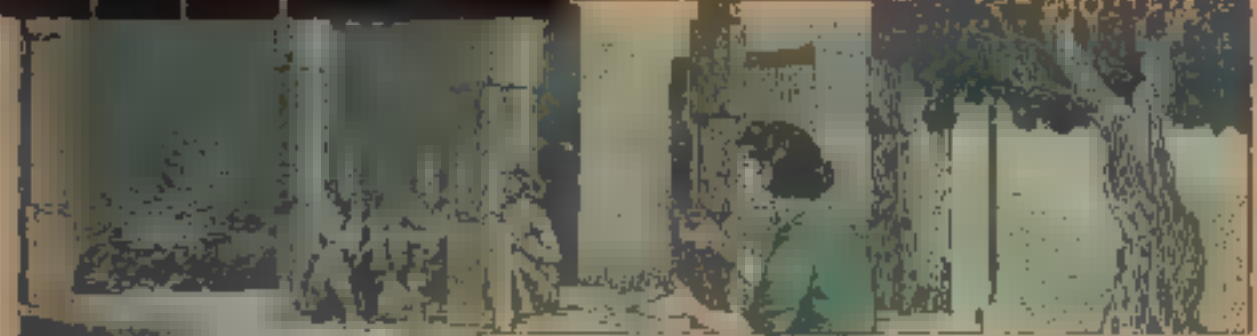
"काय संमत पहा, वाटेस पैशांची पिशवी पडलेली पाहूनही तिकडे दुर्लक्ष आहे हा

पुढे निघून जातो आहे! शंकरशेट चाकले होऊन म्हणाला.

"पाहिलेस, तुजं गुप्तदान अपात्र माणसांच्या हाती पडून त्यांचं किती नुकसान करीत आहे ते. उत्तारवयातल्या एका साधूचे मनदेखील पैसा पाहताच पालटले. त्याने त्यात छायरं भरलेली आहेत हेवेही पाहिले नाही आणि मुसाची स्वप्ने पाहू लागला. त्याचप्रमाणे रुपया मिळताच जुगार्याच्या मनात त्यापूर्वी जे ज्ञानोदय होता तो लोप झाला वास्तविक धनप्राप्तीने जे आवुष्य सुपरते तेच फुकटाचे धन मिळल्यास बिघडते. जरा माणूस फुकटात मिळणाऱ्या पैशाकडे पाहत नाही. लाकूडफोड्याला त्याच्या मेहनतीच्या फळाचीच फक्त अपेक्षा आहे." सोनूशेट म्हणाला.

"म्हणजे आजपर्यंत मी गुप्तदान करीत राहिलो, ते असेच मातीत गेले का?"

"नाही, मी ते सर्व मुरवित ठेवले आहे. तू एक शाळा बांध." सोनूशेटने मुचविले.

चोर की साधू

छोटू आपल्या कुण्याबरोबर लक्ष्मणपूरला पोचला तोपर्यंत होऊन होती आणि पडू लागला होता. त्याला भूक लागली होती व तहानही रूप लागली होती परंतु सर्व गल्लीपास व रस्तांवर शुकशुकाट झाली होती. पाणी पिऊन तहान भागविण्यासाठी त्याने एका घराच्या दाराची कडी बाजविली. परंतु आश्चर्य असे की आतून ऐकू येणारा बोलण्याचा आवाज एकाएकी बंद झाला.

छोटूला आश्चर्य वाटले. तो पुढल्या घरी गेला आणि दार लडकावल्याशिवाय दाराच्या फटोतून त्याने आत पाहिले. दिव्याच्या अंधुक तवेडात काही जण जवळ बसून मानेपर्यंत पांघरून घेऊन फुस-फुसत्यासारखे बोलत होते.

"बहो, मठा लागली आहे, प्यायला बोहे पाणी देता का?" छोटूने

बारीक आवाजात विचारले. तत्क्षण आतले लोक काही बोलल्याशिवाय तोंडावरून घेऊन शोपले. छोटू आपले हसू गमला नाही.

छोटू विचार करू लागला अजून एवढी रात्र झाली नसूनही लोक कां बरे शोपले आहेत? त्यांना कोणत्या गोष्टीबद्दल धास्ती वाटत असावी? त्यानंतर छोटू गावातल्या निर्जन गल्लीतून वाट काढीत जाऊन पोचला.

देवळातल्या सभागृहात तिघे जण बोलत असलेले दिसले. थोडी शंका झाली. त्यांना पाहून छोटूचा कुत्रा भुंकू लागला.

त्यांच्या पैकी चौथे मांस होते व दारू पीत होते. गांजा पीत असलेल्या माणसाने छोटूला वरवावून विचारले—"कोण रे तू?"

दिवशी एक साधू भक्तांना दर्शन देतो. तो साधू त्या गावी येऊन चार आठवडे झाले होते. तो कोणी सामान्य योगी नव्हता. त्रिलोक संचार करणारा महायोगी आणि विकासज्ञानी होता. तो गावाबाहेर एका वडाच्या पारावर उतरला होता. शुक्रवारीच त्याचे दर्शन मिळे. इतर दिवशी तो ध्यानमग्न होऊन योगसमाधीत असे. शुक्रवारी लोक त्याच्या दर्शनाला येऊन त्याची चरणरज आपल्या मस्तकाला लावीत आणि आपल्या इच्छा पूर्ण होतील नाही त्या साधूला विचारीत. तो सहा दिवस योगसमाधीत देवांच्या सान्निध्यात राहून शुक्रवारी भक्तांना देवांनी सांगितलेली उत्तरे सांगे.

छोटूला सर्व अविश्वसनीय वाटले. त्याने लोकांना विचारले—“हे सर्व ठीक आहे. परंतु मांगा की, या गावचे लोक काळोख पश्याच्या दारे बंद करून कां वसतात?”

गावकरी म्हणाले—“गावात चोरांचा मुळमुळाट वाडला आहे. हे चोर राजसाहून हो जास्त क्रूर आहेत. विनाकारण लोकांना ठार करतात. साधू बुवासुद्धा प्रयत्न करून घेऊ. कारण चोर रावणाचे वंशज आहेत, म्हणे. म्हणून गावकऱ्यांना

म्हणून बवावून सांगितले आहे. या चोरां-मुळे बुरा आणि देव यांचा परस्परांशी बराच वाद सुरू झाला आहे.

शुक्रवारी गावकऱ्यांबरोबर छोटूसुद्धा बुवांच्या दर्शनाला गेला. तेव्हा बुवा शिष्य होते. हातात वडासमाला होती, दाजूला कमंडळू ठेवलेले होते त्यांचे दोन बलवंद शिष्यही सेवेला हजर होते. सर्वांना लांबलांब दाबपा होत्या. सर्वांच्या अंगात भगवीवस्त्रे होती.

लोक एकेक करून बुवांच्या अगदी त्यांना आपले मन उघड करून सांगत. बुवा स्मित वदनाने उत्तर देत व पुन्हा डोळे मिटून घेत. छोटू आपल्या कुठ्याबरोबर तेथे गेला. त्याने बुवांना अत्यंत आदरपूर्वक नमस्कार केला हात ओढून उभा राहिला. त्याचा कुत्रा बुवांच्या शिष्यांकडे पाहून गुरगुरू लागला अग्रेच सर्व शिष्य डोळे मिटून कोणत्या तरी संवाचा जप करू लागले. बुवांनी डोळे उघडून छोटूकडे एकदांवा तोंडाने नजरेने पाहिले.

“बुवा, माफ करा, मुका प्राणी आहे, त्याला काही कळत नाही.” आपल्या बोवाडीत स्वतःच मारून घेत छोटू म्हणाला.

“बेटा, तुला हसं आहे?” बुवांनी छोटूला विचारले.

छोटू लाजत भीतभीत म्हणाला—“बुवा! मला लग्न करावयाचे आहे. कित्येक दिवसांपासून मी करतो आहे, परंतु मला यश मिळत नाही.”

शिष्यांनी गुरूला काहीतरी खूण केली. बुवा स्मित करून म्हणाले—“ही तर एक सामान्य गोष्ट आहे. काही हरकत नाही. तुम्ही लौकरच पूर्ण होईल. मी स्वतःच तुमं लग्न करून देईन.”

आपापली इच्छा निवेदन केल्यानंतर लोक मौन होऊन आपापल्या जागी जाऊन बसले. बुवा उभे राहून उपदेश :

झाडापासून बोक्या अंतरावर एका दगडा-
आड लपून बसून राहिला. मध्य रात्रीच्या
सुमारास तिचे एकेक मोट बोक्यावर
घेऊन बुवा होते तेथे आले. बादल्या
दिवशीच्या रानी त्या साधूबरोबर जे लोक
होते तेच ते लोक होते साधूचे शिष्यच
होते ते.

त्यांना आलेसे पाहताच साधू उठून
उभा राहिला. तो बसला होता ते
बाजूला सारले. एका मुयाराचे आकष
असल्यासारखे होते. चोरांनी आपल्या बरो-
बर आणलेले सोने, चांदी व घन
भुयारात टाकून आकष बंद केले. नंतर
सर्व मास करीत व दास पीत
बट्टामस्करीत रंगून गेले.

ते वृक्ष पाहून छोटूचे रक्त लवळले.
परंतु घाईगदीत त्याने काही केले तर
त्यालाच स्वतः मार खावा लागेल हे तो
ओळखून होता. म्हणून कमोसा दिल्या-
शिवाय त्याने तेथून पाय काढला आणि
गावात गेला.

त्याने शांतपणे चोरांना कसे पकडा-
वयाचे संबंधी विचार केला. साधूला चोर म्हटले तर गावकरी
आपल्याविरुद्ध उलटतील हे त्याला माहीत
होते. म्हणून लोकांचा भावडेपणा पाहून

ठरविले.

उजाडल्यावर त्याने गावात प्रत्येक घरी
बुवांना भेटायला हिमालयात तप-
श्चर्या करणारे साधू व मोर योगी येणार
बसल्याचे सांगून बुवांची गाव-
कऱ्यांना कळवली. योग्यांना व साधूंना
कोणत्याही प्रकारचा श्रास होऊ नये यासाठी
त्यांच्या तत्परण्याची व क्षण्यापिण्याची
उत्तम व्यवस्था पाहिजे. पंडाल व
राहुटपा उम्या केल्या पाहिजेत. म्हणून
सर्वांनी पहारी, कुदली व येऊन
निघावे. उशीर झाल्यास बुवा रागावतील
असेही सांगितले.

गावकरी कुदली, फावडी, पहारी वगैरे
घेऊन येत असलेले पाहून बुवा व त्यांचे
शिष्य चकित झाले. थोडे भ्यालेही.
सर्वांपुढे छोटू आपल्या कुऱ्याबरोबर होता.
त्याला पाहून बुवांचा थरकाप उडाला.
गाहतां पाहतां लोक बुवा व त्यांचे शिष्य
यांच्या बारीबाजूला उभे राहले. परंतु

लोकांना या गोष्टीचे आश्चर्य वाटले की
बुवा धाबरल्यासारखे थरथर कापत होते.

छोटूने जास्त वेळ न दवडता मुवांजवळ
जाऊन त्यांना दरडावीत म्हटले-“बुवा!
तुमचे बिग फुटलं. सर्व लोक तुम्हांला
व तुमच्या शिष्यांना जिवंत समाधी घ्यायला
जमले आहेत. “असे म्हणत छोटूने बुवांची
दाढी घेऊन ओढली. ती नकली दाढी
छोटूच्या हातात आली. त्यानंतर छोटूने
साधूच्या शिष्यांची दाढी एकेक करून
ओढून काढली.

ते पाहून लोकांचा पाग बडला. सर्वांनी
लबाड चोरांना खूप ठोकून
काढले. शेवटी छोटूनेच त्यांना धावायला
सांगितले. बुवांच्या आसनाखालच्या भुयारात
जे अलोट घन होते ते त्याने वृक्ष गाव-
कऱ्यांना दाखविले. त्यानंतर सर्वांच्या वस्तू
ज्यांच्या त्यांना देवविल्या. तो चोरांचा
सरदार साधू आणि त्याचे शिष्य तुरुंगात
पडल्यावर छोटू कुऱ्याबरोबर
लक्ष्मणपूर सोडून दुसऱ्या एका गावी गेला.

विसराळू वायको व तापट

माधव नावाचा एक माणूस भयंकर तापट होता. त्याची वायको कामालीची विसराळू होती. वायकोच्या विसराळूपणामुळे माधवला राग येई.

एके दिवशी सफाळी माधवने आपल्या वायकोला हाक मारली. त्या वेळी ती सैपाकबरात होती व दूध चुळीवर होते. म्हणून तिचे थोडे लक्ष तिकडे होते आणि थोडे रस्त्यावर भाजीवाली ओरडत होती तिकडे होत.

वायको न आलेली पाहून माधवचा पाग चढला. तणतणल्यासारखा सरळ सैपाकबरात जाऊन म्हणाला—“तुझ्या विसराळोळेपणामुळे मला जीव नकोसा वाटू लागला आहे. मी आताच गावाला जातो आहे. आज मकाली मी जेवणार नाही रात्री परतायला उशीर होईल. म्हणून माझ्यासाठी सैपाक करू नकोस.”

सत्यभामाने मान हलवून होकार दिला. नंतर थोड्या वेळाला विचारले—“पण होय हो! आज भाजी कसली करू, मांगितले नाही. तुम्ही!”

आता माधव मलापला म्हणाला—“तू विसराळूच नाहीस, यद्दिरिसुद्धा आहेस! मी तुला आता मांगितले की मी गावाला निघालो आहे.” असे म्हणत तो निघाला.

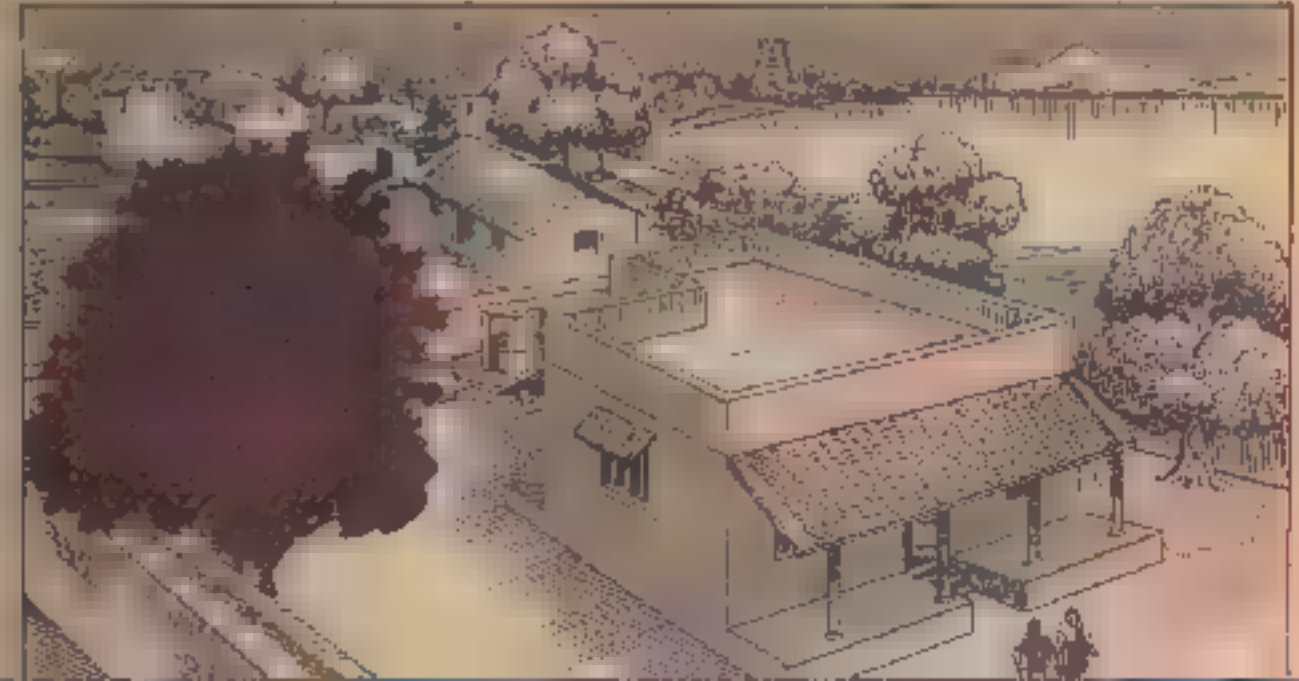
नवरा गेल्यावर सत्यभामाने सैपाक केला आणि जेवून खाऊन झोपली. ती मध्या-नवली उठली. नंतर दाराला कुलूप लावून राधा नावाच्या एका मैत्रिणीकडे गप्पा मारायला निघून गेली. बरीच रात्र होईपर्यंत दोघी गप्पागोष्टीत गमून गेल्या. शेवटी राधाने तिला दुसऱ्या दिवशी उजाड-न्यावर जायला मांगितले. म्हणाली—“नाही तरी भावजी गावाला गेले आहेत ना?”

सत्यभामा पार विसरून गेली आणि राधाकडे जेवून तिच्याकडेच झोपली. दहा अकराचा सुमार असेल माधव घरी आणि दाराला कुलूप पाहून चकित झाला. संताप न आवरल्यामुळे तो अंगणात घेर-झान्या घालीत राहिला.

मध्यरात्र उलटली तरी अंगणात फिरत होता. त्याच वेळी त्या वाजून जाणाऱ्या एका चोराने कुलूप जागलेल्या दारासमोर माधवला हिडत असलेला पाहिले. त्याला वाटले की कोणो चोरच असावा. त्याच्या हात ठेवून चोराने विचारले—“तुला आत जायचं आहे ना? मी एका मिनिटात

कुलूप उघडतो. कोणी येत नाही ना, तेवढं तू लक्ष ठेव. आत मिळेल ते आपण वाटून घेऊ.” असे म्हणत त्याने एका नकली किल्लीने कुलूप काढले आणि आत शिरला.

माधव चोरच्या पाठोपाठ घरात गेला. चोर सरळ तिजोरीच्या खोलीत शिरून ती फोडण्याची खटपट करीत असलेला पाहून माधवने बाहेरून खोलीचे दार लावून काडी घातली. म्हणाला—“चोरा! तू माझ्या घरात चोरी करायला निघालास नाही का? उजाडू दे. कळेल चोरी केल्याचे फळ काय होते ते.” असे सांगून तो खोलीत जाऊन झोपला. गर्दीत तो बाहेरचे दार विसरला.

तिकडे सत्यभामेची मध्येच झोप मोडली. नवऱ्याने रात्री उशिरा घरी येणार असल्याचे सांगितले होते. तिला आठवले. ती लगेच रीघा 'नको नको' म्हणत असता घरी निघाली. दार उघडे पाहून तिला वाटले आपणच कुलूप लावायला विसरलो होतो की काय?

चोराने शिडकीतून बाहेर पाहिले, एक वाई घरात येत असलेली त्याला दिसली. त्याने येऊन दार उघडायला आतून दार वाजविले.

सत्यभामेला आपण चुकून नवऱ्याला सोलीत बंद करून ठेवले होते की काय? आणि तिने विचार करतां दाराची कडी काढली आणि म्हणाली— "म्हणजे, तुम्ही घरातच होता का? मला वाटले तुम्ही गावाला निघून गेलात! मी बाहेरच्या दाराला कडी लावून कुलूप लावण्याऐवजी तिजोरीच्या दारालाच कडी लावली घाटत? माम्या विसराळूपणाला काय म्हणायचं?"

जीव घेऊन पळाला. वाटेत सत्यभामा उभी होती, ती धक्का लागून पडली. चोर पळून जातांना तिजोरीतून काढलेला माल व आधी चोरून बरोबर आणलेला माल सर्व सोलीत टाकून गेला होता.

सत्यभामेला कळना की ती पिशवी कोठून आली तिच्यातले दागिने पैसे कोठून आले? तिने नवऱ्याला सोलीत झोपलेला पाहिले, जागे विचारले— "अहो, तुम्ही सोलीत ही पिशवी ठेवलीत?"

वाटल की बापको शक्ती परतली तिनेच चोराला पळू दिले आणि वर आपली झोप मोडली. एकदम तिने उठवया चुका केल्या होत्या की तिला कुप बडकूनच काढले पाहिजे परंतु तिच्या हातात पैशाची दागिने भरलेली पिशवी पाहून त्याने बापकोच्या विसराळूपणाची आयुष्यात अगदी पहिल्याने स्तुती केली. कारण त्याने स्वतः चोराला पकडून दिले असते तर त्याला फुकटात मिळालेली पिशवी मिळाली नसती.

मुका

एक भापारी बोटघाबर असून करीत हुपारी एका येऊन येवला. बोटघाबर एका भाबला बांधून ठेवून बांधोळीला तलावात उतरला.

दुसरा एक वालीकड जाण्या हडकुळ्या बोटघाबर आला त्याच भाबला बोट बांधू लागला.

ते पाहून पहिल्याने ओरडून सांगितले— "बाबा रे, तू हुसऱ्या भाबला जाण्या बोट बांध, बोट बाईट आहे. नंतर तुला लागेल" परंतु हुसऱ्याने दुर्लक्ष केले व त्याच भाबला बोट बांधून ठेवला. बोटघाबरने बोट काढणी आणि धोवणी बोटघाबी मुल भाभी हडकुळा बोट नकन पडला.

भापान्यारकडे हुसऱ्या प्रवाश्याने मुकतान भरपाई मर्यातप्री. त्याने विचार बोले न्यायाधिकाकडे गेले न्यायाधिकाकडे विचारले— "तुझ काय म्हणणे आहे?"

काय उत्तर भापान्याला तो इकडे तिकडे पहात राहिला.

न्यायाधिकाकडे हुसऱ्याला विचारले— "काय रे, हा तर विसतो आहे. तू बाध्याबिच्छे तक्रार ना?"

"काय म्हणता हा मुका आहे? ओरडून सांगितले होते, माया बोट बाईट आहे, तू हुसऱ्या भापला बांधून ठेव." त्याची न्यायाधिकाकडे मान्य नाही.

तीन चमत्कार

एका गावात एक जमिनदार रहात असे. त्याची जमिनदारी संपुष्टात आली होती. त्याला भाग्यवती नावाची एक नात होती. ती रूपवती होती. म्हणून अनेक तरुण तिला मानणी घालू लागले परंतु जमिनदाराने त्या सर्वांना एक अक्ष धासली. नातीची विवाह करण्याची इच्छा असणाऱ्याने तीन दिशांना जाऊन तीन अद्भुत वस्तू आणून दाखवाव्या अशा वस्तू आणून दाखविणाऱ्या तरुणांशीच नातीचे लग्न घेईन. काही तरुणांनी प्रयत्न करून पाहिला, परंतु कोणालाच मिळालं नाही. म्हणून इतर तरुणांनी तो विचारच सोडून दिला

त्याच गावात जयंत नावाचा एक तरुण युवक रहात असे. तो अपूर्व साहसी म्हणून गावात प्रसिद्ध होता. त्याने भाग्यवतीशीच लग्न करण्याचे मनाशी ठरविले. तो कंबरला

तळवार टांगून एका घोड्यावर बसून जमिनदाराकडे गेला.

जमिनदार म्हणाला—“तुला माहीतच आहे माझ्या नातीशी लग्न करायचं असेल तर तीन दिशांना जाऊन तीन अद्भुत वस्तू आणाव्या लागतील.

जयंतने विचारले—“त्या वस्तू कोणत्या?” जमिनदार म्हणाला—“तू दक्षिणेकडे गेल्यास तर तुला एक पटके देऊळ लागेल. त्या देवळाच्या आवारात कोठेतरी भुयारात एक अद्भुत डफ आहे. तो डफ बाजविला की लग्न समोर आठवहा जण येऊन उभे राहतात आणि त्यांना वो हुकूम द्यावा तो ते बजावतात. तर पहिल्याने तू तो डफ घेऊन ये. नंतर मी इतर दोन वस्तूविषयी सांगेन.”

जयंत जमिनदाराचा निरोप घेऊन दक्षिण दिशेला निघाला. तो दहावारा दिवसांनी

दमून भागून आला. त्यापूर्वी अद्भुत वस्तूच्या शोषायं गेलेला एक ही तरुण परत आला नव्हता, म्हणून त्या तरुणाला आलेला पाहून जमिनदार चकित झाला. त्याने जयंतला विचारले—“तू तो भागल्यस का?”

जयंतने आपल्या पिछवीतून एक काढून जमिनदाराला दिला. जमिनदाराने तो डफ हातात घेऊन बाहेर उलटा सुलटा करून लक्षपूर्वक पाहिला आणि बाजविला. दुसऱ्या क्षणाकडे कोठून तरी जण समोर आले आणि हात जोडून विचारले—“मालक, काय हुकूम?” “तुम्ही माझ्या बागेत बाऊन !” जमिन-

दाराने आज्ञा केली. लग्न ते तेथून निघून गेले.

तेव्हा जयंतने जमिनदाराला दुसरी वस्तू कोणती ते सांगायला सांगितले.

“तू पश्चिमेकडे गेल्यास तर काही अंतरावर तुला एक पटके ओसाड पडलेले एक देऊळ दिसेल. त्याच्या साली भुयारात गंडा आहे. तो बांधला की म्हातारा तरुण होऊ लागतो. तो घेऊन ये!” जमिनदाराने जयंत सांगितले.

जयंत पश्चिम दिशेला जायला निघाला. त्याने मागे बळून पाहिले, विचकीत भाग्यवती उभी होती व भारपर्यंत चकित होऊन त्याच्याकडे पहात होती.

काही दिवसांनी जयंत फाटके जुने कपडे घालून आला आणि त्याने जमिनदाराला एक गंडा आणून दिला.

जमिनदार गंडा हातात बांधून म्हणाला—
“तूच माझ्या नातीला योग्य वर दिसतो आहेस! तरभग उत्तर दिशेला जा. भरेच दूर जावे लागेल. तेथे एका देवळात तुला एक बोलणारा पोपट मिळेल. त्याला घेऊन ये.”

जयंतने संपेसही निघताना मागे बळून पाहिले. भाग्यवती उत्सुकतेने त्याच्याकडे गहात असलेली दिसली.

पोंड्या दिवसांनी जयंत आला तेव्हा त्याच लपेटलेले व क्षतविक्षत झालेले दिसले. त्याने बरीबर आणलेला पोपटाचा पिंजरा जमिनदारासमोर ठेवला आणि जमिनदार काम म्हणतो याची वाट पाहू लागला.

“पोपटा, मला शंभर सुवर्णमुद्रा पाहिजे आहेत.” जमिनदार म्हणाला.

“उद्या सकाळी आपल्याला शंभर सुवर्णमुद्रा मिळतील.” पोपट म्हणाला.

आपल्याच घरी ठेवून घेतले. दुसऱ्या दिवशी सकाळी दार उघडून बाहेर तेव्हा त्याला दारात शंभर सुवर्णमुद्रा असलेली एक पिशवी दिसली.

जमिनदाराने खुष होऊन आपल्या नातीचे लग्न जयंतशी करून दिले जयंत भाग्यवतीला घेऊन आपल्या घरी गेला.

काही दिवसांनी जमिनदार पुन्हा पोपटाला म्हणाला—“मला एक हजार सुवर्णमुद्रा आणून दे!”

“एक हजार मुद्रा कोठून आणू? जयंतने हे सर्व होतं हो! मी त्याचा शाळलेला पोपट आहे.” सांगून पोपट उडून गेला.

जमिनदाराने निरास होऊन रफ काढून बाजविला. परंतु तो फुटला आणि कोणी समोर आला नाही.

नंतर जमिनदार हातात बांधलेला गंडा काढून छाती बढवीत म्हणाला—“मी फसलो! लबाडाने फसविले!”

शिक्षकाचा आत्मा

एका दिगंबर नावाचे एक शिक्षक रहात ते प्राथमिक शाळेत शिकवीत असत. इतके चांगले की देवमाणूसच! दिगंबर मास्तरांची मुलगी मुलेशा हिचे लग्न शेजारच्या एका शाळाभास्तराची झाले होते. ती वर्षातून एकदा आपल्या वडिलांना भेटायला माहेरी येत असे. दिगंबरमास्तर स्वतः मुलेशा मुलीला भेटायला मधून मधून मुलेशाचे लग्न झाल्यानंतर तिची आई वारली. म्हणून दिगंबर मास्तरांना शाळेच्या कामाबरोबर घरातली कामेमुद्धा करावी लागत. बायको वारल्यावर घरात खर्च थोडा कमी होऊ लागला, म्हणून दिगंबर मास्तरांनी आपल्या पगारातली थोडी रक्कम दर महिन्याला मुलीला एक सोन्याची माळ करायला म्हणून सांगून नकुलेश्वर नावाच्या सोनारकडे जमा करायला सुर-

केली. दोन वर्षे रक्कम जमा करीत राहल्यावर सोन्याच्या माळ पुरती रक्कम होईल हे नकुलेश्वरने माध्य केले.

मुलेशा एकदा वडिलांना भेटायला आली तेव्हा त्यांनी तिला ती गोष्ट सांगितली.

मुलेशा वडिलांना म्हणाली—“बाबा, तुमची तब्येत बघामुळे चालली असता माझ्यासाठी सोन्याची करवून घ्यायची करता? तुम्ही पैसे वाचविण्याऐवजी स्वतः नियमित पीत जा.”

दिगंबर मास्तरांनी तिला समजावून सांगितले की मुली, तुझ्या लग्नाच्या वेळी इच्छा असूनही तुझ्या अंगावर मी एक तोळाभर सोनेसुद्धा घालू शकलो नाही. तुझ्या आईच्या मनातली ती इच्छा तशीच राहून गेली. म्हणून मी हे ठरविले आहे.”

शवास वाढला. त्यातच प्राणोत्क्रमण झाले. मुलेखाने वडिलांच्या इच्छेप्रमाणे त्यांचे घर शाळेत दिले. अंत्येष्टी क्रिया बगैरे वाटोपल्यावर गावकऱ्यांनी मुलेखाला भेटून सहानुभूती दर्शविली व तिचे सांत्वन केले. परंतु नकुलेश्वर झाला नाही. मुलेखाला स्वतःच त्याच्या घरी जावे लागले.

नकुलेश्वर आजारी पडल्याचे सोंग करून छातीत दुखत असल्याचे सांगून सहानुभूतीच्या स्वराने म्हणाला—“मुली! दिगंबरदादा गेले आणि गाव पोरक झाले. मी स्वतः तुम्याकडे बकलीला पावे म्हटलं, परंतु मीच साट बरली आहे.”

“नकुल काका, नाही आतात त्यात काही चुकत नाही. तुमचीच तऱ्हेत बिपडली तुम्ही तरी काय करणार? बाबा गेल्यावर बराच खर्च झाला. बाबांनी तुमच्याकडे गेली दोन वर्षे जे पैसे जमा करून ठेवले आहेत, तेवढे खाल का?” मुलेखाने विचारले.

“कसले पैसे? तुम्या वडिलांनी माझ्याकडे जमा केले होते? त्यांनी तर मला काहीच दिलं नाही, मुली! हे काय नू नवीनच म्हणते आहेस? गावकऱ्यांसमोर मला उगाच करू नकोस. नू चांगली मूलगी आहेस वशी माझे समजूत

होती परंतु काळीबरोबर माणसमुद्धा हे मला आजच कळलं.” नकुलेश्वरने साफ नकार दिला.

“गेल्याच महिन्यात बाबांनी मला सांगितलं की तुमच्याकडे पैसे जमा करावया लागून दोन वर्षे पुरी माली आहेत आणि सोन्याची माल प्यायची आहे. ते ती तुमच्याकडून घेऊन देणार होते. मग त्यांनी सांगितलं ते सगळे छोटे म्हणता का? माझे एवढे छोटे कसे हो बोलतील?” मुलेखाने विचारले.

“मला ते सगळे काही माहीत नाही. पण मी एवढेच सांगतो की तुम्या बाबांनी मला मुलीच काही दिलेले नाही.” नकुलेश्वरने साफ नकार दिला.

मुलेखाबरोबर गावातली काही वृद्ध मंडळी नकुलेश्वरच्या घरी भेटी होती. त्यांनीदेखील नकुलेश्वरला समजावून सांगितले की मृतात्म्याचे दावून ठेवणे हिताचे नाही. तरी नकुलेश्वरने नाकारले.

त्यांच्याबरोबर सोमनाथ नावाचा एक जादुगार होता. तो भूतांना बोळवी व कोणत्याच मानेवर बसले असेल सोडवी. तो पुढे येऊन म्हणाला—“ठीक आहे, कोणी शाक्षीदार दिगंबर मास्तरांच्या बाजूने सांगायला नाही की त्यांनी नकुलेश्वरला पैसे दिले. दोन की जाही. यापिछी लेखी

पुरावामुळा नाही. दिगंबर मास्तर एका-एकी परलोकी गेले, म्हणून प्रसन्न थोडा आहे. तरी एक उपाय आहे. मी मृतात्म्याला बोलावून त्याच्याकडून देवू घेऊन, ते तुम्हाला आहे का मान्य?” सर्वांनी होकार दिला. नकुलेश्वरने देखील होकारार्थी मान हलविली.

ठरलेल्या दिवशी सर्व गावकरी दिगंबरमास्तरांच्या घरासमोर एकत्र जमले. संध्याकाळची वेळ होती. सोमनाथ, बरोबर एक मातीचे मडके सांकण घेऊन आला आणि म्हणाला—“तुमच्या पैकी कोणी तरी एकाने परसालील लिंबाच्या साडावरून पिकलेली बिबे रोट्टे घेऊन येवू या.”

नकुलेश्वरला पैसे सायला सुरवात दोन वर्षे होत आली होती. एके दिवशी एकाएकी दिगंबर मास्तरांच्या छातीत दुखू लागले आणि ते बेमुद होऊन पडले. विश्वार्थी धावतून गेले. सर्व गावकरी धावून आले. सर्वांनी दिगंबरमास्तरांना त्यांच्या घरी पोचते केले. वैद्याने येऊन औषधोपचार केला. मुलीकडे निरोप पाठविण्यात आला. गावकरी पाळीपाळीने क्षुभूषेला हजर रहात. मुलेखामुद्धा दुसऱ्या दिवशी आली.

दिगंबरमास्तर तीन दिवस बेशुद्धावस्थेतच होते चवथ्या दिवशी दुपारी होळे उघडून मुलीला काही सांगणार होते.

दिगंबर मास्तरांच्या परसंत एक लिबाचे

Full screen

48 / 68

होते. वर्षभर त्याला फळे लागत. मास्तर दररोज एकदोन लिंबे तोडीत. मास्तरांच्या इच्छेप्रमाणे त्या लिंबाच्या झाडा-
दहन-संस्कार करण्यात होता.

तिपां चोर्षांनी जाऊन टोपलीभर लिंबे तोवून आणली. सोमनाथ गावकऱ्यांना म्हणाला—“मास्तरांना जाऊन शचच दिवस झाले आहेत. त्यांच्या आत्मा येथेच फिरत असणार. मी त्याला बोलावून त्याला आवडता लिंबाचा रस पाजतो. दिगंबर मास्तरांनी नकुलेश्वरला दिलेल्या पैशांची गोष्ट करी असेल तर त्यांच्या आत्मा या आल्याचा पुरावा भाषणा सर्वांना मिळेल. मी तो दाखवीन.” असे सांगून सोमनाथने लिंबे कापून त्यांचा रस मडक्यात मिळाला. मडक्यावर एक फडके टाकून त्यावर आंकण ठेवले. नंतर तो काहीतरी मंत्र म्हणू लागला.

थोड्याच वेळात मडक्यात हालचाल होती असल्यासारखा आवाज ऐकू येऊ

लागला आणि तो आंकणाला धक्का देऊन पाडण्याच्या खटपटीत दिसला.

सोमनाथ म्हणाला—“मास्तरांचा आत्मा साध झाला आला आहे. त्यांचे पैसे नकुलेश्वराकडे आहेत. त्याला बाता ही गोष्ट मान्य करावीच लागेल. नाहीतर मास्तरांचा आत्मा नकुलेश्वराच्या मानेवर बसेल. पहा बुवा!”

नकुलेश्वराने मुकाट्याने आपली चूक मान्य केली आणि मुलेश्वराना तिची सोन्याची माळ मिळाली.

सोमनाथने केलेली जादू अशी होती,— त्याने एक फडके टाकले त्या वेळी कपडे धुवागच्या सोडभाषा एक टाकला. लिंबाचा रस लागताच उकळी आली आणि फेस वर आला. सोडभावर लिंबाचा रस पडतांच फेस वर येतोच. म्हणून आंकण उड्या मारू लागले. ती जादू काम ती एवढीच.

औषधाचा शोध

रामपूर गावी अनंतशास्त्री एकटेच बसले होते ते एका आठवड्यापूर्वी कोणत्यातरी गावी गेले होते. परत आल्यावर त्यांना कळले की कुलकर्ण्यांचा नोकर दोनतीन दिवसांपासून त्यांच्या घरी बकरा मारीत होता. गेले काही दिवस कुलकर्ण्यांना कणफणून ताप आला होता. म्हणून त्यांचे डोळेमुढा उघडत नव्हते. घरी आल्या-बरोबर ती बातमी कळली, म्हणून अनंत शास्त्री औषधांची पेट्टी घेऊन कुलकर्ण्यांच्या घरी गेले.

कुलकर्ण्यांच्या अंगात तेव्हा सुद्धा खूप ताप होता. ते ज्या खोलीत अंधाराने पडून होते तिच्या समोर कुलकर्ण्यांची नातेवाईक मंडळी आणि गावातली वडीलधारी मंडळी अनंतशास्त्र्यांची वाट पहात बसलेली होती.

अनंतशास्त्री कुलकर्ण्यांच्या घरात पाऊल टाकतांच सरळ रोगी होता त्या खोलीत

गेले आणि त्यांनी आतून दार लावून घेतले. रोग्याला तपासताना इतर कोणी तेथे येणे वेद्युवांना पसंत नव्हते.

तरी अनंतशास्त्री कोलीबाहेर आले नाहीत तेव्हा रोग्याची बवकशी करण्यासाठी आलेल्या लोकांना जास्त काळजी वाटू लागली.

इतक्यात वेद्युवांनी दार थोडे उघडून कुलकर्ण्यांच्या मोठ्या मुलाला विचारले—“मुला, एक मोठा खिळा पाडिजे. लोकर जाऊन घेऊन ये.”

कुलकर्ण्यांचा मुलगा थोड्याच वेळात खिळा घेऊन आला. वेद्युवा तो घेऊन आत गेले आणि त्यांनी पुन्हा दार आतून बंद करून घेतले.

त्यानंतर थोड्याच वेळाने हळूहळू खुदखुदण्याचा आवाज ऐकू येऊ लागला आणि हळूहळू दार अर्धवट उघडले गेले.

बेंचबुवांनी बाहेर डोकावून पाहिले. पण कोणी विचारले—“बेंचबुवा! कुलकर्ण्यांची कशी काय आहे ही?”

तिकडे दुर्लक्ष करून बेंचबुवा एवढेच म्हणाले—“पहिल्याने एक हतोडी मागवून घ्या. नंतर रोम्याच्या आजाराविषयी काय ते पाहू.”

हतोडी आणली व ती घेऊन बेंचबुवांनी पुन्हा दार आतून बंद करून घेतले. या खेपेस खोलीतून जोर जोराने आवाज ऐकू येऊ लागला.

पोख्या वेळाने पुन्हा दार उघडले.

कुलकर्ण्याच्या धाकट्या भावाने भावच्या आवाजात विचारले—“दादाजी तसेच कशी आहे?”

“ते सर्व मी मागाहून सांगेन. पहिल्याने एक कुदळ आणून घ्या.” बेंचबुवा भावच्या आवाजात म्हणाले.

बाहेर वाट पहात बसलेल्या लोकांना कुठेना की आत बेंचबुवा करीत काय आहेत? त्यांची काळजी वाढतच गेली.

बेंचबुवांना बाहेर मायला सांगितले. परंतु आतून काहीच उत्तर आले नाही. भावाने वाढत गेला.

पाटलांचा धीर सुटू लागला. ते मोरबने—“वाता वाट पाहण्यात काही अर्थच नाही. दार फोडून पहा, काय चालत आहे ते. कानठळपा धमू लागल्या आहेत. आतून हा काय आवाज ऐकू येतो आहे? काय चालत आहे तरी काय?”

काही वेळाने सर्वांनी मिळून दार फोडले. कोलीत जेथे कुलकर्णी खाटेवर झोपले होते त्या खाटेजवळ जमिनीवर बसून बेंचबुवा आपल्या ओपघाच्या पेटीला लादलेले कुलूप फोडण्यासाठी लिळा, हतोडी आणि कुदळीचा प्रयोग करीत होते. ते पाहून सर्वे शक झाले.

सर्व लोक पावरलेले तर होतेच, परंतु त्या गंभीर प्रसंगीदेखील बेंचबुवांचा ओढवलेला प्रसंग पाहून सर्व मोठ्याने हसले.

महाबली हनुमान

दुर्गोष्म्यात उरसाहाने आणि खूप पाटा-साटाने श्रीरामाचा राज्याभिषेक झाला. त्यानंतर तो राज्यकारभार पाहू लागला. एके दिवशी रामाने सुमनाला भोलावून त्याला केली—“राज्यात प्रजेच्या उपयोगाचा हितांनी काय मोठ्या प्रमाणात करावयाची आहेत. त्यासाठी लागणाऱ्या पेशांची तरतूद करावया हवी.”

सुमना म्हणाला—“महाप्रभो! गेल्या चवदा वर्षांत प्रजेने कर दिलाच नाही.”

रामाने सहानुभूती दर्शवून विचारले—“कदाचित पडला नसेल व दुष्काळ पडल्यामुळे प्रजेला अनेक तऱ्हेचे कष्ट सहन करावे लागले असतील!”

सुमना क्षणभर मकोच करून काहीच बोलला नाही. नंतर थोड्यासा धीर म्हणाला—“तसे काही नाही, प्रभो! उत्तम शिक निघाले, पाऊस पाणी चांगले झाले. प्रजेची मनेच पालटली आहेत. श्रीमंत व्यापार्यांनी मरले नाहीत. त्यांच्या पावलावर पाऊल टाकून घेतवारी वर्गाने तेच केले. श्रीमंत नागरिक आणखी श्रीमंत झाले आहेत आणि गरीब जास्त गरीब होत चालले आहेत.”

“असे होण्याचे कारण? एवढा भरत काय करीत होता?” रामाने थोड्याशा कठोर आवाजात विचारले.

“प्रभो! मरताने राज्य केलेच कीडे? त्यांनी तर गेली चवदा वर्षे आपल्या

म्हणाला—“आतां मी राज्य कैसे कर-
णार?” नेववचति लक्ष्मण तेथे आला.

सुमचाने लक्ष्मणालासुद्धा वस्तुस्थिती
वमजावून खजिना रिकामा क्षान्द्याचे
सांगितले

लक्ष्मण थोडा वेळ विचार करून
म्हणाला—“तर मी सांगतो तसे करा.
राज्यभर अशी दवडी पिटवा की सरकार
दरबारात एका कोहोळ्या भोपळ्याएवढे
सोने ठेवावे. तसे करण्यावर अग्याय
केला जाणार नाही, असे मी राजाच्या
तर्फे प्रजेला वचन देत आहे.”

रामान त्या गोष्टीस मान्यता दिली.
त्याप्रमाणे सर्व राज्यभर दवडी पिटविण्यात
आली. लक्ष्मणाला ही गोष्ट चांगली
माहीत होती की चवदा वर्षे ज्यांनी कर
दिला नाही त्यांना कोहोळ्याएवढेच सोने
काय, हत्तीच्या डोक्याएवढे सोने देणेसुद्धा
कठीण जाणार नाही. तरी लक्ष्मणाने
हनुमानाला बोलाविले व म्हणाला—“तू
पुण्यरूपे प्रजेत फिरून पहा तर खरा की
या सर्वोक्त आज्ञेविरुद्ध प्रजेत असतोय तर
नाही ना? तू या गोष्टीची माहिती मला
लौकिक वंऊन सांग, कळेल?”

न्यानंतर हनुमान पुण्यरूपे प्रजेत हिडला
फिरला आणि लोक काय म्हणतात ते

म्हणाला—“लोकांना कोहोळ्या भोपळ्या-
एवढे सोने द्यायला हरकत वाटत नाहीसे
दिसते आहे. उलट त्यांना असे वाटू लागले
आहे की राम भरताहूनही मी भोळा-
भावडा आहे. शिवाय मी गोष्टीचा
आनंद झाला आहे की इतक्या वर्षांच्या
करावहून अनेक भोपळ्याएवजी एकाच
भोपळ्याएवढे सोने जमा करावयास
सागण्यात आले आहे.”

ते ऐकल्यावर लक्ष्मणाच्या मनात दुसरीच
एक शका उद्भवली प्रजेत काही लोक
दवकीच प्रामाणिक व इमानदार भ्रमणार.
अशा लोकांविरुद्ध अग्याय होता काय नाये.
भोपळ्या एवढे सोने देणे मला वाटतं
नेवढे सोने द्यावे लागले तर त्यांना कदाचित
तड जाईल तेव्हा त्यासाठी काहीतरी मागे
काढला पाहिजे.

त्याने त्या विषयी बराच वेळ विचार
केला. त्याला एक यक्ती सुचली तो
हनुमानाला बरोबर घेऊन घमंदेवतेच्या
देवळात गेला. देवळात थोडा वेळ राहल्या-
वर लक्ष्मण व हनुमान दोघे बोलत देवळा-
बाहेर आले. तोपर्यंत सूर्यास्त होऊन गेला
होता आणि काळोख पसरू लागला होता.

उडाडतांच राजवाड्या बाहेरच्या अंग-
णत एक मोठा तराजू ठेवण्यात आला.

एका पारड्यात एक लहानसा भोपळा
ठेवण्यात आला. लोक सोने भरतकरून
गाळांडी घेऊन आले. त्यापैकी एकाने
सर्वात प्रथम दुसऱ्या पारड्यात सोने टाकले.
परंतु भोपळा ठेवलेले पारडे बर उचलले
गेलं नाही. त्याला फार आश्चर्य वाटले.
होके साजवीत तो घरी गेला आणि या
खेपेस सोन्याची एक मोट घेऊन आला.
सर्व सोने पारड्यात घातल्यावर दोन्ही
पारडी समतोल साली. ते पाहून इतर
लोक घरी परतले आणि आणखी थोडे
सोने घेऊन परत आले

लोकांपैकी एकाने आपल्या सोन्यापैकी
थोडे सोने भीतभीत पारड्यात टाकले.

पावुकांशी पूजाच केली. त्यांच्या या भोळे-
पणाचा गैरवाजवी फायदा घेऊन त्यांच्या
समक्ष त्यांचं व प्रभुचं गुणगान करून अने-
कांनी पारितोषिकांच्या रूपे पुढेढळ पैसे
मिळविले. त्यांना मी जाळकण करून दिली
की त्यांच्यावर एका राज्याचे शासक
म्हणून फार मोठी जबाबदारी आहे. तेव्हा
ते म्हणाले—“ज्या लोकांना कर देणे वक्त्य
नाही. त्यांना घास देऊ नका ते सर्व
माझे थोरले बंधू रामचंद्र मांचे नागरिक
आहेत.” मला आपल्या आज्ञेने राज्य-
कारभार पाहणाराची आज्ञा मानणे मान्य
होते, त्या आज्ञाबाहेर काही करणेच शक्य
नव्हते.” सुमंच म्हणाला.

हनुमानही मूर्धभार मंत्रणागृहात गला रामाने दरडावून लक्ष्मणाला विचारले-
"लक्ष्मणा! भोपट्ट्याचे वजन किती असते रे? मग तो कित्येक नण वजनाचा कसा काय झाला? शिवाय त्याचे वजन कमी जास्त कसे काय झाले? हा प्रजेवर अन्याय नाही का? तुम्ही सर्वांनी प्रजेला फसविले आहे. मी म्हणतो ते खरं आहे की नाही?"

जोडून म्हणाला-"श्रीनो! लक्षादी काहीच नाही. हे सर्व काम धर्मदेवतेच्या आज्ञेप्रमाणेच झाले आहे. या कापाल हनुमानाने कमी जबाबदारी बजावलेली नाही. मदतीशिवाय ही कामगिरी पार पडलीच नसली. हनुमान तराजू धरून सूक्ष्मरूपे उभा होता. धर्मदेवतेच्या आज्ञेप्रमाणे त्या वाजूला जितके वजन दाखवावयाचे तितके तो पायाने पारडे दावून ठेवीत होता. धर्मदेवतेने काय नागितले ते फक्त हनुमानालाच माहीत आहे. मी व हनुमानाने धर्मदेवतेला विनंती केली आणि त्याची मदत मागितली होती. जतनेन धर्मबुद्धीनं कर देणाऱ्यांची संख्या कमी झाली आहे, कर भरणाऱ्यांची संख्याच जास्त वाढली आहे या वेळी त्याच तेवढाच कर आम्ही वसूल केला आहे. ही

वैजना कर व जेव्हा मला व हनुमानाला बराच त्रास सोसावा लागला होता."

राम काही म्हणणार तितक्यात धर्म देवतेची जणू ऐकू आली-"श्रीरामा! म्हणाला ते सर्व खरे आहे प्रजेवर कोणत्याही प्रकारे अन्याय झालेला नाही हे सर्व माझ्या सूचनेप्रमाणे आणि आज्ञेने झाले आहे." त्यानंतर हनुमान आपले सूक्ष्मरूप सोडून प्रगट झाला व त्याने रामचंद्राला प्रणाम केला. रामाने त्याची थोपटून त्याची प्रशंसा केली.

त्यानंतर थोड्या दिवसांनी राजारामाने आपल्या सर्व प्रजेला एक मेजवानी दिली. त्या मेजवानीसाठी पशूला घालण्याचे आणि आवश्यक सामुग्री आणण्याचे काम हनुमानाने स्वतःच्या देखरेखीखाली करवून घेतले.

सोनेने हनुमानाची फर्तवगारी पाहिली. तिच्या मताने हनुमानाविषयी पुत्रवात्सल्याची भावना होती. लंकेत तिचा शोध सर्वात प्रथम त्यानेच लावला होता. तिने हनुमानाला जवळ घेऊन घेतले व म्हणाली-"वाळा हनुमाना! आज राजादल्यापासून तू थोडोदेखील विधातो घेतल्याशिवाय मेहुनत करीत आहेस. जेवणाची वेळ झाली आहे. पाहुण्याच्या आतिथ्यसत्काराची

एक पंगती घसतोल व त्यानंतर तुला जेवण्याला बराच उशीर होईल. म्हणून सर्वे तू घे! त्यानंतर मध्ये तुला वेळ मिळणार नाही."

हनुमानाने त्या गोष्टीस ओंकार दिला. सीतेबरोबर पाकशालेत गला. सीतेने एक पत्राचळ मीडून हनुमानाचे पाद धाडले. त्याच्या पानावर जे पडे ते दुसऱ्या क्षणातच मसत जाई. अशा तऱ्हेने हनुमानाने कित्येक हजार जणांना पुरेला एकदण्डी भोजनाचा फटका उडविला. ते पाहून सीतेला आश्चर्य वाटले. तिने घाबत जाऊन ती गोष्ट रामाला कळविली. राम स्मित करून म्हणाला-"हनुमान

परंतु त्या थोड्याशा सोन्यानेच दोन्ही पारकी समसमान झाली. ते पाहून लोक अक्षित झाले.

अशा तऱ्हेने कित्येकांनी सोने पारड्यात घालले. तेव्हा त्याच्या लक्षान एक गोष्ट आली की हा तराजू सामान्य तराजू नसून न्यायी धर्म तराजू आहे. ज्याच्याकडून राजाला जितका कर मिळावयास पाहिजे तेवढाच हा तराजू दर्शवितो. यावरून प्रजेने सरकार दरबारात जितकी स्वकम न्याय्य देणे होती तितकी जमा करायला सुरुवात केली. अशा तऱ्हेने खजिना भरला.

ते पाहून रामाला फार आश्चर्य वाटले. रामाने लक्ष्मण व सुमंत्राला आपल्या

आहे. सोच या रूपे प्रगट आहे त्याला तू पोटभर लायला घालून कशी काय सुप्त करणार? पानु ते तुला वायुमणि साध्य होईल."

त्यानंतर सीता पाकनालत गून आली व हनुमानाच्या मागे येऊन उभी राहिली. हनुमानाचा स्पर्शसचा संपाद चालूच होता. सीता मनात म्हणाली—"महादेवा, मदा-शिवा' मी तुला ओळखले. तुज्या मनाचे मी समाधान करू शकले नाही तर आमची प्रतिष्ठा राहत होईल." असे म्हणत तिने पंचाक्षरी भवाचा शिवा उच्चार केला.

दुसऱ्या अंगाच्या पोट भरण्याची सृष्टी म्हणत हनुमानाचा देवर आली सीतेने

समीर येऊन विचारले—"वाळा! येई आणखी वाडू का?"

"माते! आता नाझे पोट भरले!" असे म्हणत हनुमान पाकनालेतून बाहेर गेला.

त्यानंतर सीतेने देवी अन्नपूर्णेचे स्मरण केले त्या पाठोपाठ सर्व भांडी अन्नाने भरून गेली प्रजा व वानरांना देवदासीचे जवण वाढण्यात आले. वानरांमध्ये अगदी शायदी एक लहानगं माकड बसले होते. त्याने लाणभ्यातला आंबळा उचलला त्याला तो विचित्र लागला त्याने तो बोटांनी तेव्हा वायुमणितल वी एकदम उडून आकाशात गेले

ते लहानगं उडी मारून म्हणाले—"काय रे, तुलाच उड्डाण करता येते वाटते? उड्डाण करता येणार नाही का? तन्मग पहाच प्रताप!" असे म्हणत त्याने उड्डाण केले. त्याला पाहून आणखी एक वानर उड्डाण करू लागला.

अशा तऱ्हेने सर्व एका मागून एक उड्डाण करू लागले अगद, सुवीद व नील पांतीदिकील उड्डाण केले हनुमानाचा वायल कदाचित उड्डाण करायला राम-चंद्राचीच आज्ञा आली जसावी त्याने देखील उड्डाण केले.

वानरांची ती गडबड चालू होताच स्वतः राम तेथे आला. ■ हनुमानाला म्हणाला—“सर्व उद्धारण करू लागले तर तू एकदाच उडी मारून ■ कसा काय वसलास?”

“शमा! इतक्या थोर वीरांची बरोबरी मी कशी काय करणार?” हनुमान नम्रपणे म्हणाला.

तेव्हा जायुवत पुढे येऊन म्हणाला—“हनुमानाला स्वतःच्या पराक्रमाची आठवण दुसऱ्यांवेळेस करून दिल्यावरच तर होतं, नाही का?”

नंतर रामान एक शुध कमळ हनुमानाच्या हातात देत म्हणाला—“हे कमळ, आम्हाचे आदिपुरुष सूर्यनारायण यांना समर्पित करावयाचे आहे. सूर्याचे नाव दत्त पद्मधर असे आहे. ते त्याच्याकडे पोचते करण्याचे काम एकदाच्या तुमच्या हातूनच शक्य आहे.”

हनुमानाने “रामाशा!” असे म्हणत ते श्वेत कमळ घेऊन उद्धारण केले आणि

सूर्याच्या चरणावर त्या कमळाचा अर्पण करून साठी मला पाठविले आहे.” असे म्हणत त्याने ते कमळ सूर्याच्या चरणावर वाहिले.

सूर्याने हनुमानाला आशीर्वाद दिला—“चिरंजीवी भव!” नंतर आपल्या हातातले श्वेत कमळ हनुमानाला देत म्हणाला—“तू हे रामचंद्राना नेऊन दे. याच्या प्रभावाने रामाच्या राज्यात सर्वदा सुख ■ नांदेल.”

ते श्वेत कमळ गंधी गळत नाही ते त्या देशात राहिल त्या देशात पाऊस पणजे उत्तम होईल. पिके चांगली होतील, आधी व्याधी होणार नाहीत. त्यानंतर हनुमान सूर्याचा निरोप घेऊन रामाकडे परत आला आणि ते श्वेत कमळ त्याने रामाला दिले.

राम आनंदाने रामादा भेटला. हनुमानाने सीतेला व रामाला बत्थले आदरपूर्वक प्रणाम केला. सीतेने हनुमानाला आशीर्वाद दिला—“चिरंजीवी भव!”

किन्नरची राणी चेन्नम्मा

कर्नाटक प्रांतातील किन्नर नामक तटस्थानाची चेन्नम्मा ही राणी होती. इतिहासप्रसिद्ध शिवायचे वंश झाले त्याच्या तीस वर्षां आधी आपला देश बळकावणाऱ्या ईस्ट इंडिया कंपनीच्या लोकांना चेन्नम्माने धुळ पाडायना लावली होती.

चन्नम्माने नामक किन्नरच्या राजाची, राजाची चेन्नम्मा ही पत्नी यांचा त्यांची राहणी बायको चन्नम्मा हिता एव व चेन्नम्माता एक मुलगा झाला तरी मल्लसूर्यने मृत्युसमयी आपली एकापा दत्तक घ्यावा असा चेन्नम्माने आग्रह केला.

शासनकार्यात विशेष रुची नव्हती म्हणून मल्लसूर्यने चारत्याबर राणी चेन्नम्माने चन्नम्माच्या मुलाचा राज्याभियेक करवून आपल्या मुलाचा त्याचा अंगरक्षक नेमले, परंतु दोघे जकाती निघून पावले. नंतर दत्तक मुलाचा चेन्नम्माने राजा म्हणून घोषित केले.

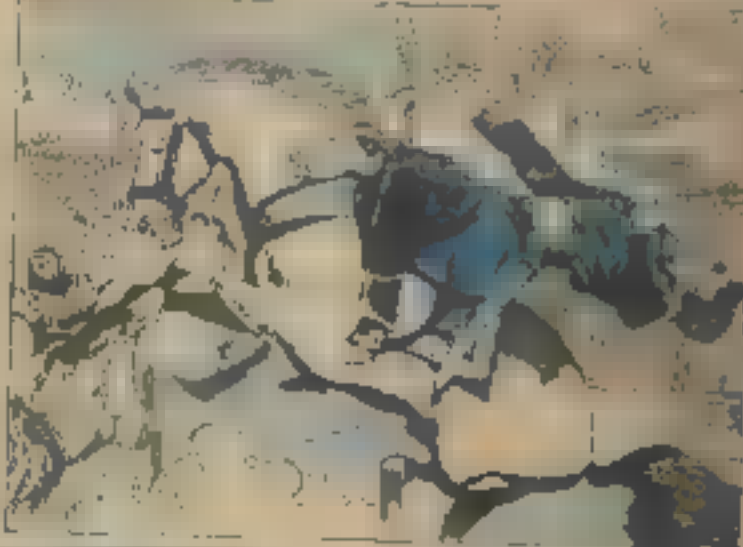

ईस्ट इंडिया कंपनीच्या सैनिकांनी तोंपर्यंत देशातल्या अनेक प्रदेशावर अधिकार केला होता. कंपनीचा एक प्रतिनिधी येऊन याने महाराजा संन्यासिनी राज्यात मिळून कितूरच्या किल्ल्यातमोर पठाव टाकून राणीकडे करावला बोलावणे पाठविले. परंतु राणीने नकार दिला.

त्या सदाईत ईस्ट इंडिया कंपनीचे अनेक सैनिक राणीच्या हाती कैद झाले. चेन्नम्माने त्यांना काहीही करीतास दिला नाही. जलद किल्ल्यात एका जागी मुसलमान ठेवून त्यांना सर्व सुकसोयी करून दिली.

येकरेला राज आला. त्याने कितूरचा राजा मरण झाले. अगून गादीचा कारणा मसल्यामुळे कितूरचे राज्य खालसा करण्यात आल्याचे जाहीर केले. मंतर त्याने कितूरच्या किल्ल्यावर हल्ला करायला सैन्याला हुकूम सोडला. किल्ल्यातून राणीच्या सैन्याने बंदुकीच्या गोळ्यांचा वर्षाव केला आणि येकरेचे लष्कर व हिप्पान नावाचे अधिकारी प्राणास धुकले.

हा पराभवाने कंपनीचे मानक बिभूत गेले. एका दीसभर राज्याच्या राणीच्या हाती पराभव म्हणजे त्यांच्या प्रतिष्ठेला कलंक लागल्यासारखे त्यांना वाटले. म्हणून त्यांनी त्यासाठी किंवा अत्याचाराने कितूर राज्य स्वाधीन करण्यासाठी लढाई बांधली.

वाहून येकरे संतापला. त्याने स्वतःच किल्ल्यावर हल्ला चढविला. राणी चेन्नम्माने किल्ल्याच्या रक्षणाचे कार्य स्वतःकडे घेतले. तिच्या आज्ञेने नेम भारण्यात पठाईत जता हुला सैनिकाने बंदुकीचा नेम घडून स्वतः येकरेला गोळी मारली. येकरे घेतल्या लढाईत खाली कोसळला व जगाच्या जागी गार झाला. त्याचे सैनिक इतर

कंपनीने देशभर पसरलेले आपले सैन्य एकत्र कितूरच्या किल्ल्याला वेढा दिला. परंतु किल्ल्यावर हल्ला चढविला नाही. समेटाची बोमणी मुरू केली आणि बंदी केलेल्या सैनिकांना सोडले तर वेढा काढून येण्याचे वचन दिले.

राणी चेतन्याने त्यावर विस्वास करून सर्व इंग्रज वंदांना वंदीमुक्त केले. त्यांनी राणीसमोर आपली कृतज्ञता व्यक्त केली आणि वायुध्यभर पुन्हा कधी कितूरवर जावून येणार नाही याची ~~गुलामी~~ घेतली.

मुदका मिळाल्यावर आपल्या छावणीत येतोय कंपनीच्या सैनिकांनी किल्ल्यावर स्वारी करण्याचे देत सुरू केले. किल्ल्यात लोड झालेल्या सैनिकांना किल्ल्यात दाखवोळा कोडे ठेवला आहे हे माहीत झाले होते. त्यांनी त्यावरच गोळीबार ~~करून~~ सुरूवात ~~केली~~. दाखवोळ्याच्या साठघाळात आग लागली. ~~राणीला~~ किल्ल्याचे रक्षण करणे ~~साले~~ साले.

आता लक्षात द्या कसून करतोय कितूरचा विस्वास काढून घेता. राणी चेतन्या लोड झाली. कंपनीच्या अधिकाऱ्यांनी कंपनीच्या अधिकार स्वीकार केल्यास राणीला मुदका मिळेल असे वचन दिले परंतु राणीने सात नकार दिला. नंतर राणीला कंपनीने बँकहोममलच्या किल्ल्यात कैद करून ठेवले. ~~१८२९ साली ती कैदत~~

गोष्ट चढाओढ

गोष्टोला उत्तम सुचवून २५ मिळवा!

?

श्रीगरी नागक एका पायी ~~मेतकरीच~~ रहात ~~वसत~~ बायकापुढून सर्व जेतावर ~~जंगने~~ जंगनेहूनत करीत परंतु खंडोबाची बायको म्हाळसाबाईचा भंडातजावर भास्त विस्वास होता तिला वाटे ~~कसून~~ कसून साईत गडा बांदेच्या मदतीने धनघान्य वाढते. तेव्हातेपेक्षा त्यांच्या ~~बाय~~ बाय मिळणे शक्य आहे ~~नेहमी~~ नेहमी देवळात आई व साधू संन्यायांची सेवा करीत फिरे आणि जेतात कामापा जात नसे

एकदा ती एक टेकूळ घेऊन आली. त्याची पूजा ~~तिने~~ तिने कणगीत ~~एक~~ एक धान्याचेच टेकूळ समजा. ~~मला~~ मला एका साधूने दिले आहे. ~~मदतीने~~ मदतीने कणगीभर ~~मदतीने~~ मदतीने

त्याचा परिणाम असा झाला ~~उन्हे~~ उन्हे पेडियेत दुसऱ्या दिवशी लोपून राहिला. म्हाळसाबाईने त्याला जाणे ~~विचारले~~ विचारले-“माही, दुपार झाली, ~~जेतावर~~ जेतावर नाही का बाजार?”

“अग, कणगीत टेकूळ आहे ना? कणगी ~~भरणार~~ भरणार? मग हाबाची काढे करण्याची काय?” खंडोबा म्हणाले

उत्तर ऐकून म्हाळसाबाईने ~~उपकसे~~ उपकसे. तिने कणगीतले टेकूळ काढून टाकले आणि मुकाट्याने मध्यरात्रीवर जेतावर जाऊन काम ~~सांगली~~ सांगली.

★

■

★

श्रील गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर ~~विचार~~ विचार करून एका कार्यावर स्वतःच्या पत्न्यासह तिहून “गोष्ट मसळा चढाओढ”, ‘बांदोबा’, चंदायामा प्रकाशन, २ व ३ अर्डीट रोड, वडपळणी ~~१०००२६~~ १०००२६ या पत्त्यावर पाठवा.

१० फेब्रुवारी १९७८ ~~यात~~ यात पोस्टकार्ड पोंचने पाहिजे. त्या कार्यावर ‘गोष्टो चढाओढ परिचय’ ~~क्रमा~~ क्रमा नवे.

चढाओढीचा विकास एप्रिल १९७८ ~~बांदोबात~~ बांदोबात बाहोर करण्यात येईल.

विलेंदर मद्रिन्हातल्ल चढाओढीचा विकास (मसळा) “एकाच माळेचे मणी”

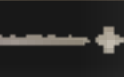

Fullscreen

177

6 / 68

आमरव्याणी

संश्रुत्य शैव्य इद्वेनाय
तनुं जगतोपतिः
प्रदाय पक्षिणे, राजन्,
जगाम गतिं मुक्तमान्

॥ १ ॥

[हे राजा! शैव्य राजाने (वचन दिल्याप्रमाणे) तमाप्णाता आपला देह अर्पित केला आणि उलस गेलीला झाला.]

तथा ह्यलर्कं स्तेजस्वी
बाह्यणे वेद पारणे
याचमाने स्वकी नेजे
उद्धृत्य मुमत्ता दधी

॥ २ ॥

[तसेच अलर्क एका घोर विभूतीने वेदपारणत अशा एका बाह्यणाने याचना करत आपले जोळे काढून दिले.]

सरितां तु पति स्वल्पां
मर्यादां सत्य मन्वितः
सत्यानुरोधा त्समये
स्वां वेलां नाति वर्तते

॥ ३ ॥

[शर्व अधिपती जगा जो समुद्र त्याने क्वचन दित्याप्रमाणे कोणत्याही परिस्थितीत आपली मर्यादा, म्हणजे कितारा ओलांडला नाही.]

कावळा आणि धुवड

[५५]

झुराजनं शिबिराजाचा वृत्तांत सांगितल्या-

अरिमर्दनाने दीप्ताक्षाने विचारले. दीप्ताक्ष म्हणाला-“मला वाटते की शत्रूंचे बंदलले आहे, तेव्हा त्याची घ्यावी. फार प्राचीन काळातली एक गोष्ट आहे. एका वृद्ध भाणसाच्या तरुण पत्नीच्या गोष्टीप्रमाणे चोरामुळे फायदाच झाला आहे.”

“कोणती गोष्ट ती?” असे अरिमर्दनने विचारता दीप्ताक्षाने ती गोष्ट सांगितली.

फार प्राचीन काळी कामातुर एका वृद्ध व्यापारी होता. बरोबर चाळीस वर्षे संसार त्याची पहिली बायको वारली त्याने लगेच दुसऱ्या दिवशी एका सोळा वर्षेवयाच्या तरुण स्त्रीशी लग्न करून घेतले. त्याने तिच्या आईवडिलांना वरेच घन दिले. परंतु त्या

तरुण स्त्रीला आपल्या वृद्ध पतीवर प्रेम करणे तिला नव्हते.

एके दिवशी रात्री ती स्त्री नेहमीप्रमाणे पतीकडे पाठ फिरवून कुशीवर झोपली होती. तेव्हा पहिलवानासारखा एक तरणावांड खोर घरात शिरला. त्याला पाहून भिन्न जाऊन तिने आपल्या पतीला घट्ट आवळून धरले. अचानक बायकोत ती बदल झालेल्या पाहून वृद्ध पती चकित झाला; विचार करू लागला, आजपर्यंत घडलेली गोष्ट एकाएकी कशी काय घडली? ती मला आलिंगन कां दरे करते आहे? त्याने घरात सर्वत्र एकदा नजर फिरवून पाहिली, तेव्हा त्याला कोपऱ्यात खोर असलेला दिसला.

व्यापारी त्या चोराला म्हणाला- “बाबा रे! आजपर्यंत नुसता स्वप्न

की तोंड फिरवणारी माजी बायको तुझ्या कपेने मला पोटाशी घट्ट आवळून धरून बसली आहे. म्हणून तुला काय वाटेल ते तू उचलून घेऊन जा!"

व्यापाटी म्हणाला ते ऐकून चोराचे मेंदू विरघळले. तो म्हणाला-"अहो! मी तुमच्या घरातून सुताचा एक धागा देखील उचलून नेणार नाही. माझ्या घेण्याने तुम्हाला कायदा आहे, म्हणून पुन्हा, ज्या दिवशी तुमची बायको आलिंगन घ्यायला नाकरील त्या दिवशी येईन."

ती गोष्ट ऐकल्यावर अरिमर्दनाने वक्रना- त्याचे मत विचारले. तो म्हणाला-"राजा! त्या कायळ्याचा नये. तो शत्रू असला तरी आपल्या राजापासून

आपण अवश्य घ्यावी. ब्राह्मण, चोर आणि राक्षसीण यांच्या गोष्टीवरून आपल्याला हेच कळते."

"तो गोष्ट एक दे तरी!" अरिमर्दन म्हणाला. तेव्हा वक्रनासाने तो गोष्ट सांगितली.

एका गावी एक गरीब ब्राह्मण रहात असे तो मिसाटून कम्बुन आपला उदर- निर्वाह करी. उन, पाऊस, घंढी भूक लागत असूनही पोट न मिळाल्या आणि मुळे त्याचा देह अस्थिर झाला.

एकदा एका श्रीमंताने आपल्या मृत पिरयाच्या मृत्युसमयी त्या ब्राह्मणाला

क्या साऊन विजय उत्तम मोई झाल्या. खूप दूब देऊ लागल्या.

एका चोराची दृष्टी त्या गायीवर पडली. त्याने त्या उडवायच्या असे मनाशी ठरविले. तो त्या ब्राह्मणाच्या घरी जात असता त्याला एक राक्षसीण दिसली तिला पाहून चोर भ्याला त्याने तिला विचारले-"कोण ग वाई तू? येथे काय करते आहेस?"

"मी राक्षसीण आहे. या घरात राहणाऱ्या ब्राह्मणाला कायदा आहे! पण तू कोण बाबा?" राक्षसीणीने विचारले चोर म्हणाला-"मी एक चोर आहे ब्राह्मणाच्या गायी चोरून घ्यायला आलो आहे."

दोघे मिळून ब्राह्मणाच्या घरी गेल. दोघे एका जागी लपून कापे सिद्ध व्हायला संधी पाहू लागले. ब्राह्मण अंघर्यावर पडून झोपताच राक्षसीण त्याला खायचा विचार करून उभी राहली.

तिला पाहून चोर म्हणाला-"बांब ग! तू त्याला खायला घावशील व ब्राह्मण जागा होईल. तेव्हा मला आधी गाईना पळवून नेऊ दे!"

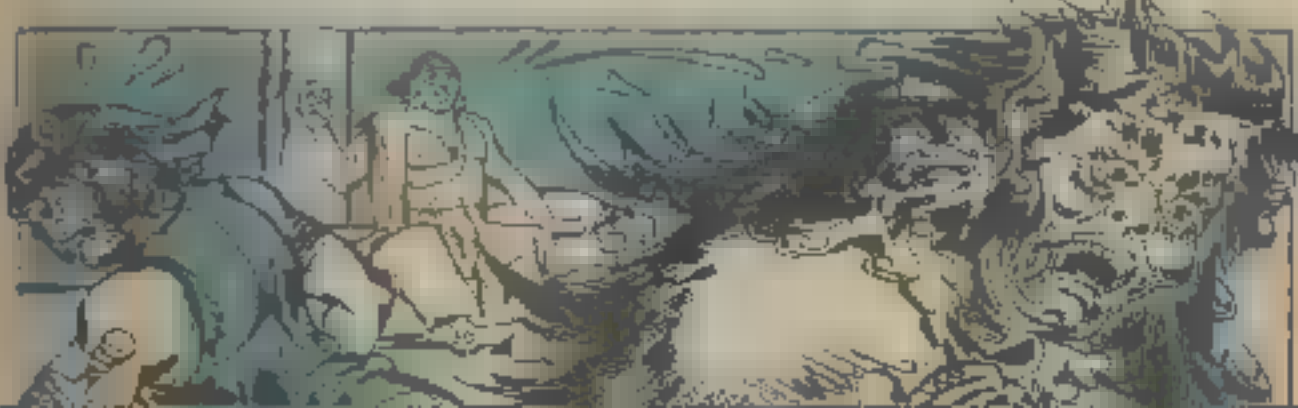
"नाही! पहिल्याने मला ब्राह्मणाला खाऊ दे! तू गाई सोडायला जाशील आणि त्या 'हम्मा' कम्बुन ओरडू लागतील. माझे काम नाही अश्विडणार?" राक्षसीण म्हणाली.

दोघांचा परस्परसंवादी झाला आणि वाद भाडणाचे त्याला मिळाले. तो ओरडा ऐकून ब्राह्मणाची झोप मोडली.

चोर ओरडला-"अरे ब्राह्मणा! ही राक्षसीण तुला खायला आली आहे!"

"ऐक रे ब्राह्मणा! चोर तुझ्या गायी चोरून घेऊन जायला आला आहे!" राक्षसीण म्हणाली.

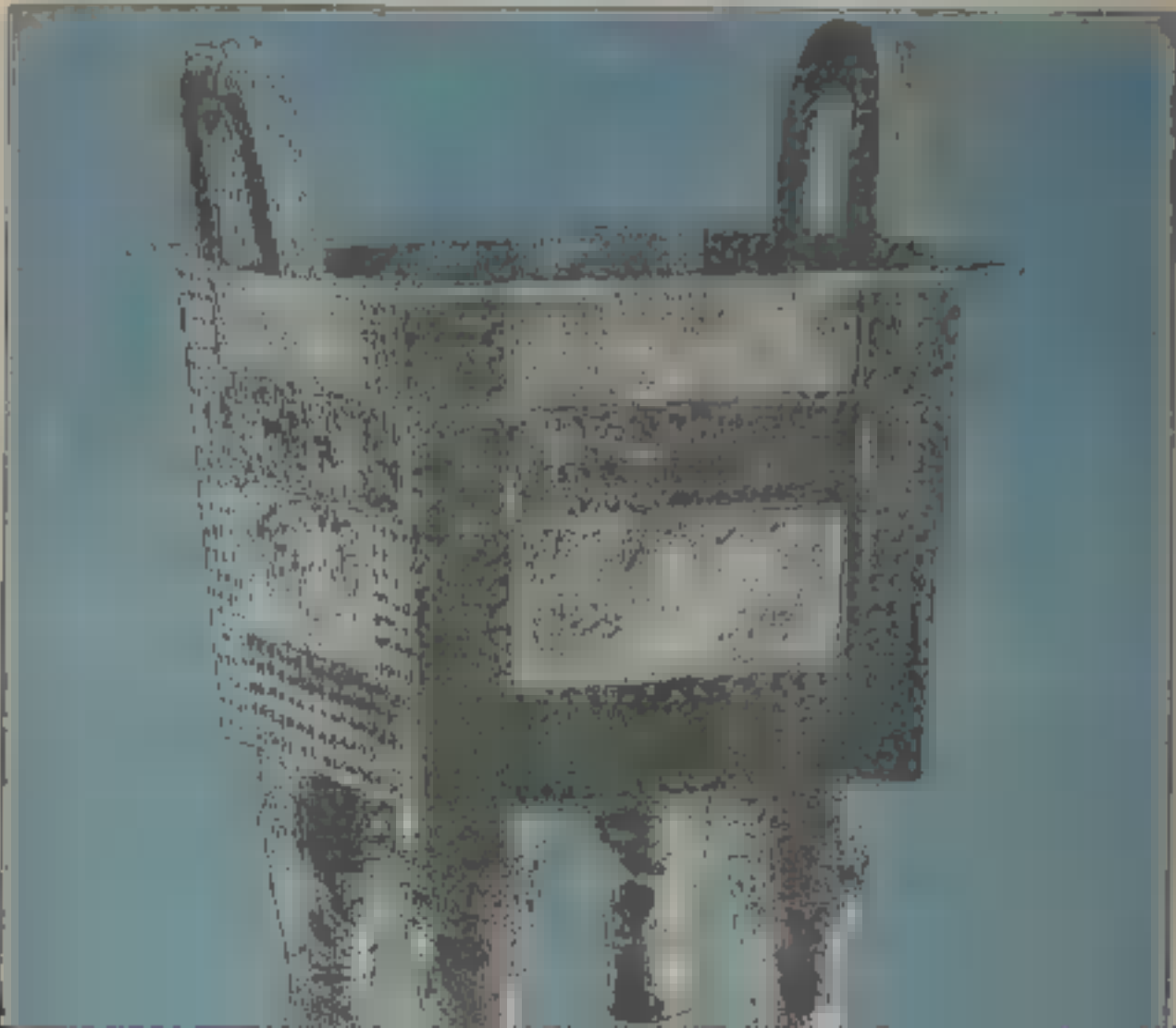
पण काय, ब्राह्मणाने मंत्र म्हटला आणि राक्षसीण घाबरून पळून गेली. नंतर "चोर, चोर!" म्हणून तो ओरडला. म्हणून चोराला पळ वाढावा लागला.

जगातील आश्रये :

१९३. प्राचीन षांग शिल्पकला

गेल्या १९३३ वर्षांत जे खोदकाम आले त्यावरून इ. स. पूर्वी १६-१४ शतकांच्या मध्यकाळात दक्षिण मराठाची संस्कृती उत्तरेकडील होती हे कळते. विशेषकरून भांड्याची कारीगरी उत्तरेकडील उच्च दर्जाची पावली होती. त्यात पातपात, संपाकाची भांडी आणि कुजेची भांडी मुख्य आहेत. अधिकांश भांड्यावर त्यांच्या मालकाचे, म्हणजे गुलामाच्या मालकाचे नाव कोरलेले आहे. या शिल्लका 'हंग' वर्गातील आहेत. याची उंची १०० सेंटीमीटर आणि वजन ८२.४ किलो आहे.

माया सरोवर

[२५]

[मायासरोवरेवर आकाशगत हुसरपात बसून उडता पडला तो नरमांस भक्षी जातीच्या भोकांनी हापविलेल्या पाण्याच्या रंजणात पडला. त्याने पडलेल्याची गोष्ट सांगितली. म्हणून त्याच्या शोधार्थ सर्वजण निघाले त्याच वेळी त्यांना सिद्धसाधकाचा "महाकाल की जय" घोष ऐकू आला. पुढे-]

सिद्धसाधकाचा तो "जय महाकाल की"

घोष ऐकून मायासरोवरेवर जागच्या जागी पडकला. त्याने परधरच्या अंगाने चहुंकडे वृष्टी फिरवून कोठून जावाज येत आहे, या गोष्टीचा कानोसा घेतला. ते पाहून रानटी लोकांचा मांत्रिक चकित झाला. त्याच्या बरोबर चौघे नरमांस-भक्षी देखील त्या जावाजाच्या दिशेने निघाले.

परंतु माया सरोवर स्वतःला सावरीत मांत्रिकांना म्हणाला-"तू आपल्या अनुयायांबरोबर परत फिर. तो जयघोष महाकालाच्या एका अनुयायाचा आहे. त्याच्या मंत्रशक्तीसमोर तुमचे माले कुचकामाचे आहेत."

ते ऐकून मांत्रिक मोठ्याने हसला ■ म्हणाला-"आम्ही नरमांस भक्षी मंत्रा-तंत्रांना भीक नाही वालीत. आमच्या

देवीच्या रुपेने आम्हांला आणखी एक भाणूस आमचा आहार म्हायला स्वतःच्या पायाने चालून येत आहे!"

मांत्रिकाचे ते वाक्य पुरे होता होताच त्यांचे जे अनुयायी धुवे गेले होते, पगलले आणि धावण्या आवाजात म्हणाले—"पुजारी ! आता मांचणे कठीण. हत्तीसारख्या क्षिप्याड वनमाणसावर वसून एक षोष करीत बसवूला येतो आहे हो!"

आता मात्र माया सरोवरेस्वरारोवर मांत्रिकाचा देखील यरकांप उडून गेला. त्यांना भोड्या अंतरावर वनमाणसावर वसून जावत येत असलेला शूलधारी सिद्धसाधक त्यांना दिसला.

काव्णध वरें! तुमच्या पैकी एक जण आपला सरदार विवळचाच्या शोधार्थं जा आणि त्याला या यमवृत्तीची बातमी वाऊन कळवा. आपल्या जातीचे जोफ त्याच्या हातात सापडले तर वाचणे कठीण! सर्वनाश होणार! उशीर आला तर आपले फार मोठे नुकसान होणार आहे!" असे आपल्या अनुयायांना सांगून मागे पळण्यासाठी मांत्रिक फिरला.

सिद्धसाधकाने पुन्हा एकदा 'जय महाकाल की' धोष केला. पळणाऱ्या नरमासभट्टी लोकांना त्याने आरोळी ठोकली—"बाबा! आगचे हुलकात तर एकेकाला आहार म्हावे लागेल. कोणा तुम्ही? वंश आतात? काचनमाळा नावाची राजकन्या हसांच्या रथातून येथेच पडली. तिला तुमच्या पैकी कोणी पाहिजे का?"

सिद्धसाधक म्हणाला ते मांत्रिक किंवा त्याच्या अनुयायांना कळले नाही. मांत्रिक कोणती तरी गोष्ट आठवीत मान वर करून पहात आडोऱ्या फांशांच्या आड लपून पळण्याच्या विचाराने असलेल्या मायासरोवरेस्वरारोवर मोठे दाखवीत सिद्धसाधकाला म्हणाला—"आमच्या देवीने आहार म्हणून आमच्याकडे या भाणसाला

तुमच्या त्या राजकन्येची गोष्ट माहीत वसेल!"

तोपर्यंत सिद्धसाधक नरमासभट्टी लोकांना पळू न देण्याच्या प्रयत्नात होता. म्हणून त्याचे लक्ष मायासरोवरेस्वरारोवर गेलंच नव्हते. आता त्याला पाहून वून दरडावत म्हणाला—"मरे, नरोटी सारखा दोष घातलेला मायासरोवरेस्वर तुच वाटते? तू मोठा आहेस, वसे मो एकेचे होते परंतु आता कळलं तू भितरा पळपुटपा आहेस! तू चोरा-सारखा पळू लागलास हा भाळा तुझ्या छातीच्या आरपार जाईल; लक्षात असू दे!"

जे ऐकून मायासरोवरेस्वर चिडला आणि साधकावर चालून जाण्याच्या प्रयत्नात तलवारीच्या मुठीवर हात ठेवीत, परंतु न उपसता म्हणाला—"तुम्ही वेष पाहून तू कापालिक आहेस मी ओळखले, परंतु तू कोण कुठला हे नाही कळलं. तुझ्यासारख्या सुंद जोवांवर मी आपली उगारीत नाही तू वाटेने चालू लाग!"

"मी सिद्धसाधक आहे, महाकालाचा भक्त! तुम्ही बरोबरी करणारा तुझा शत्रू माझा दास आला आहे. त्याला

मी राजकन्येच्या शोधार्थं पाठविले आहे. तू दडपुड करणार आहेस का? त्याला परत बोलवू?" असे म्हणत साधकाने एक आरोळी देऊन हाक मारली—"अरे जडवूका! कोठे आहेस रे? तुम्हा हाडवैरी मायासरोवरेस्वर इकडे आहे रे! तू इकडे ये!"

त्याला उत्तर देत जलवूक राक्षस दुकून काटेरी सुडपा बाडून उडी मारीत ओरडला—"कोठे आहे, तो दुष्ट मायासरोवरेस्वर? मी आपल्या या दगडी गदेने त्याचे डोके फोडतो. त्याला तेथेच बडवून ठेवा, मी आलोच!"

जलवूक राक्षस असे म्हणत वेगाने जावत येत होता त्याचवेळी एका शाल-

वृक्षाच्या आढून मकरकेतू आपल्या जलग्रह
हत्तीला पुढे घेऊन जलवृकाच्या वाटेवर
उभा राहिला. जलग्रहाने एकदा धीकार
केला व आपली सोड पुढे करून जलवृक
राक्षसाला प्रयत्न करू लागला.
परंतु जलवृक उडी मारून बाजूला सरकला,
आणि हत्तीच्या मस्तकावर त्याने गदाप्रहार
केला. मकरकेतू धमकी देत म्हणाला—“अरे,
जलवृक राक्षसा! मी तुला हा पहा,
यमसदनाला पाठवितो.” असे म्हणत त्याने
तलवारीचा धार केला. परंतु जलवृक
बाजूला तरी सांधाला लागलीच.

वनमाणसावर असून सिद्धसाधकाने ते
वृक्ष पाहिले. आपल्या तेवकावर

ता वर उडून म्हणाला—“कदा तयजाल
नंतर मला काय वाटेल ते म्हणो, मी या
मायासरोवरेस्वराला आणि गुलाम
तुला आपल्या माल्याने ठार करतो.” असे
म्हणत त्याने वनमाणसाला मकरकेतू होता
त्या दिशेला जायला खुणावले.

तेवढ्यात चहुंकडून शिट्ट्या टाळचा
बाजू लागल्या. सिद्धसाधकाने मान वर
एकदा नजर फिरवून पाहिली.
तोपर्यंत चारही बाजूच्या माडासुद्धा
आढून नरमांसभक्षी जातीचे लोक येत
असलेले दिसले. त्यांच्या पैकी त्यांचा
नायक सांधावर भासा
बैठून पुढे आला आणि मांत्रिकाला म्हणाला—

“सोला कुपा झाली रे? इतकी माणसे
एकच वेळी आपलं भक्ष्य व्हायला चालून
इकडे आली? आपलं इष्टदेवत म्हणजे
मक्कांचा कल्पवृक्षच आहे!”

त्रिवल्लघा म्हणाला ते साधकाने ऐकले
आणि त्याच बरोबर त्याचे अनुयायी
मानदाने पुढे येत आहेत हे ही पाहिले व
विचार लागला, आपल्या शत्रूबरोबर
आपला थोक्यात पठणार काय?
असा विचार करून त्याने चटदिशी
आपल्या वनमाणसाला जलग्रह उभा होता
बाजूला खुणावले.

मकरकेतू त्यावेळी जखमी झालेल्या
जलग्रहाच्या डोक्यावर हात फिरवत होता.
थोड्यावेळाने अत्यंत प्रेमाने त्याने हत्तीच्या
पाठीवर ही हात फिरविला. हत्ती नसला
होता तो उभा राहिला. मकरकेतू माया-
सरोवरेस्वराकडे वळून म्हणाला—“प्रभो!
आपण या जलग्रहावर चढावे. हा सिद्ध-
साधक कितीही तापट असला तरी उदार
आहे. वैद्यदेव जयशील हुंसरसावर
लौकरच येथे येऊन पोचतील.”

नदीच्या काठावर ज्या गोष्टी घडल्या
त्या विषयी मायासरोवरेस्वराला काहीच
माहीत नव्हते म्हणून मकरकेतू म्हणाला
ते त्याला कळले नाही. तरी जलग्रहावर

चढल्यास स्वरक्षण होऊ शकेल असे वाटून
एकेक पाऊल पुढे दाखीत तो हत्तीजवळ
येऊन पोचला. मध्यंतरी मकरकेतूच्या
हातची तलवार लागून जलवृक राक्षस
कण्ठत एका माडाच्या बुंधाला टेकून उभा
राहिला. थोड्या वेळाने त्याने सिद्धसाधकाला
पाहून विचारले—“मालक! काय इकूम
आहे?”

“मला वाटतं तुला लागलेली जखम
तेवढी मोठी नसावी. तू पहिल्याने आपली
गदा हातात घे!” अशी जलवृकाला
कळत साधकाने मकरकेतूला विचारले—
“भाता कळलं की कोणाकडून कोणाला
भाता धोका आहे ते?”

“हे नरमांस भक्षक भ्रमात पडलेले आहेत की त्यांच्या जंगली देवतेने आहारासाठी म्हणून आपणां सर्वांना पाठविले आहे. सर्वात यांच्या हातातून यांना पाठविले पाहिजे.” मकर-केतूने सलवारीची मूठ हातात घट्ट धरून सिद्धसाधकाला केले.

लगच सिद्धसाधक म्हणाला—“मकरकेतू! तुझ्या अकलेसमोर आपली मान वाकते बुवा! कनकाळ महाराजांच्या मुलांचा शोध काढून त्यांच्या विषयी निश्चित झाल्याशिवाय मी व जयशील दोघां पैकी एकालाही या नरमांस भक्षकांचे भक्ष्य व्हायचे नाही आहे. मी त्यांची समजूत

माझ्या डोळ्याकडे दुर्लक्ष केलं तर वायका-पोरांना सोडून सर्व पुरुषांना एका रांगेत उभे करून निर्दयपणे सर्वांची डोकी छाटून टाकू या!”

मांत्रिक तोपर्यंत डोळे मिटून बंगाल आल्यासारखा पिगा घालीत होता. तो एकदम उडी मारून ओरडला—“हे चंद्रिके, देवी!” याबून पुढे म्हणू लागला—“भूक, भूक! अरे, आमच्या इष्टदेवतेने साठी आहार म्हणून पाठविलेल्या माणसांनो! असे पाहता काय? चला, आमच्या रानटी लोकांच्या देवीच्या देवळात! तुमचा इली देऊन देवीसमोर नेवडा दाखवू. नंतर तुम्हांला साऊ.”

सिद्धसाधक या बाबरतां आपले झुल उचलून गरजला—“अरे नरमांस भक्षक हो! आम्हांला तुमचा आहार होण्यासाठी कोणी पाठविलेच नाही. तुम्ही चुकतां आहां! हंसरयातून घसरून या जंगलांत पडलेल्या आपल्या लोकांना शोधीत आम्ही इकडे आलो आहो. त्यांच्या-पैकी मायासरोवरेवर एक आहे व तो आम्हांला आहे. बाता आम्ही त्याला घेऊन आपल्या वाटेने जातो. तुम्ही वाटेने बालू लागो!”

त्याने काय? कित्येक आठवडे आम्ही उपाशी रानात भटकत होतो.” विबळया आपला भाला घेऊन सिद्धसाधकासमोर येऊन उभा राहिला.

“आमच्या रानटी देवाने तुला आणि मायासरोवरेवर आकाशातून सरळ खाली पाठविले आहे. ही गोष्ट आम्ही आपल्या डोळ्यांनी पाहिली तर ती खोटी आहे का?” असे म्हणत मांत्रिक अकाल विकाल तोंड ओरडू लागला.

भग काय, वनमाणसाला साधकाने सुनावताच त्याने विबळयाला दोन्ही हातांनी धरले व पिळवटू लागला. त्याला

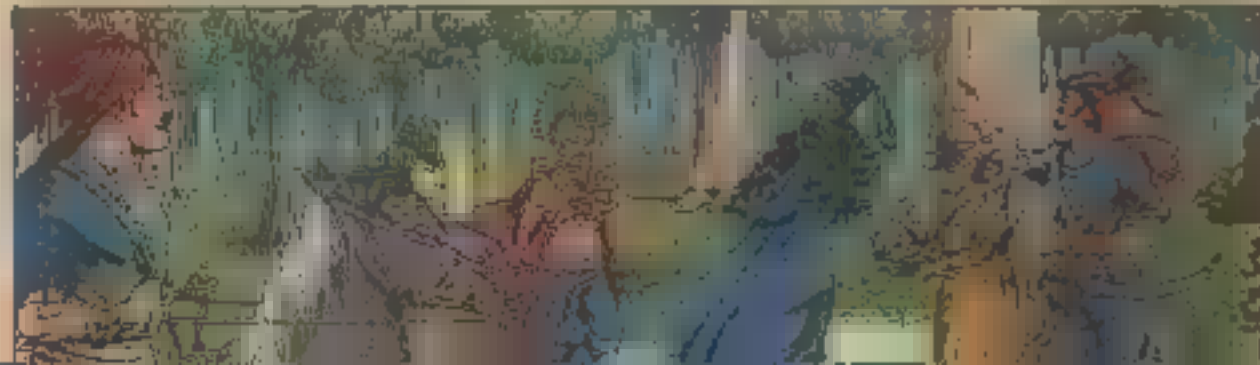
वर उचलून जमिनीवर आदळण्याच्या वेतात तो होता. त्याच वेळी मायासरोवरे-स्वराच्या जलग्रह तेथे आला. त्याने मांत्रिकाला सोडेत धरून उचलले आणि गरगर फिरवून जमिनीवर दूर फेकण्याच्या वेतात होता. विबळया व मांत्रिक मोठ-मोठ्याने ओरडून आपल्या अनुयायांना करू लागले—“पाहतां काय? आपल्याला आहार म्हणून देवीने पाठ-विलेल्या या माणसांना सोडू यांना जखमी कैद करा.”

“अरे, जलवृक राक्षसी! पाहतोस काय? या नरमांसभक्षकांवर गदाप्रहार करून एकेकाची डोकी फोड.” साधकाने

जलवृक राक्षसाने "सिद्धसाधक महा-
राज की जय!" घोष करीत
उचलली आणि नरमांस भक्षकांवर तुटून
पडला. उपाशी राहल्याने मरणाची भीती
तसलेले नरमांस भक्षक लोक त्याच्याशी दोन
हात करायला सिद्ध झाले. जलवृक राक्षस
देहभान विस्तरून नरमांसभक्षकांवर गंदाप्रहार
करू लागला. स्वतःचे
करीत जलवृक राक्षसावर भाल्याने वार
करण्याचा करू लागले. त्या वेळच्या
आरडाओरड्याने सर्व दुमदुमले.
सिद्धसाधकाने पाहिले की जलवृक राक्षस
जिवावर उदार होऊन लढा देत आहे. तो
त्याची प्रशंसा करीत म्हणाला—"वावासा,
जलवृका! तू खरा वहादूर गर्दपुरुष आहेस.
मी तुझ्या मदतीला येतो आहे!" असे
म्हणत वनमाणसाला साधकाने विबळ्याला
दूर फेकून घायला खुणावले आणि "जय
महाकाल की" असा घोष करीत झुल
घेऊन नरमांसभक्षकांवर आपल्या वन-
माणसाला सोदले.

त्याच क्षणा वहा मरणाची घोषणा.
तेथे झाले आणि "वावासा!
खबरदार कोणी पुढे पाऊल टाकाल तर!
ही कनकाक्ष महाराजांची आज्ञा आहे!"
बोडेस्वारांचा आवाज ऐकून सिद्धसाधक
व नरमांसभक्षक माणसे जागी
थबकली आणि आश्चर्यचकित होऊन
त्यांच्याकडे पाहू लागली. परंतु माया-
सरोवरेश्वर आपाट मस्तक धरधर कापत
म्हणाला—"मकरकेतू! आपण येथून पाम
पाहिजे. मायासरोवर गाठले
पाहिजे नाही का?"
ते ऐकून सिद्धसाधक बोळपानी आग
पासडीत म्हणाला—"अरे दुष्टा! माया-
सरोवरेश्वरा! तुला येथून हलवू
देणार नाही. तू हिताची गोष्ट
म्हणून समजून जे नियतो आहेस
तेच तुझ्या अहिताचे ठरणार आहे!
खबरदार!" असे म्हणत साधकाने आपले
झुल त्याच्या छातीवर रोवले.
(क्रमशः)

चुकलेला नेम

विष्णूदित्याने सोडला नाही.
तो भावाजवळ गेला, प्रेत
काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन
होऊन विशेने चालू लागला
तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ रवाला
म्हणाला—"राजा! मला माहिती नाही,
तू कोणाला तरी वचन दिल्यामुळे त्याचे
पालन करण्यासाठी तर इतके परिश्रम
करीत नाहीस ना? परंतु कधी कधी
प्रसंगच असा येतो की दिलेले पालन
करणे अशक्य होऊन जाते. त्याचे उदाहरण
म्हणून मी तुला मणिमेलनेची गोष्ट सांगतो.
लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट
सांगू लागला.

फार पूर्वी पांचाल व मालव देशात
परस्पर वैर होते. मालव देशाच्या
वीरसेन नावाच्या राजाला जयसिंह नावाचा
मुलगा होता. पांचालदेशाचा राजा विमला-

दिव्य माला मणिमेखला सदाची एक अनुपम रूपयती कन्या होती. त्याने मुलीच्या सानासाठी स्वयंवर रचून देशातल्या सर्व राजे रजवाड्यांकडे आमंत्रण पाठविले. गंगेत अशी की राजकुमारींवर चालीशी-उलटलेले सिंहासनाधिपती राजेसुद्धा स्वयंवराला हजर झाले.

विमलादित्याने आपला शत्रू राजा वीरसेन याच्याकडे आमंत्रण पाठविले नाही. म्हणून वीरसेनाला फार राग आला. कारण वीरसेनाच्या मनात स्वतःच मणिमेखलेची लग्न करण्याचा विचार होता. म्हणून त्याने आपला मुलगा जयसिंह माला बोलवून आपला केला—“तू आतांच्या आता पांचाल-

पराभव कर आणि त्याची मुलगी मणिमेखला हिला कैद करून घेऊन ये. मी तिच्याशी लग्न करणार आहे.”

वडिलांच्या आशेप्रमाणे जयसिंहाने पांचाल देशावर स्वारी केली आणि विजयश्री मिळविली. विमलादित्याचा पराभव झाला तो पळून गेला. परंतु मने राजपरिवार जयसिंहाच्या हाती कैद झाला. जयसिंहाने मणिमेखलेला अत्यंत आदरपूर्वक नोखाविले. तिचे रूप सौंदर्य पाहून जयसिंह चकित झाला.

बराच वेळ काय बोलवि हेच त्याला सुचेना. तरी स्वतःला सावरून तो म्हणाला—“राजकुमारी! माझ्या वडिलांच्या मनात तुम्हाशी लग्न करण्याची इच्छा आहे. तेव्हा उद्या तू माझ्याबरोबर मालवदेशात जाण्याची तयारी कर.”

मणिमेखलेने काहीच उत्तर दिले नाही. मोन राहिली तिला तिच्या महात्म्यात पोचविण्यात आल.

त्या दिवशी रात्री जयसिंहाला ओप लागेना मणिमेखलेचे रूप मारखे त्याच्या झोळ्यासमोर उभे होते तो आपल्या निवासस्थानी येऊन त्या घालीत फिरत असता एका परिचारकाने मणिमेखलेने पाठविलेले पत्र त्याला सापडून दिले.

पत्रात—“राजकुमारी! तू माझ्या बरोबर नाही.”

पत्र वाचून जयसिंहाला वाटले की मणिमेखलेच्या मनात आपल्याशी विवाह करण्याची इच्छा आहे. तो स्वतः मणिमेखलेच्या प्रेमात गुरफटलेला होता. म्हणून त्याने स्वतःच तिच्याशी लग्न घ्यायचे ठरविले. दुसऱ्या दिवशी मालवदेशात परत जाण्याचा वेत रहित झाला आणि जयसिंहाने मणिमेखलेशी विवाह करून घेतला.

दिवशी रात्री जयसिंह राजकन्या मणिमेखलेच्या शयनागारात गेला. मणिमेखला रतीसारखी सजून जयसिंहाची

पहात होती. जयसिंह तिला प्रेमालिंगन करण्यासाठी जवळ गेला. परंतु मणिमेखलेने अचातकपणे कटभार काढून जयसिंहाच्या छातीत भोसण्याचा प्रयत्न केला.

परंतु जयसिंहाने मध्येच तिचा हात घेऊन मुरगळला. त्यामुळे कटभार हातातून सुटून जमिनीवर पडली. त्याने तिला विचारले—“तू माझ्याशी प्रेमाचे नाटक करून पत्र लिहिलेस आणि विवाह ही करून घेतलास. मग तू असा माझा वध करण्याचा प्रयत्न का केलास? खरे काय ते सांग. मी मुला बंद देणार नाही.”

तेव्हा मणिमेखला गंभीर स्वराने म्हणाली—“घुडापूर्वी मला वडिलांनी सांगून ठेवले होते की यदाकदाचित घुडात

अस्पृश्यतेचे मृत

शका महाराज धीर, साहसी व विवेकवान म्हणून प्रसिद्ध होते. ते जातीने ब्राह्मण होते. म्हणून त्यांच्या दरबारात ब्राह्मणांची संख्या जास्त होती. परंतु त्यांचे सर्व मंत्री क्षत्रिय होते. महाराज शका यांना शत्रूचे नव्हते. परंतु त्यांना व त्यांच्या प्रजेला भीती वाटे ती पुराची. दरवर्षी पावसाळ्यात सुदरी नदी पुढची वाहू लागे आणि पुराचे पाणी पोतात व शका शिक्क वधंभराच्या मेहनतीचा सर्वतावा करी राजाने पुराच्या पाण्यापासून राज्याचे रक्षण करण्यासाठी अनेक कळू पाहिले. परंतु त्याला यश आले नाही.

त्याच गावी राहणाऱ्या एका बांधा-राचा लोचन नावाचा मुलगा लहानपणीच कोठे तरी पळून गेला. गावातले काही लोक म्हणत की लोचन देशात मंत्रविद्या शिकायला गेला आहे तर आणखी

काही लोकांच्या मते तो कर्मपुर गावी मंत्रविद्या शिकायला गेला आहे. पंधरा वर्षांमो तो आपल्या गावी आला. त्याच्या चेहऱ्यावर ओज आणि बोलण्यात आत्मविश्वास झळके.

लोचनला परत आलेला पाहून त्याच्या सर्व नातेवाइकांना आनंद झाला. सर्वांनी विचारल्यावर लोचन म्हणाला—“माझी आई माझ्या डोळ्यासमोर पुरात बाहून गेली. तेव्हापासून मी मनाशी ठरविले की काम वाटेल ते होवो, सुदरी नदीच्या पुराच्या त्रासातून गावाला वांचविण्यासाठी काहीतरी मार्ग काढला पाहिजे. मी पुरावर करण्यासाठी माहिती काढीत तत्संबंधी शिक्षणासाठी अनेक देशांचा प्रवास केला. शेवटी पुराचे नियंत्रण करण्याचा इंजिनिअर होऊन आलो आहे.” त्यानंतर तो राजाला जाऊन भेटला.

आमचा पराभव झाला तर तू मात्र प्रतिकार त्यांच्या आज्ञेचे मी पालन करण्याचा प्रयत्न केला. मी पण लिहून प्रेम केले, ते खोटे नव्हते, ते खरे आहे ही आपल्याला उचित वाटेल तो संड शिक्षा मला करावी.”

जयसिंह हतबुद्ध झाला. काहीच ठरवू शकला नाही. तो काही बोलल्या शिवाय तेथून निघून गेला. नंतर तो कोठे गेला कोणालाच कळले नाही.

वेचवर घोष्ट सांगून वेताळाने विचारले—“राजा! जयसिंह आपल्या प्रेमिकेला सोडून कसा निघून गेला? त्याचा वध करायच्या प्रयत्नात होती, म्हणून तिला माफ करण्याला त्याच्या मनाची तयारी नव्हती म्हणून का? मणिमेखलेने सांगितले होते ना, की तिचे त्याच्यावर प्रेम आहे. तिला असा सोडून तो का गेला असावा? नंतर तो स्वदेशीमुद्धा परतला नाही? या सर्व शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले

तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागलील.”

विक्रमादित्य म्हणाला—“जयसिंहाने मणिमेखलेचा त्याग केला त्यात काही चूक नाही. जर तिला तिच्या प्रयत्नात यश मिळाले असते तर ती अनाथ झालीच असती. परंतु जयसिंह निघून गेल्याच्या मुख्य कारण तो मणिमेखलेकडून चांगल्याच शिकला. तिचे जयसिंहावर प्रेम असून ती प्रेमांध झाली नाही. वडिलांनी केलेली आज्ञा तिला चांगली आदरवत होती. त्या आज्ञेचे तिने पालन केला. यातून जयसिंहाने मणिमेखलेच्या स्वाधर मोहित होऊन वडिलांच्या आज्ञेची अडहेकना केली. म्हणून तो स्वदेशी परतला नाही अज्ञात स्थानी निघून गेला.

जशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा आणि पुन्हा शादाला जाऊन लोळकळू लागला.

(कल्पित)

परंतु शंकासहस्रराज विवेकवान असूनही त्यांच्या मनात स्पृश्यास्पृश्यतेच विचार खोलवर रुजलेले होते. अर्थातच राजाला दाढले की एका नांभाराच्या मुलाच्या हाती पुराचे नियंत्रण होण्याची गोष्ट विश्वास करण्यासारखी नाही. म्हणून त्यांच्याशी त्या गोष्टीविषयी कोलणे व्यर्थ आहे. राजाच्या या विचाराचे समर्थन त्याचे दरबारी व मंत्री सर्वांनी केले.

परंतु प्रधान धर्मपाल हा जास्त उदार विचारांचा होता. त्याने लोचनला एकांतात भेटून तो पुराचे नियंत्रण कसे करणार, हे विचारून समजून घेतले. लोचनला या कामात यश येईल व तो या विषयाचा

प्रधानात लोचनला विचारले— तुम्हाला ते मला सर्व माहित आहे. परंतु महाराजांच्या अधिकारी वर्गाच्या मनात विश्वास उत्पन्न व्हायला तुला एखादा प्रयोग करून दाखविता येईल का ?”

“वाहतो, मी विचार करून सांगतो.” लोचन म्हणाला

शेवटी प्रधानाने खूप प्रयत्न करून राजाला या गोष्टीस कबूल करून घेतले. लोचन दरबारात पुराच्या नियंत्रणासंबंधी एक प्रयोग करून दाखविल तो महाराजांनी पहावा व खात्री घ्यावी.

राजाने विचारले—“परंतु मला हे मागा की गंगामाता तो सांगेल तसे वागेल का ?”

“महाराज लोचन म्हणतो की पाण्याचा प्रवाह थोपविण्याची कला त्याला अवगत आहे व दरबारात तो कलेचा प्रयोग सर्वासमक्ष करून दाखविणार आहे.” प्रधानाने निवेदन केले.

राजाच्या अनुमतीने लोचन ठरलेल्या वेळी दरबारात आला त्याच्या हातात सहा इंच उंचीचा व तीन इंच व्यास असलेला एक डबा होता. डब्याच्या आकणाच्या अनेक वारीक वारीक मंके होती.

“या डब्यात पाणी भरून आंकण बंद केल्यावर डबा उलटा केला तर आंकणाच्या

पहाण्याचा कृपा करावी.” असे सांगून लोचनने डब्यात पाणी भरले व त्याला ते आंकण लावून डबा उलटा धरल्यावर सतधारा वाहू लागल्या.

नंतर लोचन एकदम ओरडला—“गंगामाते! आतां थांब!” आणि तत्क्षण शतधारा बंद झाल्या.

थोड्या वेळाने लोचन म्हणाला—“गंगामाते! पुन्हा वाहू लाग!” त्या शठोपाठ शतधारा वाहू लागल्या.

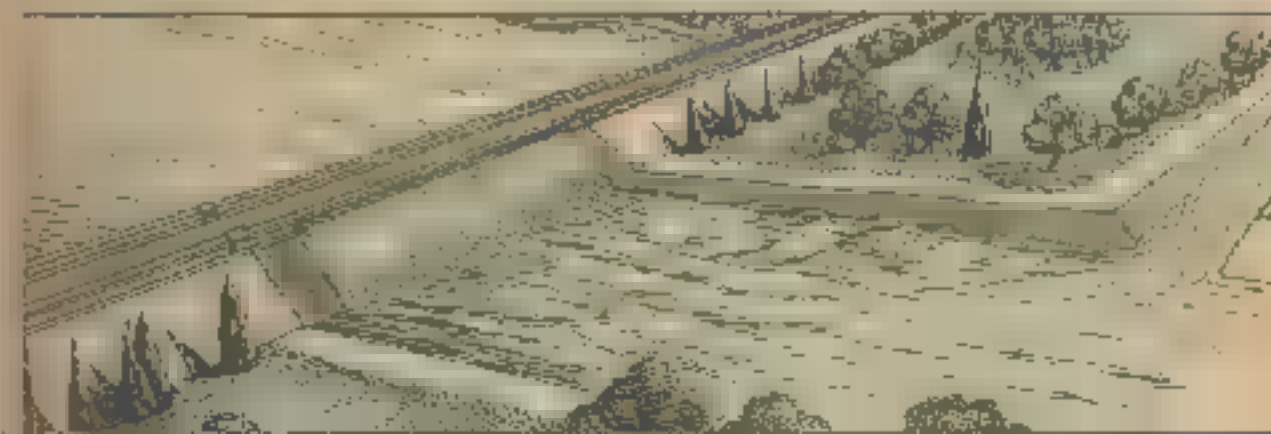
राजाने आनंदाने उठून लोचनला सायासकी देत जवळ ओढून पोटाशी धरले.

त्यानंतर दरबारातून सुंदरी नदीच्या नियंत्रणासंबंधी अनुज्ञा लोचनला मिळाली. नदीच्या उरच्या मुखापासून डोंगरातून नदी खाली महात येई, तिच्या वाटेवर अनेक म्हाकी मोठमोठे बांध बांधण्यात आले. जागोजागी मोठमोठे निर्मित झाले. अशा तऱ्हेने राजधानीचे व राज्याचे पुरापासून रक्षण झाले. उलट शेतांना पाटाचे

पाणी आणि राजधानीला उन्हाळ्यात भरपूर प्यायचे पाणी मिळू लागले.

लोचनने हे नेत्रदीपक काम करून दाखविल्याबद्दल त्याचा राजदरबारात मान वाढला. राजाने त्याच्या सन्मानार्थ एक मेजवानी दिली. त्या मेजवानीला लोचनच्या पत्नीला जातिभेद न सांगून सर्व दरबारी व मानकरी बसले. सर्वांना मात्त करावे लागले की ईश्वराने सर्व मानवांना देतांना भेदभाव कधीच दाखविला नाही. मानवांनी ह्या जातीच्या भिती उभ्या मानव जातीचे नुकसान केले आहे.

डब्यातले पाणी लोचनने कसे बंद केले? डब्याच्या मुडाला एक वारीक भोक ठेवले होते. तो ते भोक बोटाने करी किंवा तयरे करी. त्यामुळे पाणी वहायचे बंद होई किंवा वाहू लागे. यातले गुप्त एवढेच. गंगामातेची यागारे गोष्टी लोकांच्या भोळ्या मनाची समजूत घालण्याकरिता होत्या.

कविग देशाचे महाराज जाणले दरबारी गायक रामसर्मा संगीत ज्ञानाचा आदर करीत. परंतु हुद्द्याने रामसर्मांना लागले. म्हणून दुसऱ्या दरबारी गायकाची नेमणूक करणे आवश्यक झाले.

देशातील संगीतशास्त्र विद्वानात याची फार क्वायती होती. रत्नपालाना वायला पाठविले. विद्वानांनी गायन त्यात अर्धतिथ रत्नपालाचे ही झाले. परंतु राजासा एकाचे गायन आवडले नाही. तो म्हणाला—“रामसर्मांची तर नाही. म्हणून परदेशातून विद्वानांना बोलावावे.”

दरबारी लोकांना वाईट वाटले. देशातल्या एका विद्वानाचे देशीय गायन महाराजांना पटू नये आणि परदेशातून विद्वानांना बोलाविल्याची साताची ?

प्रधानाचे महाराजाच्या आश्रेप्रमाणे परदेशातून संगीत विद्वानांना परंतु त्यांच्या हातात पहिल्यानेच विदागीची एकदा ठेवून प्रधानाने त्यांना वाढव केले की महाराजांची मर्जी झाली नाही तर महाराज काम करतील कोणास ठाऊक ?

त्यांचे गायन ऐकून महाराज म्हणाले—“यांच्यातून तर पुष्कट बरे !” रत्नपालाचीच दरबारी गायक म्हणून निवड होऊन नेमणूक झाली.

अधर्मशास्त्र

विनयपुर हा एक गाव आहे. इतक्यादरम्यान जेव्हा मिळून कालात कालात कोठ्यातून पण विनयपुरात “व” होत आहे.

जेव्हा लोकांचा कुमकुम पुरवा काढत गावला एक गावला ‘वर्मा’ असे मोठ्या कळरात लिहिले होते. विनयपुरात येऊन विनयपुरात “कुट्टे जेवणार का ?” जेव्हा हेच रात्री गावला.

“मन राहोनाच येत !” विनयपुरात लिहिले होते.

जेव्हा लोकांचा कुमकुम पुरवा काढत गावला.

“म्हणजे ? एका जेवणाच्या रूपाने ? काहेत “वर्मा” असे लिहिले ?” जेव्हा लिहिले तेव्हाच आहे !” जेव्हा लिहिले तेव्हाच आहे !

“हे म्हणून एक मोठे विनयपुरात बोलावले आहे. जेव्हा लोकांचा कुमकुम पुरवा काढत गावला.

जेव्हा लोकांचा कुमकुम पुरवा काढत गावला. एका गावला दुसऱ्या गावला लिहिले. जेव्हा काढ्यांद तसेच गावला गावला मोठ्या मोठ्या गावला लिहिले. गावला लिहिले कठीन होत “वरिवाची लिहिले हो !”

जेव्हा लोकांचा कुमकुम पुरवा काढत गावला.

“कोण होले ॥ लोक? तू त्यांचे कर्जे घेतले होलेस का?”

“हा इनामदाराचा जुलूम आहे. आजपर्यंत धर्मशाळा बांधायला म्हणून गावकऱ्यांना पिटले आणि आता शिवालय-च्या नावावर जुलूम चालू आहे.” विचारा गरीब माणूस म्हणाला.

छोटूला इनामदाराचा संताप आला. “गरिबांवर जुलूम करून धर्मशाळा आणि शिवालय बांधतो आहे?” छोटूने विचारले.

“जे लोक फंडाला पैसे देत नाहीत त्यांच्या घरातून असेच गाथ म्हंस ओढून घेऊन जातात. त्याला जर कळलं की आपण दोघे त्याच्या विरुद्ध तक्रार करतो आहो,

करणार नाही.” गरीब धावत्या अक्काजात म्हणाला.

“धर्मशाळेचा मालक इनामदार आहे तर? मग तेथे व्यवस्था पाहतो तो कोण?” छोटूने विचारले.

“तो तर इनामदाराचा मेहुणाच, बायकोचा भाऊ आहे! माझी गाथ ओढून घेऊन गेले ते इनामदाराचे नोकर आहेत. मांडगे आहेत, लांडगे!” गरीब माणूस म्हणाला.

छोटूने विचार केला, इनामदार आणि त्याचा मेहुणा दोघे आहेत बाप आणि त्यांचे नोकर आहेत लांडगे! हे चौघे मिळून गावातल्या भोळ्या गरीब प्रजेवर जुलूम करीत आहेत.

आता त्याच्या मनात विचार आला, यांची जोड भोडली पाहिजे.

हलूहलू छोटूने गावकऱ्यांशी धमिष्टता वाढविली आणि त्यांच्या मदतीने एक नाटक करायचे ठरविले.

एक दिवशी तो इनामदाराला जाऊन भेटला व म्हणाला—“आपण थोर दानी व धर्मारमा आहां! दहा रुपये घेतले तरी त्यात हरकत नाही. आपण जेवणाची उत्तम सोय धर्मशाळेत केली आहे. त्याबद्दल यात्रेकरू आपलं नाव काढतात!”

वसला व विचारू लागला—“म्हणालास? दहा रुपये घेतले?”

“दहा रुपये घेतले तर त्यात हो? शिवालय बांधायलाच तर घेतले?”

“तू म्हणतोस ते खरे वसेल तर मी त्याची चामडी लोळवितो. मी त्याला पाच रुपयेच वसूल करायला सांगितले होते! म्हणजे तो माझ्याशी लबाडी करतो आहे!” इनामदार रागाने म्हणाला.

छोटू म्हणाला—“अस्सं होय! दर माणशी पांच रुपये? आणि धर्मशाळेत दररोज पन्नास एक रुप तरी जेवतातच! म्हणजे केवढी लबाडी!”

इनामदाराचा पारा आता खूप चढला. “दररोज पन्नास रुप जेवताहेत? इतक्या पन्नांचा हिशोब त्याने मला एकही दिवस दिला नाही?” इनामदार म्हणाला.

“अस्सं! म्हणजे तुम्ही इतका विश्वास टाकलात म्हणूनच तर त्याला फावलं! मला काटतं तुम्ही एकदा आपल्या एका माणसाला भाड्याबरोबर पाठवावे. त्याची लबाडी प्रत्यक्ष पाहून येईल. मी गेले चार दिवस धर्मशाळेतच तर जेवतो आहे!” छोटूने लोणकडी ठोकली. परंतु इनामदाराला ते सर्व खरे वाटले. त्याने आपल्या एका नोकराला छोटू बरोबर पाठवून दिले. त्या

दिवशी संध्याकाळी छोटूने इनामदाराच्या नोकराला बरोबर नेले आणि धर्मशाळेतमोर एका पागी दोघे लपून आड उभे राहिले.

छोटूने काही यात्रेकरूंचे सोंग करून त्या वेळी धर्मशाळेत जायला आधीच सांगून ठेवले होते. काही लोक हात धुवून डेकरा देत बाहेर येत होते. ते सर्व इनामदाराच्या नोकराने पाहिले. त्याने इनामदाराला जाऊन सर्व वर्णन करून सांगितले. म्हणाला—“मालक! आज संध्याकाळीच पन्नासावर लोक धर्मशाळेत जेवले.”

आता मात्र इनामदाराला राग आला. छोटू म्हणाला—“पहा तर तो किती लोकांचा हिशोब देतो तो? तो काय

म्हणतो ■ ऐक्य व त्यानंतर काय करायचे ते करणे बरोबर होईल." इनामदार त्यावर काहीच बोलला नाही.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी मेहुण्याने अदल्या दिवशीचा हिणोव दिला. त्याच्या म्हणण्या प्रमाणे फक्त बारा माणसे जेवली होती. इनामदाराने दरहावून विचारले—“गुलामा! तू किती दिवसापासून ही लबाडी चालविली आहेस?” असे म्हणत त्याने चाबूक घेऊन धर्मशाळेच्या व्यवस्थापकाला मारायला सुरवात केली.

मेहुण्याला अर्थच कळले की एकाएकी असे आनंद तरी काय? चाबकाचा मार असल्या झाल्याने तो तेथून पळून गेला.

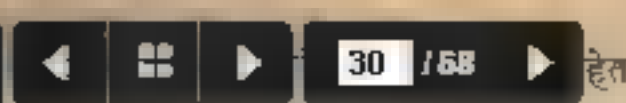

धर्मशाळेत गेला व इनामदाराच्या मेहुण्याला सहानुभूती दाखवीत म्हणाला—“हा मान जुलूम आला! हा माणूस नाही, अंगात राक्षस शिरला होता! ■ मला आश्चर्ये या गोष्टीचे वाटते की तुम्ही हे सर्व निमूटपणे सहन करून ■ कसे बसला? दोघे बरोबरचे आहो, तरी म्हणोला मारतात तसे त्याने मारले. आणि गंमत अशी की तुमच्या मदतीने ते मालक म्हणून मिरवीत आहेत! तुम्ही जर तसे बसलात व त्याला बंडा नाही दिलात तर चारघोशांत तोंड दाखवायला सुद्धा लाज वाटायची!” छोटूने कोलमच हाती दिले.

“परंतु त्याला बंडा घायला कसा?” मेहुण्याने छोटूचाच सल्ला विचारला.

“इनामदाराच्या बाजूने उभे रहायला दोघां विसंहर नोकरांशिवाय या गावात आहे तरी कोण? तुम्ही मांगल तर तुमच्या शब्दावर जीव घायला पंचवीस जणांना मी येथे आणून उभे करतो.” छोटू म्हणाला. इनामदाराच्या मेहुण्याची हिंमत वाढली.

“बरोबर म्हणतो आहेस तू! या गावातले सर्व गावकरी त्याच्या विरुद्ध आहेत. तो मेला तर डोळ्याला एक येव पाणी देखील येणार नाही कोणाच्या. हा

नवे. मी आज त्याची पाठ दुकस्त करतो.” असे म्हणत इनामदाराच्या मेहुण्याने हातात चाबूक घेतला.

■ इनामदारसाहेबांना इकडेच येऊ या. तेच जास्त बरे होईल. एक काम करा. धर्मशाळेवर इनामदार साहेबाने नाव आहे. ते सोडून त्याच्या जागी आपले नाव लिहा. बाकी सर्व मी पाहतो.” छोटूने आपली योजना सांगितली.

इनामदाराच्या मेहुण्याने छोटूने सांगितल्याप्रमाणे केले आणि गावात ‘हांगा’ म्हणत ती बातमी पसरली. इनामदाराच्या ■ पण गेली. तो चाबूक घेऊन पाय आपटीत धर्मशाळेकडे दोघां नोकरांना घेऊन आला.

इनामदाराने ■ ओठ चाबून मेहुण्याला विचारले—“काय रे, तुम्ही ही हिंमत का? तू विश्वस्त म्हणून माझे नाव सोडून आपले लिहितोस! तुला असे करायचा अधिकार कोणी दिला?”

“रेड्यामारखा रेकतो आहेस कशाला? ही धर्मशाळा तुझ्या बापाची आहे का? ही गांवकऱ्यांच्या पैशाने बांधली आहे. पैसांचे त्याची आहे. धर्मशाळा बांधून ती मी चालवितो आहे. मग तू कसा काय विश्वस्त

मालास रे?” इनामदाराच्या मेहुण्याने विचारले.

“मूर्ख! ■ बंद कर! ■ काय बोलतो आहेस, त्याचे मान आहे का तुला?” असे म्हणत इनामदार पुढे जाऊ लागला. त्याचा मेहुणा तयारच होता. त्याने इनामदाराच्या मुसकुटात एक भडकावली. तेव्हा इनामदाराचे नोकर पुढे येऊ लागले.

तोपर्यंत गंमत पहायला म्हणून उभे राहिलेल्या छोटूच्या साथीदारांनी नोकरांना घरले आणि त्यांना खूप ठोकून काढले. इनामदाराने त्या गावकरी तरुणांकडे करड्या नजरेने एकदा पाहिले.

तू कोणाला सोती दाखविलास? तू आजपर्यंत धर्मशाळा आणि शिवालय यांच्या नावावर गरिबांवर जलूम केलास. परंतु हे गरीब आजपर्यंत स्वस्थपणे सर्व सहन करीत आले. यापुढे नाही हे लोक सहन करणार! लक्षात ठेव! तुला यावरून काळावला हवे!"

इनामदार चिडून म्हणाला—"कुठ्या! तू काय कमी खाल्लेस या पेक्षात? धर्मशाळेत उतरणाऱ्या प्रवाश्यांना आणि व्यापाऱ्यांना स्वतः लुटून तू ही बातमी पसरविलीस की व्यापाऱ्यांना चोरांनी लुटले, जेथे धर्मशाळा बांधलेली आहे तेथल्या सोपडीयाल्यांना तेथून पळवून लायायला तू त्यांच्या ओपड्यांना बाग नव्हती का कावलीस? आता ■■■■■ जाब लाव गप्पा सांगतो आहेस?"

"बुद्धा! तूच तर ही कामे माझ्याकडून करविलीस! चालता हो माझ्या ओळखा-समोक्षन." मेहुण्याने दरदावले.

अवातन्हेने दोघे परस्परांच्या जुलमा-बद्दल परस्परांवर आरोप करीत होते ते

काळप्याचे त्याच्या नतान आले. त्यांना रोपवून छोटे इनामदारांना आणि त्यांच्या मेहुण्याला समजावून सांगत म्हणाला— "सरे पाहिले तर समाजकटक तुम्ही दोघे आहात. तुम्ही दोघांनी स्वतःच्या तोंडानेच आपापला अपराध मान्य केलात. म्हणून तुम्ही दोघे गावाबाहेर चालते व्हा. प्रजा जोपर्यंत भोळेपणाने सर्व सहन करते तोपर्यंत तुम्हाला लुटता येते. आता प्रजेचे डोळे उघडले आहेत. म्हणून दोघे पुढे या गावात राहूलात तर तुमच्या जिवावर बेंतेल."

इनामदार ■ त्याचा मेहुणा दोघांनी छोटेकडे संजयी मुद्रेने पाहिले, म्हणजे तूच रचलेले हे सर्व नाटक आहे तर?

त्या गावातून ते दोघे निघून जाई-पर्यंत छोटे त्या गावात राहिला. नंतर तो ■■■■■ सोडून पुढल्या मुक्कामाला गेला.

मेजवान्यांपासून मुक्ती

नागनाथाचे नुकतेच लग्न ■■■■■ आणि त्याच्या चांगली नोकरीमुद्धा मिळाली. रघुनाथ ■■■■■ त्याचा एक मित्र होता. एकदा रघुनाथ जानकीला बरोबर घेऊन मित्राला भेटायला गेला. जानकीने नागनाथाची बायको पद्यावती हिला ■■■■■ घरी मुलाचा वाढदिवस म्हणून जेवायला आग्रह केला. वाढदिवसाला रिकाम्या हातांनी जाणे बरोबर नाही असा विचार करून नागनाथाने मुलासाठी ■■■■■ मुलाच्या आईसाठी रेशमी ■■■■■ बरोबर घ्यायला बायकोला सांगितले. दुसऱ्या दिवशी नागनाथ ■■■■■ पद्यावती रघुनाथाच्या घरी गेली.

पद्यावतीला वाढदिवस, त्यात मुलाचा वाढदिवस थोडा नवाच होता. रघुनाथाचे घर ■■■■■ घरातील भक्ता पाहून तिचे डोळे दिपून गेले. जानकी जरीकाठी लुगडे नेसून व मोत्याचे दागिने घालून मिरत होती.

वाढदिवसाला म्हणून आलेल्या सर्वांनी मुलाला ■■■■■ मुलाच्या आईला दायला कापड चुपड सेळणे किंवा आणखी काही डोळ्यात भरणारी वस्तू मागली होती. आलेल्या अहेराचा डींग लागला होता.

घरी गेल्यावर पद्यावती नवऱ्याला म्हणाली—"मुलाचा वाढदिवस जानकीने किती धाटाने साजरा केला नाही? आपण मुद्धा निमित्त काढून मेजवानी दिली पाहिजे."

नागनाथाला बायकोचे मन मोडणं ■■■■■ होते. एक आठवडा जेमतेम लोटला असेल पद्यावती जानकीच्या घरी गेली व लग्नाची वर्षगांठ म्हणून दुसऱ्या दिवशी तिला जोडप्याने जेवायला बोलावून आली. त्यानंतर जानकीला बरोबर घेऊन गावा-तल्या आणखी चारसहा जणांच्या घरी ओळख करून घेऊन त्यांना मुद्धा जोडप्याने जेवायला बोलावणे केले.

दागिने गेल्यामुळे जानकी संध्याकाळापर्यंत रक्त राहली. तिने कानाळा नडा लावला, चुकून मुद्दा मेजवानीची गोष्ट काढावयाची नाही.

त्या दिवशी नागनाथने आपल्या बायकोला सांगितल्याशिवाय नेहमी मेजवान्या उडविणाऱ्यांच्या घरी जाऊन सांगितले की तुम्ही प्रत्येक मेजवानीच्या वेळी काहीतरी भेट घेऊन येता, हे आम्हांला नाही आवडत. काही भेट बीट आणायची असेल तर तुम्ही न आलेले दूर!" सर्वांना हायसं घाटलं

दिवशी संध्याकाळी पाहुणे मंडळी रिकाम्या हाक्षानी आली. ते पाहून पद्मावतीचा उत्साह धंडावला. पाहुण्यांनी मेजवानीची व पक्वान्नांची खूप स्तुती केली. परंतु पद्मावती आतऱ्याभात खूप संतापली, फुकटाचे गिळायला आले आहेत सर्व! कशी तरी तो मेजवानी संगली.

सर्वे निघून गेल्यावर पद्मावती नवऱ्याला म्हणाली-"पाहिलंत, एकाच तरी काही

आणले? पुक्खा झोडून उक्करा काढून सर्व निघून गेले! काही लाजलज्जा?"

"अग वेढे, आपण लोकांना जेवायला बोलावतो, ते त्यांनी भेटो म्हणून का? या मेजवान्यांकरिता जो खर्च होतो तेवढ्यावर तुला आपल्या मनासारख्या वस्तू विकून घेता नाही का येथार? दुष्काळाच्या दिवसात ही चैन आणि मेजवान्या हव्यात कशाच्या? आपण अशा मेजवान्या देत राहलो तर वर्षभरात दिवाळं निघेल." नागनाथाने मोठे शब्दात बायकोची खूप कानडघाडणी केली

पद्मावतीला ती गोष्ट पटली. तिला मेजवान्याचा तिटकारा आला.

तेव्हापासून मेजवान्यांची ही चडाओड कायमची थांबली.

आपापली युक्ती छान सावल्याबद्दल नागनाथ रघुनाथ दोघांना आनंद त्या आनंदात त्यांनी दोघांनी मिळून एकत्र एक जंढण केले आणि त्यानंतर मेजवान्या कायमच्या बंद आल्या,

जसा सासरा तशी सून

रायपूर रात्री घनघेट नावाचा व्यापारी होता. वं पं जोयून तो लक्षाधीश आला. त्याला एकुलता एक मुलगा होता. त्याच लग्नाचं वय आठ तेव्हा, सुनवाईला विचार म्हातारा लावला. परंतु सून स्वभावरची काटकसरीने राहणारी कमी मिळते कोणस ठाऊक? याच विचारात तो व्यापारी हर्षी होली वसा सुनेच्या मोघाचं मुलांचा बरोबर बैठक गावोगाव हिडू लागला.

घनघेटाने स्वळे पाहिलो, परंतु श्रीमंताच्या मुलीचे नखरे व तद्वाफट्टा पाहून त्याने श्रीमंताची भुलशी भून म्हणून आणायची नाही ठरविले. जगा भुली परात तर घरातची लक्ष्मी वर्षभरात घराला 'राम राम' निघून जाईल. मनासारखे थिल्लम नाही तेव्हा ते आपल्या वाटेवर तो एका मिळाल्या बरी चतरेले.

त्या मुलगी होती. लग्नाचे वय होते. ती हुकार होती. ती घनघेटाच्या मुलाबरोबर नफरत लावली. मज्जात घनघेटाने विचारले-"टाकण होत होतं ग मुली? काही हिशोब पावला आहे?"

"तुम्हा काही नाही, आपण मुलासाठी पहात खूप हिडलात म्हणे आणि खर्च पण खूप केलात! जसां मुन्ही पारी आलां तेव्हा आम्हांला मुद्दा खर्च करावा लागणार. हा खर्च कसा भकन काढावचा ह्याच टाकण आपल्या चिरंजीवांचा सत्ता बंढल करते आहे." घनघेटने वास्त विचार न करता तिलाच आपली सून कळव घेतले.

तेन्हापावून ..... मिळाले. .... दस्ते
टीमून ..... वाटेले ..... वाटेले .....
..... मुरवात ..... परंतु त्यांच्या
वाटेवरची सर्वात ..... बोंड होती .....
महसदेकरावाची. म्हणून त्यांच्यावर बोरीचा
..... जावून त्यांनी त्यांना तुस्नात .....
..... वाटेवरचा काटा .....
बोस्ट रंक्नाथरावांना जाववली नाही. परंतु

असल्याचे सांगून त्यांना वेड्यांच्या इस्पितळात पाठवायला मागे पुढे पाहिले नाही. त्यानंतर सासऱ्याच्या अलोट संपत्तीवर स्वतःचा अधिकार गाजवायलाच नव्हे तर ती गवप करायला मुरवात केली. एवढी की स्वतःच्या नावावर त्यांनी एक वाडा बांधून घेतला. परंतु महादेवरावांवरचा आरोप छोटा ठरला व ते सुटून आले. त्यांनी कोर्टात गणपतरावांच्या कारवायांविरुद्ध तक्रार केली. मुख्य आरोप मासऱ्याला वेडा म्हणून सांगून वेड्यांच्या इस्पितळात टाकले हा होता. कोर्टाच्या आज्ञेने सासऱ्याची डॉक्टरांनी तपासणी होऊन ते वेडे नसल्याचे ठरले.

रंगनाथरावांनी सर्व प्रकार पाहिल्या व पुन्हा इस्टेटीवर आपला ताबा कसून घेतला. त्यांनी थोरल्या जाग्याचे सर्व अधिकार काढून घेऊन डॉक्टरांचा दिसले.

महादेवरावांनी व्यवहार पहायला मुरवून केली तेव्हापासून गणपतरावांच्या चुकाच काढल्या. कुटुंबाच्या ठसतीसाठी स्वतंत्रपणे काहीच केले नाही.

गणपतरावांच्या कारकीर्दीत नाकर-वर्गावर कडक तजर होती, पण पगार त्यांना खूप मिळेल. कामे पण चोख करीत नव्या जाग्याला त्यांच्याकडून कामे करवून घेता आली नाहीत. गुरांचे हाल होऊ लागले. महादेवरावांच्या कारकीर्दीत इस्टेटीचे व्यवहार ढासळतच गेले.

महादेवरावांनी त्यांच्याकडून ते काम होत असल्याचे कबूल केले. रंगनाथराव म्हणाले—“गणपतरावांनी दुष्टपणा केला. पण कर्तबगार होते, परंतु स्वार्थ त्यांच्या आज तुम्ही त्यांच्या चुका दालविण्याचे सोडून इस्टेटीची कामे कशी उरकामची याचा विचार करा. तुम्ही नवे जावई आहां, सर्व जबाबदारी तुमच्यावरच!”

त्या दिवसापासून महादेवरावांनी गणपतरावांची गोष्ट कधी काढली नाही. स्वतःच्या हिमतीवर इस्टेटीचे व्यवहार पाहिले व ती वाढविली. दोन वर्षांत ढासळलेलो इस्टेट सावरली.

नकली नाणी

सोनशेट गावातला एक व्यापारी होता. किराण्या मालापासून सोन्या-चांदीपर्यंत तऱ्हेचा व्यापार तो लक्षापीठ परंतु त्याला कोट्याधीश म्हणवे होते.

राज्यात जुगार, दारू आणि लबाडी यांचेर सरकारचे नियंत्रण नव्हते, म्हणून फसवेगिरी राज्यभर चालू होती. गावात बदला होती की खजिन्यातली खरी नाणी काढून नकली नाणी करण्याचा धंदा सुरू माला आहे. सोनशेटला अर्थातच ती गोष्ट माहीत होती. खरी नाणी देऊन दुपट नाणी मिळतात हे त्याने ऐकले होते. म्हणून त्याने विचार केला आपण आपली खरी नाणी देऊन छोटी घेतली तर आपल्याला सहजी कोट्याधीश होता येईल.

एके दिवशी तो दुकानात निघाला तेव्हा दूर त्याला एक बूड एका भिका-

मूठभर चांदीची नाणी काढून देत असलेले दिसले. सोनशेटच्या तोंडाला पाणी सुटले. भिकारी तिघून गेल्यावर सोनशेटने आपलं नाव सांगून त्याचे नाव वर्धमान असल्याचे विचारून घेतले.

सोनशेटने वर्धमानाला विचारले—“हो, तुम्ही भिकाऱ्यांना अशी मूठ भर भरून नाणी दान करता का?”

“अहो, त्याला काय? तुम्हाला मुद्या, तुम्ही भीक मागितलीत तर तुमच्या नावा-रुपाला साजेल अशी टोपलीभर नाणी देईन.” वर्धमान म्हणाला.

“इतकी नाणी कशी देता हो?” सोनशेटने चकित होऊन विचारले.

“अहो ती खरी नाणी वाटली का तुम्हांला? पिसळ्या तांब्याच्या नाण्यावर चांदीचा मुलाम्मा चढविलेला आहे! कोणी खरी नाणी आणून दिली तर चौपट नाणी

मी देखिन. पाहिजे तर तुम्ही प्रभो म्हाला
बरोबर राहो.”
साधून एक मूठपर

सोनशेटने नाभी
दुकानत येता.
त्याने घेऊन नाभी
दुकानदारने कोव्ताही
नाभी ठेवून
देऊन नकली घाबता काहीन हरकत नाही.

वहोर
वर्षमान म्हणाला—
तुम्हांला नाभावर

मी सत्य नाभावरून तुम्हांला
वाटेत नेवतो वरून तज्जर
काहे. पाहिजेला का?

सोनशेटने मानेनेच होकार दिला. जे
ठरलं की सोनशेट सोबर सरी नाभी देईत
त्याच्याकडून वर्षमानने चारवे कोटी नाभी
आणवो.

सोनशेट सोबर सरी नाभी घेऊन
वर्षमानच्या घरी निघाला. वर्षमानने
सोनशेटकडची सरी नाभी घेऊन बॉम्बे-
रचे वी एका टोकनेच टाकली आणि
वाटेकालून एक पेटी घेऊन मिचलकी
नाभी बॉम्बेरी घरकडून चारदा सोनशेटकडे
केत म्हणाला घेऊन पय चारदाच वाटून
वकरीत. सोबती
जात होती.

तो घरी येता. दुकानत त्याने त्याच
नाभांनी व्यापार केला. मिहदकने
जिवा सपोदार दुकानदारांनी त्या नाभांचे
केत नाही. त्या
नाभांचा उद्योग तो
कर नाभी
केत राहिला.

येवटी एकदा
जातला एकदा सरी नाभी
पोतो घरकडून नाभी टाकली व
घरी येता.

वर्षमान म्हणाला—“मी एकदम इतकी
नाभी कशी बदलून देशार हो? माझे
गुरुवर्य एका गावी राहतात. पाहिजे तर
वला. त्यांच्याकडे ते हेच काम करतात.”

दोघे नाभांनी भरलेली गाडी घेऊन
निघाले. दोन दिवसांनी ते त्या 'गुरु'च्या
गावी घेऊन पोचले. तेथे वर्षमानच्या
शिफारसीने सोनशेटचे काम सहजी झाले.

सोनशेट चौपट नाभी दोन गाड्यांत
चालून वर्षमानने बरोबर सोबतीला पाठ-
विलेल्या चौघां जणांबरोबर आपल्या
गावाला निघाला. वर्षमान आपल्या 'गुरु'-
कडेच राहला.

पहिल्या दिवशी प्रवासात कोणतेही विघ्न
आले नाही. दुसऱ्या दिवशी करीत

कसतां दुसऱ्या राजाचे शिपाई येत असलेले
दिसले. वर्षमानने पाठविलेले लोक सोन-
शेटला म्हणाले—“हे पहा शेटजी! राजाचे
शिपाई येत आहेत. आपण गाड्या एका
बाजूला उभ्या करून दुसऱ्या बाजूला बसून
राहू या. शिपायांनी विचारलं की गाड्या
कोणाच्या, तर आपल्या मसल्याचं सांगायचं;
शिपाई निघून गेल्यावर आपण गाड्या
घेऊन पुढे जाऊ.”

सोनशेट घाबरलेलाच होता. वर्षमानच्या
नोकरांनी सांगितले ते त्याला मान्य करावे
लागले. शिपायांनी पोत्यांना हात लावून
विचारले—“कोणाची नाभी ही?”

“आम्हांला नाही बुवा माहीत. आम्ही
वांच्या पोतात करणारे मजूर आहो.

मी रेंव. "सहिजे तर तुम्ही प्रयोग म्हणून
का. मी तुमच्या बरोबर राहतो." मने
सांगून वर्षमानाने एक भुडवर आणी
सोनशेटका दिवी.

सोनशेटने मीठवीड ही आणी घेतली
आणि कपडाच्या एका तुकड्यात घेता.
त्याने कापड निव्वळ घेऊन ती नाणी दिली.
दुकानदाराने कोपत्याही प्रकारे [ ]
करता ती [ ] येऊन [ ]
[ ] [ ] [ ] [ ]
देऊन [ ] [ ] [ ] [ ]

[ ] [ ] [ ] [ ]
[ ] वर्षमान म्हणाला— " [ ] [ ]
तुम्हांला या नाण्यांवर [ ] [ ]

[ ] मी [ ] [ ] [ ] [ ]
[ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ]
[ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ]

सोनशेटने [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ]
[ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ]
[ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ]
[ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ] [ ]

सोनशेट सांगत होती नाणी घेऊन
वर्षमानच्या घरी निव्वळ. वर्षमानाने
सोनशेटकडची सारी नाणी घेऊन रेंव्हिडोर-
पचे ती एका टोन्नीस टाक्याने आणि
सादेसातून एक पेटी घेऊन निव्वळणी
नाणी बांधली बरबरून काढता सोनशेटकड
देत म्हणाला घेऊन प्या नाण्यांचे वापर
करतील. सोनशेटने मोठ्या, लहान
नामने होती.

तो घरी गेला. दुकानदार त्याने त्याच
नाण्यांनी व्यापार केला. निव्वळणी
किंवा कापडीदार दुकानदारांनी त्या नाण्यांची
देवघेव करते येथी संकट केला नाही, त्या
कडची नाण्यांचा उपयोग तो वास्तव
करू लागला. वर्षमानाने तो सरी नाणी
देऊन सोटी फेड राहिला.

वेगटी एका नांमक निर्मितीकार
नामका कडची द्या अस घरी नाणी
पोटी बरबरून नाणीत टाकली व तो वर्ष-
मानच्या घरी गेला.

वर्षमान म्हणाला—"मी एकदम इतकी
नाणी कशी बदलून देणार हो? माझे
गुरुवर्य एका गावी राहतात. साहिजे तर
चला. त्यांच्याकडे [ ] हेच काम करतात."

दोघे नाण्यांनी भरलेली गाडी घेऊन
निघाले. दोन दिवसांनी ते त्या 'गुरु'च्या
गावी घेऊन पोचले. तेथे वर्षमानच्या
शिफारशीने सोनशेटचे [ ] सहजी झाले.

सोनशेट चौपट नाणी दोन गाड्यांत
घालून वर्षमानने बरोबर सोबतीला पाठ-
विलेल्या चौघा जणांबरोबर आपल्या
गावाला निघाला. वर्षमान आपल्या 'गुरु'-
कडेच राहला.

पहिल्या दिवशी प्रवासात कोणतेही चिन्न
आले नाही. दुसऱ्या दिवशी प्रवास करीत

कसतां दुकान राजाचे शिपाई येत बसलेले
दिसले. वर्षमानने पाठविलेले लोक सोन-
शेटला म्हणाले—"हे पहा शेटजी! राजाचे
शिपाई येत आहेत. आपण गाड्या एका
बाजूला उभ्या करून दुसऱ्या बाजूला बसून
राहू या. शिपायांनी विचारलं की [ ]
कोणाच्या, तर आपल्या नसल्याचं सांगायचं;
शिपाई निघून गेल्यावर आपण गाड्या
घेऊन पुढे जाऊ."

सोनशेट घाबरलेलाच होता. वर्षमानच्या
नोकरांनी सांगितले ते त्याला मान्य करायचे
लागले. शिपायांनी पोत्यांना हात लावून
विचारले—"कोणाची नाणी ही?"

"आम्हांला नाही बुवा माहील. आम्ही
यांच्या शेतात काम करणारे मजूर आहो.

यांच्या बरोबर शेतावर कामाला आलो." वर्धमानाचा नोकरांनी उत्तर दिले. सोनशेटने होकारार्थी मान हलविली. शिपाई राजधानीकडे गाड्या हाकून घेऊन गेले.

ते पाहून सोनशेटचा जीव खालीवर होऊ लागला. हताश होऊन घरी गेला आणि खाटेवर टाकले. त्याचं सर्वस्व गेले होते. एका महिन्याने कसाबसा बाजारात निघाला. दूर त्याला वर्धमान दिसला. आज सोनशेट भिकारीदास झाला होता. परंतु वर्धमान कसाच उदार श्रीमंतासारखा मुठी भरभरून भिकार्यांना दान करीत होता. एका भिकार्याला त्याने सोनशेट समोरच एक मूठभर नाणी काढून दिली.

सोनशेटने त्या भिकार्याला ओळखले. तो वर्धमानाचाच नोकर होता. थोडक्यात सोनशेटला फसविण्यासाठी त्याने सोंग केले होते.

त्यानंतर वर्धमान भिकार्याच्या पाठोपाठ निघून गेला. भिकार्याच्या हातातून सर्व

नाणी त्याने परत घेतली. वर्धमान निघून गेल्यावर सोनशेटने भिकार्याला गाठले. तेव्हा त्याला कळले की वर्धमानच्या गुरूच्या गावातून त्याच्या बरोबर आलेल्या चार नोकरांपैकीच तो एक होता. त्याच्याकडून त्याला कळले की शिपायांच सोंग करून आलेले लोक वर्धमानचेच नोकर होते.

भिकारी सोनशेटला धमकावून म्हणाला— "हे गुपित कोणाच्या सांगितलं तर दिसून नका, असच्याशी गाठ आहे. आम्ही व आमचे साथीदार जन्मठेप भोगून आलेले आहो."

"आणि माझे कुटुंब यांचे कसे व्हायचे?" सोनशेटने विचारलं.

"मी तुम्हाला थोडी खरी नाणी देतो. व्यापार करा." भिकारी म्हणाला.

"पण देणार ती खरी नाणी की सोटी?" सोनशेटने विचारले.

तो भिकारी हसत म्हणाला—"आमच्या जकळ लत्याखोटधाचा प्रश्नच येत नाही सर्व नाणी खरीच असतात!"

धान्याची किंमत

एका गावी राजारामराव म्हणून एक जमिनदार रहात असत. त्यांनी आपल्या सुंदर वाडा बांधला होता. तो इतका सुंदर होता की मोठमोठ्या शहरात सुद्धा इतका सुंदर वाडा घुकुनचा पहायला मिळणे शक्य होते. तो वाडा पहायला परगणेचे लोक नित्य येत.

शेतात जे धान्य पिके जमिनदार स्वतः समोर राहून कोठारात भरवून ठेवीत असे. नोकरांना भरविण्याचे काम देत आणि कोठाराला कुत्रे लावून ठेवी. एकदा शेजारच्या वाडातले तिभेजण पहायला आले. त्या जमिनदार नोकरांना धान्य मागून देत होता. काही दिवस जमिनीवर पसरलेले होते काळोपपूर्वक घेऊन त्याने ते कोठारातल्या धान्यात टाकले. पाहून तिघांपैकी एकाने बघेड विचारले—"हो? तुम्ही धान्याचा एकेक दाणा सोप्याच्या मण्यासारखा वेचता आहात?"

जमिनदाराने त्या काहीच उत्तर दिले नाही. तिघांना बरी जेवामला बोलविले. त्याने निरनिराळी पकवाने तयार करविली होती. पैसाक्याने पाले मागून त्यावर कापणधारीऐवजी सोप्याचे मणी बांधले.

जमिनदार म्हणाला—"आपणही किमती मी सोने वाडसे आहे, पुन्हासा. तुम्ही हवं तेवढं मागून घ्या, गोटभर जेवा!" तेव्हा आपली चूक जाणवली. त्यांनी जमिनदाराची माफी मागितली. त्यांना पंचपक्वान्नांचे जेवण वाटण्यात आले. भग्याची किंमत ओळखून गावी परतले.

गुन्हेगारला योग्य शिक्षा

काशी येथे कमलगुप्त नावाचा एक धनाढ्य व्यापारी रहात असे. त्याला पश्चिनी नावाची एक अत्यंत रुग्णवती मुलगी होती. सुशील मुलगी आहे असे सांगत. कमलगुप्तने तिच्यासाठी योग्य स्वळाचा शोध करून चंद्रगुप्त नावाच्या तरुणाची निवड केली. आपला घरजावई करून घेतले. त्याने आपला सर्व व्यापारघंटा जावयावर

पश्चिनीचे चंद्रगुप्ताशी लग्न झाले होते. परंतु तिच्या पतीविषयी तिलमात्र आवर किंवा प्रेम नव्हते. ती मनाला वाटेल तेथे नवऱ्याच्या दृष्टीआड हिडे फिरे. पुढे तिला एक मुलगा झाला. परंतु तिने मुलाच्या अंगाला स्पर्शदेखील केला नाही. म्हणाली—'माझा मुलगा झाला म्हणून काय, तोमुद्धा परंपुरुषच आहे. मी त्याच्या अंगाला स्पर्श कसा करायचा?'

लोकांना वाटले. सारी पतिव्रता आहे नाई!

एके दिवशी चंद्रगुप्त दुकानात बसला असतां एक कमंड बाह्यण तरुण रस्त्यावर मंत्रबलेले पाणी शिंपडत चालत असलेला दिसला. तो दिसायला फार सुंदर होता आणि सदाचरणामुद्धा भाटत होता.

त्यावेळी चंद्रगुप्त गहू मापून देत होता. बाऱ्याने गव्हातली गवताची काडी उडून बाह्यणाच्या शेंडीवर पडली. चंद्रगुप्त चाई-चाईने ती काढायला घावला.

परंतु बाह्यण तरुणाने चंद्रगुप्ताला तसे करून देता अडविले व म्हणाला—'मी आतां आपले डोके झाटून टाकतो. मी आजपर्यंत कोणतेही पाप केले नाही. मग हा अपकार कसा घडला?'

चंद्रगुप्ताने बाह्यणाची क्षमा मागितली, त्या तरुणाने आपला विचार बदलला.

म्हणून चंद्रगुप्ताच्या मनात त्या तरुण मुलाविषयी अत्यंत आदर झाला. त्याने त्या तरुणाला विनंती केली की त्याने काही दिवस त्याचे आतिथ्य ग्रहण त्याला ठपकृत करावे. बाह्यण तरुणाने गोष्टीस मान्यता दिली.

काही दिवसांनी चंद्रगुप्ताच्या मनात एक विचार आला की ऐन तारुण्य आहे तोपर्यंत काय ती मेहनत घेत संवादित करावे, तो विचार येताच त्याने सर्व कुटुंबाचा भार त्या तरुण बाह्यणावर टाकलाच तो करावला परगावी निघाला. पाटलीपुत्र येथे व्यापार करण्याचे त्याने ठरविले.

त्याने पाटलीपुत्र बाह्यराच्या बाहेर रानात काहीवेळ विथांतीसाठी थांबण्याचे ठरविले. तेथे साडावर एक कावळा एका फांदीवर निश्चेष्ट बसला होता. इतर पक्षी दाण्याच्या शोधार्थ निघाले. परटघातली अंडी पाहून त्या कावळाने एकेक करून सर्व अंडी खाल्ली आणि पुन्हा पहिल्या निश्चेष्ट आपल्या जागेवर जाऊन बसला.

चंद्रगुप्तला वाटले, कसा दुष्ट आहे! याच्या अपराधानदर कोणी शिक्षा करणारा नाही का?

इतक्यात एक पारधी आला. पक्षी दिसले नाहीत. म्हणून चिडून जाऊन त्याने त्या कावळ्यालाच तीर मारला. खाली

Restore

177

पडला. चंद्रगुप्तला वाटले की कावळ्याला त्याच्या पापाबद्दल देवाने शिक्षा केली.

नंतर चंद्रगुप्त शेजारीच एक आश्रम दिसला त्यात गेला. एक मुनी ध्यानमग्न बसलेले दिसले. एक बाई त्या मुनींना पाहून त्यांना वाकून नमस्कार लावली. मुनीने बटविशी एक खंजीर त्या बाईच्या पाठीत खुपसून सिला केले आणि तिच्या अंगावरचे दागिने काढून घेऊन आश्रमात लपवून ठेवले. दुसऱ्या चंद्रगुप्त हे सर्व पहात होता. फारच वाईट वाटले. इतका पवित्र दिसणारा मुनी असले कुकर्म कसे थाय पावला?

त्याच वेळी शिपायांनी येऊन ज्या बाईचा खून झाला होता तिच्या नातेवाइकांना तिचा देह सोपविला व त्या मुनीला फंड केले. तेव्हा चंद्रगुप्तला वाटले की जगातला न्याय आणि धर्म लुप्त झालेला नाही. त्याचे चित्त शांत झाले. आपली पतिव्रता बायको आणि कमेंठ ब्राह्मण तरुणासारखे लोक या कालिमुगात आहेत म्हणूनच जगातला धर्म टिकला आहे.

नंतर यादवांचे दिवनात त्याने चोरांचे जाणलेला माल विकून घरी परतण्याचा विचार केला. त्याला नित्य घराची जाळवण येई. म्हणून तो कोठे मुस्काम न करता सरळ गावी आला. तो घरी पोचला तेव्हा मध्यरात्र उलटून गेली होती. बायकोला हाक मारामना म्हणून ओषायच्या सोलीच्या खिडकीजवळ तो गेला. परंतु त्याला जे दृश्य दिसले ते पाहून त्याचा जगावरचा विश्वासच उडाला. तो कमेंठ ब्राह्मण आणि त्याची 'पतिव्रता बायको' एकाच सोपलेली होती.

"हाय रे देवा! तुला न्याय आणि धर्म!" असा तो मनातल्या मनात देवाला द्वेषण देऊ लागला. त्याच छपरातून एक खाली पडला व तो दोघांना चाबून निघून गेला. दोघं जागच्या जागी तडफडून परण पावली.

चंद्रगुप्त मनाने समाधान करू लागला— "कदाचित, देव प्रत्येकाला पापाचे फळ असेच नासवितो."

कृतज्ञता

एका गावी जयदेव या शीमेंत नागूस रहात. त्याच्या बायकोचे जयप्रदा होते. त्या जोडप्याला मूल-वाळ नव्हते. त्यांनी पुत्रप्राप्तीसाठी अनेक व्रते अनुष्ठाने आणि नक्स वगैरे केले परंतु त्यांना मूल झाले नाही. म्हणून दोघं तीर्थयात्रेला निघाली. तीर्थयात्रा मपवून दोघं गावी परत येत असता त्यांना जंगलात वाटेत चोरांच्या टोळीनं धरले. जयदेवचे नोकर चोरांना पाहून भीतीने पळून गेले. चोरांनी जयदेव व जयप्रदाच्या अंगावर जे दागिने व पैसा अडका होता तो सर्व लुटला.

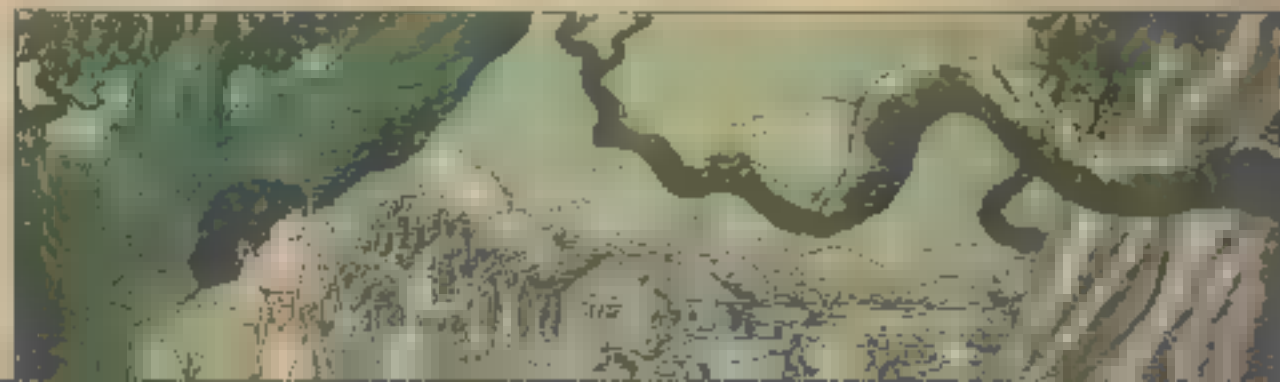
त्याच वेळी चोरांची दृष्टी जयप्रदाच्या रुपावर पडली. तिची अत्र लुटावना ते विचार करू लागले. परंतु चोरांच्या सरदाराने त्यांना दडविले. म्हणाला— "मी तुम्हाला कितीदा सांगितले आहे की

बायकांच्या कोणी हात दाकला तर त्यांचे हात कापून टाकीत. विसरल्यात का? आपल्याला पाहिले सोने व पैसे. फक्त एवढ्याचसाठी आपण आपला जीव धोक्यात घालून या जंगलात आला. आपण चोर असलो तरी मनुष्य आहो! आपल्याला मिळाले तेवढे सामं पुरे आहे!"

अशातूनहेनं अत्रूचे रक्षण झाले. ती चोरांच्या सरदाराला म्हणाली— "तुम्ही आमचे सर्व धन लुटल जाहं. परंतु तुमची फार आभारी आहे. या कृपाची फंड माझ्या हातून केव्हा होईल सांगता येत नाही."

त्यानंतर पुष्कळ कष्ट सहन करून जयदेव व जयप्रदा आपल्या गावी परत आले.

काही दिवसांनी चोरांचा सरदार त्याच्या गावान कोणत्या तरी कामानिमित्ते

आला. राजाचे शिपाई त्याच्या पाठती-
बर होते. त्यांना कोठून तरी सुगावा
लागला. राजाने त्या सरदाराला धरून
देणान्याला इनाम जाहीर केले होते.
म्हणून चोर आयता हगती सापडणार या
मानंदात शिपाई होते. शिपायांनी चोराला
ओळखले आणि त्याचा पाठलाग करीत
आले.

चोराने सरदार शिपायांच्या ओळखात
बुल फेकून एका मोठ्या वाड्यात शिरला.
संयोगाने तो वाडा आणखी दुसऱ्या तिस-
ऱ्याचा असून जयदेव ॥ जयप्रदा यांचाच
होता. जयदेवने चोराला ओळखले. त्यानेच
एकदा त्यांना जंगलात लुटले होते. त्याला
गोड गोड बोलून जयदेव एका झोलीत
घेऊन गेला आणि बाहेरून त्याने कडी लावून
घेतली. नंतर तो राजाच्या शिपायांना
चोराला घरले असल्याची बातमी द्यायला
आवला. त्याला राजाकडून इनाम मिळ-
ण्याची आशा होती, त्याच बरोबर

चोराला त्याच्या पापाची चांगली शिक्षा
करण्याची पण त्याला इच्छा होती.
जयप्रदाने मुद्दा चोराला ओळखले. परंतु
तिने त्याला न ओळखल्याचे सांग केले.
जयदेव घरातून बाहेर निघून गेल्यावर
तिने चोराला त्या झोलीतून सोडवून
म्हटले-“बाबा रे! तू एकदां माझी अन्न
वाचविली होतीस. ॥ मी तुला
वाचवून ॥ उपकाराची फेड करते
आहे. ॥ जा, मोकळा आहेस. परंतु यापुढे
वाईट मार्गाने पैसे मिळविण्याचा विचार
सोड.”

चोराने त्याच्या ओळखांना कृतज्ञतेची टिपे
आली. त्याने कृतज्ञतापूर्वक जयप्रदाना
नमस्कार केला व तेथून निघून गेला.
आयुष्यात पैशापेक्षा इमानदारी व कृतज्ञता
यांचे स्थान मोठे आहे. हे त्याला कळले.
त्या विनसापासून त्याने चोरीचा धंदा
सोडला. आणि मेहनत मजुरी करून त्याने
पुढील आयुष्य घालविले.

महावली हनुमान

रामारामाची राजवट सुरू ॥ उत्तर दिशेला गंधर्वानी राख्यावर
त्याच्या करून प्रजेला सतावून सोडले.
अस्ताने एका मोठ्या सैन्याविशी ॥ त्यांचे पारिपत्य केले आणि त्यांचा पराभव
केला. गंधर्वांच्या अत्याचारापासून प्रजा
मुक्त झाली आणि सुखशांतीपूर्वक राहू
लागली.

त्यानंतर दोड्याच दिवसांनी वायव्य
दिशेला लवणासुर नामक राक्षसाने
धुमाकूळ घातला असल्याचे कळले. म्हणून
रामाने शत्रुघ्नाला एक दिव्य अस्त्र देऊन
लवणासुराच्या सभाचाराला पाठविले.
राक्षसांनी ॥ केली ॥ कळावी
यासाठी रामाने विभीषणाला शत्रुघ्नाच्या

मवतीसाठी बोलावण्याचे ठरवून हनुमानाला
लंकेला पाठविले.

लंकेहून विभीषण राक्षस वीरांना बरोबर
घेऊन आला. नंतर शत्रुघ्न आपल्या सैन्या-
बरोबर राक्षस सैन्याला घेऊन विभीषणासह
लवणासुरावर चाल करण्यासाठी निघाला.

शत्रुघ्नाने सुदर्शनचक्राप्रमाणे पुढे ॥
लवणासुराच्या सैन्याची भुलदाण उडवून
दिली. त्या भयंकर युद्धाच्या वेळी विभीष-
णाच्या राक्षस वीरांनी अपूर्व पराक्रम
वास्तविला. शत्रुघ्नाने लवणासुराबरोबर
युद्ध करून त्याचा ॥ केला. विजय मिळवून
शत्रुघ्न अयोध्येला परतला.

एके दिवशी राम सिंहासनावर बसलेला
होता. डाव्या काजूला सीता बसलेली होती.

समोर हनुमान बसलेला होता. रामाच्या राज्यसभेत भरत, लक्ष्मण, शत्रुघ्न, सुग्रीव, अंगद, नल, नील, जांबुवान, बिभीषण, वसिष्ठ आदी प्रमुख स्थानी बसलेले होते.

त्या वेळी अगस्त्य मुनींचे सभेत पदार्पण झाले. रामाने सिंहासनावरून उठून त्यांना प्रणाम केला आणि सर्व प्रकारे अर्घ्यादींनी त्यांचा सत्कार करून त्यांच्या कुशलक्षेमाची चौकशी केली.

तेव्हा अगस्त्य मुनी म्हणाले—“दुष्टांना दंड आणि शिष्ट जनांचे रक्षण हे तुझे वत तू पालन करीत असतां आम्हांला कोणत्या गोष्टीची काळजी असणार, रामा?

तू दशकंठ कीर्ती संपादन केली आहेस. ही गोष्ट जगजाहीर आहे. परंतु तिकत समुद्रापलीकडे भागानगर येथे आपली राजधानी स्थापन करून शतकंठ नामक राक्षस शासन करीत आहे. तो तुझा वध करण्याच्या विचारात आहे.

रामाने आश्चर्याचकित होऊन विचारले—“महामुनी, राक्षसाविषयी थोडेसे विस्ताराने सांगण्याची कृपा करावी.”

अगस्त्य सांगू लागले—“कव्यगाला वसु नावाची मुलगी होती. असुरसंघासभेची गरोदर सात्याने तिच्या पोटी अत्यंत विकृत व भयंकर रूप असलेला शतकंठ जन्मला. स्थाने ब्रह्मदेवाची आराधना करून घोर तप केले ब्रह्मदेवाने प्रसन्न होऊन शतकंठाला दर्शन दिले. इंद्रादी देवांनी असे त्याला आहेत. म्हणून राक्षसाला सर्व बळ आहे आणि त्याने त्रिलोक जिंकण्याचा विचार सुरू केला आहे. म्हणून तू त्याचा वध करणे आहे.”

रामचंद्राने थोडा वेळ विचार करून विचारले—“तो दिसायला कसा आहे?”

“तो दिसायला कसाही असू दे. तुझ्या असाध्य वसे काही नाही! रावणा पासून ब्रह्मपट पराक्रमी आणि भयंकर

वध कसा करावयाचा हे तुला इतर कोणी सांगण्याची गरज आहे का?” अगस्त्यांनी विचारले.

मुनी आशीर्वाद देऊन निघून गेल्यानंतर आपल्या बंधूंना म्हणाला—“गुडांत रावण, कुंभकर्ण इत्यादिकांचा वध मी बकलो आहे. लक्ष्मणही धकलेला आहे. गंधर्वांशी युद्ध आणि शत्रुघ्न लवणासुराशी युद्ध बकलेले आहेत. दूर कोठे समुद्रापलीकडे राजधानी करून रहात आहेस. तू वध करण्याचे काम कोणाला सांगायचे? योजनांचा समुद्र पार जाणेच कठीण!” राम असे म्हणून विचारात गडून गेला.

इतक्यात रामाची दृष्टी समोर हनुमान बसला होता त्याच्यावर पडली. म्हणाला—“महबली हनुमाना! तुलाच हे शक्य आहे! तू ब्रह्मचे सामर्थ्य असलेला एकपाद आहेस, परंतु वसा बसला आहेस की तुला काहीच माहीत नाही?”

हनुमान म्हणाला—“प्रभो! आपल्या समोर राक्षसाची विशाद? माझ्या सांघावर बसून त्या द्वीपावर चलावे आणि त्या करावा.”

रामाने हनुमानाला अत्यंत प्रेमाने आलिं- यन करून त्याची स्तुती केली व म्हणाला—

“तुझे शौर्य आणि पराक्रम इतर कोणा- आहे रे?”

सीता इतका ऐकत स्वस्थ बसली होती. तिने विचारले—“आपण हनुमानाला एकपाद म्हणालात. रुद्राला रूप धारण करावे लागले?”

तेव्हा रामचंद्राने पूर्वकथा सांगितली ती अशी: ब्रह्मांडावर शासन करणाऱ्या एकपादरुद्राने, ज्याच्या सेवेला महारुद्र गण सतत हजार असतात, एकदा व्यानमग्न असता महाविष्णूचे स्वरूप पाहिले. विचार करू लागला, हे रूप पूर्वी कधी दृष्टीस पडले नाही. हे रूप त्या परम

शिवाचेच असले पाहिजे. म्हणून तो त्याच निषाला. विष्वभ्रमण करून पृथ्वी लोकात आला आणि परमशिवात विलीन झाला. शिवाचा अंशच हनुमान आहे.

त्यानंतर रामचंद्र शतकंठाचा वध करण्यासाठी सिद्ध झाला. सीतेने बरोबर येण्याची इच्छा दर्शविली. लक्ष्मण, भरत, शत्रुघ्न, सुग्रीव, विभीषण आणि रामाचे विद्याल सैन्य युद्धाला निघाले. रामाने हनुमान कोठे आहे चौकशी केली. तेव्हा विष्वरूप धारण करून पृथ्वी, व सर्व दिशा व्याप्त करून उभा असलेला दिसला. त्याचे संपूर्ण रूप पाहणे कोणाला

अन्यच

Restore

127

नगरकोटाच्या

पाहू लागले.

त्यानंतर हनुमान पृथ्वीच्या बाजूने थोडा वाकला. सांघावर रामाने प्रथम सीतेला बसविले व नंतर स्वतः बसला. त्यानंतर हनुमानाने आपल्याबरोबर येणार असलेल्या वानर व राक्षस सैन्याला सांगितले. त्या सर्वांनी हनुमानाच्या पाठी- वरून आकाशमार्गे यात्रा सुरू केली. आकाशात असला हनुमान नेरुपर्वत- सारखा.

हनुमान चतुःसमुद्र पार करीत असता रामाने सीतेला प्रत्येक समुद्राचे वर्णन करून सांगितले. शेवटी शतकंठाची राजधानी मायस्तगरी विसली. बाहेराला चहूकडून सोन्याचा कोट होता. हनुमानासिवाय इतर कोणाला समुद्र पार करून जाणे नव्हते.

मायस्तगरीत नंदनवनाची उरोवरी करू शकणारे एक विस्तीर्ण होते. राम- चंद्राने हनुमानाला तिथे उतरवामना सांगितले. सैन्ये तेथेच उतरली नंतर रामचंद्र सुग्रीव आदिकांना म्हणाला—“तुम्ही राक्षसांशी युद्धाला निघा.”

तसेच सुग्रीव, अंगद, विभीषण आदी शूर वीर थोडे आपापली सैन्ये घेऊन शत- कंठाच्या नगरीवर स्वारीला निघाले. वानर

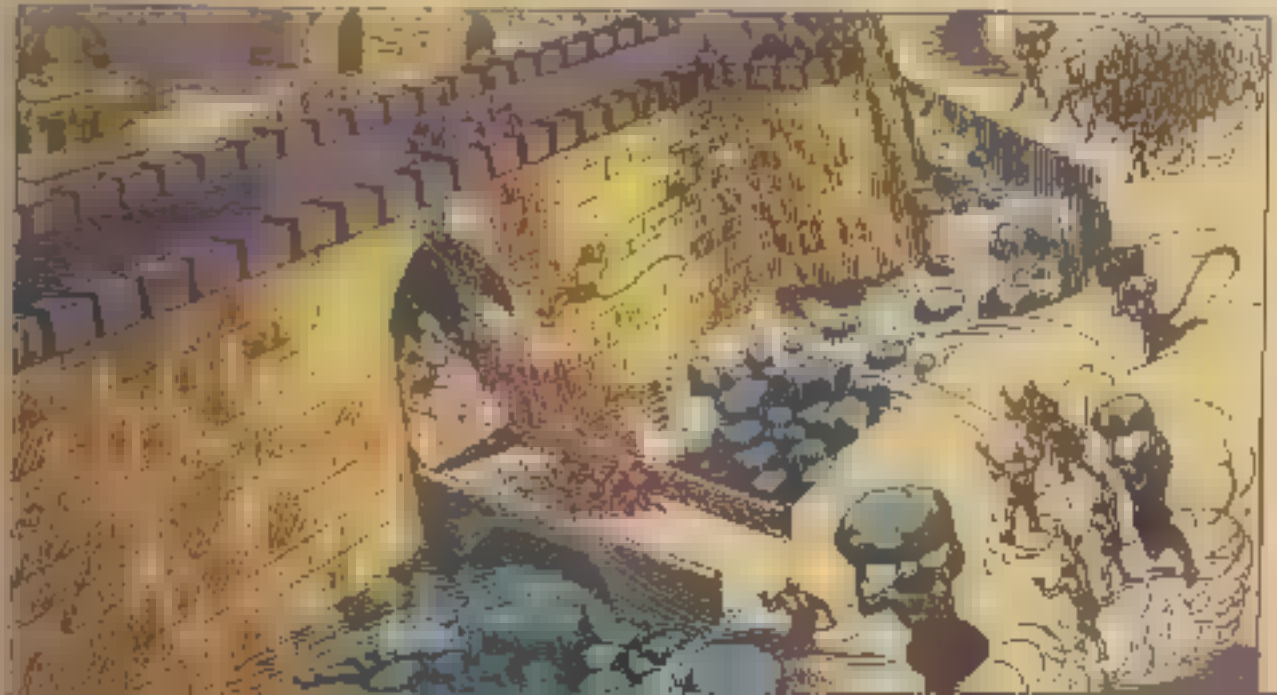
चारही बाजूला जो खंदक होता तो भरला. त्यांनी किल्ल्याची भिंत पराक्रमाने पाडली. बुरुज पाडले व दारांवर उभारलेले गोपूर पाडले. नगरकोटाच्या रक्षणाथ काळकेय नामक राक्षस उभे होते. त्यांना वानरांनी आणि राक्षसांनी केलेली स्वारी पाहून आश्चर्य बाटले. त्यांनी सिंहनाद केला आणि मनात विचार करू लागले— “या नगरावर शतकंठाचे राज्य आहे, हे या लोकांना माहीत नाही काय? हे कसे वाचणार?”

त्यानंतर काळकेयांनी विविध शस्त्रातने धारण करून वानरांच्या व राक्षसांच्या सैन्यावर हल्ला केला. त्यांच्या समोर वानर

सैन्याला रोवून लावणे माले. सैन्याची पांगापाम शाली. विभीषणाने वानर सैन्याला थांबवून राक्षस सैन्याला अघाडीवर नेले. सर्वांनी मिळून काळकेयांशी युद्ध आरंभिले. युद्ध भयंकर रूप धारण करू लागले.

त्या वेळी शतकंठ शंकराच्या पुजेत मग्न होता. युद्धाचा आरडा ओरडा ऐकून त्याने आपल्या द्वारपालकांना त्या संबंधी विचारले.

द्वारपालकांनी शतकंठाला प्रणाम केला व म्हणाले—“महाप्रभो! कोणी तरी राजा एका वानरावर असून कोठून तरी वानरांचे राक्षसांचे सैन्य घेऊन आला आहे. आपले नगरकोट काळकेय त्यांच्याशी

युद्ध करीत आहेत. त्याचा कोलाहल ऐकू येत आहे."

"अरे, कोणी ऐकलं, की कोणी तरी राजा माकडाच्या पाठीवर बसून वानर घेऊन माझ्या राजधानीवर चालून आला आहे, हसणार नाहीत का? देवांभी सुडा माझ्या समोर मस्तक वांकविलं आणि हा येथवर वानर सैन्य घेऊन आलाच कसा?" असे सांगून शतकंठाने आपल्या मंथ्यांना बोलावून लढाईला तयार म्हामला सांगितले. त्याने रणवाद्ये वाजवून लढाईचे किंग फुंकले. शुद्धाला तयार झाला.

शतकंठाला किरीट व आभूषणे घालून पुढाला येत असलेल्या पाहून स्वतः

रामचंद्र

Restore

177

राहले.

ते पाहून हनुमानाने रामाला सावध केले व म्हणाला—"प्रभो! आपण त्या राक्षसाला पाहून चकित झाल्यासारखे दिसतां! आपल्या प्रतापासमोर त्याची काय काय? आपण जास्त विचार न करता लोकर बघ करावा." तसे म्हणत हनुमान स्वतः शतकंठाच्या समोर जाऊन उभा राहिला व त्याच्या छातीत मुष्टिप्रहार तो मुष्टिप्रहार त्याला झाल्याने जमिनीवर आदळला, लगेच उभा राहून समोर हनुमानाला पाहून ती म्हणाला—"काय रे माकडा! एवढी शक्ती आहे का तुझ्या अंगात! जिलोकाला भयकंपित करणाऱ्या मला एका मुष्टिप्रहाराने तू आली पाडलंस? मी आजपर्यंत कित्येक देवांना जिंकलं, परंतु एकानेही मला असे जमिनीवर पाडलं नाही. तुझा मुष्टिप्रहार मी पाहिला, आता हे झूल येत आहे. स्वतःचे कर!" अशा बल्याना करीत त्याने आपले शून हनुमानावर टाकले. परंतु हनुमानाने ते मध्येच धरून तोडून टाकले.

"वाचास!" म्हणत शतकंठाने हनुमानावर क्रमाने मुसळ, परशू व तलवारीचा प्रयोग केला. हनुमानाने ती शस्त्रे तोडून

रामाला आनंद झाला. नंतर त्याने स्वतः धनुष्यबाण घेऊन शतकंठाशी युद्ध सुरू केले. रामावरोवर विभीषणदेखील पुढे आला. शतकंठाने दोघांचे काण मध्येच धरून तोडून टाकले आणि त्यांना लाय मारून लंकेत नेऊन टाकले.

त्या वेळी हनुमानाने आपली शेपटी धनुःसमुद्रावर पसरवून लंकेपर्यंत एक पुलच जणुकाही बांधला. बसून राम व विभीषण परतले. त्यांनी पुन्हा पुढाला सुरवात तेव्हा वातरसोन्माने शतकंठाच्या मागे उपटून साठांचा आणि दगडांचा वर्षाव सुरू केला. शतकंठ अस्त्रांनी त्यांचा चकचाचुर करीत होता त्याच्यासमोर अंगद, नल, नील, म्हसजसारख्या थोर वानरयोरांचा लागेना. रामाचे तिघे भाऊदेखील शतकंठासमोर हारले.

त्या वेळी राम सीतेबरोबर हनुमानाच्या बाळावर बसून पुढाला आला. शतकंठ म्हणाला—"हे मानवा! तू माझ्याशी पुढाला आलास हे रावणाशी तुझे युद्ध झाले तसे बाहेर असे वाटले का तुला? तू या वर बसून दूर आलासच कशाला? आणि वर सीतेला बरोबर घेऊन आला आहेस!"

रामाने त्याच्याशी गप्पा गोष्टीत वेळ न द्यायता त्याच्यावर बाणवृष्टी सुरू केली. तेव्हा शतकंठाने भाषा केला सांगणं कठीण, रामचंद्राला त्याच्यासमोर परतकंठ एक नसून कोटधावधी असल्याचा भास म्हणून रामाची सर्व मोठमोठी अस्त्रे स्पर्ध झाली.

ते पाहून हनुमानाला राग आला. त्याने आपल्या बाहुबलाने शतकंठाच्या राक्षस-सैन्याचा संहार सुरू केला. तोपर्यंत रामाने थोडा वेळ विश्रांती घेण्यासाठी आपले धनुष्य आणि दोन भाते सीतेच्या हातात दिले. सीतेने त्या धनुष्यबाणांच्या सहाय्याने शतकंठावर बाण सोडायला सुरवात केली.

शतकंठ कुड होऊन सीतेवर आपला सर्व पराक्रम दाखविण्यासाठी युद्ध करू लागला.

सीतेने मनातल्या मनात "मी जर पतिव्रता असेन आणि रामचंद्र खरे सत्यव्रती असतील तर या बाणाने या साच्या वध होईल." असे म्हणत एक बाण धनुष्यावर चढवून सोवला आणि आश्चर्य म्हणजे तो बाण लागून शतकंठ मरून जमिनीवर आदळला. सीतेने धनुष्य व बाण रामाच्या हातात देऊन रामाला नमस्कार केला.

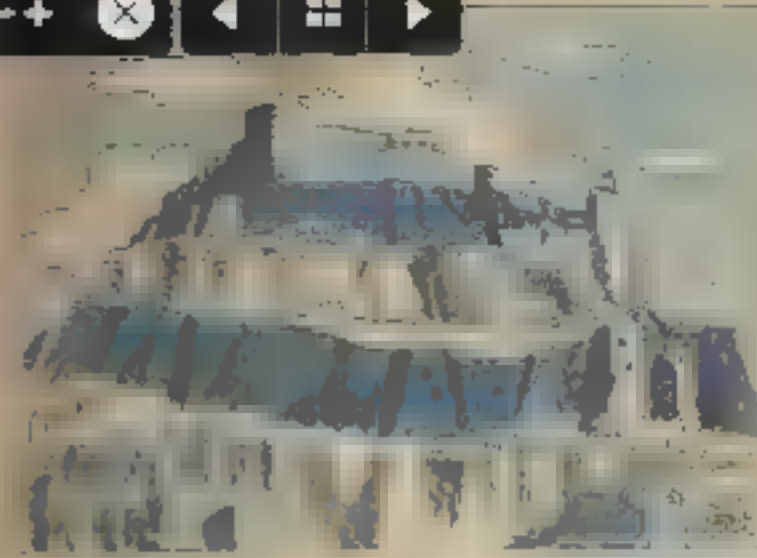
रामाने प्रसन्न होऊन आपल्या गळघातला रत्नहार काढून सीतेला दिला. सीता म्हणाली—"आपल्या या सैन्याला आपल्या पाठीवर आणून, राक्षसांचा शतकंठ रावणाचा वध व्हायला मूळ कारण ओ हनुमान त्याला हा रत्नहार द्यावा." त्यानंतर रामाने तो हार हनुमानाच्या गळघात घातला. रामाच्या हाती तो रत्नहार आपल्या गळघात घालवून घेऊन हनुमान आनंदित झाला. तो म्हणाला—

"सीतारा माझ्या वलस्थलावर उठून माझ्या हृदयात त्या दोघांचा सतत वास होत असल्याचा आनंद मला होईल."

युद्ध संपले सर्व अयोध्येला परतले. विभीषण रामाचा निरोप घेऊन ससैन्य लंकेला परतला. सुग्रीव वगैरे वानर किष्किधेला परतले. परंतु हनुमान रामाकडेच राहिला.

शतकंठ मरल्यावर रामाने जी राजवट सुरू केली त्याला रामराज्य हे नाव प्राप्त झाले. या शोक, क्रोध, वादंध्य, वैर, लोभ, संताप यामा जागाच उरली नाही. प्रजेला त्याची कल्पनाच उरली नाही.

रामाच्या सेवेला राहणाऱ्या हनुमानाच्या मनात एकदा त्याची माता अंजना हिच्या दर्शनाला जाण्याची उत्पन्न झाली. तेव्हा हनुमान रामाची अनुज्ञा घेऊन गंधमादन पर्वतावरच्या अंजनादेवीच्या आश्रमाकडे निघाला.

अस सांगताना एका सैनिक त्या प्रदेशातून जात असता एक हुरणाचा झळझळ करीत जात होता. हुरण उभट फिरते आणि त्याने कुठल्यामा आपल्या शिगावी परतवले. सैनिकाने विचार केला, माया शाहूभीषलीस रोव्य मी वेवेक कायम राहणे बरे होईन

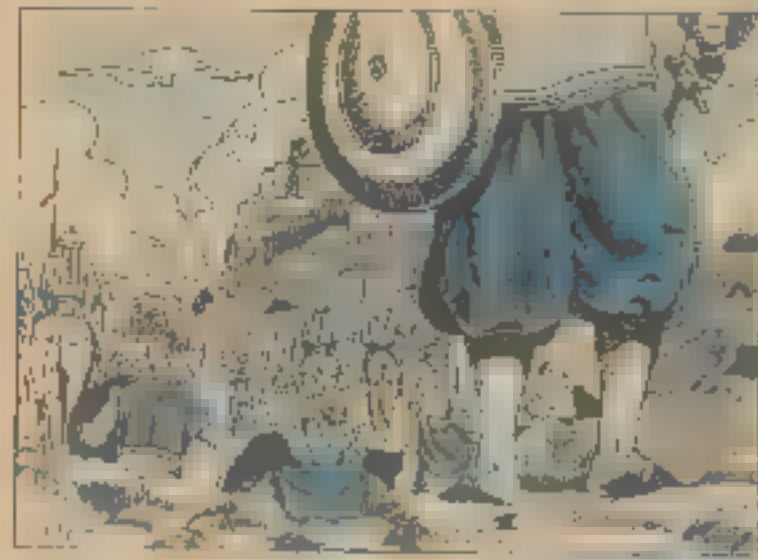
असीरगडाचे रक्षण

आनदेशातील असीरगडवाचा किल्ला देशात बळकट म्हणून प्रसिद्ध होता. काही वर्षांच्या गृते जगात इतका किल्ला दुसरा नाही. १०० फूट उंचीच्या एका टेकडीवर बांधलेला हा किल्ला शत्रूला अभय होता.

सैनिकांच्या नातवाने आनदेशाची स्थापना करण्यासाठी सधल्या मोठ-मोठ्या जहागीरदार वतनदारांना जिकून घेणे असीरगडाचा अभय किल्ला बांधला.

असीरपट्टाचे नाव ऐकून बकराबर एका मोठ्या सैन्यानिशी तेथे जाता. अकराव्या सैनिकांदा किल्याला वेढा देऊन किल्याचा अधिपती बहादुर गहा याला शरण मागण्याला गंधेच पाठविला.

किल्यात किल्यावर दप्ते पुरेन एवढी रसद होती. याकुबने बहादुरसाहला शरण न जाण्याचा सल्ला दिला होता. परंतु बहादुरसाहमध्ये तेवढे साहस नव्हते. एक दिवशी बहादुरसाह याकुबचे मुनी, मुकराब व बहादुर-बाब यांना बरोबर घेऊन किल्या-बाहेर डोंगर उतरून अकराव्याला शरण गेला.

बहादुरगहा स्वभावाने भितरा होता. परंतु सैनिक याकुब या हक्की गिस्ताराचे आपल्या मानकाचा सुचविले—“मालक! अकराव्या बहादुराह येथे शायम असून राहणे पक्कं नाही. आपण युद्ध करून किल्याने रक्षण कराले वर्षभरात शत्रूला येणून आवेच जाणेल!”

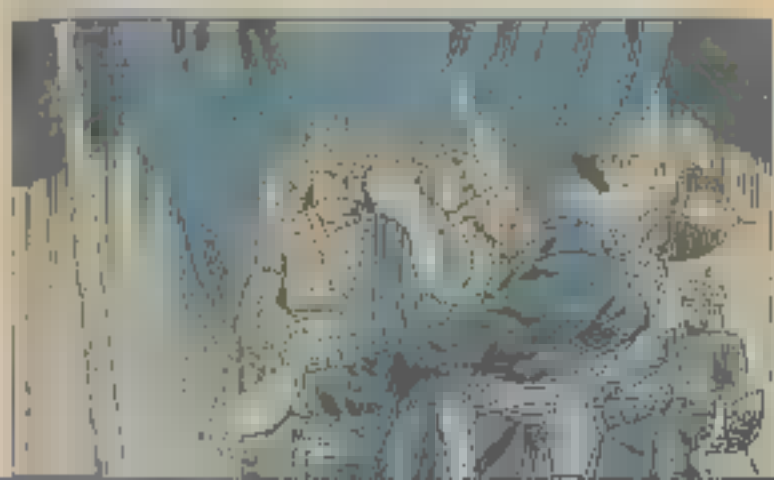

अकराव्याने बहादुरबाबाला आपल्या ठेकून मुकराब द्वारा याकुबकडे निरोप पाठविला की याकुबबाबाने किल्या अकराव्याच्या स्वाधीन केला परंतु याकुब यांनी जाईल. मुकराबने ती गोष्ट जाऊन सांगितली, तेव्हा याकुब म्हणाला—“हू भितरा पळणुटा आहेस, मला तोंड दाखवू नकोन। जाणला हो।”

किल्यात एकूण हजार लोक होते त्यांनी तीन हजार सैनिकां-मारा सैनिकांच्या सैन्यावर केला याकुबने या पुढील सैन्यापतित्व चव्हा केले होते.

म्हणून मुकराब अकराव्याकडे परत आला. अकराव्याला वाटत होते की मुकराब चांगली बातमी देऊन आला असणार. परंतु त्याने एकाएकी काळजात कट्यार खुपसून स्वतःच्या आत्महत्या करून घेतली.

हव्हाहल असीरकडावरने मोगनांच्या बाजूला गेले. याकूबला हे माहीत होते की भित्त्यांच्या हातून कित्याने रक्षण होणे शक्य नाही. त्याने एक चढा खणवून तयार करविला आणि जमलच्या नातेदार अस्तबंधूंचा निरोप कित्याने प्राप्त त्याग केला.

कित्याने बहादुरशाहने सात मुल्ले होते बहादुरशाहने आत्म समर्पण केले होते. म्हणून याकूबने शातही जणांना विचारले- 'तुमच्या पैकी को लढाई चालू देत रहा माग्यता देईन त्यांना पादो मि' र ' परंतु एकाने देखीने होकार 1. 7 नाही

कित्या मोगनांच्या हाती गेला तेव्हा याकूब त्यांच्या हाती मारला नाही. जिवात जीव असेपर्यंत कित्या मरुच्या हाती न देण्याची प्रतिज्ञा त्याने केली होती. किन्तुचाचे रक्षण करणे जणव्य असल्याचे कळल्यावर त्याने जानमहत्या करून घेतली. मोगनांनी नाच देऊन त्याच्या अधिकारीवर्तान फोडने व कित्या मार केला. त्या देखी कित्यात

Restore

127

×

मधळा चढाओढ

गोष्टीला उत्तम सुचवून २५

?

एका गरीब साह्याने एकदा एका जमिनदारकडे मदत मागितली. तो जमिनदार मोठा दानी होता. त्याने साह्याला एक दुमती दान केली. गाईला बांधायला सोडा नव्हता. जमिनदाराने बांधयला दिसाळे पैसे दिले. गाईला चारा दानापाशी चायला साह्याकडे काही नव्हते. जमिनदाराने चारा व दाना दिसा.

साय देई ते गहरात नेऊन विकायला साह्याला वास होई. म्हणून बुध दिवस येव्वाचे जमिनदाराने कवून केले

साह्यासमोर भाणखी एक प्रल उभा होता. बाणखीला संपाक करता नव्हता. तोपर्यंत मिसेवर दोषाचे भसे, म्हणून तिमा कधी वून फुकायला प्रसंगच आला नाही. म्हणून जमिनदाराने साह्याच्या मरी एका संपाकीण बाईला पाठविले. परंतु जेवायच्या काय वन अर्वाचिन मरी भाले. साह्याने त्यांना विचारले- 'भापण कोय ? ' कसामाठी भाना भाहा ? '

'भापण फार भाळखी भाहं गा. म्हणून मेवळ येवामना जमिनदाराने धा बोधा जणांना पाठविले आहे.' संपाकीण बाई म्हणाली.

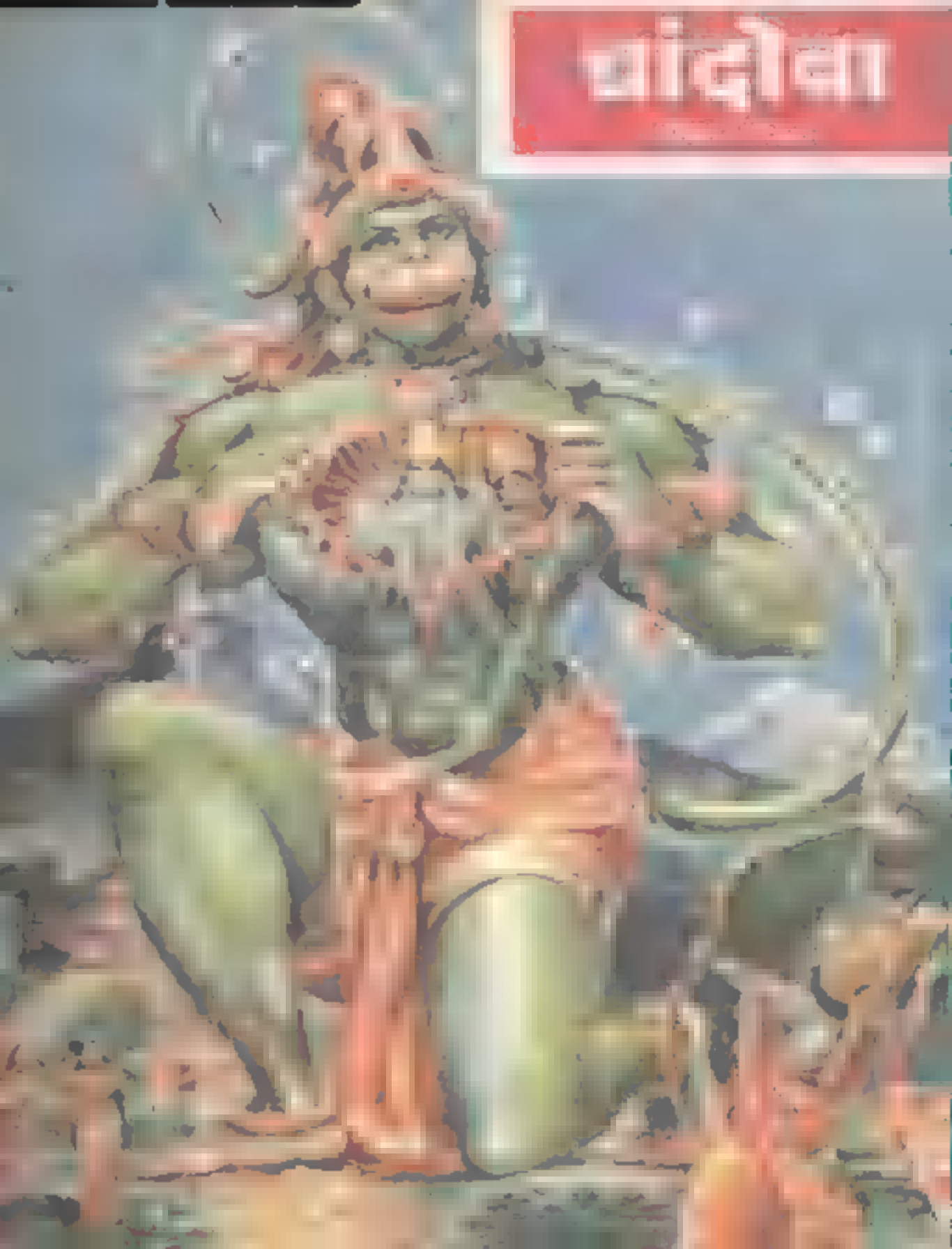
गरीब गोष्टीला उपयुक्त होईन एक सुंदर विचार करून एका कार्यावर स्वतःच्या पत्त्यासह निहून 'गोष्ट चढाओढ', 'बांदोबा', 'चंदामास प्रकाशन, २ व ३ अर्काट रोड, रडपळणी मडाल ६०००२५ वा पत्त्यावर पाठवा.

१० मार्च १९७८ आत पोस्टकाई पोचले पाहिजे. त्या कार्यावर 'फोटी चढाओढ परिचय' देता नये.

चढाओढीचा निकाल मे १९७८ च्या बांदोबात जाहीर करण्यात येईल.

आनेबन्दी महिन्यातल्या चढाओढीचा निकाल (मधळा) 'आसक्ती' नांव : सौ. जयश्री चित्तामण बाणुस, काम्प्लेस बिल्डींग ५ (अ) मुलुंड, मुंबई-८२

चांदीवा

Restore

127

आमारव्याणी

न तानो धर्मचरण
किंचि दन्ति महत्तरम्
यथा पितरि श्रुत्वा
तस्य ना वचनं विद्या

॥ १ ॥

[वामनाची (पित्याची) सेवा आणि त्याच्या भाजेने आपण जाहल घोर धर्मावरून नाही]

अम्माक छ कुल पुर्वे
सगर स्वाग्रया किन्
मनसि स्वयंमने भूमि
मवापन म्मुमहा स्वध

॥ २ ॥

[प्राचीन काळात 'आमच्या' गुरुवशान सगराच्या आज्ञेप्रमाणे श्रुती घेणून त्याची रत्ने मृगयुक्ती पदवी]

जमदग्नेने शमणे
रेणुका जमनी स्वय
कुला पद्म नागव
पितुर्वचन कारिणा

॥ ३ ॥

[जमदग्नीचा मृगगा पद्मशुभ्र पाने पित्याच्या भाजेने अग्न्यात आपली भाई रेणुका हिचा पराशने बघ केला]

कावळा आणि घुबड

[५६]

त्यानंतर अग्निमर्दनाने प्राकारकर्ण गाने
मत विचारले

प्राकारकर्ण म्हणाला— प्रभो, या काव-
ळाचा एक नय असण रक्षण
केले तर हा आपला आप्त मित्र होऊन
आपला एक उत्तम सत्कायार म्हणून काम
करू शकेल. मित्रावाढे तो पुढ
कधी आपला शत्रू होऊ शकेल या दृष्टीने
पहावे, ही राजनीती आहे. 'राजकुमाराच्या
पोटात साप' या कथेवरून हीच गोष्ट तर
निकामला निघते !

"कोणती गोष्ट ती?" असे अग्निमर्दनाने
विचारता प्राकारकर्ण सांगू

एकदा देवशक्ती नावाचा राजा एका
देशावर राज्य करीत असे. त्याला एकच
मुलगा होता. तो युवराज होता. त्याच्या
पोटात एक साप शिरला असल्या कारणाने

तो दररोज होत गेला देवशक्ती
राजा त्यामुळे काय दुःखी होता. तो प्रत्येक
देवळात जाऊन देवांसमोर मलाच्या
पोटातला साप काढून टाकण्यासाठी प्रार्थना
करी. आपल्या मत्स्याच्या सत्कायप्रमाण
आपल्या मुलाचे शरीराच्या वशाच्या
राजपत्न्येने लगेचच काढून दिले.

ही राजकन्या फार हुशार होती. एके
दिवशी ती बाहेर गेली. परत मत असता
तिने पतीला सापाने विछावर जोके ठेवून
जोपला असल्याचे पाहिले. राजकुमाराच्या
पोटातला साप राजकुमाराच्या तोंडा बाहेर
तोड काढून बाहेर पडून असल्या दिसला.
त्याच वेळी विछातल्या सापाने सुद्धा तोंड
बाहेर काढून पाहिले.

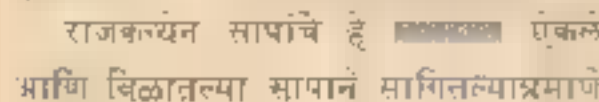
विछातला साप राजकुमाराच्या पोटा-
तल्या सापाला म्हणाला— "मित्रा! त्या

तां अपल्या वायकोला म्हणाला- "पह
ग! नो ज्या दुरच्या एका गावी निघतो
आहे. मला परत यायला काही दिवस
लागतील. ते ऐकून त्याच्या वायकोला
आनंद झाला. तिने वाटेत फराळा

त्यानंतर काही दिवस पलंगानवर
बायलेल्या मादीवर दंडास यत्न असला.
मग सुतासची बायकासुद्धा बसली.
बसताच तिना पलंगानवरील
हपकेल्या सुतासच्या श्रमांना लागला
आपला नवरा आपली परीक्षा घेण्यासाठीच

तं एषून विचार्य सुतान् कसला. तथासा
वाटु लगल्ल 'लोकच मूर्ख'। मास्या नायको-
सागस्था पतिव्रतेविरुद्ध त्यांनी केवढे मोठे
कुभाज रचल ? विचार करून त्याने
उठन मागितली.

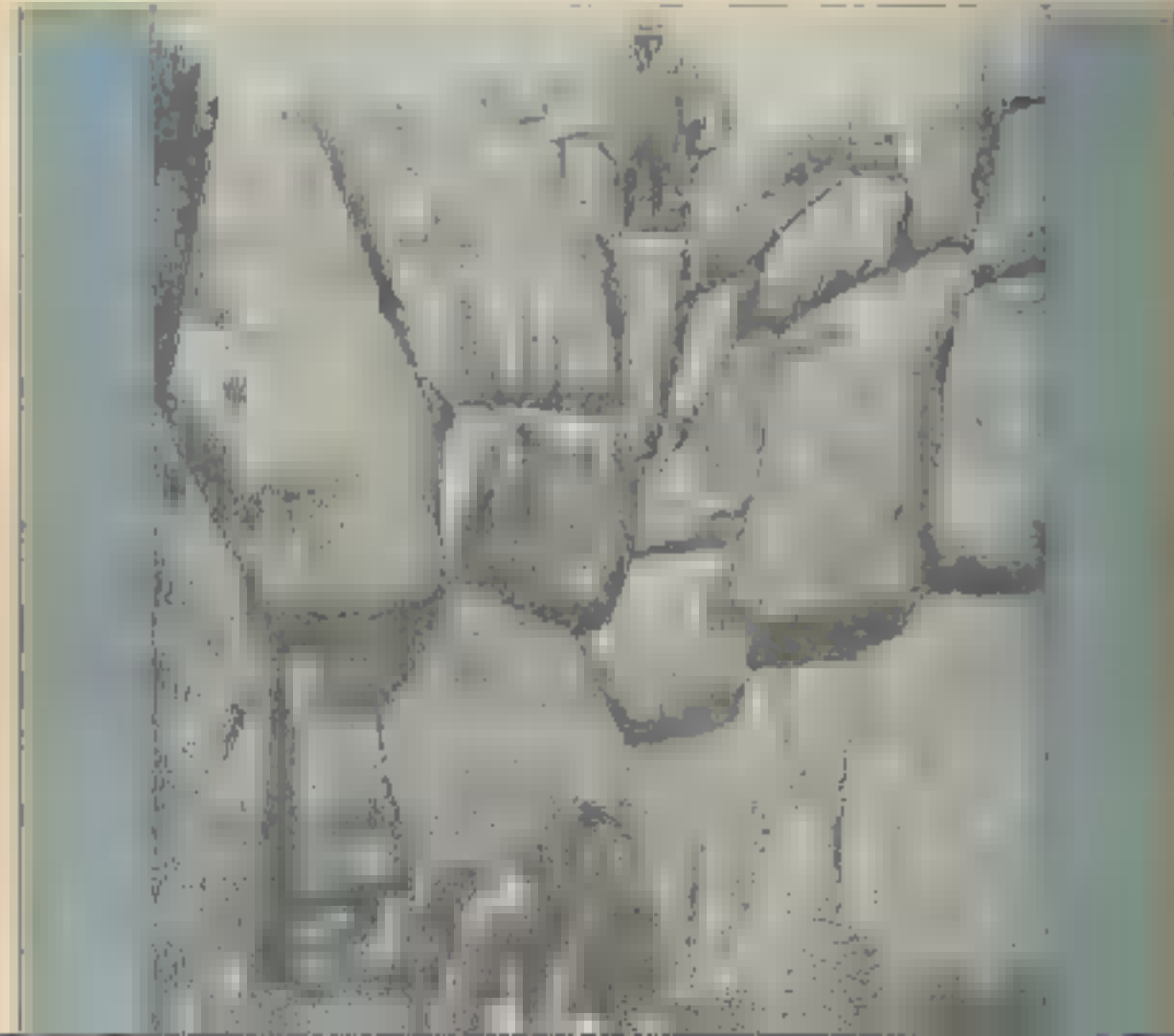

कमालील आश्चर्ये :

१९४. असूनही समर्थ !

पूरु या दक्षिण अमेरिकेतील कुज्जांक भागातील डोंगरात आश्चर्य करून सोडणारा वता चिन्हाचा बांधणारे आदिवासी आहेत. जिवात दिसत असलेल्या बोटाचे दगड १५ ते २० फूट लांबीचे आहेत. दगडांच्या मध्ये कोणत्याही स्वरूपा यागवस्त्रे मुद्रा नाहीत. दान दगडांच्या मध्ये चाकू किंवा 'प्लेड' देखील मिळणे शक्य नाही. निव्वला बांधणाऱ्यांना माण्डाचा शोध मिळलेला दिसत नाही. दगडांचीच आयुधे आणि भेलानि तसेच उपकरणेच वापरली जातात.

माया सरोवर

(२६)

[illegible]

सिद्धसाधकाने आपण तें कण क्षण माघा धरल व म्हणाला- "मी खीर पणत्रमी। मरोवरेऽवगच्छ। त्रासीजपल्ल उचलया- आहे तर काढ तलवार पाहता, मी चरोवर म्हण मरोवरेऽवग भरमीन हाऊन तुझे शौर्य

थरथर कातू लागला म्हणाला— "हा माव
अव्याय आहे. अधम आहे. कोणी जूर
परकमी कधी आपल्या शत्रूला मकटात
अमला असा वध करण्याचा प्रयत्न करील
का?" ने ऐकताच गावठाणात आपले
शत्रू मागे धेऊन जमिनीवर टेकून उभे

माया सरोवरेश्वर तुळवार उपसायला
निघाला. परंतु थांबून आपला अनुयायी
नगरकेतू याच्याकडे त्याने सहितुन
शक्तिने नितक्यात धोडेंस्वार नेथे आले
त्याचा नायक धोड्यावरून खाली उतरला.
सिद्धसाधक. योडासा रागानेच म्हणाला—

कोण रे तू? आमच्या भाडणात मध्ये बोला-
पला कदासाडी आला आहेस?"

घोडेस्वाराचा नायक त्या प्रवनाकडे दुर्लक्ष केल्यासारखे दाखवून, पण त्याच बरोबर वनमाणसाला व जलजालाला पाहून थोडासा भ्याल्यासारखा होऊन म्हणाला-
"मी कोण, कोणाच्या मागण्यावरून आलो
हे यापूर्वी तुम्हाला अडविताना उच्चारलेल्या
माझ्या शब्दावरून तुम्हाला कळायला
हवं होते!"

"तू म्हणून आम्हाला धमकी
दिलीस, ते मी नाही. मी हा पाण्या-
तला पक्षी समोलून पळून जाऊ नये
पर्यंत दोनो म्हणून पक्षा विचारतो

आहे. घोडेस्वाराचा नायक वसून
मध्ये आलेला तू कोण?"
सिद्धसाधक

त्या प्रवनाचे तावडतोव उतर न देता
घोडेस्वाराचा नायक सिद्धसाधकाकडे जास्त
खोल नजरेने पहात म्हणाला-"ओहो, कुठ
होय? सिद्धसाधकच नाही का? काही
दिवसांपूर्वी हिरण्यपूरला जमलाच्या पाहुरे-
कन्याचे दोळे उडविण्याच्या अपराधासाठी
आणखी एका तुला महाराजासमोर
आणून होते. होय की नाही?"

"मी कोण ते तुला काही काळीस
हे काहीसे नला आठवत. पण तुझे नाव
मात्र नाही." साधक म्हणाला.

"माझी माव वीरसेन महाराजांच्या
दोघी मुलीचे अपहरण माझ्यावर त्यांच्या
तुम्हाला निघालेला जयशील कोठे आहे?" वीर-
सेनान विचारले

"ती जयशील हसंज्या रयात वसून
आकाशात कोठेतरी उडत असेल. वरं तर
तू जरा बाजूला हो शूरामारस्या कुवारच्या
मारगान्या भित्त्या वाटेला लावता आधी." असे म्हणत सिद्ध-
साधकाने शूल सावरले.

"मी वंय रक्तपात होऊ देणार नाही."
असे म्हणत वीरसेनाने आपल्या घाबर-

मध्य उभे
रहायला सांगितले

घोडेस्वार तळवारी उपसून आपल्या
जवळ येऊन उभे राहिलेले पाहून सिद्धसाधक
त्यांच्या म्हणाला-"आपल्या
चारीबाजूला कित्येक दिवसांपसून सायला
न भिळाल्यामुळे भुकेने कासावीस झालेले
जातोचे लोक आहेत पाहिजे
पापणी आत मी तुला आणि
तुझ्याबरोबर आलेल्या ठार
करून त्यांच्यासमोर टाकू परंतु
त्यामुळे नरभक्षकाचाच फायदा होईल,
कोणाचे ही हित होणार नाही."

"कोणाचे हित होईल अहित याची
भला गरज नाही. प्रथम तुम्ही सर्व
कनकाक्ष महाराज स्वतः उतरले
आहेत, तिकडे घेऊन पाहू." वीरसेन म्हणाला
सिद्धसाधक ते ऐकून दोळे
वीरसेनाकडे पहात म्हणाला-"हा हुकूम
आहे विनंती? मी या पृथ्वीवर एक
महाकालाच्या हुकुमाविषय कोणाचा
हुकूम मानीत नाही."

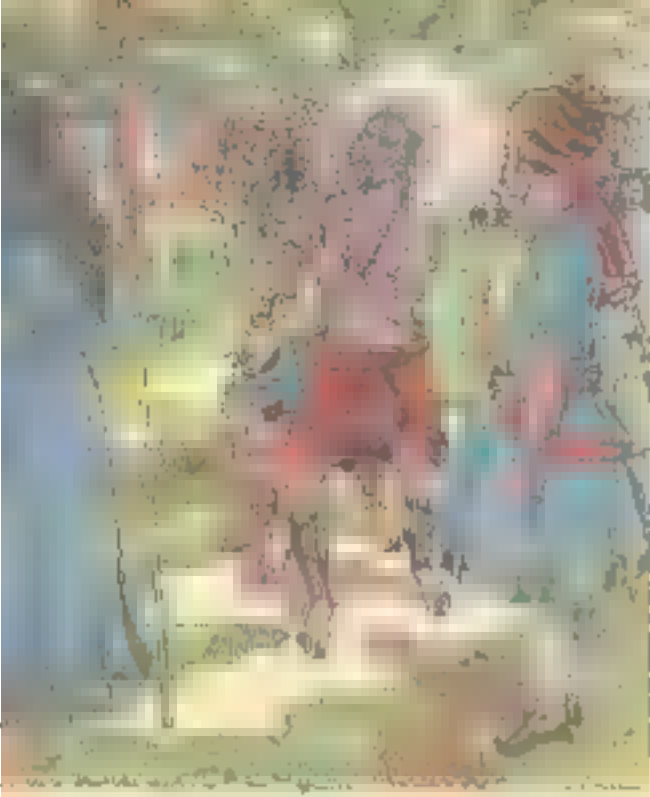
आपला नवीन आलेल्या माण-
साजी रागाने दोळत आहे हे ओळखून
जळवूक रावसाने दगडाची यत्ना खांद्यावर
ठेवून आणि जोराने एकदा जमिनीवर
पदाघात करून हंकार केला, त्या पाठीपाद

वनमाणूस त्याचा जणू प्रतिध्वनीच काढीत
ओरडला त्याचे ओरडणे ऐकून
एक घोडेस्वाराचा पोडा वृजला आणि
मागच्या उभा राहिला आणि
त्याच्या पाठीवरून घोडेस्वार खाली आदळ-
त्यावर पळून गेला.

हे सर्व पाहून वीरसेन भयकंपित
होऊन सिद्धसाधकाला म्हणाला-"अहो,
तुम्ही माझ्यासारखेच हिरण्यपूरचे
जागरिकच आहांत नाही का? तेव्हा तुम्ही
महाराजांच्या दर्शनासाठी का येऊ नये?"
असे घोडे बांकून नमस्कार करीत वीरसेन
साधकाला म्हणाला.

ते ऐकून आनंदाने फुलून गेला. म्हणाला—“तसे म्हणतोस होय? आहे तर! महाराजांकडे येतो, चल तर! या सर्व नरभक्षकांना आणि सरोवरांतील या दोघां दुष्टांना सुद्धा त्यांच्याकडे घेऊन गेले पाहिजे.” असे म्हणत त्याने चारी-चाजूला पाहिले, परंतु माया सरोवरेश्वर किंवा मकरकेतू दोघांपैकी कोणीच दिसले नाहीत. तेव्हा आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला—“कोठे गेले हे दोघे? एकदम अदृश्य कसे काय झाले?”

नंतर नरभक्षकांकडे वळून पळून जात आहेत हे मला कां नाही सांगितले? ते जिवंत मिलेपर्यंत तुम्ही दोघे माझे कैदी.”

असे विचारत

Restore

177

आपटून

मात्रिकाला म्हणाला—“जलवृका! त्यांना एका घोड्यावर घालून छान बांधून बाण.”

जलवृक येल्या आणि म्हाताऱ्या मात्रिकाला एक घोडेस्वार घोड्यावरून खाली उतरण्याच्या आघीत त्याला जोराने धक्का देऊन खाली ओढून घोड्याच्या पाठीवर त्या दोघांना घट्ट बाबळून बांधले.

काम संपल्यावर सिद्धसाधक वीर-सेनाला म्हणाला—“तू याट दाखवायला पुढे चल कनकाक्ष महाराजांच्या दर्शनाला जाऊ या.” असे म्हणत त्याने आपले माहन शुणावले. नर-पुढण्यांना कैद होते म्हणून त्या जातीचे पुढे काय करावे विचारात असता त्यांना म्हणाला—“अरे माणसांना कूर माणसांनी! तुमचे लोक त्या तलावातल्या पक्ष्याच्या आणि त्याचा चाकर सगरीच तोंडवाल्याच्या शोषार्थ गेले आहेत. त्यांना आपल्यावर त्या दोघांच्या जंगला शोडी जरी जखम लागली तर तुमच्या नायकाला व त्या मात्रिकाला प्रथम मी आपल्या वनमाणसांसमोर फसळ करायला टाकीन आणि नंतर तुमची सर्वांची रानटी स्वापदांसारखी शिकार करिन.” असे

सर्वांना बटावले.

नरभक्षकांनी आपले तोंडदेखील उघडले नाही. दोन मुखाने ते आपल्या नायकाकडे आणि मात्रिकाकडे पहात राहिले. दोघे घोड्याच्या पाठीवर तडफडत ओरडत होते. “हे देवा! तू माणसांना आहार म्हणून पाळून आमचेच प्राण जायची आली की रे! आमचे रक्षण कर!”

घोडेस्वारांचा तलवार दाखवून गप्प करीत अनुयायांना सरोवर घेऊन महाराज उतरले होते बाजूला निघाला. पाठीमागून वनमाणसांच्या आवाजाने असून सिद्धसाधक निघाला.

त्याच जंगलातल्या एका भागात हंटरघात बसून जाणाऱ्या जयशीलला व त्याच्या सरोवरच्या इतरांना अकस्मात एका जागी पाठीस लागलेली एक स्त्री दिसली. ती स्वतःला वांचविण्यासाठी झुडपाच्या त्याच्या चारीबाजूला घात पळत होती व मध्येच एखादी झाडाची फांदी आली तर ती वर चढून वांचविता येते का पहात होती.

हंटरघात बसून खालच्या अरण्यात लक्षपूर्वक पहात असलेल्या वैद्यदेव नावाने

ओळखल्या जणाच्या देवशर्माला सवीत आधी दृश्य दिसले. क्षणभर ते दृश्य पाहून तो भयकंपित होऊन त्याने शेजारीच बसलेल्या जयशीलला त्याचा आंदा हालवून ओढून म्हटले—“जयशीला! त्या मुलीला पाहिलंस का? तिच्या पाठीस वाघ लागला आहे! तीच काचनमाला, माया सरोवरेश्वराच्या नोकरांनी अपहरण करून नेलेली कनकाक्ष महाराजांची राजकन्या! आतां काय करायचे रे?”

जयशीलने देवशर्माला दाखविलेल्या बाजूला पाहिले व लगेच उभा राहिला आणि रथ चालविणाऱ्याला म्हणाला—“अरे, लगेच रथ खाली उतरव!”

अंगरक्षकाने साली वांकून पाहिले. तेथे उंच झाडांची गर्दी पाहून म्हणाला— "अहो! येथे आली उत्तरविणे अवश्य आहे ही! आणखी थोडे पुढे पाहू या, तिकडे झाडशुद्ध नाही ना त्या आगेवर उतरू या."

ऐकून जयशील संतापून म्हणाला— "अरे मूर्ख माणसा! तू तिकडे रथ उतरविशील त्याच्या मात काद्याच्या जबड्यात सापखणार नाही का? थोडा खालून उडू दे तुझा रथ. मी कोणत्यातरी फांदीवर टाकून मी तिला वांचविण्याचा प्रयत्न करतो."

त्या दोन्या थोड्या खाली ओढल्या. हंस बाजूने उडू लागले आणि झाडांच्या थोड्या जवळून जाऊ लागले. जयशीलने चटदिशी उडी मारून दोन्ही हातांनी एक फांदी ती घेतली. परंतु त्याचे वजन पेलणे त्या फांदीला शक्य नव्हते. तुटली जयशीलबरोबर पडला साली पडली. ती जमिनीवर आदळल्यापूर्वीच जयशील सोडून एक मारून जमिनीवर हातापायला काही अपाय साध्याशिवाय उतरला.

त्या फांदीच्या आदळण्याच्या आवाजाने काचनमालाचा करीत असलेला वाघ बोडासा दचकला आणि त्याने मागे वळून पाहिले. ती संधी मिळताच काचनमालाचा माडाची फांदी आली. वर उडू लागली. परंतु वाघ तेवढ्यात सावध झाला व मोठ्याने डरकाळी फोडून तिच्याकडे घाबला. तो तिचा पदर घेऊन ओढणार इतक्यास जयशील पाठीमागून घाबला. परंतु तलवार उपसून वाघाला मारायला नाही हे ओळखून त्याने वाघाचे मागचे दोन्ही पाय घेऊन त्याला दूर फेकून दिले.

मिळाल्यामुळे वाऱ्याबरोबर हलणाऱ्या फांदीबरोबर मागेपुढे ओके घेतल्यासारखी हलत होती. ती आपली कृतज्ञता व्यक्त करीत म्हणाली— "तुम्ही कोण मला माहीत नाही, तुम्ही मला जवळचातून बाहेर काढलेत! तुमचे किती उपकार मानू?"

जयशील तिचे अपूर्व सौंदर्य पाहून आश्चर्य व्यक्त करित म्हणाला— "मला लोडला आपण किती सहन करून, जीव धोक्यात घालून येथवर आलो आणि कसा तन्हेत का होईना महा-राजांच्या राजकन्येला वाचवू शकलो. तिचा भाऊ कांचनवर्मा कोठे आहे तर?"

"तु कांचनमाला आहेस व या देशाच्या राजाची आहेस, मला चांगले माहीत आहे. तुझा भाऊ कांचनवर्मा कोठे आहे? हंसण्यातून खाली पडून तू स्वतःचा जीव कसा वाचवू शकलीस?" जयशीलने उत्सुकतेने तिला विचारले.

जयशील बोलत काचनमाला झाडांच्या फांदीवरून खाली उतरून आली आणि एका सुंदर वाड शूर माणसाला आपले नाव देऊन माहीत हो, मी हंस रथातून खाली पडले, परंतु

माझ्या मुंबवाने एका ओढ्याच्या राण्यात म्हणून वाचले. माझ्याबरोबर रथात मायासरोवरेश्वर व त्याचा सारथी गाव अरण्यात कोठेतरी पडले असावेत व माझ्यासारखेच जिवंत असावेत. तुम्ही माझा कांचनवर्मा याच्या त्रिषयी विचारलंत, तो माथा सरोवरातील महालातच आहे."

"मायासरोवरेश्वराविषयी मला थोडी माहिती आहे. त्याचे नोकर संपन्न व संपन्न आहेत. त्यांच्याशिवाय आणखी एका प्रमुख अनुयायाची चांगली माहिती आहे. मायासरोवरातून तुझ्या माजालासुद्धा सोडवून आणायचे आहे. तिकडे जायची वाट तुला नक्कीच माहिती

अध्यापक त्या भावी इकडच जवळच भासा
एक मित्र मित्रभाषक आहे त्याला भेटले
नाहिले. जयशील म्हणाला.

कांचनभाला त्याच्याबरोबर तेथून
निघण्याच्या बतान भ्रमता त्या वेळपर्यंत
जयशीलन उभेलेून धूर पाकून दिल्यामुळे
कवर मोचली असल्या कारणाने तो काय
चटविशी भास धर करून दात काढून
एकदा गुरगुरला आणि त्याच्यावर उडी
मारण्याच्या हेतूने उठण्याचा प्रयत्न करू
लागला. परंतु उभे राहता न आल्याने
गुरगुरा खाली पडला.

"किती क्रूर प्राणी असला तरी जवळी
स्थितीत त्याला वेदना सहन करीत
साहून देणे शक्य नव्हते त्याचे टाक उडवून
काढून त्याला आनाध भुवन करतो
असे म्हणत जयशील तळवार उपसून नाच
होता तिकाड निघाला.

"किती भयंकर काय आहे ही! तुम्हाला
याबद्दल एका क्षणभराचा उशीर आला
असता तर त्याने मला माकून टाकले

असे. असे शीलच्या बरोबर काय होतं त्या
जाऊ लागली

तोपर्यंत जलप्रवाह वसून जाही झुपडा-
आडन मायमरोवरेवर ने सवे दृश्य पहात
त त्याचे बाळगणे पकून हाता आजारो पकून
घोड्यावर वसून आलेल्या मकरावरून
वळून म्हणाला- या जयशीलला कंठ
करायला हीच उत्तम मंघी आहे! कपळ
नाळाच्या दोरीचा टाकून त्याला
पकड.

प्रभो! हा जयशील गुर व पराक्रमी
आहे त्याच्याशी येर करणे आपल्या हिताने
नाही असे मकराचे मकराचे
म्हणाला.

"मुखं भितरा! असे म्हणत मकरा-
सरोवरेवराने एक वळकट दोरलंड
घेतला व थोडा पुढे जाऊन
काम दोन तीनदा आकाशात मग्न
फिरवून जयशीलच्या गळ्यात फंकेला.

(क्रमशः)

भिकारी योगी

विक्रमादित्याने आपला हड्ड शोडला नाही.

तो शाश्वतचल गला. प्रत
काढून आणि तेहुसीप्रमाणे मोन घोकून
स्मशानाच्या विषात चासू लागला तेव्हा
प्रेतात वसलेला वेताळ म्हणाला-
"राजा! तू आपल्या प्रयत्नात अनेक वेळा
अयशस्वी झाला आहेस तरी तू अविभक्त-
पणे चाल ठेवला आहेस याचे मला
आश्चर्य वाटते उदयास अस्ता
त्याला दाखवून जगज्जात भटकणाऱ्या
काही असतात. त्याचे उदाहरण
म्हणून मी तुला घनगुप्त याची गोष्ट सांगतो.
देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट
सांगू लागला.

घनगुप्त हा एका ध्यापान्याचा मुलगा
होता. त्याला वडिलोपार्जित मोठी इस्ट
मिलाली. एवढी मोठी संपत्ती आणि तिचा
उपभोग दोन्हीवर त्याच्या मनातली आसक्ती

वेताळच्या गोष्टी

नव्हती

Restore

127

दाढी मिशा वाढल्या आणि तो एखाद्या वेड्यासारखा दिसू लागला.

धनगुप्त जगन्नात रहात असे तेव्हा जवळचे एक भिल्लांची वस्ती होती. त्या वर्षी पाऊस पडला नाही. म्हणून भिल्लांना आतागच्या शेवार्थ इतकूर भटकवे लागले. त्यावेळी त्यांना धनगुप्त दिसना. कोणतेही शस्त्र नव्हतं. हिंस पशूंच्या मध्ये निश्चितपणे त्याला रहात. पाहून भिल्लांना हा कोणी तरी थोर योगी असावा. कदमुळे व फळे आणि मध त्याच्या पायासमोर ठेवून पायांवर त्यांनी लाटायण घातले.

ते पाहून धनगुप्तने त्यांना विचारले- "तुम्हाला हवे आहे?"

"आपण येऊन आमच्या वस्तीत राहण्याची मेहेरबाजी आम्ही वापली तेवा कर. म्हणजे आमचे भान्य उदयास येईल." भिल्ल म्हणाले.

काही बोलल्याशिवाय त्याच्या वस्तीत रहायला गेला. त्याने त्या वस्तीत पाऊल टाकले आणि नूनळधार पाऊल पडू लागला. म्हणून धनगुप्ताच्या महिमेवर भिल्लांचा विश्वास वाढला. त्या दिवसापासून भिल्लांच्या जीवनात मोठा बदल घडून आला. भिल्लांना धनगुप्ताच्या पाय-

त्रस वाटले. त्याच मुद्द्यात देशाच्या राजाच्या दूतानी राजाचा कळविले की भिल्लांचा दरबारापणा वाढत असून त्यांच्या गांवावर येत आहेत. याच दक्षिण टाकण्यासाठी राजाने आपले सैन्य पाठविले परंतु भिल्लांनी योग्याचा आशीर्वाद प्राप्त झाले, असे समजून जिवावर उदार होऊन युद्ध केले आणि यशस्वी.

राजाला त्या गोष्टीचे वाटले भिल्लांच्यात इतकी शक्ती काढून घाली की गोष्टीचा शाप काढण्यास ही राजाचे हेर त्या प्रांताचे. तेथे धनगुप्ताच्या जागे वाजुला भिल्ल आल्या. अमन्याचे पाहिले.

हुराकडून ती घातमां कळल्यावर राजाला खुद्द धनगुप्तात तहान्तरी महिमा असल्याची खात्री झाली. त्याने विचार केला असा पाणनाच्या हातून भिल्लांचे वर जहायच्या ऐवजी राज्याचे भले झाले तर जास्त आणि धनगुप्तकड गुप्तपण निरोप पाठविला.

धनगुप्ताने विचार केला की भिल्लांच्या वस्तीत आपल्याला गुप्त गुप्त आहे तर राजदरबाराने त्यातून राजा मुक्त झाले. भिल्लांना न कळविला. ना दिवशी भिल्लांना वस्ती साधून निघून गेला व राजाच्या मंत्रालयात आला.

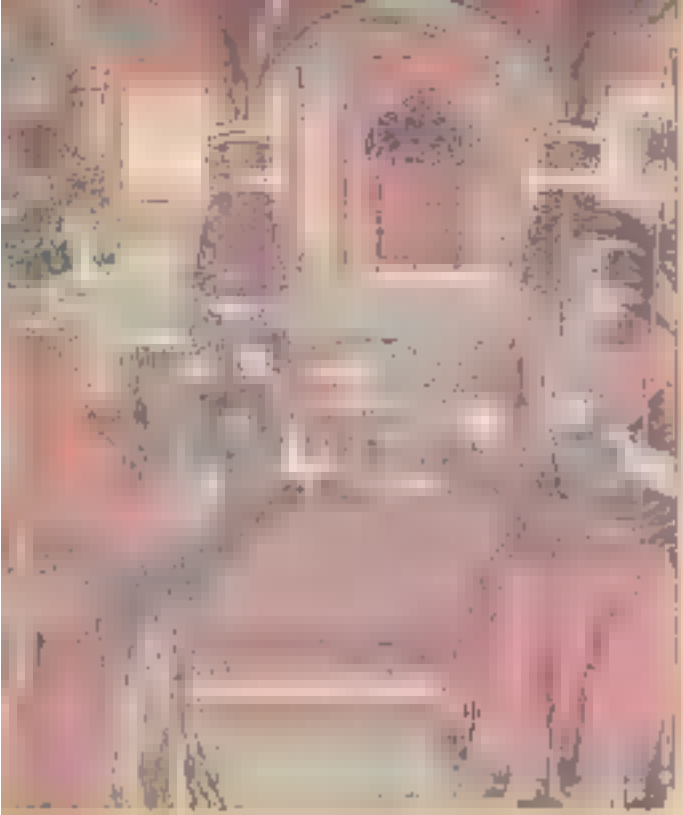
राजाने धनगुप्ताचे त्यागत सर्व प्रकारे संस्थान केला.

समसमान होती. परंतु शुभ उपभोगायला त्याला फुरसतच मिळत नसे. म्हणून विचार केला की जुगार खेळाता. म्हणजे याने मिळविता येईल आणि ते उपभोगायला सत्रड ही मिळेल. तो विचार मनाने यताच त्याने जुगार खेळायला सुरुवात केली. जुगारीत त्याला चांगली प्राप्ती होई. म्हणून मोठ-मोठ्या रकमा पणाला लावून तो खेळू लागला आणि एकदां एकाएकी सर्वदेव धालवून बसला आणि गिकारी झाला.

त्याचे मन विरक्त झाले. त्याला या जगाचाच बीड झाला. तो खोल जगलात जाऊन राहू लागला. हिंस पशू त्या आवात रहात, परंतु त्याला त्या गोष्टीची खानकाच

राजाने

उत्तम आश्रम कायदा आणि त्याच्या सर्व मुल्लसोर्मांची उत्तम व्यवस्था करून दिली. हळू ॥ राजाच्या पाठोपाठ सर्व दरबारी स्वामीजींचे भक्त झाले. तसे स्वामीजी फार कमी ॥ परंतु ॥ जोलत त्यातली प्रत्येक वाट खरी ॥ त्यामुळे स्वामीजींच्या वाणीचे सर्वोच्च विश्वास पावला.

॥ दिवशी राजाने स्वामीजींचे ॥ निवेदन ॥ शेजारच्या राज्यावर ना ॥ निघणार आहे. त्या वृद्धात विजयप्राप्ती ॥ असा आशीर्वाद घेता. न राजास राजा ॥ धनगुप्ताची जन्म-भूमीच ॥ परंतु नाइलाजात स्वामीजींना "विजयोन्तु" असा आशीर्वाद घेता. ॥ धनगुप्ताला चांगले माहीत होते की त्याने वसा आशीर्वाद दिला नसता तर ॥ देशाच्या राजाला पुढात अय मिळणे ॥ नाही.

धनगुप्ताच्या आशीर्वादाप्रमाणे त्याच्या शिष्य राजाला विजयस्त्री मिळाली त्यासाठी माठा आनंदोत्सव करून स्वामीजींचा मोठा सत्कार करण्याचे राजाने ठरविले. परंतु आश्रमात स्वामीजी नसल्याचे पाहून त्याला आश्चर्य वाटले व वाईटही वाटले. ते कोठे गेले असावेत याची कल्पना देखील कोणाला नव्हती.

जोवित्त मुखाने चालू होते त्याच्या मनात पुन्हा जगाचा मोह जागला. जी व्यक्ती आयुष्याच्या सर्वोच्च शिक्षणावर पोचण्याच्या बेतात आहे ती त्याला पाठ दाखवून पुन्हा सुखोपभोगाकडे वळली म्हणावयाची का? किंवा त्याच्या आशीर्वादाचा परिणाम त्याच्या मातृभूमीच्या विरुद्ध झाल्याच पाहून त्याला दुःख झाले? की आपल्या मातृ-भूमीचा पराभव करणाऱ्याच्या हातून आपला सत्कार करून ॥ नाही म्हणून तो अदुष्य झाला? ॥ शकाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून ॥ दिले नाहीत तर तुला परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर वाकून हाऊन तुझ्याच पामावर लोंबू लागतील.

विजयप्राप्ती ॥ धनगुप्ताला हे चांगले माहीत होते ॥ आपल्या मातृ-भूमीला त्या मुद्द्यात अय मिळणे अश्व नाही त्याला स्वतःच्या वाणीवर धोडा

बरी विश्वास असता तरी तो राजाला विजयी होण्याचा आशीर्वाद न देता. त्याच्यात काही महिमा असता तर जुगारीत सर्व बालवून वसून भिकारी झाला नसता. तरी त्याला एका गोंष्टीवृद्धा वाईट वाटून असाव की आपल्या वाणीचा परिणाम म्हणूनच आपला देश त्याच्या शिष्य राजाच्या स्वाधीन आला आणि तसे त्या राजाला तरी वाटते ॥ ते श्रम व्यापला त्याचे ॥ हात गसाथे शिवाय त्याला पुढे कधी त्याच्या वाणीत काहीच महिमा नाही हे ॥ झाले तर त्याचा जीव धोक्यात येण्याची ॥ आहे ॥ स्वामी होऊन स्फार करवून येण्याचे ॥ जीवन त्याने ॥ होऊन स्वीकारलेले नव्हते. या सर्व कारणांमळे त्याने आपल्या त्या 'स्वामी' जीवनाला तिलांजळी दिली.

अशातूनच राजाचे मोठे भय होताना ॥ शवावरीवर अदुष्य झाला आणि ॥ शाडाला जाऊन लोंबवळू लागला. (कल्पित)

धनगुप्ताने आपले नाव 'अनाभवानव स्वामी' सांगितले. योगायोग असा की ॥ कित्येक दिवसांपासून संधिघाताने माजारा ॥ परंतु अनभवानव स्वामींनी राजवाड्यात परकळ टाकल्या घटकपासून राजाचा शधिवान कमी होऊ लागला आणि काही दिवसांनंतर पूर्ण बरा झाला. राजाने देशाच्या ओढधामुळेच त्याला आजार बरा झाल्याचे सांगून सर्व वंशांचो फार प्रशंसा केली; परंतु अनु-भवानव स्वामींच्या आगमनाचाच तो परिणाम असल्याचे त्याच्या मनाला वाटत होते.

एका गह्वरातल्या व्यापाऱ्याच्या घरी बोंस हजार रुपयांची कोरी झाली. तसा तो स्वभावाने लोभी. चिमकूच आणि त्यात इतक्या रकमेची चोरी झाली म्हणून त्याच्या मनाने धक्काच बसला. त्याने नागपण, जेवण, पावसाचे तेल, पाणी, पदार्थक विवस चोरलेचा शोध लागला नाही. त्यामुळे तो व्यापारी मानसिक आजाराने आजार होऊन गेला.

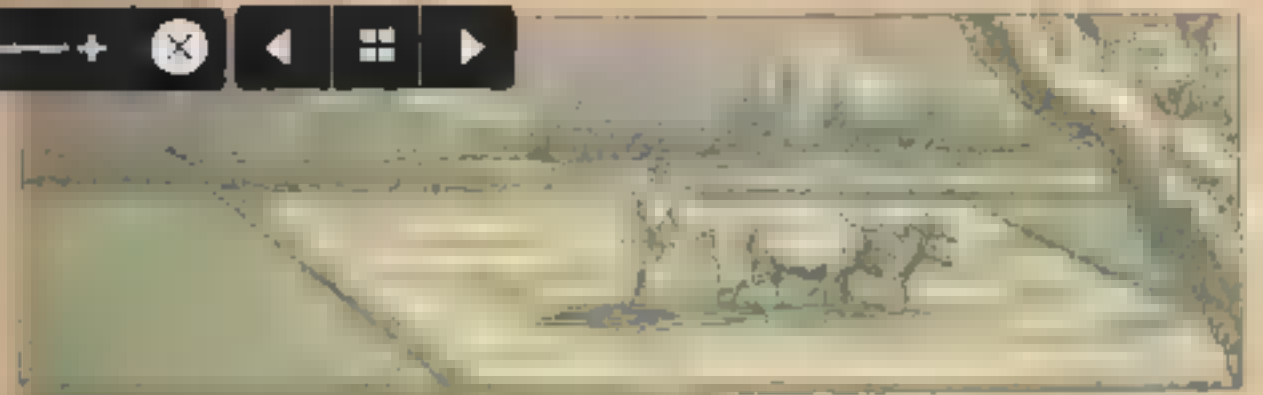
जेवढी देवाची कडव्या सुरुवात केवी. गावातल्या प्रत्येक घरकालात जाऊन त्याने नवन कडव्या देवाला चिनवले की देवा आवाज सडक्याच्या पौर्णिमेपासून चोरीचे पन्न मिळाले. मी त्याच दिवशी तुझ्या चरणा हजार रुपय अर्पण करीन.

वडा देवालात त्याने ताच नवम केला म्हणून सर्व पुत्राच्यांना वाटू लागले की त्याच्या नागपण असावे. आश्विन हजार रुपयांचीच चोरी होती.

मध्यांतरी निपात्याच्या दुष्टांनी विजा नशिवात म्हणाले—चोर सापडला आणि त्याच्या हातात काढे देवीस नावडल.

आवध पौर्णिमा आसी, परंतु व्यापाऱ्याने कोणत्याही कोड्या गाडी, पुजाऱ्यांनी त्याने कारण विचारले.

व्यापारी म्हणाला—“मी माताच्या आज्ञे नवम केलायसा सिद्ध आहे, परंतु कोणत्या देवाच्या रूपाने माझे चोरी केलेले पैसे मिळाले हे मला नाही.”

वेणणीची मजुरी

सिरापुर गादी धर्म नावाचा एक शेतकरी रहात तो आपली दोन एकर जमीन नागपण त्याने पोक काढी. त्याच्या पुढ्याच्या उदरनिर्वाहापुरेसे होई. शिवाय तो काम करून मदत करी परंतु त्याने मुकून-मुखा कोणाकडेही हात पसरला नाही.

धर्मच्या शेजारी भद्र नावाचा भाणजी एक शेतकरी रहात असे त्याच्या जवळ पन्नास एकर उत्तम सुपीक जमीन होती परंतु पिकावर जी शक्ती होई तेवढ्यावर त्याने होत नसे. म्हणून तो सावकारीचा घदा मुखा करी तो गरिबांकडून चर्याद व्याधाने पैसे वसूल करून त्यांचे शोषणच करी. गरीब लोक जळू म्हणून पाठीमागून निदा करीत.

गावाचा पाटील भद्राचा मित्र होता. त्याच्या मदतीने भद्र गरीबांवर वास्तव

मुलूम करी सिरापुरचे गावकरी सर्व-मामान्यपणे गरीबच होते म्हणून अ जुलूम होत ते मुकादमाने सहन करीत.

त्याच सुमारास भद्राची गुरे घसूच्या शेतात शिरली व त्यांच्या पिकाचा मारा झाला. परंतु पाटलाकड शत्रार कारसा होणार नाही असा विचार धर्मने गप्प राहण्यात शाहाणपणा.

परंतु भद्रने मात्र 'चाराच्या उच्छा बोंबा', या नश्याने पाटलाकड तक्रार केली की धर्मने त्याच्या गुरांना शूष चर्या व त्याची हाडे बाहेर आली पाटलाने भद्राकडून लाच घेऊन धर्मना चापडीवर बोलाविले. धर्मला पाटलाने विचारले—'काय रे धर्म! तू भद्राच्या गुरांना शूष चर्याविलेस म्हणे? तुला त्याविषयी काय म्हणावयाचे आहे?'

निघाल्यास क...
एक दिवस राहण देखील अशास्य होईल.
माझा निकाल एक. तू भद्राच्या गुरांना
मारलेस म्हणून नुकसानभरपाई मिळेल. मी
संभर रुपये त्याला दे. शिवाम त्याच्या
गुरांनी तुझ्या शेतात वेणणीचे काम केले
आहे त्याची मजुरी म्हणून माणली त्याला
रुपये दे. एकूण दीडशे रुपये दे।" पाटलाचे
निकाल सांगितला.

धर्मूला आपल्या कानावर विचारास
होईना त्याने विचारले-"गुरांनी वेणणीचे
कामे कशी काय केली?"

"भद्राची गुरे तुझ्या शेतातले फवार गवत
वेचवत चरली आहेत. म्हणून तुला बघायला
साठी मजूर लावण्याची गरज ठरली नाही.
कामासाठी तू मजुरांना जी मजुरी
दिली असतीस ती भद्राच्या गुरांना मिरावी
पाहिजे." पाटील म्हणाला.

धर्मूने आश्चर्यचकित होऊन विचारले-
"गुरांना कसं कळणार की गवत कोणतं खाऊ
आत कोणतं? विचित्र न्यायच ऐकतो आहे."

पाटील सतापून म्हणाला-"तू माझ्या
निकालाची निंदा केले आहेस. पण भद्र-
रावाबद्दल तूवा संध्याकाळपर्यंत तू कसरीत
पन्नास रुपये जमा केले पाहिजेस. माझ्या
तुला तुझ्याचो शिक्षा करावी लागेल."

बाहेर निघाला आणि सरळ रामदासाच्या
घरी आला. त्याला घडलेली गोष्ट
सांगितली.

रामदास धर्मूसारखाच मर्यादित धर्मधर्मात
माणूस होता. दोघात मंत्री होती.
सर्व वृत्तांत ऐकून त्याला वाईट वाटले. तो
म्हणाला-"तुझ्यावर जुनूमच आहे मी
या सध्याचा चांगला शिक्षितो. मी
देतो ते दोनशे रुपये नेऊन त्या दोघाच्या
लोढावर पेंकून मी लढावाकडून दुप्पट
पैसे कोस गमूळ करायचे ते मी
घेतो!" असे सांगून रामदासने धर्मूला
दोनशे रुपये देऊन पाठवून दिले.

दुसऱ्या दिवशी रामदासने आपली गुरे
पाटलाच्या शेतात नेऊन सोडली. पाट-
लाच्या नोकरांनी वातभी पाटलाच्या
कानावर घातली. पाटलाने येऊन पाहिले,
त्याच सर्व शेत फसत आल्यावर रामदास
आपल्या गुरांना पाणी पाजित होता.

पाटलाने जाऊन रामदासला विचारले-
"तू आपली गुरे माझ्या शेतात सोडली
होतीस आणि गुरांना सर्व पिकाचा नास करून
ढाकळा, असं मला कळलं आहे, खर का हे?"

"मी आपली गुरे तुमच्या शेतात
सोडली? कोणी सांगितलं तुम्हांला हे सर्व?
खोटो गोष्ट आहे!" रामदास म्हणाला.

"माझ्या नोकरांनी पाहिलं स्वताच्या
डोळ्यांनी! तू जे काम केले आहेस
त्याबद्दल नुकसानभरपाई शाही लागेल!"
पाटलाने धमकावले.

"तुम्हांला काय वाटेल? कस मी
एक कवडी मुद्दा नुकसानभरपाई देणार
नाही." रामदासने तितक्याच करड्या
स्वरात उत्तर दिलं.

"ठीक. गोष्टीचा बिकाल कोर्टात
होईल." असे सांगून पाटील जिल्हा कचेरीत
गेल्या आणि कोर्टात फिर्याद दाखल केली की
रामदासने माझ्या शेतात गुरे सोडून इडा एकर
जमिनीच्या पिकाचा नास केला आहे, त्याची
नुकसानभरपाई कोर्टाने देववावी. रामदास-

पाटील म्हणाला ते ऐकून धर्मू चकितच
आला. तो विचार करू लागला, आपलं
पीक नष्ट झालं त्याबद्दल आपण तक्रार
करायला इवी होती. उलट आपल्यावरच
आरोप लावून आपली हजेरी घेतली जाते
आहे! काय न्याय झाला?

धर्मू म्हणाला-"सर सांगू का, पाटील?
भद्राची गुरे माझ्या शेतात शिरली. माझ्या
पिकाचा केला मी गुरांना आपल्या
शेतानुसार बाहेर हाकलले हे सर आहे,
परंतु एकाही गुराच्या अवाला हात
लावला असेल तर शपथ. नुकसान माझ
झालं आणि माझ्यावरच आरोप, हा
न्याय नव्हे!"

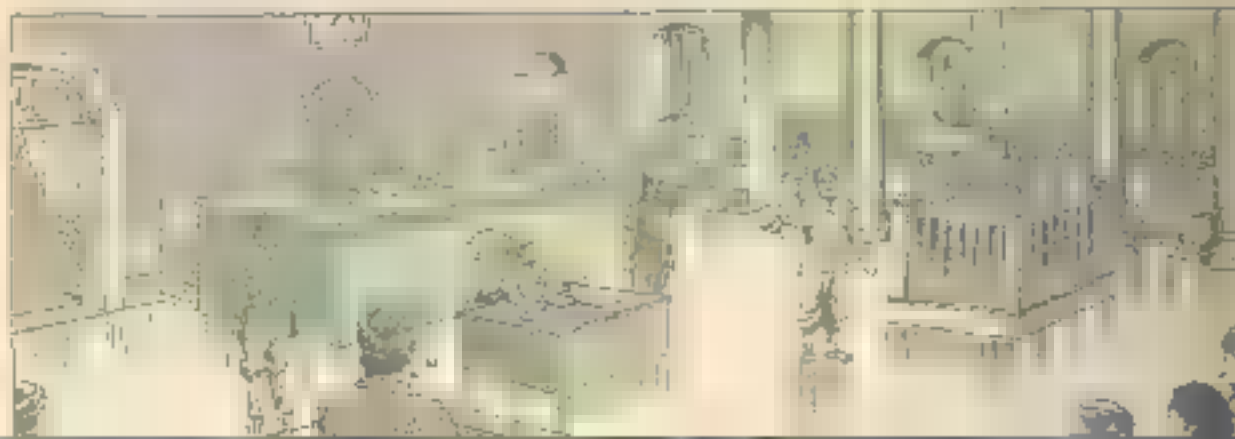

वर समस्त जारी करण्यात आला. रामदास त्याची वाटचल पहात होता. तो घर्मूलाबरोबर घेऊन ठरल्या वेळी कोर्टात हजर आला.

न्यायाधिशाने रामदासाला विचारले- "तुझ्या विरुद्ध फिर्याद आहे की नू आपली गुरे ग्रावच्या पाटलाच्या शेतात सोडून त्याचे सर्व पीक नष्ट करविलेस तुला त्याविषयी काय म्हणावयाचे आहे?"

"आपण न्यायाधीश आहात मी खर तेच सांगणार आहे. हे खरे आहे की मी आपली गुरे पाटलाच्या शेतात सोडली होती परंतु गुरांनी शेतातले फक्त गवत तेथडे चरले. बाकी पिकाला तोंड देखील लावले नाही. म्हणून कुपा पाटलाकडून मला वंणणीची मजुरी देव-विण्याची हुपा करावी." रामदास म्हणाला.

तेव्हा तेथे हजर असलेले सर्व लोक मोठ्याने हसू लागले. न्यायाधिशाने रामदासच्या जवानीत गुढार्य अशब्दांचा सहाय आला. त्याने विचारले "रामदास! वंणणीची मजुरी ती कशी काय?"

"आपण

न्याय करावा. यापूर्वी पाटलांनी मनुष्या दोन एकर जमिनीची अशीच वंणणी केल्या वद्दल भद्दल पत्तास रुपये देवाकडे आहेत. दोन एकरांना पन्नास रुपये वंणणीची मजुरी मिळू शकते तर दहा एकराची अडीचशे रुपये मजुरी होते तो विचार करूनच मी आपली गर पाटलाच्या शेतात सोडली होती. वंणणी करायला म्हणून माझ्या गुरांना त्याच्याकडे मजुरी मिळाली राहिले मी त्या गुरांचा आले आहे. ती मला देव-विण्याची मेहरमानी करावी. रामदासने हात जोडून विनंती केली.

न्यायाधिशाला खरी गोष्ट कळायला वेळ लागला नाही. घर्मूच्या तोंडी सर्व गोष्टी कळल्यावर घर्मूला भद्दकडून दोनशे रुपयावर दंड म्हणून जास्त रक्कम देव-विण्यात आली. पाटलाला त्या पदावरून काढून टाकण्यात आले आणि रामदासला पाटील म्हणून नेमण्यात आले.

लोभ

एका गावी रामशास्त्री त्यांचे एक भटजो रहात होते. भिक्षुकीच्या घंटात मिळकत देताचोच हुंम होता. म्हणून रामशास्त्री विचार करू लागले की आपल्या विद्वत्तेच्या बळावर यक्षावर्षी रुपये मिळविणे आहे आणि आपली कीर्तीही यावेत.

मुमाराग त्या देशाच्या राजाने दंड पत्र करण्याचे ठरविले आणि देशातल्या सर्व दशावधी बाह्यांना निघतणे पाठविली. निघतणे रामशास्त्री विचार करू लागले आपले होण्याची चिन्हे दिसू लागली आहेत. राजागमोर परतल्याने घडतंन करून दरबारी विद्वान म्हणून मागाची जागा पटकावणे आहे.

म्हणून रामशास्त्रींनी भिक्षुकी सोडली, दिवले आणि वेवडा गुरू होतो याची वाट पाडू लागले. गावातल्या लोकांनी पुढच्या जमन घडाला बोलावून कापली वहात घर्म काय मुखात घेत.

मुमाराग एकाएकी आत्रारी पडला आणि वर्षभर लाबणीपर पट्या परिचावी रामशास्त्री भिक्षुक राहिले नाहीत. दशावधी म्हणून भिरपूडी भगले राहिले. शेवटी दुसरे जोडून भिक्षुकीचा घंटा गुरू भटजो लागला.

साधूचो संगत

वल्लभ हा एक हुशार तरुण मुबक हाता दुर्दैवाने त्याला आपला असा कोणी नव्हता. उदर निर्वाहाने साधनही काही नव्हते. त्याला अनेक कष्ट सहन करावे लागले. शेपटी त्याने लबाडी लुच्चेगिरी करूनच आयुष्य घालवायचे ठरविले.

त्याच सुमारास दिव्यानंद नावाचे एक साधू त्या गावात आले. गावातील वृद्ध-मंडळीनी आणि श्रीमंतांनी साधूच्या उतरण्याची उत्तम व्यवस्था करून दिली. दर्शनाला येणाऱ्या सर्व गावकऱ्यांना साधू उपदेशामृत पाजून आशीर्वाद देत. गावकरी साधूला फळापासून सोन्यापर्यंत वस्तू नेऊन साधूला भेट म्हणून देऊ लागले.

ते पाहून वल्लभने विचार केला, साधूने सर्वसंगपरित्याग केला असतां काय सर्व वस्तूंची गरज काय? तेव्हा या वस्तू

आपण पचवू शकलो. तर हारकत आहे? तो विचार मनात आला त्याच दिवसापासून तो साधूच्या दर्शनाला लागला. सर्व परिस्थिती स्वतः पाहून त्याने ओळखून घेतली. एके दिवशी साधूच्या आश्रमात शिकून साधूला मिळालेल्या सर्व वस्तू त्याने एका गाठोड्यात बांधून ठेवल्या. साधूची झोप मोडली त्याने वल्लभला पाहिले वल्लभने मुरा काढून साधूला धमकावला. परंतु दिव्यानंद हात वल्लभला म्हणाले—'कंटा, या सर्व वस्तू घेऊन जाऊन तू काय करणार?'

वल्लभ क्षणभर किकर्तव्यविमूढ स्थितीत थांबला, परंतु लगेच सावच होऊन म्हणाला—'या सर्व वस्तूंची आपल्या सारख्या साधूला गरजच काय? परंतु मला या मिळाल्या तर मी बंदीत राहू शकेन.'

एवढेच पुरेले म्हणतोस! काणखी काही लागेल?' साधूने विचारले.

वल्लभ चकित होऊन म्हणाला—'आणखी असेल तर तेही पाहिजे.'

"तर मग तू काही दिवस माझ्याजवळच रहा. तुझ्या मताप्रमाणे तुला चैनीत सुखात पुढील आयुष्य घालविण्या पुरेशी संपत्ती प्रजेकडून मला मिळेल ती सर्व घेऊन तुला देऊन राहा." साधूने त्याला समजावून सांगितले.

वल्लभला ती गोष्ट त्या दिवसापासून साधूबरोबरच राहू लागला साधू त्या त्या गावी जात त्या गावी वल्लभही लागला साधूच्या उप-

देशाने चित्त शांती मिळाल्यामुळे प्रजा साधूला अनेक वस्तू भेट म्हणून आणून देत. एके दिवशी साधू वल्लभला म्हणाले—'मी काही दिवस समाधिस्थ राहणार आहे. माली समाधी संपेपर्यंत तूच माझ्या जागी प्रजेला उपदेश करण्याचे काम करीत रहा. मी उपदेश करीत आलो ते तू ऐकत आलाच आहेस! कोणी काही शका विचारली तर तू आपल्या समजूतीप्रमाणे त्याचे उत्तर देस जा.' असे सांगून साधू समाधिस्थ आले.

वल्लभ साधूच्या जागी बसून उपदेश देऊ लागला. लोकांच्या शकांचे निरसन त्याच्या मनाच लागला.

एक दिवशी अट्टल चोर दर्शनाला आला आणि म्हणाला—'बुवा!

मी आयुष्यभर चोऱ्या केल्या, दरोडे घातले आणि कित्येक खून केले. माझ्या पापांचे फळ म्हणूनच की काय, माझी निरपराध मुले, बायको व नातेवाईक राजाच्या शिपायांच्या अत्याचारांमुळे परलोकी गेले. या सर्वांचे मूळ कारण मी पापी आहे. आपण हे स्वीकार करून गोरगरिबांना वाटून टाकावे." असे म्हणत त्याने पुष्कळसे धन वल्लभमयोर ठेवले आणि निघून गेला.

काही दिवसांनी एक प्रसिद्ध व्यापारी वल्लभाकडे आला व म्हणाला- "बुवा! व्यापारात लबाडी करून पुन्हा पैसे मिळविले, परंतु आयुष्यात मुक्त म्हणून मिळत नाही. माझी बायको व मुले विविध विविध आजारांनी आजारी पडून मरण पावली, तेव्हा माझे हे सर्व निरुपयोगी पाप करून मिळविलेले हे धन गोर गरिबांना वाटून मला चित्तशांती लाभेल असे काहीतरी करा."

अशातऱ्हेने अनेक प्रकारचे लोक वल्लभ-काड येत आणि आपल्या पापांबद्दल पश्चा-

त्ताप करीत लोंडून दुःखकथा ऐकून घेऊन घनमात कालवा-कालव होऊ लागली. जायण नेनीत आयुष्य घालविण्याची स्वप्ने पहात होते परंतु त्यांच्या आत्ता त्या सर्व सुखाच्या आला.

त्या नंतर दिव्यानंद समाधी संपुर्ण झाल्यावर बाहेर आले त्यांनी वल्लभाला विचारले- "बेटा! तुला मुक्तपूर्वक पुढील आयुष्य पुरेसे लाभले का?"

ते ऐकून वल्लभ दिव्यानंदांच्या शारां पडून म्हणाला- "बुवा! या तुच्छ धनाची गरज नाही. या धनामुळे मुक्तप्राप्ती होणे शक्य नाही. कृपा करून माझ्यावर अनुग्रह करा. पुढील आयुष्य आपल्या संगतीत घालवायला सधो."

त्यानंतर वल्लभ दिव्यानंदांबरोबरच राहला. दिव्यानंदांनी गोलोकवास केल्यावर त्यांनी मादी वल्लभाने चालू ठेवली. भक्ता-काडून मिलणाच्या धनाचा उपयोग त्याने हितासाठीच केला.

लांच म्हणजे काय ?

एका राजाच्या दरबारात जनादेन नावाच्या लष्करात नोकरी मिळाली. सरकारी दरबारात नोकरी म्हणजे नदरीनेच आर उघडजे असे एका श्रीमंत भाणसाना नाईजे त्याने खूप हुंदा देऊन आपल्या मुलीचे त्या लष्करात नोकरी दिले. कथळा सांगरी यानी

परंतु कमनाला आपल्यावर कळव की तिचा नवरा बोलल्याने दुध पिण्याचा आहे लांच बोन घेत नाही. तिने आपल्या भाच घ्यायला सांगितले व खूप आयुह केला परंतु उपयोग झाला नाही, तेव्हा त्या माहेरी आयुह द्यालो.

तेव्हा जनादेनने विचारले- "मी काय धन सांगलो तर तु माझ्याबरोबर मंडान करायला आहोत का ? कमना म्हणाली- "आनवाने करीन."

तेव्हा जनादेन म्हणाला- "तर मय काय कर की तु माहेरला परत येने बेली बरोबर कायना सोन्याचे ताट घेऊन ये."

"का ? मी बरोबर हुंदा, दमिने आणि संताराची सर्व भांडी आणजी, ती माही पुरती का ? आणजी सोन्याचे ताट आणू ? माही काय ?" कथळा म्हणाली

"तर मय काय घे." जनादेन म्हणाला

"मी बाबाच्या चोरी म्हणता ? म्हणता देवनीड तर नाही सांगते ?" कमनाने विचारले

"लांच घेणे माझ्या पोरनेच करणे आहे. कारण राजा हा मला पिण्यासारखा आहे त्याच्याची लबाडी करून लांच घेणे शोरो करण्यासारखेच आहे." जनादेन म्हणाला

कमना निकतर जाती माहेरी जायचा विचार तिने मनातून काढून टाकला.

देवाचे धन

शिवराम शास्त्री एका गरीब ब्राह्मण

कुटुंबात जन्माला आल्यान गावातल्या प्रमुख नागरिकांची मर्जी सभाळून एका बाघलल्या देवळात पुजाऱ्याचे काम करीत. कित्येक पिढ्यांचे दारिद्र्य त्याच्याला भाळत होते. देवदर्शनाला येत ते देवासमोर चार पैसे द्यात ते पेटीलक टाकत. पेटिले बड त्याच मुयारात होते. शिवरामशास्त्रींना मासिक पगार मिळे तेवढाच.

शिवरामशास्त्रींना या पोट्टीचा रंग येई की पेटील दररोज इतके पैसे पडत आहत आणि त्यांना मात्र पगारावर भागदाने लागत आहे. एके दिवशी शास्त्रींच्या आवश्यक हतोडा वगैरे हत्पार घेऊन टेकडी चढून गेले आणि त्यांनी फार हुशारीने मुयारात पेटिला लावलेले कुलूप उघडले. पेटील मोन्याचे मणी, दागिने व नाणी पाहून

शास्त्रींच्याच्या ताशाला राणी मुटले. त्यांनी काही मोजके दागिने काढून घेतले आणि ते बांधून घेऊन पुन्हा कुलूप लावले. नंतर टेकडीवरून उतरून घरी आले. यांनी आपल्या पगार्या परसात हे दागिने लपवून घेऊन पुन्हा ठवले. त्यांचा विसंगळ होता म्हणून त्यांनी राणी ने धन पुन्हा ठवले. त्यांचे वर्णन एका हागदायर लिहून ना चिटटी दफ्तार्यात शहराच्या गिडी जाली नडी रुन ठवून दिली.

त्यानंतर दोन दिवस शास्त्रींच्यांना झोपच लागता. दुसऱ्या दिवशी त्यांना परसात कोणी काहीतरी करीत असल्याचा भास जाला. त्यांनी उठून पाहून पाहिले, परंतु तेथे कोणी नव्हते.

शास्त्रींच्या चकित होऊन वाकाशा-कडे पहात होते त्याच वेळी कोणीतरी

आणि भित्ती वरून उडी मारून अदृश्य झाला.

शास्त्रींच्यांना सकाळी को त्यांनी पुरून ठेवलेल्या साठ्याची गोष्ट कोणाळा फळली नाही? म्हणून त्यांनी दागिने पुरून ठेवले त्या बाजूला ते गेले. त्याच वेळी त्यांच्या चारी बाजूला शिपाई भराडा दऊन उभे राहले. शास्त्रींच्यांना वाटल की चोराचा पाठलाग करीत शिपाई आले असणे. म्हणून त्यांनी चोर पळवून घेता तो वाट दाखविली.

परंतु दरडायून— "पोर आहेस! आपली कोण असणार? दोळ्यात पकून घे."

आतास, बोल चोरलेला माल कोठे ठेवला आहेस?"

त्यानंतर शिपायांनी परसातली सर्व जगा हुडकून पाहिली, एका भुडपात चोरोचा माल म्हणून शास्त्री-बुधाराच चोर समजून शिपाई पकडून गेले. शास्त्रींच्यांनी जी चोरी नव्हती त्याबद्दल त्यांना शिक्षा झाली.

दुसऱ्या दिवशी ती चोर शास्त्री-बुधाराच्या घरी त्या चोराचे माथ शमदास होते. कोणी दलणार हे त्याला माहीत होते म्हणून आपोने शिरला होता परंतु पगार त्याला काही मिळाले नाही. माथ दलणार्यात पिडीची भेडक चांदीची होती. ती त्याने उचलली.

तेव्हा त्याला एक चिट्ठी सापडली. त्यात दागिने लपवून ठेवले होते. त्या जागेचे वर्णन होते. आपण चोरलेला माल मिळाला नाही तर दुसऱ्याच एक ठेवा मिळाल्याचा आनंद शंभुदासला झाला. चिट्ठीतल्या वर्णनाप्रमाणे परतात जमीन खणल्यावर त्याला दागिन्याचे गाठोडे सापडले त्याने आपल्या उपरण्यात बांधून घेतले. वाटेत भाकऱ्या विकत घेतल्या आणि उपरण्यात बांधून धर्मशाळेतल्या गडवीत आगला बसला. त्या गडवीत एक बैरागी होता.

शंभुदासने गात्री भाकऱ्या आणि उरलेल्या तशाच उपरण्यात बांधून ते गाठोडे उशाजवळ धऊन शोपला.

शंभुदासला लागल्यावर बैराग्यानं उरलेल्या भाकऱ्या उडवायच्या ठरविले त्याने कमळ तरी ओषध शंभुदासला हुंगयल आणि उशाजवळचे गाठोडे लावविले. भाकऱ्याबरोबर त्याला दागिन्याचे गाठोडे मुढा मिळाले

चोर होता. त्याचे लिगप्पा होते. तो वेप पालटून निसटण्याच्या वेतात खसता त्याला टंकडीवरचे देकळ दिसले. तो त्या निर्जन देवळाकडे निघाला.

लिगप्पा देवळात गेल्यावर पुन्हा वेप बदलू लागला त्याच वेळी सवयीप्रमाणे पहाटे उठून देवळाच्या दिवस्तमंडळाचा प्रमुख आपल्या नोकऱ्याबरोबर तेथे आला दर महिन्यात तो त्याच दिवशी देवळात येऊन पेटी उघडून पेटीतले धन काढून हिशोब करित असे पेटीने कुलूप काढून पाहिले तर काहीतरी खवळावळ झाल्याचा संशय. नोकरांनी लिगप्पाला त्याच्या जवळ देवाचे सापडले. नोकरांनी चोराला खूप वडविले आणि कोतवालाकडे पोचते केले

देवाचे धन चोरल्यावरून शोषांना तुम- भोगावा आणि शेवटी देवाचे धन जसेच्या तसे देवाजवळ पोचते घाले.

जिवंत बाहुली

एक गरीब लहानपणीच मुलीची आई वारली. म्हणून मुलीला वाढविले माफटपा मनीने कपड्यांची बाहुली बेळी व मांडपा वहिर्पोला म्हणाली—'तू एक बाहुली कर' परंतु पोरांनीना बाहुली करता नाही. तिने धाकटीची बाहुलीच बळकावतो धाकटी किती परंतु तिने ती परत दिली दाही पेऊन म्हणाला— तुजो आई बाहुली ना, ती मी तुला देईन खग झाल ना ?'

त्यानंर नाही वर्णीतो पोरीचं माण आणि वषेभराये तिला एक मुलगी झाली राखण्यातच धाकटी शजारी पळल्यावर धाकटीला भंऊन भारमीला मोठपा मुलीचा वाढतच गेला आणि त्याच ती आपल्या धाकटी मुलीला मोडून परजांची परते ती सा दक्षिणिना तपळ होतावून म्हणाली— तुला बाहुली ठवो होती ती मी मागीर बाहुली करवा

स्वरं ते!

रवींद्र नोकरीच्या शोषार्थं राजधानीच्या शहरी निघाला. गावात पोचतो काळोस पडू लागला. मसोर एका वृद्ध माणसाला पाहून रवींद्रने विचारले—“काय हो! ही राज काढायला कोठे आया मिळू शकेल का?” त्या वृद्ध माणसाने रवींद्रजयल धरा-संबंधी व गिराम्यारासंबंधी चयकशी केवी व आपल्या घरी बोलावून घेऊन गेला. त्यान दोघे जेवायला बसले. त्यांना एक तरुण स्त्रीने वाढले. जेवण झाल्यावर दोघे ओटीवर बोलत बसले. तेव्हा वृद्ध रवींद्रला म्हणाला—“आपल्याला ज्या मुलीने जेवायला वाढले ती माझी पुतणी, माझ्या धाकट्या भावकी मुलगी! तिचे नाव आहे रमा. माझा साकटा भाऊ दरवारात मोठ्या हुद्द्यावर होता. एकदा दरवारात जात असता एका बैलाने त्याला शिम मारले व ती तत्काळ मरण

पावला त्याला मुलगा नाही. म्हणून महा-राजांनी असे वचन दिलं आहे की माझ्या धाकट्या भावाच्या जावयाला दरवारात त्याच हुद्द्यावर नोकरी देण्यात येईल. तुला हरकत नसेल तर तू रमाशी लग्न करून आणि दरवारात नोकरी कर!” रवींद्र विचार लायला, रमा दिसायला बरीच आहे तिच्याशी लग्न घेतले तर सहजी मोठ्या हुद्द्यावर नोकरी मिळेल. उगाडल्यावर त्याने रमाच्या चुलत्याला आपली ममती कळविली. त्यानंतर मुहूर्त बगरे पाहून रवींद्र रमाचे पयावेळी लग्न झाले. लग्न झाल्यानंतर थोड्याच दिवसांनी रवींद्रला रमाच्या स्वभावाची कल्पना आली. ती बदेल व घमंडखोर होती. तिला वाटे की तिच्या मुळेच तिच्या नवऱ्याला मोठ्या हुद्द्यावरची नोकरी

मंत्रिणीशी बोलतांना घमेंडीत म्हणे,—
“ह्यांनी लग्न केले नसत तर ही नोकरी कधी मिळाली असती का?”

रवींद्रच्या गोष्टी येत, व त्याला वाईट वाटे परंतु तो एका शब्दानेही वायकोला काही बोलला नाही. त्यामुळे रमाचा तोरा वाढतच गेला.

रमाचे पुढील मातेवाईक होते ते काही तरी निमित्ताने राजधानीच्या गादी येत तेव्हा रमाकडेच उतरत. आणि कोटे राहण्याचा विचार पारीत तर रमा ककन स्थाना आपल्या घरीच रहायला सांगे बंगबाहेर खचं होई. परंतु रवींद्र ते सर्व छहन करीत गेला.

एकदा रमाची आते आपल्या नार भुलाना घेऊन आली. ती भेटायला म्हणून आली होती, परंतु नेथेच ठाण मांडून राहली. ती नवरा वायकोमय्ये कळीच्या नारदासारखी भाडण लावून गमत पाहो. एके दिवशी रवींद्रने रमाला विचारले—“काय म, तुझ्या आत्याबाईंना स्वतःच घरदार नाही वाटत? किती दिवस झाले राणीसरकार येथेच मांडून बसल्या आहेत?”

रमा चिडून म्हणाली—“तुम्ही माझ्या आतेचा असा अपमान केलेला मुला नाही

अपणार! तुम्हाला आहे कोण पुसणारा? आहेत माझी चार नाल्याची मंडळी. ती तुम्हाला एवढी जर वाटू लागली का? भाव्यामुळेच तर ससार चालू आहे, हे विस्मरलात वाटत?”

रवींद्रने तो गुपचूप सहन केला. त्यानंतर दोन दिवसांनी दरवारात जाण्याचे त्याने केले रमाने नवऱ्याला विचारले—“तुम्ही कामावर नाही जात?”

रवींद्र म्हणाला—“नोकरी असेल तर ना कामावर जायचे? पगाराचे पैसे आपल्या घरानल्या पुरत नाहीत, म्हणून बरवी प्राप्ती म्हणून लांच घेऊ लागलो आणि शेवटी बिग बाहेर पडले

Restore

177

आणि कामावरून कामी करण्यात आले आहे!"

रमा कपाळ आपटून वाटेला ते बोलली. चार पाच दिवसात तिच्या अवलंब होते ते पैसे संपुष्टात आले. आल्यावाईकडे पुष्कळ पैसे होते, तिने उसने देता का, विचारले.

परंतु आल्यावाईना माचीच्या नवऱ्याची नोकरी गेल्याचे कळलं होतं पैसे परत मिळणे शक्य नाही हे झालंखून माचीला म्हणाल्या—“घरं वाहे की ग! ज्याला नोकरी किंवा इतर नाही त्याने काळाच्या बलावर उसने मागावे म? कोणी साहाय्या मागून घेईल तरी त्याला उसने पैसे?” असे मागून आल्यावाई मुलांना घेऊन निघून गेल्या.

आता रमाला कळलं की नातेदारसुद्धा गूल असेल तर गुंगळघासारखे होतात त्या दृष्ट आतेमुळे ती आपल्या नवऱ्याला किती बोलली होती? तिला गोड-भोट वायला घालण्यासाठीच वेळत

नोकरी घे

परंतु आम्हाला गरज पडली तेव्हा तीच आते निघून गेली. रमा कपाळ आपटून रडू लागली.

रवींद्र रमाचे सात्वन करीत म्हणाला—“वेहे, नू रडणे बंद कर पाहू! माझी नोकरी गेलेली नाही. माणसाचा स्वभाव कळावा म्हणून मी सर्व नाटक रचलं होतं नातेदार आले तरी त्यात जिद्दालापाचे कोण बोलिले पाहिजे. नवरा वायकांन परस्पर प्रेमाने राहल पाहिजे. कोणाचे उपकार कोणावर नसतात. मान व प्रेम एकत्र राहणेच शक्य नाही. तुझ्यामुळे नोकरी मिळाली हे पदे तरी नी नोकरी करण्याची लायकी माझ्यात प्रसली तरच ती टिकेल. तो लायकी माझ्यात असली पाहिजे. तुझा लायकीचा तेंपे उपयोग नाही ‘खर ते’ मी सांगितले.”

त्यानंतर रमात पालट झाला व दोघांचा ससार सुखाचा झाला.

परतणारे वर

दोघे माळ गावात उदरनिर्वाहाचा काही मार्ग निघत नाही हे पाहून दळ्याजनासाठी देमाटनाला निघाले वाटेत दुपारच्या त्यांनी बरोबर आणलेली पुरवूंदी उघडल्याबरोबर त्यांच्यासमोर एक योगी येऊन राहिला व म्हणाला—“काय हो, कसा सुडा भूक लागली आहे, वायला काही पिलेन का?”

दोघां माघांनी बरोबर आणलेल्या लाघपदार्थाचे दंड साखेसारखे वाटे केले आणि एक पाटा त्या मोत्यांना दिता बाकी बाटा दोघांनी अर्धा अर्धा वाटून खाण्या

योग्याला आनंद झाला. निघताना म्हणाला—“बाय्या गुफने मला दंड साखे मध्य आहेत व आहेत मी ते तुम्हाला एकेक देतो तुम्ही कोणाचा ही काही इच्छिते की ते तुम्हाला परत मिळते.” असे मागून ती योगी निघून गेल्या हे दंड साखे दंड साखे दोघांनाही कळेल

त्यानंतर दोघे निरतिराळता दिशेने निघाले मोठा सज्जन होता त्याला मदत केली नाही तर तो नाकून तो परंतु जे मदत करीत त्याने भय अनेक वाटे नाष्ट झाला त्याला कोणी मदत केली तो त्यांना देत म्हणे—“तुम बंद दंडा” तुम्ही पोट

योग्याने म्हटल्याप्रमाणे वर दंड दंडे शोरसा थीमंत होत गेला आणि धाकटा निरतिराळता माजाराभुले अघराला खिलला

नशिवाचा स्वेळ

प्राचीनकाळी कोशल देशावर राजा अनंगपाल होते. राज्य दोते एकदा त्याच्या सौवीर भावाच्या सेनापतीने बंड केलं आणि कोशलवर कब्जा करून सिंहासन हस्तगत केलं. अनंगपाल तीन मुलगे होते. तिघे पळून गेले आणि काशीला एका ब्राह्मणाच्या घरात आश्रयाला राहिले. ब्राह्मणाने त्यांना सर्व विद्या शिकवून त्यात पारंगत केले. ते क्वात भेईपर्यंत धरात राहिले. एकदा ब्राह्मणाने त्यांना बोलाविले व म्हणाला- "आतां तुम्हांला सर्व विद्या अबगद आहेत. तुम्ही स्वतः आयुष्याचे से ध्येय ठरवून ते प्रयत्नाला लागा."

युवराजाचे होते आदित्य. त्याने विचार केला, सैन्य उभे करून त्याला उत्तम शिक्षण द्यावे. सैन्याच्या बळावरच तर

सिंहासन हस्तगत करून शकला. म्हणून सैन्य करून सैन्याच्या बळावर आगले राज्य मिळविले पाहिजे.

राजपुमार विक्रम त्याने विचार केला, सर्व मळाणी आहे. धन असेल तर सर्व होते त्याच्या शिष्या सैन्य उभे करणे शक्य नाही.

सर्वात उदयभानू त्याने विचार केला, सैन्य किंवा पैसा दोन्ही निरुपयोगी आहेत. नशिवात असेल समाधान मानण्यात आहे. सेनापती त्याच्या नशिवात होत तेवढ्यावर मनाचे समाधान मानून स्वस्थ राहला. अक्षता तर त्यांच्या बडिलांचे राज्य गेले नसते.

सर्वदा तिघे आपापल्या मनातील विचाराप्रमाणे कामाला लागून पाचवर्षांनंतर त्याच जागी परस्परांना भेटण्याचे

मिळाली हे कळल्यावर पुढले पाऊल टाकण्याचे असे त्यांनी ठरविले.

त्यानंतर आदित्य कोशल राज्यातच जाऊन गुप्तपणे आपल्या कामाला लागला. त्याने, सेनापतीने, विस्वासघात करून स्वतःच्या कामाला कसा केला आणि सिंहासन बळगवले, हे प्रवेच्या मनात सेनापतीच्या विरुद्ध असंतोष पसरविता. गादीचे आरस आहेत. त्यांनाच राज्य देवविले पाहिजे असे मागून त्याने सैन्य उभे करून मुरवात केली. इहा हजाराचे सैन्य उभे झाले. पाच वर्षांनी तो त्या घाह्याच्या घरी आपल्या दोघां भावांना भेटण्यासाठी आला.

मवला विक्रम शहर दरोडेखोरांच्या नायक होऊन त्याचा मदतीने अलोट धन जमवून पांच वर्षांनी आपल्या भावाना भेटायला आला.

उदयभानू एका गावातच पाच वर्षे राहिला. मुरवातील त्याने भोकमजुरी केली. नंतर गावातली कामे, चिडिरी, तलाव व कालवे त्याने पुनर्रचना घेतला. त्याला शेजारभाजारच्या गावात चांगली कोर्तो मिळाली. तो देखील पाच वर्षांनी दोघां घोरल्या भावाना भेटण्यासाठी आला.

तिघे आपापल्या विचाराप्रमाणे यशास्वी होऊन परतलेले पाहून गुरू म्हणाला- "आतां तुम्ही तिघे कोणाला शेणात परत आणि आपापल्या परीने प्रयत्न करून

शिव्याचे राज्य मिळाल्यावर ते वाटून त्या भागात मुळात पुढील आयुष्य घालवा.

आदित्य ॥ विक्रमला वाटल की धाकटा उदयभानू मुख्य निघाला. नशिबावर सर्व सोडून स्वस्थ बसला. धाक्या हातून जगात काही मोठे कामे होणेच शक्य नाही. म्हणून दोघ मोठे त्याच्याकडे दुर्लक्ष करून राज्य हस्तगत करून घेण्यासाठी सर्व तैयारीनिशी निघाले. आदित्याची गजर विक्रमच्या घनावर होती. सैन्य आपल्या खाला धड करील, परंतु त्याला पोसायला आकष्यक आहे असा विचार करून आदित्य चित्रमला म्हणाला— "आपल्या धन सैन्याला लागणारा दाखवोळा, रसद वगैरेसाठी खर्च कर. राज्य मिळाल्या-अर् अर्थे अर्थे वाटून घेऊ."

सैन्य समवायला आदित्याला जे कष्ट करावे लागल त्याच्याकडे दुर्लक्ष विक्रम म्हणाला— "माझ्या पैशाने पगार, दाऊ गोळा रसद वगैरे पुरवून राज्य मिळाल्यावर ते सैन्य तुला कसे होईल व

राज्यात व

एकूण आदित्य मनापला

आणि विक्रमने मोठ्या भावाचा वध करून सैन्यावर आपला अधिकार कायम केला. त्यानंतर त्या सैन्याच्या मदतीने त्याने सेनापतीच्या विरुद्ध युद्ध पुकारले व त्याला सिंहासनावरून काढून नवतः राजा झाला.

परंतु सेनापती विरुद्ध उद करणाऱ्या विक्रमला सरदारांनी आपला राजा मान्य कला नाही त्यांनी त्यांचा धडा पुढारी आदित्यालाच मानल व त्याचा करणाऱ्या विक्रमच्या विरुद्ध बंडाचे निराण उभे केले त्या विक्रमला झाला

सिंहासन कोणाला मिळणार हा प्रश्न उभा राहिला प्रजेतील प्रमुख लोकांनी तिसऱ्या राजकुमाराचा शोध सुरू केला उदयभानूला भेटून त्यांनी त्याला सिंहासनावर बसण्यास विनविले

अशातच उदयभानूला सिंहासनप्राप्ती झाली

Restore

171

×

◀

⌂

▶

योग्य दंड

गंगाराम हा पहिल्यानंबरचा पिता होता. इतका पैसा हाता म्हणून आपल्या एकुलत्या एका मुलीचे लग्नसुद्धा केले नाही. पराजोवारी गंगाराम एक तरुण रहस्य अस तो दुष्टाचे गतीव घराघरा लावून त्यापरच आपला उदरनिर्वाह चालवीत असे. गंगारामला भेटून त्याने मुलीला पावणी घातली. फक्त तीन रुपये खर्चून दोन ठार विकत आणून दिले तर पुरे. दोघ देवळात जाऊन देवाला गाक्षी ठेवून परस्परांना ठार घालून लग्न करून घेऊ, असे त्याने सांगितले. पण गंगाराम तीन रुपये सत्ताच्या हाताने खर्च करण्यास तयार नाही. म्हणून तो लग्नाचा विषय टाळतच गेला.

एकाएकी एकदा गंगारामच्या मनात साखरभात खाण्याची इच्छा उत्पन्न झाली.

साखरभात करून खाण्याचा म्हणजे खर्च जाणार. दोन वेळ नाही पिकत व एक वेळ मूठभर तांदुळाचा भात खाऊन भागविण्याचा समारंभ पण साखरभात करून खाण्याचा म्हणजे माहिण्याभरणाचा खर्च करावा लागणार. म्हणून गंगारामान मनातली इच्छा तशीच दाखून टाकली. परंतु ती किती दखणार? साखरभाताची साखली आठवण होऊ लागली. साखरभात करायचा म्हणजे वायको व मुलगीसुद्धा जाणार. म्हणून गंगारामाने साखरभाताच्या लागणारा सर्व सिधा एका टोपळीत लापवून ठेवला. त्यावर थोडे झाकून ठेवले आणि उजाड-ताच उठून वायकोला म्हणाला— "पहा ग, मी एका जकरी कामाने बाहेर जातो आहे, संध्याकाळपर्यंत परतणार नाही."

गंगारामच्या बायको एक दिवस का होईना, जिवळा मोकळपणा मिळणार असा

Restore

17

विचार करून लूथ झाली तिने रात्रीची उरलेली थोडी कांजी नवऱ्याला प्यायला विली. गंगाराम तो पिऊन टोपले डोक्यावर घेऊन निघाला आणि गेला. अजून उजाडले नव्हते. लाकूडतोडे मुद्दा जेथे जाण्याचे धाडस करीत नाहीत असा दाट झाडीच्या जागी गंगाराम गेला आणि तेथे त्याने चूल पेटविली. तूप साखर ताडूळ वगैरे काढून ठेवले. भात शिजवला आणि तूप व घालून तयार केला थोडा थोडा भाऊन संध्याकाळपर्यंत सगळ्यांचा असा त्याने विचार केला.

थोड्या वेळाने साखरभात चुलीवर अस्तावनाच तुपाचा धारा जमलात दरवळू लागला साखरभात तयार झाला चुलीवरून झाली उतरवून तो साण्याच्या विचारात होता, इतक्यात पाटीमागून दोन बळकट हात आज व साखर भाताचे भांडे टक्कळू लागल गंगारामन घाबरून मागे वळून पाहिले त्याला यमदूतासारखे चार

जण दिसले

घाहून गंगारामला कापरेच मरले व तोंडावाटे उमटेना तो पावरून एकदम जमिनीवर कोसळला

तिकडे दुर्लक्ष करून चोरानी वडाची पाने आणून तो छान घुतली आणि त्यावर साखर भात वाहून घेऊन मिठक्या मारीत मातीचे भांड रिकामे झाले ते दूर फेकले आणि निघून गेले

गंगाराम अचंभेच्या स्थितीत ऐन दुपारी घरी घराची दारे उघडी होती घरात वायको निवा मुलगी नाणी नव्हते तिथोरी उघडी रिकामी पडलेली होती. त्याने घन वायकोने दागिने वगैरे सर्व ताहीले होते

छाती वदवीत गंगाराम घराबाहेर पडला. नंतर त्याला कळले की त्याच्या वायकोने मुलीचे रंगनामाची देवळात लावून दिले. सर्व जण दूर वायकोच्या माहेरी गेले आहेत नाइलाजाने गंगारामला मुद्दा त्या गावची घराची लागली.

ज्योतिष्याची भविष्यवाणी

संज अजून गाव-बाहेरच्या वाळायन घेऊन मुणाला-तुमुद्दा भविष्य का नाही विचारून घेत? दोन दिवसांपुर्वी एक नवा ज्योतिषी आला आहे तो मृत वर्तमान व भविष्य काळाला गोष्टी सांगतो? प्रत्येक प्रश्नाच अर्घ्या खयाला पिलले!

अजून विचार करू लागला आपण भविष्य विचारून नाही, तर त्या ज्योतिष्याचे भविष्य पहायला त्याच्याकडे अवश्य गेले पाहिजे असल्या आज्ञेच्या त्याला चीड होती जादू नावाची थोडी हातचळाची चांगली माहीत होती अगत्या लवाद लोकांवर विद्वान मुळीच नव्हता तो ज्योतिषी लवाद असेल तर त्याची लवाडी बाहेर काढून

इतलातून गावकऱ्यांना वाचविले पाहिजे, त्याने ठरविले

गसा विचार तो आणखी काही शास्त्राजवळ गला. गभीर मुद्दा करून यशस्वीच्या ज्योतिष्याला त्याने पाहिले त्याचे लांब केस लांबत होते तो ताबड धातार नसून अगत्या भाळून त्याच्या बाजूला दाट झाडी होती त्याच्या व झाडीच्या मध्य स्थंडिल होते मध्यभागी एक जोखडी शळई तभी करून ठेवलेली होती स्थंडिलावर फुलांच्या पाकळ्या विखरलेल्या प्रोत्या स्थंडिलाच्या एका बाजूला लाल रंग लावलेली एक लहानशी रुखची होती.

ज्योतिषी घ्यालमन दिसत होता त्याच्या तिघां शिष्यांपैकी एक प्रश्न विचारायला येणाऱ्यांना थोड्या अंतरावर रांगेने उभा

करीत होता दुपारच्या सुद्धा त्या जाडावाऱ्यां संध्याकाळच्या काळोहासारखी दाट सावली होती

पाडघा वेळाने ज्योतिष्याने ढाळ उघडून विचारले—“तुम्ही सर्व भविष्य विचारायला आम्हा आहो ना? मला ज्योतिष्य मुळीच माहील नाही ज्योतिष्य सांगतं तो होक्याची कवची. ही कवची मो या जगात आले त्या पूर्वी मरण पावलेल्या इजिप्त देशातील एका मुलीची आहे. ही कवची नोन्याच्या पेटीत घालून मूमध्य सागरात बुडविली तरच त्या मुलीला स्वर्गप्राप्ती होईल. त्या साठी मो पैसे जमवीत आहे. म्हणून एका प्रश्नाचं उत्तर मिळवायला तुम्हाला अर्धा

मानू नका. एकेक जण पडे पा. असे सांगून ज्योतिष्याने आपल्या एका शिष्याला हाक मारली—“सत्यानंद ती कवची घेऊन ये.”

ज्योतिष्याच्या हातात कवची अरणून दिली तिला खाली भोक होते. ते भोक सवर्ना दाखवून ज्योतिष्याने कवची पुन्हा सत्यानंदाच्या हातात दिली. सत्यानंदात ती स्थंडिल्यामध्ये उभी करून त्याच्या खाली उतरवून ठेवली. नंतर ज्योतिषी म्हणाला—“आता विचारा कवची मऊन खाली पडली तर उत्तर ‘होय’ समजा व ढकली नाही तर उत्तर ‘नाही’ समजा.”

सर्वात पुढल्या रांगेत उभा असलेल्या एका व्यक्तीने माणसाने ज्योतिष्यामोर्गच्या जघा रुपया टाकून विचारले—“मो आणखी किती दिवस जगणार?”

सर्वोनी चकित मुद्रने कवची फड पाहिले कवची वर गऊन पुन्हा खाली झाली त्याचा अर्थ प्रश्न करणारा काही दिवस जगणार. त्या माणसाने ज्योतिष्याला नमस्कार केला तो राजांदा आला त्या नंतर एका आजारी माणसाने यळघात अर्धा रुपया टाकून विचारले—“माना लीकर मरण येणार का?”

या संपेस कवची जागची ढकलीच नाही.

प्रश्न विचारले अजून लक्षपूर्वक तो सर्व प्रयोग पहात होता तो संध्याकाळी बरी परतला. रात्रभर तो विचार करीत होता व शेवटी काही ठरा निश्चय त्याने केला सकाळी तो ज्योतिष्याला भेटला

ज्योतिष्याने गोंड अन्दाज विचारले—“काय रे बूवा? तुला पाहिजे?”

“मो आपल भविष्य विचारायला आलो आहे.” अर्जुन म्हणाला

“भविष्य विचारायची ही नाही आता कवची विभांती पत आहे. तु सर्वा बरोबर तीन प्रहरी ये ज्योतिषी म्हणाला.

अर्जुनने एकदा तीफेर नजर फिरवून पाहिली त्याला स्थंडिलाशंजारी एक राहुटी दिसली ज्योतिषी अ त्याच दिष्य त्याच राहुटीत रहात होते. त्या राहुटीची जाना वाईकाईने पाहिल्यावर अर्जुनच्या मनातली वांका दुणावली

अर्जुन घरी परतला आणि विचार लागला या ज्योतिष्याचे किं कसे बाहेर काढावयाचे? त्याचा मुलगा बाहेर जंगणाल एक सायकलचे काठीने ढकलीत चालवत होता. ते पाहून त्याला एक युक्ती सुचली त्याने आपल्या मुलाजवळून ते सायकलचे चाक मागून घेतले आणि दोन तीनदां चालवून पाहिले. नंतर त्याला

आपण आपल्या प्रयत्नात यशस्वी होणार, या गोष्टीची खात्री झाली

त्या दिवशी तिसऱ्या प्रहरी अजून मुलाला बरोबर पळून त्या ज्योतिष्याकडे गेला गावकरी जमले होते प्रश्नांतर मुद्द झाली. त्याची पाळी आल्या बरोबर अर्जुन कागडावर लिहून ठेवलेले चार प्रश्न ज्योतिष्याला दाखवून व खाळघात दोन रुपये टाकून म्हणाला—“काय हो, माझ्या प्रश्नाची उत्तरे देण्यापूर्वी हे सायकलचे चाक पलोकडे ढकलू द्या.” असे म्हणत त्याने ते जोराने राहुटी आणि स्थंडिलाच्या मधून झाटीच्या वाजूला ढकलले.

चाक राहुटी जाणि स्वडिल मधून जात असता लोखंडी सळईवळी कवची उडाली

अर्जुनच्या तोंडावर स्मित झळकले ज्योतिष्याचे तोंड पाहारे फट्ट पडले त्याने अर्जुनकडे करड्या नजरेने पाहिले

अर्जनने विचारले—“ पहिला आहे. मूय पूर्वेकडे उदय पावतो का? दुसरा प्रश्न आहे, लोखंडातून कापूस हलका असता का? तिसरा प्रश्न आहे सोन पितळातून जाण किमतीचे असते का? आणि चवथा प्रश्न आहे, देव ह विस्तारातून येत असते का? ज्योतिषी भुवा, याळ्यात चारही प्रश्नांची स्वकाम टाकली आहे तेव्हा लहानसा सोप्या प्रश्नांची उत्तरे कवचीला विचाराची?”

परंतु कवची जागची तलळीच नाही ज्योतिषी त्याचे शिष्य पळ काढण्याच्या विचारात होते. तेव्हा अर्जनने मिथ्याना सणावेळ त्या सर्वांच्या चारी बाजूला पळ करून उभे राहिले

रत्न

“मित्र हो! आपल्या भोळेपणाच्या फायदा घेऊन ही ज्योतिषी लढवी करीत होता. ही सरी कवची नाहीच. कागदाच्या लंगडाची बनवलेली आहे. काळा वळकट दोरा बांधून हा ती हलवीत होता. दोराचे एक टोक सळईच्या एका टोकाला बांधलेले आहे. दुसरे राहुटीत वसलेल्या एका माणसाच्या अग्याची ही कवची लोखंडाच्या सळईतून उगते तेव्हा तिला दोरा गुंडाळला जातो राहुटीत वसलेल्या माणूस दारा ओढतो तेव्हा कवचीवर सैल सोडतो तेव्हा ती पाळी जाते.

त्यानंतर स्वडिल व राहुटी जाऊन पाहिल्यावर अर्जुन म्हणाला ते शर असल्याची गोष्ट सिद्ध झाली. ज्योतिष्याने लयाही करून जे पैसे मिळविले होते ते गाकल्याना परत मिळाले आणि ज्योतिषी व त्याच्या साथीदारांना पोटांमाच्या हवाली करण्यात आले

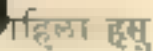
महावली हनुमान

अयोध्या राम एक आपल्या मंत्रिवर्गाशी सामंताशी राज्यकारभारासंबंध मंत्रणा करीत असता विश्वामित्र ऋषी रागासमोर आले व म्हणाले—“रामा, तुझा जय असो! काशीपुरीचा राजा मयाती याने गवस्य होऊन माझा अपमान केला आहे त्या अधम राजाचे तू ताबडतोब पारित्य कर ही गुरुची आज्ञा आहे तमज!” सागून विश्वामित्र ऋषी जसे आले तसेच रागासमोर निघून गेले.

विश्वामित्र ऋषींची ती आज्ञा ऐकून राम धर्मसंकेदान पडला कारण मयाती राजा रामाचा एक सासत राजा होता. काशी राज्याची व्यवस्था मुद्दा तो त्याच

तोतोतच पहात अस पुरी. विश्वामित्र ऋषींनी रायलक्ष्मणाना धनविद्या दिकवून त्यात निष्णात केले होते म्हणून लक्ष्मण त्यांना बघ घालीत तसे एक प्रजावत्सल व नीतिधर्मप्रगमण राजाचा वध कसा काय करावयाचा आणि विश्वामित्रांच्या आज्ञेचा भंग तसे कसा करावयाचा, असा प्रश्न रागासमोर हाता.

रामान दरबार बरखास्त केला आणि एकांतात सुमंताला बोलावून घेऊन म्हणाला—“सुमंता! हा माझा व्यक्तिगत प्रश्न आहे माझ्या हातून मयातीचा वध जाता गत्य नाही आम्ही दोघे हृदयमुत्तन करण्या त्यामुळे प्रजेची तशी जास्त हानी होणार नाही. राम तुझा वध करावयाचा येत आहे

तेव्हा ययाती म्हणाला—“अरे हनुमंता !
मी काय सांगू ? राम निष्कारण हल्ला
बध करायला निघाला आहे रे !” असे
सांगून ययातीने घडलेले वृत्त सांगितले.

हनुमंताने रावें शांतपणे एकून [redacted] अजलोमाता म्हणाली—“केवढी मोठी चूक झाली? मी माहीत नव्हते म्हणून अभय-दान दिले.” ती विचारात पडली.

तेव्हा हनुमान मातेला म्हणाला—“आई! काळजीत पडण्यासारखे काहीच धडलं नाही! आतं लोकांना मदत करण्यापेक्षा खेपे घमं कोणताही नाही. या ययातीला मी जिवंत असेपर्यंत कोणत्याही प्रकारचा त्रास होणार नाही!” ययातीला हनुमंताने स्वमुखाने दिलेल्या वचनाची गोष्ट सर्वास कळली. अयोध्येलासुद्धा ती बातमी पोचली. रामाने सुद्धा ती गोष्ट ऐकली. सीतेच्या काना-पर्यंतही ती बातमी पोचली.

अतः पुनः [redacted] दोघां मुलांना घेऊन येताना पाहिले. यशोधरा केविलवाण्या स्वरात ओरडली—“माते! जानकी! भिक्षा मागते आहे! पतीची भिक्षा [redacted] मला!”

“आई! तुम्हा [redacted] हनुमताच्या आथ- [redacted] गेला आहे, व सर्व प्रकारे निर्भय स्मितीत हृषाल असल्याचे ऐकते. आलां [redacted] कसलेही भय नाही, तू निश्चित रहा. तू मुलांना घेऊन येथेच नाक्याकडे रहा.” असे सागून सीतेने त्यांना अतःपुरात आदरपूर्वक बोलावून त्यांच्या राहण्याची [redacted] सोय करून दिली. दोघां मुलां-बरोबर सीता गण्यागोष्टीत रगून गेली. आपल्याला तशी गोड मुल असली तर [redacted] होईल असं मातेला वाटलं. त्या मुलांना पाहून अपरय असावं असे सीतेला [redacted].

राम धनुष्यबाण घेऊन ययातीचा वध करण्यासाठी पायीच निघाला. त्याच्या पाठोपाठ त्याचे तिघे माऊ, भंत्री व इतर लोक निघाले. रासाच्या शिष्याय आगली कोणाच्याही हातात अस्त्र नव्हते.

रामाला येत असलेला पाहून त्याच्या स्वागतार्थं जे काही कर्तव्य होते ते सर्व हनुमानाने केले. त्याच्या वाटेवर फुलं अंधरली.

राहिला व म्हणाला— प्रभो! ययातीवर आपला अनुग्रह असू द्यावा! तो निरपराधी आहे. निर्वलाला शिक्षा करणे आपल्याला आवश्यक नाही. मो [redacted] स्तीने विनवणी करीत आहे मला क्षमा करा!”

रामाला राग आला म्हणाला—“मला उपदेश [redacted] शाहणा झालास नाही का?” [redacted] म्हणत रामाने त्याला साथ मारली. तो माघ लागताच हनुमान आनंदित होऊन म्हणाला—“जे [redacted] लागल्यावर दगडातून शोधमुक्त होऊन अहिल्या एक पतिवता स्त्री म्हणून [redacted] झाली, [redacted] पादस्पर्शाने मामा देह सर्वदा धन्य झाला. [redacted] शरिरात अपूर्व सक्तीचा संचार [redacted] आहे.”

आतां मात्र राम फारच संतापला. म्हणाला—“कायरे [redacted]! माझ्या वृणा-गदीच्या या [redacted] गोष्टी सोड आणि ययातीला माझ्या समोर उभा कर. मुसच्या आज्ञेचे मी पालन केले पाहिजे. मी त्यासाठी इकडे आलो आहे!”

“रामा! तुझ्या गुरूची आज्ञा किती अन्यायपूर्ण आहे, हे समजून घेण्यापूर्वीच तू एका भोळ्यामावड्या [redacted] वध करायला आला आहेस. आईने दिलेल्या वचनाचे पालन व्हावे म्हणून मी ययातीच्या

रक्षणासाठी [redacted] आहे. तेव्हा प्रथम तू मामा वध कर आणि नंतर ययातीच्या समाचाराला जा.” असे गंभीरपणे बोलून हनुमान उभा राहिला. त्या पाठोपाठ हनुमंताचा देह धावू लागला आणि त्याच्या देहातून प्रकाशाची किरणे जारी दिशांना पसरू लागली.

ते पाहून राम म्हणाला—“तू इतका मोठा [redacted] आहेस का? तू काय एक वानरच [redacted] आहेस असे मला वाटलं होतं. परंतु [redacted] समोर युद्धाला उभा राहण्या इतका शूर पराक्रमीसुद्धा तू असशील याची कल्पना मी केली नव्हती.” राम [redacted] शब्द हनुमानाची हेळना करीतच म्हणाला होता.

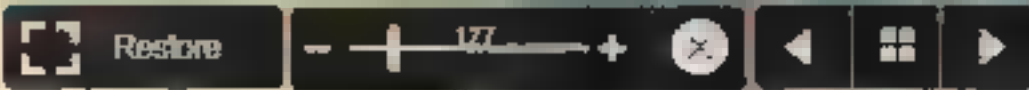

"रामा! तो तुझ्या तरणाचाच प्रताप आहे, असे मी आताच का म्हणले?" हनुमान म्हणाला.

रामाने हनुम्या त्याच्यावर बाण चढविला. हनुमानाने आपली शेंपटी फेलेली आणि ती आपल्या देहाच्या घारी बाजूला गरमर फिरवू लागला. रामाने सोडलेली सर्वे वस्त्रे हनुमानाच्या शेंपटीत अडकून दूर पडू लागली. त्या विश्वामित्र मुनी मुद्रा त्या जागी येऊन पोचले.

रामाच्या प्रत्येक अस्त्रावरोबर हनुमान आपला देह वाढवीत होता आणि त्याचा देह कल्पनातीत वाढतच गेला. रामाला

वर आ

हनुमानावर बाण सोडताना त्याने म्हणाला- "रामा! तुझा सोडणे सोडणे फार सोपे जाईलसे वाटते!"

राम ने ऐकून अकस्मात उघड पारण करून म्हणाला- "हा मी शेंपट्या तुझ्या हृदयाचा नेम तोडीत आहे. त्यावरोबर तुझे फाम संपेल व माझे ही संपेल." म्हणत रामाने एक अर्धचंद्राकृती बाण काढला.

तेव्हा यावत समोर येऊन रामाला म्हणाले- "रामा! तू मुद्द बंध कर आणि प्रसन्न चित्ताने तू हनुमानाला आशीर्वाद द्यावा माझी इच्छा आहे. सर्वे पाहिल्यावर माझा होता नव्हता तो सर्वे अहंकार नष्ट झाला. शिवाय ययातीचा काही नव्हता."

रामाने मात वांकवून म्हणाला- "नाही गुरुवर्ये! अजून माझे अस्त्र उरलेलेच आहे. आझेवे पालन करतो. मला मांबवू नका!"

रामाने ते अस्त्र हनुम्यावर ठेवले आणि हनुमानाचा नेम करून म्हणाला- "हनुमंता! माझ्या रामबाणाचा नेम तुझ्या हृदयावर लावला आहे. अजूनही तू आपला अहंकार सोडून ययातीला

माझ्या समोर उभा कर आणि रामाचा दास म्हणवून घे।"

हनुमान म्हणाला—"मी तेव्हा होतो, पण आहे आणि सर्वदाच रामाचा स्वामि-
भव दास राहिलो आहे। एकाका अरण्य
दुकान नंतर तुला सोडून दिव्याने अंध
आलला मी तुझा दास होण्यालायक राहिलो
नाही। तुझाच शोरपणा कमी होत आहे। न
उबकर आपला रामबाण सोड, मी तुझ्या
वाणाचे हृदयपूर्वक स्वागत करतो।" असे
म्हणत हनुमानाने दोन्ही हातांनी आपली
छाती फाटून अस्त्र धरले।

रामाची बाण मीडला तो हनु-
मताच्या हृदयाला लागला परा वस्तु त्यात
अदृश्य आला. तेव्हा हनुमताची छाती
देदीप्यमान दिसू लागली व तिच्यात रामाचे
रूप दर्शन आले. गळें ते दृश्य निश्चेष्टाणे
पहात उभे राहिले.

रामाने धनुष्य खाली ठेवले व
म्हणाला—"हनुमंता! तू अजेय आहेस!
मीच हारलो!"

तेव्हा

Restore

127

छातीवर अस्त्र धरून
पाठीमाठ ~~आला~~ पुर्वी होती तशी बंद झाली.
हनुमान म्हणाला—"रामा! यात अप
कोणाचा व पराभव कोणाचा? तुझे अस्त्र
माझ्या हृदयात सर्वदा वास करणाऱ्या
तुलाच मिळाले। तूच म्हण केलस ते
तुझ्याच वरान झाले त्यात ~~असा~~ असा
काहीच पराक्रम किंवा प्रताप नव्हता." असे
म्हणत हनुमानाने लवून नमस्कार केला.

विश्वामित्र मुनी पृष्ठे आले व हनुमानाला
~~आले~~ ओढून ~~आले~~ पाठीवर गावागडी
देत ~~आले~~— "हनुमंता! तू पराजिताचे
रक्षण करण्यामध्ये रामासारखाच आहेस.
~~आले~~ बरोबर व प्रतिज्ञेचे पालन करण्यात
ही रामासारखाच आहेस म्हणून तू बोर
म्हणून सर्वदा ओळपला जाशील. महाबली
हनुमान हे नाव माझेच झाले।"

नंतर रामाला, सौतेला वदन करून व
त्याचा निरोप घेऊन हनुमान गंधमादन पर्वता-
वर गेला व तेथे तपश्चर्या ~~आले~~ लागला.

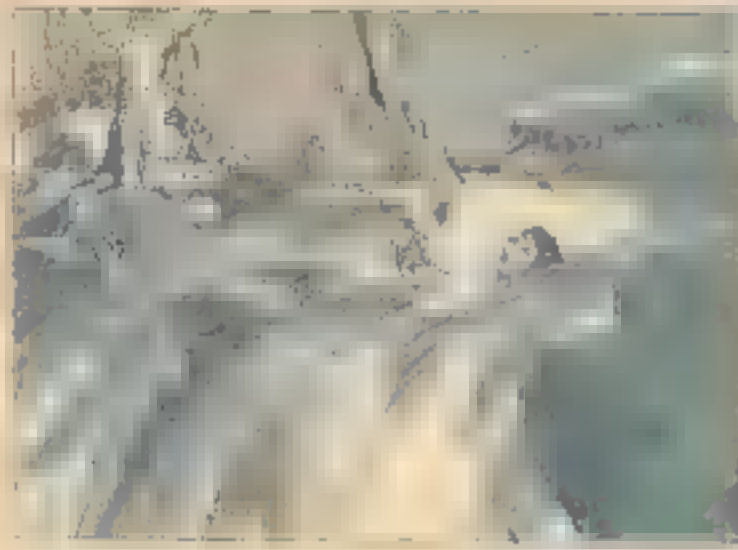
उपकाराची फेड

गणपूराचा युवराज यशोधर्म हा आपल्या
मित्रमंडळीबरोबर एकदा शिकारीला
जंगलात गेला

युवराजाचा एक मुंदर हरण दिवले
ना. अत्यंत कष्टांनी त्याला आणि
होण्याला पोचविले. त्याने प्रभुत्वावर
बसून हेवत तसे शरका हारण निघून
गेला. त्याने पाहिले व निश्चयाने युवराजा
च्या हनुमताचा पाठगान करिते. ~~आले~~
रामा व हनुमता निश्चयाने त्या
दुष्टाचाच नाश

~~आले~~ दमला होता व त्याला तहान
लागलो होती. त्याला एक स्वच्छ
ओढा वहात असलेला दिसला.

पोहायला म्हणून त्याने राण्यात उडी टाकली. पण पाण्याची थोड इतकी होती की ती स्वतःला वावरू न शकते. ती धवधव्यातून सानेरी बडकावर कोसळणार इतक्यात एका तळ्यातून एक वेगळा राकून त्याला वाचविले.

इतक्यात राण्याचा प्रवेश जिकिरात तोच तेथे घातून बसले. त्याचा हात पाण्यातून राकून बसून हुल्ले करी व राण्याचा हात पाण्यात आली नावी इतक्यात प्रवेशी बसले.

ती एका भायल्याची मुसगी होती. उपकाराची पोड म्हणून ती तिच्या भगिनी वस्तू म्हणून वेगळा पाण्यात तिने त्या गर्व भेटीची गरज नसल्याचे सांगून तिच्या भेटीची गरज नसल्याचे वेगळा पाण्यात असे सांगितले.

इतक्यात यमप्रेसीत एका देवालयामात त्या देवालयामा पुजाऱ्याची त्या भायल्या कलेचा विवाह झाला होता. पुजाऱ्याबरोबर त्याच्या नायकीने व मूलीला सुडा हाणांनी भरवले गेले.

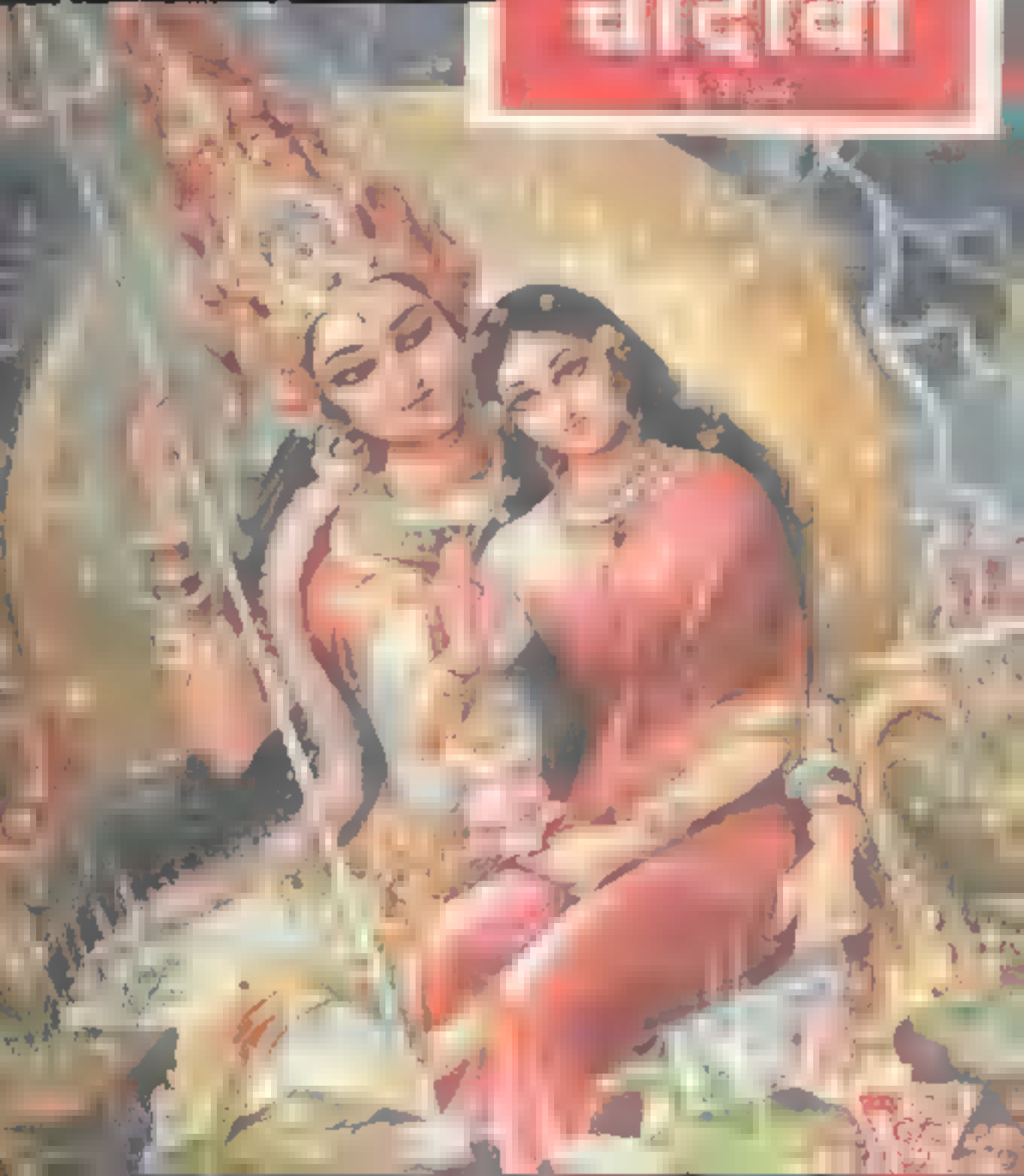
इतक्यात तो राण्याचा हात पाण्यातून राकून बसून हुल्ले करी व राण्याचा हात पाण्यात आली नावी इतक्यात प्रवेशी बसले.

मुसगाची मुसगी पाण सदा हाती दिव्यातून जल करून दिव्यात तिच्या जाईबहिनांना मुसगा मिळेल असे त्यांना येतायती म्हणाला.

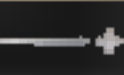

आमारव्याणी

सश्रुत्य च पितु वीक्ष्यम्,
मातु वी, ब्राह्मणस्य वा
न नतैव्यं वृथा (वीर),
धर्म, मरिचिह्य तिष्ठता

॥ १ ॥

[बहीज, आई ... यांची कोणाच्या ... पावन करण्याचा विषय राहणाऱ्याने ... धर्म गोष्ट मये.]

गृहस्थ, राजा च, पिता च, वृद्धः
श्रीधा त्रहर्षा यदि वापि कामात्,
यद्व्यादिलोत्कार्यं मपेक्ष्य धर्मम्
कस्तत्र कुर्या दनृशंस वृत्तिः

॥ २ ॥

[गृह, ... पिता किंवा कोणी वृद्ध वा पैकी कोणीही रागच्या मरान, अनंदात किंवा कामासक्त होऊन पेलेल्या ... पावन न करण्याचा कोण सज्जन ... ?]

न सत्यं दानमानं वा,
न यज्ञा वचाप्त दक्षिणाः,
... बलकरा (स्त्रीते)
यथा सेवा पितुहिता

॥ ३ ॥

[पित्याच्या दृष्ट बगलेनी सेवा ही इतकी मोठी आहे ... तिची बरोबरी दान, मान किंवा यज्ञात दिलेल्या दक्षिणेने होणार नाही.]

कायना आणि

[५७]

रामाची सुताराची सांगत म्हणाला-

"मित्र हो! या कावळ्याचा ... पा-
वर निरवास करून ... नका ... कावळा
आपला हाडवेदीप आहे, ... तुमच्यासारक्या
बुद्धिमत्ताना सांगूजी ..."

परंतु ... कोणीही मानला
नाही आणि स्थिरजीवीला एक ...
होगीने हिल्ल्यात उचलून घेऊन गेली

स्थिरजीवी राजाला म्हणाला "हे
राजा! आपण माझ्यावर ... दया
कशामाठी दाखविलीत? ...
आजवर मी म्हणून आयला ...
शर्येत माझी मान ... आहे,
तुम्ही ... कृपा करून थोडा विस्तार
आणविलात तर मी पापाचे प्रायश्चित्त
म्हणून त्यात प्रवेश ... पापमुक्त व्हावे
म्हणतो!"

राजाला व ... चौपां मगमना
त्याचे ... बोलणे ऐकून ...
... लपवून विचारले- ...
हो, आपण ... स्वतःची आहुती द्यायचे
कारण काय ?

"... प्रायश्चित्त केले तर मी धुवडाच्या
फुलात जन्म घेऊन या जगात परतते."

स्थिरजीवी ...
परंतु ... म्हणाला ते रक्ताक्षौला
आवडले नाही तो म्हणाला-"तू सुबड
म्हणून जन्मलास तरी कावळ्यांच्या धाजू-
लाच राहशील, माझे उंदराची मूळगी जशी
शेवटी उंदीरच झाली तसा।"

"तो कोणती गोष्ट?" असे स्थिरजीवीने
विचारता रक्ताक्षी गोष्ट सांगू लागला :

हिमालय पर्वतातून निघून उडचा मारीत
फेस काढीत गंगानदी जेथे वाहू लागते त्या

जागी आश्रमात अनेक ऋषी व मुनी तपश्चर्या करीत असत. मुनी हे त्या आश्रमाचे प्रमुख होते. एके दिवशी ते नदीवर स्नान करून धरत येत असता एका घारीने उंदराच्या मुलीला त्यांच्या टाकले. दयाळू मुनिवर्यांना त्या तिची कीच आली. त्यांनी तपोबलाने तिला माणसाच्या मुलीचे रूप दिले आणि तिला आश्रमात नेऊन बायकोला म्हणाले-“या मुलीला तू पोटच्या मुलीसारखेच वाढव.”

तिने पतीच्या इच्छेप्रमाणे त्या मुलीला अत्यंत प्रेमाने वात्सल्याने वाढविले

मुलीला वाराचे वधे लागले. मुनि-पत्नी यातबलवय ऋषींना म्हणाली-“मुलगी

लप्प करून घावे. त्यातच तिचे व सर्वच हित आहे. तशीच करू.”

“होय, तू म्हणतेस ते अरे आहे! शास्त्रा-प्रमाणे तिचे वय लग्नाचे झाले आहे, अरे! तिने सर्व विद्या शिकून घेतल्या आहेत. उत्तम गाणे म्हणते, चांगला संगीत करते, तिच्यासाठी योग्य पाहिला पाहिजे तू व तिने हाकार दिला तर सूर्याचे आवाहन करून त्यालाच कन्यादान करतो.”

“विषय? तर तसंच करा.” वामको म्हणाली.

मुनिवर्यांनी सूर्याकडे निरोप पाठविला. सूर्य येऊन म्हणाला-“महात्मन्! कपासाठी बोलविले?”

मुनिवर्ये सूर्याला म्हणाले-“ही माझी कन्या! तिच्याशी लग्न कर.” असे म्हणत मुलीकडे वळून म्हणाले-“मुली! त्रिलोकाका प्रकाश देणारा हा देवा तुला पसंत आहे का?”

“हा तर फार गरम दिसतो आहे. याहून मोठं स्पष्ट मिळालं तर पहा.” मुलगी म्हणाली.

मुनिवर्यांनी सूर्याला विचारले-“तुझ्याहून मोठा कोण आहे रे नुवा?”

सूर्य म्हणाला-“माझ्याहून मोठं बुक आहे. ते पूर्णपणे झांकून टाकते व मी

मुनीने बुक्याचे आवाहन केले व मुलीला विचारले-“मुली! या बलवानाशी तुझं लग्न करून घ्यायच का?”

“हा तर काळा आणि ओलसर दिसतो आहे. याच्याहून मोठा कोण वालाच विचारून त्याच्याशी माझं लग्न लावून द्या.” मुलगी म्हणाली

“तुझ्याहून कोणी मोठा आहे का?” मुनीने बुक्याला विचारले.

“वारा माझ्याहून आहे. माका हलवून हा ठकळू मारतो.” बुक म्हणाले.

नंतर मुनीने वाऱ्याला बोलावून मुलीला विचारले-“मुली! तुझे याच्याशी लग्न लावून देऊ का?”

“बाबा! हा तर आहे. याच्यावर विसवून राहता नाही. याच्याहून शक्तिशाली कोणी असेल तर पहा.” मुलगी म्हणाली

“तुझ्याहून मोठा कोण आहे नुवा?” मुनीने विचारले.

“माझ्याहून मोठा पर्वत आहे. त्याला जागचे हलविणे शक्य नाही.” म्हणाला.

तेव्हा मुनीने पर्वताचे पाचारण केले आणि मुलीला विचारले-“मुली! याच्याशी तुझं लग्न लावून देऊ का?”

मुलगी म्हणाली-“बाबा! याच काळीज दगडाच आहे. माझं सौंदर्य पाहूनही हा माझ्यावर भाळणार नाही.”

“तुझ्याहून मोठा कोण रे बाबा!” मुनीने पर्वताला विचारले.

“मला पोसतून काढणारा उंदीर माझ्याहून मोठा आहे.” पर्वत म्हणाला.

मुनीने उंदराला बोलावून मुलीला विचारले-“मुली! याच्याशी लग्न करणार का?”

तिच्या चेहऱ्यावर सजातीचा अभिमान होता ती म्हणाली-“बाबा! उंदीर करून याच्याशी माझ लग्न लावून !”

मुनीने तेच केले.

१९५. पेटेच्या मध्यभागी 'लिफ्ट'!

चित्रात मधोमध असलेले 'लिफ्ट' चकून जाणारे कोठे जातात? लिस्बन (पोर्तुगल) येथील दुसऱ्या जातात. लिस्बन नगरातले निरनिराळे काही मजल्यांसारखे अंतर असलेले आहेत. पॅरीसच्या 'एफेल टावर' बांधणाऱ्यानेच 'लिफ्ट' बांधले

माया सरोवर

[२७]

[दिवळपास आणि मांझिकात असलेला शिबसायक वनकास महाराजांच्या दर्शनाला गेला जयसीलला, पाडीस सांगलेल्या स्थितीत दिसली तिचे रक्षण केले. त्याच वेळी सादीच्या आभूषण मायासरोवरेभराने त्याच्या फास पुढे-]

जयसीलने त्याच्या गळपात फास पडताच लगेच चकित होऊन मागे वळून पाहिले. गळपावर मायासरोवरे-स्वर व त्याच्या काजूला धोंड्यावर मकरकेतू दिसले. त्याने वटदिशी तळवार उपसली व कमळनाळांचा दोर कापायला तयार दिसला. तरो धोडा वेळ यावून त्याने सरोवरेदेखरकडे वळून एकदा पाहिले

मायासरोवरेदेखर आपल्या हातातला दोर धोडा ओढल्यासारखा करीत जयसीलला म्हणाला- "तूच ना तो महा पराक्रमी जयसील? काय रे! तू दोर तोडायला निघाला होतास, मग मध्येच कसा काय थांबलास?"

"ओ हो! आतां लक्षात आले, तूच तर तो मायासरोवरेदेखर, नाही का? तू माझ्या गळपात दोराचा टाकलास

तो ॥ आयळता, मला ठार करायचे सोडून
कसा थांबलास ॥ ॥ आधी सांग!"

जयशील त्याला म्हणाला.
"हं! मी एका सरोवराचा राजा ॥
तू, किती मोठा पराक्रमी वीर असलास
हरी एक सामान्य मानव आहेस! तुझ्या
प्रश्नाचं उत्तर घायची ॥ गरज नाही." सरोवरेश्वराने थोडंसे तोऱ्यातच उत्तर दिले.

जयशील रागाने त्याचे काही उत्तर देत
असल्यासारखा ॥ परंतु इतना वेळ
दोघांचं संभाषण ऐकत गप्प उभी असलेली
कांचनमाला मायासरोवरेश्वराकडे वळून
म्हणाली—"अरे मामा, तू हस्तरथातून जालो
पडलास व तुला काही लागलं बिगलं नाही

वाटलं! परंतु तू पा जयशील नावाच्या
माणवाच्या निवावर काही बेंतेल असे कर
नकोस यानेच मला वाधाच्या जवडचातून
वाचविने."

"अग मुली! ॥ सर्व मी स्वतःच्या
डोळ्यांनी पाहिलं ग! झाला ठार कर-
॥ विचार माझ्या मनात नाही, पाळा
जिवंतच मायासरोवराकडे नेण्याचा विचार
आहे ॥ मायासरोवरेश्वर म्हणाला.

कांचनमाला जयशीलकडे वळून त्याला
म्हणाली—"माझा मामा शुद्ध जिवाना
कोणत्याही प्रकारे धोका होईल असे करणार
नाही. ॥ स्वतः होऊन स्वेच्छेने माया-
सरोवराकडे यायला हरकत काय?"

"अग कांचना! ॥ माझ्या इच्छे
अनिच्छेचा प्रश्नच सोडो आहे? हा सरो-
वरेश्वर ॥ बंदी करून घेऊन जाण्याच्या
विचारात आहे मला वाटलं तर मी एका
क्षणात ॥ पडलेल्या फासाचा
दोर तोडून मोकळा होईन." जयशील
म्हणाला

जयशील म्हणाला ते ऐकून माया-
सरोवरेश्वर त्याच्या शेजारी असलेल्या
मकरकेतूला म्हणाला—"केतू! हा जयशील
कोडे पळून जाऊ नये वासाठी याची वाट
अडवून उभा रहा. मी फास थोडा आवळून

त्याला पळून जाण्याचा ॥ केल्यास
त्याचा परिणाम कसा होऊ शकतो याची
जरा चुणुक दाखवितो

मकरकेतूने त्याला ॥ न आपडल्यासारखे
तोंड करून, राजाजेंचे पालन करणे आवश्यक
होते या साठी, धोड्याला जयशील होता
त्या राजूला चलायला बळविले इतक्यात
कांचनमालेने भयकंपित झाल्यासारख्या
स्मरात ओरडून जयशीलच्या गळ्यात
पडलेल्या फासाचा दोर दोन्ही हातांनी
थट ॥ म्हणाली—"मामा! ॥
दोर थोडा जरो ओढलास तर ॥ मला
मुळीच छपणार नाही. मी ॥ बरोबर
॥ दोराधा ॥ गळ्याला लावून
पेईन."

"आश्चर्यच आहे, इतक्या थोड्यावेळात
बंधवर मजल येऊन ठपली आहे तर"
असे म्हणत सरोवरेश्वर चकित झाल्या-
सारखा मान खाली दाकवून थोडा विचार
करीत, आणि प्रयत्न ॥ पाहण्यात
हरकत काय ॥ ठरविल्यासारखा म्हणाला—
"जयशील! तू म्हणालास ॥ तुझ्या
गळ्याला पडलेला कास कापून टाकशील
की नाही, कोणाला काळूक, पण या जल-
गहाच्या हातातून निसटून जाणे तुला शक्य
नाही. तो तुला पायाव्याली तुडवून दात
भोसकून मयलोकी पाठवीऊ."

"तुला काय वाटेल तो प्रयत्न करून
पहा!" असे म्हणत जयशील तलवारीने
दोर कापायला निघाला परंतु तेव-
॥ मकरकेतू हळूच त्याला म्हणाला—
"जयशील! ॥ गर्दी ॥ नकोस!
सरोवरेश्वर तुला मायासरोवराकडे घेऊन
जात आहे त्यामुळे तुला हब आहे तेंब
होत आहे. त्या सरोवरापर्यंत जाण्याची
इच्छा तुझ्याही मनात आहेच, नाही का?"

मकरकेतू म्हणाला ते आपल्या भल्या-
साठीच म्हणाला असे जयशीलला वाटले.
कनकाक्ष महाराजाच्या दोघां मुलांपैकी
एकटी कांचनमालाज आतांपर्यंत भेटली,
परंतु कांचनवर्मा अजून त्या सरोवरात ॥

बोल दृष्टीने एकदा पाहिले.

"पराक्रम काही नसेल तर लढाई करून किती काळ जमेल? मी भाह, या मकरकेतूला थोडे का होईना, माहीत झाले असले पाहिजे. काय मकरकेतू मी म्हणतो? आहेना?" जयशील म्हणाला.

"तुझे शौर्य पराक्रम काय ते मायासरोवरात पांचल्यावर कळेलच." असे जयशीलला म्हणून मायासरोवरेश्वर केतूला म्हणाला— "भायण या पूर्वी एका अलवकाला पाहिलेच काय केतू? इतर बघमाश तेथे काय करील आहेत न कळे!" असे म्हणत मायासरोवरेश्वराने काळजी असल्यासारखा दोषध्यास सोडला.

"तुला गळघाला पहलेल्या पळफासाच काय?" जयशीलने विचारले. मायासरोवरेश्वराच्या सोडून काही उत्तर येण्यापूर्वीच कांचनमाला जयशीलच्या गळघातला फास कपकून हुसत म्हणाली— "हा तसून मामाने तुझ्या गळघात घातलेला हा कमलांचा हार आहे!"

"एकूण विद्युत्वेगाने विकास पावत असल्यासारखी दिसते आहे! ही पपमुसी सर्वप्रकारे दुर्दैवीच दिसते आहे!

हा जयशील निधान त्या अलवकराचा वध करण्याच्या कामी करू नकला तर माझ केवढं मोठं फल्याण होईल!" मायासरोवरेश्वराच्या मनात हेच विचार चालू होते.

"महाराज, पुढे काय करावे अशी आज्ञा आहे?" मकरकेतूने विचारले.

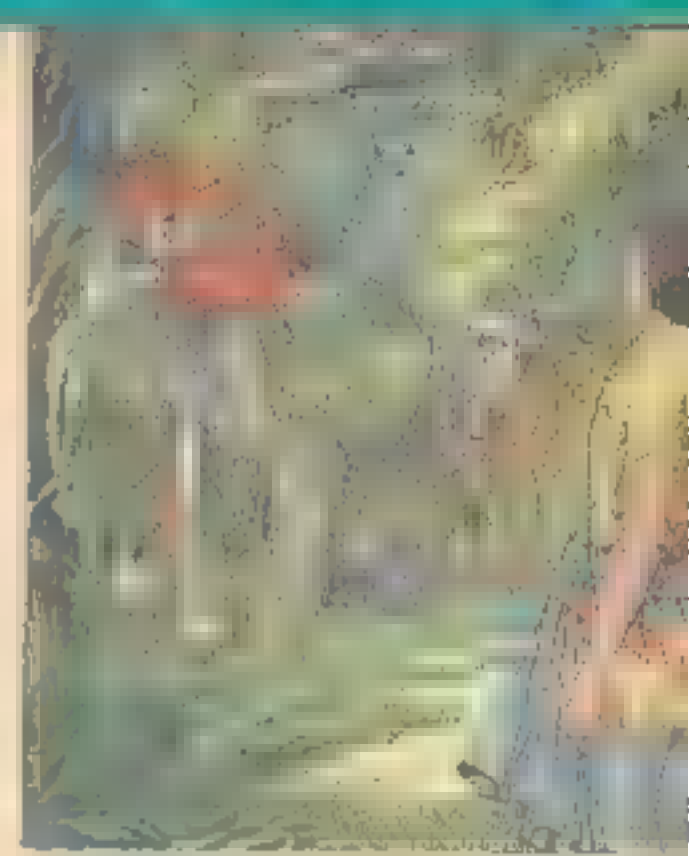
"भायण सर्व जण भरोवराकडे जायचे आहे, तू पुढे शेट काढीत चल." मायासरोवरेश्वर म्हणाला.

"जयशील बरोबर पायी रस्ता चालणार?" असे मकरकेतूने जयशीलकडे पाहिले.

"काचन माझ्यावरील येईल जयशीलला थोड्यावर बसवून ये!" मायासरोवरेश्वर म्हणाला.

कांचनमाला पुन्हा मायासरोवरात जाणार हे ऐकून बकिल होऊन जयशील मकरकेतूला म्हणाला— केतू! काचन-मालेला परत मायासरोवराकडे मला परत नाही मी कनकाक्ष महाराजांत बचन देऊन आहे, दोघां मुलाना परत येऊ येतो म्हणून मुक्त स्थितीत सापडली आहे, हिला पुन्हा त्या कैदेत नेऊन ठाकणे मला नाही!"

मायासरोवरेश्वराने सतापून जयशीलकडे पाहिले. त्याच वेळी कांचनमालेसुद्धा

मायासरोवराकडे पाहिले म्हणाली— "मी व मोठा भाऊ दोघांना जखलानून पळवून आणल हो गीण्ट लारी असली तरी आम्ही कोणाच्या कैदेत मात्र नाही मोठा भाऊ बरोबर नसेल तर मी एकटी कधी काय आईवडिलांकडे येणार? तुला अवघ असेल, तर तू म्हणतो आहेस तसे जाम्ही कैदेत असलो तर, आम्हां दोघांना प्रथम सोडविले पाहिजेस." असे म्हणत ती जयश्रीकडे पाईघाईने गेली आणि मायासरोवरेश्वराने हात पुढे केल्यावर ती धरून ती जयश्रीकडे जवळी.

"केतू, हे सर्व मला विचित्रच दिसत आहे या दोघांचे अपहरण आणि त्या

बंदी म्हणून राहता आहे परत एका गोष्टीचे त्याला भावचर्य वाटले ती गीण्ट म्हणजे तिच्या भावाला अपहरण करून घेऊन जाणाऱ्या सरोवरे-श्वराला कांचनमाला "माभा" म्हणून हाक मारते आहे. हे कसे काय? त्याच्या मनात ती जवळपास डोक्यात आगली.

"वर तर मायासरोवरेश्वरा! तू माझ्याहून जास्त दुशार व बलवान आहेस, हे माझ! आता तू माझ्या बाबतीत काय करण्याच्या विचारात आहेस?" जयशीलने विचारले.

"तू मला शरण आल्यासारखा बोलतो आहेस, त्यात लबाडी तर नाही ना?"

साले तो आपल्यावर जंगलात घोड्यात घालून आपल्या बरोबर आला. त्याला कोठे विसलो नाही तर त्या विचारांना काढले, कोण जाणे? जो मृत्यूमुखी पडलो, अस तर नाही वाटणार त्याला? हंसाच्या आपल्या बरोबर आपला बालमित्र देवधर्मा होता. त्याने आपल्याला रथातून खाली उडी टाकण्यापाहिजे होते काचनभालेला राचबायच्या पयल्यात आपण आपल्या जोडी देवाची काय त्याला वाटणार नाही?

जयशील या विचारात दकडें मग तिकडे घोडेस्वारांच्या नायक वीरसेन सिद्धसाधकाला जंगलात महाराज जंगलात उतरले होते घेऊन गेला. कनकास महाराजांनी साधकाला ओळखून अत्यंत प्रेमाने विचारले—“काय रे बाबा! तुमच्या बरोबर माझ्या मुलांच्या शोधार्थ जयशील गेला होता तो कोठे आहे? तो कित्येक दिवस तुमची पाहिणी व शेवटी निराश होऊन सर्व राज्य कारभार मध्यावर टाकून स्वतःच मुलांच्या शोधार्थ निघालो आहे.”

“महाराज! कुंवरजांना आणि राजकन्येला अपहरण करून घेऊन जाणारी अद्भुत रूप असलेली शक्तिशाली माणसे आहेत. ती मायासरोवर नावाच्या एका

सरोवरात राहतात. पाण्यात किंवा पाण्याबाहेर संचार येतो व राहता येते. त्यांच्या पैकी काही जणाना आम्ही पकडले आहे. त्यांचा राजा मायासरोवरेस्वर याला नरमक्षक जातीच्या लोकांनी पकडले होते. त्यानंतर तो हातात सापडला होता. परंतु निघटून पळून गेला त्यामुळे तसे आम्ही नुकसान सोप्यासारखे काहीच नाही. या मायासरोवरातच आणखी एका आमी राहणारा जलवृक नायक माझा दाम आहे त्याच्या मदतीने तो मायासरोवर कोठे आहे. आपल्याला कळेल.”

“असं!” म्हणत महाराजांनी माधकाच्या पाठीमागे दगडी तडा खांद्यावर घेऊन उभा असलेल्या जलवृकाकडे पाहिले म्हणाले—“तर मग जयशील कोठे आहे?”

“तो मायासरोवरेस्वराच्या दोघांनोकरांबरोबर त्या मायासरोवरेस्वराचा शोध काढीत हंसांच्या रथात बसून आकाशात हिडतो आहे. तो सरोवरेस्वर माझ्या दृष्टीस पडला होता, ही गोष्ट माझ जयशीलला नाहीत नाही.” सिद्धसाधक म्हणाला.

“हंसांच्या रथात?” असे म्हणत राजा व त्याच्या बरोबरचे इतर लोक चकित होऊन नायकाकडे पाहू लागले.

“हंसांचा एक नायक, विचारतां महाराज? हा जलवृकरास आणि हा जनमाणूस काय—आणखी तीन फूट उंचीची माणसं आणि प्रणिमक्षक वृक्ष काय—आपण शहराबाहेर एकदा पाऊल टाकले की एकेक डोळ्यांवर ग विव्दास होणार नाही असे प्राणी आणि वस्तू आम्हाला पहायला मिळाले. सिद्धसाधक म्हणाला.

इतक्यात काही अंतरावरच्या माडाबाजी कसला तरी आवाज आला. तेथे राजाच्या शिपायांबरोबर दोघे नरमक्षक मोठमोठ्याने बोलून काही तरी मागत होते. त्यांना काहीचरी समजत नाहीत असा आवाज

सरोवर, सर्व खोटे तर नाही ना?” जयशील चकित होऊन मकरकेतूला म्हणाला.

“पहिल्याने वृ घोड्यावर तर घेऊन सरोवरात पोचल्यावर कुला सर्व गोष्टींचा लुणासा होईल.” मकरकेतू म्हणाला.

जयशील पुढे काही न बोलता मकरकेतूच्या मार्गे घोड्यावर मायासरोवरेस्वराने जलमहाला चढायला सुरुवात केली. तो चालू लागला. त्याच्या पाठोपाठ मकरकेतूने घोड्याला जोराने धावविले. त्यावेळी जयशीलला सिद्धसाधकाची फार आदरणीय याली किती

आणि त्यांना जर वनमाणसावर यमून जंगलात फिरणाऱ्या भूताळरायाकडे, म्हणजे सिद्धसाधकाकडे नेले तर कळेल अस सांगत होते.

शिपाई त्यांना "तुम्ही कोण, कोठून आलात?" वर्गरे नेहमीचे विचारीत होते.

साधकाने एका सेनिकाला तिकडे पाठवून त्या दोघांना गोळावून सांगितले दोघा नरभक्षकांनी तमस्तार केला व म्हणाले— "आमच्या मांत्रिकांना सोडले तर आम्ही एक महत्वाचे सुपित सांगू!"

साधकाला वाटले की ते दोघे कोणती तरी महत्वाची मातमी पेंकत आले असावेत त्याने जलधक राक्षसाला, त्या दोघांना सोडून घेऊन सांगितले त्याने विवळ्याला म्हाताऱ्या मांत्रिकाला घट्ट आवळून बांधलेल्या दोऱ्या सोडून त्यांना एकेका हाताने धरून आणून साधकासमोर उभे केले.

"सागा तुम्हाला काय म्हणत आहे ते?" सिद्धसाधकाने त्या दोघा तर विचारले

"भूताळ प्रभू! तुमच्या हातातून निसटून पळून गेलेल्या मगरनोड्याला आणि त्या विलक्षण हत्तीवर यमून येणाऱ्याला धरून आणण्यासाठी त्याच्या शोधाचे हिडत त्यांना तुमच्यासारख्या एक दिसला त्याच्याद्वारे एक मुलगी-मूढा दिमली आम्ही त्या सर्वांना पकडण्यासाठी त्याच्यावर हुल्ला करण्याचा विचार केला परंतु त्यात आमचीच बूक होईल की काय वाटून आम्ही लपून बसलो तो विलक्षण हत्तीवर बसवला आणि तो मगरनोड्या त्या दोघांना हत्तीवर आणि घोड्यावर बसवून हांगराच्या बाजूने पळाले. आणखी एक सांगण्यासारखी गोष्ट म्हणजे हसरयातून उतरलेले काही पूर्वेच्या बाजूला धुमारे चार कोड दूर, कोणाकरिता माहीत नाही, आदी शुद्ध शोधीत आहेत." (क्रमशः)

नास्तिकाची श्रद्धाभक्ती

विकसादिन्याने हट्ट सोडला नाही

गला, श्रद्धा आंध्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मोम होऊन समभानान्या दिशेने जागला. पंढरा बसलेल्या वेताळ त्याला म्हणाला— "राजा! अश्वती नास्तिका-तरी भयू शकते किंवा आस्तिक तरी असू शकते परंतु नास्तिक असून अज्ञाशक्ती असणाऱ्या अवतारी गोष्ट भी तुला सांगता. लक्ष ऐक." असे सांगून वेताळ सांगू लागला.

एका गावी रामराव नाथाचे एक मुखवस्तू गृहस्थ रहात होते. ते दुःखी कष्टी गोरगरिवांना मदत करीत व त्यामुळे गरिबांचा कैवारी म्हणून त्याचा नावलौकिक त्या गावात परंतु गंमत अशी की देवावर मूलीच विश्वास नव्हता. नास्तिकच होते. देवळात जाऊन देवाची

पूजा करीरे गोष्टीवर विस्वास नव्हता. आपल्याला अस्य होईल तेवढी लोकसेवा करीत राहण्यातच जन्म सार्थक होतो, असे ते म्हणत.

एकदा रामरावांचा तुमरा मुलगा कोण- त्या तरी विविध रोगाने फार आजारी पडला. त्या गावातल्या एकादेखील वैद्याला किंवा डॉक्टराला रोगाचे निदान झाले नाही. रामरावांचे नातेवाईक व मित्रमंडळी येऊन म्हणू लागली—'तू आहेस नास्तिक! म्हणून देव तुझी परीक्षाच पाहतो आहे. देवासमोर उभा राहून पोकाडोत मारून घे आणि चूक कबूल कर. तुझा मुलगा बरा होईल.'

कधी अपमान केला नाही. कोणी विस्वास करीत नाही, म्हणून त्या अपराधाबद्दल पोटा-देणारा तो देव कसला? मी कोण- त्याही देवासमोर काही मागणे भागायला जाणार नाही." रामरावांनी सर्वांना स्पष्ट शब्दात सांगून टाकले.

रामरावांच्या वायकोला पतीचा हा हठीपणा आवडला नाही. तिने तबऱ्याला सांगितल्याशिवाय देवळात जाऊन मुलाला बर केल्यास एक हजार रुपये हुंडोत टाकीन असा नवस केला. परंतु त्याचा काही एक फायदा नाही. देवावरचा तिचा विस्वास मुळा उडाला. मध्यंतरी त्या एक अधिकारी पुरुष भाले धसून आभळघाना बुष्टी देतात अशी किवदंतી गावात पसरली. रामरावांच्या वायकोला वारलं की विचारून पहाव त्यांना आणि पतीला म्हणाली—'आपण छोटूला घेऊन जाऊन स्वामीजींना दाखवाव म्हणते!'

"मन्यामी आजार बरे करू लागले तर बंद हवेत कशाळा? ही सर्व लक्षादी आहे!" रामराव म्हणाले.

आपल्या विस्वासाप्रमाणे रामराव मुलाला कोणी वैद्य बरा करतो का पाहत गावोगाव हिटले. परंतु तो प्रयत्नही फुकट गेला.

एक वैद्य देशाटन करीत रामराव होते त्या गावी बाले. ते त्या दहा दिवसांच राहणार त्यांनी औषध दिल्यावर रोग बरा झाला नाही असे एकही उदाहरण नाही हे ऐकून गावातले लोक महा-भीषकाच्या दर्शनाला जाऊ लागले. राम-उबबुद्धा त्या महाभीषकाला मुलाला घेऊन गेले त्याने मुलाची ताडी परीक्षा करून तीन गोळ्या दिल्या व दररोज एक गोळी सांगितले.

पहिली गोळी घेतल्यावर मुलाने तोंड उघडले व बोलल्याचा कंठ लागला. दुसरी गोळी घेतल्यावर तो बोलू लागला. रामरावांनी मुलाला तिसरी गोळी दिली आणि महाभीषकाच्या दर्शनाला जाऊन म्हणाले—'वैद्य! आपण सामान्य माणूस असून फार पोर देवपुत्र्य आहात!

महाभीषक स्मित करून म्हणाले—'अहो! आपोष औषधी आहेत. त्यांचाच हा सर्व महिमा आहे. माझे योरपण जसे त्यात काही नाही. सामान्य बाजार इतर कोणीही बरा करतो. माझ्याकडे फक्त असाध्य रोगांसाठीच औषधे आहेत. म्हणून मी एका जागी रहात नाही देशसंचार करीत असतो आणि जेथे जुनाट असाध्य रोग आणि तेथे जाऊन औषध देऊन ते बरे करतो.'

रामरावांनी एक हजार रुपये देऊन त्यांचे पाप सरले व म्हणाले—'आज पर्यंत मी नाही, असे बालो. आपणच माझे देव!'

महाभीषकाने रामरावांना हात ठाविले व म्हणाले—'तुमचा देवावर विस्वास नाही का? तर तुम्ही देवाचे अवतार असा स्वामीजींचे दर्शन केलेले नाही से दिसते. देवाचे प्रत्यक्ष दर्शन हवे असेल तर त्यांचे दर्शन घ्यावे. मी त्यांचा भक्त आहे. त्यांच्या आज्ञेप्रमाणेच मी देशोदेशी हिटून ही सेवा करीत आहे.'

महाभीषकाने सांगितले म्हणून रामराव स्वामीजींच्या दर्शनाला गेले. परत आल्यावर

वायकोने स्वामीजींच्या दिपयी चवकशो केली. "ते जाहेत तुझ्या माझ्यासारखेच. परंतु त्यांना लोक देव मानतात. मला नाही कळलं. देवपुत्र म्हणावे तर त्या महाभीषकांनाच म्हणता येईल!" रामराव म्हणाले.

वेताळ संध्याकर गोष्ट सांगून म्हणाला- "राजा! रामरावांना आस्तिक म्हणावे की नास्तिक? देवतात टाकणारा भाणूस महाभीषकात देव पाहू शकला? महाभीषकाने- 'माझ्यात नाही, त्याचे दर्शन स्वामीजींतच घडेल' इतक्या स्पष्ट सांगितले असून त्या स्वामीजीत रामरावांना देव दिसू नये? या प्रश्नाची समाधानकारक उत्तरे माहीत असूनही दिली नाहीत तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची जभार शकले होऊन तुझ्याच जोळ लागतील."

चिकमादित्य म्हणाला- "देव कसा असतो याला काही प्रमाण

नाही. देवाचे रूप निरनिराळं पाहून इतरांनी वर्णिलेल्या रूपाला मानलं नाही, एवढेच नव्हे इतर मतामुषायांना 'नास्तिक' म्हणायलासुद्धा भाग्यपुढे पाहिले नाही. परोपकार रामरावात थोर गुण होता. देवावर ज्याचा पूर्ण विश्वास असतो ते आपल्या सर्व धन्या वाईट कर्मांचा भार देवावरच टाकतात. रामरावांना ते नव्हते म्हणून ते नास्तिक ठरले. नवस करूनही जो रोग देवाच्या हातून बरा झाला नाही महाभीषकाने करून दाखविला. म्हणून त्यांच्यात त्यांना देवाचे दर्शन घडले. लोक स्वामीजींच्या दर्शनासाठी त्यांच्या शोषार्थ त्यांच्यात रामरावांना एक भाणूसच दिसला. त्यात वाकते काहीच नाही."

अशातऱ्हेने राजाचे मीन भय होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा जाडाला जाऊन लोंबकळू लागला

(कल्पित)

जीव घेणारी विद्या

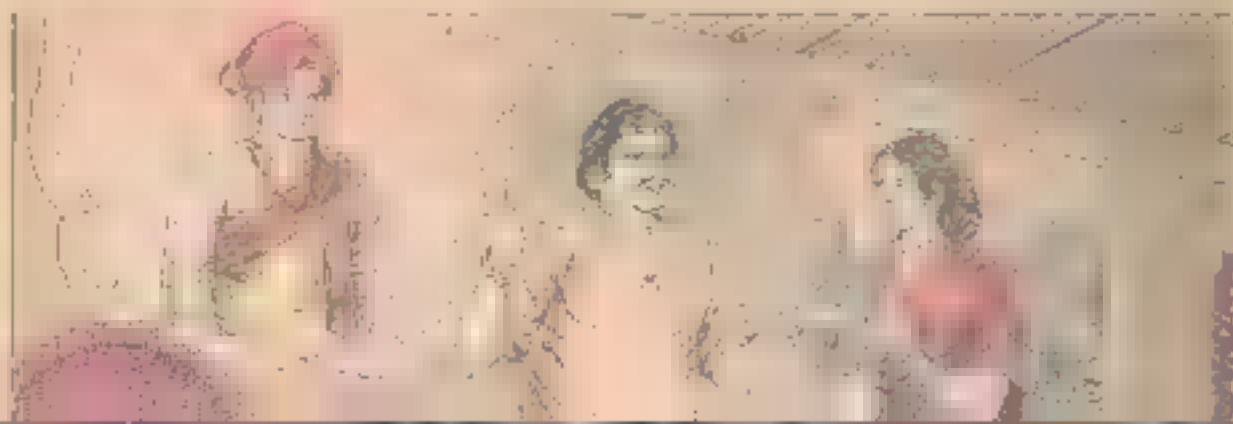
एका गावात विठू नावाचा एक गवळी रहात असे. गाई एवढेच काय ते त्याचं सर्वस्व होते. तो दररोज त्यांना चरायला जाई. झाडावर नाहीतर उचवटपावर तो राजवीत स्वतःची करमणूक करी. गाईचे हस विठून स्वतःचा उदर निर्वाह करी.

एके तो एका झाडावर बसून पावा वाजविण्यात निमग्न झाला. त्याला थोड्या अंतरावरून वाघाची डरकाळी ऐकू आली. तो चवकलाच त्याने गाई जरात होत्या त्या बाजूला वळून पाहिले, त्याला एक अपूर्व दृश्य दिसले ते पाहून तो थक्कच झाला. त्याच्या चारी गाई एका चारीबाजूला उभ्या राहून त्याला शिंगांनी भोसकत होत्या आणि वाय स्वतःचे रक्षण तेथून निसटून जाण्याच्या प्रयत्नात होता. परंतु गाई

अडवून उभ्या होत्या, पळून काढाय नव्हत्या. शेवटी त्यांनी ठार.

विठूला आपल्या गाईचा पराक्रम पाहून आनंद. तो गाईचे कौतुक करीत गाई असे काहीच घडले नाही अशातऱ्हेने पुन्हा शांतपणे चरू लागल्या.

त्यानंतर काही दिवसांनी विठू रात्री त्या प्रदेशात पडलाच नाही आणि कुरणं वाळून गेली. त्यामुळे गाईंना गवत मिळतनासे झाले. त्यामुळे गाई वाळू लागल्या. गवताअभावी गाई वाळत चाललेल्या न पाहिल्यामुळे विठू त्यांना हाकीत दूरच्या डोंगराळ प्रदेशात घेऊन गेला. त्या भागात गवत खूप वाढलेले होते. परंतु ते चरायला त्या प्रांतात गाईच नाहीत हे पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. तेथून अर्ध्या मैलावर एक गाव होते तेथे तो गेला आणि त्याने

गुरं पुन्हा परत येत नाहीत! म्हणून आम्ही आपल्या गाईगुरांना त्या बाजूला जाऊच देत नाही तुमुडा जवळपास गवत मिळेल तेवढ्यावरच भागव, तुला नावध करून ठेवावे, म्हणून सांगतो." गावकरी म्हणाले

"माझ्या गाईच्या वाटला वाय असो की सिंह, कोणी जाणेच नाही. त्यांना स्वतःचे करसा येते या गाई सामान्य गाई नाहीत! त्या सवें मिळून एक नुटीने आपलं रक्षण करतात." विठू म्हणाला.

गावकरी विचार लागले, काय गप्पा मारतो आहे? पाचो इकडची परिस्थिती माहीत नसावीसे दिसते. मूर्खासारखा गाईना त्या कुरणात सोडेल आणि कायमचा गाईना मुकेल.

वास्तविक गोष्ट निराळीच होती. त्या डोंगरापलीकडच्या शाहीत किंगू वंरड नावाचा गुरे चोरणाऱा एक अहम चोर रहात असे. बाघा-सिंहासारखे त्याला ओरडता येत असे. तो गवतात लपून राहून बाघासारखा डरकाळ्या फोडून गावकऱ्यांना पळवून लावी व मग त्यांच्या गाई डोंगरापलीकडे पळवून नेऊन गुरांच्या बाजारात विकून टाकी. अशा तऱ्हेने त्याने पुष्कळ पैसे जमविले होते.

एवढेच माहीत होते की त्याच्या गाई बाघा-सिंहाला भीत नाहीत.

सिम्बा बरेडाला कित्येक दिवसांपासून गाईगुरे पळवून घ्यायला मिळाली नव्हती. म्हणून तो काय करावे या विचारात पडला होता आणि अशा परिस्थितीत त्याला कमाळीचा आनंद. विठूच्या गाई कुरणात शिरलेल्या दिसल्या. गाई साकलपिऊन पुष्ट झालेल्या होत्या. त्याचा मालक विठू एका साडावर निश्चितपणे बांसरी वाजवीत होता.

सिम्बा बरेडाने त्या गाई पळवून घ्यायचे ठरविले. त्याने गूप विचार करून कोणत्या झाडीत लपून राहल्याने यशस्वी होऊ हे ठरविले आणि दुसऱ्या दिवशी त्या जागी गाई चरायला येण्यापूर्वीच तो लपून बसला.

विठूच्या गाई त्याच बाजूला जाऊन चरू लागल्या. विठू साडावर बसून पाचा वाजवू लागला. घोड्या वेळाने बाघाची डरकाळी ऐकू आली. परंतु तो घाबरला नाही. त्याची नजर गाईवर होती. गाई त्याच्या कल्पनेप्रमाणे डरकाळी ऐकू आली त्या दिशेला वळून बाघाला तोंड दाखवता जणूकाही पवित्र्यात ठम्या राहिल्या. विठूने बाजवायचा ब्रद केला आणि काय होते ते दृश्य पाहण्यासाठी होऊन बसला.

मध्यंतरी सिम्बा बरेडाला पाहून आश्चर्य वाटले की गाई डरकाळी ऐकून नभून तो लपला होता त्या बाजूलाच पुढे येत आहेत. गाई बाघाची डरकाळी ऐकून भीत नाहीत हे पाहून त्याने सिंहासारखे गर्जून पाहिले.

परंतु सिंह गर्जना ऐकून सुद्धा गाई मागे फिरत नव्हत्या. उलट गुरांनी जमीन ठकरू लागलेल्या त्याला दिसल्या, जणूकाही सिंहाला आव्हान करीत म्हणत होत्या, असेल घाडस ये पुढे! आज तुम्ही शेखी जिरवितो चांगली!

सिम्बाला कळायला आता वेळ लागला नाही की गाई पळवूच जायच्या तर दूरच,

तेथेच राहण्याचे ठरवून आवश्यक ती व्यवस्था केली

त्या गावात गाई होत्या, परंतु पीष्टिक चारा आणि गवत न मिळाल्याने त्या वाळलेल्या होत्या.

"डोंगराच्या पायथ्याशी एवढे गवत असता गाई वर्षानुवर्षे आयला प्यायला मिळाल्यासारख्या कां? नवीत नावेत बसून प्रवास करीत असता तहानेने जीव नासावीस करून घेतल्यासारखेच हे झाले!" विठूने गावकऱ्यांना विचारले.

"बाबा रे, आता आम्ही काय सांगू? डोंगराच्या चारी बाजूला जी कुरणे आहेत त्यात बाघ वगैरे जंगली जनावरे येऊन

त्या आपल्यावर तुटून पडणार. आपलाच कपाळमोक्ष होणार. तो इतका म्हाला की त्याच्या सर्वांगीत्या काम सुटला. त्यानंतर तो आवाज बदलून एकदा वाघासारखा तर एकदा सिंहासारखा ओरडू लागला. त्याने निरनिराळ्या रानटी जनावरांचे आवाज काढून ओरडून पाहिले. तरी काही कायदा झाला नाही.

परंतु त्या हरकाळ्या ऐकून गावाच्या अवळपास असलेली जनावरे मॅरावेरां पळू लागली आणि जी गुरे मोठ्यात बांधलेली होती ती दावीं तोडून पळू लागली.

गावकरी आपल्या गुरांना आवरायला धावले. तेवढ्यात विठू गावात धावत आला आणि त्यान घडलेली खरी स्थिती आपल्या सभ्यांना समजावून सांगितली. म्हणाला-

माझ्या गाईंनी त्या बाघासिंहाना धरले आहे. तुम्ही म्हातऱ्या पहा!" काही लोक धाडस करून ते पहायला गेले. विठू त्यांना घेऊन झिग्याला गाईंनी कोडोत अडविले होते तेथे जाऊन बघला.

"कोठे आहे रे बाघ विठू?"

"तो इतक्या सहजा बाहेर येईल का? कारण बाहेर आला तर त्याच्या चिघड्या भाड्या गाई उडविणार नाहीत का? तुम्ही त्या झाडीत दगड फेका बाघासिंहासारखे ओरडणारे स्वापद बाहेर येईल!" निठुने त्यांना सांगितले त्याप्रमाणे गावकऱ्यांनी झाडीत दगड फेकायला सुरुवात केली. तेव्हा ओरडत झाडीबाहेर रक्तपटाळ झालेला झिग्या आला आणि गाई त्याला वाट दाखवून बाजूला सरकल्या. झिग्या पाय त्यांची माफी मागू लागला.

गावकऱ्यांना तेव्हा कळले की गाईंना बाघासिंहानी झालेले नसून झिग्याने त्यांना पळवून नेले होते. त्यांनी संतापून झिग्याला उडवून काढला. त्या दिवसापासून विठू त्या गावाचा प्रमुख झाला. त्यानंतर गावानच्या गुरांना बरायला कुरणे खुली झाली.

उपदेश

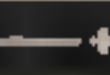
जयराज खोमंतापेकी एक प्रमुख होता. एकदा त्याच्याकडे एक भिक्षुक आला. त्याला पाहून जयराज म्हणाला-"या या! आपलाच हात पाहतो आहे." भिक्षुकाना वाटने की मोठी दक्षिणा मिळणार आहे. जयराज मोठ्या उत्साहाने हातू लागला-"जहो, हा हात! दोन लाख खर्च कराने लागले मला!"

"उरीच पहा. कसा सुंदर व बळकट हा हात आहे." भिक्षुक म्हणाला. त्यानवर जयराजाने आपला हात आपल्या भिक्षुकाला स्वतः दाखविता पोवडी ती तिजोरीच्या खोलीत घेता आणि तिजोरी उघडून तिच्यातील त्याचे संभव त्याने दाखविणे हे जयराज्या धोनीत नेऊन बांदीची भांडी आणि कोठरात नेऊन धान्य

"आपल्या पन्तकावर व जख्खुंवा बरवडला." भिक्षुक म्हणाला.

त्यानंतर जयराज भिक्षुकाला पन्तात घेऊन गेला आणि म्हणाला-"हे गरी संभव मो मेहनतीने, काम भोक मागून कोणासमोर होत नाही, काय कळते?" नंतर उघडून म्हणाला-"या वारेने तुम्हाला आयला हरकत नाही." भिक्षुक तोंडाबाटे एक शब्दही न उच्चारता निघून गेला.

देवळासाठी चंदा

रामपूरचा जमिनदार पहिल्यांदा पहिल्यांदा चिक्कू होता तो लोकात मिळून मिसळूनही रहात नसे. त्याची आयको अगदी निराळी होती. देवळासाठी होती.

एकादा त्या गावच्या रामाच्या देवळाचा जीर्णोद्धार करण्याचे देवळाच्या विश्वस्तांनी ठरवून रामनवमीच्या उत्सवात या शुभ-कार्याचा आरंभ करण्याचेही ठरविले त्यांनी. कामासाठी चंदा वसूल करण्याची योजना आणवली. विश्वस्त मंडळी सर्वात आधी जमिनदाराच्या घरी आली. जमिनदारसाहेब देतीलच या गोष्टीची खात्री नव्हती.

विश्वस्तांनी चंदा मागितला तेव्हा जमिनदाराने नकार दिला नाही, थोडे शब्दात म्हणाला—“चंदाच ना? केव्हाही येऊन घेऊन जा. सगळ्यांच्या कडून मागून आल्यावर माझ्याकडे या.”

विश्वस्त म्हणाले—“हे पहा, तुम्ही पहिल्याने चंदा दिलात तर पुढचा भावकाय शांतून इतर देणार. नाही तर पायरीन चढू शक्यचे नाहीत.”

जमिनदार थोडावेळ विचारात पडला म्हणाला—“थर तर नायावर लिहा एक हजार रुपये. परंतु ही रक्कम मी आताच नाही देणार.”

“धन्यवाद! आपण दिलात की पुरे. परंतु एक विनंती आहे. आपण मेहरबानी करून गावातल्या बैठकीच्या जागी अवजय पावे तेथे सर्व लोक जमणार आहेत. गाव कामासाठी, चंदा कसा वसूल करायचा, कोणाकडून किती मागायचे, हे ठरणार आहे. सर्वांसमक्ष आपण वेळ केलेली रक्कम आम्ही जाहीर करू. त्यानंतर कोणाला करायला स्वतः मिळणार नाही.” प्रमुख विश्वस्त म्हणाले.

जमिनदाराला वाटले त्यांना लगेच रक्कम काढून देण्याची गरज नाही.

त्यानंतर विश्वस्तांनी जमिनदारांच्या पत्नीला भेटून जमिनदारांनी दिलेल्या वचनाची गोष्ट मागून त्यांनी वचन लवकरात लवकर पुरे होईल असे काही करता आले तर करण्यास विनंती केली. तिला जमिनदाराच्या स्वभावाचो चांगली जाणून होती. दिवसे दिवस जमिनदार स्वच्छिन्न पाळीय असे. म्हणून तो विश्वस्तांना म्हणाला—“तुम्ही पाळवी करण्याचे नाही, वचन पुरे करविण्याची दारी माझ्यावर टाका. कसे मी पाहीन पुन्हा विचारण्याची भाई मात्र नका.”

“वहिनी! आम्ही तुमच्या आज्ञेवाहेर का जाहो? अहो, जमिनदारसाहेबांनी सर्वांसमक्ष रक्कम दिली तर इतर लोकांकडून वसूल करणे सोपे जाईल, एवढेच नाही तर वसूल करणे किती कठीण आहे, हे तुम्हाला सांगायला का?” विश्वस्त म्हणाले.

तिने थोडे थरविले आहे. ते सांगून म्हणाली—“तुम्हाला बैठकीच्या जागीच पुरी रक्कम मिळेल अशी युक्ती करते! म्हणजे काय ना?”

त्या दिवशी संध्याकाळी ठरल्याप्रमाणे चौकातल्या ओटघावर जमिनदाराच्या अप्पसतेखाली गावकऱ्यांची सभा झाली. विश्वस्तांच्या प्रमुखाने सभेत जमिनदार-

साहेबांनी देऊ केलेली एक हजार रुपयांची रक्कम जाहीर करून त्यांचे आभार मानले व सर्वगोळा सळता हातात चढा देण्यास विनंती केली. नंतर जमिनदारगळंडे वळून म्हणाला—“आपण सर्वोत्तमक्ष शुभारंभ करण्याची कृपा करावी!”

जमिनदारीला चकूनसुद्धा वाटले नाही की सर्वोत्तमक्ष त्याला, रक्कम देण्यास सांगण्यात येईल तो थोडा चपखला. तरी स्वतःला सावकून म्हणाला—“ठीक आहे, घरी येऊन घेऊन जा!”

जमिनदाराच्या हाते की पकून निघतांना तो नेहमी दहाची नोट पिशात ठेवीत असे ती पुढे करून घायी रक्कम घरी येऊन जायला मांगला येईल म्हणून त्याने पिशात हात धालून पिशातले कागद बाहेर काढले. कागदांवरीवर नोटांचे एक पुडके होते. सर्व शभराच्या नोटाच होत्या मोजून पहिल्या त्या वरोवर दहाच निघाल्या

“वा. वा! जमिनदारसाहेब पुरी रक्कम घेऊन आले आहेत. आपल्या गावातले

असे म्हणत विस्वस्त प्रमुखाने टाळ्या वाजवून आपला आनंद व्यक्त केला. त्याच्या पाठोपाठ सर्व लोकांनी टाळ्या वाजवून जमिनदारसाहेबांचे अभिनंदन केले.

जमिनदार असा काही कोडित भाषटला की त्याला हजार रुपये देण्याव्यतिरिक्त काही मार्गच उरला नाही. त्याने ती रक्कम दिली. त्यानंतर चढाच्या भराभर वसूल आल्या

जमिनदाराने घरी गेल्यावर बायकोला विचारले—“काय ग माझ्या पिशात एक हजार रुपये कोठून आले? तू ठेवले होतेस का?”

“होय तर! मी कुठाला मांगायला विमरले, तुम्ही निघण्यापूर्वीच एका कुठाने येऊन एक हजार रुपये आणून दिले. ते मी तुमच्या पिशात ठेवले होते. परंतु कामाच्या गर्दीत मी मागायला विमरले. दरोडार होते ना सर्व एक हजार?” जमिनदाराच्या बायकोने विचारले

शेरस शेर

एका श्रीमंत माणसाने दागिने करण्यासाठी एका सरफाला काही रुपये दिले. दागिने तयार झाले. सरफाला त्या श्रीमंताकडून आणण्या जाऊन रुपये मिळानेसाठी होते. तो श्रीमंत माणूस म्हणाला—“मी आठवे रुपये माझ्या गावाच्या हाती पाठवून देतो. तुम्ही हात दागिने पाठवून द्या.” सरफ म्हणाला—“मी तुमच्या गावाला नाही. श्रीमंत म्हणाला—“अहो, जो आठवे रुपये आणून येईल तोच माझा माऊ!

ते संभाषण एका नवाडाने ऐकले होते. दुसऱ्या दिवशी आठवे रुपये सरफाला आणून दिले आणि दागिने परतवले परंतु त्या श्रीमंताचा वादल्या दिवशी संभाषणावर आठवे रुपये देऊन दागिने घेऊन गेला होता सरफाने माणसाकडून आठवे रुपये घेतले आणि माझ्या मुलामा काही नकली दागिने आणत त्या नवाडाला दिले.

आगीची भीतो

रूपराम नावाचा राजा एक योग्य प्रजा-
वत्सल राजा होता, परंतु काही गोष्टी-
ंकर त्याचा अंधविश्वास होता. त्याच्या या
अंधविश्वासामुळे त्याला व इतरांना
कार वास होई.

एकदा रुपरामला पहाटे एक स्वप्न
पडले. स्वप्नात अग्निनारायणाने वक्षो-
देऊत राजवाड्याकडे तीक्ष्ण दृष्टीने पाहिले
पडोपाड राजवाड्याला लागली
आणि मोठमोठ्या ज्वाळा येऊ लागल्या

रूपराम मोठ्याने ओरडला—“आग,
आग! वांचवा!” त्याच ओरडण ऐकून
लोक धावले. राजाची ओप सोडली होती
आणि सर्व लोक गर्दी करून जमा झालेले
पाहून राजाला कळेना की लोक कशासाठी
जमले आहेत. लोकांनी तो ओरडला
असल्याचे सांगून “तुम्हाला स्वप्न विप्न
पडलं होतं का?” विचारलं. तेव्हा राजाला

स्वप्नातली गोष्ट आठवली. त्याने आपल्या
मंत्र्यांना बोलावून त्याला पडलेल्या स्वप्नाची
गोष्ट सांगितली. प्रधान
म्हणाला—“महाराज! यात विशेष
व्याख्यान काहीच नाही.”

म्हणाला—“प्रधान, पहाटे पडलेले
स्वप्न कधी खोटं होत नाही!” असे
सांगून त्याने आज्ञा केली की कोठेही
विस्तव पेटविता कामा नये व एकदेसील
दिवा लावता कामा नये.

राजपरिवारातल्या सर्वांसाठी वाहेरून
संधाक करवून मागविण्यात आला. म्हणून
राजाला व राजाच्या पड्यावर लालेले पदार्थ
जाणे भय झाले. रात्री सर्व
कालोत्त. म्हणून वाड्यात हिडणे फिरणे-
देखील अशक्य झाले. मितोशी, दाराशी
किवा परस्परांशी टक्कर होऊन पडले
देखील.

को या परिस्थितीतून वाहेर निघायला
मार्ग काय? दरवारी जादुगार सोमनाथने
दरवारी पुजाऱ्याला भेटून आपली युक्ती
सांगितली. म्हणाला—“दादा! परेश नावाचे
माझे काका दुसऱ्या राज्यात राहताना
ते माझ्यासारखेच जादुगार आहेत. मी
त्यांना बोलावून आणून महाराजांची
त्यांची भेट घालून देतो. त्यांनी अग्नि-
नाशयण्याला केलं आहे असे
महाराजांना सांगू या. जादू करून
सिद्ध करून दाखविलेला म्हणजे महाराजांचा
विश्वास बसेल. नंतर राजवाड्यात
उभा राहिलेला सोडवायला मार्ग
येईल.”

सोमनाथने सुचविल्याप्रमाणे परेशला
दरवारात आणण्यात आले. त्यापूर्वी पुजा-
ऱ्याने महाराजांना भेटून परेशाने अग्नीला
वश करून घेतल्याचे सांगितले होते. परेशाने
आपल्या मंत्रशक्तीचा प्रयोग दाख-
विण्याची सर्व तयारी केली. त्याने आपल्या
पिशवीतून एक काचेची चिमणी काढली.
तिचे परचे तांदूळ दोन ईंच व्यासाचे होते.
टेबलावर एक मेणबत्ती पेटवून तिच्यावर
ती चिमणी ठेवण्यात आली. मेणबत्ती थोडा
वेळ जळून विशाली. तेव्हा चिमणी काढून
मेणबत्ती पुन्हा पेटविण्यात आली पुन्हा
तिच्यावर चिमणी ठेवल्यावर मेणबत्ती
विशाली हा प्रयोग करून परेश सर्वांना
म्हणाला—“जो माणूस चिमणी असेपर्यंत

मेणवती जळत ठेवील ती मुयर्गमुद्रा घायला तयार आहे!"

परंतु कोणीच पुढे आला नाही.

राजाने आपल्या दरबारी जादुगराला विचारले—"सोमनाथ, पाहूतोस काय? प्रयत्न करून घ्या!"

"महाराज! ही जादू नाही ईश्वराच्या अनुग्रहाशिवाय अग्निनारायणाला वस करून घेणे होणार नाही कदाचित कोणी तरी योगी पुरुष असावेत!" सोमनाथ म्हणाला.

"होय महाराज! मी योगसाधना करून ईश्वराच्या करून घेतलं आहे. सिद्धी त्याच्याकडूनच प्राप्त झाली आहे. हा पहा यावर तो मज लिहून ठेवलेला आहे!" असे म्हणत परेशने आपल्या पिशवीतून लोखंडी पत्रा काढून दाखविला त्यावर कोणत्यातरी चिचिर्ष लिपीत काहीतरी लिहिलेले होते तो पत्रा मंड्याच्या काकतीचा होता ना चिमणी-वरच्या बाजूला ठेवून चिमणीच्या आतल्या

पेटविली. या वेळेस मेणवती जळत राहिली परंतु पत्रा काढून घेतांच ती विसरली.

तेव्हा पत्र्याचा महिमा लक्षात आला. राजा व दरबारी सर्वांनी मान डोलवून ती मान्य केला. परेशने तसे अनेक पत्रे पिशवीतून काढले. ते राजाच्या हातात देऊन म्हणाला—जेथे आग लागण्याची भीती बसेल तेथे हा लावून ठेवला तर आग लागण्याच भय रहात नाही.

त्यानंतर राजवाड्यात पुन्हा संपाक होऊ लागला व दिवे लागले. जादूचा प्रयोग सोमनाथने स्वतः केला होता चिमणीच्या मेणवती पेटविल्यावर ती आतला प्राणवायू असेपर्यंत जळते व तो संपताच हा एक नैसर्गिक नियम आहे. परंतु परेशने चिमणीचा अर्चा भाग पत्रा लोखंड ठेवून विभागला तेव्हा एका भागातून प्राणवायू नसतली हवा निघून जाई आणि दुसऱ्या भागातून ताजो हवा आत जाई आणि मेणवती न विजता जळत राही

अमाचे फल

चीन देशात होणारी नदीच्या बाजूला एक दगडीकोळशाची खाण होती त्या खाणीतून पिंग व चिन या नावाने दोघे मजूर कोळता खणून आणत आणि विकून उदरनिर्वाह जालवीत

एके दिवशी ते दोघे खाणीच्या दोन्ही बाजूला काम करीत असता कोळशाचा एक मोठा तुकडा तुटून पिंगच्या पायावर पडला व त्या खाली पिंगचे चिरडलं गेलं.

चिन जगेच पिंगला सारायावर उचलून घेऊन गेला पिंगचे दोन्ही पाय गेले आता त्याला स्वतःचे पोट भरणे कठीण जाऊ लागले.

एके दिवशी पिंग आपला मित्र चिन घाला म्हणाला—"मित्रा! मला खाणीच्या घेऊन जा मी खाणीच्या देवीला, तिने मला असा लजडा करून का ठेवला, विचारोनं!"

चिनने पिंगला खाणीजवळ पोचविले पिंग जोराने ओरडून म्हणाला—"हे खाणी-तऱ्या देवी! तूच माग, पोट कम भरवयचं?" खाणीतून उतरत आला नाही परंतु अकस्मात एक गाठोडे पिंग सगोर पिंगने मोडून पाहिले त्यात मोन्याच्या गिनी हात्या

तोपर्यंत चिन पिंगविषयी सहानुभूती दाखवी. परंतु तेव्हापासून पिंगचा हेवा वाटू लागला त्याचे पाय तुटले तर काय झाले? त्याला मेहतली शिवाय उदरनिर्वाहाच मिळालं. हेवा वाटण्याचं तेच होतं. दुसऱ्या दिवशी खाणीत गेल्यावर चिनने पहार कुदळ दूर फेंकली आणि मोठ्याने ओरडू लागला—"देवी! मलादेवीला घेऊन व सुखाने आयुष्य घालविण्याचा काही मार्ग माग."

साणीची देवी चिन्ना देऊन म्हणाली—“बाबा रे! तुला कोणती उणीव आहे? तुला मेहनत करून पोट्यापुरते मिळते आहे ना?”

“माते! मी अशी मेहनत किती दिवस करू शकत नाही? मला मुळा घेताच साठा दे, मी मुझे उपकार कधी दिसणार नाही.” चिन्न म्हणाला

“तू पिंगसारखं स्वतःच काही घालवून बसायला तयार आहेस का?” देवीने विचारलं.

चिन्नने होकार दिला. तेव्हा म्हणाली—“तू घरी जा आणि मुलाच्या डोक्यात दोळे घालून पाहू लाग. त्याला नऊ वेळा उचक्या आल्यावर मरेल, तू त्याला भाणूनगला दे.”

चिन्नने विचार केला, मुलं आपल्या पोटी जळतगीतलं, परंतु पोटाचा असा सोपा मार्ग काही निघणार नाही. असा विचार करी घरी गेला. त्याचा चार वर्षांचा मुलगा खेळत होता. चिन्नने त्याला उचक

घालून त्याच्याकडे पाहू लागला. त्याला उचक्या सुरू आल्या. पाच वेळा त्याला उचकी लागल्या नंतर मुलाच्या तोंडावर पिवळी डाळक दिसू लागली. चिन्ना वाटलं की त्याचा मुलगाच सोन्याचा सजिना होणार आहे. चिन्नने त्याच्याकडे पाहण्याचे बंद करून खाणीकडे घावला. चिन्ना मुलाला उचक्या पायच्या बंद आल्या व तो पहिल्यासारखा खेळू लागला.

चिन्ना पाहून साणीतली देवी हसू लागली. म्हणाली—“तुला धन देण्याची शक्ती असती तर मी पिंगचा पाय तुटू दिला असता? कोणो तरी ही साण सरकारकडून कंशाटावर पेंतली आहे. त्याने मला भेट म्हणून ते माळोडे टाकलं होतं. माग्य चांगलं होतं म्हणून त्याला ते मिळालं. चिन्न, एक गोष्ट लक्षात ठेव, तुझ्या डोक्यातच सजिना भरला आहे. सोन्या-तुझा मुलगा महात्तरपणी तुला मदत करील.” असे सांगून देवी अदृश्य झाली.

नहल्यावर दहल्या!

बंद म्हणजे मत्तोतून जात होतं त्यांना कोकिलेची ‘कुक’ ‘कुक’ आरडणे ऐकू आले त्याला वाटलं की ‘कोकिलेच्या गळ्यातल्या वज्राच्या’ आवाजाने कोकिलेचे आवाज येत असावा

कोकिलेना चिरवये असे त्याच्या मनाने आलं त्याच आवाज काढून तो ‘कुक’ ‘कुक’ तो आरडू लागला. पण निघ्याणी नदावाच नावण्याने उगविले आणि आरडू देवटी उभून आरडणे वर बसले वर निघून गेले.

गळ्याच्या टोकामास मिळ घडूनाना भेटना बहु त्यांना म्हणाला—“माता गळ्यातून येत असना एका कोकिलेचा विजयविजय.

ते ऐवून खड म्हणाला—‘म्हणजे! त्या कोकिलेचाच आवाज समजून त्या आवाजाने कधी गडून ‘कुक’ ‘कुक’ होतो

विद्यारा मौलवी

हातून अल रशीद जेव्हा उगदाद येथे झालीफा होते त्यावेळी राज्यात एका मौलवीसाहेब होते. चौवीस विद्यार्थी शिकत असत मौलवीसाहेब फार निष्ठुरपणे मुलांना सूर्यास्त झाल्यावरही कधी कधी एकेक बसवून शिपावीस त्याचा हा निष्ठुरपणाच शेंबटी त्यांच्या वाड्याला काढत झाला.

एके दिवशी मौलवीसाहेब शिक्यायला मुरु करणार, नितळसात चौवीसचे चौवीस विद्यार्थी तळून उगे राहिले आणि म्हणाले- "मौलवीसाहेब! आज आपला चेहरा पिवळा का हो दिसतो आहे?"

मौलवीसाहेबांनी त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. कारण त्यांची तब्येत बिघडली नव्हती, छान होती. म्हणून मुलांना दरडावून म्हणाले- "मूखांनी! तुम्ही आपापली पुस्तके उघडून वाचू लागो!"

परंतु विद्यार्थ्यांचा नायक मौलवीसाहेबांच्या अमदी जवळ जाऊन आवा-
आव म्हणाला- "मौलवीसाहेब! खुदा की कसम, आपला चेहरा हळदीसारखा पिवळा झाला आहे आपली तब्येत घरी नसेल तर आज मी शिकवितो."

इतर विद्यार्थ्यांनी आपल्या गडक्या नेट्याने मौलवीसाहेबांना दगडविले की त्यांनी विद्यांनी घेतली नाही तर घरी येऊन पडतील की काय?

तेव्हा मौलवीसाहेबांना वाटले, कदाचित शरीरवरच आपली तब्येत घरी नसेल. तरी त्यांना आजारी असल्यासारखे मृत्तीच वाटत नव्हते. परंतु ती आजारी वाहेर दिसत नसला तरी काय कोणाम ठाऊक एकाएकी दुखणे कसे उलटेल हे सांगवत नाही. म्हणून त्यांनी शिकविण्याची जबाबदारी विद्यार्थ्यांच्या प्रमुखावर टाकली आणि घरी

निघाले. "जाऊन त अथरुणावर गेल आणि वायकोला म्हणाले- 'मला कावीळ झाल्यासारखे दिसत आहे मला काढाविडा करून दे!'"

थोड्या वेळाने विद्यार्थ्यांचा प्रमुख मौलवीसाहेबांच्या घरी येऊन मौलवीसाहेबांच्या हातात चौवीस दीनार देत म्हणाला- "मौलवीसाहेब आपल्या नागि-
रानीने औषधपाण्यासाठी बदा वसूल करून माझ्या हाती ही रक्कम पाठविली आहे! ही आपण स्वीकारावी."

ते ऐकून विद्यार्थ्यांविषयी मौलवीसाहेबांच्या मनात प्रचार वास्तव्याची भावना उत्पन्न झाली. मौलवीसाहेबांनी त्या दिवशी शाळेला सुट्टी दिली परंतु त्यांना विद्या-

व्यांनी ती रक्कम सुट्टीसाठी चंदा म्हणून वसूल केली असल्याचे माहीत नव्हते.

ते पैसे पाहून मौलवीसाहेबांना आनंद झाला हे खरे असले तरी त्यांना आपण आजारी पडलोच का, याबद्दल स्वतःवर राग आला परंतु गंमत अशी विद्यार्थ्यांचा प्रमुख मौलवीसाहेबांच्या घरी जाऊन म्हणाला- "मौलवीसाहेब! खुदाची गेहू-
रानी आपल्यावर असू या. परंतु आज आपला चेहरा कालच्याहून जास्त पिवळा दिसतो आहे!"

मौलवीसाहेब घाबरले आणि विचार करू लागले, काहीतरी चांगला इलाज कोला पाहिजे. म्हणून मुलांकडून मिळालेली रक्कम त्यांनी औषध पाण्यासाठी खर्च कर-

ण्याचे उरविले ते विद्यार्थ्यांच्या प्रभुत्वाला म्हणाले— "हे म्हण बेटा, आठेची जबाबदारी तुलाच ममालाची लागेल!"

एक आठवडा गेला विद्यार्थ्यांचा प्रमुख आणखी चौकोश बोनार बसूल करून घेऊन आला आणि मोलवीसाहेबांच्या हातात देत म्हणाला— "आपल्या अधिपत पाण्यासाठी सर्व मुलांनी ही रक्कम बसूल करून दिली आहे. आपण मेहरबानी करून ही घ्यावी."

मोलवीसाहेबांना परमानंद झाला तोपर्यंत त्यांना कोणताही आजार लागला नाहीत. चांगले माहीत झाले होते तरी त्यांनी विचार केला कडसाद करून शिकवीत बसण्यापेक्षा धरबसल्या मुलांनी बसूल करून भोगवपाच्यासाठी रक्कमच जास्त कायद्याची आहे.

विद्यार्थ्यांचा नामक जण्हाजण्हा मोलवीसाहेब त्यांना म्हणत— "बेटा, मला कोणतेच अधिपत लागू पडण नाही. आणि जिभेला चव अशी उरलीच नाही! अगण थोडीसुद्धा शक्ती उरली नाही."

ने फाटून स्वाभावाच्या नसरीन असता विद्यार्थ्यांचा नायक आला त्याला पाहून मोलवीसाहेबांनी घाईघाईत ते जेडे खुण कडत होत तरी तोंडात टाकले त्यांचे तोंड भाजले व तोंडाला फोड आले.

त्यावेळी विद्यार्थ्यांचा नायक पळून जाण्यापेक्षा जोडमाळगणाने म्हणाला— "मोलवीसाहेब आपल गाल गुजले आहेत हो! फाट किंवा गळू आहे, वाटत?"

मोलवीसाहेब तोंड भाजल्यामुळे धाव-पळव होत त्यांच्या तोंडून अस्वस्थ उमटत नव्हता. थेंबळी तो विचारतो म्हणाला— "मोलवीसाहेब हा फोड कोठली मी!" असे तो मुई घेऊन मोलवीसाहेबांना गेला.

मोलवीसाहेब चटकिणी उभ राहून आणि भरात पळून जाऊन परसात त्यांनी तोंडातले अड मुकून टाकले परंतु तोपर्यंत तोंड आतून पोलून निघाले होते त्यानंतर त्यांनी न्हाव्याला भोलावून इन्दाज केला.

चोर जाळ्यात अडकला

गढवालचे राज्य वैभवशाली व सुखी होते.

परंतु एकदा त्या राज्यात एक अड्डल चोर गिरला. त्याने राज्यभर धाडून घुमतायुक्त मावविला त्याला धरण्यासाठी राजाने अनेक प्रयत्न केले, परंतु यश मिळाले नाही.

त्या दरोडेखोराचे नाव जग्गू होते. राजाने जग्गू दरोडेखोराच्या पकडून देणाऱ्याला मोठे इनाम दिले जेव्हा अशी इवडी पिटवून बाहेर केले परंतु त्या धोराचा पत्ता कोणत्याच लागला नाही. अशा परिस्थितीत प्रधान रामवर्मा याने दोन दिवसात चोराला हजर करण्याचे वचन दिले. राजाला ते एकूण आश्चर्य वाटले. इतके शिपाई आणि राख्यातकी सर्व प्रजा यांनी जेथे हात टाकले तेथे एकट प्रधान दोन दिवसात चोराला धरून देण्याची प्रतिज्ञा करीत आहेत, हे काय?

दोन दिवस दुसऱ्या दिवशी रात्री प्रधान आणि जाणली जण एक कुटपुष्ट नमणाला पळत त्याला त्यांनी राजासमोर उभे केले.

राजाने प्रधानाला विचारले— "प्रधान कोण हो?"

"महाराज, हाच जग्गू दरोडेखोर आहे. पाच साहस आणि घमेंट पाहून आश्चर्य होते हा माझ्या तरी चोरी करायला आला आणि पकडला गेला गाला संकल-पर्यंत राजवाड्यातच कैद करून ठेवावे. उद्या याची शाहीर चवकाशी करावी आणि काय ती शिक्षा द्यावी." प्रधानाने सुचविले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी जग्गू दरोडेखोर कैद झाल्याची गोष्ट वणव्यासारखी राज-धानीभर पसरली. त्याची जाहीर चवकाशी

पाहण्यासाठी लोकांचे घवेच्या थवे राज-
वाड्याकडे लोटले.

चवकशी फार वेळ चालली नाही.
राजाने विचारांतच आपले नाव जगू
असल्याचे मान्य केले आणि राज्यात
अनेक ठिकाणी दरोडे घातल्याचे ही
केले.

तेव्हा काहींनी त्याचे डोके छाटून टाकावे
असे सांगितले. काही जणानी त्याला
फांसावर लटकवावे, अशी सूचना केली.

शेवटी प्रधान रामवर्माने सूचना केली—
"महाराज! या जेव्हाच्या मुळे आपले
नुकसान आहे. फाशीची
शिक्षा देऊन किंवा याचा शिरच्छेद
आपल्याला त्रिकोण लाभ होणार नाही.
याच्याकडून आपल्याला काही फायदाच
करून घ्यायचा असेल तर सर्वात उत्तम
उपाय म्हणजे याला हुद्दपारीची शिक्षा
धावी. म्हणजे तो शेजारच्या राज्यात
जाऊन तेथे लूटमार धुमाकूळ
माजवील. त्या पासून शेजारच्या राजाला

वाहे. हा मज्याचा सत्ता राजकीय दृष्टीने
राजाला फार आवडला.

राजाने त्याप्रमाणे चोराला हुद्दपारीची
शिक्षा सांगून सरहद्दी बाहेर निघून जायला
सांगून सोडून दिले.

जगू दरोडेखोर तेथून निघाला. तो
राज्याच्या सरहद्दीजवळ पोचला असेल, त्या
निर्जनस्थानी त्याला एक तरुण भेटला.
त्याने जगूला विचारले—"कोण रे तू?"

"मी जगू आहे!" जगू म्हणाला.
"तू खोटे बोलतो आहेस! जगू
चोर तर मी आहे. तू आपले नाव बदलून
दिनाकारण संकटात सापडला आहेस!"
तो तरुण म्हणाला.

लगोच जगूचे तोंग करणाऱ्या प्रधानाच्या
मुलाने लक्षात जगूला घरले त्याच्या पाठी-
मागून वेच धाकटून येणाऱ्या राजाच्या
शिपायांनी दरोडेखोर जगूच्या
मुसक्या

प्रधानाची दुरती जाली.

बोलके मौन

एका गावी रघू नावाचा शेतकरी रहात
असे. त्याची मोठी संतोभाती
होती. गोठघात बंलाच्या जाडघा
होत्या आणि ही परतु
तो काटकसरीने राही भूकने वयात
आल्यावर त्याने त्याची लगने करून घिळी
आणि शेंताची सर्व कामे त्याच्यावर टाकली.

मोठ्या दिवसांनी सुनांनी घराची गर्व
जवाबदारी घेतली. त्यांचे
सासऱ्याशी पटत नसे. कारण तो पैपचा
हियोत्र विचारो. व्यर्थ खर्च केलेला त्याला
आवडत नसे. मुल शेंतावर जे उत्पन्न होई
वापासुनोर कोठारात आणून ठेवीत.

एकदा रघू आजारी पडला. मुलांनी
बंदाळा बोलावून औषधपाणी करण्याचा
विचार केला. परतु म्हातारा कबूल होईना
तो म्हणाला—"मुलांनो! अरे आजार
वापोआप दरा होईल. उगाच खर्च कशाला

करता?" परतु दिवसे दिवस आजार
गला आणि शेवटी वाचाच गेली.
त्या स्थितीत मुलांनी बंदाळा बोलावून
औषधपाणी करण्याचे परतु
वापाने हातांने णूण फसून नकार दिला.

आता रघूच्या सुनांना त्यांनी
नवऱ्याला सांगून वापाच्या
इस्तेटीचे घेतले.

एके दिवशी मुलाने रघूच्या
खोलीत जाऊन म्हटल—"बाबा! ही खोली
वाटघात आली आहे. याची दुरुस्ती
करावयाची आहे. तेव्हा तुम्ही गोठघात
पडून राहिलात तर?" त्याने वापाच्या
गोठघात खाट टाकून तेथे पोचते केले.

तेव्हापासून रघूचे जिणे फार कष्टाचे
झाले. वेळेवर क्षाणेपिणे मिळत नसे.
औषध पाण्याची हयगय होऊ लागली.
म्हणून रघू अगदीच अजबत झाला.

एके दिवशी मोठा मुलगा मोठ्यात गेला होता. त्याला बागाची स्थिती फार वाजुक असल्याचे स्पष्ट दिसले. आप काही सांगू लागला. त्याच्या डोळ्यातून कसली तरी इच्छा अनेकत होती.

मोठ्या मुलाने धाकट्या भावाला बोलावून घेतले. त्यानंतर दोघी मुनामुद्धा तेथे गावकरी रघूला भेटायला कोणाला तो काय म्हणता आहे, कळोना.

शेवटी बराच वेळ विचार केल्यावर सर्वांना पाटले की रघूने बरेचसे कोठे तरी ठेवून दिले असाने आणि मुलाना ते वेळीच भागून टाकण्याची मत्तान गसावी. परंतु चांगल औषध पाणी लावल्याशिवाय त्याला बोलता येणार नाही.

म्हणून दोघे मुलगे आपापला मोठ्या इस्पितळात घेऊन गेले. वैद्यांनी उत्तम औषधे देऊन रघूचा आजार बरा केला बराच खर्च होत असलेला रघूला पाहवत नव्हता. तरी

आणविला रघू चांगला बोलू लागला घरी परतल्यावर मुलांनी व मुनांनी रघूच्या छातेभोवती जमा होऊन विचारले- "बाबा! तुम्ही कोठे धनाचा साठा ठेवला आहे का?"

रघू आश्चर्यचकित होऊन विचारले- "मी? नाही वृवा!"

"त्या दिवशी तुम्ही खुणावून सांगण्यासाठी धडपडत होता?" मुलांनी विचारले.

रघूने थोडे आठवण्यासारखे करून म्हणाला- "अरे हो, आठवले! माईचे वासळ केरमुणी खात होत केरमुणी फुकट जाईल काही होईल, म्हणून खुणावत होत थोरला तेथे आला, त्याला मी सांगत होतो कोणालाच ने नव्हते तर!" म्हणत म्हाताऱ्याने सुस्कारा सोडला.

रघू म्हणाला ते ऐकून मुल व मुना वाचा लावण्यासारखी परस्परांकडे पाहू लागली

योग्य स्थळ

फार पूर्वी काशी येथे विश्वनाथ नावाचा एक गरीब ब्राह्मण रहात तो भिक्षुकी किंवा वेळ पडल्यास चोपट्टी हाती घेऊन उदरनिर्वाह चालवी लावण्यवती नावाची एक सुंदर मुलगी होती. तिला त्याने आठविले.

लावण्यवती वयात आल्यावर तिच्या मनाचा प्रश्न उभा राहिला गरीब दरिद्र हाण्याच्या मुलीचे लग्न म्हणजे गोष्ट नव्हती. दिवाय वाटेस मुलगी देण्याची विश्वनाथच्या मनात नव्हती.

मुमाराळ काशी नगरीत दबंदी चिटविली गेली- "एका राजाच्या मुलाकरिता वधू पाहिजे. सुंदर सुशील मुलीच्या आईवडिलांनी सरकारी धर्मशाळेत राजनाथला भेटावे. वर आपाराशिवाय उभा राहू शकत नाही. तो नेहमी विचारात

गडलेला असतो नार चौघांचा सत्ता घेऊनच कोणतेही काम करतो. मान वाजेल एवढे वैभवाने ओझे वहात असतो. कालाचा उगासाऱ्या गुणी आहे."

ती ऐकून विश्वनाथ लागला. म्हणजे वर आहे, अयिष्ट आहे, होक्यावर टोपली वाहतो आहे. उगासारखे बदलत राहून नेवटी पाण्यासारखे विरघळून जाणारा भ्रमणार. अशा अयोग्य मुलाला मुलगी देणारा कोण मूर्ख असेल?

ती दबंदी लावण्यवतीने सुद्धा ऐकली होती. ती आपल्या वडिलांना म्हणाली- "बाबा! धर्मशाळेत जाऊन चवकशी को?"

"अग पोरी! तू अशा मुलाशी लग्न करणार?" बापाने विचारले.

परंतु लावण्यवतीने धर्मशाळेत जाण्याचा हुद्दज तिच्या दुशारीची विश्वनाथला

जातरी होती. दोघे घर्मशाळेत गेले. लावण्यवती राजनाथला नमस्कार करून म्हणाली—“आपणच ना राजनाथ? आपल्या मुलाशी लग्न करायला मी तयार आहे!”

“सुनी! तू मुलातले अन्न पृणदोष ऐकलेस ना? मुलावरच्या प्रथामुलेंच मी त्याच्या विचार केला म्हणून तू विचार करूनच काय ते ठरव!” राजनाथने तिला समजावून सांगितले.

लावण्यवती स्मित करून म्हणाली—“यात विचार आहे? आहे? आपल्या मुलाशी यापूर्वीच एकीच लग्न केले. तेव्हा ठरकत काय?” ते ऐकून तोडावर अलकल तो म्हणाला—“परं तर सुनी! मी तुला आपली मून करून तयार आहे!”

त्यानंतर राजनाथने विश्वनाथाच्या घराचा पत्ता व इतर गोष्टी विचारून टिपून घेतून दोघांना निरोप दिला. घरी परत येत असतां विश्वनाथने मुलीला

आहे कोण?

मुलगी म्हणाली—“बाबा! तो नवरदेव कोण आहे, असे वाटले तुम्हांला? ते काशीचे पुरराज आहेत. राजा घर्माचा अवलंब घेऊनच राज्य करू शकतो. त्याला सर्वदा प्रजेची काळजी वहाची आगते मंत्र्यांचा सल्ला घेतल्याशिवाय तो कोणतेही करीत नाही. राजमुकुटाचे ओझे वहात असल्यामुळे त्याला क्षुप पनप्राप्ती होते आणि तो मेषासारखा वाफकपी कर वसुळ करून पायसासारखा प्रजेच्या मुतासाठी करता.” लावण्यवती म्हणाली.

“पण त्याची पहिली रायकी म्हणजे कोण?” विश्वनाथने विचारले.

“आणखी कोण? भूमि!” लावण्यवती म्हणाली ती म्हणाली वरे निघाले.

लावण्यवतीला घेतून आप्पासाठी सोन्याची पालखी आली. थोड्या दिवसांनी काशीच्या युवराजाशी लावण्यवतीचे वाटा-माटाने लग्न झाले.

कर्तव्य पालन

रामशास्त्री आपल्या गावातले प्रसिद्ध वैद्य होते. गाव एका नदीच्या काठी वसलेले होते. दर बारा वर्षांनी त्या नदीच्या काठी एक जत्रा भरत असे त्या वर्षी एके संध्याकाळी रामशास्त्र्याचे वालमित्र धीहरी व विठ्ठलराव रामशास्त्र्याकडे आले. धीहरी एका शाळेत शिक्षकाचे करीत विठ्ठलराव एका गावात व्यापाऱ्याचे होते.

रामशास्त्र्यांनी आपल्या मित्रांना सर्व देवळे दाखविली आणि सर्व संध्याकाळी घरी परतले. त्यांनी वायकोला तामाभराने सर्वांची पाने वाढण्याची तयारी ठेवायला सांगितले. नंतर तिघे मित्र आगणात गप्पा मारीत असले. रामशास्त्री गप्पांच्या संदर्भात म्हणाले—“आपुण्यनरात फक्त एकदा आपल्या कर्तव्यपालनात चुक केली, अन्यथाच केला.”

गावातला एक श्रीमंत माणूस दर महिन्यात एकदा सर्व मित्रांना मेजवाणी देत असे. त्यांनी अर्धातच जवायला बोलाविले होते. ते आलेले पाहून फार आनंद झाला. कारण गावातल्या प्रतिष्ठित लोकांत आपली गणना झाली. शिवाय अंधतांना आनंदी लोकांनी भोळ्या होईल व मंत्राच्या दृष्टीने पुढे सोयीने होईल. म्हणून उत्तम वस्त्रे परिधान करून मी जवायला निघणार, इतक्यात एक गरीब बाई रडत रडत आली आणि माझे पाय धरून तिचा नवरा फार आजारी असल्याचे सांगून म्हणाली—“वैद्यवुवा! मी दहा मुलांची आई आहे. माझे यजमान गेले आमचे हाल कुत्रासुद्धा खाणार नाही. ते वैद्य होऊन पडले आहेत. त्यांना काय वाटेले ते करून वाचवा!”

"परंतु माझे त्या दिवसाच्या मेजवानीवर होतं. मित्रांय त्या गरीब बाईच्या नवऱ्याला वाचविल्याने मला विशेष प्राप्ती होणार नव्हती. म्हणून मी "मला एका अत्यंत जरूरीच्या कामाने बाहेर जावे लागत आहे, मला यावेळी फुरसत नाही." असे सांगून तेथून निघून गेलो.

"परंतु काही कारणाने त्या दिवशीची मेजवानी झालीच नाही. मी घरी परतलो आणि त्या गरीब बाईचा शोध काढीत तिच्या घरी गेलो. परंतु वेळेवर इलाज न झाल्यामुळे त्या बाईच्या नवऱ्याचे प्राणोत्क्रमण झालं होतं."

"ही एक गोष्ट सोबून मी आपल्या कर्तव्यपालनात कधी लक्षात घेतली नाही."

मुळा एकदा आपले कर्तव्य बजावले नाही. मी एका जमिनदाराच्या शाळेत शिक्षकाचे काम करीत होतो. त्या शाळेत राहिल्या शेतकऱ्यांच्या मुलांबरोबर जमिनदार-साहेबांचा मुलगा देखील शिकत होता. परंतु बापाने स्थापन केलेली शाळा म्हणून मुलगा बेफिकीर वृत्तीने राही. कधी अभ्यास करीत नसे एक शेतकऱ्याचा मुलगा फार हुशार होता. तो प्रत्येक विषयात जमिनदाराच्या मुलापेक्षा आस्तशुण मिळवी.

"म्हणून जमिनदाराच्या मुलाने त्या शेतकऱ्याच्या मुलाला शाळेतून काढून घेतल्यास सांगितले त्याच्या दुष्टेविरुद्ध केल्यास आपल्यावर कोण

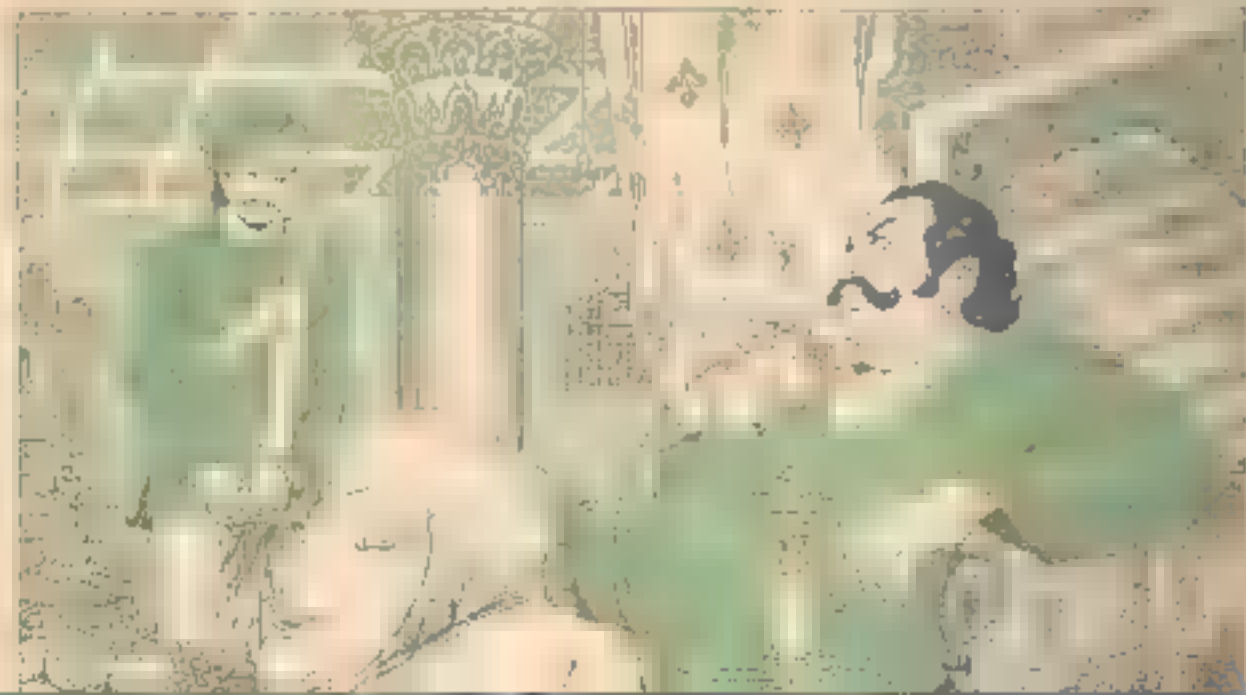
कऱ्याच्या मुलाला कधी न शिकविलेल्या विषयातून प्रश्न विचारले. तो मुलगा उत्तरे देऊ शकला नाही हे सांगून मी शाळेतून त्याचे नाव काढून टाकले.

"शेतकऱ्याला माहीत होणे मुलावर होतो आहे. परंतु जमिनदार साहेबांच्या भीतीने त्याला गप्प रहावे लागले. अद्यातऱ्हेने शिकून नाव काढू शकणारा मुलगा खेवटी बापाबरोबर शेतात काम करू लागला."

"माझ्या हातून मुळा एकदा अशीच चुक घडली होती." असे म्हणत विठ्ठलरावांनी पडलेली गोष्ट मजदाम सांगितली "एकदा माझ्या कोर्टात एकजण फिर्याद

बेळत आला. एका व्यापाऱ्याने एक मोठा वाडा आपल्या जमिनीत बांधताना त्याच्या जमिनीला लागून एका शेतकऱ्याची जमीन होती. त्या जमिनीवर त्या शेतकऱ्याने झोपडे होते. व्यापाऱ्याने ती जमीन त्या शेतकऱ्याकडे विकत घेण्याची इच्छा दर्शविली. परंतु शेतकरी तरी विकायला तयार नव्हता व्यापाऱ्याने आपल्या नोकरांबरोबर झोपडे पाडवून जमीन वळकाविली.

"मला ती गोष्ट माहीत होती. परंतु त्या व्यापाऱ्याशी माझ्या वृद्धिशील्या गोष्टी चालू होत्या. तो व्यापारी धजमदार होता, म्हणून मी त्याच्या बाजूने निकाल दिला एकजण अन्याय माझ्या हातून घडला."

त्यानंतर रामशास्त्री म्हणाले—
अर्थ थोडक्यात हा की एक चूक झाली
झरी, त्यानंतर सर्व आपापले
कर्तव्यपालन बरोबर करीत आलो आहे."

असे सांगून रामशास्त्री घरात गेले आणि
माजघरात जाऊन पाहतात तर जेवणाची
तयारी नव्हती. घरी पाहणेमंडळी आली
आहेत ही गोष्ट जणुकाही वायकोच्या
गायीन नव्हती शांतपणे बसून
मित्रांचं चाललेले खोलणं ऐकत होती

रामशास्त्र्यांनी दरडावून विचारले—
"म्हणजे अजून संपाक वगैरे काही
नाही तर?"

"नाही, बरं नाही. सवें
वांग मोडून आल्यासारखे झाले आहे."
वायको म्हणाली.

रामशास्त्र्यांच्या घरात चढला. फारसेक
वर्षांनी बालमित्र आले आणि त्यांना आपल्या
घरी उपास घडणार या विचाराने राम
शास्त्री संतापून कायबरेवर मागवला गेले.

मी क्वत एकदाच ना आपल्या कर्तव्य-
पालनात चूक केली. एवढ्यासाठी तुम्ही
हात टाकामला निघालात?
एक वेळ जेवायला नाही मिळाल तर जरा
नाही उलटत. कोणी मरत नाही? परंतु
वैद्याने कर्तव्यपालन केले नाही. एक
माणसाचा जीव नातो मिळक आपल्या
एका विद्याध्यावर अन्याय करतो आणि
मलाचे जीवित नष्ट होते. म्यामाघोष
चूक करतो त्याचे निष्कारण भोगावे
लागते. गरीब शेतकऱ्याला. ही कामे-
करणारे कर्तव्यपालनात एकदा जरी चूक
करतील तर धमा करता नये.
तुम्ही तिघांनी जूनगाठ काढोसरीला
बांधून ठेवली पाहिजे.

"तुम्ही देवळे पहायला गेला होता,
तेव्हाच मी संपाक उरकला. उठा पाय धुवून
या वादले जेवायला." रामशास्त्र्यांच्या
पत्नीने भवण्याची कानउघाडणी केली.

महावली हनुमान

अंजनेने केलेल्या अतिथिसत्काराची
णणी करीत तिचा निरोप पकून
रामचंद्र त्याच्याबरोबर आलेले सवें
लोक अयोध्येला परतले.

वादेत सीता यशोधरेला म्हणाली—
"पाहिलस, मी तुला सांगितलं होतं की
नाही, तुझ्या पतीच्या जिवाला कोणत्याही
प्रकारे धोका राहणार नाही! हनुमताला
शरण गेल्यामुळे ययातीचे रक्षण झाले."

यशोधरा त्याबद्दल सीतेचे आभार मानून
म्हणाली—"हा सवें सीतारामांचा अनुग्रह
नाही का! हनुमंदाच्या हृदयात श्रीराम-
चंदाबरोबर तूमुद्धा होतीलच की! आम्हां
सर्वांना दिसलीस! आमच्या डोळ्यांच
धारणं फिटलं!"

"होय सीते! आम्हीसुद्धा पाहिलं!
किती अद्भुत दसांन होते ते!" म्हणत
अन्यांन आनंदीत्यांनी चंद्रमुखीने
टाळपा वाजविल्या. यशोधरेने त्यांना
'हनु' म्हणून गप्प आणि आपल्या
मुलांकडे प्रेमावाल्याने पहात असलेल्या
सीतेकडे बघून म्हणाली—"माते! तू लौकरच
पुत्रवती माता होतील! तुझ्या तोंडावर
विश्व मातुकळा स्पष्टच दिसते आहे!"

सीता थोडी लाजल्यासारखी स्मित करून
यशोधरेला म्हणाली—"वयात तू भाक्याहून
लहानच दिसते आहेस, परंतु गोज
मुलांची आर्क्ष झाल्यामुळे भाक्याहून
मोठीच आहेस; भाग्यजाली आहेस! तू
म्हणालीस ते मी आशीर्वादच मानते."

बरोबर अंतःपुरातील उद्यानात फिरत होता. त्याच वेळी चंद्राचा उदय झाला. राम सीतेच्या पूर्वदिशेकडे बोट दाखवीत म्हणाला—“जानकी! तिकडे पहा!”

सीता म्हणाली—“पूर्व दिशेच्या रूपे कौसल्येच्या पोटी रामचंद्राचा उदय होतो आहे!”

राम म्हणाला—“वाही! सीतादेवीच्या पोटी चंद्रोदय होणार आहे, असे पूर्वदिशा भविष्य सांगत आहे!”

“तो बऱा रामचंद्रासारखाच आहे, असे-” ती म्हणते आहे, नाही का?” सीता म्हणाली.

“छे! ती म्हणते आहे, तो चंद्र जानकी-देवीसारखा आहे!” राम म्हणाला.

दोघ परस्परावर अशा कोट्या करीत आनंदाने चादण्यात विहार करीत होती. दोघांनो एका चंद्रशिनेवर बसून सरोवराकडे पाहिले. त्यांना सरोवरात दोन कमळे जळ्या मूलांसारखी उमलली दिसली. सीतेची नजर त्या कमळावरच खिळलेली होती. त्याच मनःस्थितीत ती रामाबरोबर अंतःपुरात गेली.

पोटी रात्र उलटल्यावर सोता एकाएकी चहून राजवाड्यातून उद्यानाकडे पाहू लागली. दुधासारखे शुभ्र चंद्रण पडलं होतं. सरोवर प्रकाशात चकाकत होतं.

दोन नक्षत्रांसारखी चकाकत असल्यासारखी सीतेला भासली.

तिकडे गवमादन पर्वतावर हनुमान रामनामाचा नप करीत होता. किती काळ कोटला हे कळलेच नाही. कित्येक वर्षे कोटली. एके दिवशी अयोध्येहून रामाच्या अत्यंत विश्वासातला भद्र सेवक हनुमंतकडे येऊन म्हणाला—“तुला रामाने बोलाविलं आहे!”

भद्रकडे पाहिल्यावर तो चितेत असल्यासारखा हनुमानाला हनुमानाने त्याला विचारले—“तुला तरी काय अयोध्येला?”

भद्र मुस्कारा सोबोत म्हणाला—“काय राहिलं आहे.”

“तू गाय म्हणतो आहेस, ते बरा तोट-नीट सांग!” हनुमान म्हणाला.

“शोधक्यांत सांगतो!” सांगून भद्रने जे घडले ते या सामितने:

एके दिवशी ऋषींना बरोबर घेऊन काही ब्राह्मण रामाकडे आले. म्हणाले—“शंकू नावाचा एक भूद्र तपश्चर्या करीत आहे. त्यामुळे धर्माचा अवघात झाला आणि एका ब्राह्मणाच्या मुलाला अकाली मरण आले. तेव्हा शंकूचा लांकर बंधू करावी अशी आमची आज्ञा आहे!”

“सर्वे वर्गातील प्रजेला मुक्ती करण्यास प्रत घेऊन राज्य करण्याचे रामाने ठरविले असल्यामुळे. त्याने सापूसारखे जीवित घालवीत असलेला शंकू लाली मान घालून तपश्चर्या करीत होता त्या जागी जाऊन त्याचा वा केला. तेव्हा शंकूचा वी वायको कपिला रामाला म्हणाली—“राजा! तुझ्यावर काही तरी मोठा अनर्थ ओढवणार आहे! त्याची पूर्वसूचना म्हणूनच तू हे भयंकर कृत्य केले आहेस!” असे सांगून तिने प्राण सोडला.

“ही घटना घडली त्यानंतर काही दिवसांनी, राम एके दिवशी रात्री वेध पाहतून भद्राच्याबरोबर अयोध्येत फिरत

तन्हेने सीता त्यांच्याबरोबर गप्पा गोष्टीत रमून गेली आणि पालखीत बसून अयोध्येला आली. ययाती सनुद्वय अतिथी म्हणून काही दिवस राहला. सीतेने तशी इच्छा दर्शविली होती. जितके दिवस ययाधरा या ययाती आपल्या मुलांबरोबर रामाकडे राहली सर्वकाळ सीता त्यांच्या बरोबरच बोलण्यात आनंदाने राही. मुलाना घरात व अंगणात खेळत तन्मय होऊन सीता पाहून राही.

काही दिवसांनी ययाती मशोषरा सीतारामांच्या निरोप घेऊन आपल्या राजधानीला निघून गेली.

असता एका घोवी पाटावर धाडला. तेथे एका घोवी ओढ्याने बालले होते. घोव्याने मारल्यामुळे घोबिणीची पाठ रक्तधबळ झाली होती. ती ओवसा-बोवशी रडत म्हणाली- 'त्या सीतेला रामासारखा महाराजमुद्दा घरी घेऊन गाव तूच एकटा महापुरुष म्हणून मिरवितो आहेस!' खूप पिऊन झिगलेला घोवी चिडला आणि वायकोच्या झिज्या घेऊन म्हणाला- 'राजाला कोण विचारील न? इतके दिवस परपुरुषा-कडे राहिलेल्या वायकोला घरी घेऊन येणारा मी खुळा आहे, असे होय तुला?'

वतमानाने सोडून घेतला. लवण्याने उडा केला. त्याच्या सीतेला दोहाट घाबर होते. अदृष्टा दिवशीच ती रामाला म्हणाली होती की मला मनीचा आध्यात मुनिपत्नीच्या साक्षिध्यात रहावेसे वाटते आहे ते निमीत्त सांगून लक्ष्मण सीतेला रयात वसवून अरण्यात सोडून आला.

"सीतेचा त्याग केल्याने रामाला भूक तहान लागला व शोष बरेना. भडला. सर्व पाहिले नाही भद्रने रामाला लहानपणी अगाखाखावर दाडविले होते. त्याच्या रामाने सोडोला हवा म्हणून सर्व राजवाडा डोक्यावर घेतला तेव्हा भद्रने त्याला आरशात दाखविला त्यावेळी आपले सोड व चंद्रचिह्न आरशात पाहून राम म्हणाला होता- 'राम...चंद्र!' नगंध भद्रने प्रेमाने रामाच्या गालाला आपला माल लावून विचारले- 'आणि आता?' तेव्हा राम लमच लडिवाळणें म्हणाला- 'आता 'रामभद्र'! तेव्हापासून रामाला 'रामचंद्र' व 'रामभद्र' ही नावे मिळाली. जेव्हा रामभद्राला त्या परि-टाच्या तोंडचे ते शब्द इतके खोबने की त्याचा शिरच्छेद करावा असे त्याला साहजिकच वाटले. ती बोवी जातीच्या वस्तीत गेला.

इतक्या दिवसांत रामाच्या खूप बडवून फाटल्यासाठी आम्ही गेलो तर तो पळून गेला हाता त्याची वायकोमुद्दा कोठे दिसली नाही!" असे त्या वस्तीतल्या लोकांनी भद्रला सांगितले. ती दोघ जिथे मिळतील तिथून त्यांना घेऊन घेऊन या, अशी कलन काही जणांना पाठविले परंतु ते कोठेच सापडले नाहीत.

लक्ष्मण सोडून गेल्यावर सीता तदीफाठी गेली व एका मडकावर उभी राहून तदीत जोय घायला तयार वाल्मीकी ऋषी आले व त्यांनी तिला समजावून सांगून आध्यात सीतेला दोन मुळी मुलं झाली. त्याची कुंज व जव वाल्मीकी ऋषीनीच त्यांना विद्या शिकवून पारंगत केले. त्यांनी स्वतः रचलेले रामायण त्या दोघांना गायला शिकविले. सीतेने धनुर्विद्या शिकविली.

"एके दिवशी कुशलव रामायणातला राम कता आहे, त्याच्या आईचे नाव असलेली सीता कशी आहे हे पाहून येण्यासाठी राम-कथेचे गायन करीत अयोध्येला गेले. "मध्यंतरी वसिष्ठ मुनींनी विचार केला की रामाला सीतेच्या विरहाचा जो त्रास होत आहे तो थोडा कमी करता तर पहावा, मासाडी रघुवंशाच्या रीतीला अनुसरून अश्वमेध यज्ञ करावला सांगवे.

त्यांनी सूचना सीतेची गोण्याची मूल शेजारी ठेवून रामाने अश्वमेध यज्ञ केला. त्याच दिवशी लवण्या मुनिबालक म्हणून रामायण गान करीत अयोध्या नगरीच्या राजपथावर हिंडत असलेले आढळले लक्ष्मणाने त्यांना पाहिले त्यांना घेऊन

राजवाड्यात त्या दोघां बालकांनी सीतेच्या अग्निप्रवेशाची कथा दोळ्यासमोर चित्र उभे केल्यासारखी गाऊन म्हणून दाखविली तेथे अंतःपुरातील कौसल्यादी सर्व स्त्रिया हजर होत्या. यज्ञकार्यात गगन असलेली वडीलघारी पुरुषमंडळीमुद्दा हजर होती. प्रमुख नागरिकही हजर होते.

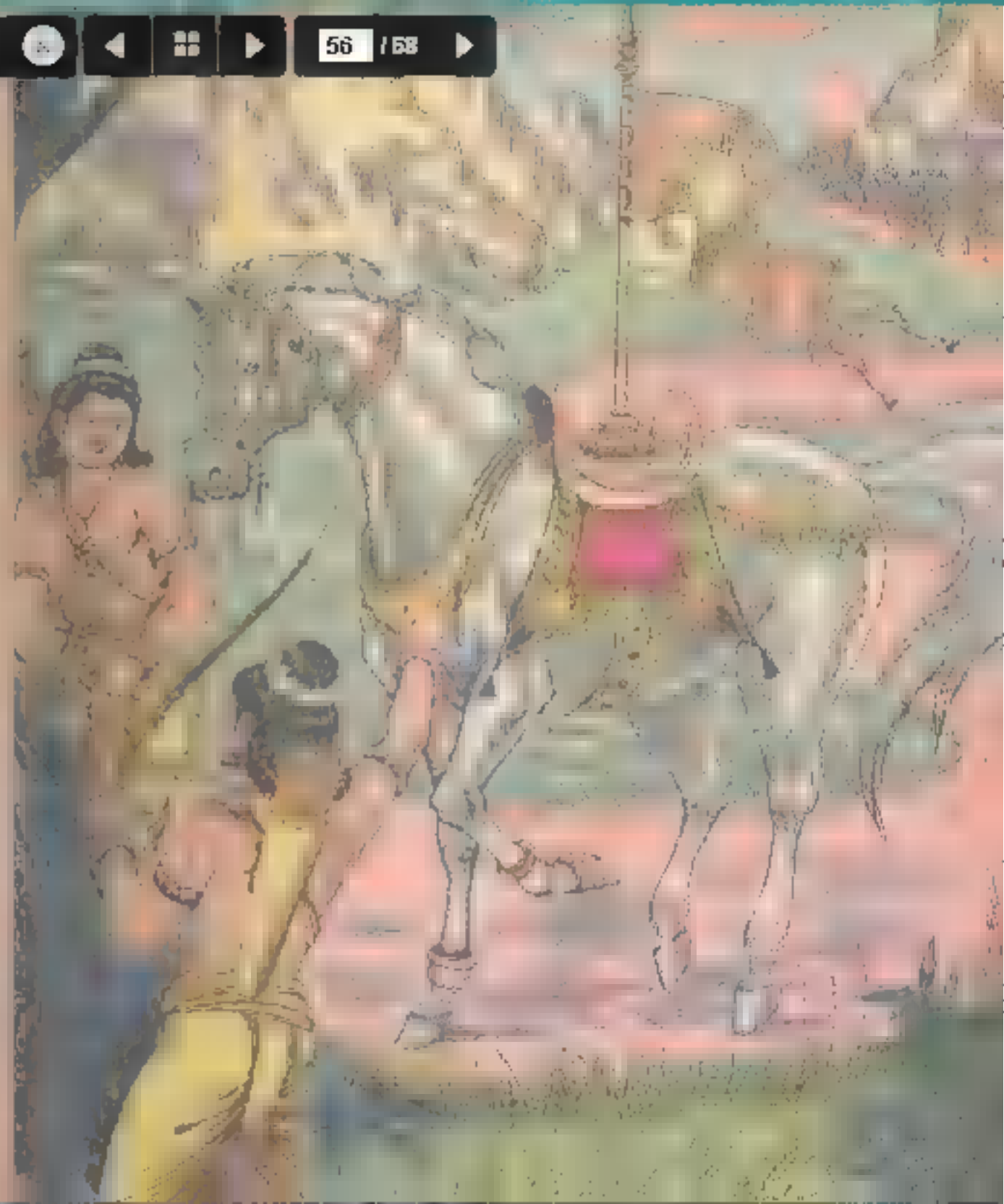

होता. त्यावर तिहोरी वाजून ते राजाचा
अजवमेध यंत्राचा बांधा अभयाने कळव्या-
वर लवकुशानी. आश्रमात
आणून बांधून ठवले.

'घोडघाला सोडविण्यासाठी शत्रूच,
भारत व लक्ष्मण एकामागून एक वृद्ध करीत
असता बेशुद्ध होऊन रामाने स्वतः
जाऊन पुढे केले लवकुशानी आपल्या
पतिव्रता मातेने स्मरण करून घाण सोडले
जाऊन राममुद्धा बेशुद्ध होऊन पठारा
सीतेने पुढे जाऊन रामाचा पदस्पर्श करताच
शुद्ध आली

'सीता साध्वी पतिव्रता आहे, तिच्या
अयोध्येला घेऊन जा' असे वाल्मीकी
ऋषींनी-रामाला सांगितले तेव्हा राम
म्हणाला-'सीतेने तशी प्रतिज्ञा करून
अयोध्येच्या नागरिकांची आश्री दिली
वर होईल'

"त्याप्रमाणे सीता अयोध्येला गेली व
दोघां मुळांना रामाच्या हाती देऊन
म्हणाली-'माझ्या पतिव्रत्याचं प्रमाण
म्हणून भूदेवी मला आपल्या पोटात ग्रहण
करो!' सीतेच्या तोंडून ते वाक्य बाहेर
भुंकप आला. सर्वच अंधकार
पसरला. विजा चमकू लागल्या. जमीन
हादरू लागली. सर्व अयोध्यावासी धावतून

सर्वांच्या डोळ्यातून अश्रूबारा
होत्या. सीतेने येताच
डोळ्यासमोर उभे राही सर्व
जोडून तिला नमस्कार करीत.
त्यांना मुनिवालकच सभळून अत्यंत आनंदाने
पोटाशी निरोप देतांना अनेक
भेटीच्या वस्तू दिल्या.

"यज्ञाच्या सर्व प्रारंभिक क्रिया संपल्यावर
रघुवंशाची सूर्यविल्ल असलेली
बांधून यज्ञाचा घोडा सजवून तयार
व स्वेच्छापूर्वक जिकडे जावयाचे
असेल तिकडे जावयास प्रोक्लीक करून
तोडण्यात जाले. तो घोडा पळत
वाल्मीकी ऋषींच्या आश्रमा शेजारी गेला.

आपापल्या घराबाहेर आले आणि सीता उभी होती तेथे जना झाले सीता उभी होती तेथे भूमी दुभंगली आणि आंतून हिच्या माणिस्यांनी मदलेल्या सिंहासनावर बसून भूदेवी बाहेर आली ते सिंहासन नागस्थिण्या घेऊन होत्या. भूदेवी सिंहासनावरून उतरली आणि आई मुलीला वचलून घेते तशी सीतेला दोन्ही हातांना उचलून घेऊन सिंहासनावर आपल्या मांदीवर घेऊन बसली पुन्हा एकदा भूकम अयोध्या नगरी डोलू लागली परंतु आपणचं म्हणजे एकाही घराचे कोलदेखील झाली गळून पडल नाही भीतेचरोवर भूदेवी भूगर्भात निघून गेली आणि भूमी दुभंगली होती या गोष्टीचे चिह्नदेखील दिसले नाही, सर्व होऊन पडतात असतां पापणी लवामच्या आत सर्व.

“रामाला राग आला ‘भूमीला भग्न करतां’ असे म्हणत त्यानं अनुष्यावर बहयिका. तेव्हा आकाशवाणी झाली— “रामा! सर्व रघुवंशिमांती पृथ्वीचे अत्यंत

निका भग्न करणार? स्वतः प्रसिद्धा करवून तु तीला माहेरी पाठविलेत आणि आतां राग कोणावर कसाला काळतोस!” राम मान झाली करून गप्प बसला.

‘रामाने लवकुशाचा राज्याभिषेक केला आणि स्वतः एक सिंग करणमूर्ती म्हणून राहू

अश्वमेध चालूच होता यज्ञाचा घोडा उत्तरेकडून पूर्वेकडे निघाला लक्ष्मण, भरत शत्रुघ्न त्याच्या पाठीपाठ सैन्य घडून जात होते.” असे सांगून भरत गप्प

हूनमत देशाच्या मूर्तीसारखा काही कोलत्याशिवाय मौनपणे सर्व एकत्र होता. परंतु डोक्यातून बधूधारा सतत वहात होत्या. तो एकदम उभा राहिला व म्हणाला—“बर तर मी रामाकडे जातो, भाठीमागून ये!” असे भद्रया सांगून हनुमानाने जावावर घेऊन वाऱ्यावात उड्डाण केले आणि अधोघ्येला गेला.

त्याच्यात बसून तो त अंबेडा लुकी जेता त्याचे आयुष्य-राज्याच्या पदारे जे मजल यावे पुढे लवकरच त्याला भासवीत. अह ता राज्याच्या लुकी जाते.

रु व प्रमद्वरा

हजारो वर्षांपूर्वी सिंधु सरस्वती नद्यांच्या किनाऱ्यावर एका घोर तपश्चर्या उदयास आली. त्या काळची निसर्ग आणि अगरी नवळपास असे.

रु हा एक ऋषीकुमार होता. प्रमद्वरा या संघर्षकथेला ऋषीने दोष अरण्यात नवी-काळावर स्वेच्छापूवक आनंदाने हिशत व चेंलत.

दोघांची वने सान्तावोध्य भाव्यावर
दोघांचे लग्न झाले. नानाच्या एक
दिवस आष्टी रुकते जगनंत जाऊन
प्रमदरापाशी भुले आणवी. त्याला
पात वेत काढला प्रमदराने पाहिले.

भाव्यातील बुनियतींनी येऊन
प्रमदरेचा भुतदेह उचलून घेतला. वर
बराच वेळ नवरुप दृष्टीत येत होते.
प्रमदरेचा त्याच्यापासून का ओळख
नेमारा मूल कोण व कसा आहे?

इतक्यात एक साध प्रमदराला जाऊन
पहचान घेतला. म्हणजे तिच्या विषयने
भाव्याच्या मुष्टाने ती पकडत असता
जटविशी धरले.

एक भाव्या नगिरांना दोघांचे अनेक
दिवस रातावनात हिचले राहिले.
भाव्या मनाच राखून करण्याचं
साधना कोणाच्याही मार्ग नाही. ती
जाप देईल वा मोतीने सर्व बोभाळना
मुळा धरून नाहीत.

प्रमदरा लेव्हा मेली नव्हती त्याचा
हाक ऐकून तिने हांटे उघडले. पण
तोडावून नव्हतं समजना. तिने हांटे
मिटले.

तेव्हाटी कामाने त्याच्यासमोर प्रत्यक्ष
दर्शन देऊन त्याला प्रमलोकाचा
काव्याचा भाव मांयितला.

रक्त यमलोको गेल्या. तेथील भवकर
रूपधारी यमदुतांकडे दुर्मल रक्त
तो गरुड पमाजमडू रेंवा.

परंतु मग काय? अशाप्रकारे
जबर प्रतीक्षेभासावीर
रक्त भयें आधुन्य सत्यशा
सात्वानिवाय प्रभधरा पुगजीनिता होत
नाही हे कळले. पण तो निराश्रय
पणे आपले गार्ह आयुष्य दिले

कुसल्या अन्नाला रक्त व प्रकट्टा
चुलोकीं वाटे. संघ भोवेतून आले
भाल्यासारखी उठले. त्यांच्या नम्राला
शुद्धीची उपस्थित राहून त्यांना
आघोर्बाद दिनार.

गोष्ट चढाओढ

या गोष्टीला सुंदर सुचवून व. २५ मिळवा!

?

एके दिवशी एका संन्यास्याच्या म्हणाला—“सहात्मन्! ईश्वर
प्राप्तीसाठी मापल्यासारखे पोर पुढील जगातल्या सर्वस्वाचा त्याग करताना,
सामान्यांना साध्य नाही. म्हणजेच संन्यास म्हणजे मुक्ती मिळाल्यामुळे
पाळे आहे, हे मलाच कळत नाही.”

राजा म्हणाला ऐवून चिडल्यासारखा होऊन म्हणाला—“जसं कां म्हणालीस
हे राजा? तू माझ्यापुढे पोर त्यागी आहेस. तुझे चरणापुढे मी म्हणून डोक्यावर
निपवले पाहिजे.” राजाना संन्यासी चढा करीत आहेत त्या त्याने विचारले—
“स्वामी! जग कां म्हणता?”

“मी म्हणून, बाबा! मी मोठा मी देव मोठा, सांग पाहू.” संन्यास्याने
विचारले.

“देव मोठा!” म्हणाला.

“तो म्हणजेच त्याग केला तर जगमागचे देवाचा केलास, होय की नाही?
तुला त्याग केवढा मरिछ आहे!” संन्यासी म्हणाला.

★

★

★

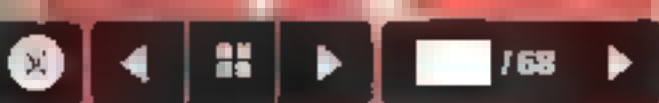
वरिष्ठ गोष्टीला उपयुक्त होईल सुंदर विचार एका काढावर
स्वतःच्या पत्त्यासह तिलून “गोष्ट पयला चढाओढ”, “चांदोबा”, चंद्राभसा प्रकाशन,
२ व ३ अर्काट रोड, बहपलजी मठास ६०० ०२६ पत्त्यावर पाठवा.

१० १९७८ च्या पोस्टकार्डे पोचले पाहिजे. त्या काढावर ‘फोटो
चढाओढ यत्निय’ कामा नये.

चढाओढीचा निकाव जुलै १९७८ चांदोनात आहोत येईल.

माचे सहित्यातल्या चढाओढीचा निकाव (मयळा) “धुर्तता”

माचे सहित्यातल्या चढाओढीचा निकाव (मयळा) “धुर्तता”

आमारव्याणी

सुखदुःख भयक्रोधो,
लामालाभो, भवाभवो,
एव च किंचित् न भूतम्
ननु देवस्य कर्मतत्

॥ १ ॥

[कारण व विसृता भवून सुखदुःख, भय व क्रोध, लाभ व हानी अन्तर्गत न व परमात्मने वैचल्यतात घडलेली असतात.]

शूनया व्युत्पत्तया
नामिषपीडिता
उत्सृज्य नियमां स्त्रीत्रान्
भक्ष्यन्ते काम भुङ्क्षुः

॥ २ ॥

[अत्यंत अन्न तपश्चर्या करणारे शूनी मूनीमुढा देववशात नपभर्येचे सर्व समन्वित भोग केल्यामुळे होऊन खाट होतात.]

असंकल्पित मे वैद्म
य दवास्मात् प्रवर्तते
निवर्त्यारंभ मरुब्धं
ननु देवस्य कर्मतत्

॥ ३ ॥

[प्रयत्नपूर्वक सुरू केलेले काम यांचादून, अकस्मात, कधीही कल्पनेत न आलेले सुख कारणे हे देवच म्हटले पाहिजे.]

कावळा आणि घुबड

[५८]

रामा अ त्याचे मागही मंत्री यांचा स्थिर-
जीवीच्या बोलण्यावर विश्वास बसला.
म्हणून रक्ताक्षीने स्थिरजीवीवर निष्वास
करणे घोष्याचे आहे, असे तागितले असून-
ही दुर्लक्ष्य ने स्थिरजीवीला आपल्या
गुप्त निवासस्थानी घळत गेले.

वाटेत स्थिरजीवी मनात म्हणाला-
"एकट्या रक्ताक्षीने मनातलं हेतू
ओझवला, इतरांनी माग्य कुटके म्हणून
त्याच्या सल्ल्याची पर्या केळी नाही."

सर्व डोंगरातल्या गुहेत पोचल्यावर
अस्मिर्देन म्हणाला-"स्थिरजीवी आपला
हितेपी आहे. त्याला रहायला आपल्या
किल्ल्यात त्याला आवडेल ती जागा द्या."

ते ऐकून स्थिरजीवी मनातल्या मनात
म्हणाला-"आलो वाहो, या सर्वांचा
सर्वनाम करण्याकरिता. किल्ल्यात राहालो

तर यांना सर्व किल्ला. मुख्य करून
रक्ताक्षी व त्याचे अनुयायी बोलण्यांनी
नजर ठेवतील. त्यापेक्षा
किल्ल्याच्या दाराजवळच राहलो, का
किल्ल्यात घाईच्या कामाने चाललो
आपल्याकड कोणाचं लक्षही जाणार
नाही आपलं कारस्थान यशस्वी होईल."

असा विचार तो अस्मिर्देनला
म्हणाला-"महाराज! आपण फिती उदार
विचाराचं आहां! मला किल्ल्याच्या फाटका-
जवळ चोंडोशी जागा दिलीत तरी पुरे."

अस्मिर्देनाने स्थिरजीवीची पाहून
शूचीने, त्याने इच्छित्याप्रमाणे
करून दिली. त्याची प्रकृती लोकर सुधारावी
यासाठी पोष्टिक आहाराची व्यवस्था करून
देण्यात आली. थोड्याच दिवसात स्थिर-
जीवीची प्रकृती छान सुधारली.

आपल्या सल्ल्याविरुद्ध स्थिरजीवीची व्यवस्था केलेली पाहून रक्ताक्षी राजाला म्हणाला—“सोन्याची शीट घालणाऱ्या पक्ष्याला सोडणारा आणि मंत्र्यांमार्गे आपण अविवेकाने वागत आहा.”

“काम ती गोष्ट, एकू दे तरी?” राजाने व मंत्र्याने विचारल्यावर त्यांना रक्ताक्षीने सांगितली ती गोष्ट अशी.

एकदा एका डोंगराच्या इरीत एक पक्षी रहात असे. तो सोन्याची शीट हाकी एक शिकारी ती दिविन गोष्ट पाहून शक्ति साक्षा आपण आले हाकून त्याला पकडून आपल्याअवळ इवले आणि नंतर राजा आपल्याला शिक्षा करील या भीतीने शिकारी त्याला धरून राजाकडे

गेला व म्हणाला—“महाराज! या पक्ष्याची शीट म्हणजे शमर नवरी मोने आहे. मी आपल्याला एक भेट म्हणून देण्यासाठी या पक्ष्याला आलो आहे.”

राजा मंत्र्यांना म्हणाला—“आश्चर्यच आहे! हे काय पाहू का?”

“महाराज, पक्षी आणि तो सोन्याची शीट टाकता, कोणी कधी ऐकले आहे का? आपला मूर्ख होऊन राहिल्यावर विषयस कसा बसला?” मंत्री म्हणाले.

म्हणून राजाने पक्ष्याला सोडून दिले अतिमर्दान आणि त्याचे मंत्री तो गोष्ट ऐकूनही आपला विचार न बदलता स्थिर-जीवीचा आस्त्य आदर करीत राहिले.

रक्ताक्षी आपल्या अनुयायांना गुप्तपणे म्हणाला—“हे राज्य वष्ट शोणार आहे. याचा शेवट अवळ येऊन ठेवला आहे. राजाचे रक्षण करणे आहे. हिताचे सांगणे ने राजा पटत नाही. तोडा वेळ मध्यतरी मिळतो आहे, फिल्ला माहून निपून जाऊ. जे कधी पुरा मित्र का? भाग एक गुहा यालत असे म्हणे.”

“गुहा येथेत असे? अनुयायांनी विचारतां रक्ताक्षी याष्ट सांगू.

एका रात रक्ताक्षी शरणाग्र एक सिंह रहात असे. एकदा तो अरण्याभर सवष दिवस फिरला तरी खायला शिकार मिळायची नाही. उपमामळ जीव काभाकीस हात होता. सुयान्ताची बळ होती त्याला एक मोठी दिसली.

रात्री गुहेत नक्कीच तरी प्राणी येऊन राहिले. तेव्हा त्याला धरून पाची शिकार करता येईल विचार करून तो सिंह गुहेत निरुन पडून राहिला.

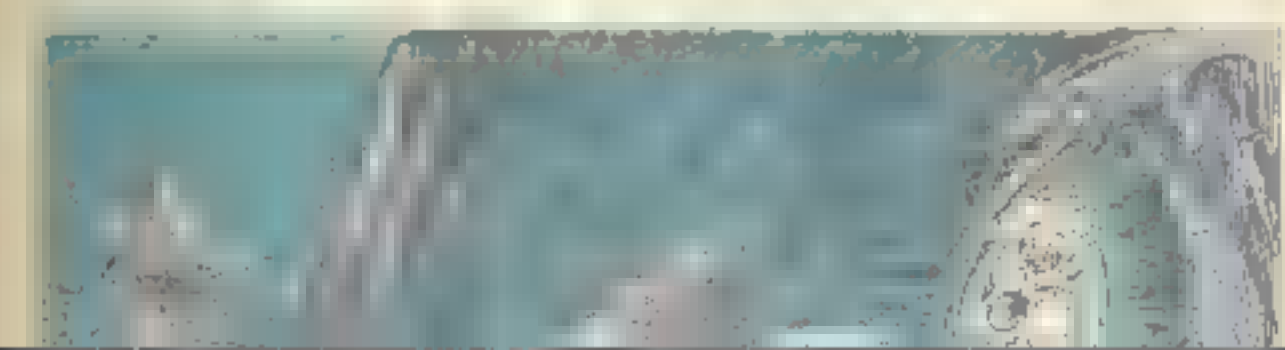
त्या गुहेत एक कोल्हा रहात असे. काही वेळान कोल्हा आला आणि हाक मारू लागला—“गुहे! अग गुहे!”

वेळ भावून कोल्ह्याने पुन्हा हाक मारली परंतु उत्तर आले नाही.

कोल्हा गेलेला तिसऱ्यांदा हाक मारून म्हणाला—“मी रात्री येईन तेव्हा माझी हाक ऐकून ‘ओ दिशोल’ आपले ठरले होत, विसरलीस का? नू वचन पाळले नाहीस तर मी त्याच अटीवर दुसऱ्या गुहेत जाऊन राहू लागेन.”

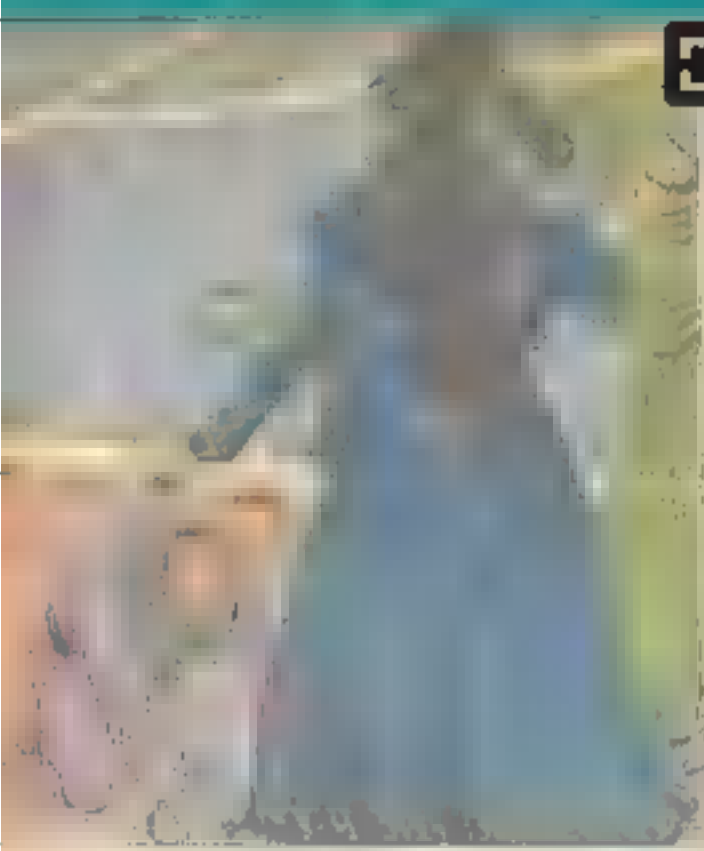
एकून सिंह विचार करू लागला, ही गुहा पारवी की उत्तर देत असावीशी दिसले. मी बोललो नाही तर कोल्हा निपून जाईल आणि माझा उपासी मरवा लागेल असा विचार करून सिंह म्हणाला—“ओ! नयन ‘ओ’ म्हटल्याबरोबर गुहा दगदगली.

कोल्हा हसून म्हणाला—“अस्स होय! गुहा यान्त हे काही कोणी पावले आहे का?” असे म्हणत तो पळून गला.

नरमदाकांनी सांगितलेले वृत्त ऐकून कनकाक्ष महाराज चकित झाले. त्यांना सिद्धसाधक म्हणाला— "महाराज, आतां मला निरोप द्या. [ ] मित्र जयशील याला घेऊन घेऊन ते दुष्ट मायासरोवराकडे चालले आहेत. इतका घूर [ ] पराक्रमी भाणूस त्यांच्या हातात कसा [ ] हे मला कळत नाही. त्याला खोडविण्यासाठी मी धावलेच पाहिजे."

असे म्हणत तो आग्यावर
महून येसला

महाराज म्हणाले—
"साधका, त्याच्या रक्षणाची जबाबदारी
माझ्यावर सुद्धा आहेच! मी सुद्धा येतो
आपण जास्त वेळ व घालविता, ते
मायासरोवर आहे. गोघून काढले
पाहिजे तू या जलवृकाला त्याची वाट
विचारून कां घेत नाहीस?"

सिद्धसाधकाने जलवृकाकडे वळून त्याच्या
छातीवर आपले शूल ठेवीत त्याच्या
विचारले—"कायरे जलवृका? तू माझा
विश्वासपात्र नोकरच आहेस की

काढून घेण्यासाठी हेर म्हणून आला
आहेस?"

तो ऐकून जलवृक थोडादेखील
म्याला नाही त्याने आपली दगडी गदा
सिद्धसाधकाच्या पायाजवळ ठेवली व
म्हणाला—"मालक, मरा जलवृक दिलेले
वचन कधी भंग करीत नाही, तसे पचन
भंग करणाऱ्याची आम्ही कोल्हा
म्हणून शिकार करतो. मी आपला सेवक
आहे!"

"तर मग सांग, मायासरोवर कोठे
आहे?" सिद्धसाधकाने त्याला विचारले.

"मालक! मी याविषयी पूर्वीच सांगितले
होते, ते सरोवर कोठे आहे. मी सांगितले
तर माझे फुटून जाईल. सरोवराच्या
राजाने व आमच्या राजाने मिळून आमच्या
जातीच्या सर्वांना दिलेला तो एक सांग
आहे." दीनमुद्देने बलवृक म्हणाला.

ते ऐकून साधक थोड्याने हसून
म्हणाला—"त्या मुर्ख पाणपट्याला साप
देण्याची शक्ती असती तर तो हंसांच्या
रथातून खाली यतस्त पडला असता का?
आणि नरमक्षकांच्या संजणातल्या उकळत्या
पाण्यात पडला असता का? तेव्हा हे
कारण माझ्या जवळ सांगू नकोस."

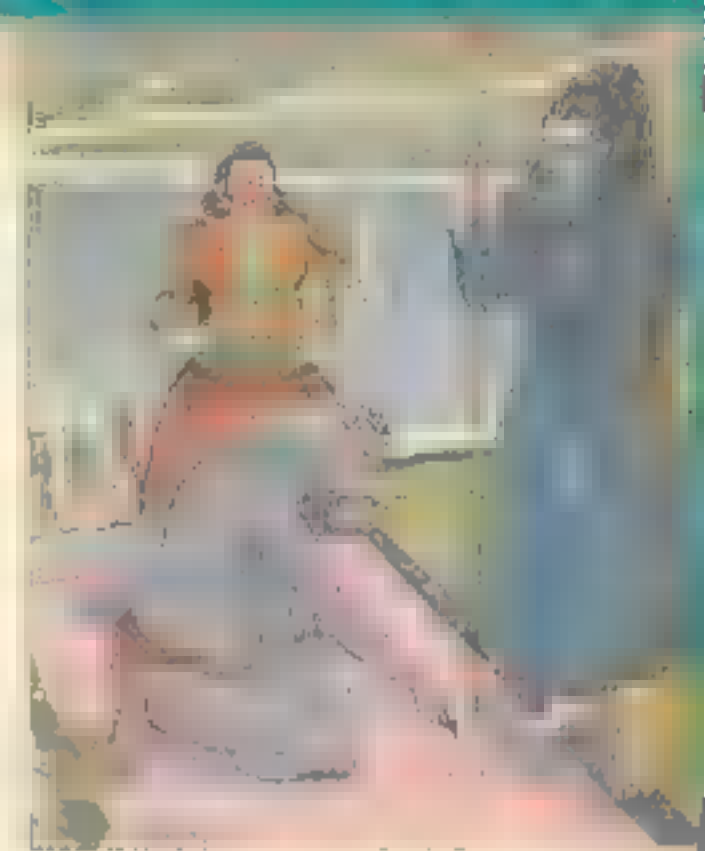
जलवृक आपाचमस्तक थरथर कापत
रोला तरी तीर कडून उडाला—"मालक!

आपल्याला माझ्या झोल्यावर विदवास
होत नाही, तेव्हा मला मनच टळणे शक्य
नाही. तेव्हा मी तोंडाने व नफनफा
काढून सुचविणे तर कदाचित वाचेल,
असे वाटते. म्हणून प्रयत्न करून पाहातो."
असे सांगून तो माडाची एक वाळकी काढी
घेऊन आला

"अरे मांड्या शिपाया! तुझ्यावर तसे
मोठे म्हणशील तर एकही नाही
मी महाकालाचा आहे यदाकदाचित्
तू म्हणतो आहेस तसे तुम्हा मरण आलंच
तर तुला मी क्षणार्धात केन्नासलोको पाठवून
तेथे तुला सुखी करण्याची करीन."
आपले शूल उचलून आकाशाकडे नाट्यपूर्ण
दृष्टीने पडत म्हणाला

जलवृक, काही उत्तर न देता काडीने
जमिनीवर रेंघोट्या काढू लागला आणि
मधुनमधुन ओरडू हो लागला—"बापरे,
डोके फुटू लागलेसे वाटते आहे. काळीज
तुळहेतुकडे हीणारसे दिशते आहे!"

कनकाक्ष महाराज जलवृकाच्या तळीक
जाऊन साधकाला म्हणाले—"साधका! मी
आपल्या मृलांना संरक्षणासाठी बरोबर
पाठवायला हवे होते तेवढे पाठविले
नाहीत आणि त्यांना जंगलात
जाऊ दिले. त्यामुळे एकामागून एक किती
अनपेक्षित गोष्टी घडून आले." विचारा

पाणलाड्या जरोसरच डोके फुटून
भरपारसे दिशते आहे!"

"महाराज, हा आहे मुल्ले! महाकालाने
दयाने होऊन त्याची कृपा झाल्याशिवाय
कोणत्या माणवाला अशी शक्ती प्राप्त
होईल? शक्यच नाही!" असे सांगून
जमिनीवर काढलेल्या रेंघोट्यांकडे लक्षपूर्वक
पहात साधकाने जलवृकाला विचारले—
"काय रे, वहादुरा! या उम्या रेंघा काय
आणि वाकड्या तिकड्या रेंघा काय?"

जलवृक राक्षस मान वर न उचलता
थरथर कांपत म्हणाला—"मालक, या रेंघा
दोन्ही वाजूंच्या ऐकण्या. या रेंघा म्हणजे
जंगलातली माडे, त्यांच्या मधोमध हे जाड

आहे! शापाच्या भीतीने हा फक्त बेचूद होऊन पडला आहे." असे सांगून बाजूला गेला. उभे असलेल्या नरभक्षकांना म्हणाला—"अरे, पत्ता आणि पांघोरा मधकी भरून पाणी घेऊन या!" परंतु नरभक्षक जलवृकाकडे आशाळभूतासारखे पाहात राहिले. त्याच्या हेतू ओळखून आपले गूल वर उचलून सिद्धसाधक दरवाज्यावर म्हणाला—"मूर्खानो! माझी आज्ञा ऐकलीत की नाही? जागचे हस्त का नाही?"

नरभक्षकाच्या नायकाने क्षूण करताना ज्योतिषी पुढे येऊन रानकास महाराजांना साष्टांग नमस्कार करीत म्हणाला—"आम्ही खोल जंगलात राहणारी आपली प्रजा आहो! आम्हाला कोणाशी कस बोलायचं कळत नाही आपण महाराज आहा आणि आपली आज्ञा सर्वांनी मान्य केली पाहिजे. भूतांच्या नायकाला आपण बाजूला सारावे आणि पा जल-आमच्या हातात द्यावे; आपलं नाव काढून आम्ही खाल्लं."

म्हणान्या ज्योतिष्याचं ओळणं संपल्या-पूर्वीच साधकाने त्याची शेडी पकडली व शूल त्याच्यावर रोखून म्हणाला—"कायरे, नरभक्षक कुर जंगली वनद्वारा! मी तुला माझ्या महाकालासमोर आतां बळी देऊन तुझ्या नरभक्षकांसमोर तुला खायला फेंकतो!"

सिद्धसाधक असे म्हणत शूल ज्योतिष्याच्या छातीत भोसकणार असताना दुरुप मरधाव येत असलेला सर्पनख ओरडला—"सिद्धसाधका, घाई करू नकोस! मायासरोवरातील जलवृकरासमाधी घेऊन करावे लागणार आहे." जवळ येऊन म्हणाला—"हे मर्त्या मर्त्या मदतीला आले तर पाहिले पाहिजे!"

सर्पनखाचा आवाज ऐकल्यावरच साधकाने मान वळवून त्या बाजूला पाहिले. त्याने शूल खाली ठेवले. मोठा सेल झालेला पाहून नरभक्षकांचा तो ज्योतिषी चटईशी बाजूला सरकला आणि आपल्या लोकांच्या पांढऱ्यात भिसळला.

सर्पनख जवळ आला आणि घोड्यावरून उतरून जमिनीवर गेल्यासारखा पडलेल्या जलवृकाकडे पाहून म्हणाला—"साधका, याला परलोकी पाठविलेस का? अरे, हा तुझा स्वामिभक्त गुलाम नाही का?"

"होय, विश्वासपात्र नोकरच आहे! परंतु याचा तुमच्या नव्हे सरोवरेश्वराच्या संत्रशक्तीवरही विश्वास आहे. कोपता तरी शाप आहे म्हणे. सरोवराकडे जाण्याची वाट दाखविण्यासाठी जमिनीवर रेखा काढल्यावर जमिनीवर जावळला." सिद्धसाधक म्हणाला.

मध्यंतरी महाराजांचे सैनिक मोठमोठी भांडी भरून पाणी घेऊन आले व त्यांनी जलवृकरासमाधीच्या अंगावर ते ओतले. पडणार पाणी अंगावर पडताच त्याची हालचाल सुरू झाली. पाहत्याशिवायच तो ओरडू लागला—"मी कोठे आहे? की सरोवरात?"

सिद्धसाधकाने त्याच्या पाठीवर एकदां जोराने लाय मारली म्हणाला—"जलवृक बहादरा! तुला शापमुक्ती मिळाली. तुला मी जिवंत केले, कळ!" ऐकताच जलवृक उठून बसला. सर्पनख मनाचे समाधान झाल्यासारखा मान हलवून, राजाच्या निपायांकडे व महाराजांकडे पाहून

एका टेक्यावर आहे. साबावर चढून टोकाच्या फांदीवर एकदा पूर्वेकडे आणि नंतर पश्चिमेकडे पाहल्यावर उत्तरेकडे पाहिले तर मायासरोवर दिसले!" असे म्हणत तो दोन्ही हातांनी डोके पट्टे मोठ्याने ओरडला—"गुपित सांगितले, मालक! डोके फुटू लागले आहे, मेली..." आणि जमिनीवर बेचूद होऊन पडला.

सिद्धसाधकाने लगेच खाली वाकून जलवृकाच्या नाकालोंडाजवळ हात नेऊन श्वासोच्छ्वास चालू आहे की नाही, पाहिले व म्हणाला—"महाराज! अंधविश्वास होक्यावर चढल्याचा जो परिणाम होतो त्याचं प्रत्यक्ष प्रमाण म्हणून हा जलवृक समोर

सुख माहीत आहे का रे हा वैद्यदेव कोण हे?" कनकाक्ष महाराजांनी विचारता सिद्धसाधक काही वेळ विचारात पडला. शेवटी म्हणाला—"महाराज, त्या वैद्यदेवाविषयी मायासरोवरात आमचे परम गुरु जलवृक सांगता. त्या मायासरोवरेस्वराच्या अनुयायांना माहीत नाही असे मला मूर्ति आहे तो जयशीला-अमरावतीचा राहणारा आहे.

"अमरावतीचा राहणारा आहे का जयशील? देवाच्या राजा छत्रसेन हा माझा गुरू आहे मी सांगितला आहे, हे तो स्वारी करण्याच्या तयारीत मला हेराकरवी कळले आहे." कनकाक्ष महाराज म्हणाले.

"महाराज, जयशीलच्या हसनावर संशय करण्याचे कारण नाही तो कोणत्याही देशाचा नागरिक असो, त्याने वचन दिले आहे आणि तो भंग करणारा नाही. युवराज राजकन्या याच्या शोधापै मी आपल्याला मदतच करील. मी आपल्या देशाचा एक नागरिक या नात्याने हमी देत आहे!" सिद्धसाधक म्हणाला.

साधक दोळ्यात असता तिकडे नर-भक्षकांच्या घोळक्यात काहीतरी गडबड झाल्यासारखा संशय आल्यावरून साधकाने तिकडे वळून पाहिले. तेव्हा त्यांच्या सामक्या

निराशा आणि त्याचा मांडविक त्याच्या जवळ धावेत येऊन म्हणाले—"आपल्या सारखे चार जण दहावारा जलवृक राक्षसा-बरोबर युद्ध करीत आहेत आम्ही मदतीला म्हणता का? थोडा आम्हाला मिळेल?"

ते ऐकताच सर्पनख साधक म्हणाले—"भायका, ते म्हणजे वैद्यदेव, माझा धाकटा भाऊ सर्पस्वर आणि हुंसरय घालविणारा सरोवरेस्वराचा अंगरक्षक!" असे त्या आपला घोडा मोडला.

"जय महाकाल!" जयघोष करत आपल्या आखात आंघावर व महाराजांना म्हणाला—"महाराज, प्रथम त्या जलवृक राक्षसांच्या हातून आपल्या लोकांना वाचविले पाहिजे." असे सर्पनखा-पाठोपाठ तोही निघाला.

"अण्णरक्षक देवा! जाता वृच आमची मूक भाग्यायला मार्ग दाखव!" असे म्हणत नरभक्षकांचा घोळका दोघांच्या पाठोपाठ धावला.

सर्पनख व सिद्धसाधक येऊन पोचले त्यावेळी चोड्यावर असून सर्पस्वर आपल्या तलवारीने जलवृक राक्षसांना भोसकायला प्रयत्न करीत होता. परंतु जलवृक विसटून

स्वतःचा बचाव करीत वैद्यदेव म्हणून ओळखला. देशसमीक्षा आणि हुंसरय हाकणान्याला आणि मंगलवर्माला जिवंत धरण्याचा प्रयत्न करीत होते. परंतु देवगर्मा त्यांना आपल्या हातातल्या वज्रमुठ अमलेंत्या रंगाने अडवीत दारडावून सांगत होता—"अरे मूर्खानी! संभाळा, हा म्हणजे नुसती काळी नसून याच्या टोकाला जी अणी बसविलेली आहे ती विषाची आहे."

तेवढ्यात तेथे सिद्धसाधक व सर्पनख येऊन पोचले. दुसऱ्या नरभक्षक व राजाचे सैनिक आसोळ्या देत त्याच बाजूला येत होते. त्यांना पाहून मार्ग पळून जाण्याच्या विचारात असलेल्या जलवृक राक्षसाचा

म्हणाला—"हंसरयातून असता त्यांनी सांगितल्यावरून कळले. हेच नाही का त्रिपुण्यपूरचे महाराज?"

महाराज वेळ सर्पनखाचा तो विचित्र वेध आणि तो ज्या घोड्यावर चढून आला होता तो जगाव दोघांकडे आश्चर्य करीत पहात होते. आत्मापर्यंत ते गप्प होते, परंतु सर्पनख म्हणाला ते ऐकून त्यांनी विचारले—"कोण वैद्यदेव? माझ्या राज्यातले नागरिकच ना?"

"महाराज, मला ते सर्व माहीत नाही. परंतु ते माझ्याबरोबरच निघाले आणि पाठोपाठ येतच आहेत, या बाजूला."

नामक त्यांना म्हणाला—“बाबा! आपल्या महाराजांची आज्ञा आहे की, यांना जिवंत आणता आले नाही तर ठार करा!” असे म्हणत तो आपली दगडी फिरवीत देवशर्मांच्या डोक्यात मारायला धावला

देवशर्मा एकच पाऊल मागे जाऊन म्हणाला—“तुम्हाला मरण तुम्हाला कपाळी लिहिले आहे, त्याला मी काय करणार?” आणि त्याने आपल्या हातातल्या वस्त्रदंडाची वर्षी जलवृक नायकाच्या अंगाला लावली मात्र तो एक किंकाळी फोडून तत्क्षण जमिनीवर लोटून लागला.

नंतर देवशर्मा आपला वस्त्रदंड उचलून सर्व जलवृकांना उद्देशून म्हणाला—“अरे, पाण्यातल्या लांडग्यांनो, प्रत्यक्ष पाहिलाल, मी सादच केलं असून फिकोर न केल्याचा परिणाम! सरोवरातल्या माया-सरोवरेश्वराची मुलगी पद्ममुखी हिला किंवा कांचनमालेला थोडा जरी तर तुमच्या राजासकट तुम्हांला सर्वांना यमलोकी जावे लागेल.”

जंगलच्या काटेने पळामे आणि मागे वळूनही पाहिले नाही. सर्पेनस धोड्या-वरून उतरून देवशर्मांच्या जवळ जाऊन म्हणाला—“वैद्यदेव! मायासरोवरेश्वर, कांचनमाला आणि जयश्रील जलवृक-राक्षसांकडून त्यांच्यावर यणाच्या संकटाची कल्पना नसल्यामुळे सरोवराच्या दिशेने चालले आहेत. त्यांना सावध रहायला सांगितले पाहिजे ना?”

“ते काम तुम्ही दोघां भावंडांनी आणि हुंसरथ चालविणाऱ्या सरोवरेश्वराच्या अंगरक्षकाने पाहिले!” देवशर्मा म्हणाला.

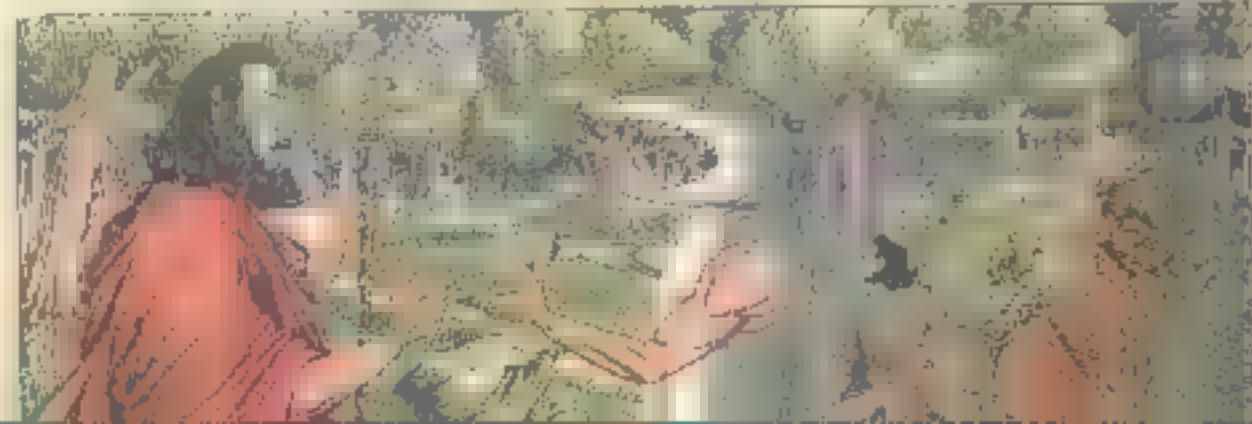
सर्पेनस आणि सर्पेस्वर दोघांनी आपापल्या धोक्यांना मारल्या आणि भरधाव धोडे सोडले. अंगरक्षकाने दाढा-पलीकडे उचलल्या हुंसरथात चढून तो क्षणार्धात आकाशात वेगाने सोडल्या नर-उत्साहाने आरोळ्या भारीत पळणाऱ्या जलवृक राक्षसांकडून दुरून राहिले. (क्रमशः)

चतुर ज्योतिषी

विजयादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो दाढागवळ गेला, प्रेत काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे गौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतास बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, तुम्हा माणसाच्या प्रयत्ना-कार विव्वास विसर्तो, परंतु देवाचा निर्णयच अचूक असतो. कस, ते सिद्ध-करण्यासाठी मी तुम्हा एका ज्योतिष्याची गोष्ट सांगतो. जवळ देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

वसंत देशाचा राजा शूर पराक्रमी होता. गादीवर बसताच त्याला शंजारच्या हेमंत राज्याशी युद्ध करावे लागले. त्या युद्धात त्याला विजयश्री लाभली. धोड्यात सांभा-व्याचे म्हणजे गादीवर येताच वसंत देशाचा राजा दोन राज्यांचा अधिपती आला.

यसंत देशाच्या राजाला विजय मिळाला खरा. परंतु दोन्ही देशांच्या भ्रजेचं अपार नुकसान झालं. राजा तर थोर पराक्रमी वीर आणि त्याला युद्धात विजयप्राप्ती झालेली. म्हणून त्याच्या मनात इतर देश जिंकण्याची महत्वाकांक्षा उत्पन्न होणे साहजिक होते ती कल्पना कळतच मंत्री घाबरला त्याने दरबारी ज्योतिष्याला बोलावून राजाची जन्मपत्रिका पाहून भविष्य सांगायला सांगितले ज्योतिषी पत्रिका पाहून म्हणाला— "प्रधान! आपला राजा राज्यावर राज्य करणार. योग स्पष्ट आहे त्याला पुन्हा युद्ध करावे तर त्याचा पराभव तर होईलच. शिवाय तो दोन्ही राज्ये गमावून देईल" हे सर्व

ज्योतिष्याने सांगितले.

तेव्हा राजा म्हणाला— "म्हणजे माझ सर्व पराक्रम फुकट जाईल, म्हणता?"

"महाराज! युद्धात विजयश्री मिळते ती फक्त राजाच्या पराक्रमामुळेच मिळते का? संन्य सचातन उत्तम प्रकारे व्हावं लागत. कधीकधी वृद्धिमा जागी स्वारी केली तर विजयश्री हातची जाते. या सदां हुन महत्वाची गोष्ट म्हणजे देवाचा अनुग्रहमुक्ता असावा लागतो. तोच आपल्या पत्रिकेत नाही स्पष्टपणे दिसते आहे." ज्योतिषी

प्रधान म्हणाला— "महाराज! आपला पराक्रम तरी व्यर्थ जावा? आपण

इतर देशांचे व इतर युद्धांमध्ये केवढे. इतर देशांच्या शूर योद्ध्यांना त्या स्पर्धेत भाग घ्यायला परवानगी द्यावी. काय, त्यांना निमंत्रण पाठवून बोलवावे. वजा तऱ्हेने शूर पराक्रमी योद्ध्यांचा पराभव आपल्या शौर्याचे प्रदर्शन करावे" प्रधानाने सूचना केली

राजाला ती सन्ना पसंत पडला. राजाने तसे करण्याचे ठरविले. मुरवातीला इतर देशाचे राजे व राजकुमार वमत राजाची उद्‌घोषाव हारत त्या गोष्टीबद्दल भागू यासाठी यसंत देशाचा राजा त्याचा सत्कार करून त्यांना निरोप देई अशा पराक्रमी वीरांची मंत्री प्रसन्न्याचा त्यांनाही अभिमानच

म्हणून देशाचा राजा मुळाळा चालून आला तर त्याने त्यांना आनंदच वाटे.

अशी अनेक लोटली. मध्यंतरी वसंत राजाच्या दरबारी ज्योतिष्याचा चाकटा भाऊ वमतगजाच्या दरबारात दरबारी ज्योतिष्याच्या पदावर नेमना गेला

वसंत राजाला मुळाळा नव्हते. शेवटी शेवटी एक मुलगी झाली. तिचे लग्नाचे वय तेव्हा अनेक राजकुमार तिच्याशी लग्न करण्यास त्रस्तुक विमळे. कारण, एक ती सुंदर होती. दुसरा अस दोन राज्यांना वारस तीच होती.

राजा तरण होता. यसंत देशाच्या राजकन्येशी विवाह करण्याची त्याच्या मनात होती परंतु ती पराक्रमी नव्हता व

त्याचे राज्यवेस्तील लहानच होते. म्हणून इच्छा पुरी होण्याबद्दल त्याला विश्वासच होत नव्हता. परंतु निराका न होता त्याने आपल्या ज्योतिष्याला संविध्य विचारले.

ज्योतिष्याने शमंत राजाची जन्मपत्रिका पाहून त्याला तीन राज्यांचा अविपती होण्याचा योग असल्याचे सांगितले व त्यासाठी त्याने वसंत देशाच्या राजाकडूनला मागणी घालण्यासाठी दूत पाठवायला सूचविले आणि ते मान्य नसल्यास युद्धाला तयार रहायला बजावून सांगायला सांगितले.

शमंत राजाने स्पष्टप्रमाणे भाषून राजाकडे दूत पाठविला आणि शमंत अशी की वसंत राजाने काही बोलता आपल्या मुलीचे लग्न शमंत राजाशी करून दिले.

पंधर गेष्ट संपून वेताळ म्हणाला—
“राजा, वसंत राजासारख्या प्रतापी राजाने त्याच्याहून दुर्बल राजाला मिळून त्याच्याशी आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले, हा ईश्वरी संकेत म्हणता येईल का? की

म्हणजे त्याला राज्याचा शत्रू मानावा का नाही या गोष्टीची त्याच्या मनात शका होती? या प्रश्नांशी समाधानकारक उत्तरे माहीत असून तु दिली नाहीस तर तुला माहीतच आहे. तुझ्या दोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर कोळू आणविले.”

विक्रमादित्य म्हणाला—“वसंत राजाचा ज्योतिष्यासारखा काय विश्वास होता म्हणून तो शमंत देशाच्या राजाशी युद्धाला तयार नव्हता. त्याला जन्मपत्रिकेवर अपरंपार विश्वास होता म्हणून त्याने तेव्हा तिसरे राज्य विक्रमाच्या मानमंडीस पडण्याचा विचार सोडला होता. शमंत राजाच्या दरवारी ज्योतिष्याला हे गुपित माहीत होते म्हणूनच तर त्याने तसा सल्ला आपल्या राजाला दिला होता. ईश्वरी संकेताची गोष्टच नव्हती.”

तव्हेने राजाचे गैम मंग होताच वेताळ प्रताप, अद्याप प्राजा आणि युद्धा आशाला जाऊन कोवकळ लागला.

(कल्पित)

भ्रातृ प्रेम

एका राजाकडे काही मुलास कान करीत असत. एकदा खजिना भरून निघावा, गात्ताडी राजा आपल्या सुतापतीस बोलावून म्हणाला—“जो कोणी मेहनत व मोलमजुरी पैसे मिळवून हजार रुपये आणून खजिन्यात भरिले त्याला मुक्त करीन.”

मुलांमध्ये दोघे भाऊ होते. त्यांच्यापैकी एक जण अशक्त होता. मोठ्या भावाने मोलमजुरी करून एक हजार रुपये मिळवून खजिन्यात भरले. मंतर राजाकडे जाऊन विनंती केली—“महाराज, मला केलेल्या रकमेबद्दल माझ्या धाकट्या भावाला सोबावे.”

राजाने सर्जित हाऊज विचारले—“तु एवढी मेहनत एक हजार रुपये मिळवून आणलेस, आणि ही सर्व रक्कम धाकट्याला सोबावतास? सोडविण्यासाठी काय करतो आहेस?”

मोठा भाऊ म्हणाला—“महाराज, मला धाकटा भाऊ आहे. मी जसत मेहनत करून स्वतःला मोठेच पडोच परंतु तो स्वतःची सुटका करून आधी मोफत्या भागो तर माझ्या धाकट्या भावाला मुक्त करील?”

राजाने त्याने भ्रातृप्रेम पाहून एक हजार रुपये परत केले. दोघांनाही मुक्त केले.

देवी बोलली तेव्हा

श्रीपुर ॥ एक श्रीमंत व संपन्न गते गाव होते. प्रत्येक धरात कोठारे धान्याने भरलेली असत. प्रमुख मोठा जमिनदार होता. त्याला गावबहादुर हा खिताब मिळाला होता. त्याच्या गावबहादुरासारखा फार मान होता. कोणाच्या घरी काही प्रयत्न उभा राहिला की तो जमिनदाराकडे घाव घेई. गावकरी अधिक्षित होते.

गावाचे पैगव वाढले त्यात एक देवीचे देऊळ होते. ते देऊळ वांगले गेले त्यात प्रत्येक गावकऱ्याने थोडाफार हातभार लावला होता. गावकरी चंदा देत त्या रकमेवर सुमारे एक लाख रुपयांचे दागिने देवीला करण्यात आले होते. देवीचा पूर्ण सुंगार होई तेव्हा देवीला ते सर्व दागिने घालून सजविण्यात येई. पंचक्रोशीतले सर्व गावकरी देवीच्या दर्शनाला आनंदाने येत. देवीचे दागिने एका खोलीत तिजोरीत

ठेवत तिजोरीला व खोलीला निर- निराळी कुलपे असत. देवळाच्या किल्ल्यावर उभारते पुजाऱ्याकडे असत व उत्तर जमिनदाराकडे

एके दिवशी रात्री अचानकरूपे देवीचे सर्व दागिने चोरलेला गेले. सकाळी देऊळ उघडताच पुजाऱ्याच्या भे मज्जात आले आणि त्याने जमिनदाराला कळविले. जमिनदार घाबऱ्यापाबऱ्या खांद्यावर उभारते दाकत्या- शिवायच देवळाकडे घावला

थोड्याच वेळात ती वातपी गावभर पसरली सर्व गावकरी देवळाबाहेर जमा आले. सर्वांच्या तोंडावर काळजी व आश्चर्य झळकत होते. कारण सर्वांनी देवीच्या दागिन्यांसाठी स्वतःच्या मेहनतीने मिळविलेले पैसे चढा म्हणून दिले होते. एक लाख रुपयांचे दागिने चोरलेला जाणे म्हणजे सामान्य गोष्ट नव्हती. पुजारी व

त्यांना कधी हात लावणेच शक्य नव्हते त्यांच्या पैकी कोणी एकाने चोरी केली असे कोणी म्हणले. इतर तर गावकऱ्यांपैकी कोणी विश्वास केला नसता.

जमिनदार लोकांच्या गर्दीतून वाट काढीत सरळ देवीच्या गर्भगारात जाऊन देवीमार्गे हात देवळात उभा राहिला. म्हणाला- "माते! आम्हाच्या हातून असे कोणते पाप घडलं होतं की हा अनर्थ ओडवला? तूच चोरी कोणी केली? मी तुझ्या समोर त्याला चिरून त्याला वळी म्हणून तुझ्या वरणी पाडोव."

देवी बोलली- "भवता! मास दागिने चोरणारा तुमच्याच पैकी एक आहे तो आहे लक्षू घोडे. परंतु त्याचं काही वरं चाईट करू नकोस. तो भोळाभावडा आहे."

लक्षू घोड्याचं नाव ऐकताच सर्वचि दोळे त्याच्यावर झिळले. तसा तो एक मुरटा चोर म्हणून गावकऱ्यांना माहीत होता. त्याने त्याबद्दल गावकऱ्यांकडून पुष्कळ पार लावला होता. परंतु तो देवीचे दागिने चोरण्याचे घाडम कसा करील?

तरी सर्व लोक लक्षू घोड्याला घेऊन फरफटत आडून येऊन आले. तो गंवावया करून म्हणाला- "मालक, या चोरीविषयी मला काही माहीत नाही."

जमिनदाराने त्याची मानगुठी विचारले- "कायरे, देवी मुली आहे वाटलं तुला? अशा दुयाळ मातेचे दागिने चोरतांना तुझे हात गळून कासे पडले नाहीत? बोल, कोठे ठेवले आहेस दागिने?"

अनेकानी अनेक प्रकारे लक्षूला विचारले, परंतु त्याने चोरीचा अपराध मान्य केला नाही. शेवटी जमिनदाराने त्याला देवळात ठककले आणि म्हणाला- "तू विचार करून काय ते उत्तर दे. मातेला कोष आला तर तू रक्त ओकून जगच्या जागी मरशील." असे बजावून सांगून जमिनदाराने देवळाचे दार बंद करून कुलूप लावले.

रूप पाहून माझ्या मतानेच ठरविले. देवीने मन्दा विचारले- 'बेटा! तुम्ही सर्वांनी मला असेच उवागने ठरविले आहे का? प्रत्येकाने एकेक दगड टाकला तरी एक टंकडी उभी राहील '

देवीची मगजून गायकन्यांनी पुन्हा एकदा देऊन देवीकरिता दागिने करण्याचे ठरविले. दागिने लोणार तयार हो झाले. पुन्हा देवळाचे वैभव वाढले.

परंतु एक वर्ष लोटल्यान्या आत पुन्हा पोरी शाळी ओरडा माला आता गावावर इंधरी कोप होणार असे प्रत्येकाला वाटू लागले. या खेपेस देवीचा कोप कोणावर होणार, याचा विचार करूनच सर्वांचे रक्त गोठले.

जमिनदार देवीसमोर उभा राहून हात जोडून म्हणाला- "माते! आम्ही या खेपेस- हा तुझ्या दागिन्यांचे रक्षण करण्यात अयशस्वी ठरलो. तू अशी आमची सत्व- परोक्षा का घेते आहेस? या खेपेस हे कोणी कम, कुषा करून सांग तरी?"

या खेपेस देवी बोळली नाही, भीत राहिले. तेव्हा जमिनदाराने कंवरला खोचून उबलेली कटथार काढली व ती लातीत भोसकून येण्याच्या तयारीत असता सर्व हाडाकार करू लागले. तेव्हा देवीच्या

हृदयाला फुटली व म्हणाली- "तू मातमहत्या कशाला घेतोस? या स्वतःच हे गाव मोडून जावे, म्हणते तुमच्या पैकीच एकाचे चोरी केली आहे. दगडू धोव्याने या खेपेस हे केले आहे."

दगडू धोव्याचे नाव ऐकताच काही लोक धावले.

जमिनदार म्हणाला- "तुम्ही कोणी त्याच्या वाटेला आण्याची गरज नाही. या खेपेस दागिन्याचा शोध लागल्याशिवाय तो मरणार नाही. पुन्हा एक लाख रुपये एकत्र देणे आपल्याला आहे का?"

परंतु जमिनदाराला वाटले होते तसे धडलं नाही. दगडू धोव्याला वजन गमला गेलेल्या लोकानी परत येऊन त्या रात्रीच त्याचा मृत झाल्याचे वृत्तमान सांगितले.

ते कळल्यावर जमिनदाराने ठेकले. वैशुद्ध होऊन पहला औषधोपचार झाले, तरी शुद्धीवर आला नाही. शेवटी कन्यांनी देवळात देवीसमोर जाऊन पुन्हा सर्व दागिने करून देण्याची प्रतिज्ञा केली तेव्हा जमिनदार शुद्धीवर आला.

छोकांनी देवीसमोर प्रतिज्ञा केल्याचे जमिनदाराला शुद्धीवर आल्यावर कळले. तेव्हा तो गावकऱ्यांवर कावून म्हणाला- "आजही येथे मिळारी खेपेस कर? मला

एकटपाला नाचविण्यासाठी तुम्ही एकडे ओमें स्वतःवर घेता आहात?"

गावकरी म्हणाले- "जमिनदार साहेब! कोण बोलता? तुमच्यावर आम्ही जीव ओवाळून टाकू! तुम्ही खुशाल असणात तर भारे गाव खुशाल राहील!"

करितां तिसऱ्यांदा दागिने तयार झाले. परंतु या खेपेस चोरी होणार नाही, मसे मात्र कोणाला वाटले नाही.

पुजान्याची मुलगी वाणी हुषार होती. देवी कशी बोलेल? तिच्या त्या गोष्टीवर विश्वासच बसत नव्हता. ही चोरी करणारा खरा चोर वस्ताद असला तर तिचे कोणते विचार करणे. तामस जोरी

दुसऱ्या दिवशी जमिनदाराने दार उघडल तेव्हा धोरी पोरने पारलभात पडलेला होता. आता तरी तो आपली कुषा काढून काढील असे सर्वांना वाटले होते. परंतु सर्वांना निराश व्हावे लागले.

त्यानंतर त्याचा देह देवळावाहेर आण- प्यात आला आणि देऊळ घुळून मयबलेल्या पाण्याने क्षुद्ध करण्यात आले.

आणखी काही दिवसांनी जमिनदार गावकऱ्यांना एकत्र बोलावून त्यांना म्हणाला- "हे पहा, मित्र हो! चोरी गेलेला माल परत मिळण्याची शक्यता आता उरली नाही. लखू धोवी जिवंत येणे शक्य नाही. रात्री मला देवीचा दृष्टांत आला.

करणास म्हाणून संशयित आरोपी जिवंत राहिलाच नाही. देवीच्या मसून कोणी तरी देवीसारखे बोलण्याचे सांग करीत असला पाहिजे. मुलीने वडिलांना ती गोष्ट सांगितली तेव्हा त्यांना खरे वाटेना. कारण देवीवर त्यांची फार श्रद्धा होती.

त्याच सुमारास छोटू कुवा घेऊन त्या गावात गावकऱ्यांच्या कानावर त्या पुर्वीच छोटूची कीर्ती पोचली होती. म्हाणून छोटू तेव्हा गावात त्याचे स्वागत झाले.

छोटू देवळातच ठाण मांडून बसला. त्याने सगळे लोक विचारले. तेव्हा तो

म्हाणून तिन छोटीया मुली घेतल्या. मग सांगितली. दाखो वेली घडलेल्या चोरी विषयी व संशयित व्यक्तीच्या घुनाच्या गुपिताविषयी तिच्या मनात जी मका होती ती सांगून ती म्हणाली—“दादा! तु या खेपेस चोरी होणार नाही, याची काळजी घे. त्याच वरावर त्याच्या चोराळा पकडता आले तर पहा. कारण गरीब निरगाराच दोघांचे पुन मालेले आहेत.”

छोटूने थोडावळ विचार करून विचारले—“किल्ला कोणाजवळ असतात?”

“दिवसभर माझ्या बापाकडे असतात व संध्याकाळची आरती झाल्यावर ते किल्ल्या जमिनदाराकडे पोचल्या करतात.” बाणी म्हणाली.

“तर मग अल कर. आज रात्रीची आरती वृ कर. सर्व दागिने काढून कोठे तरी जपवून ठेव. परंतु ही गोष्ट तुझ्या वचाना मुद्दा कळता काय? पुढे काय करायचं? मी पाहून घेईन.” छोटू म्हणाला.

त्या दिवशी बाणी रात्रीची आरती करून येते, असे वडिलांना सांगून किल्ल्या घेऊन देवळात गेली आणि घाव्या घाव्या परत येऊन वडिलांना म्हणाली—“दादा! देवने सगळे दिवस मारीड!”

पुजारी घाव्या घाव्या देवळात गेला. देवीच्या अंगावर दागिने नसलेले पाहून जमिनदाराकडे पावला जमिनदाराच्या तळपायाची मस्तकाना गेली. त्याने स्वतः देवळात जाऊन पाहिले. एक दागिना देखील देवीच्या अंगावर नव्हता.

त्याने कडक्या तऱ्हेने पुजऱ्याकडे पाहिले व म्हणाला—“दिवसा डवळधा ही चोरी झाली आणि मुद्दाला ही गोष्ट काही काय कळली नाही ही?” पुजारी उत्तर काय देणार?

गावभर ती बातमी गणव्यासारखी पसरली. या खेपेस कोणाच्या जिवावर बसणार? प्रत्येकाच्या चेहऱ्यावर प्रश्न जणूकाही लिहिलेला होता. चोरी करणारा मग्न आला आहे तरी चोरी घाबू आहे. हा घाडशीपणा कोणाचा असेल बुवा! देवीची असा जेळ?

दुसऱ्या दिवशी सकाळी सर्व गावकरी देवीच्या देवळासमोर जमले. जमिनदाराने नेहमी प्रमाणे देवीला विनंती केली की श्रीराज नाव तिन सांगावे. देवी बोलू लागली—

“या पुढे मी काहीच उत्तर देणार नाही. तुमच्यात बहुत चोर आहेत. तुम्ही मला या खेपेस सधे वचन द्या की तुम्ही म्हाणवारी दागिने करणार्या आनखीने

नाही. तरच मी चोराने मागेन.”

सर्वांनी होणार दिला. तेव्हा बोलली—“या खेपेस दिवसा चोरी करणारा चोर खडू कुमार आहे!”

लगेच लोक धावले व खडू कुमाराला घळत घेऊन आले. गर्दीत छोटू उभा होता. ओरडून म्हणाला—“तुम्ही सर्व धाया! या खेपेस देवी, कां कोणास ठाऊक, सपशेल छोटू बोलली आहे. मी खरी गोष्ट काय याचा शोध काढतो.” असे सांगून तो देवीच्या मूर्तीकडे पाहून म्हणाला—“माते! जरा विचार करून उत्तर दे. खरोखरच का खडू कुमाराने चोरी केली आहे?”

मूर्तीवून संतापाने म्हटल्यासारखा आवाज आला—“कोण आहे तो उमटवणाने मला विचारणारा? पहिल्याने त्यालाच पाकटून दंड करा.”

दुसऱ्या क्षणाळा लोक छोडून मारामला धावले, परंतु तेंवढ्यात वाणी पुढे येऊन म्हणाली—“देवी खोटे बोलली आहे. सर्व दागिने मी काढून ठेवले आहेत.” म्हणत तिने दागिन्याचे गाठोडे सोडून सर्वांना राखविले.

सर्वे चणिलेले परस्परंकाडे पाहू लागले. प्रत्येक स्वतःच्या मनात एकच प्रश्न विचारीत होता—“देवी असं खोटं का बोलली?”

छोटू म्हणाला—“असा खोटं बोलणाऱ्या देव्या मी कित्येक पाहिल्या आहेत.” बोलणाऱ्या या देवीचे मी तुम्हाला दर्शन घडवितो.” असे सांगून छोटूने आपल्या कुठाला खूण केली. कुत्रा देवीच्या पाठीमागे गेला आणि तेथे लपलेल्या जगवतीला घेऊन ओढून बाहेर घेऊन आला. तो जमिनदाराच्या नोकराची नयकी होती.

सर्व गावकरी तिला दड्यावून म्हणत—“खरं काय ने बोल, नाहीतर देवीमोर तुला बळी दिल्याशिवाय राहणार नाही!” तेव्हा तिने खरेखरे सांगून टाकले. प्रत्येक वेळी जमिनदार स्वतः दागिने चोरून नेत असे आणि तिला देवीच्या पाठीमागे उभो करून बोलायला सांगे. तिने न ऐकल्यास तिचा कापून टाकण्याची धमकी देई.

मध्यंतरी जमिनदाराने तेथून पाय उठवला. परंतु छोटूची नजर त्याच्यावर होती. गदीतून बाट काढीत जमिनदाराच्या घरी गेला. तो पर्थेत तो सर्व दागिने एका गाठोड्यात बांधून घेऊन पळून जाण्याच्या तयारीत होता.

परंतु छोटूने कुत्र्याच्या मदतीने जमिनदाराच्या हातातून सर्व दागिने काढून घेतले व त्याची अकू चकळ्यावर टांगली.

गावकऱ्यांनी छोटूचे आभार मानले. छोटू आपल्या कुत्र्याला घेऊन पुढल्या मुक्ताभाला गेला.

पंज

एका राजाना नेहमी पंज लावायची संवत होती. दररोज दरबारात येताच तो म्हणे, “आज माझ्याबरोबर पंज नवाभला कोणी तयार असेल तर त्याने उभं रहावे.”

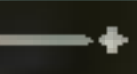
एके दिवशी राजा दरबागत आल्याबरोबर तेथे म्हणाला. तेव्हा एका माणूस उठून म्हणाला—“महाराज, मी पंज लावायला तयार आहे. मी हाचलो नर पंजर स्वर्णमुद्रा देईन. हाचलात हाचलात घाब्यात.”

राजाने ते कबूल केले.

तरुण पुत्रक म्हणाला—“महाराज, आपल्या उजव्या हाताच्या करंगळीच्या अंगठीखाली करंगळीवर एक तीठ बाहे. आपण पाहिजे तर काढून घ्यावे.”

राजाने अंगठी काढून पाहिले. तोल घेतला. युवक दुसऱ्या ती पंजर स्वर्णमुद्रा काढून राजाच्या डेऊन ठेवल्या. तेवढ्यात दरबारी मंडळीत उडाल्या. सारखी रिमको. राजाने करंगळी कळले की त्या तयाराने अनेक दरबारी मंडळीणी लायला होती की राजाना उजव्या हाताच्या करंगळी अंगठी काढवून दाखवायला सावतो. जो हारेन त्याने सदा हजार स्वर्णमुद्रा घाब्यात, न! ताण यवक ती पंज जिंकला होता.

रामूने पिशवीतले पैसे काढून गणसमोर ओतले आणि म्हणाला—“मी देतो आहे, पैसे घे आणि पुन्हा व्यापार सुरू कर.”

“रामू, पैसे तुझे नाहीत, हे मला माहीत आहे. लवू चौकशी सुद्धा आला नाही, तेव्हा त्याने तुझ्या हाती हे पैसे पाठविले असतील असे मला वाटत नाही. खर सांग, कोठून एवढे पैसे?” गणून विचारले.

रामू म्हणाला—“मित्रा! एवढे माडेवेडे घोण्यांचे कारणच काय? चार सहा महिन्यांनी म्हातारीचे पैसे व्याजासकट परत करता येतील.”

गणू म्हणाला—“रामू! माझ्याविषयी एवढी आतुरकी वास्तविकता त्याबद्दल मी तुला फार फटणी आहे. परंतु मला पैसे नकोत. मी केलेला व्यापार लबाडीचा होता म्हणून लबाडीची कमाई सर्व नष्ट झाली. अता मी एका दुसऱ्या व्यापाऱ्याकडे नोकरी करतो आहे. जो पगार मिळतो तेव्हावर माझे भागते आहे.

सज्जनाला चोरी करण्याची बुद्धी कोठून झाली असली? हे पैसे परत नेऊन म्हातारीचे म्हातारीला दे.”

मित्राची स्थिती तितकी वाईट नसल्याचे पाहल्यावर रामूच्या मनाचे सभाषान झाले. तो आपल्या गावी निघाला. वाटेत म्हातारीच्या काला, तेव्हा घरासमोर गद्दी जमलेली दिसली. म्हातारी बाहेर ओटघावर बसून रडत होती.

म्हातारीची सून म्हणत होती—“तुम्ही लोटे बोलता आहा. जोराला कात हो कळणार की विषेच्या पिशवीत पैसे ठेवले आहेत? आता या म्हातारीला एक क्षणभर देतील. राहू देणार नाही!”

ऐकून रामूच्या फार वाईट वाटले. त्याने पिशवी म्हातारीच्या मुनेसमोर ठेवली व घडलेली गोष्ट सांगितली. तेव्हा मुनेने म्हातारीला घरात येऊ दिले.

रामू घरी परत असता विचार करीत होता—“पाप करविले!”

ईर्ष्या

कृष्णपूर गावो दोन पंडित निरनिराळे गुरुकुल चालवीत असत. त्यांपैकी प्रवर नावाचा पंडित लोकांमध्ये आपल्या शिष्यांना शिकवी आणि मुलांचा विद्याभ्यास जोराने संपवून मुलांना त्यांच्या घरी पाठवी.

विदुर नामक दुसरा पंडित शिष्यांकडून श्रृंगार करून काम करवून घेई आणि काही शिकवीत नसे. त्याच्या विद्यार्थ्यांचे शिक्षण बोधकालपर्यंत पुरे होत नसे. म्हणून त्याच्याकडे शिकायला फारसे येत नसत.

त्यामुळे विदुरच्या मनात प्रवरविषयी ईर्ष्या होती. त्याने राजाकडे याबाबत नेते की प्रवर आपल्या शिष्यांकडून पैसे वसूल करतो आणि त्याने शिक्षण पुरे होण्यापूर्वीच त्याला प्रमाणपत्र देऊन घरी पाठवून देतो. तेव्हा राजाने दोघांना हुद्दर श्रृंगार निरोप पाठविला.

प्रवरने आरीक्षक वाचवे आणि जमिनी घोरघाण्या गाडीत बसून वर्षासाठी हुजर मगल. विदुर उत्साहाने बसगाडीत बसून निघाला.

विद्यार्थ्यांच्या भागी अपराधी आलेला पाहून राजाने चौकशी काही काळ पुढे ठकपण्याचा विचार केला. तेव्हा म्हणाला—“महाराज! पंडित विदुर आणि प्रवर एकाच वेळी निघाले परंतु प्रवरगाडीतून येत आहेत व मी घोरघाण्या गाडीतून आलो. गोष्ट समोर आहे हुजर व तेजस्वी विद्यार्थी लोकर शिक्षण पुरे प्रमाणपत्र मिळविताना.”

राजाने लोभ विचार गोष्टीचा अंदाज लावला. त्याने प्रवरला राजगुरु म्हणून नेमने आणि विदुरला मिळत असलेली सरकारी मदन बंद केली.

दोन यमगंड

गोपालपूर नामक गावी सखाराम नाथाचा एक वयस्य शेतकरी रहित असे. त्याचे वडील तो लहान असतानाच वारल. त्याची आई लक्ष्मी. तिनेच त्याला वाढविले आणि तो वयात आल्यावर रुक्मिणी नाथाच्या मुलीशी त्याचे लग्न झाले.

रुक्मिणी सामरी आली त्या दिवसापासून लक्ष्मी लहानसहान चुका काढून तिला तोंडाकडे घेई ते बोल. सखाराम आईला फार भीत असे. त्याने आईच्या मणिसुद्धा वायकोच्या मनाचे धोरण करणाऱ्या प्रयत्न केला नाही. सर्व पाहूनही तो गप्प राही. त्यामुळे रुक्मिणीला देवाशिवाय दुसरा वालीच राहिला नाही.

अशा परिस्थितीत सखारामाची बहीण बाळंतपणासाठी माहिरी आली. तीसुद्धा भावजयीला वास देऊ लागली. तो छळ रुक्मिणीला असह्य होऊ लागला.

त्याच मुमगस रुक्मिणीचा भाऊ बहिणीला भेटायला म्हणून आला. रुक्मिणीच्या तोंडी तिचा काललेला छळ ऐकून त्याला फार वाईट वाटले. त्याने विचार केला की बहिणीचा संसार सुखाचा नसावा, यासाठी काहीतरी उपाय केला पाहिजे. बहिणीला काय करायचे ते सर्व सांगून तो आपल्या गावी निघून गेला.

त्यानंतर दोनच दिवसांनी सखाराम गाही त्या गावी एक ज्योतिषी आला आणि फिरत फिरत सखारामाच्या घरी आला. लक्ष्मीचा ज्योतिषशास्त्रावर फार विश्वास होता. तिने ज्योतिष्याला हात दाखवून भविष्य सांगायला विनंती केली.

ज्योतिष्याने बराच वेळ लक्ष्मीचा हात पाहिला व काही बोलल्याशिवाय व भविष्य सांगितल्याशिवाय निघाला.

“काही सांगितल्याशिवाय निघालात? मी फुकटात सांगायला सांगत नाही.”

“आई, माफ करा. जर सांगून तुमच्या मनाला दुखविण्याची इच्छा झाली मनात नाही.” ज्योतिषी म्हणाला.

“काही हरकत नाही, सांगा! खरी गोष्ट सांगण्यात चुक केली आणि सकाच कसला?” लक्ष्मी म्हणाली.

“आई! रागायू नका. तुमच्या हस्तरेंत बसून दोन यमगंड स्पष्ट दिसत आहेत. पहिल्या यमगंडानून तुम्ही वाचालही, परंतु दुसरा यमगंड धोक्याचा आहे. टळणे शक्य नाही.” असे सांगून ज्योतिषी गप्प झाला.

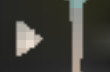
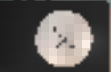
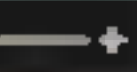
यमगंडाची गोष्ट ऐकून लक्ष्मीच्या हृदयाचा धक्काप उडाला. तरी धीर करून तिने यमगंड सांगायला आग्रह केला.

“तुमच्या मुलीच्या पोटी जन्मलेला मुलगा तुमच्या मुक्तावर आहे. त्याला बहावे लागेपर्यंत त्याचे तोंड पाहतां कामा नये. परंतु एका महिन्याच्या आत संपंगंड आहे, तो टळणे शक्य नाही. नागवधीकरण नाहीत असणाऱ्या व्यक्तीने एक महिनाभर तुमच्यासाठी त्या मंत्राचा नियमित केला तर गंडही टळेल. पुढल्या महिन्यात आजच्या तिथीला संपंदक होण्याची भीती आहे.” असे सांगून ज्योतिषी निघून गेला.

संपंगंड नाव ऐकूनच लक्ष्मी भावकून गेली. पाहून रुक्मिणीला दया आली.

ती म्हणाली—“आई! दोघी नकीची आहेत. मला नागवशीकरण मंत्र माहीत आहे. मी नियमितपणे त्या मंत्राचा महिनाभर करते. तुमच्यावर नागराजाची वकृष्टी पडणेच शक्य नाही.”

मग काय पाहिजे. तावडती सून तत्क्षण आवडती आली.

“सुली! तुला मंत्र माहीत आहे. हे तव्हतं मला माहीत. तू महिनाभर त्या कर. आज तुझ्या तोंडून तुला नागवशीकरण मंत्र माहीत असल्याचे ऐकून मला पुनर्जन्म मिळाल्यासारखं आलं!” असं सांगून लक्ष्मीने प्रेमाने सुनेच्या गाठीवर हात फिरविला.

आता लक्ष्मीसमोर पहिल्या यमगंडाचा प्रश्न उभा राहिला. कारण तिच्या मुलीचं आलंलपण एक दोन दिवसांवर आलं होतं तरी लक्ष्मीने जास्त विचार करता मुलीला तिच्या सासरी पाठवून दिले. स्वतःचा जीव घोस्पात असल्यावर लोल पाण्यात आपल्या पित्राला टाकून त्यावर नाही का उभं रहात?

त्याच बरोबर घरातली सर्व कामे पण आनंदाने करीत राहिली. लक्ष्मीला कोणतेही काम करावे नसे. तिला आपली सून गुणी असल्याचे कळू लागले. आजपर्यंत तिला आपण उगोच नावे ठेवली, असेही तिला वाटू लागले.

ज्योतिष्याने एका महिन्याची मुदत सांगितली होती ती संपली. शेवटच्या दिवशी लक्ष्मीने खांद्येरून खाली पाय ठेवलाच नाही. मुनेने किती समजावून सांगितले की जिवाला आता धोका नाही, परंतु दिवसभर ती भोत राहिली.

त्या दिवसापासून लक्ष्मीला रुक्मिणी मुलीपेक्षा जयलची वाटू लागली.

नव्याने पाठविलेल्या ज्योतिष्याच्या कृपेने रुक्मिणीचा ससार मुलाचा झाला. दोन यमगंडांचे ताटक केल्यानंतर तिच्या भावाने जी भूमिका निभावली होती, त्या गोष्टीचा उल्लेख रुक्मिणीने कोणासमोरही, नवऱ्यासमोरही ब्रकूनसुद्धा केला नाही.

अर्धा वांटा

एक प्रवासी प्रवास करीत एकादशीच्या दिवशी एका गावी आला. गावाच्या जमिनदाराची गोठे मामराई होती. बांदे काढायला तयार झाले होते. काही गिकले ही होते. प्रवासी एकादशीला रात पडते खात बसले. म्हणून त्याने जमिनदाराला पिकलेले भांडे विनंती केली.

जमिनदाराने थिडो तिडून दिमी. पाहिजे गिठकी तोडून धावला सांगितले गिठकी नाचून पाहरेकरी म्हणाला—“तुम्ही जेवडी फळे तोंडात त्यातनी अर्धी मला पाहिजेत.”

प्रवासो म्हणाला—“कबूल! परंतु मी तुला फळे त्यातनी एक फळ परत पाहिजे.”

पाहरेकऱ्याने ते मान्य. प्रवास्याने बागबागाशीही तयार कराव केला. गंतर त्याने फळ दोनच अर्दे तोडले. पाहरेकऱ्याला थिका बागबागाला काहीच मिळालं नाही. कारण त्याने प्रत्येकाचा एकच वाटा दिला आणि उरल्याप्रमाणे दोघांना एकेक परत घाबे लागले. प्रवास्याला दोन्ही घायला मिळाले.

अतिथि सत्कार

कृष्णकांतला एकदा गजराजच्या गावी जावे लागले. त्यावेळी त्याचे वडील त्याला म्हणाले—“बाळा, त्या गावात आपले एक नातेवाईक रहात आहेत. परंतु त्यांच्या घरी बेल की अतिथिसत्कार फार होतो. म्हणून मला यादसं की तू घमंशाळेत उतरून बरे.” तरही कृष्णकांत नातेवाईकाकडून अतिथिसत्कार काढून घेण्यात चुक काय, असा विचार करून आपल्या नातेवाईकाच्या घरीच गेला.

हिंवाळ्याचे दिवस होते पायी म्हणजे रेंवल्याने कृष्णकांतचे तळपाय फुटले होते. तो आपल्या नातेवाईकाच्या घरी गेला व त्याने धाराची कडी वाजवली. नातेवाईकाने येऊन दार उघडले व कृष्णकांतला कुशल प्रश्न विचारून बायकोला कृष्णकांत आल्याचे जाऊन सांगितले.

नातेवाईक बघेर आल्यानंतर कृष्णकांत घरात जाऊ लागला. परंतु त्याला याबाबत

सांगून नातेवाईक बायकोला म्हणाला—“एकलस का, पोच्याला बोलव की!”

कृष्णकांतला बाहेर तिथलत ठसे राहणे आवडले नाही त्याचे पाय दुखत होते. त्याला जात जाऊन प्रसादसं वाटत होते. परंतु त्याचा नातेवाईक आडवा उभा होता आणि इतर गोष्टी बोलत होता. आता कृष्णकांत वाट लागल की आपल्याला लोकर घरात जाणे नाही. म्हणून तो बाहेर ओढ्यावर बसू लागला. परंतु तो नातेवाईक त्याला म्हणाला—“बाळा, जरा थांब की! पोरगा पेंतो आहे, तोपर्यंत बसू नकोस!”

गडघ्याला बाधला म्हणजे झाला. तो बरोबर तपेलीभरून पाणी घेऊन बसला होता. नातेवाईक सांगू लागला—“गेटा, अतिथि देवी भव!” बस योरांमोठ्यांचं म्हणणं आहे. म्हणून आमच्या घरात बालेल्या पाहुण्याला देवाला देतात तसा बाय

पाहुण्याच्या पायावर पाणी ठोकून असते. परंतु तू बघाने माझ्याकडून लहान गाहेस. कन्यादामाच्या वेळीच वडील माणसांनी लहानाचे पाय घुवायचे असतात. इतर वेळी तसे केल्यास वडीलघाच्या मंडळीचे आवुष्य क्षीण होते. तरुण मुलींनी परक्या पुरुषाचे पाय धोता कामा नयेत, असाही आदेश म्हणून मला पोच्याची वाट पहात थांबावं लागले. त्याला शोभायला वेळ लागला. पाय धुतल्या शिवाय पाहुण्याला वसत्रिणे बरोबर नाही. म्हणून रागावू नकोस!”

“जन्हे हो, माझे पाय फुटले आहेत टाबेला बिरा पडल्या आहेत गार पाणी घातलं तर झोबेल.” कृष्णकांत म्हणाला.

“तसं जन्हे बघा! तू घुसून आला आहेस, म्हणून गार पाण्याने पाय धुण्याचीच रीत आहे.” नातेवाईक म्हणाला.

त्यानंतर गडघ्याने कृष्णकांतचे पाय धुतले आणि मग तो धरात जाऊन बसला. नातेवाईकाने न्हाव्याला बोलावून कृष्णकांतचे पाय तेढ लावून चोळविले. तेव्हा कोठे कृष्णकांतला थोडे बरे वाटले.

रात्री जेवण झाल्यावर पुराणप्रवचन करणाऱ्या पुराणिकाला बोलाविण्यात आले. त्यांचे प्रवचन मध्यरात्र उलटपर्यंत होत राहिले.

नातेवाईक म्हणाला—“असं रांगतात की पाहुण्याच्या बरोबर असून पुराणप्रवचन ऐकल्याचे पुण्य पार मोठे असते म्हणे!”

अक्षय्य प्रसंगी तुला किंवा मळा काय, पुराण श्रवण करण्याचा योग जुळून येतो आणि पुण्यलाभ होतो.

कृष्णकांतला दररोज लोकर शोपायची संवय होती. दिवशी तो गुरू मुद्धा होता. परंतु प्रवचन होत होते म्हणून त्याला जागावे लागले. शोपायला जशीर झाल्याने त्याला शोप येईना.

कृष्णकांतला शोपण्यासाठी अंगणात खाटेवर अंधार घालण्यात आले. तो खाटेवर बाईला झाला असेल नसेल तिसक्यात गडघ्याने परसात बांधून ठेवलेल्या बाईला कुठ्याला आणून खाटेच्या एका

कृष्णकांतने चकित होऊन विचारले—
“हे काय? बाईला खाटेला कुत्रा बांधून ठेवता आहां?”

नातेवाईक समाजावून सांगू लागला—
“मुला! गावात चोरांची फार भीती आहे. टोळकेच कधी कधी माणसाचा खून मुद्धा करतात. म्हणून आम्ही कुत्रा बाळगला आहे. नेले काही दिवस म्हणूनच चोरांचा मुळमुळाट थोडा कमी झाला आहे. पाहुण्यांचे रक्षण करणे आमचे कर्तव्य आहे.”

कृष्णकांतला कुठ्याने फार भीती वाटे. तो परदेशी जातीचा कुत्रा होता, बापा-सरखा होता. कृष्णकांत त्या घरी नवा आला होता. म्हणून कुत्रा त्याला हुमू लागला. म्हणून कृष्णकांतची शोप पार उडाली.

पहाटे त्याचा डोळा थोडा लागला तेव्हा त्याच्या नातेवाईकाने त्याला हाक मारली. म्हणाला—“पाहुण्याने उठल्यानंतरच इतर कामे करायची असतात.”

रात्रभर शोप नाही. प्रकाशाचा जीण, हवापाण्यात झालेला बदल, या सर्वामुळे कृष्णकांतला सदां झाली व तो शिकू लागला. नातेवाईकांनी आई सतर वर्षांची म्हातारी होती. ती कृष्णकांतजवळ आली. कृष्णकांत शिकताच ती ऊन पाण्यात बोटे

त्यानं हात घालून देत होते.

कृष्णकांतच्या शिका बंद झाल्यावर म्हातारीने विचारले—“बाळा! कसे वाटत आता?”

“आजी! डोकं पुसायला पंचा, टांचेल. काही देता का?” कृष्णकांत म्हणाला.

“असे नको म्हणूस, बेटा! डोकं पुसायचं नसते. ते आपोआप वाळेल पाहिजे. घरा-तल्या माणसांची अशी सेवा करता येत नाही परंतु तू आहेस पाहुणा, तुझी काळजी वाहलीच पाहिजे!” म्हातारी त्याची सम-जूत लागली.

कृष्णकांतने अतिथिसत्काराचा जवाब देत चार दिवस येतला. पुराण

श्रवण व कुठ्याच्या भीतीने त्याला चार दिवस शोप मिळाली नाही.

ज्या दिवशी तो परत घरी जायला निघाला, त्या दिवशी त्याच्यासाठी कोणते-तरी विशिष्ट प्रकारचे सरखत तयार करण्यात आले. त्याचा नातेवाईक म्हास कृष्णकांतच्या हातात देत म्हणाला—“बाळा! अमृतामरखं हे सात पेले असत आणि सर्व पाहुण्याने एकट्याने प्यायचं असत. ही रीत आहे.”

कृष्णकांत चकित होऊन म्हणाला—
“पाहुण्यांची इसकी काळजी वाहणारे लोक आता उरले आहेत कीट? माझ्यासाठी आपल्याला फार सांगू करावे लागले आणि सर्वही खूप करावा लागला.”

"अरे, त्यात काय मोठं स? परंतु मंसा एका गोष्टीचं मात्र फार आश्चर्य होते की आमच्याकडे कोणी पाहुणा म्हणून आल्या की तो पुन्हा दुसऱ्या वेळी येत नाही." तातोवाईक म्हणाला, ते ऐकून कृष्णकांतला आश्चर्य वाटलं. लोक जतिपिसत्कार दत्तका करताना व कोणत्याही गोष्टीची कामतरता ठेवीत नाहीत, तरी लोक पुन्हा का येत नाहीत? असा विचार करीत त्याने म्हणाला—

त्यानंतर तो म्हणाला—"आता कळल की तुमच्याबाबत येऊन येणंला पाहुणा पुन्हा करी का येत नाही. तुमच्या घरी पाहुण्याचा सत्कार देवासारखा होतो. दगडाभा असतो, म्हणून तो सर्व गहन फरतो. परंतु माणसाला सभ्य असते मला इतकं एकट्याने ध्यायला देणं, ही न्यायाची गोष्ट नाही. घरातल्या सर्वांनी ते माझ्याचरोबर घ्याने पाहिले."

घरातली मंडळी त्याला तयार झाली नाहीत, तेव्हा कृष्णकांत म्हणाला—"पाहु-

घरघण्याचं असतं की नाही?" तेव्हा सर्व मंडळी सरसत प्याली.

घरघणी खर्बताचा एकच थोट घेऊन गगान म्हणाला—"सर्वजण फेकून दे सरसत. नका पिल!" कारण सरसत चवदार तर नव्हतेच त्याला कसला तरी वास येत होता.

तेव्हा कृष्णकांत म्हणाला—"आतां तुम्हीच सांगा येतं पिणारा पाहुणा पुन्हा तुमच्या घरी पाऊल कशा ला टाकील?"

घरघणी लाजेने मान झाली. यमून राहिला तेव्हा सभ्य आल्या की पाहुण्यान पुन्हा येऊ नये म्हणून बायको मुद्दाम तसे सरसत तयार करीत असावी.

कृष्णकांत म्हणाला—"पाहुण्याला आपल्यालाच एक माणूस समजून त्याच्याशी वागल तर त्याला पुन्हा यायसं वाटेल. मी तुमच्या आतिथ्याबद्दल फार आभारी आहे. असे मागून त्यान विरोध येतला.

चोरीची वृत्ती

रंगनाथ नामक एका व्यक्तीने विष्णूनाथ नामक एका बापायकडे काम विचारले.

विष्णूनाथ म्हणाला—"मी तुला आपल्या दुकानातच कामाची देता, परंतु एका अटीवर, मी जे काम ठावेन ते तू केले पाहिजेस." रंगनाथाने ते मान्य केले.

"तरमग ऐक, माझे मेजारी दुकानदार मधूनमधून माझी जाताना तेव्हा तुला त्यांच्या दुकानातच काम करावं लागेल. परंतु जी विक्री होईच तेव्हा थोडा भाटा मत्ता बाणून दिला पाहिजेस; शिवाय तू त्याला वारा काढतो आहेस त्या गोष्टीचा त्या दुकानदाराला तू येता नये. जे जाताना तर पुला खालचा शिंपाथ भाजून करावा लागेल, समजते?" विष्णूनाथाने विचारले.

रंगनाथाने तो मान्य केला. तेव्हा विष्णूनाथ म्हणाला—"तरमग मू निघून जा."

"का बरे?" रंगनाथाने विचारले.

"कारण तुला दुसरी चोरी करण्याची आहे. तेव्हा गैरहजेरोत मू विष्णूनाथपुर्वक काम करतील याची चाकीच घ्या?" विष्णूनाथाने विचारले.

भूत बंगला

राधवराज नावाच्या जमिनदाराची गाथाच्या वेशीवर एक रिकामी जमीन होती. ती जमीन राम नावाच्या एका माणसाने भाड्याने घेतली आणि भाडेपिढीत भावघाची रक्कम लिहून दर महिन्याच्या पहिल्या आठवड्यात देण्याचे कबूल केले. त्याने अगदी लिहून दिले की जर त्याने एका वर्षाभर भाडे दिले नाही तर जमीन माळकाला परत मिळेल. जमिनीवरचा धुक आपोआप नाहीसा होईल.

रामू एकटाच होता. तो कोणाला भेटत नसे की कोणाशी बोलत नसे. त्याने त्या रिकाम्या जमिनीत एक सुंदर बंगला बांधला. ती एक मोठीचो पर्णफुटीच होती. बांबूच्या भिती होत्या व छप्पर कवलाक होते. तो एकटाच त्यात राही. त्याने त्या बंगल्याच्या चारी बाजूला सुंदर वागवगिचा लावले. फुलझाडे व फळझाडे वाढल्यावर

सुंदर दिसे. परंतु तो बंगला भात कोणी पाहिला नव्हता; पाहण्याने भाव्य कोणालाही आकर्षित नव्हते, तेवढे सुद्धा नव्हते.

रामू स्वतःच परी. पहिला सपत्नीच्या आतच जमिनदाराला भेटत तो रहायला लागून दोन वर्षे झाली असतील. रामूच्या एकलकीडे-पणाविषयी कोणुका राहिले बंगला भात आले. रामू एकदा का राहिले, बंगल्यात काय होतं वगैरे गोष्टी विषयी कुतूहलही गावकऱ्यांच्या होते. लोकांचा असा समज होऊ लागला होता की रामू एकटा रहात नसून न्याय्यवरोवर भुते राहत आहेत. म्हणून कोणी एकदा दुककर बंगल्याच्या जवळपास जायला घेऊन गेले.

एकदा सर्वत्र सहित लोटला तरी रामू मकरीप्रमाण भाडे द्यायला आला नाही.

आठवडा गेला, महिना गेला तरी रामू फिरकला नाही तेव्हा जमिनदाराने चौकशीला नोकरांना पाठविले. नोकरांनी बंगल्याबाहेरून हाका मारल्या. परंतु उत्तर आले नाही. दाराला कुलूपमुद्रा नव्हते म्हणून नोकर घोर करून आत मल धरातले जागच्या जागी ठेवून होते. परंतु आत कोणी माणूस दिसना दिवसभर नोकर वाट पाहत बंगल्याबाहेर बसून राहिले. संध्याकाळपर्यंत रामू फिरकला नाही तेव्हा पराकाष्ठेच्या लोकांनी नोकरांनी सर्व हुकीमद झाल्याला सांगितली.

एक वर्ष लोटले, रामूचा पत्ताच नाही जमिनदाराने विचार कोणत्या घेतले युवासमाजाच्या कार्यालयासाठी घावा. परंतु लोकांना बंगल्यात पाऊल टाकायला भीती वाटे. त्यांना वाटे की तो बंगला म्हणजे भुतांचा अड्डा आहे त्यांनीच रामूला नाहीसे केले असावे. सक्ती भुते जमतात व बंगल्यात घुमाकूळ घालतात असे सर्वांना वाटे. परंतु वास्तविक गोष्ट अशी होती -

रामूचे खरे नाव कालोपद होते. त्याची दुसऱ्या एका जिल्ह्यातल्या चोरांशी मैत्री होती. त्या चोरांच्या टोळीने एकदा एका जमिनदाराच्या घरात दरोडा घातला आणि चोरांचा रामूच्या घरात बाणून तो

मुरझितपणे ठक्याला रामूला सांगितले. रामू त्यातले सर्व पैसे वागवगिने तचलून पळून गला आणि दूर जमिनदाराच्या गावाची जाऊन राहू लागला. त्याने आपले नाव बदलून जमिनदाराची रिकामी जागा भाड्याने घेतली. तेथे बांधून राहू लागला तो सर्व वागवगिने नेहमी एका पेटीत पाळून पेटी उघाशी ठेवून झोपत असे. खूप उन्हाळ्यागिरीने तो त्या पेटीचे रक्षण करीत असे.

परंतु चोर स्वस्थ कसे बसणार? चोरांनी खूप शोध केला आणि शेवटी रामू रहात ती जागा त्यांना सापडली. त्यांनी रामूला कालोपदला धरून नेले.

त्यांची राहण्याची एक गुप्त भागा होती. तेथे ते झालीपदला, त्याने दिवल्या घोण्या-बहुल झालीच्या पायासमोर ~~आले~~ ~~आले~~ तयारीत असता पोलीसांना गुप्त जागेचा पत्ता लागला. त्यांनी सर्व घोराना कैद केले. अशातच ते रामूचा जीव वाचला.

तिकडे जमिनदाराच्या गावी मानस नावाचा एक कालजात निकणारा विशाधी होता तो उन्हाळ्याच्या मुहूर्त घरी आला तेव्हा जमिनदाराने भूतबंगला युवा-समाजाच्या कार्यालयासाठी वेळ केला असल्याचे त्याला कळले. परंतु भूतांच्या भीतीने तो तसाच चिकामा पडून होता. विज्ञानशास्त्राची माहिती असणाऱ्या कोणाही

व्यक्तीचा भूतबंगलावर विश्वास असणे शक्यच नाही म्हणून मानस तो बंगला कसा मिळवावा याचा विचार करू लागला खंदेगावातली तरुण मंडळी अंधविश्वासा-मुळे त्याचे म्हणणे कबूल करणार नाहीत, हे त्याला माहीत होते. म्हणून काहीतरी उपाय करून तो अंधविश्वास काढून टाकला पाहिजे.

असा विचार ~~आला~~ ~~आला~~ युवा समाजाचा पुढारी सुरजित याच्या ~~आला~~ काही सागून जमिनदाराने ~~आला~~ केलेला अंगला युवासमाजाला मिळवून देण्याची शटपट करण्याचे ठरविले "परंतु त्या आधी त्या अंगल्यातून भूतबंगला पळविले पाहिजे!" मानस म्हणाला

भूतबंगला पळवितो आले तर आपल्याला मजले त्या अंगल्याचा उपयोग करता येईल. सुरजित म्हणाला

तरमग भूतबंगला पळवून लावणारा कोणी मादिक नाही का हे आपल्या गावात?" मानसने विचारले.

"आहेत म्हणे, ती सर्व निस्पृहयोगी माणसे आहेत?" सुरजित म्हणाला.

"मला माहीत आहे एक माणूस. त्याच्या मदतीने हे काम फार होईल." मानस म्हणाला.

युवासमाजाने हे मान्य केले.

मानस शहरातून सत्यानंद नावाच्या एका भूत वैद्याला बोलावून घेऊन आला. त्या भूत वैद्याचे केस पिंजारलेले होते. त्याच्या अंगावरचे सर्व कपडे लाल भडक होते. मानस आपल्या मित्रांना त्याची ओळख ~~आला~~ देत म्हणाला-"हे एक प्रख्यात भूतवैद्य आहेत यांनी आतांपर्यंत अनेक भूते उत्तरविली आहेत."

दुसऱ्या दिवशी शनिवार होता. त्याच दिवशी भूतबंगल्यातील भूताना पळविण्याचे ठरले. बंगल्यात ~~आले~~ बाहेर कुलाचा सडा ~~आले~~ नंतर भूतवैद्य गाव-कऱ्यांना म्हणाला-"मित्र हो! या घरातले भूत जातील ~~आले~~ आहे. मी त्याला सुटुष्ट करून त्याने हा बंगला सोडून निघून जावे

असे चांगल्याचे ठरविले आहे. त्याला मी ~~आले~~ वाटलीत मरून, वाटली पाण्यात फेकून देणार आहे, म्हणजे त्याच्या आत्म्याला शांतिलाभ होईल. तुमची सर्वांची परवानगी असेल तर ते मी करणार आहे तरमग बाला, तुमची परवानगी आहे का?"

सर्वजण म्हणाले-"कबूल, ~~आले~~ करा. आम्हांला हरकत नाही, जलद वानंदच होईल." सत्यानंदचा पोशाख आणि बोल-ण्याची रीत गांधी सर्वांच्या मनावर चांगलाच परिणाम प्राप्त होता.

सत्यानंदसमोर ~~आले~~ वद लोंडाची वाटली ठेवण्यात आली. त्याच्या जवळ एक केळे होते वाटलीची घंदी तिच्या तोंडापेक्षा थोडी जास्त होती. काही तरी गुप्तकिपीत

लिहिलेला एक मोठा कागद सत्यानंदने घेतला. त्यावर लिहिलेला मंत्र वाचला आणि तो कागद वाटलीत घातला. त्यावर थोडेसे तेल टाकले आणि तो कागद पेटल्यावर एक केळे बरच्या वाजून केळे थोडे सोलले आणि सोलला गेलेला भाग वाटलीत. केळे तोंडावर उभे राहिले. परंतु सत्यानंद मंत्र म्हणू लागल्या- अरोबर केळे वाटलीत तरकू लागलेले पाहून सर्व लोक शक्ति झाले त्यांना वाटले की वाटलीतले भूत केळे आत ओढून घेत आहे. लोकरच सर्व वाटलीत गेले आणि साल बाहेर पडली.

त्यानंतर सत्यानंदने वाटलीचे भूच लावले व म्हणाला-“आता भूत हातात आहे. बगल्याचा त्याने सोडला आहे. आता वाटले त्याने नेफिकीर होऊन बगल्यात रहायला धरणावा लागी.” असे सांगून तो स्वतः उभा राहिला व बगल्यात गेला तेव्हा सदाची भूत वाटलीत बगल्याची धावी पडली.

युवासमाजाचे कार्यालय उघडले. उद्घाटन समारंभाचे अध्यक्ष स्थान स्वतः जमिनदार सहोदारी मूयविले होते.

परी परतल्यावर मानसने सत्यानंदला विचारले-“हो! भूतान्त कंद कर-ण्याचा हा प्रयोग म्हणजे काय? केळे वाटलीत जाऊ लागले ते पाहून इतरांवरोवर भीमुदा चकित झाले. वाटलीत जी उष्णता उपभोग आली तीमुळे बाहेरच्या हुवेचा दाव पडला आता का?”

वास्तविक मानसाच्या एका तहपाठी मित्राचा चुलता होता. त्याचे ते केस आणि नाल कपडे मापल्याने आणलेले होते.

मानसने विचारलेला प्रश्न ऐकून सत्यानंद हसत म्हणाला-“होय मानस! वाटलीत कागद पेटल्यावर आतली हवा तापून विरळ होते. तोंडावर केळे ठेवल्यावर आतली हवा गार होते व आकुंचित होते. तेव्हा बाहेरच्या हुवेचा दाव पडल्याने केळे आत ओतले जाते.

हनुमान अयोध्येच्या वाटेवर वाल्मीकि-आश्रमात आणि मुनीश्वरांना नमस्कार करून त्याने विचारले-“महोदय! काय घडलं हो?”

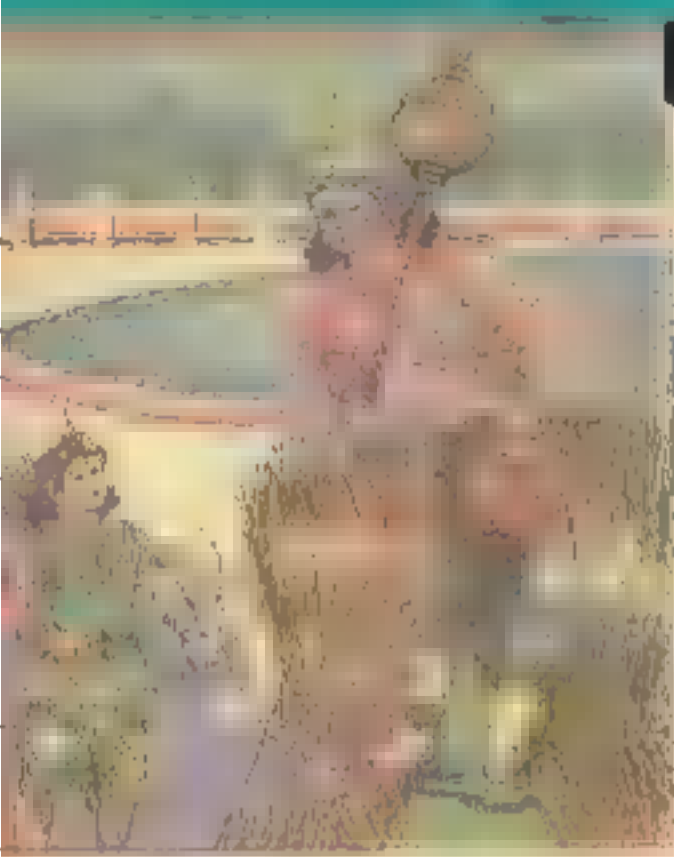
वाल्मीकि स्मित करून म्हणाले-“हनु-मंता! अरे हे मी तुला सांगायला का, तुला सर्व कळतं आहे! शंबुकासारख्या निरपराध्यांचे अधिकाऱ्यांच्या अत्याचारा-मुळे कसे बळी पडतात? राज्याची सूर हलविणाऱ्या विचान्या राजाला आपल्या माथी अनेक पापे कशी बांधून घ्यावी लागतात? पापी विष ओकणाऱ्या सामान्य प्रजेच्यासाठी त्याला कसा कसा त्याग करावा लागतो, याचे प्रत्यक्ष प्रमाण म्हणून हे सर्व घडलं! मी आणखी काय सांगू?”

हनुमानाने वाल्मीकिआश्रमात सीता रक्षात असे कुटीर आणि लवकुश धनुर्विद्या शिकत त्यांनी रोडलेल्या बाणांमुळे विद्र झालेले वृक्ष फार शीतुकांने पाहिले. सीता हिडेकिरे त्या जमिनीवरची धूळ आपल्या माथी लावून हनुमानाने अयोध्येच्या दिशेने उड्डाण केले.

हनुमान आवाशमार्गे उडत अयोध्येला आला आणि राजभक्तासमोरच्या उद्यानात उतरला.

तेथे लवकुश धनुर्विद्येचा खेळ खेळत होते. त्या दोघांच्या मधोमध बाणांचा एक स्तंभ राजमठनाएवढा उंच उभा झाला होता. लवकुशांसी हनुमानाला पाहिले व डोळ्यांच्या खुणा करून काय करायचे ते

ठरविले आणि हनुमंताच्या चारीबाजूला बाणांचं एक कुण्ठ उभं केले.

जवने दरडावून हनुमंताला विचारले—
"कोण रे तू?"

लवकुशांच्या चेहऱ्याकडे हनुमान कोतुकाने पाहता राहिला. लवाचा चेहरा सीतेसारखा तर कुशाचा अमदी रामासारखा होता. हनुमान स्थित करून म्हणाला—
"मी हनुमान! रामाच्या दशनाला आलो आहे!"

"तू हनुमंताचे धारण आलेला मायावी कसावरून नसशील? भारीचं तुझ्याशी काही नाते आहे का?" असे म्हणत लवाने धनुष्यावर बाण चढवून नेम धरला.

लवाला थोडा शांत रहायला सांगून कुशने रामासारख्या गोड शब्दात विचारले—
"तू हनुमान आहेस हे आम्हांला कसे कळायचं? ते सिद्ध करीपर्यंत आम्ही तुला जागचं हळू देणार नाही."

"तुला प्रमाण किती आहे ती प्रत्यक्ष शक्य प्रथम तुझ विराट रूप पहायचं आहे!" म्हणाला.

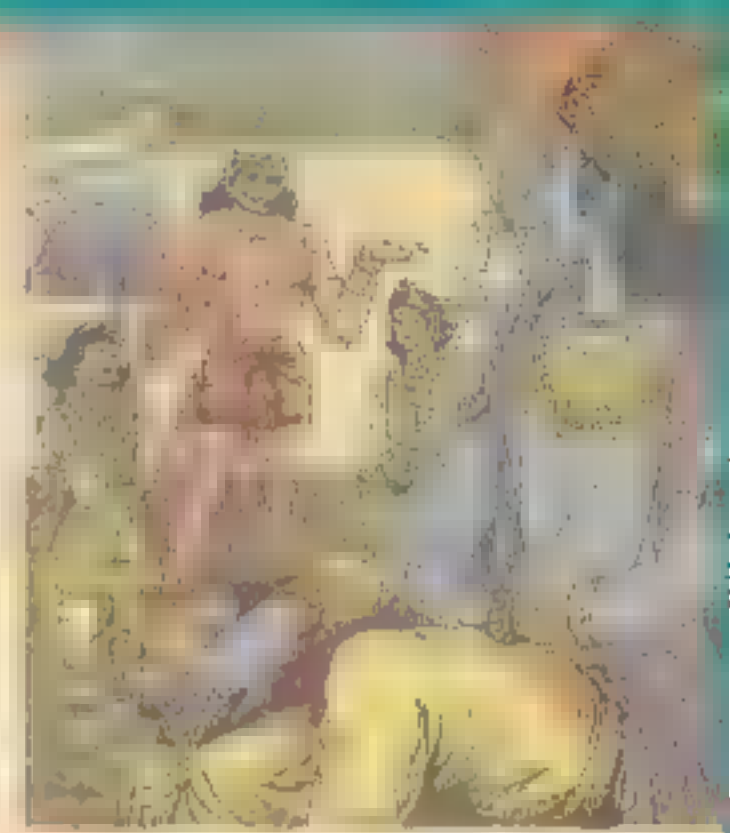
हनुमानाने देह दाखविला व दोघांना प्रथम उजळून पोटाची भरणे नंतर त्यांना आपल्या पाठीवर बसवून उद्वाध केले आणि सरयू नदी आणि जयोध्येचे दृश्य आकाशातून दाखविले. नंतर त्याने त्यांना अग्निनीवर ठेवून सीतेला दाखविले होते तसे आकाशाएवढे आपले विस्तररूप दाखवून शेपटी वाडवून चारीबाजूला भित उभी केली. नंतर लवकुशांना बसवून म्हणाला—
"मेरावणाचा महार कंठा तेव्हा रामालक्ष्मणाना असेच सांगायला येऊन आलो होतो" असे सांगून दोघां मुलांना चारीबाजून्हा फिरवून भित दाखविले.

लवकुशांनी हनुमंताला नमस्कार केला व स्थित करून म्हणाले—
"हनुमंता, तुझा स्वतःच्या डोळ्यांनी पहायला मिळाल्या म्हणून तुला आम्ही अडविले. आम्हांला क्षमा कर."

मी तुम्हाला खेळविले! हनुमान म्हणाला नंतर दोघांनी हनुमंताचा एक एक हात धरला त्याला रामाकडे घेऊन गेले.

हनुमंताला पाहताच तोंडातून दुःखावेगाने शब्दच उमटत नाहीत. अश्रुधारा मुक्त झाल्या हनुमान रामाला मुदने देऊन नमस्कार करीत म्हणाला—
"रामा! तू माणसासारखा दुःखामुळे स्वतःला शकला नाहीस तर कोण? प्रजेचे पालन म्हणजे सुखोपभोग आणि पुष्पपायंदर नाही, पडल ते लहान पोर, वर माईत काम करावे लागते आणि त्यान लागतो ही गोष्ट पुढील काळात जगाच्या कळावी, यत्साठी रामराज्याने उदाहरण तू घालून द्यावेस म्हणूनच नाही का ते सर्व घडले?" असे मागून हनुमान गप्प झाला.

"तेव्हा राम म्हणाला—
"हनुमंता! तुला भेटून आणि तुझ्या तोंडाने गोड शब्द ऐकून माझ मन हलकं झालं! भोक्तेच्या अभावी व दुःख होत आहे त्याच बरोबर हा अवयवेष यज्ञ अपुरा राहतो की काय अशी भीती वाटत आहे. यज्ञाचा थोडा वावेळी मणिपुरात पोचल्याचे कळते. त्या अज्ञाचे रक्षण करण्याचा भार मी तुझ्या हातावर टाकीत

आहे म्हणूनच मी तुला बोलाविले. भोक्त्या बरोबर माझी तिथी चाकटी भावंडे गेली आहेत. तू त्याच्या मदतीला जा."

रामाची आज्ञा विरोधार्थ हनुमानाने गदा आघावर ठेवली उद्वाध केले.

हनुमान आकाशमार्गे असतां एका वाट अरण्यात एक राक्षस व एक राक्षसीण लूप पिऊन नृत्य करीत असलेले दिसले. हनुमान सूक्ष्म रूप घेऊन त्यांच्या जवळच्या एका झाडावर उतरला आणि मंमल पाहू लागला. राक्षस व राक्षसीण त्या झाडाखाली बसून बोलू लागले.

"शत्रूचा अवशेषही राहू नये असे म्हणतात उगीच का? शत्रूचे उरलेले

आपण आहे व शत्रूचे म्हण आज फेडले. होय की नाही कराळकंठा! त्या दिवशी रात्री तू धोबो होऊन तू किती बोललास? गर्मावर केलास." छान राक्षसीण म्हणाली.

"शूर्पणखे! तू सड उगविलास! काय पण धोबिगीचे वजाविलेस?" राक्षसाने या शब्दात तिला शाबासकी दिली.

कराळकंठ हा शतकंठ रावणाचा धाकटा भाऊ होता. युद्धात स्वतःचा जीव वाचवून तो थोरला भाऊ शतकंठ याचा वध करणाऱ्या सीतेवर व रामावर सड उगविण्यासाठी धोब्याचं रूप घेऊन अयोध्येला

वहान शूर्पणखे अजून जिवंतच होती. काकताळीय न्यायाने तोसुद्धा सड उगविण्याच्या विचाराने धोबिगीने रूप घेऊन अयोध्येला येऊन राहू लागली होती. त्यांची परस्परंभी गमतीशीर पाठ पडली.

दोष भूक भागविण्यासाठी अयोध्येच्या वेशीवर कोणी माणूस धुकटाधुकटा थापटला तर त्याला ठार करून खाण्याच्या हेतूने फिरत असताना धोबी धोबिगीच्या रुपात मंडाळी. शूर्पणखेने कराळकंठाला पाहून त्याचा हात ओढून नेछे म्हणून. कराळकंठाने विचार केला स्त्रीचे हात कधी करायला पूर्वी मिळाले नव्हते. ते करे असते हे गहायला मिळेल व मूक भागविता येईल म्हणून तो तिच्याबरोबर गेला तो एक माणूस आहे असे मानून त्याला ठार खाण्यासाठी शूर्पणखेने राक्षस रूप धारण केले. "अरे, मी फसली की! तू राक्षसीणच का?" कराळकंठाने स्वतःची ओळख सांगितली व दोषांनी धोब्याचं जोडप म्हणून अयोध्येला राहण्याचं ठरविलं. सर्व रुपरुनष्टक पुरे झाल्यावर विजयोत्सवाने ती दोष या अरण्यात रहात होती.

हनुमान आवाकून त्यांचे बोलणं ऐकत होता.

कराळकंठ म्हणाला—"त्या वेळी तेथे हनुमान नव्हता म्हणून घरं झालं. नाही तर आपणा दोषांचो वळकटी करून आपणा दोषाला धोरल्या भावाकडे त्याने राठवून दिले असते आपलं नशीब बलवत्तर म्हणून कोणत्या तरी डोंगरावर वाऊन राहिला होता तो वानर!"

"त्या हनुमंताचे नाव काढू नका. त्याचं नाव ऐकलं की मला राग येतो." शूर्पणखा म्हणाली.

"राम नाही, धडकी भरते म्हण दात काढून कराळ म्हणाला

"माझ्या भावाने माझ्यासाठी सोन्याचा राजवाडा बांधून होता त्याला आग लावली की धोपुटवाऱ्याने! त्याच्यामुळे मला तशी भयभोती नाही म्हणा. सर्वप अंगाची लाहीलाही होते!" शूर्पणखेला स्वतःच्या अंगावर हात फिरवीत म्हणाली. लकादहन झाले त्या वेळी तिच्या अंगावर एक जळती तुळई पडली तेव्हा तिची पाठ भाजून निघाली होती. कराळकंठ तो वण पाहून घट्टेत म्हणाला—"म्हणून तू अंगाची लाहीलाही होते म्हणालीस होय? अजून चूरचूर होऊन असेल नाही तुझी पाठ? तुला वाडा जळून गेल्याची म्हण आहे, नमज!" त्याने उडविळंन्या घट्टेमुळे

"पुरे झालं, फार गज्जाणा आहेस बरबड करायला!"

"तसं नव्हे म, शूर्पणी! त्याचं नाव ऐकलं की अंगाचा सुद्धा जळफळाट होतो. आमचा सर्वताश त्यानंच केला!" तो म्हणाला.

"जसं बोल! नाही तर तूच मोठा बहादुर म्हणून मोठमोठ्या गप्पा मारू नकोस! त्याची नजर चुकवून तू पळून गेलास, पळपुटा कुठला. शूरासारखे युद्ध करून मरायला काय हरकत होती रे?" शूर्पणखा म्हणाली.

"पळून आलो म्हणून तर सड उगविणं आपल्याला शक्य झालं; तुझ्यासारखी सुंदर

"जस भाता दूर कोटि तरी ~~आले~~ उरलेल
आयुष्य ~~सुख~~ मानव!" म्हणाली

"आणखी एक काम ठरत आहे.
~~अवसंध~~ यज्ञाचा घोडा आहे, तो
घरला पाहिजे!" ती म्हणाला

"छान, पण त्याच्यावर बसूनच जाऊ
या." ती म्हणाली

"तो स्वारी ~~आले~~ पोडा नाही
वेडे!" ती म्हणाला.

"काय म्हणालास? पुन्हा बोल ~~आले~~
तसे, खडखडार! माझ्या नद्यांचा पराक्रम
काय तो दाखवीन. नाक कान थोडे लहान
आले असले तरी ~~आले~~ रुपात काही
कमतरता आली नाही, उलट त्यांचे सौंदर्य

वाढले आहे. लक्ष्मणाने नाक कान कापले
तसेही तर ~~आले~~ आणि नाक मोठे
राहिले श्रमते ~~आले~~ माझ रूप वांगले
आले ~~आले~~ परंतु काय रे इच्छित रूप
प्राप्ती करून इच्छितल्या जागी जाण्याची
घरती आणण्याला ~~आले~~ घोड्याची काय
गरज असण्याला?" तिने विचारले.

"त्या घोड्याला ठार करायचं!"
कराल म्हणाला

"घोड्याने काय रे आपले पाकडे
मल?" तिने चकित होऊन ~~आले~~

"शर्पणक्ष! रामावर सूड उगवायचा!
पोरा दिमळ नाही तर रामाचा यज्ञभंग
होईल. मीला नाही म्हणून त्याचा अर्धा
जीव गेला आणि भाता थोडा गेला ती
उरलेला प्राण मारईल." कराल म्हणाला.

तरमग चले. लोंकर त्याला ठार
~~आले~~ वा घोड्याच्या दोक्यातले मांस
फार रुचकर ~~आले~~ वर का!" शर्पणक्ष
म्हणाली

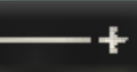
"अग खादाड पोरी! तुला लाण्या-
शिवाय दुसरे काही सुचतच नाही!"
म्हणत कराल उठत उभा राहिला

इतमानाने एक फांदी मोडून त्याच्या
अंगावर टाकली.

"आणत्यावर पुष्पवृष्टी होते आहे की!"
शर्पणक्ष म्हणाली.

"अग कामरूपिणी ! ती पुष्पवृष्टी नाही. झाडांची पानं आहेत." कराळ म्हणाला.

"ते काही असो. तू चल तर लोकर, त्या धोड्याचा समाधार घेऊ या!" असे म्हणत शूर्पणखेने कराळचे दोन्ही हात घरले आणि ती दोघं निघणार इतक्यात हनुमानाने आपली शेंपटी वाढवून त्याच्या वाटेवर आडवी धरली.

"साप, नागसर्प!" कराळ ओरडला.

शूर्पणखा लक्षपूर्वक पाहून ओरडली-
"साप नाही, धमानं टाकलेला आहे! हनुमंतानी शेंपटी आहे!"

"तू तरी काय बोलते आहेस? इकडे हनुमान कोठून येणार? काही पाहिलं की शुभा हनुमान दिसतो!" कराळ म्हणाला.

"मला चांगली ओळख आहे, त्या शेंपटीची. लकेला आम लग्नपारी शेंपटी आहे." कराळ कापत शूर्पणखा म्हणाली. शूर्पणखा म्हणाली ते ऐकून कराळ पळून जाण्याच्या खटपटीत असता

पळून जाणार आहे तू?"

तितक्यात भयंकर रूप धारण करून हनुमान समोर उभा राहिला. त्यांना पाहून ते राक्षस ओढपे पळू लागले तेव्हा हनुमंताने एक मोठा डोक्या उचलून त्यांच्या अंगावर फेकला त्याच्या जाली चेंगळून ते ओढपे ठार झाले. अद्यातन्हेने डाकूच्या मष्ट झाल्याबद्दल हनुमंताला अपार आनंद झाला. त्याने चिह्नाव करून पुन्हा वहाण केले आणि मणिपूरच्या दिशेने निघाला.

हनुमान आकाशमार्गे जात असता अनेक धारा होऊन वहात नुदरवनातून वाहणारी गंगानदी त्याने पार आणि मणिपूरच्या परिसरातल्या मागात ती आळा. दूर ब्रह्मपुत्रा नदी घांसी वितळून वहावी तशी चंकाकत वहात असलेली दिसली.

इतक्यात मणिपूर राजधानीच्या केशीवर एक वीज भ्रमकली आणि कडाडून साली पडल्यासारखी भासली. हनुमान विस्मृत-वेगाने त्या वाजूला गेला.

गंगावतरण

एके काळी बयोध्येचा सगर यन्त्रा केशिनी आणि सुमती नावाच्या दोन बायका होत्या. पुसप्राप्तीसाठी सगराने हिमालय पर्वतात जाऊन तपस्व्या केवी

त्याचे म्हणून केशिनीला राजाचा मुलगा झाला. सुमतीच्या सोटी एक पिढी ती कुटुंबावर त्याने एक हजार मुलगे जाले

सगराने अश्वमेध यज्ञ करण्याचे ठरवून घोडा सोडला. सगराचा वाकता प्रताप न पाहवल्यामुळे इंद्राने यज्ञाचा घोडा पळवून तो पाताळ लोकात रुधिर पुनीच्या आश्रमात जपवून ठेवला.

शरणा पाडा धृष्ट्या आल्याचे कळ-
ल्यावर संपन्नाने त्यांना गोधन आण-
यता जाणव्या हुकार मृगाना पाठविले
आणि दग दिशांना पाहून गोष्ट
काढला परंतु धोड्याची पत्ता लागेना.

ने काळ बरेप्याचा यत्न असूनताना
मुन्या दिशेने गाने केला परंतु त्यांना
ने काळ ज्ञाने यही त्यांना मुन्या
भयानरुप गाने दोघंडान तरतव्या काळ
गोला पृथ्वीवर जाणव्यासाठी इहा-
त्वाबद्धा कर प्राप्त केला

जेवढी स्थानी पृथ्वी जणवती आणि
आणव्या लोकांना तेथे तेथे काळाने काळाने
दिशता, ध धोड्याचा धरायला जात
जसता कपिल मुनींनी रागाने काळाने
कडे पाहिले ध स्थाना काळाने काळाने

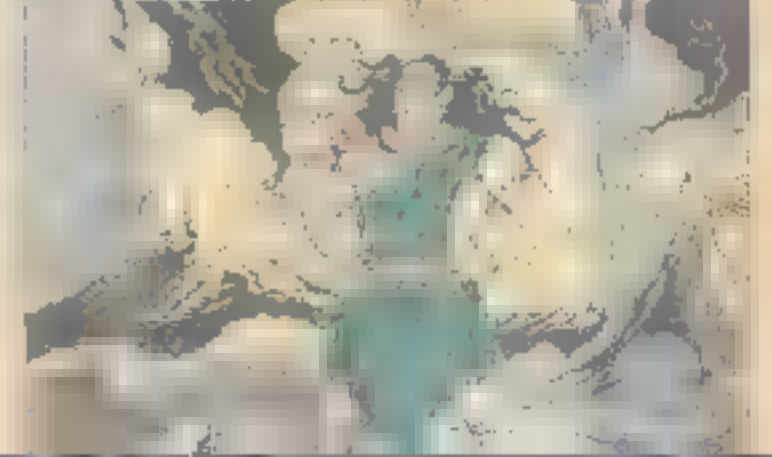

परंतु गंगेचा प्रवाह इतका जोराचा
होता की तो धारण करणे पृथ्वीला
शक्य नव्हते तो धारण करण्याची
शक्ती एकट्या शक्यता होती.
भगीरथान शंकराची आराधना काळाने
स्थाना भक्तीकर नपादन केला

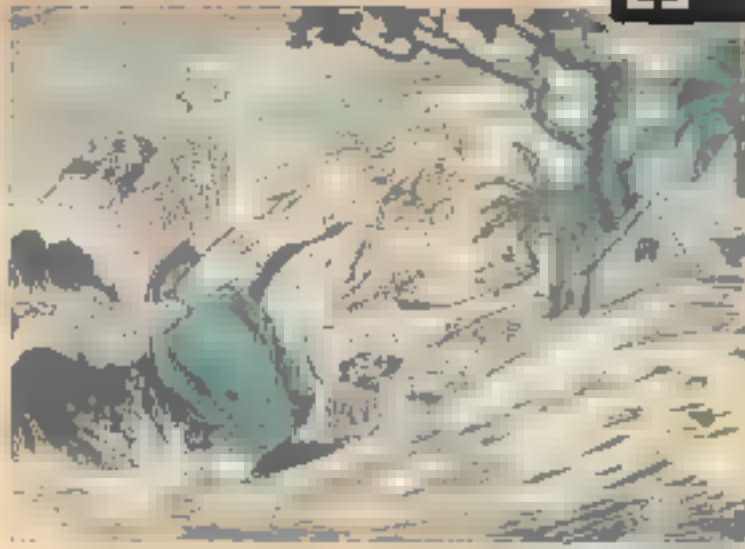

दगाच काळाने पाहता तरी मूल परतली
काळाने काळाने भक्ताने काळाने
जसता जसता जसता जसता जसता
जसता जसता जसता जसता जसता
जसता जसता जसता जसता जसता
जसता जसता जसता जसता जसता
जसता जसता जसता जसता जसता
जसता जसता जसता जसता जसता

हिरानय पर्वतात गंगेचा प्रवाह धारण
करावता शंकर देवा रोडिना गंगा
त्याच्या अटोल पदता आणि तिचा
जोर कधी जाण्यावर पृथ्वीवर जाण्या

मृथ्वीवर उतरल्यावर त्या उतराहाने
पर्वतावरून देगाने उतरत आहत असून
कृषीकामात आलेल्या असून आणि
तिने त्याच उतराहाने विक्रीकडे

जहनु मृथ्वीना त्या राग आभा व
स्थांनी त्या सर्व गाणी पिळून टाकले
भगिरथाने फार विनंती केल्यावर
स्थांनी तिला आपल्या कानातून जायला
वाट विनंती. अशा मृथ्वीने आठवणी
नाम सांगितले.

मृथ्वीने मृथ्वीच्यावरून मृथ्वी
रात्रीचे पानाळ ताकात मृथ्वी आणि
दीर्घकाळापासून मृथ्वीमूढ मृथ्वीच्या
मृथ्वीपुत्रावरून मृथ्वी जागती व मृथ्वीचा
उद्धार केला मृथ्वीच्याचा प्रयत्न
मृथ्वीच्या

गोष्ट मथळा चढाओढ

या गोष्टीला सुंदर सुचवून रु. २५ मिळवा!

?

उज्ज्वलपत्ती वेळ होती त्याकांची वेळा सुरू झाली नव्हती एक अवघट समाधिस्थ
स्थितीत वाटेत बसलेला होता

त्याच वेळी एक चोर बाजूला आला. अवघटपत्ती पाहून त्याला चोर समजून
तो पोर मृथ्वीला- "काय रे मृथ्वी! उज्ज्वलपत्तीवर चोरी करून आता देहभान विमळून
बसलेला मृथ्वीला मृथ्वीला का? कोणती तुला पाहिली आहे आधी परी तिसून ! " असे
सांगून आता चोर निघून गेला

त्यानंतर एक दाकड्या बाजूला आला. अवघटपत्ती मृथ्वीला- " त्यानंतर
त्यानंतर, परंतु परी जायची राह नये आणि रस्त्यात मृथ्वी राहण्यासाठी पित्त
रे ? " असा सांगून निघून गेला

त्यानंतर आजही एक अवघट बाजूला आला. समाधिस्थ व्यक्ती आणखी कोणी
अवघटच आहे, हे ओळखून त्याच्या कानात प्रणव पत्र मृथ्वी त्याचे एक सांगितले.

*

*

*

वरील गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मथळा विचार करून एका कार्डवर
त्याच्या पत्त्यातून लिहून " गोष्ट मथळा चढाओढ ", " चढाओढ ", चढाओढाचा प्रकाराने,
२ व ३ कार्ड रोड, वडपळणी मद्रास ६०० ०२६ या पत्त्यावर पाठवा.

१० जून १९७८ च्या आत पोस्टकार्डे पांचवे पाहिजे. त्या कार्डवर ' फोटी
चढाओढ परिचय ' देता कामा नये.

चढाओढीचा निकाल ऑगस्ट १९७८ च्या चढाओढात जाहीर होईल.

आमारव्याणी

‘यद्यपि’ प्रतिपत्ति स्ते
वेधी चापि तयो मंतं
तथा व्युपेक्षणीयं ते
न मेतद्यपि रोचते

॥ १ ॥

[जे वज्रले ते भवें देविक असं दुना वाटते आहे. पण ते दुर्लभ करण्यासारखे नाही.]
वज्रले वाटत नाही.

विकलबो, वीर्यहीनो यः
न देव मनुवर्तते,
वीरा स्संभावितात्मानो
न वैवं पर्युपांसते

॥ २ ॥

[(अभाव) पराक्रम नाही, शौर्य नाही; अशी व्यक्तीच देवावर सर्व लोळते. मुर आणि बुद्धिमान
(स्वतःच्या) पराक्रमाने कार्यसिद्धी करून घेतो, देवावर लोळीत नाही.]

वैवं पुरुषकारेण
य स्समर्थः प्रबाधितुम्,
न देवेन विपन्नार्थः
पुरुष स्सो वसीदति

॥ ३ ॥

[आपल्या पुरुषाकडे देवाना लोळ देणारी व्यक्ती देवत्वा दोष देऊन दुःख करीत बसत
नाही.]

कावळा आणि धुवड

[५९]

बोळणाऱ्या गुहेची गोष्ट सांगून रक्ताक्षी
आपल्या अनुयायांसह माणसी एका
डोंगरात जाऊन राहू. स्वसंरक्षणा-
साठी त्याने सर्व सचरपारी घेतली.

रक्ताक्षी निघून गेल्याचे
स्थिरजीवीला फार आनंद. तो
विचार करू लागला, हा वस्ताद मंत्री
निघून गेला हे बरेच झाले. तो सारा
दूरदर्शि मंत्री आहे. नाकीचे मंत्री आंबळे
मुखं आहेत. माझा डाव उलटण्याची शक्ती
आणि युक्ती त्या एकट्याच्याच अंगात
होती. इतरांना शक्यच नाही. आतां
निश्चितपणे ह्या किल्ल्याचा, या धुवडांचा
व त्याचे मंत्री सर्वांचा नाश मला करता
येईल. दूरदर्शि मंत्र्यांना काढून टाकून मूल
मंत्र्यांच्या सल्ल्यावर अवलंबून राहणारा
राजा स्वतःची अशीच गत करून घेतो.

काही काळानंतर सर्व गुहेला आग
लावून तीत राहणाऱ्या सर्व धुवडांना जाळून
मरून करण्याच्या हेतूने स्थिरजीवी रानांतून
वाळक्या काढक्या गोळा करून घेऊन घेऊ
लागला आणि तो रहात असे तेथे घटघात
सांचवू लागला. ती गोष्ट कोणाच्याही लक्षात
आली नाही. कारण स्थिरजीवीच्या प्रेमाची
त्यांना खात्री होती.

त्या सर्व किल्ल्याला आग लावण्या-
पुरेसा काढक्या जमा. सारल्यानंतर एके
दिवशी उजाडल्यावर सर्व धुवडे ओपलेली
असतां स्थिरजीवी आपला राजा मेघवर्ण
याच्याकडे जाऊन म्हणाला—“महाराज,
शत्रूच्या किल्ल्याला आग लावून बेचिराख
करण्याची सर्व तयारी झाली आहे. आपण
च आपल्या सर्व अनुयायांनी एकेक काडी
घेवून चोचीत धरून आणावी आणि माझ्या

बरट्यावर आणून टाकावी. तेथे मी पुष्कळ काढक्या आणून ठेवल्या आहेत. आग भडकेल आणि तुमच्या शत्रूंचा तत्काळ सर्वनाश होईल.

ते ऐकून मेघवर्ण आनंदाने म्हणाला—
"बाबा रे, तू इतके दिवस काय केलेस ते सर्व सांग. आपण येतून पुष्कळ दिवस होऊन गेले."

"आतांच नाही महाराज! आता काम करायची वेळ आहे. गप्पा मारायची वेळ नाही. शत्रूंचे हेर मी कोठे गेलो हे पाहून राजाला सांगतील व सर्व डाव फसेल. हातची संधी गेली तर ती पुन्हा मिळणार नाही. तुमच्या शत्रूंचा नाश होऊन निश्चित

स्थिरजीवी म्हणाला.

मेघवर्ण व त्याचे सर्व अनुयायी एकेक काडी पेटवून बोधीत घेऊन बुवडांच्या गुहेपर्यंत उडत गेले आणि स्थिरजीवीने सांगितल्याप्रमाणे त्याच्या बरट्यावर त्यांनी ती नेऊन टाकली. मोठमोठ्या सर्व गुहेत पसरल्या. सर्व बुवडे भोगीत त्या आर्क्षित जळून भस्म झाली.

त्यानंतर मेघवर्ण मोठ्या अभिमानाने आपल्या सिंहासनावर बसला व स्थिरजीवीची पाठ धोपटून म्हणाला—"बाबा रे, आतां तू गेल्यानंतर केलेस ते सर्व सांग."

स्थिरजीवीने सर्व काही सांगितले.

"तू त्या बुवडांच्या राजासमोर दररोज थाकून कसा नमस्कार करीत होतास? हे सरोसरी आश्चर्य वाटण्यासारखे आहे!" मेघवर्ण म्हणाला.

"कार्यसिद्धीसाठी असली किती काम करावी लागतात! अर्जुनासारख्या पराक्रमी कोराला चोळी पोलके घालावे लागले होते. मीमाला सेपाक करावा लागला होता. युधिष्ठिराला एक गरीब बाह्यण व्हावे लागले होते. नकुल सहदेव दोघांना गाईना चरायला घेऊन जावे लागले होते. द्रौपदीला दासी व्हावे लागले होते."

"तुझे हे वसिष्ठारा वतच होते."

"त्यात काही शंका आहे का? परंतु ते काम रक्ताळी निघून गेल्यावरच मला आलं. बाकी सर्व मूर्ख होते. अशा मूर्खांना फसविणे फार सोपं! मूर्खांची स्तुती करावी, अघाशी लोकांना मूय वायला चालावे. लोभी असतील त्यांना मूय घारावं, दगिरी असतील त्यांना कर्ज घारावं, विद्वानांना पुस्तक चाबोत आणि राजाशी नम्रपणे वागावं—आपलं काम साधतं. परंतु काही दिवस मंदविसर्पाने बेंडकांचे ओस पाठीवर बाहल तसे नम्रपणे वागावं लागलं." स्थिरजीवी म्हणाला.

"ऐकू तर दे ती गोष्ट!" मेघवर्णाने म्हटलं. स्थिरजीवी गोष्ट सांगू लागला.

मंदविसर्प नावाचा एक साप म्हातारा आणि विचार करू लागला की पुढे पोट कसे भरावयाचे? तो काळजीत पडल्याचे सांग करून बेंडकांच्या एका डबक्याजवळ आला.

ते पाहून एका बेंडकाने अगदी काठापर्यंत येऊन सापाला विचारलं—"काय हो मामा! आज शिकारीला गेला नाही वाटत?"

"बाबा रे, माझ्यासारखे कुटुंबे तपोव्रत असणाऱ्याला खायला काय मिळणार? काल रात्री मी भक्ष्य शोधत निघालो तेव्हा एका बेंडकाला पाहून भरायला गेलो. दुष्णादिशी उघी मारून ती तलावात निघून गेली. तलावाच्या काठी काही बाह्यण मंत्रजागर करीत होते. मी एका मुलाचा पाप पाहिला आणि बरोबर विसत नसल्याने बेंडक समजून तो धरला. तो मुलगा तरकाळ पडला. त्या मुलाचा बापाने मला शाप दिला—'तू जन्मभर बेंडकांना पाठीवर बहाल रहा.' म्हणून तुम्हाला पाठीवर ओस बाहण्यासाठी आलो आहे. सर्व बेंडकांना ती बातमी कळली. आनंदाने सापाला पाठीवर चढून बसायला घावलं. सर्वात आधी बेंडकांचा राजा जालपाव आला. त्याच्या पाठीमागून मंत्री आणि त्यानंतर इतर हुद्यांवर असलेले बेंडक येऊन माझ्या पाठीवर बसले."

१९६. जिवाची पर्वा नसणारा बहादूर

जगातील सर्वात प्राचीन सभ्यतेचा ज्ञानाच्या सुमेरिकन सभ्यतेवर ■. स. पू. २००० नंतर बॉबिलोनियांनी विजय मिळविला. त्यानंतर २०० वर्षांनी 'कासेट' जातीच्या लोकांनी बॉबिलोनियनांचा पराभव 'ककन' सुमारे सहाशे वर्षे राज्य केले. पूर्वी बॉबिलोनियनांच्या समोर हारलेल्या असिरिकन लोकांनी कासेट जातीच्या लोकांना जिंकून एक साम्राज्य स्थापन केले.

असोरियन गुर व कुर होते. असोरियन साम्राज्याचा विस्तार करणाऱ्या जितोव काजीनसारखे अनेक राजे महा पराक्रमी होते. त्यांच्यातला जेकटचा राजा असुर बनिपाल हा होता. याने इ. स. पू. ६९८-६२८ पर्यंत राज्य केले. त्याच्यासमोर तसे रडूचे शक्य न साध्याने अनेक राज्यांनी अजबच्या मुर्तींना वासी बरीक म्हणून स्थापनाकडे पाठवून दिले. तो सुद्धा नेहमी सैन्याच्या मजभागी असे. (चित्रात तो मिकारीला जात असतानाचे दृश्य आहे.) त्याच्यानंतर ■४ वर्षांनी असोरियाचे छिन्नभिन्न होऊन गेले.

माया सरोवर

[२८]

[जयजीनचा पाषाणरोवरेवर आपल्यावरील बंडल ■ असल्याचे कळल्यावर सिद्धसाधक निघासा, त्या ■ जलवृक राक्षसांविषयीची बातमी कळली. ■ महाराज व बाधक तेथे ■ तेव्हा जलवृकांनी देवगर्भा ■ इतरांचे युद्ध थांबू असल्याचे ■ पळून जात. बलनेल्या जलवृकांचा नरभक्षक जातीचे लोक पाठलाग करीत असल्याचे दिसले. पुढे-]

स्वतःची भूक भागविण्यासाठी दोघांतिषां जलवृकांना धरतां आले ■ त्या प्रयत्नात नरभक्षक जातीचे लोक त्यांचा पाठलाग करीत धावत होते. परंतु जलवृक त्यांना कोठे कोणत्या वाटेने नेत आहेत, याची कल्पनाही कदाचित्त नव्हती. त्या वेळी दोन जलवृक वाटेवरच्या एका रुंच झाडावर चढून दाट फांद्यांच्या आड बसून हे सर्व पहात होते. त्यांचा राजा

जलवृकनाथ याच्या आग्नेने ते सकाळपासून त्या प्रदेशात पाहारा देत होते.

झाडावरचा एक जलवृकशिपाई आपल्या सेजारच्या पुसऱ्याला म्हणाला-"आपल्या राजाला शत्रू किती मोठा आहे, याची कल्पना नाहीशी राहते. यापूर्वी सरोवरात झालेल्या चकमकीत आपण मायासरोवरातल्या त्याच्या सर्व अनुयायांना पळवून लावले खरे, परंतु त्याच्या मदतीला आणखी

ह्याला पकडून आपल्या महाराजांनंमोर उभे केले तर कसं होईल. वाटतं तुला? याच्या कडून भरण्यात नव्याने आलेल्या महाराजांनंमोर सैन्य कबरे कितो आहे, विचारून घेता येईल."

"ते ठीक होईल रे, तरी दोन सप्ताहांत मायासरोवराच्या दिशेने जात असलेल्या पात्रुंबिचयीं? त्यांच्यावर एका बाजूने दुष्टी ठेवून काम करीत आहेत व काय करण्याच्या बेतात आहेत, ती गोष्ट महाराजांना कळवामला हवी, नाही का?" दुसरा जलवृक म्हणाला.

"ते तुझ. ते मायासरोवराच्या दिशेने चालले आहेत. कळव्यासारखे गुपित काहीच नाही. मी वा काठीवाल्या मूर्खाला भरून जांघावर टाकून महाराजांसमोर उभा करून घेतो." असे म्हणत पहिला जलवृक राक्षस सादवून उतरून मंगलवर्माच्या पाठीमागून चालू लागला.

मंगलवर्माला त्याच्यावर कोणता प्रसंग येणार आहे, त्या गोष्टीची कल्पनाही नसावी. पायी चालणारे किंवा घोडेस्वारी करणारे दोघेही स्वतःचे मान विसरून मायासरोवराच्या दिशेने जात होते. तो त्यांच्या पाठोपाठ जात होता. शक्य तितक्या लोकां सरोवरापर्यंत पोचून तेथे जलवृकराक्षमांशी

मदत करण्याचा एकच विचार त्यांच्या मनात त्या वेळी होता. कोण कितो दूर आहे हे तो पायी जात होता की घोड्यावरून जात होता त्याच्या हातात तलवार होती की बाणखी काही, यावरून ठरणार नव्हते; तर कोणाच्या अंगात कितो पादस आहे, यावरून ठरणार होते.

मंगलवर्मा ह्याच विचारात मर्क होऊन जात असतां त्याच्या पाठीमागून मोठा आवाज ऐकू आला व त्याने मागे वळून पाहिले. जलवृक पाठीमागून जाऊन मंगलवर्माद्वार वार धरण्याच्या विचाराने धाईत बाबत पुढे असता त्या वाटेवरच्या शावसळग्यांकडे त्याचे नव्हते. म्हणून त्याचा पाय एका झोळ कळग्यात पडला आणि त्याचा तोंड जाऊन त्याच्या हातांतील दबडी निसटून दूर जाऊन पडली. त्याने काही धोरडा केल्या शिवाय आपला बाहेर काढून घेण्याचा प्रयत्न केला, परंतु त्याचा गुडगा मुरगळल्या माला.

जलवृक राक्षस मोठ्याने धोरडला— "जलवृकनाथा! तूच बांचव!"

मंगलवर्माला कितो बोडक्यात त्याच्यावरचे गंडांतर टळले, हे कळले. तो जल-

वृकावबळ म्हणाला— "काय रे, तू मला मारायला जाऊन स्वतःचा पाय मोडून घेतलास की नाही? तुला चांगली शिक्षा साळी. आतां तुला पाहिजे असेल तर मी भीषणपाणी करून तुला बांधवितो. तुला राजा जलवृकनाथ कोठेही असो, तो तुला यावेळी बांधवायला घावून येजे नाही. यापूर्वी तुमच्या बलराजसांनी सरोवरे-स्वराच्या निवासस्थानावर हल्ला केला होता, नाही का? कोण जिंकला, कोण हारला रे? तू खरं काय ते सांगितलेस तर संजीवनी सारखी नुटी आणून तुझ्या मोडलेल्या पायाला बांधतो आणि तुला चालण्या लायक बरा करतो.

काही जण येत असल्यासारखे दिसत आहेत." दुसरा जलवृक विपारी पहिला जलवृक राक्षस इतके सर्व झालेला, परंतु ते ऐकून स्वस्थच होता. त्याला ऐकून गेले नव्हते कदाचित! त्याची दुष्टी मायासरोवराकडे पळून जात असलेल्या त्याच्या जातभाईंवर आणि त्याच्या पाठीमागून येणाऱ्या नर-अक्षकांवरच फक्त नव्हती तर बाणखी धोरुषा अंतरावरून लाफडी पाय लावून लंगडत हातात एक काठी धरून चालत येणारा हिरण्यपूरच्या मेनापतीचा मुलगा मंगलवर्मा त्याच्यावर होती.

जलवृक आपल्या साथीद्वाराला लंगड्या मंगलवर्माकडे बोड म्हणाला—

ते ऐकून जलवूक कणू लागला व काही उत्तर देऊ शकला नाही. ■ सर्व साडावरून पहात असलेला त्याचा साथीदार दुसरा जलवूक हातातली दगडी गदा वर उचलून घाबत येत मंगलवर्माला म्हणाला—“ए मायासरोवरेस्वराच्या गुलाम काकरा! मी एका क्षणात तुला इहलोकातून प्रयाण करायला लावतो पहा!”

मंगलवर्मने विचार करीत. ■ वेळ न घालविता चढविशी हातातल्या गुप्तीची मूठ धरून वर ओढली. आंताून चकाकणारी एक तलवार बाहेर आली. त्याने त्या तलवारीचे टोक पाय मोडून त्याच्या समोर पडलेल्या जलवूकाच्या

कठाजवळ धरल व दुसऱ्या जलवूकगद्गसाला म्हणाला—“ए सांडम्या! मी एक ते तीन म्हणण्याच्या बात तू आपली दगडी गदा दूर फेकून मुढम्यावर रांगत येऊन माझ्या जवळ शरण मागितलीस तर तुझ्या ■ साथीदाराला जिवंत सोडीन, नाहीतर ■ माची मान उडवून नंतर तुला समाचार म्यायला येईन. तर मग एक, दोन..”

मंगलवर्मा ‘तीन’ म्हणणार त्याच्या बात दुसऱ्या जलवूकाने दगडी ■ दूर फेकली आणि गुढगे टेकून व दोन्ही हात जोडून म्हणाला—“मी ■ मावतो, ■ साथीदाराला ठार ■ नका.”

“वरं तर, पाण्यातल्या सांडम्या! तुझ्या मेचीची ■ प्रशंसा करतो. ये ■ बरोबर तुला ओवची पाला दाखवितो.” असे म्हणत मंगलवर्मा जवळच्या मुढपातून ■ काहीत निघाला.

त्याने लक्षपूर्वक नजर फिरवून पाहिले, त्याला तेथे काही पिकलेली पाने असलेले झाड दिसले आणि त्यांनाच नवीन पालवी-मुढा फुटलेली दिसली. त्याने काही पिकलेली पाने व थोडी पालवी तोडून ती तळहातावर चोळली व त्याचा गोळा जल-वूकाला देत म्हणाला—“हा पाला बांच तुझ्या मित्राच्या मुढम्याला. त्याने पडल्या जागी कमीत कमी दारा ■ शिवाय

मुढम्यापयंतचा पया तोडावा लागेल.”

■ ऐकून दोघे पावरून गेले. त्यांच्यावर काहीतरी मोठे जबाबदारीचे काम होते, आणि विचारले तर ते सावण्यार नाहीत हे ओळखून मंगलवर्मा थोडा ■ सरकला. तो काही काळ स्वतः मायासरोवरात राहला होता. तिकडे जायची जवळची वाट त्याला माहीत होती, परंतु आपल्या लाकडी पायाने साचासळण्याच्या वाटेने जायचे कसे हा त्याच्या समोर प्रश्न होता.

मंगलवर्मा तसाच लंगडत चारपांच मिनिटं चालत राहिला असेल नसेल, त्याला एका उंच ■ “मंगलवर्मा!” मशी कोणीतरी ■ मारलेली ऐकू आली.

हे कोणतं बुवा भूत साडावरून बोलतं आहे, असा विचार करीत त्याने मान वर करून पाहिले. ■ टोकाला कांध्याच्या व बेल्यांच्या जालघात अडकून पडलेला एक माणूस त्याला दिसला. तो मायासरोवरे-स्वराचा हुंसरच चालविणारा होता. तो रथ कळंडला त्या बेळी त्यातून साली पडला आणि ■ झाडावर अडकून राहिला म्हणून बाबला.

“म्हजं, तू अडून जिवंत आहेस तर! छान, फार छान! चाली उतकून मायला हाताला एखादी कोडी ■ मिळाली नाही वाटते?” मंगलवर्मा म्हणाला.

हुंसरच हाकणारा जागम्या जागी थोडी मान धांकवून म्हणाला—“वर्मा! थोडा इतू

सरोवराकडे गेल्याचे मला कळले आहे. मातां तू म्हणतोस त्या लोकांमध्ये आपला बेंबदेव आहे. माझा एक पाय मोडला. माझावर चढता येत नाही. तुला उतरता येत नाही. तू त्या येणाऱ्यांना दाढी वानवून बोलव." मंगलवर्मा म्हणाला.

बेंबदेव त्या वनमाणसावर चढून येणाऱ्या बरोबर येत असल्याचे कळल्यावर रव हाकणाऱ्याला हायसे वाटले. आपण असंय काही वेळ माणूस पडून राहणो असतो आपल्याला कोणीतरी नरभक्षकाने किंवा जलचक्राखाला नेकडीच जाल्ले असते.

रव हाकणाऱ्याने साढावकून पाहिले, पोंब्या अंतरावर सिद्धसाधक, कनकाक्ष महाराज त्याच्या बरोबरचे इतर लोक विसले. त्यांना ऐकू वेईल इतक्या मोठ्याने तो साढावकून बोरडला—"अहो! मला वांचवा! मी इकडे साढाऱ्या टोंकाला अडकून राहिलो आहे."

इतक्या दुळून जालेला सर्वप्रथम ऐकू जाला तो वनमाणसालाच. ते पांढले व मान वर करून पाहू लायले आणि कांध्यावर बसलेल्या सिद्धसाधकाला खुजेने सांगू लागले. तेवढ्यात रव हाकणारा पुन्हा एकदां मोठ्याने बोरडला.

जाली. देवशर्मा पुढे म्हणाला—"तो आवाज मायासरोवरेवराचा हंसरथ हाकणाऱ्याचा आहे. तो हंसरथातून येथे पडसेला विसतो आहे."

"अस्त, त्याला सोडवून आणून, त्याच्या मालकाची, त्या पाण्यातल्या पक्षाची सर्व वृषिते बाहेर काढतो. जयशील वृष्टीला पडल्यानंतर सर्वांना साढाला बांधून महाकाकासमोर बसो देतो." म्हणत सिद्धसाधकाने वनमाणसाला जोराने हलविले.

वनमाणूस जोराने पळत हाकणारा अडकला होता त्या जाळून मंगलवर्मा म्हणाला—"साधका,

तू साढाऱ्या फांदीवर अडकून राहिले- त्याला सोडवून जाली आण. ते साधेल से वाटतं का रे तुला?"

सिद्धसाधक—"जय महाकाल की!" असा जयघोष करून म्हणाला—"सर्व विविध विसतं आहे! मायासरोवरेवर कनकाक्ष महाराजांच्या मुखांनाच फक्त पळवून घेऊन गेला नाही, तर माझा मित्र जयशील पालासुडा पकून घेऊन गेला आहे. त्या कुष्टाला तुम्ही सर्व ओळखता त्याच्या मित्रासारखे बोलता आहात!"

देवशर्मा त्याला बोव सात करून म्हणाला—"साधका, तूत आणि त्या मायासरोवरेवराला सर्वांना शत्रूसारखा त्या सरोवरात आणशी एक मोठा शत्रू

बोल रे! यमाच्या दूतासारखा एक माणूस एका मयंकर वनमाणसावर चढून वाटेने येतो आहे. त्याच्या बरोबर काही सैनिकसुद्धा आहेत. ते आपला शत्रू जयशील आहे ना, त्याच्या डावू- व विसतात."

ते ऐकल्यावर मंगलवर्माचा उत्साह वाढला. त्या लोकांच्या बरोबर बेंबदेव म्हणून येथे ओळखला जाणारा देवशर्मासुद्धा असणार. त्यांच्याबरोबर गेल्यास लीकर मायासरोवरापर्यंत पोचता वेईल!

तो म्हणाला—"अरे बाबा! जाला ते आपले शत्रू राहिले नाहीत. परंतु ते मित्र तरी आहेत की नाहीत ते मुळां मला माहीत नाही. मायासरोवरेवर त्या

आला आहे. तो म्हणजे जलवृकराक्षसांची जात. सर्वांनी मिळून त्यांना ठार केल्या-शिवाय आपल्या कनकाक्ष महाराजांच्या मुलांना बांधविणे शक्य नाही. आतापर्यंत ते सरोवर त्या जलवृकराक्षसांच्या ताब्यात आले आहे, बसे मला वाटते. तेवढ्यात तेथे कनकाक्ष महाराज काही सैनिकांना बरोबर घेऊन आले.

साडावकून रथ हाकणारा पुन्हा घोड्याने बोरडून म्हणाला—“अहो, मग मला कोण सोडवणार? एक मोठा मजगूर मला गिळावला पुढे सरकत येतो आहे, हो!”

त्या पाठीपाठ सिद्धसाधकाने बनमाण-साच्या पाठीवर हात फिरवून साडाकडे बोट दाखवून वेलांच्या जाळ्यात साप-इलेल्या त्या माणसाला सोडवून आणायला धुणेने सांगितले.

बनमाणूस तुळतुळ साडावर चढून टोंकाची गेले. त्याने एका हाताने मजगूराला धकून ओढले आणि दुसऱ्या हाताने वेलांच्या जाळ्यात सापडलेल्या रथ हाक-

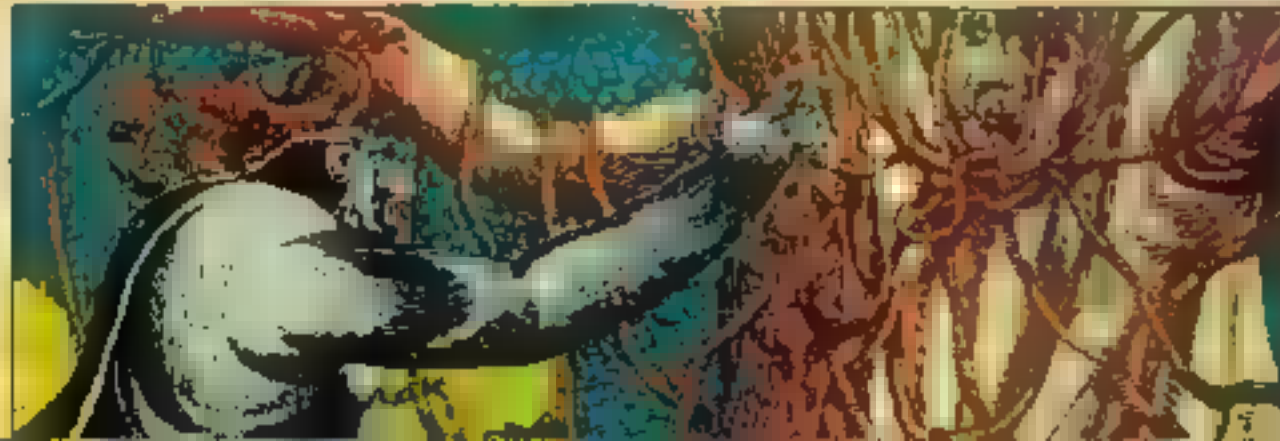
वनमाणसाच्या पाहून घाबरले. एका मोठ्या फांदीला धरून म्हणाला—“माता मला सोड, मीन येतो उतरून साली.”

तेवढ्यात जलवृकराक्षसांची एक मोठी टोळी पळत तेथे आली व “जलवृकराक्षसांची जय!” असा जयघोष करीत त्या सर्वांच्या-वर तुटून पडली.

जलवृकराक्षसांपैकी एक जण एका बेंड्यावर बसून आपली दगडी गद्दा गर गर फिरवीत म्हणाला—“वाघूचैकी कोणी जिवंत पळून जाता काया नये.” या वाक्यात त्याने बनमाणसांना केले.

साडावकून हे सर्व बनमाणसाने पाहिले आणि सर्वे बरकत हावकून जाईल अशी भारोळी ठोकली आणि हातात धरलेल्या बाकसारकडे ओराने एकदा बाजवून तितक्या उंचावकून बेंड्यावर स्वारी जालेल्या जलवृकराक्षसावर उडी टाकली.

(पुढल्या अंकात गोष्ट समाप्त)

संन्यास्याचा वर

विक्रमादित्याने आपला तट सोडला नाही, तो साडावकून नेला, प्रेत साडावर काढून येतले आणि नेहमीप्रमाणे मीन होऊन स्वर्गाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला रामा—“असे म्हणतात, परंतु कधीकधी पाहून राम तरी ते निरुपयोगी ठरते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला मणिगुप्ताची गोष्ट सांगतो. लक्ष घेऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ मोष्ट चांबू लागला.

कार पूर्वी अनेक सिद्धी असलेला एक संन्यासी आपल्या शिष्यमंडळीसह एका नगरात आला. त्या नगरात मणिगुप्त नावाचा अतिशय श्रीमंत माणूस रहात असे तो ‘बपर कर्त’ म्हणून प्रसिद्ध होता. त्याच्या घरीच राहण्याचे ठरवून संन्यासी त्याच्या घरी गेला.

वेताळाच्या गोष्टी

मणिगुप्ताच्या मरतसमोर सहस्रावधी गरीब लोक उभे होते. मणिगुप्ताचे नोकर पैसे वाटीत होते.

त्या दिवशी त्या श्रीमंत माणसाचा आतिथ्यसत्कार स्वीकारल्यावर पुढच्या मुक्कामावर निघतांना संन्यासी त्या श्रीमंत माणसाला म्हणाला—“मी तुझे दातृत्व प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहिले व माझ्या मनाचे समाधान झाले. तू वाटेत तो एक वर मागून घे. कोणतीही इच्छा मनात ठेवून वर मागता कामा नये. तरच तो पूर्ण होईल.”

मणिगुप्त नम्रपणे म्हणाला—“आयुष्यभर माझ्या हातून दानघर्म होत राहील एवढी संवदा मिळत राहील असा वर चावा.”

संन्यासी स्मित करून मान हलकून आपल्या शिष्यांसह निघाला.

वाटेत शिष्याने संन्यास्याला विचारले—
“गुरुवर्य! आपण त्या मणिगुप्ताला दिलेला वर लाभेल का?”

संन्यासी म्हणाला—“लाभणार नाही!”

होत गेली आपले सर्वस्व घालवून वसल्या-मुळे त्याने दानघर्म करणे सोडले.

वेताळ येववर कथा सांगून म्हणाला—
“राजा, संन्यास्याने दिलेला वर काय यशस्वी झाला नाही? त्याला वर देण्यापुरती मिडी नव्हती म्हणून का? या शंकेचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या झोक्याची संभर नकसे होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील.”

बिक्रमादित्य म्हणाला—“मणिगुप्ताने निस्वार्थबुद्धीने वर [ ] होता [ ] त्याने गावांत कोणो दरिद्री राहून नये असा वर मागविला हवा होता. दाता म्हणून आपली कीर्ती व आपले [ ] चिरस्वायी व्हावे ही इच्छा ठेवून त्याने [ ] मागितला होता. हा वर निस्वार्थबुद्धीने मागितलेला नव्हता.”

असा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

नरबली

छोटू श्रीगुरुन आपल्या कुण्याला घेऊन निघाला तो एका डोंगराळ प्रदेशातून पुढच्या मुक्कामावर जात असता एक विचित्र मिरवणूक [ ] दिसली. काही गिरिवन [ ] सिट्या वाजेवीत पुढे येत होते. मिरवणूकीच्या मध्यभागी एका रेंवण्याच्या गाडीत एका खांब्याला एका माणसाला बांधले होते. [ ] एक मोठा टिळा लावलेला होता आणि घळघात फुलांच्या माळा घातलेल्या होत्या. एकंदर परिस्थिती [ ] माणसांना बली देण्यासाठी घेऊन जात वसल्यासारखी छोटूला स्पष्ट झाली. त्या निचऱ्याची छोटूला कीव झाली. रानटी लोकांचे आचार, विचार अमानुष असतात हे त्याला माहीत होते.

छोटूने मिरवणूकीच्या मागे एक म्हातारी चालत होती तिला त्याने माहिती विचारली.

म्हातारी जबळच्या एका बस्तीकडे बोट वाहवून म्हणाली—“तेच आमचे गाव. या डोंगराच्या टोकाला म्हाळसेचे देऊळ आहे. तिथे येऊन ती राहू लागल्याला आज चार वर्षे होत आली. तिची अशी आज्ञा आहे [ ] दरवर्षी एक नरबली व दोन रेंवण्या बली तिच्या खातर दिला पाहिजे. ती देवी म्हणजे फार मोठी देवी आहे! गेल्या वर्षी नरबली बिल्ला नाही म्हणून पाऊस [ ] नाही, पिके वाळून गेली आणि लोक उवरा-सारखे पटापट गेले. एका योग्याने एक बोकड बली दिला. नरबली देव्याचे वधम मोडल्याबद्दल देवी रागावली आणि ती योगी रक्त ओकला. आज स्वतः भैरव नरबली देणार आहे, चल पहायला!”

छोटू तिला म्हणाला—“त्या माणसाला वाईबाप, त्याला असा बली दिला तर रक्षणारा जबळचा असा कोणी नाही का?”

“इराब विसतोस की रे? तो माझा मुलगा आहे. त्याचं केवढं मोठं माथ्य? घेवी त्याला सरळ स्वर्गलोकी पाठवील!” धातारी म्हणाली.

छोटूला ते ऐकून हसावं की रडावं, कळेना. आई स्वतः पोटच्या पोराला बली घायला पाठविले! काय वाटेल ते होवो, या लोकांना या चुकीच्या मार्गावरून मागे फिरविले पाहिजे, पण कसे? एका क्षणात एक युक्ती छोटूला सूचली. त्याने मिरवणुकीला पुढे जाऊ दिले आणि स्वतः त्या गावाकडे जावला. गावात माझी शिकली तरी ऐकू येणार नाही इतकी शांतता होती. त्याने एका झोपडीला आग लावली आणि पुन्हा गावत परत येऊन मिरवणुकीत सामील झाला.

मिरवणुक म्हणजे देवीच्या देवळापर्यंत येऊन पोचली होती. म्हाळसा देवीची बुबुळे बाहेर आलेली होती. देवीचे रूप भयंकरच होते. सर्वांनी देवीला प्रदक्षिणा घातली आणि गाडोत बांधून आपलेल्या माणसाला देवीसमोर उभे केले. एक क्रूर दिसणारा माणूस भैरव म्हणून हातात तलवार घेऊन पुढे आणि शोळे मिटून मग म्हणू लागला.

छोटूने कुठ्याला काहीतरी कूण केली. पाठोपाठ कुत्रा भैरवाच्या अंगावर झुकत जावला. त्याने भैरवाचे मनगट दातात घट्ट धरले. सर्व मंडळी ते दृश्य जणभर भयचकित होऊन पाहू लागली.

“हातून घ्याय येईल काही जावल्या हातून!” भैरव म्हणाला.

छोटू लगेच पुढे येऊन त्याला म्हणाला— “तु बरोबर धोळमसंस. ते पाप काय ते सांगतो.” असे म्हणत छोटू सांगू लागला:

“आम्ही मोतीपूरचे राहणारे. म्हाळसा मामच्या नावातच मूळ जन्मली. ती सर्व देवींमध्ये मोठी देवी. आजपर्यंत आम्ही आप्पासमोर इराबची एकसं एक नरबली आणो. परंतु याबवीं एकसं एक जणांना बली घायला तयार केले त्यांत एक चुकून बाह्यण निघाला. बली जाण्यापूर्वी तो बाह्यण कालभैरवाला म्हणाला—‘काल रात्रीच म्हाळसेचे भाड्याली लग्न झाले. [ ] एका [ ] चरातली

गृहिणी झाली आहे. म्हणून ती मांशाला हात लावीत नाही. तेन्हा यापुढे तुम्ही बली देण्याची रीत बंद करा. नाहीतर तिचा कोप होईल.”

“ते ऐकून कामच्या गावचा कालभैरव [ ] हसू लागला. म्हणाला—‘मरणाची वेळ जवळ आलेली पाहून तुला वेडबीड [ ] नाही लागलं, बाह्यणाच्या लेका? मांस [ ] सोडलं का? तर पहा, तुझ्या डोक्या देसतच तिला मांस सायला चालतो!’ असे म्हणत त्याने एका भाणसाला बळी दिला. रक्ताची चिळकांडी भैरवाच्या डोक्यात गेली. आक्ताशात बीज कढावली. भूकप झाला. झालं! एका क्षणात कालभैरव हा कुत्रा झाला. आकाशातून अग्निदुष्टी

जाली. सर्व गावाला आग लागली. या कुऱ्याच रूप जाऊन कालभैरवाचे मुळ रूप याच म्हणून मी घाला बरोबर घेऊन तीर्थयात्रा करीत तुमच्या गावापर्यंत आलो आहे.”

भैरव चकित होऊन कुऱ्याकडे आणि छोडूकडे पुन्हापुन्हा पाहू लागला.

छोटू त्याला म्हणाला—“हे पद्मा, भैरवा! मी बली वेळ नकोस असे सांगून तुला अजनीत नाही. आपल्या सारखं आपल्या एका भावाला भोगावं लागू नये म्हणून कुऱ्याच्या रूपात असून तुझा तुला बांध-विण्याचा याने प्रयत्न केला आहे. कारण म्हाळसा म्हणजे सामान्य देवी नाही. ती गोष्ट तुलासुद्धा माहीत आहेच! तिने लहानपणी लष्म मात्याकरीबर आपल्या नवऱ्याला गिळलं होतं म्हणे! म्हणून तर आजपर्यंत नरबली घेत आली.

इतक्यात काहीचण धावत पळत येऊन सांगू लागले की गावाला आग लागली आहे. बरेच लोक त्या बाजूला धावले. छोटू

म्हणाला त्याचा प्रत्यक्ष दाखला लाकाना दिसला. सर्वांना छोटू म्हणाला ते खरे वाटले.

भैरवाने तलवार दूर फेकून दिली आणि कुऱ्याचे पाय घेऊन म्हणाला—“कालभैरवा! तुझे उपकार जन्म जन्मांतरात विसरणार नाही. मला कुऱ्याच रूप तुझ्या रूपेने मिळालं नाही! यापुढे या देवीसमोर नारळ व कोहळा फोडोत आईन. सोमुढा यापुढे मांसाला हात लावणार नाही. अशी त्याने प्रतिज्ञासुद्धा केली.

नंतर छोटूसह सर्व आपल्या गावाकडे गेले. तसे फारसे नुकसान झाले नव्हते. फक्त दोन मोपठ्याच त्या पुन्हा बांधता येतील, परंतु कोणाचा भीव गेला असता तर तो परत नसता. असे सर्वांना वाटलं, छोटूलासुद्धा त्याने केलेल्या कृत्याबद्दल परचास्ताप वाटला नाही.

नंतर तो आपल्या कुऱ्याला घेऊन पुढच्या मुक्कामाला निघून गेला.

कुटुंबा नशिवाचा

राम नावाच्या एका लहान बेटकऱ्याने मृत्युसमयी आपला घर आणि चार एकर जमीन दोघा मुलांना वांटून दिली. मरण येण्यापूर्वी रामने आपल्या मुलाला सल्ला दिला—“बाबा रे! तुला काही हवं असलं तर मोठया भावा-जवळ संकटसमयी तुझ्या वांट्याची जी जमीन आहे तीत ईशान्य दिशेला विहीर खण.”

रामचा मोठा मुलगा रंगा बागल्या स्वभावाचा होता आणि मेहनती होता. दुसरा सोमू काही काम करीत नसे, ऐंदी होता.

पाचसाळा सुरू होताच रंगाने आपल्या वांट्याच्या शेतात कामे सुरू केली. सोमूने मोठया भावाने सुचविलेल्या गोष्टीकडे दुर्लक्ष केले आणि शेतातली कामे केली नाहीत आणि झाऊन पिऊन भटकत

राहिला. रंगा सांगून कंटाळला आणि गप्प राहिला.

दिवसा मागून दिवस जात होते. रंगाचे हिरने गार शेत पाहून मन आह्लादित होई. सोमूचे शेत ओसाड पडून होते. मोठया भावाचे शेत सोमूच्या डोळ्यात सलू लागले.

तो रंगाला म्हणाला—“बाबा! मी तुझं म्हणणं ऐकलं नाही त्याबद्दल मला फार वाईट वाटतं आहे. मला शेताची कामे येत नाहीत, हे तुला माहीतच आहे! माझं कोरडं पडलं आहे. ते थोडं मार्गाला लागतं का पद्मा.”

रंगाने त्याला होकार दिला आणि धाकट्या भावाचे शेत त्याने नांगरले.

दोन दिवसांनी सोमू रंगाला म्हणाला—“बाबा! मी माझं शेत घे आणि आपलं मला दे मी तुझी कामे काय ती मी पाहून घेईन.”

त्याला सुद्धा रंगाने होकार दिला. दोघांनी परस्परांच्या शेतांची बदलाबदल करून घेतली. रंगाने सोमूचे जे शेत घेतले त्याला पाण्याची सोय नव्हती. रंगान्या वाटधातल्या शेतात विहीर होती, परंतु तिचे पाणी सोमूच्या वाटधाच्या शेतात जावणे शक्य नव्हते. म्हणूनच बाबांनी त्याला विहीर खणून घ्यायला सांगितले, नादतं, आणि त्याला शेतीच्या कामाची आवड नाही हे ओळखून त्याला बरची जमीन दिली असावी.

रंगाने बाबांच्या सहकार्याप्रमाणे शेताच्या ईशान्येला विहीर खणायला सुरवात केली. सहा फूट जमीनच खणून झाली असेल एक हुंघा मापडला. त्याचे तोंड बट्टा बंद केलेले होते. रंगाने जकित होऊन त्याचे झांकण काढून पाहिले तर त्यात पैसे होते. ते पैसे बडिलांनी आयुष्यभर मेहनत करून मिळविलेले पैसे आहेत. काही काम न येणाऱ्या मुलाला ते मिळावे म्हणून

बाडिलांना शेताचा तो भाग सोमूच्या शेतात होता आणि संकट समयी ईशान्येला विहीर खणायला सांगितले होते, हे रंगाला कळले. रंगा तर सर्व कामे करणारा व समर्थ आहे, तेव्हा त्याच्यासाठी निराळी व्यवस्था करण्याची गरज बाबांना वाटली नसावी.

बडिलांची इच्छा पूर्ण व्हावी म्हणून रंगाने ते सर्व पैसे सोमूला द्यावे ठरवून ते चरी घेऊन गेला. परंतु रंगाने विचार केला होता तसे झाले पात्र नाही.

रंगा शेतात विहीर खणित असतां सोमूने आपल्या वाटधाचे घर बडील भावाकडून भागून घेतलेले शेत विकले आणि जे पैसे मिळाले ते घेऊन कोठेतरी निघून गेला. मोठ्या भावाने शेतातली सर्व कामे पुरी केली होती. तरी पीक तयार झाल्यावर ते कापून चरी आणण्याचं सामर्थ्य त्याच्यात नव्हते.

आपल्या घाकट्या भावाचे फुटके नशीब पाहून रंगाला फार वाईट वाटले.

सीतासागर

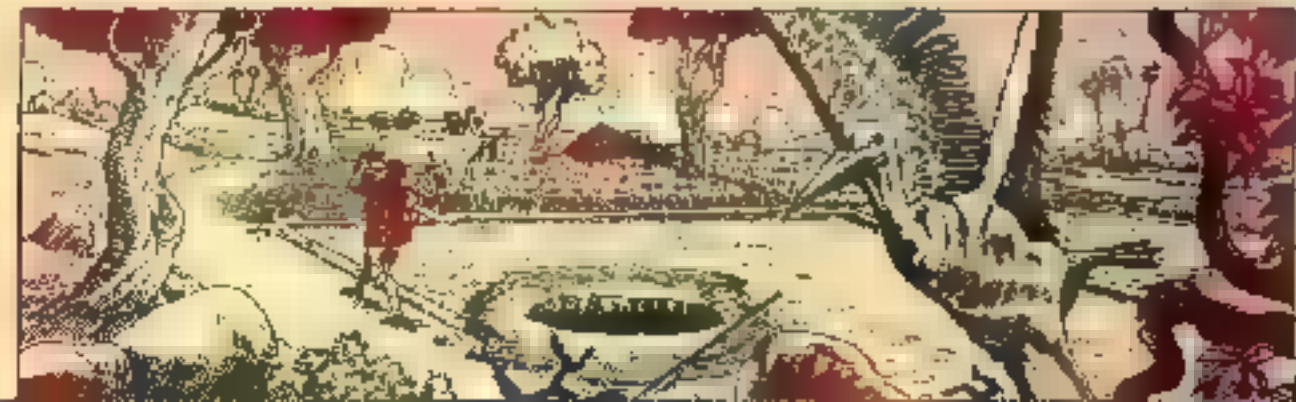
मोतीपूरचा जमिनदार रुपराम याची बायको लक्ष्मी ही एक आदर्श गृहिणी म्हणून तिचा फार होई. तिला एक मुलगा झाला आणि एका शुभविनी आणि शुभचडीला तिला द्यावे बोलावणे आले. तिच्या स्मरणार्थ जमिनदाराने लक्ष्मीसागर नावाचा एक तलाव बांधला. तिचा वेह ज्या जागी पितेवर ठेवला होता त्याच जागी लक्ष्मीसागर तयार करण्यात होता. पुढे गावकरी त्या तलावात दरवर्षी लक्ष्मीचा स्वर्गवास झाला त्या दिवशी स्नान करीत व तिच्या स्मरणार्थ उत्सव करीत.

बायकोच्या विरहदुःखाने जमिनदाराने लोकांनी आग्रह केला असूनही दूसरे लग्न केले नाही. पुढे काही काळ लोटल्यावर दुसऱ्या एका जमिनदाराने आपल्या चरी आमंत्रण पाठवून त्याचा चांगला

बावटसत्कार केला. तेथे त्या जमिनदाराची मुलगी सीता हिला पाहून जमिनदाराच्या आग्रहावरून रुपरामने तिच्याशी लग्न केले. सीता दिसायला चांगली होती आणि चांगली शिकलीसवरलेली होती.

सीता मोतीपूरला आली त्या दिवशी गावकऱ्यांनी घाटामाटाने तिचे स्वागत केले. तिचे सौजन्य पाहून प्रत्येकाने नव्या जमिनदारणीची प्रशंसा केली. तिने आपल्या खवतीच्या मुलाला स्वतःच्या मुलासारखे प्रेमाने व वात्सल्याने वाढविले. जमिनदाराला फार आनंद झाला. त्याने आपली एक खणून त्या तलावाला सीता सागर हे नाव दिले. परंतु गावकरी लक्ष्मीसागराला जितका पवित्र मानीत तितका सीतासागराला मानीत नसत.

सीता खोलीत खिडकीजवळ बसून सीतासागराकडे पाहते, तेव्हा तिचे

मन किती उदार होते तरी, लोकांना लक्ष्मीसागरासंबंध झोळका करून स्नान संध्याला जात असलेले पाहून तिच्या मनास बौम उभा राहिला.

जमिनदार सीतेच्या भाग्याची जेव्हा जेव्हा प्रशंसा करी तेव्हा सीता झोळ्यातून पाणी काढून म्हणे—“मी लक्ष्मीसारखी भाग्यवती साध्वी कोठे आहे? तिच्यासारखे पर्वदिनी मरण आले तरच ते भाग्य मला मिळणार!”

तिने हे म्हणल्यावर जमिनदाराने तिच्या मनातले दुःख ओळखले आणि तिच्या मनातले ते दुःख दूर करण्यासाठी काही

जमिनदाराच्या छोटेसानी दरबारात सोमनाथ नावाचा एक जादुगार होता. जमिनदाराचा तो बालमित्र होता. त्याच्या जवळ जमिनदार आपले कोटुबिक मुसदुःख बोलत असे. गृहित असे काही नव्हते. त्याने अनेक वेळा जमिनदारासमोरचे गुतागुतीचे प्रश्न सहजी सोडविले होते.

एके दिवशी रुपराम वायकोला म्हणाला—“मी सीतासागराच्या काठावर एक सोमे-स्वराचे देऊळ विचारात आहे. म्हणजे लक्ष्मीसागरासारखे सीतासागरसुद्धा एक पवित्र तीर्थ होईल.”

“लक्ष्मीसागराला पवित्रता लाभली आहे. एक देऊळ बांधले म्हणजे त्यामुळे देवालयाने महत्त्व वाढेल, सीता सागरासंबंध महत्त्व कम काय वाढेल? शिवाय माझ्यासारख्या दांभोटीच्या पोटी जन्म कोण घेणार?” सीता म्हणाली.

“ते देऊळ तुझ्या वतीने म्हणून बांधवितो आहे. ते आहे, सोमेश्वराचे देऊळ. कोणाला ठाऊक, त्याच्या रूपाने तुला मूल होईल ही कदाचित!” रुपराम म्हणाला.

लौकरचे सीतासागराच्या काठावर एक संगमरवरी शंकराचे देवालय उभे राहिले. आता शिवलिंगाची स्थापना व प्राणप्रतिष्ठा तेवढी उरली. तितक्यात सीताला दिवस

ती बातमी कळल्यावर सोमनाथ रुप-रामला म्हणाला—“सीताला याचा फार आनंदच होईल. परंतु जोपर्यंत सीता-सागराला स्वतःची पवित्रता लाभत नाही, तोपर्यंत तिच्या मनाचे समाधान होणार नाही.”

रुपराम म्हणाला—“ते माझ्या हातात आहे का? सीतासागर हेदेखील लक्ष्मी-सागरासारखेच पवित्र माना हे मी लोकांना कसे सांगायचे? लक्ष्मी पर्वदिनी बारली, म्हणून लक्ष्मीसागराला लोक पवित्र मानू लागले.”

“तू मदत केलीत तर मी एक काम कराने म्हणतो. शिवलिंग तू बाहेरून कोठून आणू नकोस. मे आपल्या गावात स्वयंभू

निघाल्याचे नाटक केले पाहिजे.” असे सांगून सोमनाथने ते कसे साध्य होईल ते समजावून सांगितले.

दुसऱ्या दिवशी गावात बातमी पसरली की रुपरामला एक दृष्टात झाला म्हणे की देवळात प्राणप्रतिष्ठा करण्यासाठी एक स्वयंभू शिवलिंग कोठे तरी आहे. त्याचा शोध काढण्याची फार गरज नाही. ते कोठे आहे? आपोआप कळेल, असे देवाने स्वतःच सांगितले.

सकाळी प्राणप्रतिष्ठा आहे त्यासाठी मुहुर्त ठरला असल्याचे जाहीर झाले. शिवलिंग कोणत्यातरी तलवात मिळेल असे बिसते आहे. कोणत्या तलावात ते मिळणार हे रया तलावातल्या पाण्याच्या रंगावरून

कळेल. तेव्हा पाण्याच्या रंगाची परीक्षा करावयाची आहे. ती देवळाच्या समोरच्या पटांशणातच संध्याकाळी होण्याचे ठरले. गाथातऱ्या सर्व तलावांचे पाणी मडक्यांतून आणविण्यात येईल व देवाच्या आज्ञेप्रमाणे जमिनदार स्वतःच पाण्याची परीक्षा करतील.

त्याप्रमाणे त्या दिवशी संध्याकाळी गावकरी व शेंजारगावची गावकरी मंडळी जमली. निरनिराळ्या मडक्यांत सर्व तलावांचे पाणी आणून ठेवण्यात आले. रुपरामने एकेक काचेचा ग्लास घेऊन प्रत्येकात निरनिराळ्या तलावातून आणलेले पाणी मडक्यातून काढून ओतले आणि एकेक ग्लास उचलून देवाच्या नावाने पंचाक्षरी मंत्र म्हटला. अशा तऱ्हेने राणीसागर, पद्मसागर, देवीपुष्कर, लक्ष्मीसागर वगैरे तलावांचे पाणी घालून ग्लास उचलला तरी पाण्याचा रंग बदलला नाही. परंतु अद्भुत पहा, सीतासागराचे पाणी ओतून ग्लास उचलून मंत्र म्हणून पाहिल्याबरोबर

त्याचा रंग भुरकट लाल होत गेला आणि त्यात काही विशेष वसत्यार्च प्रगट झाले. त्यानंतर सीतासागर चारीबाजूने हुडकून पाहिल्यावर देवळात प्रतिष्ठा करण्या लायक शिवलिंग मिळाले. ते वाजत गाजत दुसऱ्या दिवशी देवालयाला नेण्यात आले आणि त्याची स्थापना करून प्राणप्रतिष्ठा करण्यात आली. त्या दिवसापासून सीतासागराला मुळा सहजो पवित्रता लाभली. दरवर्षी तेथे एक उत्सव होऊन सीताच्या मनाचे समाधान झाले.

पाण्याला रंग देण्यासाठी सर्व तयारी सोमनाथने ठेवली होती. एक काळा दोरा घेऊन पोटेशम परमॅंगनेटची पूव लावून तो दोरा सीतासागरचे पाणी भरलेला ग्लास उचलताना हाताच्या आड ग्लासात कोणाला दिसणार नाही अशा तऱ्हेने सोडण्यात आला. त्यामुळे पाण्याचा रंग बदलला.

पुढे काही महिन्यांनी सीताच्या पोटी एक सुंदर मुलगी जन्मली.

प्रेमपरिक्षा

कांचीपूर येथे धनगुप्त नावाचा एक जन्हेरी रहात असे. त्याच्याकडे एक फार मोठे जहाज होते. परदेशात कमी किमतीत हिरे व पाषिण्ये विकत घेऊन स्वदेशात आणून ती मोठ्या किमतीला विकी. अशातऱ्हेने तो एक लक्षाधीश झाला.

धनगुप्ताला पचकला नावाची एक कन्या होती. तिची आई मुलीच्या लहानपणी शारली. म्हणून बापानेच मुलीला सर्व काढ पुरवून लहानाचे मोठे केले. आपल्या सारक्याच एखाद्या श्रीमंत मुलाशी मुलीचे लग्न करून द्यायचे त्याने ठरविले.

परंतु पचकलेने विद्यागुप्त नावाच्या एका वैश्य तरुणाला मनाने वरले होते. दोघांच्या लग्नाला आत्ता होत्या. ती मोष्ट धनगुप्ताला माहीत नव्हती. तो चांगल्या स्वळाच्या सोपार्च हिंदत होता.

बडील आपत्यासाठी घर शोधीत असल्याचे कळताच पचकला विद्यागुप्ताला म्हणाली—'तुम्ही लोकर माझ्या बडिलांना भेटून मला मागणी चाला. नाहीतर आपणांफार मोठा प्रसंग ओढवेल.'

विद्यागुप्तने दुसऱ्याच दिवशी धनगुप्ताला भेटून पचावतीला मागणी चातली. म्हणाला—'दोघांनी ठरविले आहे. पाहिजे तर पचकलेला विचारून पाहावे.'

धनगुप्ताला ते सरेच वाटले नाही. म्हणून त्याने मुलीला बोलवून विचारले. तेव्हा ती म्हणाली—'मी विद्यागुप्ताशिवाय इतर कोणाशीही विवाह करणार नाही.'

विद्यागुप्तची घरची स्थिती कशी आहे, तो स्वभावाने कसा आहे इत्यादी गोष्टी कळल्या शिवाय त्याला पचकलाच्या कधी द्यायची या पेक्षात धनगुप्त पचकलाच्या मुलीचे मन मोडणे ऐसीक त्याला नव्हते.

तऱ्हेत. म्हणून तो विद्यागुप्तला म्हणाला-
"हे पहा, विद्यागुप्त! तुम्ही दोन दिवस
सवड घा. आमचे एक अवळचे नातेवाईक
आज उद्या एवढ्यात येणार आहेत. त्यांचा
सल्ला घेऊन तुम्हांला मी उत्तर देतो. तोपर्यंत
तुम्ही आमच्या घरीच रहा." विद्यागुप्तने
त्या गोष्टीस मान्यता दिली.

घनगुप्ताचा कोणी नातेवाईक आला
नाही. परंतु दुसऱ्या दिवशी एक अत्यंत
बार्ड बातमी घनगुप्ताच्या कानावर आली.
त्याचे गळबत परदेशातून माल घेऊन येत
असता समुद्रात बुडाले.

ती बातमी घनगुप्त याच्या
बेड लागल्यासारखा बोलू लागला. ही भयान
गोष्ट आपणामुळेच घडली असे वाटून घन-
गुप्ताचे मन फिरण्याची शक्यता आहे, असे
विद्यागुप्ताला वाटले. ती बातमी कळल्या
नंतर ज्या लोकांनी घनगुप्तावर विष्वास
करून मोठमोठ्या रकमा त्याच्याकडे जमा
केल्या होत्या त्या रकमा नसून करामला
गडबड करू लागले. घनगुप्त संकटात

सापडला. तो पाहून विद्यागुप्त घनगुप्ताला
म्हणाला-"मामा! तुम्ही काळजी करण्याचं
कारण नाही. कोणत्याही परिस्थितीत
तुमची सर्व जबाबदारी उचलायला मी
तयार आहे. तेवढी शक्ती माझ्यात आहे.
ही सर्व परिस्थिती देवाने आमच्या प्रेमाची
परीक्षा घेण्यासाठीच निर्माण केली असावी.
तुम्ही शिष्याचे मूढीच कारण नाही.
माझ्याबरोबर चला."

घनगुप्ताची सर्व काळजी दूर झाली व
त्याला आनंद झाला. म्हणाला-"ही भग-
वंताने परीक्षा नाही घेतली. तुमच्या
स्वभावाची ओळख घेताही म्हणून मीच हे
सर्व नाटक रचलं होतं. तुमं माझ्या मुलीवर
प्रेम आहे की माझ्या पैसावर तुम्ही दृष्टी
आहे, मला पहायलाचं होतं."

पुढे लोकरच विद्यागुप्त आणि पदकलेचे
कमन खाटाखाटाने पार पडले. त्यानंतर
घनगुप्ताने आपला सर्व व्यापार विद्या-
गुप्तच्या हाती दिला. त्याचे पुढील आयुष्य
सुखाचे झाले.

सारंगची विरक्ती

सुदर्भ नावाच्या देशात सर्व प्रकारचे
दुराचार होते. अस्पृश्यता होती.
अस्पृश्यांना गाढवांऐवरी बस्ती रहावे
लागे. मोठमोठे हुंके दिल्याशिवाय मुलींची
लम्बे होत नसत. अधिकारी लांब घेतल्या-
शिवाय करायला तयार नसत. अवळ
पैसा असो किंवा नसो लोक शाह पिऊन
सिगून मावात फिरत. पैशाचा चुरा होई
आणि वर प्रकृती विषडून जाई.

सुदर्भ देशात सारंग नावाचा एक बोर
देवपुत्र्य रहात असे. देशातले व समाजातले
दुर्गुण व दुराचार नाहीसे करावयाचे
म्हणजे शिष्याचा प्रसार झाला पाहिजे व
निरक्षरता निर्मूल झाली पाहिजे असे
ठरवून त्याने साक्षरतेच्या प्रसारासाठी
वाणि दुराचार नष्ट व्हावे यासाठी एक
मोठी चळवळ सुरू केली. अनेकांनी त्या
चळवळीचा विरोध केला, तरी त्याने

तिकडे दुर्लक्ष केले. तक्षणांनी त्याच्या या
चळवळीचा पुरस्कार केला. राजाने मी
चळवळ चालू टाकण्यासाठी केला.
परंतु सैन्य राजाविषय प्रजेच्या बाजूने उभे
राहिले आणि राजाला मृत केले.
सारंगानेच राजपद घ्यावे अशी प्रजेने एक
मताने आपली इच्छा प्रगट केली.

परंतु सारंगला राज्यलोभ नव्हता. त्याने
आपल्या अनुयायांपैकी सत्यकाम नावाच्या
एकाला राजा करून प्रजेतले सर्व दुराचार
दूर झाले पाहिजेत या साठी योग्य तो
प्रयत्न कर असे त्याला समजावून सांगितले
आणि स्वतः तपश्चर्या करण्यासाठी रानात
एकांत जागी राहू लागला. पंधरा वर्षे
लोटली. सुदर्भ देशात काय बदल झाला
पाहून यावे असे त्याला वाटले.

सारंगने सत्यकामकडे आपल्या एका
शिष्याला पाठवून देशातली परिस्थिती

एकदा पाहण्याची इच्छा असल्याचे कळविले. सत्यकाम आनंदाने स्वतः एक रथ तयार करवून आपल्या गुरूच्या दर्शनाला आला. सारंगने आपल्या शिष्यांना त्याच्या तैर-तुजेरीत आश्रमाची व्यवस्था समजावून सांगून सत्यकामच्या बरोबर रथात बसून निघाला.

सुधर्म देशात सारंगचे मोठ्या उत्साहाने स्वागत झाले. सारंग पर्यटन करीत सत्यकाम त्याच्या बरोबर राहिला. सारंगने तुला पहावयाची इच्छा दर्शविली. तेथे कैद्यांच्या गुन्ह्यांची त्याने चबकची केळी. त्यात हुंका घेणारे, चारू पिणारे, लांच घेणारे अधिकारी आणि इतर गुन्हेगार होते.

घरून आणतात. गुन्हा करणे आणि गुन्हा करून सुटणे शक्यच नाही." सत्यकाम मुन्मथस्थेने वर्णन करीत होता.

"हे लोक किती दिवसांपासून तुलाच आहेत?" सारंगने विचारले.

"आपल्या सिद्धांतानुसार या शिक्षा तेवढी कडक वाटू नये म्हणून असा गुन्हाला सहा महिन्यांपेक्षा जास्त शिक्षा करीत नाही. हे लोक एका भाटववस्थापूर्वीच तुलाच आले असावेत!" सत्यकाम म्हणाला.

सारंग दबकून म्हणाला—"इकडून आता या."

त्यानंतर दोघे एका मंगलकार्याच्यात गेले.

या मंगलकार्याच्यात लम्बासाठी लागणाऱ्या सर्व सोयी करून दिल्या जातात. अंतर-जातीय विवाहास प्रोत्साहन देण्यासाठी हे मंगलकार्यान्वय काढले आहे. ■ मंगल कार्याच्यात रांधरावर विवाह झाले आहेत. प्रत्येक अंतरजातीय विवाहाला एक हजार बराह पुरस्कार दिले जातात. इहा विवसा-पूर्वीच येथे एक लग्नसमारंभ..."

सत्यकाम उत्साहाने आपल्या दोघ-दोघे वर्णन करून सांगत असता सारंगने आपले डोळे पुसले. ते आनंदाचू असावेत असे वाटले. तिकडून दोघे क्रीडास्वक होते तिकडे गेले. तेथे पुष्कळ लोक अनेक प्रकारचे मैदानी खेळ होते.

"महात्मन्! पाहिलेत आपल्या इच्छे-प्रमाणे या देशात किती लोकर हा बदल घडून आला!" सत्यकाम म्हणाला.

"कोणता बदल?" सारंगने विचारले.

"येथे खेळणारात उच्च वर्णीयांबरोबर कालच्या जातीतले अस्पृश्यही आहेत." सत्यकाम म्हणाला.

"झांप्यात अस्पृश्य आहेत हे तुला कसे काय कळले?" सारंगने विचारले.

"येथे सर्वांचे व वर्णां दोघांनी मिळून खेळले पाहिजे. म्हणूनच तर हे क्रीडा मैदान तयार केले आहे. असा तऱ्हेने अस्पृश्यता निवारणाचा कार्यक्रम चालू आहे. दोघा-कळावा म्हणून उच्चवर्णीयांनी मिळा मजबूत आणि इतर वर्णीयांनी हिरवा

गणवेशे धारण करावा, असा नियम आहे." सत्यकामवर्णन करून सोंगत होता.

सारंगचे बोल पाणवले. त्याला कोठे पाहिले तरी दिसेनासे झाले.

"उद्या आपण देगाच्या पर्यटनाला निघू या." सत्यकाम म्हणाला.

"पाहिलं ते पुरे आहे. माझ्या मनातून पर्यटनाची इच्छा पार विरून गेली आहे. मी परत जायचा विचार करतो आहे. तू मला परत पोचविण्याची तयारी कर." सारंग म्हणाला.

"असं काय म्हणतां, मुकदेव!" सत्यकामने आश्चर्यचकित होऊन विचारले.

"मला वाटत होते की देशात अस्पृश्य [ ] ऐक्यालासुद्धा मिळणार नाही. प्रजेला अजून अस्पृश्यता माहीत आहे आणि अस्पृश्यांबरोबर हिडणे फिरणे म्हणजे मोठं कार्य मानलं जातं! अंतरजातीय विवाहाला सरकार तर्फे पारितोषिक वाटली जातात म्हणजे अशा लग्नाला सामान्य मानलेले नाही असाच अर्थ झाला. हुंदा देजे,

दाल पण, लाव पण देजे वाचू पावणार वचाप झाला नाही, असंच नाही का? म्हणूनच तर अशा गुन्हेगारांना शिछा चावी लागते आहे. तू राजा आहेस ही गोष्ट तुझ्या सक्षात आली नाही आणि तू मोठी काही कतंवगारी केलोस असं समजतो आहेस! कायदे करून दुराचार बंद होणे शक्य नाही. प्रजेची मने पाळटली पाहिजेत, माझा सहकारी म्हणून तू शिकलास आणि अशा व्यक्तीच्या [ ] परिस्थिती अशी असतां, आणखी कोणाच्या हाती राज्यकारभार आला तर तो पाहून जास्त काही साधू शकेल असे नाही [ ] मला. मी तुला प्रजेचा नायक म्हणून निवड केली ही माझीच चूक! एकदा चूक केली की पुन्हा चूक हातून बघणार नाही याचा [ ] विव्वास? म्हणून माझे मन विटले तू. तुला आनंदेल तसे राज्य कर. मी आपल्या आश्रमात परत जातो. पुन्हा मुदभं देशात पाऊल टाकणार नाही." सारंग म्हणाला.

इरास सच्चाई

सखुबाईच्या नवऱ्याला अकाली मरण आले. तिला तीन मुलांना संभाळण्याची जबाबदारी उचलावी लागली. तिने कसेतरी काही दिवस काढले. परंतु पीकं चांगली आली नाहीत आणि तिला किंवा मुलांना मजूरीची कामे मिळणे सुद्धा [ ] झालं.

काही [ ] थोडा भार कमी झाला तर पहावा, असा विचार करून सखुबाईने मोठ्या मुलाला रंगपूरला आपल्या भावाकडे पाठविले. तिचा बाळभावजय कोणावर उपकार करतीलच याची सांगी नसूनही तिने एका मुलाला संभाळणे त्यांना जवळ का, असा विचार करून पाठविले.

एक वाठवडा लोटायच्या मात मोठा मुलगा परत आला. तेव्हा तिने विचारले— "कायरे, इतका लोकर परत आलास?" त्या प्रश्नाला मुलाने उत्तर दिले— "मागींची तब्येत बरी नाही म्हणे. तिची तब्येत

सुधारल्यावर मला महिनाभर बोलावून घेईत म्हणाला मामा."

सखुबाई त्याच्या [ ] चिकूपणावर खूप चिडली. तिचे दिवस फार काढाने जात होते. लांब्या, पातेल आणि इतर भांडी घरात जेवढी होती ती विकून ती संसाराचे गाई रेटीत होती. भविष्यकाळाकडे पाहिले तर उपासी मरण्या व्यतिरिक्त काही दिसत नव्हते. सखुबाईने या क्षेपेस आपल्या दुसऱ्या मुलाला भावाकडे पाठविले.

रंगपूरला गेलेला दुसरा मुलगा तिसऱ्या दिवशी परत आला.

सखुबाई मुलाला परत आलेला पाहून खूप जळफळली— "कायरे, इतक्यात परत आलास? येथे काय झायला आहे म्हणून परत आलास?" असं म्हणाली खरी, परंतु तोंडावाटे ते शब्द पडल्याबद्दल तिला फार वाईट वाटले व रडू लागली.

आईचा भार थोडा तरी कमी करावा, असा विचार करून तिसरा म्हणाला— "आई, मी मामाकडे काही दिवस राहून येतो!" असे म्हणत तो रंगपूरला निघाला.

रंगपूरला पोचल्यावर तो आपल्या मामाच्या घरी गेला तेव्हा तिची मामी अनरसे खात होती. तिने भाच्याला पाहताच चटपिशी अनरसे झाकून ठेवले आणि तोंडावरून पदर ओढून घेऊन राहिली.

त्याला मामा म्हणाला—"पहारे, मुला! अलीकडे तुमच्या मामीची तब्येत फार बिघडून गेली आहे. सर्व काम मलाच करावं लागतं आहे. तिकडे शेतातली कामं आणि घरी आल्यावर घरची कामं! जीव मको वाटू लागला आहे!" एवढे सांगून आणखी काही सांगायला निघाला.

परंतु तेवढ्यात तिसरा म्हणाला—"मामा, तू इतके कष्ट सहन करीत असतां मी गप्प राहीन का? मी जातां जातो आपल्या गावी आणि आईला आणि दोघां मोठ्या मामांना बोलावून येऊन येतो. आई

सेवाक व घरातल्या कामां पहाला जायना आम्ही तिथं बाहेरची व शेतावरची कामं पाहू. तू स्वस्थपणे विद्यांती घे. बरं तर येतो!"

आपला बाव अशातऱ्हेने फसलेला पाहून त्याच्या मामाच्या तोंडावाटे शब्दच उमटला.

परंतु मामीने येणारा प्रसंग बोटसला ■ तोंडावरचा पदर बाजूला साकून म्हणाली—"असे देवघासारकं गप्प कां हो? पाहिलंत, लहान ■ तरा तुमच्या भाच्याला तुमच्यावर किती दया आली ती? मला बरं नाही ऐकल्याबरोबर आईला बोलावून येऊन येतो म्हणाला! तुमच्या मनात कधी तो विचार तरी आला का? माझ्या आजाराचं काय घेऊन बसलात? तुम्ही शेतावरची कामं पाहून घ्या, आम्ही घरातली कामं पाहून घेऊ." ■ सांगून भाच्याला थांबायला सांगितलं.

आपण बाव जिकला, ■ विचार करून सधुवाईच्या सिसऱ्या मुलाला आनंद झाला.

बनी नि मनी

लख्मी हा एका शेतकऱ्याचा मुलगा होता.

■ शेताला बर वर्षी पुराची भीती असे. म्हणून त्याने शेतीचा ■ सोडला आणि शहरात ■ नोकरी करायचे ठरवून शहराची ■ घरली.

गावात पाऊल टाकायच्या आधी त्याने ■ वेशीवरच्या नदीत आंघोळ केली आणि धुतलेले कपडे घालून निघणार, तेवढ्यात नदीवर पाणी भरायला घागर घेऊन एक काळीसाकळी मुलगी आली.

तो त्या शहरात पहिल्यानेच आला होता म्हणून कचेरीत नोकरी करणाऱ्या रामजी पाटलाचे घर कोठे आहे, माहीत आहे का तुला!" असे त्याने त्या काळ्या-सावळ्या मुलीला विचारलं.

"रामजी पाटलांच्या घरापलीकडे दोन घरे टाकली की आमचे घर आहे. माझं नाव बनी. रामजी पाटलांची ■ माझी

मैत्रीण आहे. त्याचं घर मास्तीच्या देवळाला लागूनच आहे." असे म्हणत ती पाण्यात घागर बुडवायला बांकली, परंतु एवकून तिने घागर बाजूला ठेवली व मानेवर ब छातीवर हात फिरवून कावरीबावरी झाली.

"काय झालं?" लख्मीने चकित होऊन विचारलं.

"गळघातली माळ कोठेतरी पडल्या-सारकी वाटते आहे. माझी सावत्र आई मला अिबंत राहू देणार नाही!" बनी म्हणाली. ती धावतून गेली होती. तिच्या बरोबर लख्मीने मुद्दा काठावरची जाणा बुडकून पाहिली पण कायदा झाला नाही.

बनीने पदराला डोळे पुसले व घागर अकून घेऊन हुताश मनाने घरी निघाली.

लख्मी नंतर गावात निघाला. नदीच्या काठावरच्या देवळात तो थोडा थांबला म्हणून तो बनीच्या थोडा मागे पडला.

वाटतं ही. मला सापडली. हिच्या बदल बनीला काही बोलू नका. वाटेत पडली असेल!" असे म्हणत त्याने ती माळ बनीच्या सावत्र आईच्या हातात दिली.

बनीच्या सावत्र आईने चटविणो ती घेतली व म्हणाली—"आमचा ऐवज आम्हांला पोचला!" बनी ते सर्व आश्चर्य-चकित होऊन ऐकत पहात होती.

लक्ष्मी तेव्हा रामजी पाटलांच्या घरी गेला. त्याने आपले नाबगांव सांगितल्यावर रामजी पाटलांनी सर्वांची विचारपूस केली आणि तुला चांगलेसे काम मिळवून देण्याची करतो असे वचन दिले आणि जेवणासाठी तयारी करायला त्यांची मुलगी मनी हिला ते सांगितले. नंतर रामजी कुचेरीत निघून गेले. मनी लक्ष्मीशी विशेष बोलली नाही.

जेवण काटोफल्यावर तो बाहेर ओटीवर येऊन बसला. तेवढ्यात बनी घाबऱ्या घाबऱ्या येऊन म्हणाली—"ही माझी नाही. माझी माळ तुटली तेव्हा मी ती पेटेत ठेवून दिली होती. ती गोष्ट मी विसरून गेले होते, तुम्हांला मिळालेली माळ तुम्ही परत घ्या. माझ्या आईने जीव घेतला तरी ही मी ठेवून घेणार नाही. बरं तर येते! माई मला ओषध असेल."

लक्ष्मीने बनीच्या सचोटीपणाविषयी विचार करीत माळ आपल्या पिशाबित ठेवून दिली आणि ओषधला. ओषध उठला तोपर्यंत रामजी पाटील घर आले होते. तेव्हा मनी घरात नव्हती; कोणत्या तरी श्रीमंताच्या मुलीच्या लग्नाची तयारी चालली होती ती पहायला गेली होती.

लक्ष्मी व रामजी बोलत बसले असता चार गिपाई आले व त्यांनी त्यांच्याबरोबर श्रीमंताच्या घरी चलायला लक्ष्मीला सांगितले. कारण कळले नाही, म्हणून रामजी पाटील मुळा बरोबर निघाले.

तेथे गेल्यावर लक्ष्मीवर चोरीचा आरोप असल्याचे कळले. सरी पडलेली गोष्ट अशी होती.

त्या श्रीमंताच्या मुलीचा साक्षरपुढा शाला तेव्हा तिच्या होणाऱ्या साधूने आपल्या मुलेच्या गळघात एक डंभी सोन्याची माळ घातली होती. ती माळ घालून ती मैत्रिणींबरोबर देवदर्शनाला गेली असता परत येताना काळोखात कोणी तरी तो हार तिच्या गळघातून काढून घेतला. ती "चोर! चोर!" म्हणून ओरडली तेव्हा चार चौघे चोराला धराला घाबले. परंतु चोर सापडला नाही. तो दागिना असा गेल्यामुळे श्रीमंताच्या

मनी तीच माळ गळघात घालून नवऱ्यामुलीला मेटायला आली. आपली माळ ओळखून तिने मनीला विचारले तेव्हा ती म्हणाली—"मला नाही माहीत बाबा! माझ्या बाबांचे लक्ष्मी नावाचे कोणी स्नेही आले आणि त्यांनी मला ही माळ दिली."

लक्ष्मीला चोर समजून गिपाई त्याला धराला रामजी पाटलांच्या घरी गेले.

सर्व ऐकल्यावर लक्ष्मीला काय झालं, हे कळायला देऊ लागला नाही. आपण पिशाबित माळ ठेवली ती मनीने पाहिली आणि ओषध असता काढून घेतली. तीच माळ घालून मिरवायला ती त्या श्रीमंता-

“ही माळ तू मनीला दिली होतीस का?” श्रीमंताने लखुजीला विचारले.

“होय!” लखुजी म्हणाला.

“म्हणजे तूच आमच्या मुलीच्या गळ्यातून ती काढून घेतली होतीस नाही का?” श्रीमंताने दरडावून विचारले.

लखुजीने घबरेली सर्व गोष्ट सांगितली व म्हणाला—“मी आज सकाळी गावात आलो, काल रात्री नाही. ही माळ चोराच्या हातून जाली पडली असंवार. मला वाटेच्या बाजूला सापडली.”

मनाचे समाधान झाल्यावर त्या श्रीमंताने लखुजीवर संशय केल्याबद्दल माफी मागितली व म्हणाला—“ही माळ मिळाली हेच आमचे केवढं नशीब! व्याद्यांची बोलणी ऐकावी लागणार नाहीत. त्या संकटातून वाचलो! असे म्हणत लखुजी ‘नाही नाही’ म्हणत असता त्या श्रीमंताने बळजबरी करून त्याच्या हातात एक मोठी रक्कम बसविले. म्हणून ठेवली.

रामजी पाटील घरा आले व म्हणाले—“लखुजी, तू माझी व मुलीची लाज वाचविलीस! तुझे उपकार मी कवी विसरणार नाही. मी आपल्या मुलीचे तुझ्याशीच लग्न करून देतो.”

“जमा करा, पाटीलसाहेब! तुम्हाला माझ्यात काही चांगला गुण असल्याची खात्री पटली. परंतु तुमच्या मुलीची ही वागणूक मुलीच आवडली नाही. नाकी डोळी घेताचो असली तरी गरिबाची बनी मला जास्त आवडली. सावत्र आईचा जांच सहन करावा लागेल हे माहीत असून मुळा, ती माळ आपली नाही असे सांगून तिने ती मला आणून दिली. तीच माळ तुमच्या मुलीने पिशवीतून बाहेर काढून घेतली. दोघांत जो फरक आहे, तो तुम्हीच पहा. मी काही लहान मोठा बंदा करीन आणि बनीला माम्य असेल तर तिच्याशी लग्न करीन.” लखुजी म्हणाला. रामजीला थोकायला आनाथ उरली नाही.

म्हणीचा सल्ला

गोपदेवने वर्षे गुरुगृही राहून विद्याभ्यास केला. परंतु कोणात्याही शास्त्रात प्राविण्य संपादन करू शकला नाही. त्याचे विद्याभ्यासात कमी आहे हे ओळखून गुरूने त्याच्याकडून आयुष्यात उपवांगी काही उत्तमोत्तम म्हणी व लोकोक्ती पाठ करून घेतल्या होत्या.

गोपदेव विद्याभ्यास संपवून घरी आलेला पाहून गावकरी खूब झाले, परंतु त्याने कराने हे त्याला कळत नव्हते. कोणालाही कळत नव्हते. कारण कोणता उद्योग करावा किंवा काम करावे या संबंधी विचार करण्यालायक त्याला शिक्षण मिळालेच नव्हते. परंतु त्याने म्हणी व लोकोक्ती समजून केल्या होत्या त्या सांगून तो गावकऱ्यांना उत्तम सल्लासाव देऊ लागला. परंतु द्रव्याजैन करण्यालायक त्याच्या काही

काम येत नाही. याबद्दल त्याच्या आई-वडिलांना वाईट वाटे.

लखुजी एक चांगला शेतकरी होता. तो चांगले पीक काढी. त्याने पुष्कट पैसे जमविले होते. त्याच्या बायकोने दागिने करण्यासाठी हट्ट केला. असे घडून उभयवले की लोक गोपदेवचा सल्ला घ्यायला येत. तेव्हा लखुजीने मुळा गोपदेवचा सल्ला विचारला.

“तुझ्या बायकोच्या इच्छेप्रमाणे कर. श्रीमंती भिरविण्यासाठी लावलेले धन आपत्काळी उपयोगी पडते.” असे सांगून गोपदेवने लखुजीला सल्ला दिली.

लखुजीने गोपदेवच्या सल्ल्याप्रमाणे बायकोला सोन्याचे दागिने करून दिले. त्याच्यानंतर दोनच महिन्यांनी एकाएकी लखुजीच्या घराला आग लागली आणि त्यात त्याचे सर्वस्व भस्म झाले. अंगावरच्या

कपड्यानिशी लखुजी आणि बायको व मुले घराबाहेर आली होती म्हणून वाचली. बायकोच्या अंगावरच्या दागिन्यांचा त्या संकटात फार उपयोग झाला. ते विकून लखुजीने लहानसे टुमदार मोपडे बांधले.

गोपदेवच्या सल्ल्यामुळे लखुजी बांधल्याने कळत्यावर गावकरी मंडळी व शेजार गावचे लोक त्यांच्या समोरच प्रचल घेऊन गोपदेवकडे येऊ लागले. त्यांचे प्रचल सुटतही आणि काही लोक गोपदेवला त्याबद्दल काही तरी बऱोसही देत. तरी त्याला मिळकतीपेक्षा कीर्तीच जास्त मिळाली.

एकदा त्या वेळाच्या राजाच्या एका मांडलिक राजाने आपल्या मालकाबिस्व बंड केले. राजा एक छोटेकानी सैन्य घेऊन मांडलिक राजाचे पारिपत्य करायला निघाला. वाटेत गोपदेव राहिले. गावच्या प्रमुखांबरोबर गोपदेवला भेटला. राजाने त्या वेळी तो बंडखोराचा पाडाव करण्यासाठी जात असल्याचे सांगून गोपदेवचा सल्ला विचारला.

गोपदेव म्हणाला— राजा! बाराक सात असला तरी जाड दांडक्याने त्याला मारावं, असे म्हणतात. म्हणून आपण आपसी पोडं सैन्य घेऊन जाणं बरे?"

राजाने आपली काही सैन्य पाठवावे असे सांगून राजधानीला दूत पाठविला. राजा त्याच्या बरोबर जे मोठे सैन्य होते त्या सैन्यानिशी पुढे गेला. राजाकडे वसलेल्या सैन्याबिषयी हेरांकडून मांडलिक राजाचा माहिती कळली होती. म्हणून तो त्या बेताने सैन्य घेऊन युद्धाला आला. मांडलिक राजासमोर राजाला टिकाव धरणे नव्हते आणि पळ काढण्याची वेळ येऊन ठेवली. ऐन समयी राजधानीकडून कुमक आली. त्यामुळे मांडलिक राजाची गाळण उडून गेली व त्याने पळ काढला.

राजाने राजधानीला परतल्यावर विजयोत्सव साजरा केला. त्याने गोपदेवला वादरपूर्वक बोलावून त्याला आपला एक प्रमुख सल्लागार म्हणून नेमले.

निरर्थक

एक रावा पर्यटन करीत होमराठ प्रदेशात आला. त्याच विषयी त्याचा वाडविस्त होता. त्याच्या राज्यातकी प्रवा नजराणे घेऊन राजाच्या सत्काराचे अमली. त्यावेळी एक खनटी बातीचा माणूस आला आणि एका तपस्वी मुनीने दिलेल्या नजराणा आणून राजाला सादर केला. त्यात बोडी माती, एका पोडं पाणी, काही पोटे, बोट्याचे केस आणि एक होता.

राजाने एक बीवी मुबर्णमुद्रा घेतल्या आणि सकुटुंब मुनीच्या नेजा आणि ती बीवी मुनीच्या समोर ठेवून नमस्कार केला. मुनीने कृत हात जाबसा व म्हणाला— "वा प्रदेशातील प्रजेच्या हितासाठी वन कर्ष कर."

ते कळल्यावर शेजारच्या गावातला एका जोडी माणसाने एका बाटोबघात काही बाजू, एवढे एवढे, एक सरुपी बाटकी ठेवून बाटोबे नजराणा म्हणून राजाला दिले.

"याचा अर्थ काय?" राजाने उचवून विचारले.

"मुनीने पाठविलेल्या बर्ष, ताही पिचारलात, भद्राच?" लोमी म्हासा.

"त्याचा अर्थ कळला. जमीन पाणी बांगळ भद्राच; दसडाने किल्ले बांधावेत, बाहेरवाडाने सैन्य उभे करावं, नाराज्याच्या कवडीसारख्या कठोर लोकांशी कठोरपणाने बागलो तरी वास्तव्या खोबऱ्यासारखं मऊ व मोठे आपण हृदय राखावं, असा मुनीभरानी मला आजीर्वाद दिला होता. तुम्हा नजराणाचा अर्थ कळला नाही." राजा म्हणाला.

त्या मागल्याने राजाचे पक्ष धरून क्षमा मागितली.

अज्ञात कवी

श्रीपुर नावाच्या गावी राजशेखर नावाचा एक अज्ञात कवी रहात असे. तो कविता करी ती स्वतःच्या प्रतिभेमुळे सहजी करी. परंतु त्याला स्वतःला आपल्या प्रतिभेची जाणीव नव्हती. त्याने वहा वर्ष सतत प्रयत्न करून एक महाकाव्य लिहून काढले आणि ते कसे आहे हे पाहून मत देण्यासाठी नागभूषण नावाच्या एका सुप्रसिद्ध कवीकडे बेटून गेला आणि त्या कवीला म्हणाला—

“कविवर्य, मी हे काव्य रचले आहे. यात काव्य लक्षणे काय आहेत, ती आपणच पहा. आपण मर्मज्ञ आहा. आपण प्रोत्साहन दिलेत तर पुढे जाणखी असेच काव्य लिहावे, असा विचार करतो आहे. यात काव्य असे काहीच नसेल तर हा नाद सोडून दुसरा काही उद्योग करीन.” राजशेखर नागभूषण कवीला म्हणाला.

नागभूषण कवीने ते काव्य बरवळून वाळून पाहिले. राजशेखरची प्रतिभा पाहून झाला. कारण राजशेखर कविता तसे लिहू शकेल ही गोष्ट कोणाला त्यापूर्वी माहीत नव्हती, इतके उत्तम काव्य तो लिहू शकतो याची कल्पना कोण करणार? ते काव्य बोकून त्याच्या मदतीने राजाच्या दरबारात मिळविण्याचा दुष्ट विचार नागभूषणाच्या मनसत आला. म्हणून तो राजशेखरला आपल्या पांडित्याचा तोरा दाखवीत म्हणाला—

“जरा लक्षपूर्वक वाचलं पाहिजे. आपलं मत सांगेन. दोन आठवड्यांनंतर येऊन भेट.” असे सांगून त्याने राजशेखरला निरोप दिला आणि त्या काव्याची नक्कल स्वतःच्या हस्ताक्षराने लिहून काढली.

दोन आठवड्यांनी राजशेखरने येऊन विचारले—“कसे वाटले माझे काव्य? आतांपर्यंत वाचून झालं असेल?”

नागभूषण आश्चर्याचा आस् आणून म्हणाला—“काव्य? कोणते काव्य?”

“दोन आठवड्यांपूर्वी मी स्वतः येऊन, वहा वर्ष मेहनत करून लिहिलेले काव्य आपलं मत कळवून म्हणून वाचून सांगण्यासाठी विनंती केली होती आपणाजवळ? आपण ते ठेवून घेतलं होतं, आठवत नाही का?” राजशेखरने विचारले.

“तुम्ही स्वप्न पाहिलं नाही? तुम्ही मला कोणतेही काव्य कवीही दिलेले नाही. तेव्हा विषयी काही बोलण्याची नाही.” असे सांगून नागभूषणने बटाबले.

“तुम्ही इतके मोठे कवी आहां आणि आपल्या सारख्या दुसऱ्या कवीशी अन्याय करणे आपणांस शोभत नाही.” राजशेखर म्हणाला.

“तुम्ही मला काव्य दिलं म्हणतां, त्याला काही पुरावा? त्यावेळी दुसरा कोणी येथे होता का? मी खोट बोलत असेन तर तो माणूस तरी खरं काय ते सांगेल.” नागभूषण म्हणाला.

“दुसरं कोणी नव्हते?” राजशेखर म्हणाला.

“तरबग तुमच्या म्हणण्यावर कोण विश्वास करणार? मेहरबानी करा आणि आल्या बाटेने चालू लागो!” नागभूषण म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी राजशेखर कवी रंग-
भूपाल महाराजांच्या दरबारात गेला आणि
त्याने आपले गान्हाणे निवेदन करून
सांगितले. राजाने सहानुभूतीपूर्वक सर्व ऐकून
घेऊन आपल्या नोकरांना पाठवून नागभूषण
कवीला बोलावून घेतले. नागभूषण आपली
प्रशंसा घेऊन दरबारात हजर झाला.

रंगभूपाल राजाने काव्य आणि नाग-
भूषणचे हस्ताक्षर जुळवून पाहिले व एक-
सारखे असल्याचे त्याला दिसले.

“महाराज, माझं काव्य यांनी दोन
आठवडे स्वतःकडे ठेवून होतं. यांनी
त्याची नक्कल उतरविली असावी.” राज-
शेखर म्हणाला.

राजाने सुरवातीची काही पाने वाचून,
काव्य श्री रामचंद्राला समर्पित केले असल्याचे
पाहिले. म्हणाला—“कवीनो! काव्य
तुम्हां दोघांपैकी कोणी रचले हे सांगणं
कठीण आहे. परंतु तुम्हां दोघांपैकी जो कोणी
मला हे काव्य समर्पित करायला तयार
असेल त्याचा दरबारात मी सत्कार करित.”

नागभूषण म्हणाला—“हाय महाराज!
आपल्या सारख्यांनी विचारल्यावर
नाही म्हणून का मी?”

“तुमचा काय विचार आहे?” राजाने
राजशेखर कवीला विचारले.

“अमा करावी, महाराज! मी आपलं
इष्टदेवत श्रीरामचंद्र याला ते काव्य
समर्पित केले आहे. ते दरबारात वाचून
परितोषिक मिळविण्याच्या हेतूने ते
मी लिहिलेले नाही. कीर्तीची
भूकही नाही.” राजशेखर निःसंकोचपणे
म्हणाला.

हे उत्तर ऐकून राजाला फार आनंद
झाला. त्याने नागभूषणला कंद
दुरुंगात ठेवण्याची शिषायांना केली.

नागभूषण जावरून गेला आणि राजाचे
पाय धरून आपला अथराव मान्य करून
त्याने राजाची क्षमा मागितली. राजाने
त्याची चांगली कानउघाडणी करून क्षमा
केली आणि दरबारात राजशेखरचा
सत्कार केला.

बिंग बाहेर आले

एका गावात एक मांत्रिक रहात असे.
सरोसरी त्याला मंत्रतंत्राची मुळीच
माहिती नव्हती. तरी मंत्रशक्तीचे
सौंग चांगले करता येत होते. म्हणून
भोळ्याभाकड्या लोकांना फसवून तो त्यांना
अथ दासवी व त्यांच्याकडून पैसे उकळून
चालवी.

त्याच गावात प्रभाकर नावाचा एक
तरुण युवक रहात असे. त्याचा मंत्रा-
तंत्रावर विश्वासच नव्हता. त्या सगळे
मांत्रिकाने बिंग काहीतरी उपाय करून
बाहेर आणायचे त्याने मनाची ठरविले.

एके दिवशी तो मांत्रिक गावातल्या
इतर लोकांकडे जाऊन शिषा मागे
प्रभाकरकडे येऊन तांदूळ, डाळ, तेल वगैरे
शिषा आला.

तो मांत्रिक मायायला आला होता
जीकष, परंतु त्याच्या बोलण्याची रीत

बगैरे अशी होती. त्याचा गर्वच बाहेर
दिसे. तो पाहून प्रभाकरला भयंकर राग
आला. तो मांत्रिकाला म्हणाला—“सहा
महिण्यांकरिता पाहिजे का तुला. एका
वेळेचा सुडा मिळणार नाही. लबाडा, तू
गरीब भोळ्या लोकांना फसवून
पैसे उकळतो आहेस आणि पोळासारखा
गानभर भटकतो आहेस. पाय कावतोस की
धक्के देऊन बाहेर कावू?”

मांत्रिक थोडासुद्धा न कचरता ममकावून
म्हणाला—“अजून मला थोळसलेले
दिसत नाहीस पोरा! मग पहा, लबाडा
या वेळेपर्यंत तुझी काय गत करून टाकतो
ती.” या शब्दात नेहमीच्या संवयीप्रमाणे
मीती दाखवून हातातली काठी मापटीत
तेथून निघून गेला.

प्रभाकर पुष्कळ दिवसांसाठी
संधीची वाट पहात होता, ती स्वतः होऊन

चालून आली. तो आपल्या चार मित्रांना भेटला आणि त्या मांत्रिकाचे बिंग कसे बाहेर आणायचे, याची युक्ती योजली. त्याच्या मित्रांना त्याने योजलेली युक्ती पसंत पडली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी प्रभाकर जमिनीवर पडून तडफडू लागला. दोनदा ओकलाही. शेजार पाजारच्या मंडळींनी येऊन विचारले— "हे काय रे?" तेव्हा प्रभाकरचे मित्र म्हणाले— "हे सर्व त्या मांत्रिकाचे आहे. त्यालाच आणून प्रभाकरचा इलाज करायला सांगितले पाहिजे."

चार जण मांत्रिकाबाबत घाबरे, म्हणाले— "तू त्या मुलावर काही मंत्रविभ्र टाकला आहेस वाटतं. तो ओकतो आहे. येऊन काम तो इलाज कर."

मांत्रिक ऐटित म्हणाला— "ज्याचं कर्म त्याचं भोगायं, मी कशाला मध्ये पडू?"

"तुम्यावर काहीच अबावदारी नाही म्हणतोस का? मग ज्या पहा, काम करतो ते असे तू कां धमकावले होतेस त्याला?"

विचारीत प्रभाकरचे मित्र त्या मांत्रिकाला बडवू लागले.

मांत्रिक घाबरून गेला व गयाब्या करीत म्हणाला— "वर्नानो! मी तसलं काही एक पापकर्म केले नाही. मला कोणताही मंत्र येत नाही. त्याला मीही वास्तविण्यासाठी तसं म्हटलं होतं. सोडा."

इतक्यात प्रभाकर स्वतःच तिकडे आला. "तू म्हणतो आहेस ते खरंच का की तुला काही मंत्रविभ्र येत नाही? मग मंत्रप्रकृती असल्याचे सांगून तू लोकांना फसवित आलास? एवढ्याच माजी, तुझं डोक ताळपावर आणण्याच्या हेतूनेच आम्ही तुला हा धडा दिला आहे. थापुडे मंत्राचे नाव काढलेस तर पहा, उभा बिरून तुला पुकून टाकू!" या मांत्रिकाला प्रभाकरने धमकावले.

ती वातमी 'हां हां' म्हणता गावभरच नव्हे, शेजारच्या गावांतही पसरली. त्यापुढे त्या मांत्रिकाचा अस कायमचा बंद झाला.

महाबली हनुमान

मणिपूर राज्याचा अधिपती मणिध्वज हा एक शूर व पराक्रमी शिवभक्त होता. त्याने शंकर केळा स्वतःच्या देहाची आहुती यज्ञकुडात दिली आणि दहा वेळा स्वतःचे डोके शंकराला बाहिले. असे उष व्रत त्याने शंकराकडून अनेकानेक वर प्राप्त करून एक धीर शिवभक्त म्हणून धोर कीर्ती संपादन केली होती.

शंकराचे त्रिशूल मणिध्वजाने आपाहून करतांच बेंई व शत्रूंचा संहार करून परत जाई. शंकराचे पाशुपत अस्त्रमुखा त्याच्या इच्छेनुरूप वामे. किंबहुना त्याने इच्छित्यास स्वतः शंकर पाठीशी येऊन उभा राही. बसा बरदेखील मणिध्वजने भिळविला होता. शिवरूपेने तो अजिंक्य असल्याचा

आणि स्वतः शंकर आपल्या रक्षणाला संबंदा हजर असल्याबद्दलचा त्याला गर्व चढला होता.

शंकराला सोडून इतर देवांची आराधना करणाऱ्यांना व धर्ममत्तावलंबी लोकांना त्याने बेशाबाहेर हाकलून दिले होते. एका शंकराच्या देवालयामुखाय इतर देवांची देवळे त्याने पाहून टाकविली होती. मणिध्वजाच्या अत्याचारामुळे घाबरलेली प्रजा अयोध्येला श्रीरामाच्या आश्रयाला येऊन राहू लागली होती. मणिध्वजाचा काळ संपत आला असल्याचे सांगून श्रीराम त्या गरीब प्रजेच्या मनाने समाधान करी. तोंपयंत तो शरणाधी प्रजेचे अयोध्येला रक्षण करी.

रामाच्या अश्वमेधयज्ञाचा घोडा स्वच्छंदपणे विहार करीत मणिपूरची हद्द ओलांडून मणिपूरच्या राज्यात शिरला. पाहून मणिष्वजाने त्याला पकडून मणिपूर येथे आपल्या तबेल्यात बांधून ठेविले.

घोड्याला सोडून रामाशी सख्य कर, असा निरोप दूतांकरवी लक्ष्मणाने मणिष्वजाकडे पाठविला. मणिष्वजाने तो निरोप ऐकून त्याप्रमाणे दागण्याचे तर सोडाच, उलट त्रिशूल तापवून दूताच्या पाठीवर हाग दिले आणि त्याच्या डोक्यावर ओंजळ भरून भरम टाकून त्याच्या करवी परत निरोप पाठविला—“रावण इत्यादी

मी मेरवासमोर बली देऊन रामाने केलेल्या त्या पापाने त्याला प्रायश्चित्त देणार आहे. कोटपावची राम बाले तरी मला त्यांची पर्वा नाही. मी त्रिशूल तापवून त्याचे पट्टे त्यांच्या पाठीवर ओढून पाठवीन.”

तो निरोप ऐकून युद्धाग्निवाय घोडा सोडून जाणजे आहे, असे लक्ष्मण, भरत ■ शत्रुघ्न तिघांना वाटले. आतां युद्ध होणार असे ठरवून भरताने पांच-जन्मासारखे युद्धाचे शिंग फुंकले. दशदिशा वावाजाने निनादल्या. तिकडे शत्रुघ्नाने सुवर्णनक्षत्रासारखे चक्र सोडले. सहस्रमुख शोबनामाच्या फूत्कारांसारखा कूड होऊन लक्ष्मणाने आपले प्रचंड धनुष्य वेळून शरवृष्टी सुरू केली. एकाएकी झालेल्या या हल्ल्यासमोर उभे राहणे मणिष्वजला शक्य झाले नाही. तेव्हा त्याने शंकराच्या त्रिशूलाचे आवाहन केले.

तेव्हा मणिष्वजाने बांधलेल्या शंकराच्या देवळानून विजेसारखा लक्ष्मण पाहून बोज पडावी तसा आवाज करीत त्रिशूल लक्ष्मणावर चालून गेले. अगदी ऐन वेळी हनुमान त्या त्रिशूलाच्या व लक्ष्मणाच्या मधोमध आडवा होऊन उभा राहिला. त्याने, हत्ती सोडने अस तोडून टाकण्यासाठी

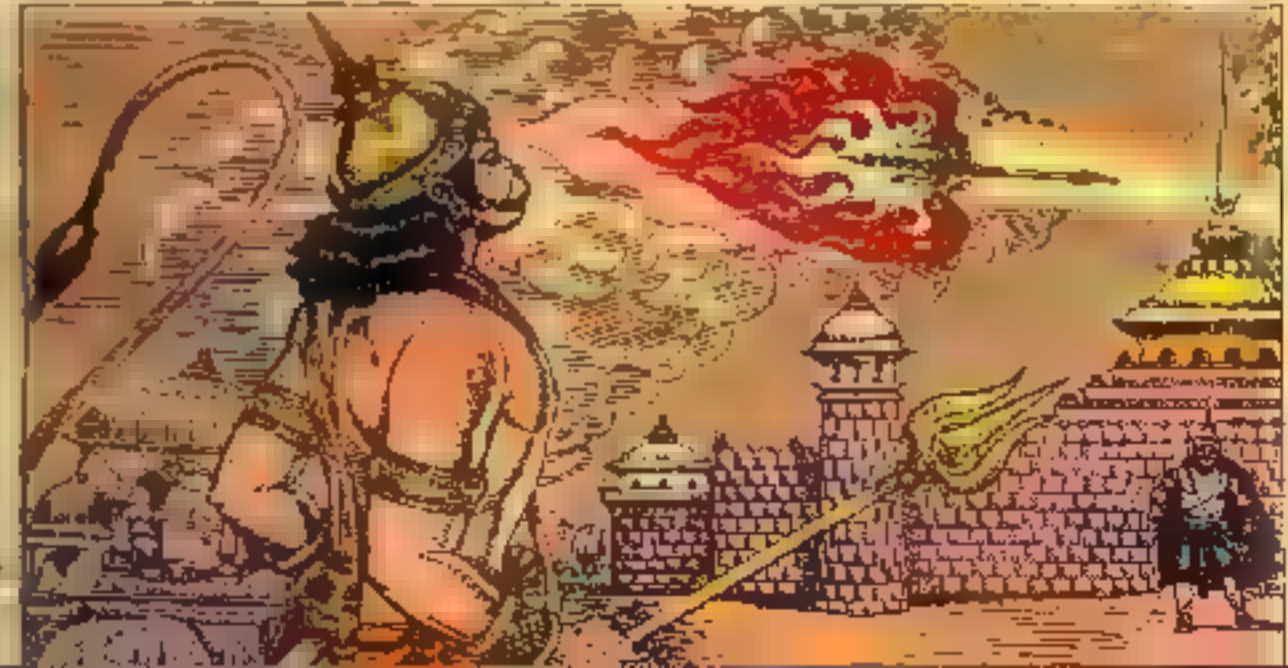
असलेल्या त्रिशूल बांध्या हातान धरून शंकरासारखेच भंरव रूप धारण केले.

मणिष्वजाला भ्रम झाला की स्वतः शंकरच त्याच्या मदतीला बाबून आला आहे. तो त्याला नम्रिपूर्वक हात ओढून नमस्कार करू लागला. ते पाहून हनुमान स्मित ■ मणिष्वजाला म्हणाला—“अरे, किंवभक्ता! मी शंकर नाही! मी एक बानर आहे. हनुमंत! रामचा दास!” अस म्हणत त्याने उचलली आणि मणि- बोलांडून पलीकडे गेला.

मणिष्वज हनुमानाची गदा डोक्यात पडते की या भीतीने दूर पळून गेला व हनुमानाला पाहताच भीतीने त्याचा चेहरा पांढरा पडू पडला. हनुमानाच्या

डोक्यावरचे लांब लांब केस बान्यामुळे उडत होते. त्याचे झोळे अग्नीच्या गोळ्यासारखे रश्मिरक्षीत दिसत होते. एका हाताने त्रिशूल जमिनीवर टोकून उभे महादेवासारखा हनुमान उभा होता. आतां आपली सुटका नाही, आपण मरणार असे वाटून मणिष्वजाने पाशुपतास्त्राचे स्मरण केले. ते हातात घेताच हनुमणावर ठेवून त्याने ते हनुमानावर सोडले.

त्या पाशुपतास्त्राच्या उष्णतेने जवळ- प्रदेवा जळू लागला. लक्ष्मण, भरत ■ शत्रुघ्न आणि त्यांचे सर्व सैन्य तो ताप सहन न झाल्यामुळे वेष्टून होऊन जागच्या जागी पडले. हनुमान अप करीत स्वतःची छाती उचवून त्या अस्त्रासाठी

सामोरा गेला. पाशुपतास्त्र हनुमंताच्या हवयाला स्पर्श करून चुरा होऊन त्यातून लीन झाले. हनुमंताने मणिध्वजाचा रत्न गंदेने प्लोडून चुरचुर करून टाकला. नंतर मणिध्वजाला पुढे गेला. मणिध्वज मृत्युभयाने सभोस्न पळूम गेला आणि शंकराच्या देवळात जाऊन शिव-लिंगावर होके आपटून ओरडून शंकराचा धावा करू लागला—“हरहर महादेवा! धांव आणि मला वांचव.”

त्यावेळी शिवलिंगासून आवाज आला—“हे काय रे, मणिध्वजा! कोटधावधी राम आले तरी मला त्यांची पर्वा नाही म्हणाला होतास! रामाचा एकटा दास आला आहे

त्याला तू तोंड देऊ शकला नाहीस? आ, बुद्ध कर, तुझ्या माठीशी मी आहे!”

दिलेल्या वराप्रमाणे नंदीवाहनावर बसून शंकर रणांगणावर मणिध्वजाच्या मदतीला धावला. हनुमान शंकराला म्हणाला—“मी तुलासुद्धा मिगार नाही. सबरदार!” म्हणत हनुमानाने सिंह गर्जना केली आणि चालून गेला. नंदी शंकराला पाठीवरून खाली टाकून पळून गेला.

शंकर स्वतःला सावकून हनुमंताला म्हणाला—“तू माझे विष्णूच वरले आहेस. पाशुपतास्त्र स्वतः मध्ये लीन झाले आहेस, एवढे मोठे कार्य एका विष्णूलाच शक्य आहे. तू विष्णू आहेस की विष्णुभक्त आहेस? कोण आहेस तू?”

“तुमच्या देवांकी भासा काही संबंध नाही. मानव देहधारी रामावर भासा विश्वास आहे. मी माकड असलो तरी तो मानव देहधारीच देव आहे. माकडांसारखीच माझी बुद्धीसुद्धा अत्यंत चंचलच आहे. तरी मी एकाग्रबुद्धीने एका मानवोत्तमावर आपले चित्त लावले आणि संपूर्ण शक्ती प्राप्त केली आणि साहस व पराक्रम करू शकलो. याला शक्ती म्हटले किंवा लक्ष्यसाधना म्हटले काय एकच। लोक कल्याणासाठी मानवाने आरंभिलेला अश्वमेध यज्ञ चालू आहे. तो थांबविण्याची

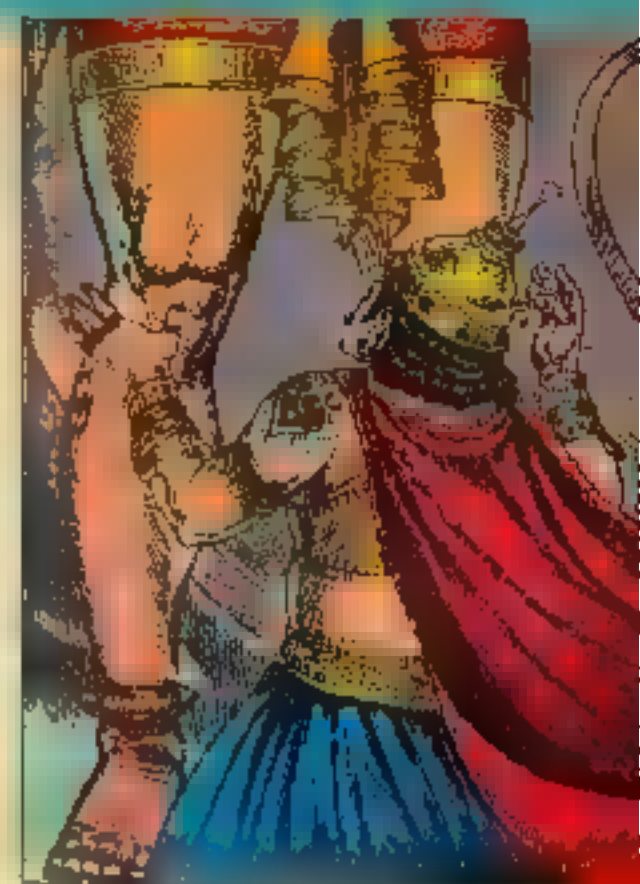
शक्ती कोणत्याही देवाच्या भक्तीत नाही. शक्त म्हणून स्वतःला म्हणविणारा मणिध्वज हा काय अत्याचार करीत आहे? असा अत्याचारी ■ स्वार्थी भक्तांचा मदतीला धावणारा देव असू शकेल का?” असे म्हणत हनुमंताने दशादिशांना गवागवा हलचून सोडधारी गर्जना केली.

ते ऐकून शंकर स्मित करून आणि क्रोध नव्हता तरी क्रोधाचा भाव बाणून म्हणाला—“मी ■■■■■तला तिसरा नेत्र उघडतो आहे, ■■■■■।”

“लोकर उघड! तुझ्या भक्ताचे ■■■■■ उघडतील!” हनुमान म्हणाला.

शंकराने आपला तिसरा डोळा उघडल्याबरोबर प्रलयाम्नीच्या ■■■■■ हनुमानाच्या दिशेने ■■■■■. हनुमानाने उजवा हात पुढे करून अग्नीला मुठीत धरले शंकराने हलाहल विष प्याले होते तसा तो अग्नी तोंडात टाकून गिळून टाकला.

शंकर मणिध्वजाकडे पाहून म्हणाला—“हे सर्व ■■■■■ पाहिलेस ना? आता मी करण्यासारखे काही उरलेच नाही. हनुमान आणखी कोणी नसून माझे आत्मस्वरूपच आहे. माझा अंश घेऊन त्याचा अवतार साला आहे. म्हणून त्याच्यात माझ्या सर्व शक्ती लीन झाल्या. त्याच्याजवळ भक्ती म्हणजे काय हे-

मध्यंतरी मी बेल मिळाला तेवढ्यात हनुमानाने उड्डाण करून श्रीगंगे गिरीवरून संजीवनी बूटी आणली आणि बेशुद्ध होऊन पडलेल्या लक्ष्मण, भरत, शत्रुघ्न आणि त्यांच्या सैन्याला शुद्धीवर आणले.

तेव्हा मणिध्वजाचे डोळे उघडले. तो हनुमंतासमोर गुढगे टेकून बसला ■■■■■ ओंजळ पुढे करून प्राणभिक्षा मागू लागला. हनुमान त्याला म्हणाला—“मणिध्वजा! तुझ्या स्वार्थामुळे तुझी भक्ती किती निरुपयोगी झाली हे तू प्रत्यक्ष पाहिलेच आहेस! स्वतःच्या स्वार्थासाठी शंकराच्या भक्तीचा असा दुरुपयोग करता कामा नये. ती भक्ती

વજાની ઘોડા ધસીને લાવેલા ગ્યાંના મળી
કાચબ કાલા. ■■■ જ્ઞાનપ્રાપ્તી કાલી હી
સર્વે ત્યા ધોરામચંદાચીચ કૃપા, કમે મી
માનલો. મી સ્વતઃ રામાકહે જાતલ
ત્યાચી કમા માગતો આણિ મલા આપલા
એક ઘણ કહન જે બસે ત્યાખ્યાજમલ
માગને માગતો.” બસે સાંખૂન મણિધ્વજાને
■■■■ ધોદા આજૂન લઠમચાલા નસપને
દિલા.

ચોરવાલા પુનઠા સ્વચ્છંદપને વિહાર
કરાયલા સોદૂન સર્વે/ત્યાખ્યા પાઠોપાઠ
નિચાલે. મણિધ્વજાને ત્યા સર્વાના જ્ઞાનવાને
વિરોપ દિલા.

મણિધ્વજાલા સુમા ન શોભા ■■■ શોભ
જત્વંત સુંદર મુલી હત્યા. ત્યા ચુલપાચ
હોત્યા. ત્યાના ચરોચર પેઠન મણિધ્વજ
જન્મત્યા અવેષ્યેલા ગેલા. તેયે ■■■■■
મેદૂન ત્યાને રામાચી કમા માગિતલી. રામાને
મણિધ્વજાચા આપત્યા એકા મિત્રાસારજા
જાતિધ્મસત્કાર કેલા. નંતર મણિધ્વજાને
આપત્યા દોષાં મુલીના લવકુસાંચરોચર
વિવાહ કહન પેઠન રખુવંસાચી આપલે
ગાતે ઓદૂન ધ્યાયે બસી ■■■■■ વિનંતી
કેલી. રામાને તે માન્ય કેલે આણિ અસ્વમેષ
પદ્મ પુરા માલ્યાચર હા લાન સમારંભ કરુ,
બસે વચન દિલે. મણિધ્વજાને જ્યાંના રાજ્યા
જાહેર રાખલન દિલે હોતે હ જે રામાકલા

દેવરાચી કૃપા પ્રાપ્ત કરણે હીચ બરી
મક્તી! તુખ્યાસારજ્યાખ્યામુલે દેવાંચે મહાસ્વ
મુદા જાતે. અથા સ્વાર્થી મક્તાંમુલે આણિ
મણિધ્વજામુલે ચાંગલેચાંગલે લોકસુદા બદલૂન
જાતાલ. આતાં તુમે મજાન દૂર કાલે. મ્હજૂન
તૂ દેવ કરણ્યાચે સોદૂન સર્વામૂતી પરમેશ્વર
અસે માનૂન આપજ્યા પ્રજેલા મુલો ઠેવજ્યાચે
શત જે.”

તેજા મણિધ્વજ નસપને મ્હજાલા—
“પ્રમો, આંબનેયા! ગર્વે ચૂરચૂર હોજન
ગેલ્યાશિવાય જ્ઞાનોદય હોત નાહી. માક્તી
સર્વે ધમેંડ કાઢૂન ટાકણ્યાચ્યા હેતુનેચ
શંકરાને મી માગિતલા તો વર દિલા બસે
આજાં મમજા લઠમચાલે આલે મી ગર્વને

आममाला येऊन ज्योध्येला राहू लागले होते त्या सर्वांना आदरपूर्वक आपल्या राज्यात बोलावून नेले. त्यानंतर मणिध्वज प्रजेचे हित तीव्र शिखाची आराधना आणि प्रजेची सेवा तीव्र शिवभक्ती असे मानून राज्य करू लागला.

रामाच्या यज्ञाचा घोडा पूर्वेकडून दक्षिणेकडे आणि पश्चिमेकडील अनेक देशात फिरत स्वच्छंदपणे ज्योध्येला परतला. अध्वमेध यज्ञ पूर्ण होण्याच्या शुभप्रसंगी किष्किंधेहून सुग्रीवादि वानर वीर, लंकेहून बिभीषण आणि राक्षस वीर, मणिपूरहून मणिध्वज आणि अनेक देशांचे राजे मोठमोठे नजराणे घेऊन ज्योध्येला आले. बिभीषण कित्येक गाड्या भरणे सोती व पोबळी घेऊन आला होता. सुग्रीव हिरे व मोने घेऊन आला होता. मणिध्वज गरुड, पांचू व लालमणि आणि देसमीवस्त्रे घेऊन आला होता. इतर राजे चांदी सोन्याची पात्रे घेऊन आले होते. त्यांनी रामाचा खजिना भरून घेला.

लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्न निरानन्दाचा देशात स्वागत समारंभ उपभोगून दिग्विजय करीत सैन्यासह ज्योध्येला पोचले. त्यांच्या पाठीमागून हनुमान, भारद्वाज, गौतम, अत्री, जगस्य वगैरे ऋषी आले. रामाना अस्त्र विद्या शिकवून देणारे दुरु विश्वामित्र यांना रामाने विश्रव निमंत्रण पाठवून बोलावून घेतले होते.

अध्वमेध याटागाटाने पूर्ण झाला. रामाने धनधान्य परोधरी वाटले. राजधानीतल्या सर्व सध्वी स्त्रियांना रत्नहार दागदागिने देण्यात आले. प्रजेच्या हिताची कामे करणाऱ्या अधिकाऱ्यांना अनेक मूल्यवान उपहार देऊन रामाने त्यांचा सत्कार केला.

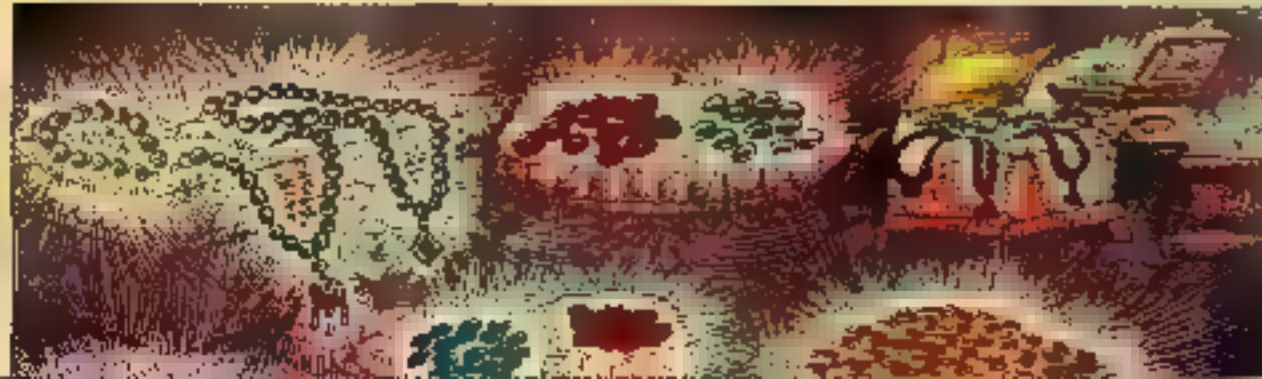
त्यानंतर मणिध्वजाच्या मान देऊन मणिपूरला गेले. मणिपूरला कुशाची घुमाचा आणि लवची शोभाचा विवाह आनंदाने उत्साहाने पार पडला. विवाह प्रसंगी मणिध्वजाने आपले सर्व राज्य लवकुशांना भेट म्हणून दिले. त्यानंतर त्याने वानप्रस्थाय्यमात प्रवेश केला.

राक्षस रूप पावलेला राजा

सह्यायची वर्षापूर्वी सीतास नाबाबा एक राजा भरण्यामागने आलात ज्योद्धेन शक्ती नाबाबा एक तपस्वी वेत असमेला दिवसा.

"मी राजा आहे, बाजूला हो!" सीतास म्हणाला. "तुच एका तपस्वाना वाट कां वेळ तयस?" शक्तीने विचारले. राजाने संतापून त्या तपस्वाना धूप ठोकले.

"राजा तर नाहीच नाही, मातस म्हणून राहण्याची आयकीमुळा तुझ्यात नाही. तू राजस हो!" असा शक्तीने त्याला जाप दिला.

आम्हावरचा एक तक्रारवाला
ऐकून राजाच्या मानेवर बसला. राजा
त्याचे काही कस शकला नाही.

राज्याचा राज तेवढ्यावर सात साला
माही. बरण्यात जसोचे नभर
रहात होते. सीवासाने जोष
काढून एकेक करून त्यांनाही मिळून
टाकले.

तो पळू लागला त्याच तोंड सयंकर
रूप धारण लागला. तो बरण्या-
तीन एका कुडीरासमीर येऊन पोचला,
तोपर्यंत तो राक्षस झाला होता.

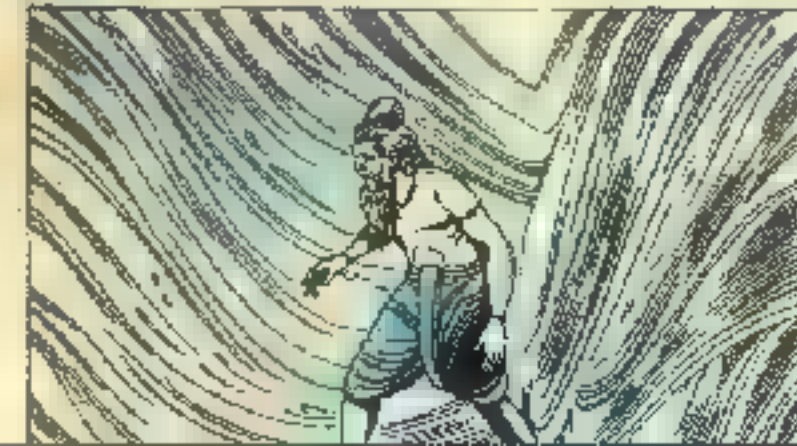

शक्ती व त्याचे ते भाळ बसिष्ठ
अर्षीचेच पुत्र होते. आपल्या मुलांची
ती दुर्गत झाल्याचे कळल्यावर
बसिष्ठांनी आत्महत्या करण्याचे
ठरविले.

तो आत्मम आपली इतर कोणाचा
नसून, शक्तीचाच होता. राक्षस
झालेल्या छोटासाने जपतीला करून
मिळून टाकले.

आत्महत्या करून वेव्हावाळे त्यांनी
एका नदीत उडी टाकली. ती नदी
जनेच होऊन पाहू लागली.
ब बसिष्ठांना वृद्ध्या इतकेयुद्धा यांनी
मिळालं नाही. त्या नदीचे नाव
"भराडू" झाले.

वसिष्ठांनी पोहता येऊ नये ह्यासाठी हात बांधून बेंकन जाणखी एका नदीत उभी मारली. परंतु नदीतल्या बेबतेने हातावर बांधलेली बोरी तोडून त्यांना किनाऱ्यावर ढकलले. नदीला "विपाद्या" हे नाव मिळाले.

वसिष्ठांनी बरी परत येत असता त्यांना पाठीमागून कोणितरी बेबपाड करीत येत असल्याचे ऐकू आले. त्यांनी बळून पाहिले. तेव्हा राक्षसीची बायको येत असलेली त्यांना दिसली. तिच्या चोंटातला शिशू बेबपाड करीत होता. त्यावरून आपला बंधू बाणू राहणार या गोष्टीचा वसिष्ठमुनींना आनंद झाला.

पुढे लौकरव सो रक्षस वसिष्ठमुनींना मिळव्यासाठी मालव. त्यांना त्या राक्षसाला निर्मूल्य करता आले असते. तरी त्यांनी कर्मदत्तातल्या पाण्याने प्रोक्षण करून त्याला पुन्हा सोदाव केले.

गोष्ट मधळा चढाओढ

गोष्टीला सुंदर सुचवून रु. २५ मिळवा!

?

सुचवीळ हा एक महत्वाची वसुधही मरणसमयी त्याने ॥॥॥॥ मुलांना- "मारायना!"

म्हणून हाक मारली. म्हणून ॥॥॥॥ मुक्ती मिळाली, ॥ ऐकून एका व्यापाऱ्याने आपल्या काठ मुलांना विन्धुची पावे ठेवली. व्यापारधंदा करीत ॥॥॥॥ त्याने कोणची पावे सेली माहीत? सगळे केमी होती. म्हणून त्याने आपल्या लेबटाच्या माथारत आपल्या चौथी मुलांना व्यापार पाहण्याचे ॥॥॥॥ साक्षितले आणि बाकी चौथींना सतत आपल्या पसंगावबळ एकावता सांगितले.

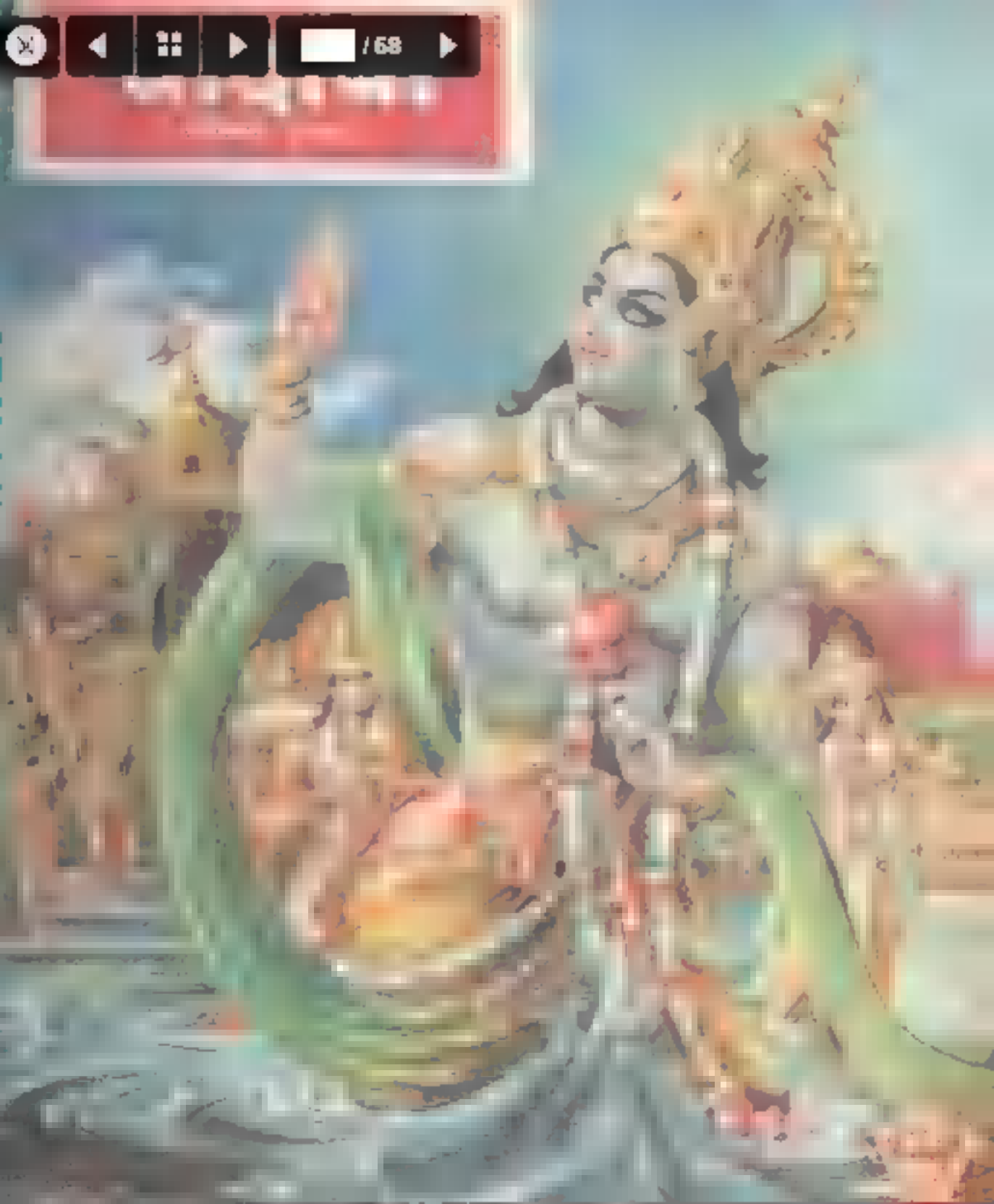
व्यापाऱ्याला वाटले होते तशी जखीरची वेळ आली. ते कळल्यावर काठही मूल त्याच्या ॥॥॥॥ आली. त्यांना पाहून व्यापारी म्हणाला- "कायरे, तुम्ही सर्व केवेल, आहा का? दुकानात कोणी नसलात तर बोर बोरी माही का करमार? बोर, बोर!" म्हणत त्याने ॥॥॥॥ सोबला आणि पुढल्या बंन्नी बोर म्हणून बसला.

बरीच गोष्टीला उपयुक्त होईल ॥॥॥॥ एक सुंदर मधळा विचार ॥॥॥॥ एका कार्यावर स्वतःच्या पत्त्यासह लिहून "गोष्ट ॥॥॥॥ चढाओढ", 'चांदोबा', 'चंदाबाबा प्रकाशन', २ रु ॥ अर्काट रोड, बबलणी, ॥॥॥॥ १०० ०२६ ॥॥॥॥

१० जुलै १९७८ च्या ॥॥॥॥ पोस्टकार्ड पोंचले पाहिजे. त्या कार्यावर 'फोबो चढाओढ परिचय' देता कायना तबे.

चढाओढीचा निकाल सप्टेंबर १९७८ च्या चांदोबात जाहीर करण्यात येईल.

॥ महिन्यातल्या चढाओढीचा निकाल (मधळा) "ऐंहीक त्याग"

आमारव्याणी

अस्वाधीनं देवं
प्रकारं रभिरध्मते,
स्वाधीनं समतिक्रम्य
मातरं पितरं गुरुम्

॥ १ ॥

[माता, पिता व गुरु प्रत्यक्ष शोडशांशमोर असता त्यांना सोबून दुष्टीस न पडणाऱ्या देवाला
पुजायचे ?]

स्वर्गो धनं वा, विद्याः पुत्रा स्तुत्यानि च,
गुरु वृत्त्यनु रोधेन
न किंचिदपि दुर्लभं

॥ २ ॥

[स्वर्ग असो, धन असो, घान्य असो की विद्या असो, गुरुची केल्याने त्या सर्वोची
प्राप्ती होते. तिच्या योगे अक्षाध्य असे काहीच नाही.]

देव गंधर्वं गोलोकान्
चत्वारलोकं स्तथापरां
प्रप्नुवंति महात्मानो
माता पितृ पशवणाः

॥ ३ ॥

[माता, पितृ, गंधर्व, पशव करणाऱ्या शीर वासवा, ...
...]

काका आणि

[६०]

मंदविसर्प नावाचा साप वेड्यांना ओढून
पाठीवर बाहु लावला. वेड्यांचा राजा
त्या आनंदात म्हणाला—“मला गजारोहणाने
किंवा चतुरधात मिळाले तरी
आनंद मिळणार नाही.”

दुसऱ्या दिवशी मृदामच फार
सावकाश चालू लागला. ते पाहून जालपाद
वेड्यांना त्याला विचारले—“तू वेड्याने
चालत नाहीस, का? कारण?”

साप म्हणाला—“प्रभो! काही
न मिळाल्यामुळे फक्त्यासारखे झाले आहे.”

“तरमन काय? झालच्या
जातीच्या वेड्यांना खा!” वेड्यांचा राजा
म्हणाला.

मंदविसर्प आनंदाने म्हणाला—“बाह्य-
णाचा संपुष्टा तसाच होता की आपल्या-
सारखे कुलोने वेड्यां जे काही खावला

सांगतील. लाने.” तेव्हापासून साप
वेड्यांना खाऊ लागला आणि थोड्याच
दिवसात क्षुप माजला.

काही दिवसांनी त्या बाजूला जाणेली
एक मोठा साप आला. मंदविसर्पाला
पाठीवर वेड्यांचे मोठे चतुर असलेला
पाहून सापाने चमकित होऊन विचारले—
“मित्रा, हे वेड्यां म्हणजे आपला मॅसॅगिक
आहार आहेत, काही का? आणि तू त्यांना
आपल्या पाठीवर बसवून फिरवतो आहेस?”

“ते मला खळतं रे! तूच गिऊन
आघळ्याचे सोंग करणाऱ्या ब्राह्मणासारखां
सधी पाहतो आहे!” मंदविसर्प
म्हणाला.

“कोणती ती गोष्ट, ऐकू दे तरी!”
असं दुसरा साप म्हणाला आणि मंदविसर्प
गोष्ट सांगू लागला:

कुंचत तिने स्नान केले आणि देवळात जाऊन देवीच्या नोवऱ्हात तिने देवीला नमस्कार केला व मागचे धातुळे—“देवी! माझा नवरा बाधला व्हावा, माला काय उपाय आहे?”

मूर्तीमागे लपलेला ब्राह्मण वामनी आवाजात म्हणाला— दररोज तुपात तळलेली पक्वाळे सायला घालास म्हणजे लोकच त्याचे होतं जातील.

त्यानंतर बायकोने त्याला तुपात तळलेली पक्वाळे करून वाढायचा सपाटा मुरू केला.

काही दिवस तो वामकोला म्हणाला—“मला दिसत नाहीसं तालं ग!”

“ओहो, हो देवीचीच कृपा!” ती म्हणाली. तिने ती दातमी आपल्या प्रियकराला जाऊन सांगितली आणि त्याला आपल्या भरी निश्चिंतपणे वाचवा हाकत नाही, सांगितले.

आयलेपणाचे शोध करणाऱ्या ब्राह्मण वामनीला विचार आला की त्याला बाहीच न कळल्याने योग केले आणि पाटीलागून जाऊन एक संतानाने त्याचे होतं कोटले. नंतर आपल्या मुष्ट दावळ्याने ताक काढून निळा वगळून हाकलून बाहेर काढले. मंदविस्मय इसच्या सापाला ही गोष्ट

ब्राह्मण वामनीला संताची वाट पहाता आहे.”

वामनाने मंदविस्मयाने एकेक करून ब्रह्मचर्याचे सर्व वेडूक वाङ्मन टाकले आणि शेवटी त्या डबक्यात एकही वेडूक शिल्लक राहिली नाही.

स्थिरजीवी हे सर्व सांगून म्हणाला— “असे सांगतात की, त्याची व्यस्ती किती अडथळ असल त्याची फिकीर न करता लक्ष्यप्राप्ती घेत स्वतः सामर्थ्याने साध्य होत नाही ते चातुर्याने होते होय की नाही?”

“हे सरे आहे, बलप्रधान कोणाचा फक्त ऊर येईल, परंतु युक्तीचा उपयोग करून शत्रूला करण एकच नाही. तर त्याच्या विरुद्ध सोडचा अपवा उडवून त्याचा नायलोकिम मुढा नष्ट करणे शक्य आहे. राजा आता तु निश्चितपणे राज्य हर परंतु एक शोष्ट लक्षात ठेव, तू जे करशील ते प्रजेच्या हितासाठी कर, कष्ट केल्याशिवाय

एखादे साध देखील पाडता येत नाही, तसेच कष्टाशिवाय कोणतेही साध्य होत नाही. चिंतने दृढ असावे, कष्टपुरुषाला काहीच साध्य होत नाही. वाल्मीकीपूर्वक कर, आज करायचे काम उधावर टाकू नकोस शत्रू किती लहान असला, सकट किती छोट असले तरी वेफिकीर राहू नकोस. ज्या भरात फिरतात त्या घरात निश्चितपणे क्षोप वेळ बकेल त्याच्या ऊर तरी केले पाहिजे किंवा टोणलीत साकून ठेवले पाहिजे. प्रजेला मुक्ती नाहीतर अजागळस्तनासारखा तुझा कारभार निरुपयोगी ठरेल. काळ जेव्हा तला आक गिळू शकतो, राजा, मंत्री, मित्रांमन, दरबार काळगर्भात अदृश्य होताना म्हणून जिवंत असेपर्यंत प्रजेविषयीच्या आपल्या कर्तव्याचे पालन कर. या शब्दात स्थिरजीवीने कावळघाण्या राजाला हितापदेश केला.

मेघवर्ण स्थिरजीवीने दिलेल्या शल्लघा-प्रमाणे करू लागला.

चिह्नान् दिशत अस्मिन्ना अस्मिन्पञ्चर एका राक्षसो बालीचा आहे. मन्त्रिद्वयः । चान्द्रा पातात सापसलेला हा अस्मिन्पञ्चर धुग किंयू म्युजिगम मध्ये आहे कंचचघरी राक्षसी बालीचो हाहे जगात अनेक जागी सापहानी आहेत परंतु काशिपात त्यांचा पुरा अस्मिन्पञ्चर मिळाला. त्याच्या भस्मूनही ह्या राक्षसी पाखें साल मीटर जांब व जडीच मीटर होत्या. त्याचे डोळे फार लहान व पुढले पाग आसून होते. ह्या बाली कोटी वर्षांपूर्वी पृथ्वीच्या पाठीवर जन्मत होत्या.

माया असोपर

[५०]

[illegible]

लवकुंजी त्याच्या बाहेर
सकट पाहत चारो बाजूनी एकदम
मेळत आपल्या गर्वांनी वनमाणसांना बघ-
वायला मुरवात. कमकराज महा-
राजांनी आपल्या सैनिकांना हुल्ला करायला
मार्गितले. सिद्धताधक आपले विशूल घेतून
सापडेत त्याला भोसक लायला.

बसो तन्हेने दोन तीन मिनिटे **मनसक**
मनसक चालू बसता **मनसक** चालू-

बाण्णी गवांका मार जसल्याने आणि तो असह्य शाल्याने ते बेशुद्ध होऊन गेंड्यावरून जमिनीवर पडले. चाठोपाठ जलवृकांच्या नायकाने गेंड्याला सैनिकांच्या पुढे वाणून उभं केले. आपली उगाळून धुणाला—'अरे ए मानव देहधारी प्राण्यांनो! मी कोण आहे असे तुम्हांला? मायासरोवराला सर्वाधिकारी जलवृकराक्षसनाम आहे मी! मी

एकट्या पशमुखीला सभून बाणी
सर्व फंद ठेवलेल्यांना बली देणार
आहे, या गदेचा प्रहार करून !"

वनमाणूस चांगले शुद्धीवर आले
नव्हते ते हातवारे करून जोरजोराने
बाबूस 'किच किच' करीत होते. त्याला शुद्धी-
वर आणण्याचे काय कारण. आपला गुलाम
सालेल्या एका जलवृकाला वाक्य आहे असे
वाटून सिद्धसाधकाने माग बळवून त्याला हाक
महल्ले—"अरे जलवृक सैनिका ! कोठे
आहेस रे? तू आपल्या जुन्या साथीदारात
सामील होऊन गेलास तर नाहीस ना?"

ते ऐकून तो जलवृक पुढे येऊन सिद्ध-
साधकाला दंडवत करून म्हणाला—

भसतो. जन्मापासून गुलाम झालेल्या
संवकाच्या ही पुढे एक पाऊल असते
त्याचे तो दिलेले वचन मोडत नाही.
काय आहे?"

"अरे वृकसैनिका ! फहा तर जरा,
फार लायले नाही?
हात देऊन जरा उभा तर कर."
म्हणाला.

"प्राण्यांना फक्त प्राण्याची
भौतीच काय ती असते." असे म्हणत तो
जलवृक गेला आणि
हाताने त्याची मान धट्ट आणि
होण्यावर दगडी गदा ठेवून
ओरडला—"तुझ दगडी होकं फुटणार
आहे बघ !"

दुसऱ्या क्षणाला वनमाणूस एक डरकाली
फोडीत उडी मारून उभे राहिले आणि
त्यान जलवृकाला दोन्ही हातांनी धरून
उचलून दूर फेकून दिले जमिनीवर तो
होता, परंतु काही सैनिकांनी
त्याला अलगद वर धरले

वनमाणूस त्याला धरण्याला पुन्हा धावले,
तेवढ्यात सिद्धसाधकाने आपले विशूल
बाडवे मधे बघविले व
म्हणाला—"वनमाणसा ! आता हो !
तुम्ही दोघे साझे सेवक आहात, आपसात

नाई नका. नंतर जलवृकाचा नायक
गेंड्यावर बसून पळून जात होता त्या
दिशेला पाहून म्हणाला—"साधक !
दुष्टाला कसे पकडायचे? तो माया-
सरोवरात पोचलाच का ?
किती दूर आहे ?

देवशर्मा जवळ देवशर्मा-
"साधका ! मायासरोवर तेवढे दूर
नाही, सर्व पाठोपठ चला "

सिद्धसाधकाने होकारार्थी मान इलविली
देवशर्मा पुढे त्याच्या पाठीमागून स्तर
निघाले कनकाक्ष देवशर्माच्या
जवळून जात त्याला विचार लायले—"जल-
वृकनाथ को कोणत्या तरी
एका पशमुखीला जिवंत सांठणार.
तो अस म्हणाला ते नाही कळत
मना ?"

"महाराज, आपण ते एकतो व पाहतो
आहो त्यावरून सर्व मायासरोवर जलवृक
राक्षसाने काबीज केले असावेसे दिसते
आहे पशमुखी ही मायासरोवरेश्वराची
मुलगी जलवृकराखम तिला करणार
नाही म्हणाला त्याच कारण विशेष अस
कमी नाही त्याला एक मुलगा आहे ना.
तो गुप्तला असावा तिच्या फंदान !"

साधक मुलगी, काळवमाणेजो कन-
करण्याच विचार आणखी जल-

वकाच्या मनात असू शकेल !" म्हणत
कनकाक्ष महाराज धावतल्यासारखे

महाराज ! आपण व्यर्थ धावतून
जाण्याचे कारण नाही. त्या मायासरोवराकडे
शूर जयशील स्वतः सरोवरेवर जाऊन
बराच वेळ झाला."

देवशर्मा कनकाक्ष महाराजाना इकडे
धीर देत होता त्याच चेळी जयशील इतरां-
बरोबर मायासरोवरापर्यंत पोचला
ते सरोवर फार मोठे होते. त्याच्या चारी
बाजूला उच्च डोंगर आणि सरोवराचं
पाणी होतं तेथेपर्यंत पसरत आलेले जंगल
होते.

जयशीलने तलवारीने सरोवराचे पाणी हलवीत विचारले—“तू राहतोस ते माया-सरोवर हेच वाटते? कांचनमालेच्या इच्छे-नुसार माझ्या टाकलेला काढून टाकलास; ठीक झाले. वर तर आतां मला सांग, आपण दोघे परस्पराचे मित्र की शत्रू?”

मायासरोवरेस्वर दुःखी मनाने मान खाली करून मौनपणे उभा राहिला. कांचन-माला गद्गद् स्वरात म्हणाली—“येथे कोणी कोणाचा दावू नाही. मकरकेतू तुला सांगत होता, तेव्हां मी सर्व ऐकले की, तुझ्या हातातली तलवार महाकाल नावाच्या

सहार करून त्याच्या कैदेत पडलेल्या माझ्या भावाला—कांचनवर्माला आणि मायासरो-वरेस्वर मामाची मुलगी पद्ममुखीला वांचविले पाहिजेस!”

“मी एकट्याने सर्व जलवृकराक्षसांचा सहार करायचा? प्रयत्न करतो. तुझे वडील महाराज यांना वचन दिल्याप्रमाणे तुला व तुझ्या वडील भावाला जलवृकराक्षसांच्या हातून सोडविण्यासाठी मी प्राणपणाने करीन. जबाबदारी मी पत्तली आहे.” जयशील म्हणाला.

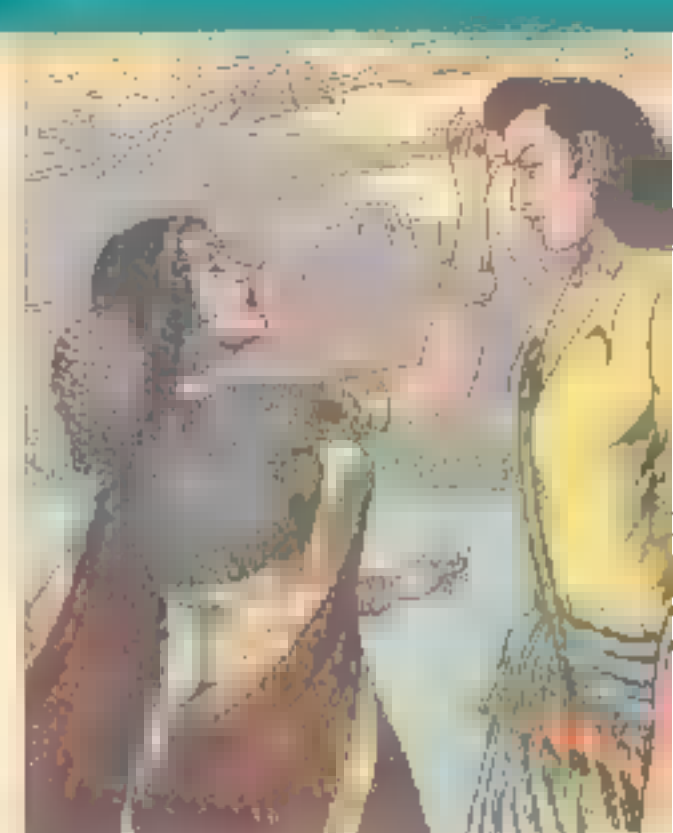
जयशीलने ते म्हटल्यावरोंवर माया-सरोवरेस्वराने पुढे येऊन त्याचे दोन्ही हात आपल्या हातात म्हटले—“जयशील! मी हिरण्यपूरच्या महाराजांच्या दोघां मुलांना अपहरण लाणवले म्हणून काही मोठा अपराध केला, अशी समजूत करून घेऊ नकोस. मकरकेतूला पाठविले होते फक्त राजकुमार कांचनवर्मा यालाच घेऊन आणायला त्याने मूर्खपणाने, कांचनवर्माविरोवर त्यावेळी दृष्टीस पडलेल्या कांचनमालेला मुद्दा अपहरण करून दोघांना इकडे पाठवून दिले. त्यावेळी राजाच्या सैनिकांच्या हाती जखमी झालेला मकरकेतू तुम्हाला दिसला होता आणि आणखी काही

ते काहीच परंतु कांचनवर्माला जखम करून घेऊन येण्यात तुला हेतू होता? जयशीलने विचारले.

“त्यांत विषय असे गुपित कांहीच नव्हते व नाही. मला एकुलती एक मुलगी आहे, पद्ममुखी. तिच्याशी त्याचा विवाह करून देऊन हिरण्यपूरच्या पाठवून राखचे व हे सरोवराचे राज्य देऊन टाकून स्वतः कोठेतरी विधाय ध्यायचा विचार होता परंतु पद्ममुखीने वर्माशी विवाहाला ती तयार नसल्याचे सांगितले.” मायासरोवरेस्वर म्हणाला.

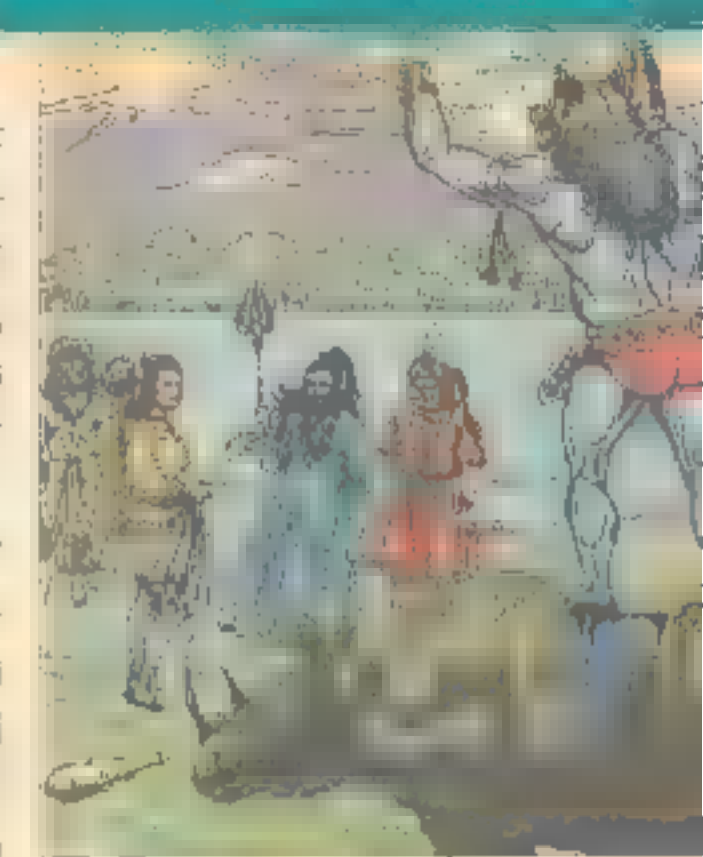
तो म्हणाला त्या सर्व गोष्टी विश्वास करण्यासारख्या जयशीलची छात्री झाली गेली आणि एक कमळनाल तोडून घेऊन आली. तिने तो दाबून पिळला आणि त्याच्यातून आलेला रस कपाळाला चोळून म्हणाली—“मामा म्हणाले ते सर्व खरे आहे. मायासरोवराचे गुपित मुद्दा सांगून टाकते. या सरोवरात वाढलेल्या रस कोणोही कपाळाला लावला की त्याला पाण्यात राहता येने आणि तो आयुष्यभर पाण्यात जिवंत राहू शकतो.”

“अस्सं का! तर पाहतोच!” असे म्हणत त्याने पाण्यात बुटी मारली. मकरकेतू मायासरोवरेस्वर कांचनमाला

आणि मकरकेतू तिघांनी दान तीन मिनिटे जयशील वर घेईल म्हणून वाट पाहिली. परंतु पाच सहा मिनिटे झाली तरी तो बाहेर न आलेला पाहून सर्वांत आधी कांचनमाला पावरून जाऊन म्हणाली—“जयशीलला काय बरे झाले असावे? जलवृक राक्षस दवा घेऊन बसून अक्षणार आणि त्यांनी त्याला पकडले नसेल?”

परंतु जणांशीत परणो ठवळून आल्या-सारखे झाले. जयशीलने एका तरुण जल-वृकाला मान घेऊन वर आणले आणि त्याला फराफरा काठावर ओढीत आणून टाकले. त्याला पाहताच मकरकेतू म्हणाला—“कोणो आपल्याला दवा द्या रोव

"काही लबाढी आली तर हा धाड्या
मुलाबरोबर जलयुद्धाच्या पायाव्हाली
मजिदगी करितो." - तपासीर मजिदगी

सुमारे पंधरा मिनिटांनी चार जलवृकां-
बरोबर कांचनवर्मा ॥ पद्ममुखी येत असलेले
दिसले त्यांना पाहून कनकाक्ष महाराजाना
आणि मायासरोवरेस्वराला अपार आनंद
माला.

सिद्धसाधकाने जयघोष केला-“जय
महाकाल! मी आता येथे ऐकले त्यावरून
पद्ममुखीचा देवगर्भाक्षी विवाह निश्चित
माला म्हणायचा. शुभ आशीर्वाद! ॥
कांचनमाले विषयी?”

कनकाक्ष महाराज जयशीलकाडे वळून
म्हणाले-“अपहरण झालेल्या ॥ मुलांना
सोपवून आणणाऱ्या शूरवीरांना मी अर्ध-
राज्य देईन ॥ जाहीर केले होते. ॥
जयशीलने कानून दाखविले ॥ पराक्रमी
म्हणून त्याने अपार कीर्ती सुद्धा मिळविली.”

“कांचनमाला त्याच्यासारख्या पराक्रमी
पुरुषा योग्य आहे! होय की नाही
कांचन?” साधकाने विचारले.

कांचनमाला लाजेने मान खाली घालून
कडिलांच्या ॥ उभी राहिली.

“जयशील व कांचनमालेचा आणि देवगर्भा
॥ पद्ममुखीचा ॥ दोन्ही विवाह हिरण्यपूरला
मोठ्या भाटामाटाने ज्वायला हवेत! तर
सबं आता मिघा!”

“साधका! आणि तू रे?” जयशीलने
विचारले

“मी या मायासरोवराच्या काठी आणखी
काही दिवस महाकालाची ॥ करणार
आहे ॥ राहणारे जलवृकराक्षस आणि
॥ जातीचे लोक माझे दास व शिष्य
होतील!” असे ॥ साधकाने आपले
॥ भरले.

जयशील, ॥ महाराज आणि
मायासरोवरेस्वर आपापल्या मुलांबरोबर
॥ अनुयायांबरोबर नेहून निघाले. काही
अंतर चालून गेल्याबरोबर जलवृक राक्षस
व झाडांमुडपाळाड लपलेले नरभक्षक नोक
सिद्धसाधकाच्या चारीचाजूला घोलका करून
उभे राहिले व त्याचा जयजयकार करू
लागले आणि नाचू लागले. (संपूर्ण)

भुतांची कर्जमुक्ती

विकमादित्याने आपला हट्ट तोडला नव्हता.

तां झाडाजवळ गेला अत आंध्यावर
काढून घेतल आणि नेहमीप्रमाणे मोन
हाऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला.
तेंव्हा प्रताप वसलला वेताळ त्याला
म्हणाला-“राजा! तू ॥ भ्रम करीत
भाहंस ते त्यार्थासाठी ॥ निस्वार्थबुद्धीने ॥
॥ माहीन नाही. परंतु पूर्वी पयंत
॥ एका माणसाने तोंडवीळवसुद्धा
नसलेल्या एका माणसाला मदत केली
होती ॥ तुला त्याची गोष्ट सांगतो
जक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट
मागू ॥

कार पूर्वीची गोष्ट आहे, एका लहानशा
गावाच्या टांकाळा गरिबांच्या झोपड्या
होत्या एका झोपडीत जयदी दरिद्री असा
पर्वत नावाचा माणूस व त्याची बायको
झात असत. त्याच्या झोपडीला लागून

आणखी एक ओपडी मोठकळलेल्या स्थितीत होती. त्या ओपडीत एक म्हातारा येऊन राहू लागला तो म्हातारा शेमी होता त्याला भूलबाळ किया दुसरा कोणी नाते-वाईक नव्हता. घरीवीमुळे त्या म्हातार्याला काही मदत करण्याच्या स्थितीत पर्वत नव्हता.

ती गोष्ट तो तोंडावाटे बोलला की त्याची वायकी त्याला म्हणे, स्वतःचे पोट भरायची मारमार आणि गावातल्या गरिबांचा उद्धार करायला निघालात? गेल्या जन्मी केलेल्या पापाची फळे तो भोगतो आहे. आज उद्यांच तो राम म्हणेल

काहीच दिवसे नाही. कारण तो म्हातारा रात्रदिवस खोकत गडगंला असे व पर्वताला मुळीच ओप लागत नसे. म्हातारा गळा दावून त्याला त्या कष्टातून करावे म्हणजे आपल्याला शांत ओप लागेल व कदाचित् त्यावद्दल आपल्याला पुण्यच लाभेल असेही त्याला वाटले.

इतक्यात एक विचित्र गोष्ट घडली एके दिवशी रात्री म्हातार्याच्या खोकण्या-मुळे ओप येत नाहीसे वाटून पर्वत कोठल्यातरी शादासाली पहावे अशा विचार करून निघाला. ओपडीच्या बाहेर पाऊल टाकताच एक विचित्र आकृती दिसली पर्वत ने त्याला विचारले- "कोण तू?"

ती व्यक्ती म्हणाली- "मी आहे भूत!"
ते ऐकताच पर्वताला आश्चर्यास्तक धाम सुटला थरथर कापत त्याने विचारले- "काय पाहिजे तुला?"

"या गाळोड्यात पैसे आहेत. त्या म्हातार्याला राहण्यात येऊन जाऊन या पैशाचा उपयोग करून त्याचा जीवओपचार कर." ते भूत म्हणाले.

इतक्या परोपकारी म्हातारा पाहून पर्वत तो म्हाला असल्याचे पार चित्करून गेला व

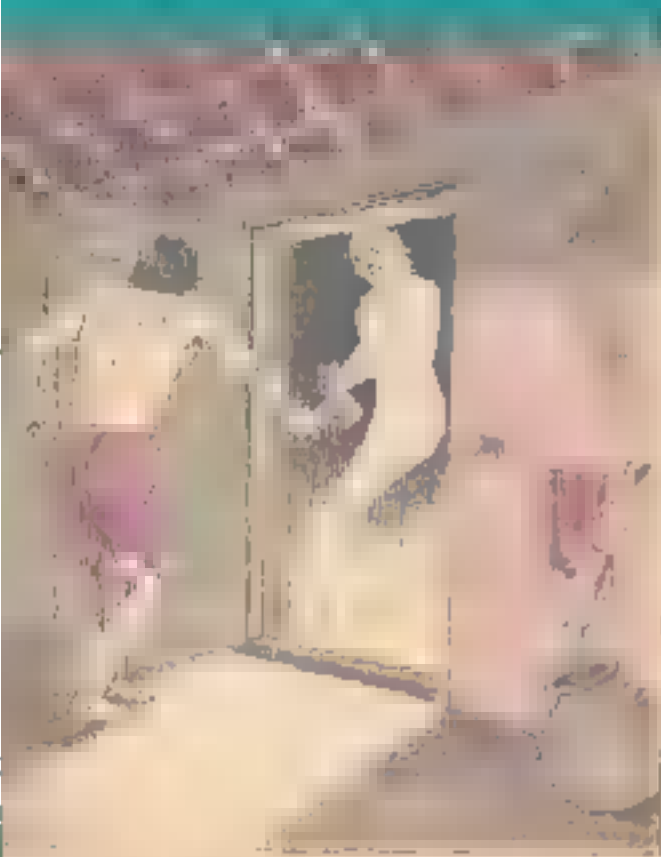
जीव येण्याचे कारण काय? जिवंत माणसांपैकीमुद्धा त्याला कोणी विचारीत नाही."

भूताने त्याचे उत्तर म्हणून पूर्वं कथा सांगितली. म्हणाले- "तो म्हातारा किती थोर पुरुष आहे. तुला त्याची कल्पना होणेच शक्य नाही. तो एकेकाली फार श्रीमंत होता. त्याहून मोठी गोष्ट म्हणजे तो एक फार मोठा दानी आहे मी एका छत्तामीशाजवळ नोकरी करीत असे. एकदा माझ्या माळकाने मला दहा हजार बराह देऊन गहरातून काही मूल्यवान वस्तू खरेदी करून घेऊन यायला सांगितले. मी एका धर्मशास्त्रज्ञास खतरलो होतो रात्री पैसे थोरेला गेले. माझ्या माळकाचा माझ्यावर पूर्ण विश्वास होता. चोरांनी पैसे चोरून नेले असे मी सांगितले तर माझ्या निष्काळजीपणावद्दल आपल्याला दोष लागेल आणि जर माळकाने माझ्या म्हणण्यावर विश्वास केला तर मरण येणे नरें वाटले असते. म्हणून मी नदीत उडी टाकून आत्महत्या करण्यासाठी निघालो नदीतून चार जणांनी मिळून बाहेर काढले जीव वाचला गेला होतास रे म्हणून दहा जणांनी विचारले व मी खरे तेच उत्तर दिले. परंतु

एका तरुणाने मला आपल्या घरी बोलावून नेले व मला गुप्तपणे दहा हजार बराह देऊन, समजावून सांगितले की इतकी मोठी रक्कम जवळ ठेवून धर्मशास्त्रज्ञ राहणे धोऱ्याचे असते. नंतर त्याने, पुन्हा कधी त्या गावाला आल्यास त्याच्याच घरी उत्तरा-पला वजावून सांगून मला प्रेमादराने निरोप दिला. तो तरुणच हा म्हातारा आहे. मी जिवंत असेपर्यंत कधी त्याला पुन्हा भेटू शकलो नाही. मध्यंतरी मला आले व मी त्याचे कर्जे फेडू शकलो नाही, म्हणून मी भूत झालो. त्याची अशी स्थिती झालेली मला कळली. म्हणून मी

कळत गळत कर्जेमुक्त पत्त तुम्हा पुण्य त्याने." असे सांगून पर्वताला पैशाची पैशी देऊन भूत अदृश्य झाले.

उजाडल्यावर काय करावे हे ठरवू, हा विचारात पर्वताने पैशाची पिशवी नेऊन घरात टाकली. नेवळ्यात कोणीतरी दार वाजविले. पर्वताने दार उघडले तर त्याच्या भूत दिसले. "काय रे, पुन्हा आलास?" पर्वताने सुत्राला विचारले.

"पुन्हा कोठे, हा पहिल्यानेच तर येतो आहे. मी तुम्हा शेजारच्या झोपडोत राहणाऱ्या म्हातान्याकडून कर्ज घेतले होते. हे पैसे त्याला देऊन मांग की अहारात

दुसऱ्या भूताने पर्वताला आल्या एक पैशाची पिशवी दिली.

पर्वताने आश्चर्यचकित होऊन दुसऱ्या भूताला विचारले—"तुम्हातान्याकडून कर्ज का घेतले होतेस?"

दुसऱ्या भूताने त्याच्या कर्जाने वर्णन केले. "माझ्यावर कुटुंबाचा मोठा भार होता. प्राप्तो फारच कमी. माझ्या पाच वर्षाच्या मुलीला डॉक्टरांचे दुरुवणे आले. मुलीचे औषध पाणी फरणारे दंड भेटतील. मुलगी वाचेल असे काढले. वापकापोरांसह शहरात गेलो. एका वंताला मुलीला दाखविले तर त्याने सहामहिने ओषधोपचार करूनका लागले आणि पाचसहा हजार वराह तरी घेऊन होतील असे सांगितले. शिवाम शहरात संकुटुव इतके दिवस रड्याचे म्हणजे आणखी पाचसहा हजारचा, सर्व मुलीची आण सोडून मी रडत बसलो शेजारीच एक मध्यम वयाचा माणूस रहात होता त्याने येऊन चौकडी केली. मुलीच्या जिवापेक्षा पैसा जास्त आहे काहे, असे सांगून माझ्या हातात त्याने दहा हजार वराह आणून दिले. सहा महिने मुलीचा औषधोपचार झाला व मुलगी वाचली. परंतु त्या माणसाचे कर्ज तसच राहून गेले. म्हणून माझ्यावर भूत

पुन्हा माझ्याकडे येऊन पिशाच्च योनीतून मुटका व्हावी म्हणून मी आलो आहे."

असे सांगून व पैशाची पिशवी पर्वताला देऊन दुसरे भूत अदृश्य झाले.

पर्वताने दोन्ही पिशव्या वायकोला जागी करून दाखविल्या. विचारले—"काय-न, तू इतके पैसे जन्मदशात कधी पाहिले आहेस का?" पैसे कसे मिळाले हे कळल्यावर वायको म्हणाली—"पैशाने म्हातारा वाचणे शक्य नाही. आपल्यामोर अजून सर्व आयुष्य आहे. आपल्याला मुल होतील, त्यांची लग्नकार्ये सगळी व्हायची आहेत. आपणच हे पैसे ठेवून घ्यावेत!"

"छे, छे! म्हातान्याला काय द्या! पर्वत म्हणाला.

"एक पिशवी म्हातान्याला द्या. आपण ठेवून घेऊ!" वायको म्हणाली.

पर्वत बराच विचार केल्यावर म्हणाला—"नको!" आणि त्याने दोन्ही पिशव्या त्या म्हातान्याला देऊन टाकल्या.

येथवर मोष्ट सांगून वेताळाने विचारले—"राजा, पर्वताने तसे करण्याचे कारण त्याची निस्वार्थ वृद्धी होती की भूताने दिलेल्या घनान्ना हात लावायला तो म्याला? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून दिमी नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे. तुम्हा डोक्याची शगर शकले होऊन तुम्हाच पायांवर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला—"दोन्ही पैकी एकही कारण नाही. एका माणसाचे कर्ज घेऊन ते फेडू न शकल्यामुळे मेल्यावर पिशाच्च योनी मिळाल्याचे स्थाने ऐकले होते. त्याला भूतांनी दिलेले त्या म्हातान्याचे होते. वापरले तर त्या म्हातान्याचे कर्ज डोक्यावर त्यामुळे आपल्याला पिशाच्च योनीत जावे लागणार, या भोलीने पर्वताने दोन्ही पिशव्या म्हातान्याला नेऊन दिल्या."

अशासन्हेने राजाचे मीन मंग होताच वेताळ अदृश्य झाला आणि साठाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

नीतीरीत एकच

राजू एका गवळ्याच्या मुलगा होता. बापाच्या हाताखाली घिकून त्यानेमुढा गवळ्याच्या घंटा केला आणि चार-चौकट जमाविले. पाहून त्याच्या जातीच्या सामू-सामू एका श्रीमंत गेलक्याने आपला मुलगी येसू हिचे त्याच्याशी लग्न करून देऊन आपली सर्व इस्टेट जावयाच्या नावी लिहून दिली आणि स्वतः जावयाकडेच येऊन राहू लागला.

राजूकडे हाऊस होऊन गेलेल्या गेल्याच गाई होण्या, काक, चक्रे, विकून घेऊन ऐबजी तो त्यांना बांधून पोशांत असे. ते पाहून येसू म्हणाली- 'म्हणाल्या गेल्यात पोषण करणे कुठेच नाही का हो? त्यांना कमायाच्या विकून टाकजे तर भाद हो तरी मिळतील.' राजूने तिला समजावून सांगितले की त्यांनी आयुष्यभर पोषण केले म्हणून त्यांचे पोषण करणे आपण करू नये. नाही म्हणता. नाही.

दुसऱ्या दिवशी राजू सांगण्याला म्हणाला- 'माया! तुमची सेवा करणे म्हणजे तुम्ही ठेवतो आहात. तुम्ही स्वतःची काय ही जबाबदारी करून घ्या.' 'हो मोठ्या- त्यांची सर्व इस्टेट स्वतःच्या नावी करून घेऊन त्यांना घराबाहेर पाठविले' 'हो नाही नोती भात?'

"गाय हा तीच नीतीरीत मला."

राजू म्हणून गाईची गोष्टच कधी करतली.

चौकट मुलु

चीन देशातली ही एक गोष्ट आहे.

चियांग चंगवान दोष शेजारी शेजारी रहात असत. चंगवान चिक्क होता. चियांग चंगवानच्या चिक्क-पणाची फार चोड होती. एकदा चियांग एक गमतीदार बाहुल्याची भाड्याने घेतून आला.

ती पाहून चंगवाननेमुढा ती पेटी चियांगजवळ घेऊन आणायला मागितली.

तेव्हा चियांग म्हणाला- 'तू आहेस चिक्क, दातांत दमटी बसणारा! माझ्या बद्दल तू परत मला काही लागल्यास छायला तयार असशील तर तुला मी ही बाहुल्यांची पेटी देईन. परंतु ती आमच्या घरातच वसून पाहिली पाहिजेस!' चंगवान म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून चियांग चिडला. पण काही बोलला नाही. त्याच्या या चिक्क-पणाची खोड मोडली पाहिजे आणि याची

त्यानंतर एकदा चियांगला घरातली जमीन सारली करायला घम्मीसाची गरज पडली. चंगवानजवळ घम्मीस होते. सामान्यपणे तो आपली वस्तू कधी कोणाला देत नसे. परंतु बाहुल्यांची पेटी पहायला घेताला पुढे कधी कणाची गरज देईन याची कबली दिली होती म्हणून चियांग त्याच्याकडे घम्मीस मागायला गेला.

त्यावेळी चंगवान घरातच होता. चियांग त्याला म्हणाला- 'अरे, चंगवान थोडावेळ मला तुला घम्मीस देतोस का?'

"घे की, तको म्हटलं का? परंतु तू ते आमच्या घरातच वापरले पाहिजेस!' चंगवान म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून चियांग चिडला. पण काही बोलला नाही. त्याच्या या चिक्क-पणाची खोड मोडली पाहिजे आणि याची

कान उघाडणीं केली पाहिजे असे त्याने ठरविले.

चुंगवानजवळ एक बकरी होती. आठ-वड्याच्या बाजारात ती तेऊन विकण्याचं त्याने ठरविलं. बाजाराला म्हणजे एक बाळवा ओलाडून जावे. चियांगने त्या कालव्यावर फळ्याचा एक पूल होता. ती पूल करणाऱ्याला मग ती पाणूस अशा की जनावार प्रत्येकी एक पैसा घावा लागं चियांगचा त्यावरच. निवडि नाडे.

बकरी साली तेव्हाच चुंगवान तिला विकायला निघाला. गाभण बकरीला चांगली किंमत मिळेल असे त्याला होते. त्याने स्वतःसाठी न बकरीसाठी म्हणून एकेक पैसा भाडे न चियांगजवळून पावती लिहून घेऊन निघाला.

परंतु पार करताना पुलावरच बकरी व्यायली. चुंगवानला फार आनंद झाला. कारण पुलावर गाय ठेवण्यापूर्वी

व्यायली असती. कोकरासाठी एक पैसा जास्त द्यावा लागला असला.

कालवा पार केल्यावरचेवर चुंगवानने कोकराला उचलून बांधावर घेतले आणि बकरीला ओझात पुलावरून उतरवू लागला. परंतु चियांगने त्याच्या हातातून कोकराला ओडून घेऊन चुंगवानला बकरी घेऊन जायला सांगितले.

चुंगवान कोकऱ्या त्याचे असल्याबद्दल भाडू लागले. निघात म्हणाला- 'नाही आहे.'

जोकाना वा रस वाटू लागला. चालू जोक जमले. जमलेल्या जोकाना चुंगवानने न्याय करायला सांगितले.

चियांग म्हणाला- 'पावती पहा, तीत फक्त आणि बकरी आहे.'

सर्व चियांगच्या आज्ञेचे बोलू पागने चुंगवानचा विकल्पना तशीच माहीतच होता. त्याला त्या दिवशी पांग-अहल धडली. सवोना तेच हवे होते.

सर्वच भोळे अन् भाबडे

श्रीगुरु पावले गावकरी सर्वच भोळे भाबडे होते. त्यांना गाय कुळकर्णी सांगे ते प्रमाण न धरे वाटे. कुळकर्णीचे मित्र म्हणजे पाटणांच्या शब्दावरही त्यांचा विश्वास.

कुळकर्णी को त्यांना दररोज महाराज स्वप्नात भेटतात आणि ते देवान तसे मी करतो.

एकदा कुळकर्णीला दुःखी उदास होऊन जगलेले पाहुन काही वर्षांनी निघारले.

तेव्हा कुळकर्णी भोळ्यातून वाणी काढून म्हणाले- 'महाराजांनी स्वप्नात वर्णन दिले नाही. त्यांनी पाश्चिमात्य गमन केले, हाच त्यांचा अर्थ.'

महाराजांच्या 'गुप्तपत्रे' बोलपास पसरली. त्या गावातल्या बंदेरीजवळ जमून मग महाराजांचे शीतुक करीत अधू धावू लागले. ते पाटील तिकडे धावले अ म्हणाले- 'कुम्ही सर्व जोक करता आहा? परसोफी मीने नाहीत. रावमर माक्याची होते. म्हणून कुसकर्ण्यांना स्वप्नात वर्णन मिळाला नाही.'

वैकुण्ठमहान्मथ

लक्ष्मीपतीने अनंत पापे केली प्राणि अंत समयी त्याला पापकर्मांचेरून भोली वाट लागली. त्याने केलेल्या पापां-मुळे फित्येक लोक भुते हाऊन त्याला धावला धावलीळ अशी त्याने धास्ती घेताली त्याला स्वप्नात भुते दिशत. लक्ष्मीपतीने ज्यातचे ठरवून बायकोला बोलावून सवे सांगितले.

"तुम्ही गेलात तर मला तरी हा सर्व संसार कशाळा? मी मुळा तुमच्याबरोबरच येते." लक्ष्मीपतीची बायको म्हणाली.

"करता सुवरता मूळगा संन्यास घ्यायला निघाला तर मी काय त्याला पहात निरोप द्यायला येईन? मलासुद्धा बरोबर घेऊन चल." म्हातारी आई म्हणाली.

"सर्वच जण निवण्याची तयारी करू लागले असता, या घरात मी एकटा राहू का?" मुलगा म्हणाला.

आपल्यावर आपल्या मोहाची एवढी भाषा आहे मी पाहून लक्ष्मीपतीला परमानंद झाला म्हणाला—"तरमग एक काम करू या. मी आपणखी कोठे दूर नाही. गावाबाहेर एक भठ बांधून त्यात हरिभजन करीत राहूतो. आपल्या सर्वांच्या बरोबर राहल्यासारखे हाडल आणि फित्येक दिवसापासून माझ्या ममातली इच्छाही पूर्ण होईल."

ती ठराव करान सर्वांना समत पडला.

एका माठवड्याच्या आत गावाच्या वेशीबाहेर एक पर्णकुटी बांधून आश्रमासारखी तयार झाली. उत्तमोत्तम संपाकी नेमण्यात आले व राबंदिवस भजन होत रहावे म्हणून मजुरी किंवा दक्षिणा देऊन लोकांता तेथे आणण्यात येऊ लागले. खर्च फार होऊ लागलेला पाहून लक्ष्मीपतीला सुरवातीला वाईट वाटले, परंतु हे सर्व

आपल्याच साठी तर होत आहे. असा विचार करून त्याने मनाचे समाधान करून घेतले.

आश्रमाची ल्याती गावभर पसरली. प्रत्येक घरातले लोक मुलाबाळांना घेऊन दररोज सायंकाळी येऊ लागले. लक्ष्मीपतीला काय असेल हे सांगणे कठीण आहे, परंतु बाहेरून येणारे लोक भक्तिसायरात मग्न होऊन जात.

एके दिवशी राजी लक्ष्मीपती भजन बगिरे संपल्यावर पंचपक्वानांचे भोजन करून सोपला, तेन्हा त्याला एक स्वप्न पडले. तेव्हा देवाने प्रत्यक्ष दर्शन दिले व म्हणाला— "लक्ष्मीपती! तुझ्या मनातही असेल, परंतु नू गावाच भाव केवस! गावात माझ्या

भक्तांची संख्या तू वाढविलीस! त्याच अतिफल म्हणून मी तुला वैकुण्ठाला घेऊन जायला उश्वाच विमान पाठवितो. त्यात वसून ये!"

लक्ष्मीपतीला आनंद गगनात मावेनासे झाले त्याने आपल्या बायकोला बोलावून ते सांगितले व म्हणाला—"तू इतके दिवस माझ्या पापापुण्याची वाटंफरीण होऊन माझ्याबरोबर सुखाने संसार केलास. तुला-मुळा मी बरोबर वैकुण्ठलोकी घेऊन जाणार आहे?"

"मी येते हो, पण मुलाला एकटा सोबून आऊन मला एक क्षणभरही करमणार नाही. त्यालासुद्धा घेऊन या. बोलवा त्याला " बायको म्हणाली.

लक्ष्मीपतीने मूळाला हाक मारून,
"चल रे येकुंठाला जाऊ या!" म्हणाला.

"माझ्या बरोबर माझी बायकोसुद्धा
येणार!" मुलगा म्हणाला.

इतके सगळे लोक येणार तर आपल्या
म्हाताच्या आईने का धेऊ नये असा विचार
करून लक्ष्मीपतीने आईला बोलाविले.

ती म्हणाली—"हे ए, दोघे एका
पोटी जन्मलात आणि ~~आज~~ भावाला
सोडून ~~येकुंठाला~~ जाणार का? तुला
मान्य असेल कदाचित् पण मला नाही
मान्य!"

नाइलाजाने लक्ष्मीपती ~~आज~~ भावा-
च्या घरी गेला आणि त्यालासुद्धा येकुंठालाकी
चलायला आमोधन केले. धाकट्या भावा-
बरोबर त्याची बायको देखील निघाली.

उजाडण्याच्या सुमारास आश्रमात विमान
उतरले. त्यात लक्ष्मीपती बरोबर त्याची
आई, बायको, मुलगा, पाकटा भाऊ त्याची
बायको ~~आ~~ मुल विमानात बसून बसली.
विमान उडू लागले.

"बापण इतके जण विमानात बसलो
खरे, इतक्यांना घेऊन हे उडू शकेल का?"
असा विचार लक्ष्मीपतीच्या मनात आला
मात्र, विमान वाक्यात थापडलेल्या ताक-
सारखे होळू लागले.

"वाटलं होतं तसच झालं! हे फक्त
एकट्याला ~~आज~~ विमान दिसतं
आहे! ~~आज~~ भाऊ चा एकट्याला तुम्ही
सबं उड्या टाका बाहेर." असे लक्ष्मीपती
मोरडला.

विमान कोणत्याही क्षणात उलटणार
असे दिसू लागलं.

~~आज~~ जण देखील उठो मारायला तयार
नव्हता. बर "सगळ्यांना सोडून एकटाच
येकुंठाला जाणार का?" असे म्हणत सर्वांनी
लक्ष्मीपतीलाच विमानातून खाली उकलले.

आकाशातून खाली पडताना लक्ष्मीपतीला
आकाशातल्या भुतांनी धरले.

झालं! मोठ्याने किकाळी फोडून लक्ष्मी-
पती उठून बसला. ते सर्व स्वप्न होते, हे
कळायला त्याला थोडा वेळ लागला.

भाव कसा

रामू घेवय्यात म्हणारा एक मोठा ~~आज~~ माणूस होता. तो गाहरात थरेदीसाठी नव्हतो
येते घेऊन दिवाला ~~आज~~ कळत्यावर त्याचा एक मित्र ~~आज~~ म्हणाला—"हे रे!
म्हणजेच थोडा ~~आज~~ फसवेगिरी करायला, म्हणून त्याचा वस्तूची दुकानदाराने किंमत
सुगितली की आपण ~~आज~~ सांगायची." समजे मित्राच्या तत्वाची सुणग्रह बांधून घेतली.

म्हणजे गेल्यावर रामू खूप हिडला ~~आज~~ हिडत हिडत एका छत्र्याच्या दुपानात रोवा.
त्याने स्वतः छत्रीची किंमत विचारली. दुकानदाराने ~~आज~~ रुपये सांगितली. रामूने जरीच
दिवाडजे—"पाच पयासा उताय का?"

रामू ~~आज~~ माणूस आहे हे त्याच्या चेहऱ्याची मोठ्याबळतून दिसत आहे. म्हणून
समतीसाठी दुकानदार म्हणाला—"सत्ता रुपयाची देईन."

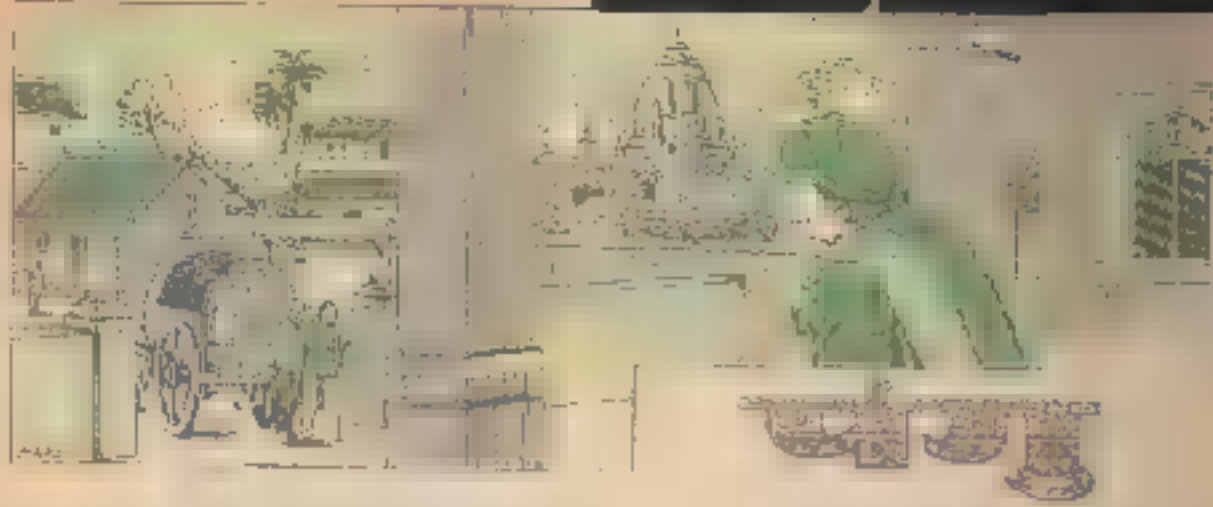
नगेच रामू म्हणाला—"तीन ~~आज~~ दे."

"दुगट देतो!" दुकानदार म्हणाला.

"तर ~~आज~~ दोन ~~आज~~ देमील का?" रामूने विचारले.

"भावा मेहरघानी करा!" ~~आज~~ म्हणत दुकानदाराने भागेरथी वाट दाखविली.

त्या भावात हिरोजी हे एक श्रीमंत आणि हुशार गृहस्थ मानले जात. त्यांना तीन मुलगे होते. थोरल्या दोघांची नावे अनुक्रमे भित्तामणी व मोरेस्वर अशी होती. तिसऱ्याचे नाव बांगले होते आणि बांगला फेतकामात चांगली मदत करीत. तिसरा रगनाथ थोडा मंदबुद्धीचा होता. हिरोजीला नेहमी त्याचीच काळजी वाटे. रगनाथाच्या मंदबुद्धीत काही करणं होतं का हे पाहण्यासाठी हिरोजीने सर्व तऱ्हेची ओपछं केली व मजतून कोली, परंतु सर्व प्रयत्न निष्फळ ठरले.

"आतां म्हातारपण आलं, मला काम होत नाही. थोरले दोघे समर्थ आहेत. घेतोले समालून सर्व करूझी काय. रंगाचीच, त्याचं कसं व्हायचं ते त्या परमेश्वरालाच माहीत!" हिरोजी आपल्या एका मित्राला म्हणाला.

"रंगाकरिता तू काही करण्याचो गरज नाही. तू त्याच्यासाठी तो जिवंत यत्नेस्यंत त्याला पाह. गंधू नये, एवढ्याची व्यवस्था करून ठेव. म्हणजे मित्र म्हणाला. अशा परिस्थितीत एवढा दारासमोर एक गावळी गाडीतून माणसाने मोरेस्वरना उक्ता पाय आखूदन दाखलेला होता.

"काय झालं? काय झालं रे?" हिरोजीने पाचकून जाऊन विचारले.

"मोठ्या अव्याच्या आडावकून खाली पडला आणि मोडून घेतलान. लगेच नेऊन वैद्याला दाखविला तर वैद्यदुषा म्हणाले—'हाक मोडलं आहे, ते जोडण' जाता शक्य नाही." शंकरने हिरोजीला सांगितले.

"ह्याला सहरात घेऊन जाऊ व चांगल्या एका वैद्याला दाखवू या. पैसा

आपल्या म्हातारपणात हिरोजी म्हणाला. काही उपाय नाही हो. त्याचा पाय बरा होणे शक्य नाही, असे वैद्याने स्पष्ट तपासून पाहून सांगितले. शंकर म्हणाला.

मोठे देखील शंकरच्या स्वरात 'हो' ला 'हो' सादोत पाय बरा होणे नाही असे अधीक्षण दाखवीत म्हणाला— 'होय' मो कायमचा जमदा. सगळी आहे' आणि देखील, परंतु सहरात वैद्याला दाखविण्यासाठी त्याने तितकासा उत्साह दाखविला नाही.

त्यानंतर वेळी अघेळी मोठे आपल्या लंगडेपणाचा तल्लेख करून लंगडत बटिला— 'जाऊन रडे'— 'वाघा! आता माझे पुढे कस होणार हो?"

ते पाहून हिरोजीला त्याच्याबद्दल सहानुभूती वाटण्याऐवजी थोडासा रागच येई.

गावच्या पाटलासमोर हिरोजी आपल्या इस्टेटोचे वाटे करून मोकळा होणार ते सर्व गावकऱ्यांना कळले. सर्वजण परीत्या दिवशी जमले.

हिरोजी आपली काळव्यावाळची वीर पाहून उमोळ घेत, मागे वळून पाहून

मुलाच्या नाची व धागळ्या आणि मुलाच्या नाची अर्धे अर्धे वाटे करून लिहून घेती, म्हणाला त्याच्याकडे असलेल्या सर्व गाई आणि घर मधला मुलाचा मोरेस्वर माला सायचा विचार असल्याचे त्याने सांगितले.

हिरोजी म्हणाला ते ऐकून तेथे जमलेली सर्व मंडळी चकित झाली. सर्व गावकऱ्यांना त्याच अव्याम शिकविणारा हिरोजी आपल्या मसल्या मुलाच्या वाबतीत असा अन्धाय करील असे कोणाला स्वप्नातही वाटले नव्हते. तस त्याने का करामत ठरविले असत, त्या गोष्टीचा कोणालाही अंदाज लागेना.

“बाबा, हा अन्याय आहे! इस्टेटीतला तीन चतुर्थांश वांटा त्या दोघांना देऊन मला वांटा देणे न्यायाचे नाही. कोणताही बाप आपल्या मुलांच्या बाबतीत असा अन्याय करणे नाही. तुमच्या हातून हा अन्याय करविणारा कोण तो येथेच असला पाहिजे. त्याचे नाव तरी सांगा. त्याचे काळीज बाहेर काढतो.” असे म्हणत मोरू दात ओंठ चावीत आपल्या वडील भावाकडे दोळे बटारून पाहू लागला.

द्विरोजीने एकदा तेथे जमलेल्या मंडळी कडे पाहिले व म्हणाला—“होय! मोरू म्हणाला ते खरे आहे. मी असा अन्याय करायला निघालो त्याला कारण असलेली व्यक्ती येथेच हजर आहे. त्याचे नाव मोरेश्वर. लहानपणापासूनच मोरूची नजर पैशावर आस्त. मंदबुद्धीच्या रंगताचाची मो बाजू घेई. ती गोष्ट मोरूला नसे. इस्टेटीचे वांटे होण्यापूर्वी माझी सहानुभूती आपल्या बाजूला वळवून घेण्यासाठी मोरूने

सोंग केले. या कामी त्याला मदत करणाऱ्या शंकरला आणि वंचाला त्याने पैसे सुद्धा चारले. प्रथम मला वाटले की मोरूचा पाय खरोखरच मोडला आहे. परंतु लोकरच मला खरं ते कळलं. इस्टेटीचे वांटे होईपर्यंत तो पायाची पट्टी सोडणार नाही हे ओळखूनच मी वांटे करण्याची गोष्ट काढली. मला मोरूच्याबद्दल सहानुभूती वाटण्याऐवजी त्याची चोडच आस्त आली.”

पाटील मोरूला म्हणाले—“काय रे, खरोखरच लग्ना व पगू असतील तर कुठ्या कुठ्यासाठी धुणून दिलेला वांटा आहे की? नसेल तर शेत कसे रे नांगरणार तू? घरात स्वस्थ पडून रहा.”

आपल सोंग बाहेर पडलं व त्याचा फायदा न घाल्याचे ओळखून पोस्ने पायाची पट्टी सोडली व मान खाली घालून दोन्ही पायांनी तेथून चालत निघून गेला.

नैसर्गिक इच्छा

एका देशाच्या दरबारी निद्रवकासा मुलगा 'नाही नाही' म्हणता नाळीशी जलटल्मावर एक मुलगा झाला. त्याला पंधराशेपेला जास्त मातून सुधी करण्यासाठी काय काटेले ते होता तो मुलाला दररोज पैसे असे. ते पैसे खर्च करून तो मुलगा काम काटेले तो बरू खरेदी करीत असे.

मग तऱ्हेने माडाठ मुलगा पोदा चढेलच झाला. मुलाचा तो चढेलपणा पाहून त्याने त्याच्या मूकमुटात, परंतु दुसऱ्या बापाचे हृदय कळवून आले. मुलाला एका कोमला नव्हता आणि त्याने पोवाडीत धारली!

नंतर त्याने मुलासा ओवून प्रेमाने एक ल्पाया देत विचारले—“बाळा, तू मागणं का रे? काय रे तुला?” मरुपाचे दाखविण्याठी ते म्हणाला.

मुलाने होकाराची मान हलविली.

“काय वाटसं रे?” बापाने विचारले.

“तू दररोज असे पोवाडीत धार कर!” मुलगा म्हणाला.

राजकन्येचे चातुर्य

विदर्भ देशाची राजकन्या रत्नमंजरी

एकदा सर्व सखींदासींचेबरोबर वनविहारासाठी गेली असता तेथल्या सरावरसत तिने केले. ती त्या धाजूला जेव्हा घेई तेव्हा तेव्हा त्या सरावरसत स्नान करीत असे त्या दिवशी स्नानाला उतरण्यापूर्वी तिने आपला सर्व दागिने काढून एका जागी ठेवले. काही वेळ मर्यादीत काल ती काठावर आली व दागिने अंगावर घालून वामली तेव्हा करंगळीत घालायची हिच्याची अंगठी नसल्याचे आढळले.

तसे पूर्वी कधी शाल नव्हत. इतर राजकन्या स्नान करीत असता त्या धाजूला कोणी आल तर त्याला अडवायला तिच्या सखी व दासी होत्या. अर्थात् अंगठी कोणी दासीनेच चोरलेली असणार हे स्पष्टच होते. अडती घेतली असती तर अंगठी मिळाली असती. परंतु एकटीने केलेल्या

चुकी बद्दल सर्वांची मदती घेणे राजकन्येला शक्य नव्हते. कोणाला ही न विचारता न दुखविता चोर कसा मिळणार? याचात प्रश्नांची उत्तरे सांगणारे ज्योतिषी होते. कोठे चोरी झाली तर गायमरी ज्योतिष्याकडून चोराचे नाव माव विचारून घेत. ती गेष्ट राजकन्येने अनेकांच्या तोंडी ऐकली होती. तसा तिचा असा ज्योतिष्यावर थोडादेखील विश्वास नव्हता. परंतु असाच एखाद्याच्या मदतीने चोराचा शोध काढता येईल असा तिने विचार केला.

अंतःपुरातील बायका एका ज्योतिष्याचे नाव सांगून म्हणाल्या—“त्याला विचारले की तो अंगठी कोठे आहे, हे बरोबर सांगेल.” राजकन्येने कोणाला कळू न देता त्या ज्योतिष्याकडे निरोप पाठविला. तो राजकन्येला एका तात येऊन भेटला.

हातातील विलवर आज सकाळपासून दिसत नाही. कोणी काढून नेला असेल सांगू शकाल का?”

ज्योतिष्याने काही उभ्या आडव्या-रेधा काढून काहीतरी गणित केले व म्हणाला—“राजकुमारी! तो विलवर आतां-सर्वत कित्येकाच्या हातून निघून गेलेला आहे. आणखी पंधरा दिवसांनी तो आपो-आप आपल्याकडे चालून येईल.”

“सगळं खोटे! माझा विलवर चोरीला गेलाच नाही. मी फक्त तुमची परीक्षा घेण्यासाठी खोटे बोलले. तो विलवर माझ्या दागिन्यांच्या पेटीत सुरक्षित आहे. तरी चोरीला गेली आहे ती अंगठी. ती माझ्या दासीपैकीच कोणीतरी उपलब्धी आहे. चोराला पकडायला तुमचे ज्योतिष्य पुरणार नाही. म्हणून मी सांगेन तसे कराल का?” राजकन्येने ज्योतिष्याला विचारले.

“जी, आज्ञा कराल की मी करायला तयार आहे.” ज्योतिषी म्हणाला.

राजकन्येने त्याला जे सांगावयाचे होते ते सांगून त्याला गुप्तदाराने बाहेर पाठवून दिले. त्यानंतर काही वेळाने राजकन्येला भेटायला कोणी ज्योतिषी आल्याचे एका

राजकन्या आपल्या सर्व दासींना बोलावून म्हणाली—“माझी हरकलेली अंगठी कोठे आहे, हे सांगण्यासाठी हा ज्योतिषी येतो आहे.” असे सांगून तिने ज्योतिष्याला घेऊन पावला सांगितले.

ज्योतिषी राजकन्येच्या महालात आला. राजकन्या त्याला म्हणाली—“तुम्हांला मी दोन कारणांनी बोलाविले आहे. आज सकाळी माझ्या हातातला विलवर नोणी तरी लांबविला आहे. त्या चोराला तुम्ही घडून दिले पाहिजे. दोन दिवसांपूर्वी आणखी एक लहानशी चोरी झाली. करंगळीतली अंगठी चोरीला गेली. ती

ज्योतिष्याने उम्या ब्राह्म्या रेघोट्या काढून काहीतरी गणित केले व म्हणाला- "राजकुमारी आपला विलवर कोणोसुद्धा घोकून नेलेला नाही. तो तुमच्या दागिन्यांच्या पेटीत सुरक्षितपणे ठेवलेला आहे. आपणच पेटीत तो ठेवलात आणि विसरलात!"

राजकन्येने आपल्या एका दासीला पाठवून दागिन्यांची पेटी मागविली. उघडून पाहिली तर त्यात विलवर होता. तो बाहेर काढून आश्चर्य वाटल्याच सोंग. राजकन्या म्हणाली- "तुमचे ज्योतिषगणित खरं दिसत आहे. काही मात्र आहे तुमच्या अवघड. तरमम तुम्ही माझी अंगठी कोठे आहे. देशील सांगा मी चोरणारी व्यक्ती अंतःपुरातलीच असेल तर त्या व्यक्तीची मानध जाईल आज!"

"चोराळा इतकी शिक्षा तुम्ही करणार असाल तर चोराचे सांगून त्याचा जीव घ्यायला कारण होण्याची माझी इच्छा नाही. लहान मोठी शिक्षा

करणार असाल तर मी स्वतःच जावे तसे सांगते." ज्योतिषी म्हणाला.

"चोराचे स्वतःचा अपराध आपी कबूल केला तर मी तुमच्या समाधानासाठी त्याला सुद्धा करीन. परंतु तुमच्या तोंडून चोराचे नाव कळणं तर त्यानंतर मात्र शिरच्छेदाची शिक्षा होणारच." राजकन्या म्हणाली. ती ते म्हणाली त्यानंतर लगेच मनादिनी नावाची दामो राजकन्येने पाय धरून रडत म्हणाली- "माझी अकल चरायला गेली होती. म्हणून हे कृत्य माझ्या हातून घडले ही लहानशी अंगठी माझा जीव घेईल असे मला स्वप्नातही वाटले नव्हते."

"विद्या ही अंगठीच्या किमतीवरून ठरत नाही. स्वामिंदोहावद्दल आहे. तुला अंगठी पाहिले होती तर माझ्याकडे मागायची होतीस. काहीतरी कारण काढून दिली नसती का? आता यापुढे असलं पुन्हा कष्ट नकोस." असे सांगून राजकन्येने दासीला क्षमा केली आणि ज्योतिष्याचा ब्रह्म देऊल गिराण दिला.

चीनच्या राजकन्येचे लग्न

फार प्राचीन काळातलो गोष्ट आहे, चीन देशातल्या एका प्रदेशात एक राजा राज्य करीत असे. त्याला एकुलती एक नात होती आणि कोणी जवळेचा नातेवाईक नव्हता. नातीचे होते स्पृची. ती तीन वर्षांची मुलगी असतांनाच आई वडील दोघे ही परलोकी गेले. राजाने तिला फार प्रमान नेव्हाणामून लहानाने मोठे केले.

स्पृची सत्यत लावण्यवती तर होतीच. त्याच बरोबर निविघ कलात शास्त्रात किंम प्राविण्य संपादन केले होते. तीच मिहामनाला वामम होती. तिला सोळावे वर्षे लागताच राजाने तिच्या विवाहाची तयारी सुरू केली. तिच्यासाठी उत्तम वर सोबून ठरविण्यासाठी राजाचे दून चहुदिसी पाठविण्यात आले. तिच्या बरोबर राज्य-बुद्धा सहजी प्राप्त होईल म्हणून देशातलीच

तरुणमंडळी तिच्याशी विवाह करण्यास तयार.

तरुण वर योग्य मिळाल्या आसाठी राजाने त्याच्यासाठी परीक्षा ठेवून स्पृचीशी विवाह करण्या स्यतिरिक्त सर्व राज्याची जबाबदारी घेण्याची लायकी असलेल्या तरुणालाच निवडायचे ठरविले. देशातले तरुण इतर देशातले तरुण मिळून पंचवीस एक उमेदवार होते.

परंतु स्पृचीने त्यापूर्वीच एका तरुणाला मनाने वरले होते. तो होता प्रधान मंत्र्याचा मुलगा चू वांग. तो सुंदर होता आणि विद्यासंपन्न होता. शिवाय राजनीतीतही निपुण होता. स्पृची व तो दोघे लहानपणापासून बरोबर खेळली होती. त्या दोघांचा विवाह झाला तर किती वरं होईल, असेच सर्वांना वाटे. परंतु राजाने परीक्षा ठेवली होती. त्याने ठेवलेल्या परीक्षेत न

उत्तरणाच्या तरुणांशी गातीचा विवाह करून देणे त्याला मुळीच मान्य नव्हते.

त्याने ठेवलेल्या परीक्षेत प्रथम स्थान होते रूप सौंदर्याला व उत्तम शरीर-मण्टीला.

राजकुमारीशी विवाहाच्या इच्छेने आलेल्या पंचवीस एक तरुणांपैकी फक्त दहाच या पहिल्यापरीक्षेत निवडले गेल. बाकी पंधरा जण आले तसे परतले. निवडलेल्या दहा जणात चू वांग होता.

नंतर रत्नागे मुठ कोशाच्याची आणि विविध खेळांची व सहनशक्तीची आणि प्रसंगावधानाची परीक्षा झाली. प्रत्येकीतच सहा जण हारले आणि चार जणच उरले. ती फार कडक परीक्षा होती. काही दिवस

तुमते चालणं, शरीरकाय सहनशक्ती कडा चढून जाणे वगैरे परीक्षांत जाणवो एक जण भागे पडला. बाकी तिघेच उरले.

पंच **॥** साहसाच्या परीक्षेसाठी तिघांना तीन निरनिराळ्या गुहात एकेकट्याला ठेवण्यात आले. त्यात भुते असतात असे सांगण्यात आले. दुसऱ्या दिवशी उभाडण्या- **॥** सुमारास एक जण वेगूढ होऊन पडलेला **॥** मरले. तिसऱ्या दिवशी परीक्षा **॥** करून घ्यावे लागले. त्यात मध्याच्या मसला चू **॥** हा एक आणि दुसरा दूर देशाचा एक राजकुमार हुयाग तो **॥** होता. दोघेही स्मृतीची पिकाह योग्य ठरले. परंतु एकीशी दोघांचे लग्न होणे शक्य नव्हते म्हणून दोघांमध्ये

त्याच्याशी स्मृतीचे लग्न करून देईन असा राजाने आपला निर्णय सांगितला. राजाला ह्या परीक्षेची सूचना दरवारी बादुगार चुंगचिंग घातून केली होती. त्याची स्मृती व चू वांग दोघांवर फार माया होती. त्या दोघांचे लग्न व्हावे असे त्याला फार वाटत होते.

राजाने दोघां प्रतिस्पर्धना बोलाविले व म्हणाला- "तुमच्यापैकी जो कोणता काही अद्भुत करून दाखवील त्याच्याशी मी स्मृतीचा विवाह करून देईन."

चू वांग त्या पूर्वोपासूनच चंग विंग याच्या **॥** जादू शिकत होता आणि त्यात त्याने चंगले प्राविण्य **॥** केले होते.

परंतु हे वांग खोला तशी जादू काही घेत नव्हती. त्याने लहान लहान हातचलाखीचे काही प्रयोग करून दाखविले. परंतु त्यात अयशस्वी होऊन बाजूला झाला. हारला तरी तो घरी निघून गेला नाही. चू वांग दुसऱ्या दिवशी कोणते दिव्य करून दाखवितो ते बघण्यासाठी थांबला.

दुसऱ्या दिवशी स्मृतीची दरबारात हजर होती. चू वांग आपल्याबरोबर दोन फूट **॥** एक रेशमी दोरी घेऊन आला. त्याने त्या दोरीची दोन्ही टोके स्मृतीच्या दोन्ही हाताला बांधली. त्याने तिला एक वांगडी घाबला सांगितले. तिच्या हातात बागडधा नव्हत्या म्हणून तिने तिची वांगडी आपल्या दासी कडून भागवून त्याला देवविली.

त्यानंतर स्पूचीचे दोन्ही हात कोपरोंपरपैत एक टावेल टाकून हांकण्यात आले. चू वांगने आपल्या हातातली बांगडी दरबारी जादुगारांना देऊन ती विहिरीत टाकायला सांगितले. चूंग चिंगने काही जणांना थरोबर घेऊन जाऊन बांगडी विहिरीत टाकली व आला.

"काय हो, तुम्ही स्पूचीची बांगडी खरोखरच विहिरीत टाकलोत का?" असे चू वांगने चूंग चिंगला विचारले.

त्याने होकारार्थी मान हलविला.

ते कसे शक्य होईल? स्पूचीशीच भासं लग्न व्हावे विधिनिर्णय खरोखरच असेल तर तिची बांगडी तिच्याच हातात असेल. महाराज, भेहरबानी करून तिच्या हातावरचा टावेल काढता का?" चू वांगला म्हणाला.

टावेल काढला तेव्हा स्पूचीच्या मन-गटांना बांधलेल्या रेशमी दोरीला बांगडी लोंबत असलेली दिसली. ते पाहून सर्व आश्चर्यचकित झाले. हू वांग सोने सदयुत्सा-

हान चू वांगने चू वांगला याच बांगडीचा अभिनंदन केले.

राजाच्या नातीचे प्रधानाच्या मुलाशी घाटाघाटाने लग्न झाले.

चू वांगने जी जादू म्हणून दिव्य करून दाखविले त्यातलं गुपित एवढेच की चू वांग, स्पूची आणि चूंग चिंग या तिघांनी मिळून जुळवून आणलेले ते एक साटक होते. स्पूचीने बांगडीच्या जोडीतली एक बांगडी आपल्या कोपराजवळ बाणून ठेवली होती व तिच्यावर लांब हाताचे पोलके घातले होते. जोडीतली दुसरी बांगडी तिने आपल्या दासोकडून आणविली. तिच्या दोन्ही हातांना रेशमी दोरी बांधून त्यावर टावेल टाकला तेव्हा तिने तिच्या हाताच्या बाजूला असलेली बांगडीखाली सरकवली आणि दोरीत बाणून ठेवली.

हीच जादू प्रधानाच्या मुलाने केली होती. लग्न वगैरे झाल्यावर स्पूचीने दरबारी जादुगारांचा फार मोठा सत्कार केला.

सचोटी

घरपुत्री राज्याच्या सिंहासनावर अग्निपण नखाचा राजा राज्य करीत असता सर्वत्र सुखसुखी वाढत होती. अजिना नेहमी भरमेला असे परंतु अजिनादारावर हजेर होण्याची नजर असे त्याची द्रोह केलेला आढळला पण त्याचा विषय करून नवीन अजिनादार नेमत असे

मलिकार्जुन एक नवा अजिनादार नुकताच नेमला होता. राजा त्याच्या कारकिर्दीत अजिनादार पदत्यावर मलिकार्जुनाकडे गेला म्हणाला-"आपल्याला येतायला आलो आहे."

एक दिवा लावून हिमोव करीत अजिनादार म्हणाला-"क्षणभर माझ हातातलं काम पु. करत आहे. मग पाहून त्याने हिमोव पुरा केला व दिवा लावून दुसरा दिवा लावून विचारले-"दोस्त, माझ्याशी आपलं काय आहे?"

पणित विचारले-"तुम्ही तो दिवा माझ्या हातात को लावलात?"

"अजिनाद्याच्या अजिनाद्याची दिवा लावली. माझ्या कामासाठी त्याचा दिवा वापरा." मलिकार्जुन म्हणाला.

अजिनादार अजिनादार मिळाल्यावर फार खूष झाला.

चोराची हृदयपालट

महेंद्रपुरीचा राजा एक समर्थ शासक होता, परंतु त्याच्या राज्यात आक्रमकपणे चोरांचा मुळमुळाट वाढला. एकाही चोराचा पत्ता लागला. चोरांच्या राजप्याची शाखा कोठे तरी जंगलात असावी असे माथ बाटत होते. कारण जंगलातून येणाऱ्या लोकांनाच ते छुटीत.

राजाने आपल्या रक्षा नियडक सैनिकांना जंगलात कोठे चोर दिसतात का पाहून पायला पाठविले. तिसऱ्या दिवशी ते सूर्य परत आले तेव्हा सर्वांचे भडन झाले होते. परंतु एका गोष्टीची माहिती काढून आले. त्यांना चोरांच्या नायकाचे नाव कळले.

त्यानंतर चोरांना धरून आणायची प्रतिज्ञा करून प्रधानाचा मुलगा गेला. तिसऱ्या दिवशी तो परत आला तेव्हा त्याच्या हातात बांधडा होत्या व चोळी

गोळफे व कपडे नेसून आला होता. परंतु त्याला कळले की चोरांचा कांठाच्या बाजूला राहतो.

त्यानंतर राजाने चोरांना धरून आपल्या सेनापतीला पाठविले. तो परत आला तो एका गाढवावर. त्याला कोणीतरी गाढवाच्या पाठीवर बसवून बांधून ठवले होते. अंगावर होळीत रंग उडविलात तसा रंग उडविलेला होता. परंतु तो चोराच्या घराचा टिडी दरवाजा प्रत्यक्ष पाहून आला होता.

या संपेस राजाने स्वतःच चोरांना धरून आणण्यासाठी कंवर बांधली व जंगलात गेला. तो नाकूडतोड्याचा वेष करून गेला. आतांपर्यंत चोरांना धरून आणण्यासाठी गेलेल्यांनी जो माहिती आणली होती त्याचा पूर्ण उपयोग करून तो सरळ चोरांच्या नायकाच्या घरात शिरला.

चोरांच्या नायकाचे मंदिर चोरी करायला बाहेर गेलेला होता. त्याचा कान्हा मुलगा झोपलेला होता. राजाने घरात शिरून महेंद्राच्या बायकोला कसलतरी ओपघ हुंगवून वेशुद्ध आणि तिच्या मुलाला उचलून घेऊन राजवाड्यात आला.

चोरांच्या नायकाने मुलाचा खूप शोध काढला व तो राजवाड्यात आहे हे म्हातान्या संन्याशाचे तोंड करून राजाच्या घरासाठी आला.

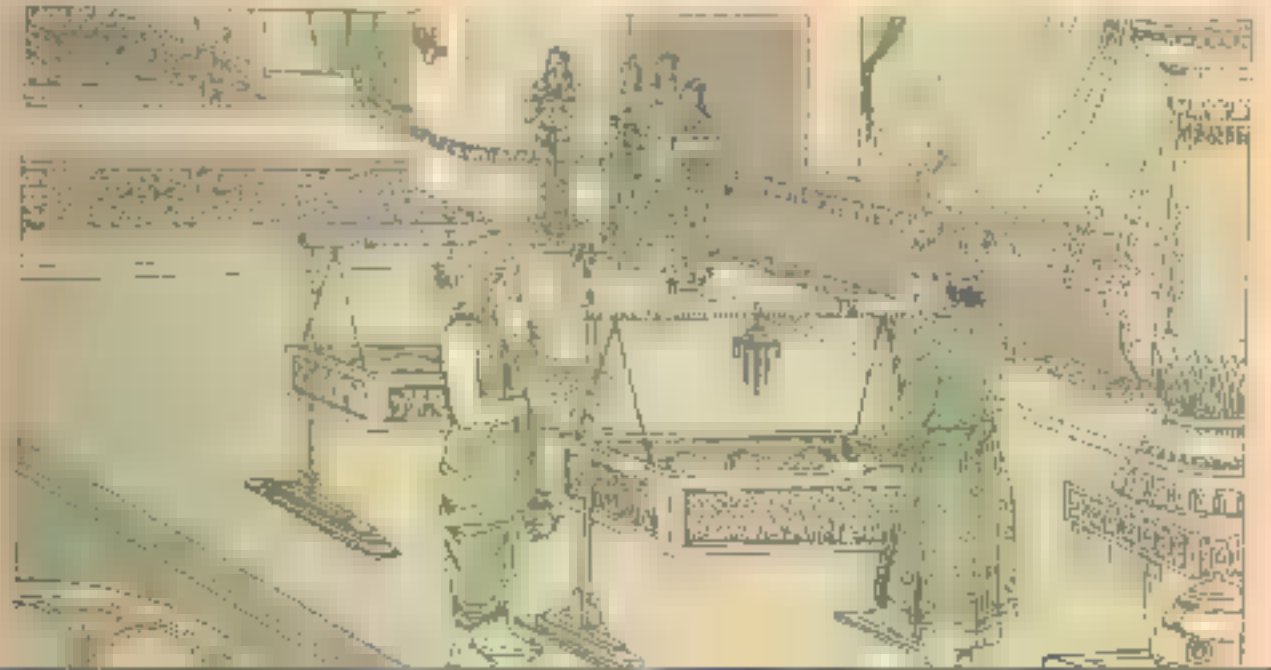
राजाने संन्याशाचे प्रेमादरपूर्वक स्वागत केले, परंतु तो नाहीतरी काळजीत पडल्यासारखा दिसत होता. संन्याशाने, राजाला त्याला काही काळवी करण्यासारखे झाले

आहे, विचारले. राजा संन्याशाला आत घेऊन गेला आणि त्याला दोन निरनिराळ्या पाळण्यात ओपलेल्या दोघां मुलांना दाखविले. दोघे वेष्टुदाचस्थेत पडून होते.

त्या दोघां मुलांपैकी एक त्याचा मुलगा आहे, हे चोराने ओळखले.

“ही दोन मुले जुळी, म्हणजे एकाच आईची मुले दिसत नाहीत? काय झाले आहे त्यांना?” चोराने राजाला विचारले.

राजा महेंद्र चोराच्या मुलाला उचलून घेऊन आल्याचे सांगून म्हणाला—“मी या मुलाला उचलून घेऊन चोराच्या घरात धरून चोर मुलाच्या शोधास या बाजूला आलेला दिसला नाही. नंतर मरक्या मुलाला चोराच्या मुलाला

दोघांना कसला तरी भयंकर ताप आला आहे. बंद या आकाराच्या निवारणाचे कसलीही मुळी जंगलात गेले आहेत."

इतक्यात एक बंद एक ओपघी मुळी धेऊन घाईघाईने म्हणाला— "महाराज, मुळी मिळाली, परंतु थोडीच आहे, एका टोण्यापुरती एका मुळापुरेचे ओपघ तयार केले आहे. ते सुवराजांना देतो."

राजा लगेच म्हणाला—"तको, नको! पहिल्याने दुसऱ्या मुळाचा घा. नंतर आणखी ओपघ मिळाल्यावर सुवराजांना घा."

बैद्याने शक्ति होऊन राजाने सांगितले तसे केले.

घोरांना नामक महेंद्र सन्यासी बैयात सर्व पहात एकत्र होता. त्याने महाराजांना विचारले—"हे काय, महाराज? आपल्या मुलापेक्षा चोराचा घोर पोटा का? समाजकटकाच्या मुलाचा बांधविणे जास्त महत्वाचे भाई का?"

"हे मूळ समाजकटक नाही, निष्पाप आहे. मी चोरासारखा त्या मुलाला उचलून घेऊन आलो चोर मिळाल्यावर मी या मुलाच्या आईच्या हातात याला सुविस्तीत पोचते तरच चोराचा अपराधी ठरवून शिक्षा अधिकार आहे. माझ्या भाग्याने माझा मुलगा यथावेळी बरा होईलच." म्हणाला.

"मोच तो अद्भुत चोर महेंद्र, महा पापी, मो अपराधी आहे!" म्हणत चोराने महाराजांचे घरले

मध्यंतरी आणखी एका जंगलात हवी असलेली मुळी मिळाली. तिचे ओपघ देऊन सुवराजाची तय्येत सुढा सुधारली. दोघे मुलगे आजारातून जांगले बरे झाले.

महेंद्रने सर्व अनुयायांसह त्याने लुटलेल्या सर्व दौलतीसह महाराजांच्या मागितले राजाने त्या सर्वांना कसून त्यांच्या उदरनिर्वाहासाठी त्यांना धंदा लावून दिला.

चढाओढाचा दुष्परिणाम

एका गावात सोमू आणि श्यामू नावाचे दोघे शेतकरी परित्यक्तीप्रमाणे मित्रा-छात्रांचे परस्पराली बोलत व काम करीत. त्यांची घरे व शेते शेजारी शेजारीच होती. दोघे मिळून शेतावर जात व मिळूनच संध्याकाळी घरी परत येत. तऱ्हेने जोडोने करीत बसल्यामुळे दोघे अनिष्ट मित्रासारखेच वाटत. परंतु त्यांच्या मात्र तो मैत्रीभाव नव्हता. प्रत्येक नवत्यावर दहत्या टाकण्याच्याच प्रयत्नात असे. प्रत्येक जण स्वार्थबुद्धीने परस्परांचा फसवाफसवीध करी. दोघे एकाच तऱ्हेचे पीक काढीत. एकाहून दुसरा जास्त घांगले पीक काढण्यासाठी चढाओढ करी.

सोमूच्या शेताहून श्यामूचे शेत पोडे खालच्या बाजूला होते. म्हणून सोमूने शेताला लावलेले पाणी श्यामूच्या शेताला

सुढा सहजी मिळत असे. मुख्य करून पाणी कमी होऊ लागले. सोमू आपल्या शेतातले पाणी श्यामूच्या शेतात सोडीत. दोघे कधी कधी परस्परांच्या कामा-बद्दल दोषही दाखवीत परंतु सोमूला काही करता येत नसे. दोघांच्या शेतांमध्ये जो बांध होता तो सोमू पुष्कळ काळजीपूर्वक पाही. तरी कधी कधी उंदीर भोके पाडीत. श्यामूच्या शेतात नेमके पाणी जाई. पाणी कमी बसूनही सोमूला त्यामुळे नाश-आघाते तसेच नांगराचे लागे. ते पाहून श्यामू त्याला ऐकू जाईल. मोठ्याने चिडविण्यासाठी हसे.

हळू दोघांचे परस्पराली बोलणे झाले.

एकदा दोघांनी आपापल्या शेतात मका लावला. पीक हाताला येण्याची वेळ आली तेव्हा दोघांनी आपापल्या शेतात माचे

बांधले व पाहूरा देऊ लागले घंटीचे दिवस होते आणि एके दिवशी थंडी पडली होती. स्वतःच्या पिकाबरोबर आपल्या पिकाबरोही श्यामूने पाहूरा असे सोमूला वाटले. म्हणून त्याने गवताचे एक वाहुले केले व आपला अंगरखा घालून धोतर नेसवले. माच्यावर उभे ठेवले. नंतर स्वतः कांबळे अंगावर घेऊन घरी झोपला.

दररोज तो तसेच वाहुले माच्यावर उभे करून ठेवून पहाटे येऊन ते उतरवून ठेवू लागला. ते वाहुले आहे हे न कळल्यामुळे श्यामूच दोन्ही शेतांची राखण

काही दिवस लोटल्यावर श्यामूची बायको म्हणाली—“सोमू रात्रभर घरी छान झोपतो तुम्हांला त्याने राखण करायला ठेवले आहे वाटते?”

श्यामूला बायको म्हणाली ते खरे वाटले नाही “दोघांचे भाडण लावतेस होय? रोज भकळी दोघे मेटतो रात्र भर परस्परांना पाहतो आणि राखण करतो. म्हणून तर मी घरी झोपायला येत नाही.” श्यामू बायकोला म्हणाला.

तरी श्यामूच्या मनात एक विचार आला. सोमू रात्रभर उभा राहून राखण करतो आहेच. दिल्या शिवाय घरी जाऊन झोपायला काय हरकत आहे?

असा विचार करून श्यामू माभराच्या पावलांनी मांच्यावरून उतरला व एके दिवशी रात्री घरी आला. तेव्हा त्याला सोमूच्या घरातून हसण्याचा पुखी आवाज ऐकू आला.

“तो सोमूचाच आवाज! तो दररोज रात्री घरीच तर असतो, म्हणून मी सांगितले तर तुम्हांला ते खरे वाटले नाही. आता तरी कळलं का?” श्यामूची बायको म्हणाली.

“तुजं तोंड! अग मी स्वतःच्या डोळ्यांनी माच्यावर सोमूला उभा पाहिला”

जोळावूनच आणतो आणि ही शंका मिटवितो.” असे म्हणत श्यामू शेतावर धावत गेला. आणि हाक मारू लागला—“अरे सोमू! जरा आपल्या घरी पहा तर तिकडे काय भानगड आहे ती?”

माच्यावरून गवताचे वाहुल हललमुद्धा नाही. श्यामूने माच्यावर वकून वाहुले पाहिल्यावर मनात म्हणू लागला—आपल्याला या दुष्टाने जस फसविलं का इतके दिवस? माझ्याकडून स्वतःचे काम काढून घेत राहिला! बायकोने सांगितलं, पण आपल्याला ते खर वाटलं नाही. आता एकच उपाय आहे. इतके दिवस सोमूने केलेलं आपण त्या पूर्वीपामूनच करीत आली आहो, याची बत्तावणी केली पाहिजे.”

श्यामूने मुद्धा गवताचे एक वाहुले करून त्याला आपले कपडे घालून ते मांच्यावर उभे करून ठेवले आणि घरी जाऊन झोपला तो मुद्धा सोमूसारखा उजाडण्याच्या आत शेतावर जाऊन वाहुले उतरवून ठेवू लागला.

पोक कापायला आल तोणयंत दोन्ही शेतांची राखण गवताची वाहुली करीत राहिली. एके दिवशी मध्यरात्रीच्या सुमारास चोर शेतात शिरले. माच्यावरची वाहुली पाहून व राखणवार आहेत असे वाटून ते जरा आपले झाले की लगेच शेत कापून नेता येईल या विचाराने शेतातच घडून बसून राहिले. कोंबडा अरवण्याची वेळ झाली तेव्हा सोमू व

श्यामू आले व माच्यावर बघून त्यांनी बाहुली काढली व त्यांच्या जागेवर स्वतः उभे राहिले. चोरांनी ते सर्व पाहिले.

वस्तुस्थितीची चोरांना चांगली कल्पना आली, म्हणून दुसऱ्यादिवशी रात्री चोरांनी येऊन निश्चितपणे सर्व कपडे कापून घेतली आणि पसार झाले. ज्ञाते वेळी श्यामूच्या माच्यावरून बाहुले काढून सोमूच्या माच्यावरच्या बाहुल्यासमोर ते उभे करून ठेवले. तंतर, दोघांच्या तोंडात एकेक गाडी मुळगायून ठेवली व निघून गेले.

श्रीश्यामू नेहाने श्यामू शेतावर आला. येताच त्याला त्याचे बाहुले सोमूच्या उभे दिसले आणि दोन्ही बाहुली धिडी पीत गप्पा मारीत उभी असल्यासारखी दिसली. तो घाबरून घरी पळत गेला. त्याला वाटेत सोमू भेटला. त्याने विचारले- 'काय झालं रे श्यामू? चोर शिरले का?'

श्यामूने स्वतः केलेली जगाडी सांगून दाखली. म्हणाला- "दोन्ही बाहुली तुझ्या माच्यावर गप्पा मारताहेत." दोघे आश्चर्य

चकित झाले. जगाडी गेली व त्या प्रत्यक्ष पाहून म्हणू लागले- "ही भनाडी किती आहे!" पाहता पाहता दोघे बाहुली एकाएकी जळू लागली.

सोमू व श्यामू परस्परांकडे पाहून 'बापरे!' म्हणाले. त्यांच्या तोंडावाटे उमटले. आपली नाईबेळाने छान जगाड्यावर चोरांनी सर्व कपडे कापून नेल्याचे कळले.

"आपल्या दोघांच्या जकलांच्या जगाड्यांचा हा परिणाम झाला तर!" सोमू म्हणाला.

"आतां यापुढे आपण दोघांनी दुसऱ्याहून आपण जास्त गाहणे आहो, हे यातमायचे नाही" श्यामू म्हणाला.

दोघांमध्ये परस्पर प्रेम व विश्वास अलंकार. तर दोघे पाळीपाळीने दोघांच्या शेताची राखण करू शकले असते आणि दोघे घरी आऊन स्वस्थपणे ओपू ही शकले असते. मेहनतीचे त्यांना उपभोगताे बाले असते.

महावली हनुमान

रामराज्यात न्याय मिळविण्यासाठी कमी जास्त काही करण्याची गरजच नसे. राजदरबारी आपले गान्हुणे निवेदन करता येत होते. न्याय मिळविणे शक्य होते. एके रात्री एक कुत्रा रक्तबदाळ स्थितीत प्राण कंठाशी आले असता रामाच्या राजवाड्यासमोर उभा राहून मूकू लागला.

राम उठून बाहेर आला आणि कुत्र्याला कुरवाळून त्याने उगा केले. वेदना कमी व तो म्हणाला- "रामा! एका तरुण माणसाने मला इतकं मारलं आहे की मी थोड्याच वेळाने मरणार आहे. काही काम-घंदा नसल्यामुळे तो गावात भटकतो आहे.

त्याला एखाद्या मोठ्या देवळाचा व्यवस्थापक कर, असे निवेदन करायला मी आलो आहे."

रामाने चकित होऊन विचारले- "त्याला मृत्युदंडाची कठोर शिक्षा द्यायला सांगायचे मोडून त्या अपकाऱ्यावर उपाकार करायला सांगतो आहेस का?"

"त्यात विशेष गस काही नाही. मी मागच्या जन्मी एका मोठ्या देवळाचा प्रमुख अधिकारी व मुख्य पुजारी होतो. धर्माचे आलेलं सर्व करून वाटेल कुकर्म केली. त्यामुळे कुत्रा होऊन जन्मलो. त्या भुलाला कुत्रा होऊन माझ्या-सारखेच कष्ट सहन करावे लागवेत असे मला वाटले होते. परंतु तुझ्या पतितपावन स्पर्शाने माझ्या मनातली सूडबुडी

वर्मा म्हणाला- "रामा, तू महाविष्णू आहेस. तू कायसाठी अवतार घेतलास ? पूर्ण झाले आहे. सीता लक्ष्मी होऊन माहेरी क्षीरसागरात तुझी वाढ पहात आहे. शोषनाग हे तुझी भावंडे होऊन जन्मले त्याच्यासह तू क्षीरसागरात परतले पाहिजेस."

दुर्वास ऋषी घाईघाईने बोलून लक्ष्मणाला म्हणाले- "मन आताच्या आता मेटायचे आहे! नाही तर रघुवंशाच्या होईल, भसा शाप देईन!"

होण्यापेक्षा वापला शिरच्छेद झालेला परकरला असा विचार करून लक्ष्मण दुर्वास ऋषी भेटायला आले असल्याची बातमी घापला बात गेला.

अतर्थात पावला.

रामाने वचन दिल्याप्रमाणे लक्ष्मणाला शिरच्छेदाची शिक्षा करण्याचे ठरविले. वडीलघाण्यांनी सल्ला दिला की हृदयाची शिक्षा शिरच्छेदा इतकीच कठोर शिक्षा आहे. म्हणून लक्ष्मणाला ती शिक्षा करावी. ते सर्व ऐकून लक्ष्मणाने स्वतःच राजधानी-बाहेर सरयू नदीत प्रवेश करून अवतार समाप्ती नेली.

लक्ष्मणाने सरयू नदीत प्रवेश केल्यावर रामाने भरत व शत्रुघ्नाला बोलावून सर्व सांगितले व लवकुशाच्या राज्याभिषेकाची सर्व तयारी करायला सांगितली अयोध्या नगरी तोरण व पताका बाधून सजविण्यात आली घरोघरी रंगमो वस्त्र, दागदागिने आणि हळदीकुंकू पाठविण्यात आले.

रामाने लवकुशांचा राज्याभिषेक करून हनुमंताला बोलाविले. म्हणाला- "हनुमंता! मी दीर्घकाल आणि विद्यांती घ्यावी, म्हणतो. मी जसणे काय की नसलो काय लवकुशावर ठेव त्यांना कोणतीही भासू याची काळजी घे. राज्याच्या रक्षणाचा सर्व भार तुझ्यावर टाकोत आहे. तू दोघांचा पालक आहेस, चुका करतील त्या सुधारण्याची जबाबदारी तुझी."

रामाने सरयू नदीवर बाण्यासाठी एका मोठ्या मिरवणुकीची तयारी केली. त्या दिवशी महोदय पर्वदिन होता मंगलवाद्य वाजू लागली. चमत्कार वेदपाठ करू लागले. शिंन फुंकले गेले आणि राम सरयू तीरी प्रस्थान करण्यासाठी निघाला. भरताने श्वेत रामाच्या टोक्यावर धरले आणि शत्रुघ्नाने चवरी धरली. हुतां वाड्यातून सोनाम्यवती स्त्रिया पुष्पवृष्टी करीत होत्या. देहभाव विसरून रामाच्या बाबी-

मागून मंदगतीने एकेक पाऊल टाकोत चालत होता. राम सरयू नदीवर कणासाठी आहे हे न फळल्यामुळे परस्पर निरनिराळे पारीत पारीत होते. मिरवणूक सरयूनदीतीरी पोचली.

राम सरयू नदीत उतरला. भरताने वाजविला. शत्रुघ्नाने कापूर लावून रामाला ओवाळले. चमत्कार सामयेदावा पाठ उच्च स्वराने लागले. मंगल वस्त्रांच्या नादाने सर्व दिशा दुमदुमून गेल्या. व शत्रुघ्नसुद्धा नदीत रामाच्या दोन्ही बाजूला उभे राहिले.

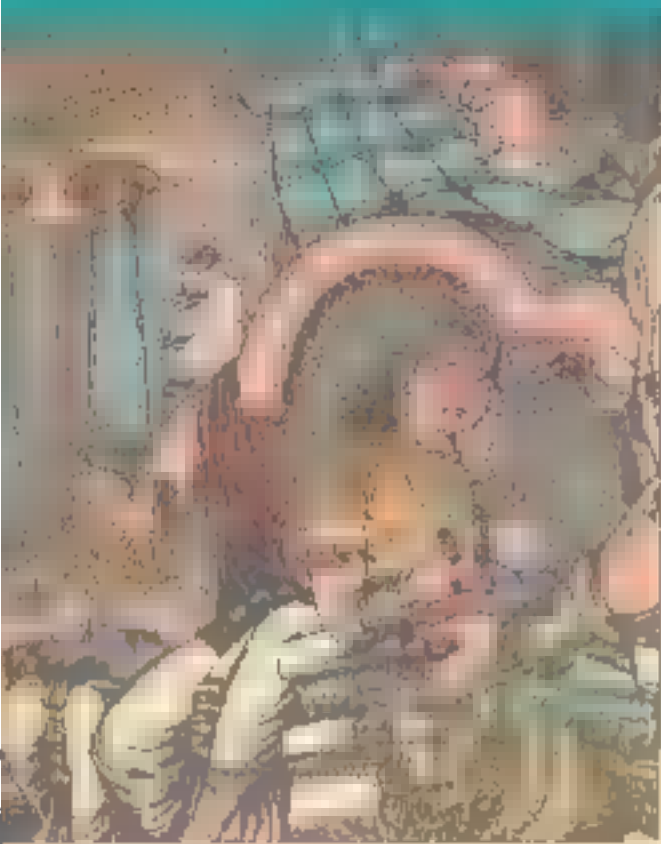
राम हळूहळू नदीत पुढे झोल गेल्यावर अजेला आशीर्वाद देण्या-

नवट शाली. मला गती प्राप्त होणार आहे." असे म्हणत त्या कुव्पन्न प्राण सोडला. त्यानंतर त्या तरुण मुलाला ते सर्व कळले व त्याला पश्चात्ताप झाला.

अध्वमेध यज्ञ संपल्यावर रामाने काही दिवसांनी कैल्यानंतर एके दिवशी यम ब्राह्मण' रूप घेऊन म्हणाला- "रामा! तुझ्याशी मला एकांतात बोलावयाचे आहे. आपण दोघे बोलत असतां मध्येच कोणी आला तर त्याचा शिरच्छेद पाहिजे!"

रामाने ते मान्य करून ते सांगितले व रामाने दारवाज्याने प्रवेश करून

विद्यारूपाय का? लवकुशाना घेऊन लीकर परत फिर!"

हनुमान लवकुशाना घेऊन राजवाड्यात परतला.

राम सरयू नदीत आणखी खोल पाण्यात गला. अदृश्य झाला. रामाच्या पाठोपाठ भरत व शत्रुघ्न नदीत अदृश्य झाले. रामाबरोबर लक्ष्मी आणि विष्णुरूप घेऊन.

क्षीरसागरात त्यापूर्वीच पोचून आदित्य मिथर माझा होता पुरवो- पाटातून गीता लक्ष्मी रूपे शयनामाच्या पाठीवर होती व विष्णुरूप घेऊन रामाची पहात होती. राम विद्यारूप करून पाठीवर बसला. शत्रुघ्न शस्त्र- वक्र होऊन त्याच्या हातात घेऊन बसले लक्ष्मी विष्णूने नेपू लागली.

एके दिवशी लवकुश निहासनावर बसले अमला माना पित्याची आठवण झाल्यामुळे त्याच्या डोक्यातून अश्रुधारा वहात होत्या. ते पाहून हनुमान त्यांचे सात्वत करीत म्हणाला-"तुम्ही रघुवंशाचे दीपक आहांत. तुम्ही स्वतःला सावरून राज्याचे पालन केले पाहिजे, असे दुःख करीत बसणं जोभते का? तुम्हांला कधी सीतारामांना भेटावेसे वाटेल, तेव्हा मला मागा मी

पाने शांत प्रविनी अने म्हणत हनुमानाने आपली छाती काढून दाखविली त्यात स्थित बघतात व वास्तव्यात पहात आर्शावाद देत असलेल्या माता-पित्यांना पाहून लवकुशाना फार आनंद झाला.

कुशलत्व नव्या आले व सर्व राज्यव्यवस्था तत्तल त्यामळे पूर्वेला मणिपूर पेथे कुश आणि पश्चिमेला मयूरा पेथे शांभासह राहून दोन्ही दिशांना मणसगाधानात रुकले.

त्या नुमारास एकाएकी एक मोठे सकट यजत राक्षसा- हून होऊन वरून वर- रूप राक्षस शक कुमाण पाप्मान बगैरे डोंगरी जातींच्या टोळ्या घेऊन स्वारी करीत वायव्य दिशेकडून टोळ्याडी सारखा देवावर चालून एकाएकी मालेल्या हल्ल्यामुळे पश्चिमोत्तर प्रदेशात पांघळ उडून गेला.

घोरकलौच्या बरोबरच पश्चिमेकडून कालकली भावाचा नररूप पाठे शोरले आरमार घेऊन कालकेय समुद्री राक्षसांच्या सैन्यानिशी समुद्रमार्गे चालून कालकलीच्या आज्ञेप्रमाणे कालकेय सैन्य खज्यामागून राज्यात घुमा- कूळ घालीत जाळपोळ करीत आणि अलोट

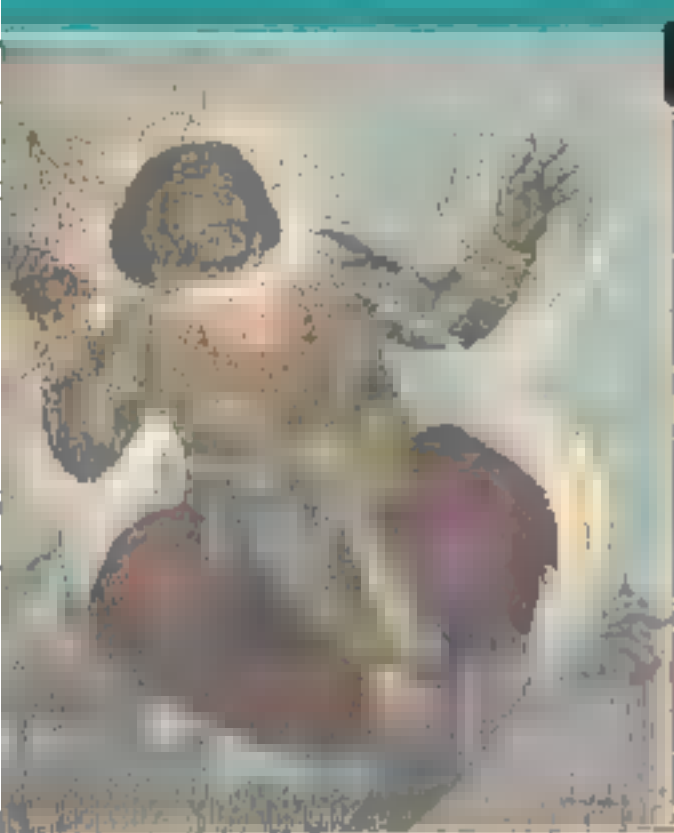
घनघान्य लुटून आपल्या बेटावर जाऊ लागले.

प्रजा गेली. प्रत्येक जण आप- आपले घरदार व मनघान्याचे रक्षण करण्या- साठी खटपट करू लागला. तेव्हा हनुमान तेथे त्याने प्रजेला समजावून सांगितले की प्रत्येकाने स्वतःच्या पुरती रक्षणाची तयारी करणे बरोबर नाही, सर्वांनी एक- जुटीने देशाचे रक्षण केले पाहिजे. रामसेना नामे त्याने सैन्य उभे केले व सर्व प्रजेला त्या सैन्यात भरती केले.

रामाने ज्या रामराज्याची स्थापना करून ते वाढविले राज्यात सर्वत्र रामसेना उभी केली तर कोणतीही भीती प्रजेला

साठी उजव्या हाताचा उभा म्हणाला-"आनंदाने सर्व धरी सुखासमाधानाने रहा!"

सरयू नदीच्या काठावर मूर्तिवत उभी राहून मौनपणे ते वृक्ष पहात होती. लवकुशांच्या शेजारी उभा राहून हनुमान स्वतःला आचरू न शकल्यामुळे गदगद कंठाने म्हणाला-"रामा! शाब! तुझ्या आघी मी नदीला हा देह सोपवितो. तू नसशील तर मी कशाला जगायचं?" असे म्हणत छाती बडवीत त्याला नदीत उतरू लागलेला पाहून राम नाकावर बोट ठेवून त्याला म्हणाला-"हनुमता! अरे तू चिरंजीवी आहेस! मी तला सांगितले होते ते सर्व

अराण्याचे पारणा नाही व कोणतेही काम करणे प्रजेला अशक्य नाही. प्रजेला बोध करून हनुमानाने येणाऱ्या संकटाला तोंड देण्यास प्रजेत उत्साह निर्माण केला. तनूमंताच्या नेतृत्वाखाली सवे प्रजा धोरकली व कालकलीशी युद्ध करण्यास सिद्ध झाली. वेळी हनुमान दोन्ही रणागणावर सहस्ररूप धारण करून युद्ध करू लागला. जिकडे गहावे तिकडे हनुमानाचे दर्शन होई. म्हणून त्याला सहस्ररूप आजन्मय हे नाव प्राप्त झाले.

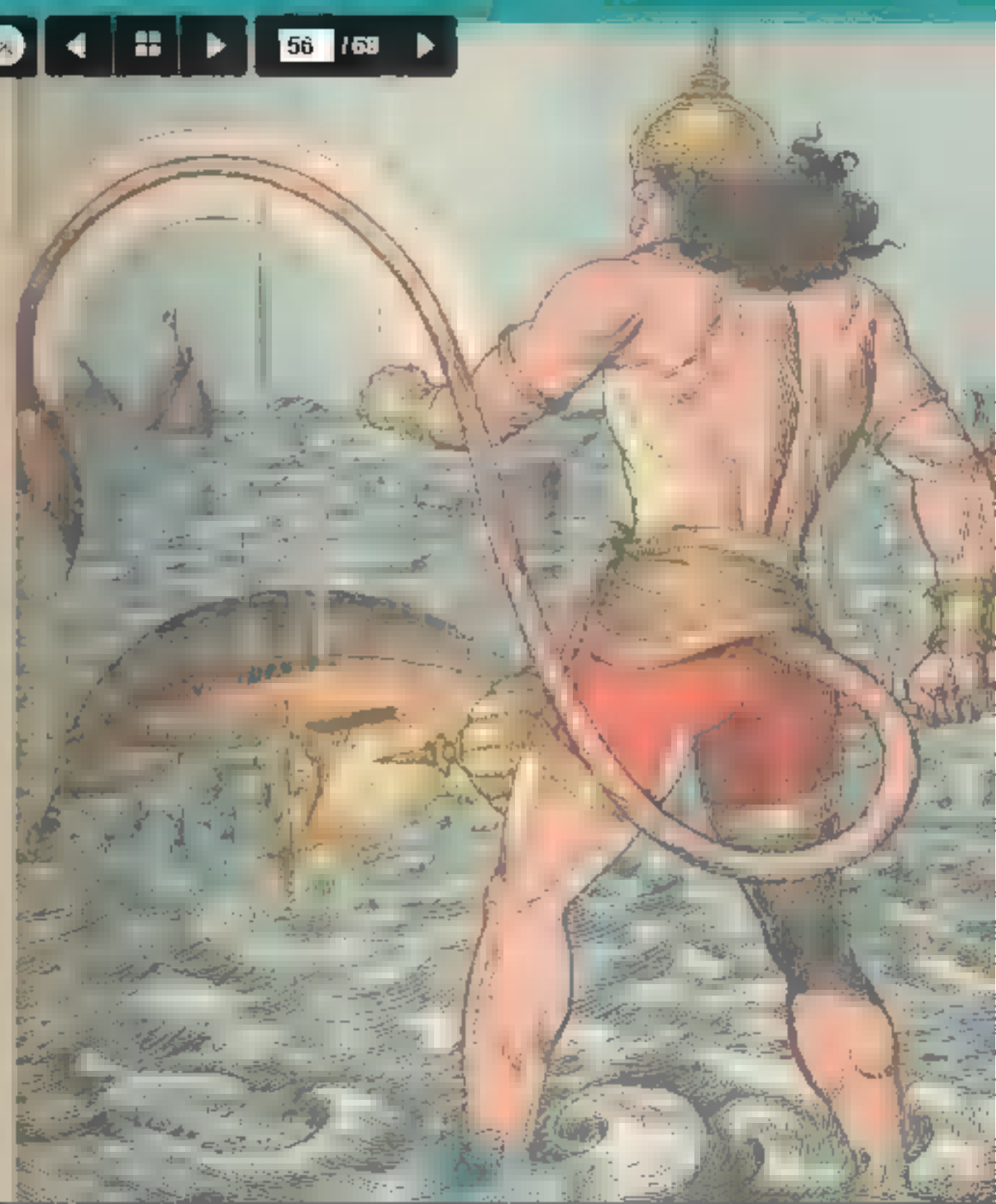
कुनने मोठा पराक्रम गाजविला. त्याने आग्नेयास्त्र सोडून धोरकलीचा वध केला. रामसेनेने त्याच्या सैन्याशी युद्ध करून त्या सैन्याचा पराभव केला.

कुनने कालकलीशी युद्ध करून त्याला वारुणास्त्राचा प्रयोग करून ठार केले. रामसेनेने कालकलीच्या कालकेय सैन्याचा संहार केला. हनुमंताने उपटोने टाकून सर्व आरमार जमिनीत बुडवून टाकले. आरमाराबरोबर कालकेय सैन्यातले उरलेले राक्षस बुडून मेल.

दोन मोठ्या युद्धात विजय मिळाल्यावर हनुमान प्रजेला म्हणाला - 'रामाने राज्य केले. जल भूमीवर राहणारी प्रत्येक प्रजा लवकुशाना भावासारखी आहे. रामसेना म्हणून परस्पराना मदत करणे फलंदाजी करणे आहे. कोणा एकावर आलं ते गवोवरचे संकट आहे, असेच प्रत्येकाने मानले पाहिजे व त्या संकटातून मार्ग काढला पाहिजे. हीच सारी देवाभवती होय.' अशा उपदेश करून हनुमानाने प्रजेच्या ममान आत्मविश्वास व परस्पर सहानुभूति उत्पन्न केली.

विजयचिन्ह म्हणून हनुमानाने दिलेल्या प्रोत्साहनाने कुनने कुशावती नावाची एक नगरी व अनेक लवंगिका नावाची नगरी स्थापन केली.

लवकुश उत्तम तऱ्हेने राज्य करू लागले. त्याच्या शौर्यपराक्रमावर हनुमताचा विश्वास बसू लागला. ते 'रामराज्य' हे नाव चिरस्थायी करू लागलेले पाहून तो कुश-

लवणांना म्हणाला—“आतां मी गंधमादन पर्वतावर परत जातो.”

लवकुश मोठ्या उत्साहाने हनुमानाला गंधमादन पर्वतापर्यंत पांचवून आले.

हनुमानाने रामराज्य लवकुशांच्या देखरेखीखाली उत्तम तऱ्हेने चालेल ह त्याच्या राज्याची सदैव भरभराट ह राहिल असा आशीर्वाद दिला. “रामसेना नावे नवीन उभी झालेली मीना देशावर एकजूटीने राहून देशाचे रक्षण करील राहिल ह तिला अशक्य असे एकही राहणार नाही.” असे सांगून हनुमानाने निरोप देऊन अयोध्येला परत सांगितले.

प्रजेने हनुमंताला प्रणाम हात वर करून—“महाबली हनुमान जय” जयघोष केला. हनुमान पर्वतावर तपश्चर्या करण्यासाठी निघून गेले.

लवकुश व त्यांचे ‘रामराज्य’ हे नाव चिरस्थायी करून आणि रघुवंशाची

राहिले.

हनुमान गंधमादन पर्वतावर रामनामाचा करीत तपश्चर्या करू लागला

जसा तऱ्हेने गंधमादन पर्वतावर मग झालेल्या हनुमानाचे ध्यान एकाएकी नेम झाले व त्याने उघडले त्यावेळी त्याला मोठमोठे पर्वत लहान लहान टकड्यांसारखे, मोठमोठे वृक्ष लहान लहान रोपट्यांसारखे व हत्ती उदरासारखे भासले. सप्तर्षीमंडळ ध्रुव नक्षत्रापासून थोडे दूर सरकलेले होते; युग पाळटो असे हनुमानाला वाटले.

त्याच वेळी त्रिकालदर्शी नारदमुनी तेथे प्रगट होऊन म्हणाले—“हापर युगांचे मुरु झाले आहे हनुमंता! या युगाच्या चरणात तुला रामाचे दर्शन पडेल.” असे सांगून नारद मुनी निघून गेले.

हनुमान पुन्हा तपश्चर्येत ध्यानमग्न झाला.

किंच नाव मली मली हो आदिमर्त्याचा वरणाग बाहे रे वरणाग काढले नाही. ती नेहमी तपश्चर्यातच सीत असे.

कान पूर्वी प्रजापतींपैकी नावाच्या प्रजापतीने आदिशक्तीची आराधना करून तिला स्वार्थी मूलगी हौजव घेण्यास विनंती केली आदिशक्तीने ह मान्य केले ह त्याच्या पत्रास मुलींपैकी एक होऊन पोटी जन्मला

सग्याचे वस झाल्यावर तिने शिवाय इतर कोणाचा वरणार नाही सांगितले. ह्याने गोपटीस नकार दिला परंतु देवानी स्वतःवर जोडिम घेऊन शिवसत्तेचा विवाह संपन्न केला सनी शंकराबरोबर कैलास पर्वतावर निघून गेली.

त्यानंतर रडाने एक मोठा वृत्त
 आरम्भिला. त्याने भारल्या सर्व मजोरा
 व शेतकऱ्यां यत्नाने दान्यावरचे पाहिलेले
 शिबसतीला निमग्न पारविणे नाही

विद्या पतीला उद्देकून ते काही बोलला
 ते म्हणून मला-आमचे सर्वेसम आणखी
 रडणे सलोबरोबर आलेल्या शेतकऱ्यां
 दुःखाची ती कळी संवसारा उद्देकून
 काढिली. मकर म्हणून उभा राहिला
 व त्याने आरंभ करी म्हणून कोणते
 तो अधिपतीवर साठवला

तेव्हाच पतीला- म्हणून आता मजोरा
 शिबसने आरम्भिलेला यत्नाने मोठ
 कळली. ती यत्नाने निघाली तेव्हा
 पतीला- विद्या-विद्या- "तुला काही
 बोलविणे आहे." ती म्हणाली-
 "माझ्यासाठी पती यत्नाने आता
 याची मदत घ्यावे का?"

मकराचे वरुण्य पती व पती उपजली.
 त्यांनी दान्याच्या मकरादीपयंत जाऊन
 त्यांना पती पतीला दान्या दान्या
 दान्याने भूमीला-आता दान्या

मकराचे माझ्याजाने श्रुताने विद्यादे
 ततो दान्याची करो जाली. विद्या-
 शारमाचा वेध पाहून एक मकराचा
 व मकराचा उद्देकून वाटेक ते बोलता
 सती विद्याचे तोंड बंद करू शकली
 नाही.

माझ्या वेळाने तेथे मकर जाला
 त्याने मजोरी एक दान्याचे व मकर
 माझ्या मकर मकर मकर मकर मकर
 मकर मकर

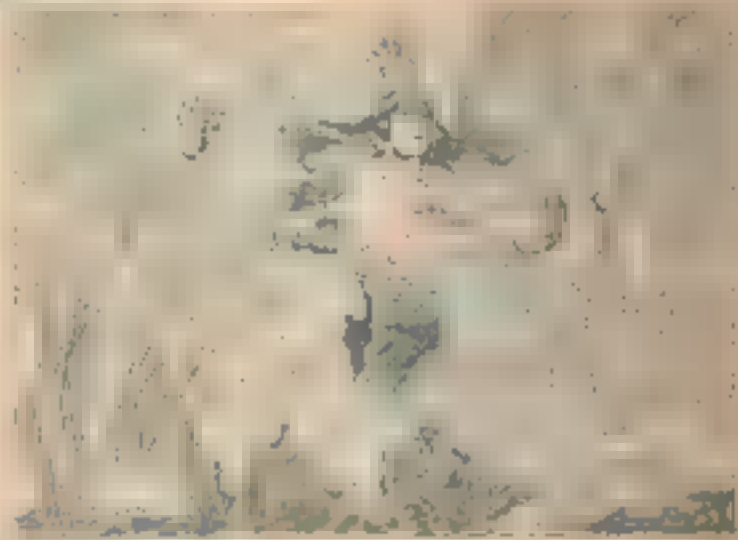

जे पाहून सर्व देव भयभीत झाले आणि विष्णूकडे जाऊन त्यांनी अंग राखे. ते एकत्र राहून त्यांच्या आवाजावर विनविले. विष्णूने सुदृढतेने बोलला.

सुप्रसन्न राजाने सरोवराकडे येताच घोंघोळी ऐली. ती भारतात ५९ स्थानी आढळत आहेत. संस्कार यांचा भाषा.

मनीष्या देवाची आदळते त्या त्या न्याती पदार्थाची गुणधर्मांची जाणीव आदिभक्तीच्या देहाचा स्पर्श भावल्याने ती श्रद्धा शक्ति माना असे दाखविले त्या स्थानाचे पुढील करतात.

गोष्ट मथळा चढाओढ

गोष्टीला सुंदर सुचवून रु. २५ मिळवा!

?

एक वैष्णव आचार्य काळीस पट्टा लावला त्या वेळी एका गावी पोचले. कोणी सांगितले की 'वैष्णव' वैष्णवच. वैष्णवाचार्य एका घरासमोर उभे राहून म्हणाले- 'सज्जमान! वैष्णव आहे, आपणाही वैष्णव मना आपल्या घरी आशय पावा!'

जे पाहून त्या घरचा म्हणाला- 'धमा करा, मी वैष्णव नाही, भाऊभावावरच्या सामान्य परी राहून जपमित्र होऊ नका.'

वैष्णव सरपासं एका मागून एक सर्वांच्या घरी सेच म्हणाला अ प्रत्येक घरेने मोक वैष्णव नसल्याचे त्याला कळले.

मेघटो वैष्णव आचार्याने काढेत एका माणसाला धाकडून विचारले- 'काय हो, या तसे वैष्णवच परंतु वैष्णव नसल्याचे हे पणें काय?'

'अहो! या सर्व लोक वैष्णवच आहेत परंतु विष्णुभक्तीला अहंकार समजा कराय नये. म्हणून आपण वैष्णव मागून विचारलेत तर कोणी आपल्याला भाऊय देणार नाही. दुसऱ्या वट्टेने विचारून पाहा, कदाचित भागेल!'

त्यानंतर वैष्णव आचार्य परी आऊन म्हणाले- 'अहो! मी एक धुव भीज आहे, आरत्या घरी जाय निलेत का?' 'जात पावे!' त्या घरचा मातक म्हणाला.

★

★

★

नवीन गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मथळा विकार करून एका काहीविद स्वतःच्या पत्त्यावरून तितून 'गोष्ट मथळा चढाओढ', 'चावोवा', चवामापा प्रकाशन, २ ३ ३ बर्कट रोड, वडपळणी, ६०००२६ या पत्त्यावर पाठवा.

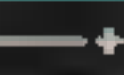
५० अक्षर ५९७८ मात पोस्टकार्ड पोचले परीहजे. कसबाविर 'फोटो चढाओढ परिवर्ण' रत्ना स्वका मात.

चढाओढीचा १९७८ सालीचा जाहीर करणारा नवरा

१९७८ साली चढाओढीचा विकार (मथळा) 'मी वसे स्वामी विरी'

आमारव्याणी

यो हि दत्त्वा द्विपश्रेष्ठं
कक्ष्यायां फुल्लते मनः
रज्जु स्नेहेन च तस्य
त्यजतः कुञ्जरोत्तमम् ?

॥ १ ॥

[पश्चात्ताप जातोच्या हत्तीला केळी त्याला कोरीव मोह
ठेवण्यात आरंभ ?]

मुपात्र दानाच्च भवेद्धनादधो,
धनप्रभावेण करोति पुण्यम्,
पुण्यप्रभावा त्सुरलोकवासी,
पुनर्धनादधः पुनरेवमोगी,

॥ २ ॥

[माणूस मुपात्रदान केल्याने घनी होतो. धन हातून असल्यामुळे पुण्यकार्य करतो पुण्य करून त्याला स्वर्गप्राप्ती होते आणि घनी होऊन तो पुन्हा सुखोपभोग घेतो.]

कुपात्र दानाच्च भवेद्धिदो,
दारिद्र्यदोषेण करोति पापम्,
पापप्रभावा चरकं प्रयाति,
पुनर्हिदोः, पुनरेव पापी

॥ ३ ॥

[माणूस अपात्र करून दरिद्री होतो; दरिद्री की पाप करतो; पाप करून नरकात जातो; पुन्हा दरिद्री होतो व करतो.]

लब्ध प्रणाश

[६१]

विष्णुशर्मा म्हणाला—“दातात भासलेली
वस्तू कधीकधी मूर्खपणामुळे पाळवून
बसावी लागते नरभगरीला मिळाले
होते ॥ मूर्खपणामुळे नष्ट ॥

“आम्हांला ती गोष्ट सांगा ॥” राज-
कुमार म्हणाले ॥ विष्णुशर्माले
गोष्ट सांगितली.

समुद्राच्या किनाऱ्यावर एका खोलगट
जागत ॥ वाळूत ॥ जांभळाचे
साड होते. त्या जांभळाचे अनेक
पड लागलेले होते. रक्तमूख नावाचे एक
माकड त्या साडावर रहात असे आणि
थोड ॥ करालमूख नावाची ॥
मगर रहात असे.

एके दिवशी ती नर मगर पाप्मनून
पोहोत बाहेर वाळूत आली आणि उन्हात
पडून राहिली. तू माना अतिथि पाहुणा

आहेस. म्हणून मी तुम्हा अगुतासारखी
गोडगोड ॥ खायला देतो, ती खा.
वैद्यदेव आत्मानंतर त्या सुमृतागिर
आलल्या अतिथीला जवायला पाडले, मग
तो मिथ असो धी शत्रू असो, पंडित असो
॥ मूर्ख असो त्यामुळे स्वर्गप्राप्ती होते.
वैद्यदेव आत्मानंतर पणान्या अतिथीचा,
“तुम्ही शास्त्रा कोणती, तू कोणत्या जातीचा,
तू काय शिकलास ?” इत्यादी प्रश्न
विचारल्याशिवाय सत्का ॥ करावा व त्याला
जवायला वाळून तुप्त करावे, असे मनूचे
सांगणे आहे. वैद्यदेव पूर्ण होत असता
दमून भागून आलेल्या अतिथीचा सत्कार
केला तर उत्तम लोकांची प्राप्ती होते.
अतिथीला परत पाठविले तर किंवा त्यांनी
निघून जावे यासारखे वागले तर देव व
पितर पाठ फिरविताना ॥ असे सांगून

माकडाने त्या नर मगरीला जंभळानी दिली

मगर जाभळे खाऊन माकडजवळ काही वेळ बोलत राहली & आपल्या निवासस्थानी निघून गेली. दिवसापासून मगर & माकड दररोज भेटून नीतिशास्त्रावर चर्चा करीत लागत.

एक दिवशी नरमगरीन पाटभर जाभळे खात्यावरही बरीच उरला तिने ती घरी नेली व आपल्या बायकाला सायला दिली बायकाने खात्यावर विचारले- "विलवरा! हा अमृतासारखी काय आहे? मिलाली?"

नर म्हणाला- "स्वस्तमुख माथाचा माकड मित्र आहे ती आहे

स्वप खायला देतो."

"असा अस्वस्तमुख बायले खाणाऱ्या माकडाने काळीज किती मोड वसेल काही? तुला माकडावर असेल तर तू त्या माकडाने काळीज घेऊन ये. मी ते खाऊन घेईन. मला तरा-मरणाची भीती तरणार नाही. नित्य योवन कामेन, तुझ्याचरावर राहून मुखोपभोगाचा शकून."

"प्रिय प्रस दाऊ नकोस ते माकड मला धाकट्या भावासारख आहे शिवाय त्याला ठार करणे मला देखील नाही म्हणून & & तू सोड, सतसगामळ प्राप्त झालेली मैत्री सर्वोत्तम

नंतर मान्य असतो दोघांच्या अंगात एकेन रक्त वहात असले तरी त्या भावांमधील मित्र मोठा अस पाळामोठ्याच सांगणे आहे. नर नगर म्हणाला-

"तू आजपर्यंत तरी दहक पुरी केली आहेस का? त्यावरून असा संताप पडू लागला आहे की तुला जाभळे देणारे माकड माझे असणे म्हणून तू तिच्याबरोबर 'श्वभभर राहलीस रात्री' नाहीस तुझे मन ह्या स्त्रीवर असल्याचे त्यावरून स्पष्ट दिसत आहे."

नर आपल्या बायकीचे पाय धरून तिच्या फर्मा प्रयत्न करू लागला. म्हणाला- "हे खंदरी! नंतरविष्यासाठी मला निवासासून तम तरणाचा नाश्यानिवाय तुझ्या काण आहे! मी तुला दाख आहे माकडाचा माकड, तुझे पाय पितंती आहे."

मगरीन बळधळा अश्रु डाळीत म्हणाली- "त्या वयनें तुझ मन चोरले आहे. तिच्या मंडीत असलेल्या तुझ्या मज स्थान काढ आहे? तुष्टा! तुझ हे पाय धरण्याचे नाटक पुरे कर की तुझी प्रियतमा नाही म्हणतास तर मी तिला ठार कर असे म्हटले असता काय घडेल? त्या माकडाबरोबर प्रेम आहे हे या वरून कळत नाही का? मला कशाळा? तिचे मला खायला आणून दिले नाहीस तर मी माया राहून देईन."

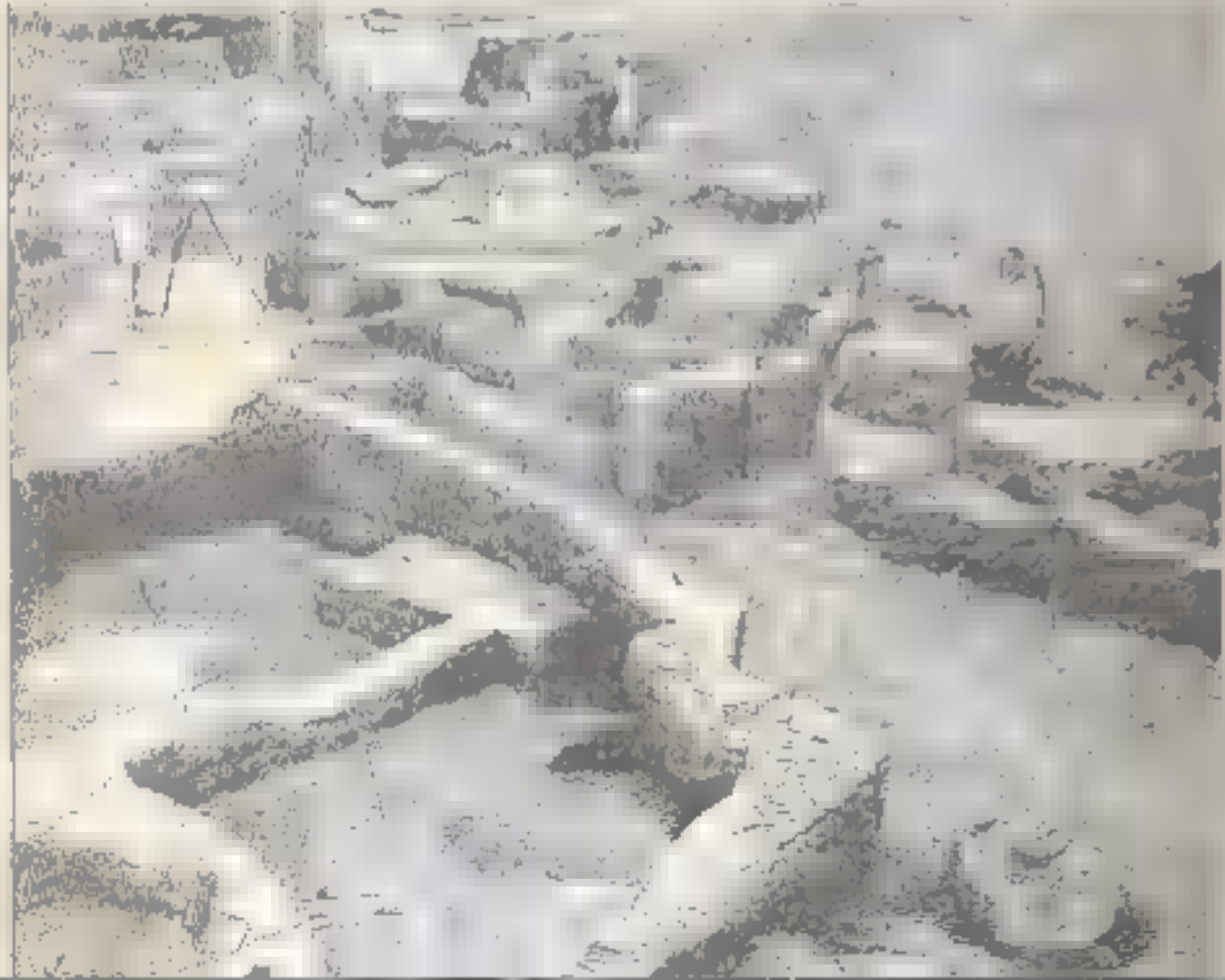
बायकाचे ते बोलणे ऐकून नर विचार करू लागला- "शिरस, माणूस स्त्री, लकडा, आणि ताना चिकटा! नर बाय बसल्या माकडाचा माकड, थारा मोठ्यानी माकडाने पाय आहे! तरस पा पांर, तिच्याने मी तू, करत आहे! माकडाका पाय काय करत आहे!"

१९९. सुरवातीचे शेतकरी

जगात सर्वात प्रथम मानव सभ्यता सुरू झाली ती दख्खिन म यूक्रेटिस नद्यांच्या खोऱ्यातल्या "मेसोपोटेमिया" मध्ये. त्यालाच सुमेरियन म्हणतात. ८-९ हजार वर्षांपूर्वी हल्लीच्या इराक देशात राहणाऱ्या रहिवाशांनी शेतीची कामे सुरू केली, शहरे आणि सुमेरियन सभ्यतेचा वाया धातला. निळात हस्तुनानगराचे जुने अवशेष आहेत. विमर्श म्यानी मेला त्यांना गृहनिर्माण व तत्संगंधे येत. गारगोटीच्या दाराचे कोयले व मुऱ्या मिळाल्या आहेत.

फार प्राचीन काळातली ही

ब्रह्मपुत्र नदी तीरावरच्या जंगलातील एका गावी कालीवर्मा नावाचा सत्रिय मुचक रहात असे. त्याला बाप एक शर मोट्टा होता आणि चंद्रशिला नगराच्या राजाच्या पदरी होता. एकदा पुढ करीत असता पराक्रमी वीरगती प्राप्त केली त्यावेळी कालीवर्मा वहा वर्षांचा एक मुलगा होता. त्याची आई पतीच्या निधनानंतर विरहाने आजारी पडून पावली परंतु बलभद्र नावाचा एक स्वामिभक्त नोकर होता. त्याने कालीवर्माला आईवापांची उणीव भासू दिली नाही. त्याला क्षम्योचित सर्व शास्त्र विद्या शिकवून लहानाचे मोठे केले.

कालीवर्माला पित्याचे सर्व लागले तेव्हा बलभद्र त्याला म्हणाला-"वाता तू ने लहानसे सोडून राजधानीच्या नगरीत जा आणि तेथे राजदरबारात चांगलीशी नोकरी मिळविण्यासाठी प्रयत्न कर."

कालीवर्माच्या मनांतही अशाच तऱ्हेचे विचार घेऊ लागले होते. तो राजाच्या पदरी नोकरी करावी नाही या विचारात पडला. कारण राजा प्रजेचे रक्षण करण्यात असमर्थ असल्याचे त्याने पाहिले होते. चोर आणि लुटेरे गावे लुटून नेत आणि गावकऱ्यांचे रक्षण करण्यासाठी राज्यातर्फे काहीच बंदोबस्त नव्हता. कर असून करण्यात मात्र राजाचे अधिकारी कसूर करीत नसत.

बडील शूर पराक्रमी होते. शूर राडा परलोकी गेल्यावर जितकेतूच गाडीका कारम होता एका वाटेने आहे की गवा स्वामी आणि होयना दरबारी मोकांच्या बोळक्यात आहे."

असेल कदाचित. परंतु असा राजाचा उद्धार मी करणार? त्यापेक्षा मी या गावान राहून बोल नांतरणे आत्म होईल असे वाटते. कालीवर्मा

परंतु ते शम तुझ्यासारख्या श्रमिय तरुणांना शोभणारे नाही. शिवाय तुझ्या बाबांनी मृत्युसन्नमी सांगितले होते, मी मुला माहोस आहे का? असे सांगून कालीवर्माला एका सोली-बोलावून घेऊन गेला तो सोली आजपर्यंत होती. उघडून बलभट कालीवर्माला आत बोलावून घेऊन गेला.

त्या सोलीत काळीवर्माचा बाप रावरी ती सर्व हत्यारे व आयुधे आणि कवच होते. त्यांशिवाय सोल्याचो मूठ असलेली एक तलवार होती. बलभटाने ती कालीवर्माच्या कंदरेला बांधली. त्याला कवच घालून म्हणाला—"पाहिलेस, ही सर्व आयुधे वणु-काही तुझ्यासाठीच तयार करून ठेवलेली आहेत! तुझ्या वडिलांनी नृ एक शूर सक्रिय म्हणून नादलोकि मिळवावा, अशी त्यांची

इच्छा. अजूनही तुला शोभायला येत नाहीत हेवे. पाह्यर सुद्धा आहे!"

चापाने मुळासाठी व तलवार वारण ठसाव वाढला. निरखून पाहून पाहिले. घार कधी आहे. निरखून पाहून पाहिले. तलवारीचे धाणी पाहून म्हणाला—"बल-भट! मी शक्य करण्याने ठरविले आहे, माझे भविष्य वनविणारा नांगराच फाळ गमून आहे."

हे ऐकून बलभटाला आश्चर्य. कालीवर्माच्या प्रवासाची सर्व तयारी करून कंदरेला तलवार बांधली बरोबर तलवारीला अंबर सुवर्णगुंडा घेऊन पोहोचला. वर वडला आणि बलभटाने दिशेने निघाला निघताना राजदरवाजात कामावर असल्यावर महा दहिच्याने घेऊन घेऊन दिले.

जंगलाच्या वाटेने हुपार होईपर्यंत कालीवर्माचा प्रवास निविघ्न पडला. उन्हाची वेळ होती म्हणून त्याने आक्रमे पिकल थोडी विद्यांतो ध्यायचे ठरविले. तो कोठे ओढा किंवा आहे का शोध काढीत निघाला. एका विचोळपा वाटेने त्याचा घोडा पुढे गेला तो खेडेच अंतर गेला असेल, त्याला आडावून सोपीतरी कव्हत असल्यासारखा भास आला.

कालीवर्मा शकित होऊन आताच्या पावाभाव का. लक्ष-पूर्वक पाहू लागला आणि आश्चर्य म्हणजे वेळी एक माणूस झाडावरून ओरडत आली पडला. कालीवर्मा घोवघावून उतरून त्या असहाय माणसाकडे धावला. तो एक म्हातारा माणूस होता. मुदवाने इतक्या उंचावरून पडला असूनही त्याला विशेष लागले नव्हते. म्हातारा माणूस कंवर वरून उठण्याचा प्रयत्न करीत होता. परंतु उठता न आल्याने पुन्हा खाली पडला.

त्याच वेळी कालीवर्मा त्याच्याजवळ म्हणाला—"आजोबा! तुम्हाला उठता सुद्धा येत नाही आणि झाडावर

त्या गोष्टीचा म्हणाला—"जडविला नगरा. जितकेतू अयोग्य व भितरा आहे. राजाच्या मदरी नोकरी पोट भरण म्हणजे स्वतःचा अपमान करून घेण्यासारखे आहे. म्हणून मी आणखी कोठे तरी जाऊन मर्दमुकीच्या स्वतःचा उदरनिर्वाह चालविण्याच्या विचारात आहे."

मृद बोलला वेळ विचार म्हणाला—"कोणत्याही राज्याची सुखवस्था ही त्या राज्याच्या राजापेक्षा त्याच्या दरबारी अधिकाऱ्यांच्या मर्दमुकी व कलत्र-गारीवर जास्त अवलंबून असते. जितकेतूचे

पुढून कोणता होता? म्हातारा
मधान पोळ दिसले वाटले?"

म्हाताराने कालीवर्माकडे खाल नजरून
निरखून पाहिले व म्हणाला- "वाळा! न
कोणो राजाचा शिपाई दिसतो आहेस?
मी म्हणाली, ते खर आहे ना? पिकाची
कापणी सुरु झाली म्हणजे तुम्ही पता,
इतर बैली या प्रदेशात तुम्ही कधी दृष्टीस
पडत नाही, होय की नाही?"

"मी राजाचा शिपाई नाही. ती
नोकरी मिळावी म्हणून राजधानीच्या वाटेने
निघाली आहे. परंतु मी विचारलेल्या
प्रश्नाचे उत्तर नाही दिले तुम्ही? कोठे
आहे, मधमाशीचे पोळे? तुमच्या हाताला

बलून आहे तुमचे?" कालीवर्मा एका
काळीस हाताने मधमाशीचे पोळे

म्हातारा काही बोलल्याशिवाय कसा-
कसा उठून उभा राहिला. चारपाच पावले
मनाची खात्री झाल्यासारखी मान
हलवून म्हणाला- "तुम्हाला म्हणण्याप्रमाणे
कोठे नाही बलून तर खरेच! तसे
तर या लुटेऱ्यांनी गाव कुठले
वा बैली गावात त्यांचा भार वाळून
मोडून नसले घेतले?"

म्हातारा म्हणाला "एकूण कालीवर्माला
मारास कळला म्हातारा, लुटेरे आले
ना. काळीस गांवनिघ्यासाठी पळून आला
होता. आतापर नवून लपून होता
व काळीस सारखी पडला

ता म्हाताराला म्हणाला काहीना!
या प्रदेशात चोर आणि लुटेऱ्यांचा मुळ-
मुळाला छार काढला असल्याचे मी ऐकतो.
परंतु दिवसादिवळ्या लोक गावात
शिस्ते लुटाछूट करताना हे मात्र मी ऐकले
नव्हते. तुमच्या गावातले इतर लोक आहेत
कोठे?"

वाळा, लुटेरे येत असलेने राहून सर्व
लोक पळून गेले चोर निघून येण्यावर
सर्व गावकरी एकत्र बसत येतो. हे सर्व
नित्य घडत असते," म्हातारा म्हणाला.

राजाचा वेफिकारपणा राजाला माहीत
असून कालीवर्मा म्हातारालाच नोंद
बदवून वण्याच्या हेतूने म्हणाला- "आजोवा
तरतय तुम्ही राजाला का नाही कळविले?
राजा शिपाई पाठवून चोराचे पारिपत्य
नाही का करणार?"

म्हातारा म्हणाला "इतका झाल्यामागण्या
होऊन म्हणता- 'आम्ही काळ-
विणार? ते त्या आधीच येतात आणि
असे ठेवून घेऊन आता उरलेल
पोक डोंगराळ प्रदेशात राहणारे
गावान शिस्ते लुटून राजाला
हे माहीत नाही, असे वाटते तुला?"

म्हातारा म्हणाला "राजाच नव्हे, चोर
आणि लुटेरे म्हणजे-"

आम्हाला आज गुपित सांगितले की
यापुढे राजाचे शिपाई येण्यापूर्वीच आम्ही
बेत जाऊ. राजाचा वांटासुद्धा आम्हीच
उचलून नेऊ." असे म्हणत त्यांनी तलवारी
उपसल्या कालीवर्माला बरोबरच म्हणाले-
"तुझे कवच, तलवार आणि घोडा पाहून
तुझ्याजवळ नक्कीच रोख पैसे असले
पाहिजेत याची आम्हाला आशी आहे.
मकादशाने पैसांची पिशवी काली ठेव
आणि चार पावले दूर जाऊन उभा रहा."

कालीवर्माने एकाच बरोबरच तीक्ष्ण
शब्दांनी पाहिजे आणि घोड्याजवळ जाऊन
घांघून आपल्या हास्या त्यांची
पोटली काढून जमिनीवर ठेवली व चार
पावले भाजुला सरकला. तोरपिंकी एकजण

कार्त्तवीरमणि [ ] तदणानामरोक्षर
घेठन चोराभ्या गृहांवर स्थाप्य भायला
आणि कित्येक चोरांना ठार केले. जे चोर
वांचले ते राज्याची हद्द पार करून
डोंगरापलीकठच्या जंगलात पळत गेले.

चंद्रांना पळवून लावून कालीवर्मा राजधानीच्या वाटेने निश्चित होऊन जाऊ लागला. पंधरा दिवस प्रवास केल्यावर एका पार तो चंद्रशिला नगरीच्या दिवेवर पोचला असेल. एके दिवशी सूर्योदयाच्या सुमारास अचानक झाडांच्या स्वारांनी गराबा कालीवर्माला संवीच मिळाली नाही.

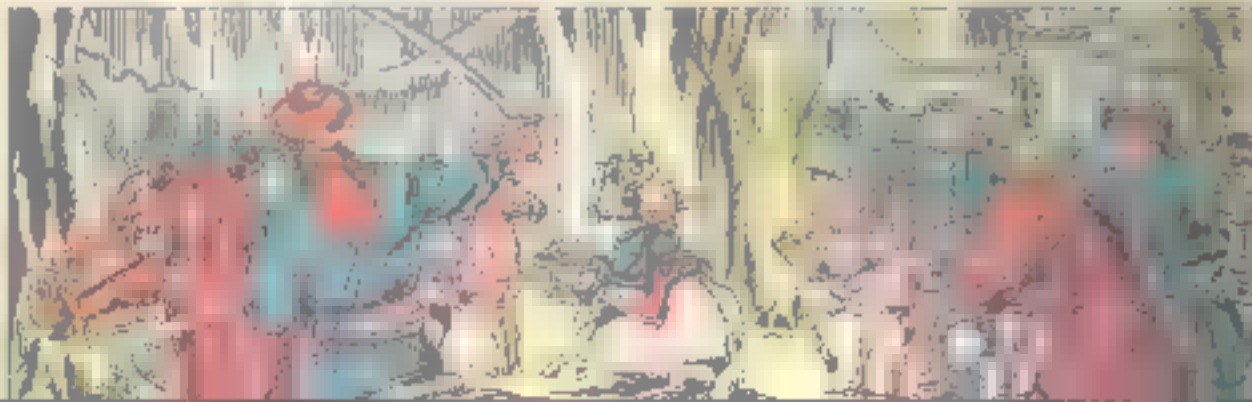
घोडेस्वारांचा सरदार कालीवर्माकडे करड्या नजरेने पहात म्हणाला—“कालीवर्मा तूच ना? लुटेर्यांना हद्दी बाहेर शजारच्या पळवून लावण्याचे कारभार तूच ना?”

“होय, मीच काम केले असे साहसाचे करणाऱ्या सारख्याला आदरपूर्वक राजधानीत बोलावून नेण्याऐवजी तुम्ही मला गराबा घालून कां सभे आहां? मी जोरो केली की कोठे दरोडा घालला?” कालीवर्माने आश्चर्यचकित होऊन घोडेस्वारांना विचारले.

तुम्हाला एकदा पहायला मरदार थट्ट्या स्वरात हसत म्हणाला—“तू महा-राज जितकेतूच्या राज्याविरुद्ध फार मोठा मुन्हा केला आहेस आमच्या राज्यातून पळून गेलेल्या लुटेर्यांनी शेंजारच्या राज्यात लुटपाट मुरू केली आहे तेथील राजा आमच्यावर आरोप लावून की आम्हीच त्याच्या राज्यात चोरांना पाठविजे आमच्या चिटला आहे आणि आमच्या राज्यावर स्वारी धमक्या देत आहे या सभे बंदकडीच्या मुळाशी तू आहेस. म्हणून तुला फाशी तुझे प्रेत आम्ही शजारच्या राजाकडे पाठविणार.”

“तुमच्या राजाबरोबर तुमची होकीमुढा फिरली आहेत काय?” असे म्हणत कालीवर्मा तलवारीच्या मूठीवर हात ठेवणार घोडेस्वारांनी कंठ केले आणि त्याला घोडेवर बसवून राजधानीच्या दिशेने निघाले.

(कथा)

व्यर्थ परीक्षा

विक्रमादित्याने आपला सोडला नाही.

ती झाडाजवळ गेली, प्रेत काढून घेतले आणि नहमीप्रमाणे मीन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! मला माहीत नाही की कोणी तुमची परीक्षा तर पहात नाही ना! काही लोक व्यर्थ परीक्षा राहून अनापश्यक देत राहतात. अशा परीक्षा त्यांना काही साध्य होते असेही नाही. त्याने उदाहरण म्हणून मी तुला कांचनवर्माची मुलगी रत्नप्रभा हिची गोष्ट सांगतो देऊन एक” असे सांगून वेताळ गोंष्ट घागू लागला.

फार प्राचीन काळी सिद्धपुरीला वर्मा नावाचा एक राजा होता. त्याला रत्नप्रभा नावाची एक मुलगी होती. रत्नप्रभा वयात आल्यावर राजाने तिचे

करोयचे ठरविले. परंतु एकाएकी राजा आजारी पडून पावला. त्याच्या मादौवर वारस म्हणून रत्नप्रभा आली ती राज्यकारभार पाहू लागली आणि लोकरच तिने त्यात आपल्या पित्या-पेशाही यश प्राप्त केले. प्रजेचे दुःख कष्ट आधीच समजून घेऊन ते वेळीच दूर कारण हेच शासनाचे तरे गुपित होय, असे ती सांगे.

सिंहपुरीच्या शंजारचे विजयपुरी येथील रविवर्मा नावाच्या राजाचा रत्नप्रभेची विवाह आख्यास दोन्ही राज्याचा अधिपती होण्याचा गौरव मिळू वकोल त्याला वाटत होते. विवाह त्याला असेही वाटले की राज्य कारभारात दक्ष अशी

एक राणी मिळाली तर अपार सौख्य मिळवून देईल.

तो विचार घेताच रविवर्मने रत्नप्रभेकडे पाळवून विचारपूस करण्या ऐवजी स्वतःच जाऊन तिला मागणी पातली. तिने शासन घेईल असे ऐकून घेतले व म्हणाली- 'आपण स्वतः शासनाची व्यवस्था करण्याची कसब केलीत, हे मी आपले परम भाग्यच मानते. परंतु मी विचार केला की व्यक्ती माझे पती होण्याची इच्छा मनात बाळगते आहे तिची एक लक्षणेची परीक्षा घ्यावी ते आपण करू नये का?'

"हां ती परीक्षा मी भानवान मान्य करीन आणि त्या परीक्षेत

आपण यशस्वी होऊन येईल, असे मी म्हणाला.

"परीक्षा मोठी नाही. हिमालय पर्वतावर शंखवृक्ष नावाचे एक वृक्ष आहे आपण त्याची फुले आणवो." रत्नप्रभा म्हणाली.

एवढेच ही काही परीक्षा आली का!" असे म्हणत रविवर्मा त्या सोदाच्या शोधार्थ निघाला.

तो घोटपावर निघाला परंतु हिमालयात शेकडो मैले चालून केत्यावरही शंखवृक्ष नावाचे वृक्ष कोणते व मिळेल हे सांगू शकला नाही. हिमालय पर्वतातल्या दऱ्यागोऱ्यात हजारो मैले उतरवण राहल्यावर राजाची

खात्री झाली की शंखवृक्ष नावाचे वृक्ष नसावे आणि तो परत आला.

रविवर्मा आपल्या देशाच्या सीमेवर पोचला तेव्हा त्याला काळले की शेजारच्या राजाने राज्यारोहण स्वारी करून ते काबीज केले आहे. अशातच तो दोन्ही काजूनी अवजस्वी माला त्याने गोष्ट रत्नप्रभेला साजून सांगितली.

रत्नप्रभा त्याबद्दल सहानुभूती दाखवित म्हणाली- 'राजा! असे ऐकते की आपल्या गैरहजेरीत काळजेनी नाभक राजाने राज्य बळकावले आहे. परंतु काळजी करण्याचे नाही. मी सैन्य पाठवून आपल्याला पुन्हा आपलं राज्य मिळवून देईन.'

तिने म्हटल्याप्रमाणे रविवर्माला त्याचे राज्य परत मिळवून दिले आणि त्याला पुन्हा यादीवर बसवून म्हणाली—“निदान माणूस तरी आपण आपले राज्य सुरक्षित राहील याची काळजी वाळवावी.”

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा, तुंचे तांस, रविवर्माची परीक्षा रत्नप्रभाने घेतली त्याचा काही अर्थ आहे का? तिने रविवर्माचे राज्य गेल्याबद्दल सहानुभूतीमुळे दर्शयिली आणि त्याला त्याचे राज्य परत मिळवून दिले. अशा परिस्थितीत तिला त्याच्याशी घेता आले असते तसे तिने का केले नाही. भा शकेचे उत्तर माहीत असूनही दिले नाहीत. तुला त्याचा परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या प्रोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लीळ लागली.”

विक्रमादित्य राजा म्हणाला—“रत्नप्रभा राजनीतीत होती. रविवर्माने तिच्याशी विवाह करण्याची इच्छा केली तेव्हाच

करण्याची इच्छा असल्याचे तिने ओळखले. परंतु राज्याचे रक्षण करण्याची क्षमता त्याच्यात किती आहे, ही गोष्ट कळावी, या हेतूनेच तिने ती परीक्षा घेतली. जर तो राज्यकारभारात हुशार तर त्याला रत्नप्रभा घेत असलेली परीक्षा व्यर्थ असल्याचे नक्कीच कळले असते. ते नसल्यामुळेच त्याला कित्येक दिवस हिमालय पर्वतात भरकट फिरावे लागले व तो आपले मनासून तो राज्य घालवून बसला त्याला रत्नप्रभाच होती. म्हणून तिने ती जबाबदारी ओळखून त्याला त्याचे राज्य परत मिळवून दिले. परंतु तो आपला पती होण्यासमर्थक नाही. तिला चांगले माहीत झाले!”

अशातन्नेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

एका कमला आणि विमला वेंचनाथ व दोघी विधवा असत. कमलाला वेंचनाथ मुलगा होता आणि विमलाला जानकी नावाची मुलगी होती. कमलाच्या पतीने व विमलाच्या पतीने परस्पर विचार करून त्यांची मुल बाल्यावर दोघांचा विवाह करून परस्परंशी माते ओढून घ्यायचे ठरविले. परंतु दोघांचे अपत्यं लहान दोघे एका अपघातात प्राणाम मुकले.

गुढे वेंचनाथ व जानकी मोठी होऊ लागली तसतसा कमला आणि विमला दोघींच्या विचारात बदल होत गेला. कमलाने विचार केला की वधूपित्याकडून मोठी रक्कम हुडधाच्या नावाने घेता येईल. तिकडे विमला तिच्या मुलीचे लग्न शहरात राहणाऱ्या चांगल्याशा मुशिक्षित तरुणाशी घ्यायच्या विचारात होती.

वेंचनाथ व जानकी दोघांच्या मनात परस्परंशी घिपाह भावा असे होते. परंतु दोघांच्या मातांनी दुसऱ्या सरळाचा शोध मुरू केला नव्हता. दोघांनी ते हाणून पाहण्याच ठरविले.

एके दिवशी सदाशिवराव नावाचे एक श्रीमंत गृहस्थ वेंचनाथच्या स्थळाची चौकशी करायला कमलाच्या घरी आले. कमलाने फार उत्साहाने सदाशिवरावांचा आतिथ्य सत्कार केला. त्यावेळी वेंचनाथ शेतावर गेला होता. त्याच्या स्थळाची चौकशी करावला कोणी आले असल्याने तो रिकाम्या हाताने घरी परत आला. त्याला पाहून त्याच्या आईने विचारले—“वाळा, कुदळ पावडे वगैरे कांटे आहेत रे?”

तो म्हणाला—“कुन्हाड मी तोड होतो त्या झाडाजवळ आहे, आणि कुदळ पावडे शेतात.”

"पण ते झाड कोठे आहे रे?" आईने विचारले. "कुन्हाड आहे नेथेच झाड आहे!" ती म्हणाला.

सदाशिवराव वैद्यनाथचे ते उत्तर ऐकून चकित झाले परंतु कभला प्रसंग म्हाणाली- "होय रे! परंतु तू इतका वेळ करोत काय होतास?"

"मी नारळाच्या झाडावर चढून बसलो होतो." वैद्यनाथ म्हणाला.

"आडावर? कशाळा?" आईने विचारले.

"वासावासाठी आहे!" ती म्हणाला.

एकूण काही योजल्या- शिवाय सदाशिवरावांनी तेंपून काडला कभला चिडून म्हणाली- "नवियंत चांगल स्थळ लिहिलेले नाही!"

ती म्हणाला- "जानकीपेक्षा जाणखी चांगली मुलगी मिळणार आहे का?"

तिकडे जानकीला पहायला सहरातून कोणी आई आल्या होत्या. त्यांनी दिला

विचारले- मुली, वरणात्ता जमंग कास यावा यासाठी काय केले पाहिजे?"

चुलोट घातल की स्वारिष्ट होते!" जानकी म्हणाली

ती आई उत्तर ऐकून घरकच झाली. इतक्यात एक कोवडी घरत शिरली. जानकीने तिला केरसुणीने मारून पळविले.

"हे काय ग? कोवडीला केरसुणीने मारायला तू भावलीस?" जानकीची आई तिला रागावून म्हणाली

मला माझी मासू आहे अस वाटलं. जणू तिचे चुकल्यासारखे तिने दिला

आई त्यानंतर आणि घरत बाहेर पडल्या

तेव्हा विमलाला कल्लं की त्यांनी एकही स्पष्ट त्यांच्या मुलांना नाही. त्यांनी स्वतःच्या नना- विरुद्ध वैद्यनाथ जानकी दोघाचा विवाह दिला दोघांच्या पत्नीची इच्छा पूर्ण झाली

दान

एक जमिनदार फार मोठा दानो म्हणून प्रसिद्ध होता. तो विमलाच्या सत्ता- माराबरोबर बाईला ज्ञान होता त्या भिक्वारी जमिनदारापसळ म्हणाला- मानक! काहीतरी घ्याने मना नंदीका फार वास होतो."

त्यावेळी जमिनदाराचा सत्तागार गेहुण्याला काहीतरी काम घावे म्हणून भिक्वारीने देऊने जमिनदाराशी हाता त्याने जमिनदारापेवजी मोठ्या जीदागति म्हटले- अर, घ्याने घरी जाणि पडून आ"

या भिक्वारीने जमिनदाराच्या सत्तागाराच्या घरी चवला तेव्हा कदातून त्या सत्तागाराचे एक मुला काढला अदरा अगावर फेकला

भिक्वारीने मनेच्या हा जमिनदाराने सदा असे निहिणे आणि जी घरात घातून गाथान वागला

जमिनदाराने तो सदा पातका जसता भिक्वारीने- "मी दुगा हा घरकच मना भाटपत नाही?"

भिक्वारी म्हणाला आपल्या तफे सत्तागारांनी आ दिला होता. मानक ने ऐकून जमिनदाराने घ्याने देवविजे

सोन्याच्या नाण्याचे गुपित

रतनपूरचा राजा सानुगुप्त निवृत्तत्वावर त्याचा मुलगा सानुगुप्त राज्यावर रतनपूर ही व्यापाराची मोठी होती. सानुगुप्ताने आपल्या कारकीर्दीत राज्याची आर्थिक स्थिती चांगलीच सुधारली.

सोमगुप्त लहान वयातच गोदोवर आला राजाचा एकुलता एक मुलगा होता, फार लहानात वाढला होता. त्याची मित्रमंडळी देखील चांगली नव्हती. राजाला प्रधान नेहमी सल्ला देई की मुकरजाला राजनीती व अर्थशास्त्र शिक्षविषयाची महाराजांनी व्यवस्था करावी. परंतु राजा उत्तर देई—“अजून लहान आहे, शिकेल सावकाश.”

परंतु ऐन वयात सानुगुप्तला मरण आले. म्हणून सोमगुप्तावर लहान वयात राज्य कारभाराची जबाबदारी येऊन पडली.

तो दुष्ट मित्रांचा सल्ला मानून काम करी. त्याने आपल्या कर्तव्यगार अधिकाऱ्यांना मित्रांच्या सल्ल्याने कामी केले. परंतु यथापासून काम करीत असलेल्या बुद्ध प्रधानाला तो काढू शकला नाही. प्रजा मान्यतेत असे.

एकदा उत्तरेच्या सरहद्दीवर मुलगात बड झाले. तो मुलगा एक भिल्ल सरदाराच्या अधीन होता. सेनापतीला वडाची बातमी फार पूर्वीच मिळाली होती. त्याने वेळीच आपा मारून भिल्ल सरदाराच्या अधिकाराला बराच मुलख काढीच केला. परंतु सोमगुप्ताच्या मित्रांपैकी एकाची भिल्लसरदाराशी मैत्री होती. त्याने राजाचे कान भरले की सेनापतीने भिल्ल सरदाराच्या मुलगावर अधिकार केला आहे तो परत भिल्ल

सरदाराला परत त्याद्वल त्याची माफी मागावी.

तेव्हा सेनापतीने राजाला समजावून सांगितले की महाराज, महाराजाच्या ऐन मृत्युसमयी भिल्ल सरदाराने शत्रूशी संगममत करून राज्याविरुद्ध एक कट होता. ते कळताच मी मनशां ठरविले होते मी प्राणपणाने मोडणार असे.

परंतु सोमगुप्त करड्या शवाजात म्हणाला—“माझा आणि तुम्हाला केले पाहिजेत.”

“तर मला काढून टाकावे, महाराज!” सेनापती तितक्याच स्पष्ट अडथळी म्हणाला.

ते ऐकून सोमगुप्त घोडा नवमळा. कारण सेनापतीच राजीनामा वाजूला आला तर सैन्यात बंडाळी माजण्याची त्याला भीती वाटली. कारण सैन्यातल्या प्रत्येक सैनिक सेनापतीचा आदर करीत असे. म्हणून सोमगुप्तला सेनापतीच्या प्रजापतेच्या दावाचे लक्षले.

त्या काळात रतनपूर राज्याच्या सोन्याची नाणी होती. देशात त्याने होते ते सर्व सुवर्ण मुद्ररूपेच त्या नाण्यात शेजारच्या परकीय राज्यातून चांगली किंमत होती. म्हणून देशात त्याचा चांगली सरभराट होत होता.

परंतु सोमगुप्ताच्या एका मित्राने त्याला सल्ला दिला—“महाराजांनी आपल्या नाणदिकांच्या पगळातली नाणीच चाळू ठेवली आहेत हे बरोबर नाही. त्या नव्या सोन्याच्या नाण्यात थोडे मिसळले वरचे सोने वाचेल आणि ते महाराजांच्या स्वतःच्या मालकीचे होईल.”

त्यानंतर सोमगुप्ताने त्या सल्लाप्रमाणे टक्याळत ताचे मिसळले सोन्याची नाणी पाडायला आज्ञा केली ती मोष्ट अर्थातच सर्व दरबारी मंडळींना श्रावहली नाही. भरल्या दरबारात खजिन्याच्या मुख्य अधिकारी म्हणाला—“महाराज! आपण माझ्याशी सल्ला मसलत केल्याशिवाय तशी

आशा ~~आशा~~ नको होती ~~आशा~~ वज्रिणीच्या कारकीर्दीत अशी गोष्ट कधीच घडली नाही."

सोमगुप्त म्हणाला—"हे पहा. आता ~~आता~~ आहे. ~~आता~~ राजकट आता ~~आता~~ वज्रिणीची नसून माझी आहे ~~आता~~ जे बरे वाटेल तेच मी करणार."

अधिकारी ~~अधिकारी~~ उत्तर एकून ~~उत्तर~~ म्हणाला—"क्षमा करा, महाराज! आपल्याला किंवा आपल्याला सल्ला देणाऱ्या मित्रांना नाण्याच्या प्रचलनशास्त्राची माहितीच किती आहे?"

"ए थोरड्या! तुला तरी चलनशास्त्राचे ज्ञान किती आहे रे? ~~आता~~ सोन्याचा

अशा कमी केव्याने काय नुकसान होणार आहे? नाण्यावर जो किंमत निहिनेली असते तीच त्याची किंमत असते. आले का लक्षात?" राजा दरडावून म्हणाला.

महाराज चुकता हेत! माझ्यासारख्या जुन्या अधिकार्यांना मिसळलेल्या सोन्याची नाणी आणि ~~आता~~ सोन्याची नाणी दोन्हीतील फरक फक्त वास्तव कळतो." अधिकारी तितक्याच उच्चस्वरात म्हणाला.

तो तेवढाच थोडा नाही. राजाच्या मर्यात तो राजाला मुक्त, आततायी मुक्त म्हणाला ते एकून राजाच्या मित्रांनी शिपायांना संयोजन करून आशा केमी—"वाला कैद करा!" राजाचा अपमान केल्याबद्दल खजिन्याच्या मुख्य अधिकार्याला कैदेत टाकण्यात आले.

सोमगुप्ताचा तो आततायीपणा कोणालाच ~~आता~~ नाही परंतु कोणीच उघडपणे राजाच्या विरुद्ध बोलू शकले नाहीत. खजिन्याच्या अधिकार्याला कैद केल्याबद्दल ज्यांना राग ~~आता~~ होता, किंवा चाईट वाटत होते त्यात दरबारी असुधार मायाधरदेखील एक होता तो नुसताना खजिन्याच्या अधिकार्याला जाऊन भेटला व त्याच्याशी काहीतरी मज्ज्याचे दोळ्या ~~आता~~ बोलणे झाल्यावर मनाने समाधान झाल्यासारखा घरी परतला.

सोमगुप्त लहानपणी मायाधरच्या मागे-मागे जसे कारण त्याला त्याचे जादूचे प्रयोग करू लागला.

एके दिवशी सोमगुप्त ~~आता~~ विद्याम करील असतां मायाधर नेथे गेला आणि खजिन्याच्या अधिकार्याची गोष्ट काढून म्हणाला—"महाराज! नला वाटते तो म्हणतो आहे त्यात काही अर्थ असू नये. कधीकधी अनुभवात माणसाला अद्भुत सिद्धी प्राप्त होतात ~~आता~~ ~~आता~~ सोन्यात ~~आता~~ मिश्रलोच्या जाण्यात ~~आता~~ आहे, तो नुसता ~~आता~~ पडून ~~आता~~ असेल. धियाय तो अधिकारी चमन-धास्त्राचा तज्ज्ञ आहे तेव्हा त्याला त्याच्या सोदपा नाण्यातील फरक ओळखण्याची सिद्धी प्राप्त आहे की नाही याची परीक्षा करवून पाहण्यात काय हलकत आहे? त्याला सरोवरच ती सिद्धी प्राप्त असत तर त्याला ~~आता~~ करणे तो आपल्याला घोटा चढेलपणे झोळला असला तरी त्याने इमाने इतवारें दीर्घकाळ महाराजाच्या राज्याची सेवा केली आहे!"

"त्याला प्राप्त असलेल्या सिद्धीची परीक्षा कशी घ्यायची?" सोमगुप्तने मायाधरला विचारले.

"चार मिसळ असलेली नाणी आणि फक्त एक खरे नाणे एकाच तऱ्हेच्या

पिशाच्यातून ~~आता~~ त्या पिशाच्या मिसळून ~~आता~~ आणि त्याला खरे नाणे ठेवलेली पिशाची कोणती ~~आता~~ ओळखायला ~~आता~~ नसे ~~आता~~ शकला तर तो नाण्याच्या जास्तीचा सरोवरच तज्ज्ञ आहे ~~आता~~ काय वाटते आपल्याला."

मायाधरने विचारले.

सोमगुप्तने त्या गोष्टीस मान्यता दिली. त्यानंतर महाराजाच्या परवानगीने मायाधरने खजिन्याच्या अधिकार्याची परीक्षा घेण्यासाठी योग्य ती तयारी केली त्याने एकाच लांबीरुंदीच्या व रंगाच्या पांच पिशाच्या घेतल्या. एका पिशाचीचे तोंड ~~आता~~ बाजूला करून उघडले. एक चारीक

पातळणी काही पिशवीच्या एका कोपऱ्यात गोंद लावून चिकटवून ठेवली. उरलेल्या चार पिशव्यां भाऊ जशाच्या तशाच ठेवल्या.

अधिकान्याची परीक्षा होताना त्या दिवशी दरबारात जबाबदार भरला होता. टेंबलावर चार मिसळ असलेली नगणी आणि एक खरे नाणें होते. मायाभरतने अधिकान्यासमोर एकेक नाणें घेऊन एकेका पिशवीत ठेवले आणि पिशव्यांनी तोंड झाडून घेतले. नंतर पांचवी पिशव्या एका मोठ्या भांड्यात टाकल्या. नंतर अधिकान्याच्या डोळ्यांचेर पट्टी बांधली आणि भांड्यावर एक फडके टाकण्यात आले. अधिकान्याला भांड्यात अचूक भाणण्यात आले. भांड्यात हात घालून नाणें कोणत्या पिशवीत आहे ती पिशवी काढून सांगण्यात आले. अधिकान्याने एकदोन मिनिटातच आपल्या हात पिशव्या तपासून त्यांना हवी होती ती पिशवी बाहेर काढली.

अधिकान्याने काढून दाखविलेल्या पिशवीचे तोंड फाडून मायाभरतने एक नाणें

बाहेर काढले. ते खरे नाणें होते. ते पाहून सर्व दरबारी व राजा चकित झाले.

त्याच वेळी सेनापती काही परदेशी नागरिकांना अटक करून दरबारात घेऊन आला. पाहून सोमगुप्तच्या मित्रांचे चेहरे पडले. ते तेथून पाहून काढण्याच्या प्रयत्नात असता सेनापतीने त्यांना कैद करण्यास आज्ञा केली.

परदेशी लोकांनी अपराध स्वीकार केला. त्यांनी कबूल केले की काही इतर देशातील लोकांनी सोमगुप्तच्या मित्रांच्या मदतीने रतनपूरवर स्वारी करून कट केला आहे. तेव्हा सोमगुप्तचे डोळे उपडले. त्याने त्या दिवसापासून मर्त्यांच्या संस्थेचा प्रमाणे वागण्याचे ठरविले.

मायाभरतने ज्या पिशवीच्या एका कोपऱ्यात काही चिकटवून ठेवली होती, त्याच पिशवीत खरे नाणें ठेवले होते. इतर पिशव्यात खोटी नाणी ठेवली होती. म्हणून अधिकान्याला खरे नाणें कोणत्या पिशवीत आहे, हे ओळखणे शक्य झाले.

विचित्र फेरीवाला

सत्यमीन राजाचा एक नियम होता. त्याच्याकडे दररोज सकाळी कोणी फेरीवाला एकदाही वस्तू विकण्याची वेळ आली ती मागेल ती किंमत देऊन ती विकत असे. असे केल्याने त्याचे स्वतःचे व देशाचे हित होईल असे त्याला वाटे.

त्या गावात एक गरीब रड्यात जेठे. त्याने विचार केला की आपले दारिद्र्य काय काही खेड्यात नाही. राजास विकून टाकावे त्याने आपली फाटकी घोंगडी आणि फाटक्या वाटाणा मारून मारून राज्याहारात मोर ओरडू लावली. "म्या हं, जनमोल सोदा, काही पसविलेचा."

तेव्हा राजा पाहून त्याला बोलावून पेटले आणि विचारले. "आणव आहेत काही?"

म्हणाला—"आपले दारिद्र्य विणतो आहे! पिशव्यांपासून ते वस्त्रे आहे!"

"कितीला विकणार आहेत?" राजाने विचारले.

"पांढऱे बुवर्चमुद्रांना, गहरावज!" म्हणाला.

राजाने पांढऱे बुवर्च गळीत गाडीचे विकत घेतले.

पुत्र वात्सल्य

शारदा नावाच्या एका श्रीमंत आईला चंद्रशेखर नावाचा एकुलता एक मुलगा होता. चंद्रशेखर लहान ~~आवल्या~~ त्याचे वडील वारले. म्हणून शारदानेच मुलाच्या सर्व शिक्षणाची योगीरे ~~आवल्या~~ ~~आवल्या~~ ती मोठी ~~आवल्या~~ सुभद्रा नावाच्या मुलीशी त्याचे लग्न करून दिले.

सुभद्रा सासरी आली. तिला तिच्या सासूची सर्व कामे पसंत पडली, तिला नाही आवडली ती फक्त तिची दानयुक्ती. शारदा मढळ हाताने खर्च करी. कोणी अडी-अडघणीच्या वेळी मागायला आला तर काय वाटल ते उचलून देई. त्यात सुभद्रा काहीत वाटून घ्यायचे कारणच नव्हते. कारण शारदा मुलाच्या मिळकतीतल्या एक पैसा मेल्लो ~~आवल्या~~ तसे तिची स्वतःची मोठी-इस्टेट होती. परंतु सुभद्राच थोडी चिकट स्वभावाची होती.

ती ~~आवल्या~~ विचार करून दुःखी होई की तिच्या नवऱ्याची मिळकतच सासू उडवून टाकते आहे.

मनातले ते दुःख ती फार दिवस लपवून राखली नाही. ~~आवल्या~~ उघड एकदा तसे सासूला म्हणाली. मुला तेव्हा शारदा तिला म्हणाली- मुली! आपल्या जवळ चार ~~आवल्या~~ आहेत त्यातले दोन ~~आवल्या~~ उचलून गरजू गोरगरिबांना देण्यात काही चुक आहे का? ही एवढी इस्टेट आपण आपल्याबरोबर घेऊन जाणार आहो का?"

तरी सासूला दान करताना शारदा सुभद्रा चिडत असे शेवटी वास्तव जाऊन शारदा सुनेला म्हणाली- "तू आपल्या माहेरून जे काही घेऊन आली आहेस, त्यातले काही उचलून मी कोणाला दिले जावे का? मग तू का एवढे मनाला आवून घेतेस?"

वाता सुभद्रा का ~~आवल्या~~ का ~~आवल्या~~ ती संवय जाणे शक्य नाही. एके दिवशी ती आपल्या पतीला म्हणाली- "आपल्या मातीर्थाचा व्यवहार तुम्ही शाहूतच आहा! त्या ~~आवल्या~~ दानधर्म करीत ~~आवल्या~~ तर आपल्याला एके दिवशी चौपटी हाती घ्यावी लागेल. म्हणून तुम्ही त्यांना ~~आवल्या~~ ते नोट समजावून सांगा!"

"आईला मी समजावून सांगणार? तिच्यापेक्षा आपल्याला ~~आवल्या~~ का?" असे सांगून चंद्रशेखरने ~~आवल्या~~ म्हणाली तिकडे दुर्लक्ष केले. परंतु ~~आवल्या~~ दुमण चालूच होते शेवटी कटाळून ~~आवल्या~~ त्याने अमकोला विचारले- "आईला मी ~~आवल्या~~ म्हणतेस?"

"पुढे आपला संसार नाही का? म्हणून आतापासून संभाळून नको का रद्दायला? निराळ रद्दावं म्हणजे बरं!" सुभद्रा म्हणाली.

बायकोच्या योलण्यात येऊन चंद्रशेखरने वांटणी करविली. ~~आवल्या~~ बायको बरोबर निराळा ~~आवल्या~~ थाटला. काही दिवसांनी सुभद्रेला मुलगा आला.

एके ~~आवल्या~~ मध्याकाळी ~~आवल्या~~ परी परत आला तेव्हा त्याची बायको गजारणीला समजावून भांगस होती- "आपल्याना मुलाची काळजी नको का घ्यायला?" पंजारीण म्हणत होती- "आपण इतके कष्ट ~~आवल्या~~ आणि ~~आवल्या~~ दिपावितो, पण पुढे ~~आवल्या~~ मुल आईवडिलांची फिकीर करतोचच ~~आवल्या~~

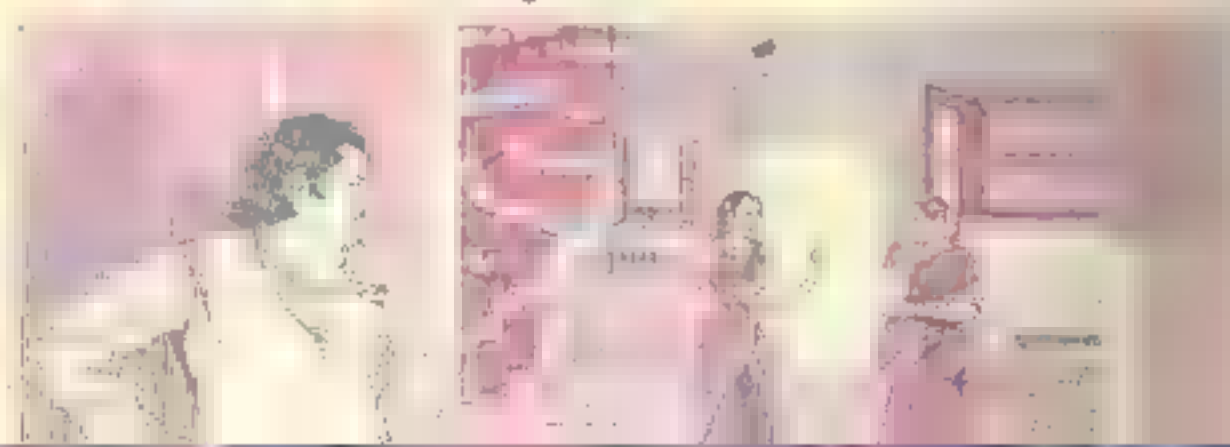
कोणी सांगू शकेल का? वडीलघारी मंडळी म्हणताना की बालपणी ही मुल आई-वडिलां कडून लाड पुरवून घेतात, परंतु मोठी आल्यावर बायकोच्या हातचे बाहुल होतात."

त्याला उत्तर म्हणून सुमद्रा म्हणाली- "मला इतर कोणाचे सांगू ~~...~~ परंतु मी आपल्या मुलांना तसा होऊ देणार नाही. मी त्यांना आपली सर्व शक्ती खर्च करून चांगले ~~...~~ लावीन, म्हणजे मोठा शास्त्रावर तो आईवडिलांच्या मिळ-कतीवर! टक्कापटप्पू व स्वार्थी होणार नाही."

चंद्रशेखरने ते ~~...~~ ऐकले आणि पुसत्या दियणी मारूनकडे ~~...~~ रड्याचे ठरविले.

ते पाहून सुमद्राने विचारले-"हे ~~...~~ चालविले आहे ही तुम्ही? डोक फिरलं तर नाही?"

"नाही, आतांपर्यंत फिरलं होत, ते भासा ठिकाणावर आस आहे. सुमद्रा,

तुम्हाला नये असंच तुला वाटते ना? पण तुम्हा नवरा मुखपणा करू लागला तर तो तुला गैर वाटत नाही, हेच मला दाख-वायचे आहे."

सुमद्रा जवळपास दिवशी शेजारणीशी जे दोलली होती, ते तिला आठवले व निठतर झाली

नतः चंद्रशेखरने तिला समजावून सांगितले-"हे पहा, सुमद्रा! तू आपल्या मुलांना जितक्या प्रेमाने वाढविते आहेस, तितक्याच प्रेमाने माझ्या आईने मला लहानाच ~~...~~ केले आणि तिला साह-जिकच असे वाटत राहिले की म्हातारपणी मुलगा तिची काळजी वाहील. परंतु मी तुझ्या दोलण्यात ऐकून तिच्या बनावर केला."

ते ऐकल्यावर सुमद्रेचे डोळे उघडले व ती आपल्या सासूचा आदर करू लागली आणि तिला सुखी करण्याचा प्रयत्न करू लागली.

राक्षसाचा शोध

छोटू आपल्या कुठ्यादरोवर एका पवंता-~~...~~ बसला त्या पवंताच्या ~~...~~ प्यासी कांपनपूर नावाचे गाव होते. छोटू गावाबाहेरच्या तलावाचे पाणी पिऊन चिंदाती घ्यायला ~~...~~ एक विचित्र मोष्ट ~~...~~

त्या गावातला एक माणूस एका गाढवाला आणि एका बोकडाला ठावेल एका गृहे-जवळ आला गाढवाच्या पाठीवर घाण्याची गाठोडी आणि काही भाजलेल्या कोंबड्या होत्या गृहेजवळ पोचल्यावर त्या माणसाने बोकडाला त्या गाढवाच्या गळ्याला बांधले आणि त्यांना गृहेत हाकून आणून उभा राहिला बकरा "वे वे" करीत होता तरी गाढव त्याला ओढून गृहेत घेऊन गेले.

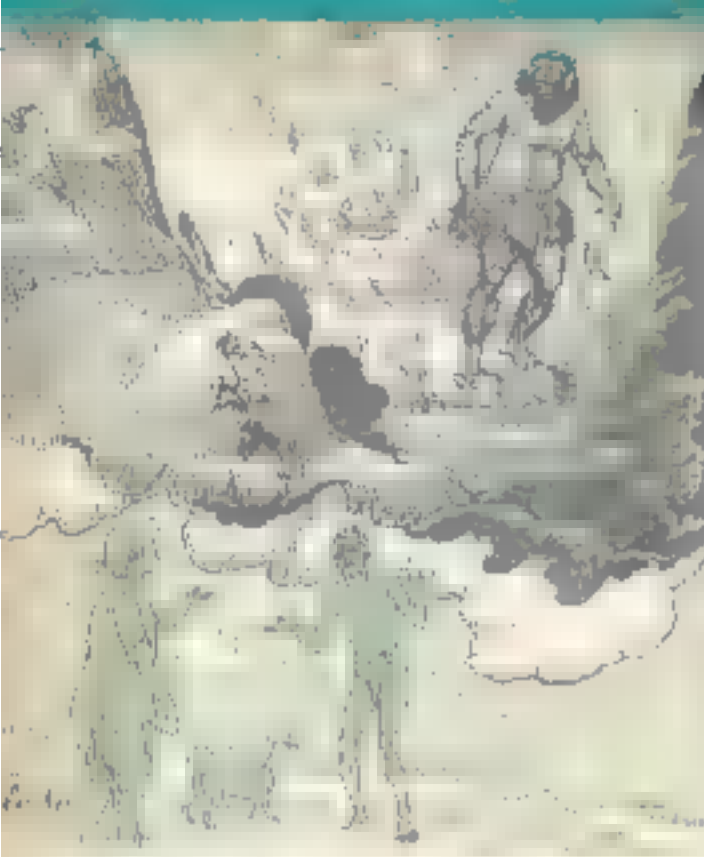
छोटूने त्या माणसाला विचारले-"गृहेत कोण राहतो रे? तू गाढवाचा उत्तम वापर व कोंबड्या कडाला आण कोणासाठी

पाठवित्या आहेस? आणि तू याहेर असा ~~...~~ उभा आहेस?"

तो माणूस पाहो ~~...~~ माणसांनी छोटूच्या तोंडाकडे पहात उभा राहिल्यावर म्हणाला-"सांगण्यासारखे काय आहे? परंतु सांगताच आमच्या गावावरचे ~~...~~ केन्हा टळेल, हे त्या परमेश्वरालाच ठाऊक! तूतंतरी आमच्या गावकऱ्यांना निद्रा व ~~...~~ सुखाने मिळत नाही."

"हे पहा, मी गावगाव हिडतो मी काही गावांना असल्या सकटांतून वाचविले आहे. ऐकू दे तरी तुमच्या गावावर कोणता ~~...~~ प्रसंग ओढवला आहे तो कदाचित् मला सुचेल काही मार्ग मी प्रयत्न करून पाहतो. ऐकू ~~...~~ तरी कोणते सकट आहे ते!" छोटू म्हणाला.

तेव्हा तो माणूस हसू लागला. म्हणाला-"बरे बरे! असली सकट मंत्रातंत्रांनी

दूर होणारी असती तर आमच्या गावच्या भूतवेद्याने ती गेल्यावर दूर केली असती त्यालाच काळाने टाकणाऱ्या राक्षसाचा दूर मारणार आहेस का? ती तर तुम्हाला उभा गिळून टाकील. असे राक्षसाने पूर्वी गृहेत राहून आमच्या गावातल्या सर्व फडवा उडविला होता. आता गावात जे लोक आहेत ते तेव्हा गावाबाहेर पळून गेले होते, म्हणून वाचले. त्यानंतर एका वर्षाने पुन्हा गावात येऊन राहू लागले. त्यांना वाटले की राक्षस गृहेतून निघून गेला असावा. नंतर गेले काही महिने गावातली मेंढरे व बकऱ्या नाहीसा होऊ लागल्या. एके

दिवशी भूतवेद्याच्या शिष्यांना या दोंगरात जाडामाडा एकठा एक मोठा राक्षस दिसला. भूतवेद्य फार घाईशी होता तो एकदा गृहेत गेला. राक्षसाला नेटून त्याने त्याला समजावून सांगितले की गावकरी त्याच्याकडे पाळोपाळीने व इतर आहार पाठवीत राहतील त्याने कोणाला विनाकारण त्रास नये राक्षसाने ते मान्य केले. परंतु एकदा गावकऱ्यांनी राक्षसाबरोबर आलेल्या समेदाविऊन काम म्हणून पुन्हा मोठे संकट आले. भूतवेद्याच्या कुटुंबातली माणसं आणि शिष्यांच्या कुटुंबातले एकदा राक्षसा निघाले ते गृहेच्या बाहेर गेले होते त्याच्यापैकी एक माणसही परतला नाही गावकऱ्यांना अशी भक्ता की त्या राक्षसाने त्यांना ओढून गृहेत नेले असावे आणि काळाने टाकले असावे. भूतवेद्याला मुळा तेव वाटले आणि त्याला फार रंग आला. तो सामान्य नव्हता त्याच्या सभोव मोजमोठी भूत चळचळ कापत त्याला त्या राक्षसाचा अत्याचार असल्या वाटला. एके दिवशी तो आपल्या चार शिष्यांना बरोबर घेऊन गृहेत गेला. परंतु त्याच्यापैकी एक जणही परतला नाही. राक्षसाने त्यांसमुद्धा काढून टाकले असावे. त्यानंतर गावकऱ्यांनी

सभा केली आणि देवावर ठेवून राक्षसाकडे अन्न कोवड्या आणि बोकड दारोळ पोचते करायचे ठरविले. तेव्हा पासून आम्ही जीव मुळीत घेऊन कसे वसे रहात आहो.

छोटूला सर्व धृष्ट ऐकल्यावर एक भक्ता वाटली. त्याने त्या भावकऱ्याला विचारले— "काय रे, त्या राक्षसाने भूतवेद्याला आणि त्याच्या चार शिष्यांना काळाने म्हेणालास तू तर भय माग को कोणी गावकऱ्याने त्या राक्षसाला कधी पाहिले का?

"नाही, राक्षस आम्ही पाहिलेल्या अन्नमांसावर तुष्ट झाला नाही तर त्याने आमचे का का? माणूस म्हणाला.

छोटूला ती राक्षसाची पूर्ण असल्यासारखे वाटले कारण ज्या लोकांनी राक्षसाना पाहिले होते त्यांना राक्षसाने काढून टाकले म्हणे त्यानंतर गावकऱ्यांनी अन्न मांस पाठवायला मुरवात केली तेव्हापासून तो कोणाच्या वाटेला गेला नाही, ही गोष्ट मान्य होणार? जर राक्षसाची गोष्ट कपोलकल्पित आहे तर ती गोष्ट भूतवेद्याला माहीत नसेल, असे होणेच नाही. कारण त्यानेच राक्षसाशी समेट घेवून आपला होता, म्हणून आणि आपण राक्षसाची गोष्ट तर

केवळ कपोलकल्पित वाटत असले, तर तो भूतगांत्रिक व त्याचा विषयवर्ग सकुटून गृहेतच असला पाहिजे त्यांना गावकरी आहार पुरवित आहेत.

आपल्या अवाज बरोबर असल्या पाहिजे अशी मनाची खात्री पटल्यावर छोटू हे विंग कसे कोवड्याचे हे मनाशी ठरवून आपल्या कुठ्याबरोबर गावात गेला.

त्या दिवशी काळोखात छोटू गृहेतच गेला आणि कानोसा धऊ लागला गृहेत पुष्कळ लोक असल्याचा भ्रम नव्हे, खात्री झाली. गृहेतून दिव्याचा उजेड बाहेर येत असल्याचा दिसला. तो भाजराच्या पांढऱ्या भेटेने गेला त्याच्या अंधक उजेडात

पंधरावीस स्त्रीपुरुष ॥ मुलवाळ दिसली
ते सर्व खात बसले होते मांसाचा उग्र
वास येत होता. परंतु राक्षस कोठेच
दिसला नाही.

दुसऱ्या दिवशी छोट्या गारातल्या तरुण
मंडळींना बोलावून त्यांना त्यान जे पाहिले
होते ते वर्णन करून सांगितले म्हणाला—
“मी काळ रात्री गुहेत जाऊन प्रत्यक्ष
पाहून आलो आहेत एक नाही. कित्येक
राक्षस आहूत परंतु ते राक्षस
मात्र नाहीत. राक्षसाना मी माणुकी
धडा पिकाविला आहे. अशा दुष्टांना
भिऊन कुम्ही अर्धपोटी राहणं आणि त्यांना
चारण मूर्खपणा आहे.”

छोटू म्हणाला ते ऐकून तरुणमंडळी तो
काय म्हणता ॥ ऐगायला उत्सुक
दिसली छोटू पुढे म्हणाला—“मी तुम्हाला
जे सांगितले ॥ वांगलं समजून घ्या. एकदा
एकादा राक्षसाला कित्या रातटी जना-
मांसाच्या मांस खायला मिळालं
की ती चकऱ्या पंढरांच्या मांसाचा शिवत

नरमास खायला गुहेबाहेर कधीच आले
नाहीत म्हणून या राक्षसांची शिकार
पाहिजे गुहेच्या तोंडावर
लाकटं ठेवून त्यांना आग जावू या.
राक्षसाना जोंद काढल्यावर बाहेर यावे
सांगलं मग आपण त्यांना चांगलं बोंबून
वाढू.”

छोटू मुखविलेली योजना नोकरच
आणली गेली गुहेच्या तोंडावर
कल्याणकरावर लोक गुढमरून
चांगलून आरवत बाहेर आले

छोटू म्हणाला— पहा रे, सर्व होळं
उघडून हे तुमच्या चांगले ओळखीचे
आहेत. राक्षस आल्याचे सांगून या
सर्वांनी दिवस गायकऱ्यांना फसविले.
त्या दिवसापासून भूतपंच आणि त्यांचा
शिष्यवर्ग लोंढ काय दाखविणार? गाव
छोटून सर्व निघून गेले

गावकऱ्याचा निरोप घेऊन पुढल्या
मुक्कामाला निघून गेला

हा फरक कां?

विजयनगरच्या राजाचे तिमिरभू यांच्या घरी दोन नोकर करीत असत.
दोघेही स्वाभिमत व चिन्मय होते. प्रधान दरवर्षी त्यांच्या पगारात बीड सुवर्ण
मुद्रांची करीत असत

एका तिमिरभूने एका नोकराच्या बीड सुवर्ण मुद्रांची आणि दुसऱ्याच्या
पगारात चालीस सुवर्ण मुद्रांची केेली. पहिला नोकर यण राहिसा परंतु जास्त पगार-
ज्यांना मिळाली नोकराने प्रधानांना तसा फरक करण्याचे कारण विचारले.

प्रधान म्हणाला—“तुझ्यात मना पदोपकाराची सावना दिसली, दुसऱ्यात ती नाही.”

“काय कळलं?” नोकराने विचारले.

“काय एका भिकार्याने त्याच्या भिकारी पुढ्या घरी शीक मायायना
देता. दोघात मोटभर मेमायला वाढून अगभर कपडेपुढ्या म्हणून मी विचार केला
की तुला पगारपाड तर मी करणारा पच होईल.” प्रधान

“परंतु भिकार्याची माणुकीची गोष्ट कळली?” नोकराने विचारले
“तो भिकारी होतो.” तिमिरभू म्हणाला

अज्ञात चोर

एकदा विदर्भप्रदेशाच्या पश्चिममेकडील प्रदेशात असिवृष्टीमुळे किरकोळ गावे वडून गेली. त्याचबरोबर फार मोठी जीव-हानीही झाली. म्हणून राजाने संजीव नामक एका तरुण अधिकाऱ्याला पुरामुळ नुफसान सोसणाऱ्या प्रजेच्या मदतीसाठी पुष्कळांसे धन घेऊन पाठविले.

संजीव जेव्हा त्या प्रदेशात गेला तेव्हा त्याला तेथल्या होंगराळ खंडोजी नावाचा एक अट्टल चोर भेटला. त्या पूर्वी अनेक वेळा दरोडे चालीत असताना तो गेल्या होता आणि त्याने अनेक वेळां तुरुंगवास भोगला होता. तुरुंगात असतांना संजीवने त्याच्यावर दया दाखवून त्याला तुरुंगवास वास्त्याचा वाट नव यासाठी थोडी मदत केली होती.

खंडोजीने संजीवला पाहताच लवून नमस्कार केला आणि आपल्या घरी

बोलाविले. संजीव त्याच्या विनंतोला मान देऊन घरी गेला. त्या निर्जन प्रदेशात संजीवला जो अतिपिसुत्कार मिळाला त्याबद्दल त्याला आळा आणि संजीवच्या मनात अनेक विचार येऊ लागले. त्याने विचार केला की खंडोजीला सामील करून घेतले तर राजाने दिलेले सर्व धन काढून करता येईल.

खंडोजीला सर्व नावाऱ्यां एक रूपवती मुलगी होती. तिनेच संपादक करून संजीवला वाढल होते. संजीवने खंडोजीला एकांतात मनातली योजना मागितली. म्हणाला—“मी तुझ्या मुलीशी लग्न करावे, म्हणतो. म्हणून तुला तुरुंगात जावे लागले तरी तुला तुरुंगातून लोकर मोडविण्याची जबाबदारी मी स्वतःवर घेतो.”

संजीव म्हणाला त्याप्रमाणे करण्यास खंडोजीने मान्य केले. त्यानंतर संजीवने

फाडले आणि अगस्वर जागी- जागी लहान मोठ्या बखमा करून आणि राजाकडे जाऊन म्हणाला—“महाराज! होंगराळ प्रदेशात खंडोजी नावाच्या अट्टल चोराने वन्युयायासह येऊन गाठले आणि मारहाण करून माझ्याबरोबर आपण पाठविलेले सर्व धन लुटून नेले.”

राजाने लगेच शिपायांना पाठवून खंडोजीला कैद करून आणविले. स्वतःचा मुलीचा केला नाही अटक करून तयार इतका सहजी गल्याबद्दल राजाला आश्चर्यच वाटले. पाह्याला अचानक व चोराच्या टोळीचा दिसला

नाही तरी राजाने खदला संपल्यावर त्याला फाशीची शिक्षा सांगून पाठवून.

खंडोजीला फाशीची शिक्षा राजाने दिल्याचे ऐकल्यावर संजीवला होक्या- वरून ओढा उतरल्यासारखे वाटले. तसा खंडोजीच्या मुलीशी विवाह करण्याचा विचार संजीवच्या मनात मुलीच नव्हता. म्हणून त्याच्या घरी येऊन रहात असलेल्या सईला संजीवने नोकरांकरवी मारहाण करून हाकलून लावले. त्याने तोपगंत एका श्रीमंताच्या मुलीशी लग्न करण्याचे ठरविले होते. तो त्याच्या तयारीत मान गाला होता. मुभारास एके दिवशी खंडोजी त्याच्या घरी आला व त्याला धमकी म्हणाला—“संजीव, तु

माझ्याशी जबाबी केली आहेस माझ्या मुलीशी लग्न करतो असे सांगून तू आज दुसऱ्या एका मुलीशी लग्न करायला निघाळा आहेस का? लक्षात ठेव, तुला हे पाप पळवून फंदावे लागेल."

संजीव घाबरून जाऊन म्हणाला—"तुझा गैरसमज झालेला दिसतो आहे. मी तुझ्याच मुलीशी लग्न करण्यासाठी सर्व तयारी केली आहे! परंतु तू सांग, तू केंद्रेतून बाहेर पळून आलास?"

"मी या म्हाताऱ्याच्या मदतीने तुवंगा-तून पळून आलो." असे सांगून खंडोजी म्हाताऱ्याकडे बोट दाखवून स्वरात म्हणाला—"संजीव! यापुढे माझा तुझ्या एकाही विश्वास नाही. माझा बाटा भला देऊन ठाक!"

"गुशा बाटा? म्हणजे तुम्ही दोघांचा असा काही करार झाला होता की काय?" म्हाताऱ्याने संजीवला विचारले.

संजीवने आपला सर्व वृत्तांत म्हाताऱ्याला सांगितला व नम्रपणे खंडोजीला म्हणाला—

दुसऱ्या एकीशी लग्न करण्याचे ठरविले हो माझी चूक आहे मला क्षमा कर!"

परंतु त्याच वेळी म्हाताऱ्याने संजीवच्या हातात हातकड्या घासल्या आणि वेव पालटून समोर उभा राहिला. तेव्हा संजीवला तां म्हातारा दुसरा तिसरा कोणी नसून महाराज असल्याचे लक्षात आले.

तेव्हा राजाने संजीवचे विग करी बाहेर पोहचवात मागितले म्हणाला—"खंडोजी इतका सहजी भेद झालेला पाहून संजय तू सामील असावास अशी मला शका आली. फायोफी शिक्षा मी सांगितल्यावर खंडोजीने खरी गोष्ट सांगितली त्याचे म्हणणे तुझ्या बोलण्यावरून असल्याची माझी खात्री झाली खंडोजीसारख्या रुग्णा चोरामेक्षा तुझ्यासारखे लोटे अधिकारी धोक्याचे. तुझ्यासारख्या देगाबाहेर हाकलून लावले तरच प्रजा सुखी होईल."

चेतसिंह शिपाई

चेतसिंह शिपायाचे अग दिवसेंदिवस सुट्टा चालले होते. रात्री गस्त आणि पाहारा त्याचे होते परंतु अंग सुटले कारण त्याला पकडण जमल.

एकदा अधिकाऱ्याने त्याला विचारले—"कायरे, कित्येक दिवस मी पाहतो आहे, तू एकाही चोराळा आणि नाहीस?"

चेतसिंह लगेच म्हणाला—"जमादार साहेब! माझे ऐकूनच चोरांचा परकाप उडतो. म्हणून कोणी इकडे फिरकत नाही."

तरी चोऱ्या होत होत्या आणि तक्रारी येतच होत्या. म्हणून चेतसिंहला जाव द्यावा लागे. तेव्हा त्याने बाटेल ते करून एखाद्या गुन्हेगाराला पकडून अधिकाऱ्या-समोर उभे करण्याचे ठरविले.

गुन्हेगाराला पकडण्यात चेतसिंहाना फायदाच होता त्याने आपल्या बायकोला दिवालीपर्यंत एक चंद्रहार घालून देण्याचे वचन दिले होते म्हणून त्याने गुन्हेगारा-कडून धमकावून थोडेथोडे करून तीनशे रुपये केले होते परंतु चंद्रहाराला आणखी वीनश रुपयाची गरज होती. एखादा चांगला गुन्हेगार पकडला तर त्याच्याकडून दोनशे रुपये येतील असा त्याने विचार केला.

पूरे दिवशी रात्री चेतसिंह गस्त चालीत गावातल्या देवळापर्यंत आला तेव्हा त्याला कोणोत्तरी कालोत्तात येऊन देवळाच्या ओट्याच्या आड लपून बसलेला दिसला.

चेतसिंहाने दरडावून विचारले—"कोण रे तू? मध्यरात्रीच्या वेळी तू येथे काय करतो आहेस?" ते ऐकून पंधरा वर्षांचा एक मुलगा चेतसिंह जवळ येऊन उभा

रासिद्धा. चेतसिहाने एका लाठी उगारली व दुसऱ्या हाताने त्याची मान धरून विचारले—“कोण तू? जोर दिसतो आहेस!”

मुलगा बापच्या स्वरात म्हणाला—“हजूर! मी खोर नाही. माझे बावा मया ठार करायला निघाले म्हणून मी येथे लपून बसलो होतो.”

“तुला बाप तुला ठार करायला निघाला? तो कां?” चेतसिहाने चकित होऊन विचारले.

“गला ते माहीत? मी मध्या-काळी घरी परतलो तेव्हा माझी आई म्हणाली—‘तुझे बावा तुला व माझा

पेतोळ, म्हणून मी मिळून इकडे येऊन बसलो होतो. मुलगा म्हणाला

चेतसिहाने त्याच्या कानांच्याशी आठवण घाली. एका लुनी माणसाच्या हातून एका भोळ्या मुलाला बांधविले पाहिजे.

चेतसिहाने मुलाला घोर दिला व त्याच्या वरोवर त्याच्या घरी आला. घोराला बोरी करण्यापूर्वी एकहाले पाहिजे, या नीतीप्रमाणे मुलाला लून करण्यापूर्वी धरून पाहिजे त्याने ठरविले होते.

चेतसिह मुलाला म्हणाला—“आपण बापूय लागू दिल्याशिवाय परतत नाही. म्हणून मुलगा बापच्या हातून जाऊन भितोवर उडी मारून आन घेऊ. चेतसिह भोळ्या काटाने पापण्या बापूच्या भितोवर परतु तो भिन्न घालीकी होती व पाचमान भिजली होती. चेतसिहाने त्याला धाडले त्याची कबर मोडलीच!

घरातून बायकी आवाजात कोणी म्हटले—“मारु, मका मारु!” चेतसिह देहभान विसरला व अपराधी नापडला या उत्साहाने घावला त्याने मागचा इकलला. आतल्या बाजूने कडी लावलेली होती तरी चेतसिहाने बोराजोराने धक्के मारल्यामुळे ते जून दार मोडून पडले.

चकित होऊन चेतसिह आतले दृश्य पाहू लागला. मुलाची आई खाटेवर बसली होती व मुलाचा बाप काठीने उंदीर मारीत होता.

उंदराला मारल्यावर त्याने काठी फेकून दिली आणि चेतसिहाने दरवाजून विचारले—“तुम्ही धापाई अहात आणि कोठून घरात शिरतां आहां! किंवा कडी बाजवून हाक मारता आली नसतां का?”

“तू निघाला होतास, म्हणून तिला बाचविण्यासाठी मी दार कोटून आलो. चेतसिह म्हणाला

मुलाचा बाप रागावून म्हणाला—“तोंडाला मारु ते बोलतो आहेस मी बायकोचा खून करायला का जाईन? उजाडल्यावर मी बाचडीवर जाऊन फांत-वालीकडे आपली तक्रार नोंदवता.

तेव्हा चेतसिहाने काय बोलावे, सुचना म्हणून त्याने मुत्सकडून जे एकले होते ते मागिले.

वस्तुस्थिती निगळीच होती. तो मुलगा आईवडिलांचा एकुलता एक मुलगा होता. लून झाल्यावर फार दक्षिण जन्मला. त्याचा बाप ल्हावी होता. मुलगा मंद-बुद्धीचा होता. बापाने त्याला आपला घरा

बाचविण्याचा विचार होता. परंतु सर्व प्रयत्न फुकट गेले शेवटी बापाने त्याच्या नशिवावर सोडले.

त्याचे घर पडू लागले होते त्याची दुस्तो लावायना होता. नवे कपडे विकत घेणे होते म्हणून त्याने आपली म्हांस विकून ही वागदुजी करण्याचे ठरविले होते. परंतु दुसऱ्याच दिवशी आजार पडला आणि व आठवड्याच्या बाजाराला जाऊ शकला नाही. आईला मुलगा अगदीच कुचका-माचा नाही हे दाखवायचे होते. म्हणून मुलाला पाठवून तिने म्हांस विकून टाकायचे ठरविले.

म्हाव्पानें बजावून सांगितले होते की मुलानें ठीक नव्हते म्हेंस विकून पैसे आणले नाहीत तर आईची व मुलाची पाठ रंगविली जाईल. नंतर स्थाने मुलाला समजावून सांगितले की ॥ म्हणीची किंमत राव्वाशे सांग व शंभरापर्यंत ती विकून ठाक. शंभर ॥ कोणी घेणारा मिळाला नाही तर म्हेंस विकू नकोस. घरी निघून ये."

मुलगा म्हणीला घेऊन ॥ गेला. कोणी शंभर ॥ घ्यायला तयार होईना. संध्याकाळपर्यंत गाजारात राहून तो घरी परत आला

आईने विचारले-"तू किती ॥ विकलीस रे म्हेंस?"

"मी नाही विकली आई! कोणी शंभर रुपयाला घ्यायला तयारच होईना." मुलगा म्हणाला

"मग म्हेंस कोठे आहे?" आईने विचारले.

"बाया म्हणाले होते ना म्हेंस विकली नाहीस तर घरी निघून ये. म्हणीला परत

आणायला नव्हतं मागेवर मुलगा म्हणाला

ते एकूण आई कपाळ वडवीत म्हणाली-
"आतां तुझा व ॥ जॉय घेतोस तुझे बाबा! चालता हो कोठे तरी! मला ने खोलीत बाकून पाहिले, त्याचा दाप वस्त्याला चार करीत होता. ते पाहून मुलगा भ्याला आणि जो पळाला तो सरळ देवळात जाऊन लग्ना.

मुलगा ॥ विषायाला दख्खावून म्हणाला-"तू ॥ बुद्ध्याच्या बोलण्यावर विस्वास ॥ आमची भित पाडलीस प शर फोडलेस. उजाड दे, मी कोतवालाला सांगून तुला तोकरीवरून काढवतो."

"नको बाबा! ॥ हात जोडतो, पायां पडतो. ॥ पोटावर गदा आणू नकोस. मी तुला तुकसान भरपाई देतो!" असे सांगून पेंतसिद्ध धावतच घरी गेला आणि दापकोच्या चंद्रहारमाठी साठवून ठेवलेले तीनशे रुपये आणून म्हाव्पाला दिले आणि आपली मान सोडविली.

पुराणातली वांगी पुराणात

एका गावी शंकर व पार्वती नावाचे एक जोडपे रहात असे. त्यांना गणू नावाचा एक मुलगा होता. शंकर शेतात काम करी व वांगले पीक काढी. त्याचा संसार सुखाने चालला होता

एकदा शेजारचा रघू शंकरकडे येऊन म्हणाला-"अरे ॥ तू दिवसभर लव्हात उभा राहून घाम गाळतोस. आज देवळात चल. एका पुराणिकबुवांचं पुराण आहे. चल, योडो विश्वांती मिळेल ॥ थोडा ज्ञान-बोधही हाईल."

शंकरचा पुराण कीर्तन वगैरेची मूळीच माहिती नव्हती. तरी तो रघूच्या आग्रहाला बली पडून गाईगुरांचर ॥ ठेवायला बायकोला सांगून पुराण ऐकायला गेला.

त्या दिवशी पुराणाची ॥ देव-लोकांवर होती. दुसऱ्या दिवशी शंकर ताडी पिऊन घरी आला ते पाहून पार्वती

॥ साली. तिने नवऱ्याला वांगलेच फेलावर धरले

तेव्हा शंकर तिला स्मित करून म्हणाला-"अग, देवलोकांतले देवमुढा सोमरस नावाचे एक ॥ पितात, तुला माहीत आहे का? पुराण ऐकण्यापूर्वी ताडोमाडी पिणे पाप आहे, अशी माझीभुजा समजूत होती. पुराणात गौराणिकांनी सांगितले की देवमुढा सोमरस पितात." पार्वतीला कळेना नवऱ्याची समजूत कशी घालावी.

दुसऱ्या दिवशी शंकर गणूला पुराण ऐकायला घेऊन गेला. ॥ दिवशी पुराणा-तली ॥ सांगत ॥ गौराणिकांनी इंद्राने सगराचा थोडा कसा पळावून नेला होता त्याची ॥ सांगितली.

दुसऱ्या दिवशी पार्वती कोनाड्यात ठेवलेले सुटं पैसे घ्यायला गेली, तर ते नाहीसे झाले होते. पार्वतीने नवऱ्याला

"पैसे घेतलेत का," विचारले तो म्हणाला-
"अग, मी तुम्हा पेडाला कडाला हात
लावायला जाऊ? नीट शोधून घ्या."

त्या दिवशी रात्री गणू जेवतांना खाल्ले-
... वर्णन करू लागला तेव्हा
पार्वतीने विचारले-"मुला, तुला पैसे कोठे
मिळाले रे? तू माझ्याकडून पैसे मागून
घेतले नव्हतेस?"

"मी कोनाड्यातले पैसे घेतले होते
आई!" गणू म्हणाला.

"अरे तू असे चोखत का उचललेस?
आपल्या घरात आमघरपेत असे कधी
नाही?" पार्वती म्हणाली.

"आई, इमने नव्हती का घोड्याची
वीरी केली? मी ... त्यात ...
घुबाले?" गणून उलट प्रश्न ...

त्यानंतर दोन दिवस शंकर अ गणेशान
पुराणात कायकाय एकल, नकळत शंकरने
घोडावर जाणे बंद केले आणि गणने शाळेत
जायचे सोडले ... रामनामाचा जप
करीत घरी ... राही

कधी बालगार? म्हणून पार्वतीने विचार
केला की नवऱ्याला पटेल असा काहीतरी
उपाय केला पाहिजे दुसऱ्या दिवशी शंकर
नित्याप्रमाणे स्नान ... बायको जेवायला
बोलवील म्हणून वाट पहात होता. परंतु
कराच ... साखा तरी तिने कायला बोलविले
नाही म्हणून घरात गेला तेव्हा पार्वती
फुलांची माळा ... बसलेली दिसली.

शंकर लतापून म्हणाला-"तुला वातां
फुलत ओढीत वसायची काय गरज होती ग?
... संपाक केला नाहीस वाटत?"

पार्वती स्मित राखून म्हणाली-"मी
... ऐकले की इमने राणी शची नेहमी
फुलांच्या ... ओवून पतीची पूजा करते.
तिने ... संपाक केल्याचे पुराणात कधी
कोणी ... आहे का?"

ते ऐकल्यावर शंकर ... गणूच्या दोरघात
लवस प्रकाश पडला आणि त्याच्या लक्षात
... पुराणातली दागी पुराणातच
होडायची ...

साय व मून

सरला लग्न होऊन सासरी आली तिच्या
नवऱ्याने ताव होते रघुनाथ सरन्मान
जे चारवीघाच्या तोंडी ऐकले होते आणि
पुस्तकात वाचने होते त्याच्या आधारे
तिचा ... समज झाला होता की ...
तुनांवर फार अधिकार गाबयतात व त्यांना
छळताना परंतु सासरी आल्यावर ...
निराळाच अनुभव आला ती ...
मुनेला प्रेमाने वागवी. महिने ... गेले तरी
त्या व्यवहारात मुलीचे फारच बदल नाही
ती मुनेला मुलीपेक्षा जास्त प्रमान वागवी
तरी सरलाच्या मनस्त बाका राहूनच गेली
बायका सुरवातीला मोठा प्रमाणा ...
आणताना परंतु ती आंतरल्यावर त्यांची
... करताना ...

रघुनाथ उजडताच शिळा भान किंवा
भाकरी खाऊन जाई ... संध्याकाळी घरी
परत येई त्याचे बायकांवर जेवडे प्रेम होते

तेवढीच मातृभक्तापण त्याच्या ... होती.
त्याला वाटत होते की बायको आल्यापासून
तीच घरातली सर्व कामे करीत असणार ...
आईला ... रूप विश्र्वाती मिळत असणार.
एके दिवशी रात्री ... जेवायला बसला
तेव्हा बायकोची थट्टा करण्यासाठी म्हणाला-
"आज तुला काय झालं ... ग? जसा
काय संपाक केला आहेस?"

सरला चकित झाली कारण तो दररोज
जेवतांना संपाक ... झाल्याचे मागे.
परंतु त्या ... त्याच्या तोंडने ... बोलण
एकून ती म्हणाली-"आज तुम्हाच्याच काय
... आहे तो? दररोज आईच तर संपाक
करतात." ते ऐकून रघुनाथला आपचमंच
वाटल ... मग तू तिच्या मदतीला का नाही
जात?" त्याने तिला विचारले.

"म्हणजे तुम्हांला मी दिवसपर जाणून
असते आहे म्हणायलाच आहे का? माझ्या

माहेरी मला कोणतेही काम करावे लागत नसे." सरलाने थोडेसे ताठरपणानेच उत्तर दिले.

तेव्हा रघुनाथला राग आला. तो म्हणाला—"तरमग तू माहेरीच जाऊन रहा. येथे राहायची गरजच काय?"

सरलाला रडू कोसळले. नवऱ्याच्या तोंडचे ते शब्द ऐकून तिला सासरी एक क्षणभरही रहावेसे वाटले नाही. ती आपल्या माहेरी निघाली. सामूला वाटले की मुनेला माहेरचे वारे लागले की काय? ती काहीच बोलली नाही.

सरला माहेरी जाताच आईला मिठी मारून रडत म्हणाली—"आई! मी आता सासरी जाणार नाही. तेथे मला कोणते विचारीत नाही."

"रडू नकोस, उगी रहा मुली! जावई वापूंना आपली चूक आज नाही तर उद्या कळेल. ते पश्चात्ताप करून तुला आज नाही तर नक्कीच घेऊन जातील." आईने मुलीची समजूत घातली.

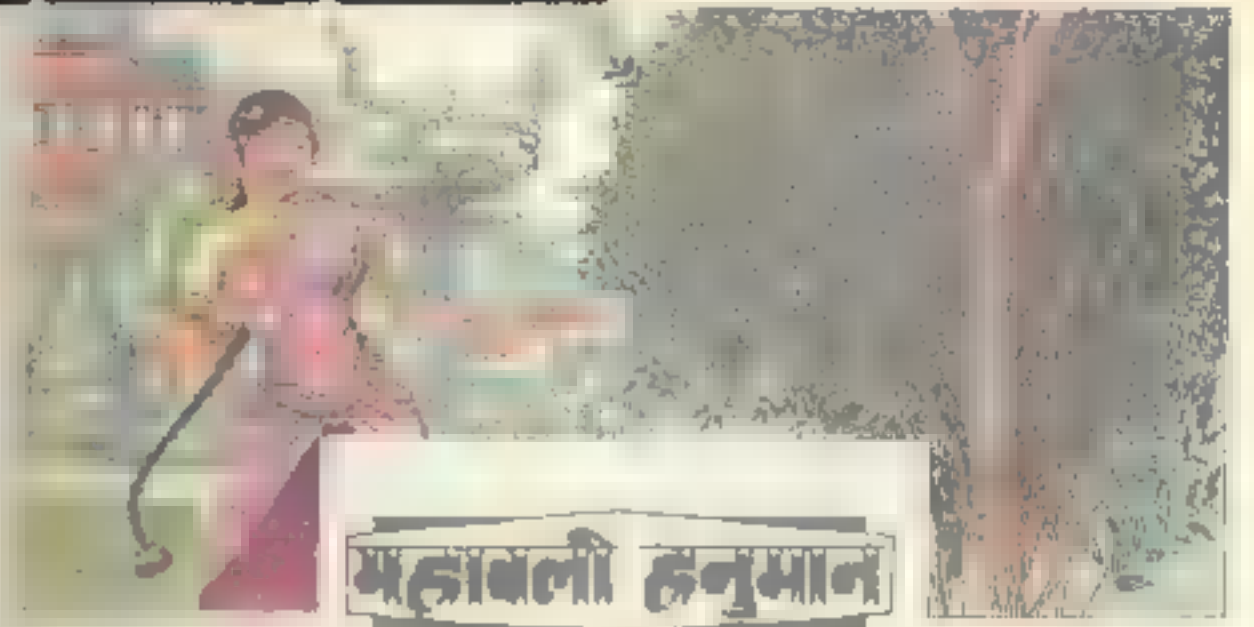

होता त्यानहो लक्ष्मण मार्याचे लक्ष्मण जाले त्याच वेळी ज्ञान. तिच्या भावजयीचे नाव होते मुनीला तीच घरातली सर्व कामे करी. सरलाने धकित होऊन आईला विचारले—"आई, संपाकोष वाई कोठे गेल्या ग?"

"अग वेड, मुनवाई आल्यावर संपाकोषाची गरजच काय?" आई म्हणाली.

त्यानंतर सरलाला हे पाहून आश्चर्य वाटले की तिची आई ठज्जाठत्यानरोवर मुशीलेला उठविते आणि संध्याकाळपर्यंत मुनेकडून कामे करून घेते. तिला दिवसभरात पांच मिनिटे देखील विधांती घ्यायला मिळत नाहीत आपल्यासारखीच सासरी आलेल्या मुनेला आईने असे वागवामे सरलाला मुलीच आवडले नाही.

ती आईला सूच बोलली म्हणाली—"तू आपल्या मुनेला तीट वागविले नाहीत तर मी माहेरी कधी येणारच नाही." त्यानंतर ती आपल्या सासरी निघून गेली.

हापर युगात श्रीकृष्णाने गुरुशाला गन्ध घेऊन कम आदि अनेक दुष्टांचा केला आणि दारकेला राजवस्थापना आपल्या भाटही राण्यासह मुखान राहू लागला त्याचे वडील भाऊ बलराम पादवाचे प्रमुख होऊन पाहू लागले. कृष्णाचे भाऊ जो त्या ता दारकेलाच घेऊन राहू लागला.

श्रीकृष्णाने काही काळ लोटल्यावर सत्यभामेसह नरकासुराशी युद्ध करून त्याचा सहार केला सत्यभामेने या युद्धात श्रीकृष्णाला मदत केली तेव्हापासून तिच्या मनात अहंकार वाढला की श्रीकृष्णाच्या पत्नींत तीच ज्ञान मोठी आहे श्रीकृष्णाचे तिचा अधिकार जास्त आहे.

श्री गोकुळ कलली ज्ञाने तिला चिडबिण्यासाठी वेचलोकासून पारिजातमग्न फूल आणून स्वमणीला दिले. सत्यभामेला गोकुळ कललींच ती सतापली आणि सधून वसली की श्रीकृष्णाच्या भटपत्नींत तीच श्रेष्ठ तिला ते पुरुष न मिळता रुषिमणीच्या हारी कसे होत?

श्रीकृष्णाला तिची समजूत घालण्यासाठी तिला वरोवर घेऊन भरुदवाहनावर देवलोकी गये लागले श्रीकृष्णाने पारिजातक वृक्ष मुळासकट उपटला आणि त्याचे हरण करून घेतले लागला. तेव्हा इंद्राने श्रीकृष्णाचे वाहन गरुड पाच्यावर वज्रायुधाचा प्रहार केला. गरुडाने आपल्या पंखांनी वज्रायुधाला थांबविले आणि दूर फेकून दिले. तेव्हा

गरुडासमुद्रा शक्तीचा गर्भ सत्यभामेने पारिजातक वृक्ष आवारात लावला आणि त्याचदरु गर्भ करू लागली.

वल्लरामाने अनेक बलशाली दुष्टांचा संहार केला होता. त्याने भरकामुराचा द्विद विनयोपटोब्या एका भयंकर वानराचा संहार केला होता. म्हणून त्याला सुद्धा त्याच्या स्वतःच्या गर्भ चढला होता.

सत्यभामा, गरुड आणि बलराम या तिघांचा गर्भ दिवसेंदिवस वाढतच गेला. श्रीकृष्ण तो उतरविण्याची संधी पहात होता.

एके दिवशी गरुड एका नारायणकऱ्या घरायला तेव्हा लक्ष्मी कांचनहेला नावन्वी आई पळवू आली व मुलाला उचलून घेतली. तिच्या मनास तेव्हा ही कल्पित 'वांचया' अशी ओरडत पट्टू लक्ष्मी. नारदाने तिला उपश्रावून सांगितले की स्मरण करून तो हनुमानाला तिचे रक्षण करू शकेल. हनुमान गंधमादन पर्वतावर तपस्व्यां करीत असल्याचेही नारदाने तिला सांगितले.

तेव्हा कांचनहेला हनुमानाकडे त्याच्या पावली तिने आपल्या मुलाला हनुमानाच्या पायावर ठेवून म्हणाली— "आम्हाला वांचया! राम, राम!"

हनुमानाने बोले उषावून तिला अभय दान दिले म्हणाला—"पाह्या तुम्ही निर्मोषपणे रहा." त्याच मुखारस गळत त्यांना म्हणून तेथे आला. हनुमान त्याला म्हणाला—"फकिराचा! तुम्हाला आपली मूकच भामवायची असेल तर माझ्या देहाचे जवळे तोडून तुम्ही वाटेल तेवढे मांस खा!"

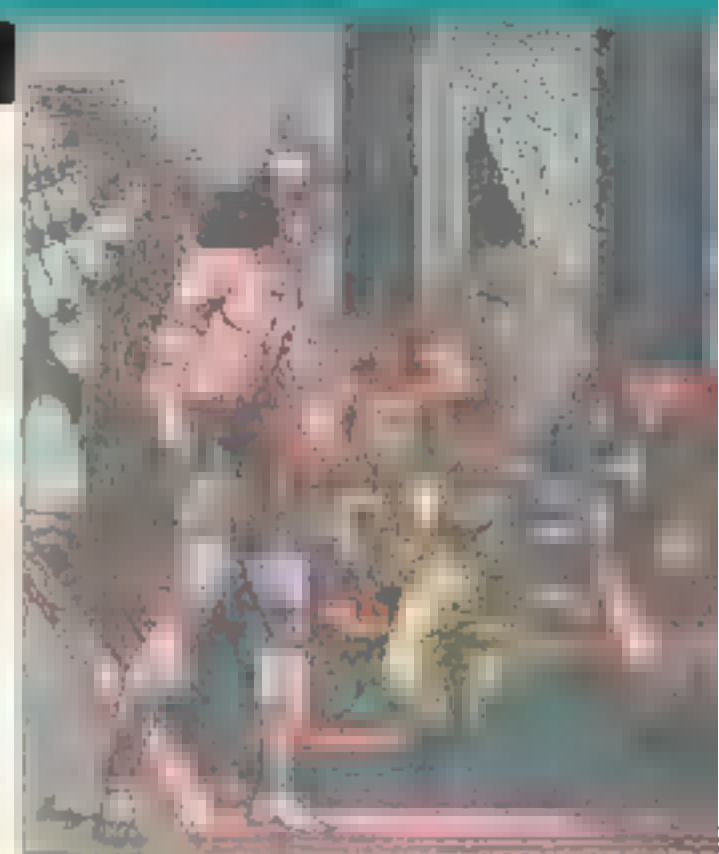
"माझा आहार फक्त मांसच आहे. तू वानर आहेस. माझा आहार कसा होऊ शकतील?" असे म्हणत गरुड हुंकार करून आवयला आलेल्या नाचांता साथीला

धावला. तेव्हा हनुमानाने लक्ष्मी वल्लरामे फक्त पितृवत्न वल्लराम फिरवून घेऊन तिचे मन हलकेसर करायलाय असेल.

कांचनहेला प्रत्यक्ष मुळभूतेश्वर याठळी जाणुकी बघताभा बलराम म्हणाला—"मन हलकेसर करतो. तू फक्त एकेच सांग की, बलरामाने हजर राहण्यास पाठविता आहे!"

मौलभीत हनुमानाकडे गेला त्याने बलरामाचा निरोप परंतु हनुमानाने तिकडे तिचे नाही. तेव्हा जोर ओरताने फडफडवून त्याने आरडाओरडा केला निरोप सांगितला तो बलरामाकडे कृष्ण सचकार्यासंबंधी कसही मज्जा करीत होता. तोही सर्व काही ऐकल्यावर कृष्ण म्हणाला—"तू लग्नच परत सांग की रामाने बोलाविने आहे!"

तो निरोप ऐकून हनुमान गरुडाबरोबर दाखलेला आला उच्च स्वरांने

हाक मागला—"रामा, माझ्या रामा!"

तेव्हा एवढीने डोकत उठून हनुमानाजवळ आऊन म्हणाला—"राम नसून भी बलराम आहे! तू तैमियां बलराम देवाय नमः म्हणून उच्चार केलास तर भी तुला माफ करीन."

हनुमन्तला त्याला आला. तो दातचोठ कावून गडजला—"काय म्हणालास? तू बलराम आहेस की अबलराम?"

तेव्हा बलरामाने रागात झुलायुध हनुमानावर उगारले. हनुमानाने ते आपल्या शेंपटीने गुढाळून दूर फेकून दिले. नंतर हनुमानाला मारायला धावला.

तेव्हा हनुमानाने त्याला दोन्ही हातांनी गर उचलले बजराम त्या धक्क्याने बंधुदालाला. त्या बंधुदावस्थेत पडल्या-भारखी काहीतरी जुनी त्याला आठविली.

रामचंद्राच्या राज्याभिषेकसमयी लक्ष्मण पैयत वनवधा हसू लागला होता त्या सभेत हजार असलेले सर्वजण असा विचार करून की लक्ष्मण त्यांची बंधु करीत आहे. माना खाली बसले. तेव्हा राग आल्याने रामाने लक्ष्मण उपसून लक्ष्मणावर उगारली. हनुमानाने तेव्हा रामाला अडविले होते. लक्ष्मणाच्या हसण्याने कारण विचारता समासदांना हनुमान म्हणाला-

वनवासात रावंदिवस मीतारामांच्या रक्षणास देवा याचा व त्यासाठी झग येऊ नये म्हणून त्याने निद्रा-देवीला विततो केली होती हो, बंधदा वर्षे तिनं त्याच्याचकळ तेव्हा निद्रा देवीने लक्ष्मणावर कळ उमिलेत प्रवेश केली. बंधदा वर्षे निद्रा व आहार केल्याशिवाय राहल्यामुळे लक्ष्मणाला उद-जिताचा बंध करण्याची शक्ती प्राप्त झाली होती आता बंधा पुरी झाली असल्या कारणाने पुन्हा त्याच्या मानेवर बसली ती गोष्ट आठवल्याने स्वतःवर होता.

हनुमानाच्या तो पुसात ऐकून रामाने विचारले- "मी वनवास सभयी त्याचे त्याने केले?"

तेव्हा लक्ष्मणाने बटविशी सुरीने वापली माही कापून केले काडून दाखविले व म्हणाला- "दादानं मला एवढ्या प्रेमाने केले दिले होते ते मी रामाचा प्रसाद म्हणून जपून ठेवले होते. तो प्रसाद काळजी मी आज आपला उपास सोडतो!" असे सांगून लक्ष्मणाने ते केले सांगले.

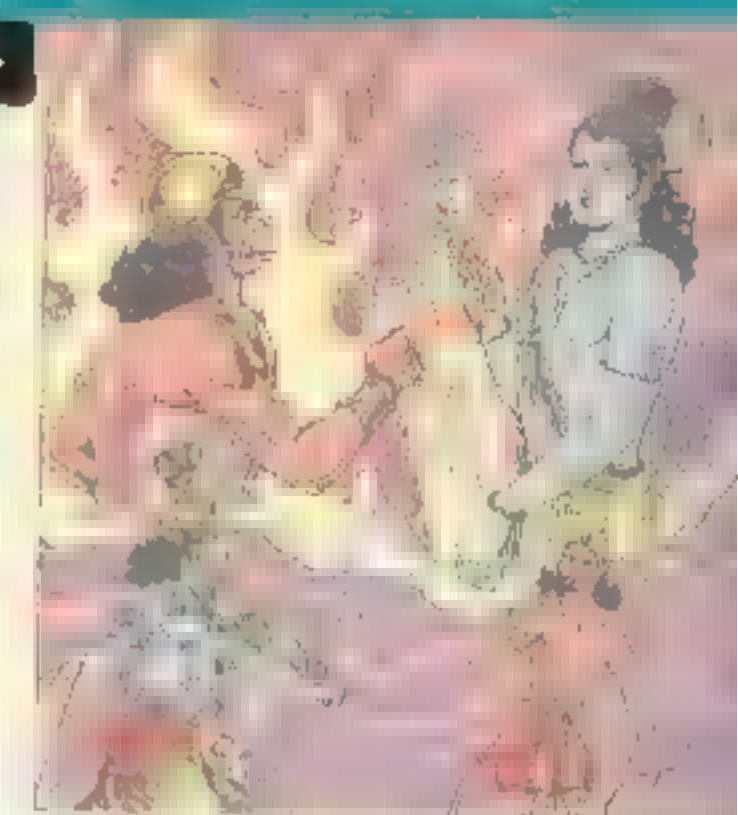
राम लक्ष्मणाच्या प्रेमाने घेतून म्हणाला- "लक्ष्मणा! पुढल्या जन्मी मी तुझा धाकटा भाऊ होऊन तुझे हे कृष्ण केडीन."

आठवल्यावर वकी त्याच्या काही लक्ष्मण होता हे त्याच्यावर बंधासाठी म्हणाला- "हे संजीवीराया! तू त्या जन्मी संजीवनी दृष्टी देऊन वांचविले होतेस. यावेळी बंधुदावस्थेतच त्या गोष्टीची आठवण झाली चल, तू वाळून भट!"

श्रीकृष्ण हनुमानाला पाहताच मुठ आवळून मुष्टिघुट्टाला करीत म्हणाला- "वडील भाऊ राग, तू अपमान केल्यास का? स्थला संभाळ!"

त्यानंतर श्रीकृष्ण हनुमानाने मुष्टिघुट्ट बाजू खूप कोराव्याने स्वतःचा बंधाव करीत हनुमानावर मुष्टिप्रहार करीत अशक्त झाला पाहून हनुमानाने आपली शक्ती एक बटून श्रीकृष्णावर जोराने एक मुष्टिप्रहार केला आणि त्याला झाली कृष्ण वास्तविक दमलेला होता तरी विजय सल्लुसाने देहभान विस्तरलेल्या हनुमानाच्या छातीत कृष्णाने उडी मारून गर होसा दिला. तेव्हा गडबडीत अचानक कृष्णाच्या पाय हनुमानाच्या अंगाला लागला

श्रीकृष्णाचा चरणस्पर्श होताना हनुमानाला रामचंद्रानेच श्रीकृष्णरूपे अवतार

घेतल्याने कळले त्या पूर्वी लगेत सीमेच्या अग्निप्रवेशाच्या रामाने सीतेला संबोधन करून जी कठोर बांध म्हटली होती. ती ऐकून सीता रडू लागली होती तेव्हा हनुमानाला राग आला व तो मुठ आवळून रामाला म्हणाला- "रामा! तू प्रथम माझ्याशी युद्ध कर!"

तेव्हा राम स्मित वदनाने म्हणाला होता- "हनुमाना! मी तुझ्याशी करण्यास असमर्थ आहे. परंतु पुढे केव्हांतरी तुझी इच्छा नक्कीच पुरी करीन."

हनुमानाला त्या गोष्टीची आठवण झाली म्हणाला- "रामा! रामचंद्राच्या रूपेच मला दर्शन देऊन माझ्यावर अनुग्रह कर."

"हनुमाना! ॥ काही ॥ वीर घर, लगमण तर पंथंच आहे, परंतु भीतेनामुद्धा प्रवेष्टा ॥ दे" असे सांगून भीतेष्ट्या ॥ प्रवेश करावला सत्यभामेकड श्रीकृष्णाने निरीप पाडविला.

सत्यभामेला वचं ॥ की ती कित्येक जन्म गमाची पत्नी म्हणून राहिली आहे ती त्याच सुगीत खूप श्रमार् कर्मन व आपल्या वेणीन पारिजातकाच्या फुलाचा गजरा घालून पट्टीन श्रीकृष्णाच्या शेजारी घेऊन उभी राहिली.

परंतु हनुमान सत्यभामेला पाहतांच म्हणाला—"ओहो! ॥ तर चढमना आहे. म्हणजे गमाने कृष्णाकडाराह

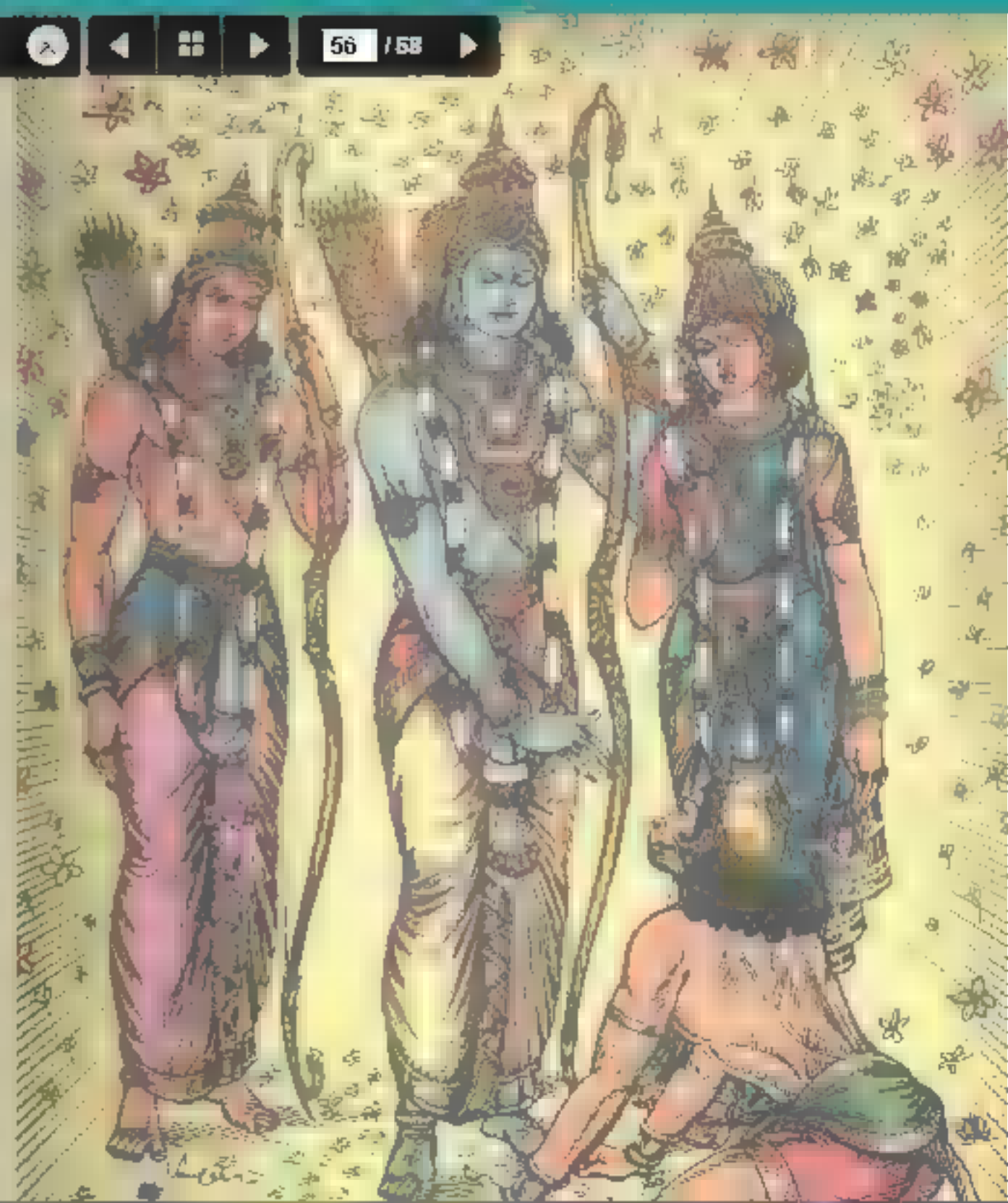
आपल्या, आठ कर्मिणी एक सत्ता म्हणून घडविली ॥ वे कवन दिने होते त्याचे काळ केने म्हणवयाचे!"

ते एकदमचर सत्यभामेला आपल्या पूर्वजन्मीचा वृत्तांत आठवला. ती आपला अंतकार सोडून रुक्मिणीकडे ॥ पत्न्याजी- ताई! सांता आपण भाहा, आपणच हनुमानवर अनुराह करावा."

॥ रुक्मिणी सांता असे ज्ञाजी श्रीकृष्णाने धनुराारी ॥ असे हनुमानाला ॥ ज्ञाजी हाताने आशीर्वाद दिला. ॥ विनयाने श्रीकृष्णामांसमोर उभा राहिला. हनुमान राखभरणी एक तिलाने पुष्टी भावून मर्मिकेवनीय आमदाचा अंतुभय कम लावला. सांतेन हनुमानाकड आशीर्वाद दिला—"चिस्कीनी भव!"

त्यानंतर ॥ गमावताराचा उप-सहाय करून श्रीकृष्णाने हनुमानाची राठ सोपवली व म्हणाला—"हनुमाना! ॥ हिमालयाच्या कदलीवनात रहा तेथे तुझा धाकटा भाऊ वायमुन भीम येईल ॥ मदायुद्ध व मल्लयुद्ध दोन्हींचे गुपित सांग."

त्यानंतर सत्यभामा समोर येऊन म्हणाली—"पूर्वजन्मी तू रामचंद्राला माझ्या जवळ घेऊन आलास आणि ॥ जन्मी या कृपात त्याची सेवा करण्याचे भाग्य लाभण्यास

कारण झालास. त्याबद्दल मी कोणत्या सन्दात आपली कुतूहल व्यक्त करू ?"

हनुमान सत्यभामेला प्रणाम करून म्हणाला—"माते! तू सत्यभामा आहेस. ईश्वर तहमी सत्याला जगोभूत होतो, त्या गोष्टीची यथायंता फटका म्हाणून श्रीकृष्णाने तुला आपली राणी केले. तुझ्यावर मला प्रणाम आणि तुम्ही मला पुरी करून सत्यभामापती म्हणून त्याने नाव मिळविले आहे. तू धन्य आहेस व सोते-सारखीच मला वाहेस."

हनुमान म्हणाला तं एकून मला भानद झाली. कृष्णाचे पाय म्हणाली—"इतक्या दिवसांनंतर हनुमानाच्या जाणीयकनच मला सत्याचा बोध झाला. आजपासून मला सत्याचा सोडला."

त्यानंतर हनुमान दक्षिणेशी व श्रीकृष्ण दोघाना नमस्कार करून निघाला. तेव्हा बलराम हनुमानाला म्हणाला—"संजीवराया! तुझ्यामुळेच मला वस्तुस्थितीची कल्पना होऊ शकली. मीदेखील

आपला गव उडवून पुढे जायने. मी तुझा फार जामारी आहे."

आता सकळ हनुमानाका प्रणाम करून म्हणाला—"महाबली हनुमाना! मला आता चांगले आठवू लागले आहे की विष्णूने एकदा मला मांगितले होते की शीरसागरात माझ्याबरोबर तूमुला राहणार आहेस" असे सांगून सकळ हनुमानाबरोबर कडली वनापर्यंत त्याला पोचवायला गेला.

कदलीवन उंच कैलाशाच्या झाडांनी एक सुंदरवन होते. हिमालयाच्या शिखरावरून आलेल्या ओहोळामुळे मोर्दये जास्तच खलून विपत होते.

हनुमानान कदलीवनात केला आणि बुद्ध वानरासारखा कैलाशाच्या खागळा ठेकून पसरून बसला. त्याची शेपटी पसरलेली होती. तिच्यामुळे हिमालय पर्वतावर जाण्याची वाट भडकी होती हनुमानाच्या हाताजवळ गदा पडलेली होती हनुमान वाळ झाकून व रामाचे ज्ञान गमनामाचा अप करू लागला.

दधीचीचा त्याग

विश्वकर्माच्या मुलाचा इत्राने केला. त्याची प्रतिप्रिया म्हणून विश्वकर्माचे तेव्हा यज्ञकुशातून मृताशुर नावाचा राक्षस उत्पन्न झाला.

वृत्ताशुराने विश्वकर्माची दत्तक पुत्री सत्यभामाची प्रीतिता केले. आणि वृत्ताशुराने त्यात घटकन रागवत वारं तपस्वर्या केले.

महादेवाचा वृत्ताशुराने प्राप्त केला तर त्याला जिंकणे अशक्य आहे. ओळखून देवांनी वृत्ताशुराची तपस्वर्या करणाचे ठरविले.

वृत्रासुराणां एकाग्रचित्ताने ॥३॥ करता
येऊ नये यासाठी देवांनी अस्त्रांना
पाठविले. अस्त्रांना नाव व मार्ग
॥३॥ परंतु काही उपयोग झाला
नाही. वृत्रासुरांनी त्यांच्याकडे धडून
पाहिले देखील नाही.

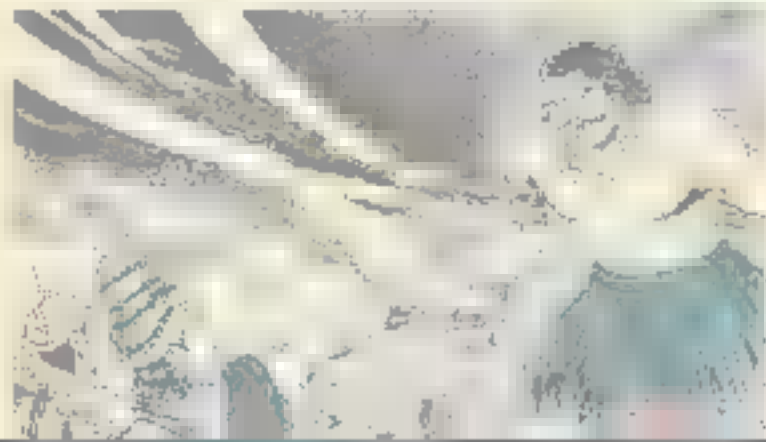
देव वृत्रासुरांच्या केसालाही ॥३॥
पोंचवू शकले नाहीत आणि त्यांच्या
समोख्या लढता पाहून जाय लागले
हे एकदा वृत्रासुरांनी ॥३॥
॥३॥

शेवटी वृत्रासुरांना ब्रह्मदेवाने दर्शन
देऊन वर मागण्या सांगितले त्याने
बला वर मागितला ॥३॥ रात्री जेव्हा
॥३॥ शिबसा थसा जागची किंवा
कोणत्या धातूच्या आयुधाने त्याच्यावर
कोणी प्रहार ॥३॥ तरी करण
येणार नाही

देव ॥३॥ गुरु क्षुत्पतीकडे ॥३॥
त्याच्यावर ॥३॥ प्रसंग वर्णन
करून सांगितला. बृहस्पतीने आर्षाची
मृदा ॥३॥

त्यावर वृत्रासुरांनी बाण ॥३॥
सैन्य नेऊन देवनोंडावर स्वर्गा केसरी
॥३॥ देवांना दूध ॥३॥ दिला ते पुढे
दीर्घकाल चालू होते.

जमने ॥३॥ वृत्रासुरांनी ॥३॥
॥३॥ देवतांशीही ॥३॥
बाण ॥३॥

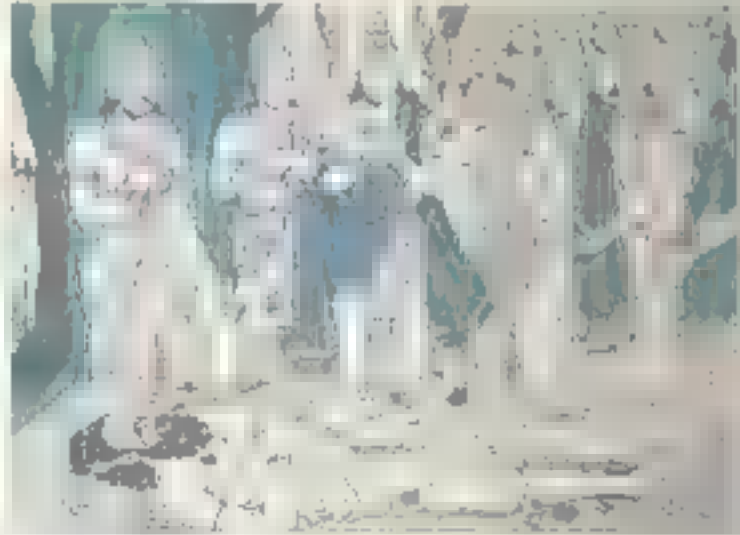

वृत्रासुराचा वध कोणत्याही मायुष्याचा बिका अगतीचा प्रयोग करून होवे शक्य नव्हते. एखाद्या महर्षीच्या अस्वीष्टा सहाम्येने वृत्रासुराचा वध करता येईल, हे वेदव्याकर इंद्राचे दर्शनाचे ऋषीजकळ जाऊन ती गोष्ट सांगितली.

ऋषीभोष्या अस्वीष्टा गिताचे प्रेम नव्हते. परंतु वृत्रासुर शोककंटका होता. तो मेली पाहिजे असा विचार करून मुनी समाधिस्थ झाले आणि सोबला. शीव ऋषींनी ऋषींना अशुभ त्याग ठरला.

ऋषींची ऋषींच्या अस्वीष्टे चव्यापुष्ट तयार करून दिवसही काही किंवा रात्रही नाही अशा संघर्षाकाली इंद्राने वृत्रासुराचा वध केला.

गोष्ट मथळा चढाओढ

या गोष्टीला सुंदर मथळा सुचवून द. २५ मिळवा!

?

एका राजाकडे एकदा दोन चित्रकार आले. दोघांनी दोन चित्रे काढून राजाच्या हातात दिली. दोन्ही चित्रात राजा स्मित करीत होता.

पूर्वेकडून चित्रकार होऊन, चित्रात वेदव्याकर नेसविला. मुदकुल्या असल्यामुळे राजाचा चेहरा विस्मय होता.

परिचयेकडून चित्रकाराने काढलेल्या चित्रात राजाचा चेहरा, तरा सामान्य दिसत होता, परंतु हसतमुख होता आणि सुंदर विसत होता.

राजाने परिचयेकडून आलेल्या चित्रकाराला मोठे बक्षिस दिले व पूर्वेकडून आलेल्या चित्रकाराला काही नाही. राजा परिचयेकडील चित्रकाराने काढलेल्या चित्राकडे एक क्षणून पहात स्मित करू लागला.

मग काय? वेदव्याकर मुदकुल्या दिसू लागल्या त्याचे स्मित रडक्या चेहऱ्यासारखे दिसू लागले. पूर्वेकडील चित्रकाराने काढलेल्या चित्रासारखे होते.

बरील गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मथळा विचार करून एका काढीवर स्वतःच्या पत्त्यासह लिहून "गोष्ट मथळा चढाओढ", 'चांदोबा', चंद्रामामा प्रकाशन, २ व ३ अर्डाट रोड, उदपल्लणी, मद्रास ६०० ०२६ या पत्त्यावर पाठवा.

१० सप्टेंबर १९७८ च्या जात पोस्टकार्ड पाहिजे. त्या काढीवर 'फोटो चढाओढ परिषद' देता कामा गये.

चढाओढीचा निकाल नव्हेंबर १९७८ चांदोबात जाहीर करण्यात येईल.

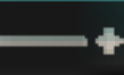
जुलें महिन्यातल्या चढाओढीचा निकाल (मथळा) "शेवटचे शब्द"

जादीवा

768

आमरव्याणी

असत्य स्मर्यलोकेस्मिन्
सतत सत्कृताः प्रिये,
भर्तारं नानु गन्त्यसे
विनिघात गतं स्थितम्

॥ १ ॥

[या जगतात बुद्ध स्थित्या, पती त्याच्या पूर्ण कर्माने त्यांना सुखी करित असूनही त्याची पुरवस्था झाली तरी तिकडे नाहीत.]

एष स्वभावो नारीणाम्
अनुभूय पुरा सुखम्,
अल्पा मध्यापदे प्राप्य
दुष्यन्ति प्रजहात्यपि

॥ २ ॥

[स्त्रियांचा स्वभाव असर असतो, पूर्वी कितीही कष्टमोठावला विकासे असले तरी पतीला सोडी झाली की लगेच पतीला दूषण देतात सोडूनही जातात.]

असत्यशीला, विकृता
दुर्गति हृदयास्सदा
मुबल्यः पापसंकल्पाः
क्षणमात्राद्विरागिणः

॥ ३ ॥

[असत्य झाल्या करित राहल्याने विकृत स्वभावाम्ना होऊन त्यांच्या यमाल काय आहे ते नाही पापबुद्धीने क्षणभरात त्यांचा मनोभंग होतो.]

लब्ध प्रणाश

[६२]

मगर (नर) गेली ती उशिरा तर आलीच होती, शिवाय तिचं बेहूरा उतरलेला होता. तो पाहून माकडाने तिला विचारलं—"मित्रा, आज तुला यायला उशीर झाला की रे? आणि तुझ्यावर आकाश कोसळल्यासारखं तुमं तोंड दिसत आहे की रे?"

मगर (नर) म्हणाली—"मित्रा, माझी बायको माझ्यावर खूप रागावली म्हणाली—'कृत्तम्ना, तोंड मला काय लाज नाही वाटत का? तू दररोज ते माकड तुला जांभळे देत आहे, ती साकून त्यांच्यावर काही प्रत्युपकार केलास का? निदान झाला घरी कोलाविलेस तरी का? तुझ्या या कृतघ्नपणाला प्रायः किचकत नाही. म्हणून मला विरासारखा असलेल्या त्या माकडाला आज

आपल्या परी घेऊन ये. योग्य सर्व एवढं तू केले नाहीस तर मी आपल्या गळ्याला फास लावून घेईन. नंतर पुन्हा आपली भेट होईल ती परलोकातच!" तुम्ही बहिनी, म्हणजे माझी बायको म्हणाली. तिला वचन श्राव लागलं, म्हणून मला यायला उशीर झाला. तर मग तू माझ्याबरोबर तुम्ही बहिनी रांगोळी घालून तुझ्या स्वागतासाठी तुझ्या वाटेवर डोळे लावून उभी असेल."

"बहिनीचे म्हणणे समतीदारच आहे। कोण्टी दिवसभर घागे ओडीत राहतो तरी सहाण्या माणसाने ठकली चालू ठेवणे बरे नाही. देणे घेणे, गुप्त गोष्ट सांगणे ऐकणे, साणे नि खायला घालणे या सहा गोष्टी आपुलकी व मनाचा आह्लाद व्यक्त करण्याच्या रीती आहेत. परंतु मी साडावर

मी बसलो!" असे म्हणत माकड मगरीच्या पाठीवर बसले.

मगर काठावरून मिघाला, ती खोटे पाण्यात जाऊ लागली तेव्हा माकड घाबरून जाऊन म्हणाले—"इतक्या वेगाने काढा नकोस राह्या! लाटांनी माझे अंग मिजते आहे!"

"येथे पाणी फार खोल आहे. माकड स्वतःला धाववू शकणार नाही. आता पूर्णपणे माझ्या गृहीत आहे म्हणून त्याला मी का घरी नेत आहे, हे माझ्याला काही हरकत नाही." असा मनात विचार करून मगर (नर) माकडाला म्हणाली—"मित्रा! बायकोच्या इच्छेप्रमाणे तुला ठार करण्यासाठी मी तुला फसवून इकडे घेऊन आले. तुझे मरण आता जवळ येऊन ठेपले आहे. म्हणून तू आपल्या इष्ट देवताचे स्मरण कर."

ते ऐकून माकड म्हणाले—"मित्रा! मी तुझ्याशी किंवा तुझ्या बायकोशी असा कोणता द्वोह केला की तुम्हो जीव ध्यायचे ठरविलेत?"

"तू अमृतासारखी जांभळे खातोस म्हणून तुझ्या काळजात अमृत पोचले आहे म्हणे. तुझे काळीज लाल्ले तर तिला म्हातारपण किंवा मरण येणार नाही, असे

घरात पाऊल टाकू उगार नाही अस सागून पाठविले होते." मगर (नर) म्हणाली.

माकडाला एक युक्ती सुचली. ते (नर) मगरीला म्हणाले—"अरेमित्रा! तू ही गोष्ट काठावरच का नाही सांगितलीस? मी नेहमी आपले काळीज जांभळाच्या झाडावर लगवून ठेवतो. दररोज मी कितीदा झाडावर चढतो व उतरतो ते कशासाठी वाटतं तुला? ते सुरक्षित आहे की नाही हे पाहण्यासाठीच तर! बहिनीला हव आहे तर मी नाही म्हणून का? परंतु मुळात तिला असलेले काळीज नसता मला घेऊन गेल्यास तर काय फायदा?"

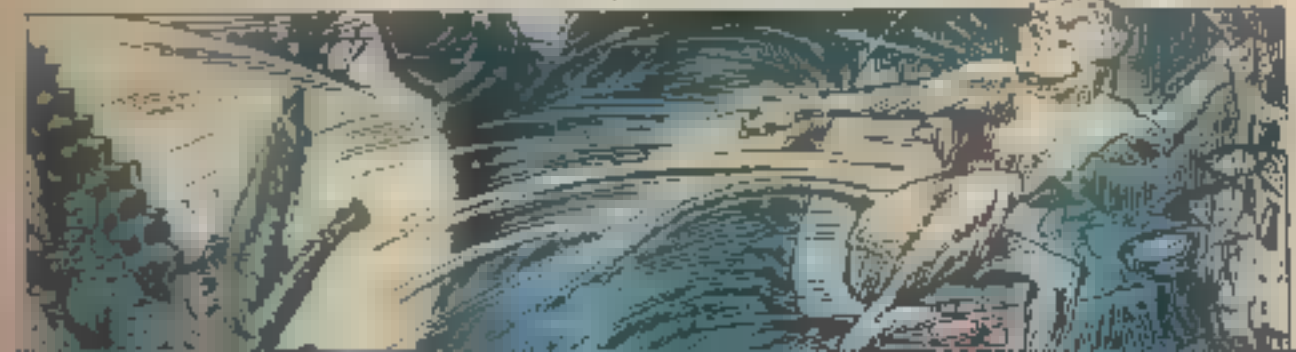
मूर्ख (नर) मगरीला भानव म्हणाली—"तसं असेल तर तुला पुन्हा झाडाजवळ घेऊन जाते. तू आपले काळीज दे. ते नसेल तर माझी बायको उपाशीच राहील." असे सागून मगर परत फिरली आणि जांभळाच्या झाडाजवळ आली.

वाटेत माकड सुखरूप परत पोचण्यासाठी देवाचा धावा करीत होते.

पोचताच उडी मारून झाडावर चढले आणि एका उंच फांदीवर पोचल्यावर दम घेऊन मनात म्हणाले—"देवा, वांचलो! अपात्र माणसांवर कधी विश्वास करू नये, विश्वास करण्या योग्य माणसावरही फार विश्वास करू नये, तसा विश्वास केल्यास जिवाला धोका असतो, असे ते उगीच का? माझा आज पुनर्जन्मच झाला तर!"

तिगडे असा विचार करीत असता मगर म्हणाली—"मित्रा! आपले काळीज दिलेस तर ते मी तुझ्या बहिनीला नेऊन देऊन तिचा उपवास सोडवितो."

माकड तोंड वेंगावून हसत म्हणाले—"मूर्ख कोठला, हो! कृतघ्न साऱ्या जगातला! कोणाला काळीज काढून ठेवता येते का, मूर्खा! आलास चालता हो! या जांभळाच्या झाडाखाली पुन्हा येण्याची गरज नाही. एकदा कोणी मित्रदोह केल्यावर पुन्हा त्याच्यावर विश्वास करणाराचे मरण निश्चित!"

राहणारा तू पाण्यात राहणारा मी तुझ्या घरी कसा काय येणार? म्हणून तू माझ्या बहिनीलाच इकडे घेऊन आलास तर मी तिच्या पायावर डोके ठेवून तिचा आशीर्वाद मिळवोन." माकड म्हणाले.

तेव्हा मगर (नर) म्हणाला—"मित्रा या पाण्याच्या तळाला वाळूचा एक डोंगर आहे. त्याला लागून आमचे घर आहे. म्हणून तू माझ्या पाठीवर बसून निविजतपणे चल."

एक नदी पहायला अनुभवायला मिळेल, या मोहाला बली पडून माकड म्हणाले—"तसं असेल तर उशीर कसाला?

मगातील आश्रय :

२००, ७ हजार वर्षांपूर्वीचे गांव

चीन देशाच्या आग्नेय तीरावर जिकियांग प्रांताच्या खोदकामार्गानंतर ७ हजार वर्षांपूर्वीच्या प्रस्तर युगातील संस्कृतीचे रानं बहबिघान्या एका गावाचा मोघा आहे. तेथे लाकडाची घरे, घान्याचे टरफलाचे डोंग आडळून माले तेथील रहिवासी हावांची कुर्याने वापरत. अशी हत्थारे १,६०० मजकुराची वापर २ मिळासी आहेत. फक्त अर्धन करध्या पुरती परंतु प्रत्यक्ष न दिसणारी या खोदकामात सापडली आहेत.

येथे कमीतकमी ४८ प्राण्यांची हडे सापडली आहेत त्यात जास्त आहेत हरणे, कासडे, इतर प्राण्यात धडी, मासे, अस्वले, माकडे, वाघ, गेडे, हत्ती सुद्धा आहेत. युगातले लोक गुहेत रहायला सोडून आहाराच्या गोधार्थ हिडत शेतीभाती करीत, गूढनिर्माण करीत. हे सर्व ७ हजार वर्षांपूर्वी ते करीत.

अल्लूक मांत्रिक

[२]

तदन मोकरीच्या गोधार्थ राजधानीच्या महाराष्ट्रे बाहेत सुटेच्या चोराबिघयी गांवकऱ्यांनी सांगितले. काळीवर्मा ह्या कऱ्याच्या सुटेच्याची वणुकाही गिफारच केली, त्यानंतर तो राधधानीच्या येत अश्या जितकेत घोडेस्वारांनी त्याला अकस्मात हुला करून मीद केले. पुढे—]

चंद्रशिला शहराच्या घोडेस्वारांनी काळीवर्माला अटक करून राजधानीत आणले. इतके घोडेस्वार एकट्याला घोड्याच्या पाठीवर बांधून घेऊन जात असलेले पाहून रस्त्यावर चालणारी प्रजा आश्चर्याचकित झाली. त्यांच्यापैकी काही जणांनी, 'घोड्यावर तुम्ही बांधून जातां आहां तो कोण हो?' अशी चौकशी केली. तेव्हा घोडेस्वारांचा नईक ऐदीत म्हणाला—'हा कैदी

का ? याचे नाव आहे काळीवर्मा. हा आपल्या राज्याचाच शत्रू नसून शेजारच्या दुर्मुख राजाच्या उपयगिरी नगराचा सुडा शत्रू आहे. याला जंगलात बसण्यासाठी आम्हांला फार त्रास सोसावा लागला.'

चंद्रशिला व उपयगिरी दोन्ही राज्यांचा काळीवर्मा हा शत्रू असल्याचे कळल्यावर त्याचा जास्त वृत्तांत कळेल असे वाटून काही लोक राजवाड्याच्या दिशेने चालू

स्थितीत पाठवून देऊ या का? की त्याला फारशी देऊन त्याचे फक्त पेंन पाठवून देणे जास्त बरोबर होईल?"

"महाराज, दुसऱ्या राजाच्या पत्राप्रमाणे आपण कालीवर्माला दोन्हीपैकी कोणत्याही एका स्थितीत लोकर पाठविलेत तरी त्याला तरी ही मोठट मिद्ध झाली पाहिजे की आपल्या घोडेस्वारांनी त्याला काढून आणले. उदयगिरी राज्यात चोरांना पळवून काढण्याची काळीवर्माच आहे की आपली कोणी? तस नसेल तर आपण तय्यार दिस्याप्रमाण केले नाही असंच नाही का शोणार? राजा दुसऱ्याचा जास्तच तय्यार शोण्याची बक्यताही आहे."

म्हणाला.

"जायत्या घोडेस्वारांच्या नायकाने एकदोन आपलेला माणूस काळीवर्माक असल्याचेच कळविले आहे."

"एवढ्या मोठ्या चंद्रशिला नगर राज्यात किरकेंक जण कालीवर्मा नावाचे असणार. तेव्हा आपण स्वतः जाऊन ज्या माणसाला कैद करून आणले आहे तो आपल्याला हुका असलेला काळीवर्माच आहे की आपली कोणी, या गोष्टीची खात्री करून घ्यावी, त्यानंतरच त्याला योग्य शिक्षा घ्यावी."

म्हणाला.

राजा व राजवाड्याच्या समोरच्या मैदानात पोचले त्या वेळी तेथे गंमत पहायला आलेल्यांची पुष्कळ गर्दी जमली होती. प्रधानाच्या आज्ञेवरून घोडेस्वारांनी कालीवर्माला त्याला घोड्यावरून उतरविले.

कालीवर्मा घोड्यावरून उतरल्यावर निर्भयपणे राजा व मंत्री दोघाकडे पहात म्हणाला—"महाराज, सैनिकांनी माझ्यावर अकस्मात हल्ला करून मला कैद केले. त्यांनी माझा काय काय केले आहे. त्याबद्दल त्यांना आपण याबत कोणती शिक्षा करावी अशी विनंती करतो."

ते एकदोन जितकेतू आश्चर्यचकित होऊन प्रधानाला म्हणाला—"कोणा-

समोर कसे बोलावे हे कळत नाहीसे दिसते आहे. मी गेली दहा वर्षे राज्य करतो आहे, परंतु आजपर्यंत कोणी इतक्या उर्मटपणाने बोललेला मी पाहिला नाही!"

प्रधान हात कर करून बरडावून म्हणाला—"ए घमंडखोर पोरा! तू महाराजाच्या अनुज्ञेविनाय बोललास याबद्दल तुला तत्क्षण शिरच्छेदाची शिक्षा द्यायला हवी परंतु तू कोण हे विचारून घ्यायचे असल्या कारणाने तू वाचलास. चंद्रशिला नगर राज्यातून उदयगिरी राज्यात चोराना तूच पळवून काढलास, हाय नाही? तुझे नाव काय?"

"काळीवर्मा मी या राज्याचा नागरिक आहे. राज्यातील गावांवर मंत्री अपरात्री हल्ला करून प्रजेचे

धनधान्य लुटून गेणाऱ्या काही चाराना त्याच खंड गावांतील लकाच्या मदतीने मी ठार केले, हे खरे आहे. त्याच्यापैकी काहीजण पावकून बाळून सरहद्दीला लागून असलेल्या वडयगिरी राज्यात पळून गेले असावेत. त्याबद्दल मी जबाबदार कसा होईन?" कालीवर्मा म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून प्रधानाला जास्तच राग आला. म्हणाला—"महाराज, मी विचारलेल्या लहानशा प्रवनाचे सरळ उत्तर देण्या-ऐवजी उर्मटपणाने हा एवढे बोलला आणि वर उलट प्रश्न मलाच करतो आहे. मग उशीर का, आरोपीला योग्य ती शिक्षा नाबडतोब द्यावी."

पाहिले व म्हणाला—"म्हणजे आपण शिक्षा करायची उगविली होती तोच कालीवर्मा आहे नर! काय रे, वर्मा! तू माझ्या अनुज्ञे-शिवाय काही नागरिकांना ठार केलेस आणि काही प्रणांना जेजुरच्या राज्यात पळवून लावून त्या राज्याच्या अधिपतीची वितुष्ट आणण्यास कारणांमाला त्याबद्दल तुला मी निरनोदाची शिक्षा करीत आहे."

ते ऐकून कालीवर्मा अणभरच किकर्तल्या विभुड भिंतीत उभा राहिला, परंतु थोड्याच वेळात स्वतःला सावकून म्हणाला—"आपण दिलेली शिक्षा ही कायदा व न्यायाला आहे का? माझे वडील आपल्या पदरी एक स्वामीभक्त सैनिक म्हणून काम करीत असता युद्धात त्यांना वीरगती प्राप्त झाली मी आपलं माव सोडून आपली सेवा करण्याच्या हेतूने आपल्या प्रजेला पिडणाऱ्या चोरा-लुटण्यांना ठार केले त्याबद्दल मलाच ही शिक्षा?"

"तुझा हा उर्मटपणा बंद कर!" असे म्हणत प्रधान सैनिकांना म्हणाला—"महाराजांची आज्ञा तुम्ही ऐकलीत की नाही? राजधानीच्या बंदीवर शिरोवृत्त आहे त्यानं घाला घेऊन जाऊन फाशी द्या आणि

कडे पाठवून द्या."

प्रधानाने ती आज्ञा करताच तेथे जमलेल्या नागरिकांना आश्चर्य वाटल्यासारखे त्यांच्या बोलण्यावरून दिसले. काहीजण मोठ्याने ओरडून म्हणाले—"हा अन्याय आहे! महाराज, आपण दिलेल्या या शिक्षे-बद्दल पुन्हा थोडा विचार करावा!"

"ओ हो! म्हणजे महाराजांना सुद्धा सत्ता देणारे शहाणें राजधानीत आहेत, म्हणावयाचे! आश्चर्य आहे!" असे म्हणत काही दांतओठ चावीत सैनिकांना म्हणाला—"त्या ओरडणाऱ्या राजदोष्टांना कैद करून तुरुंगात टाका!"

प्रधानाची आज्ञा होताच पोडेस्वारांनी आपले धोडे नागरिकावर सोडले. लोक धावकून जाऊन वाट कुठेत तिकडे पळू लागले. ते पाहून जितकेतू मदाने समाधान झाल्यासारखा दिसून म्हणाला—"या मंदखोर प्रजेला कावूत ठेवायला दडनीती एकच उपयोगी होते. प्रश्नाने, आपण ऐत वेळी बरोबर आज्ञा केलीत!" या शब्दात प्रधानाची स्तुती करून जितकेतू आपल्या महालाकडे निघाला. त्याच्या पाठीपाठ प्रधानही निघाले.

प्रजेला दूर पळवून लावल्यावर धांडे-स्वारांचा नाईक कालीवर्माजवळ येऊन

म्हणाला—"तू महाराजांची आज्ञा ऐकली आहेसच! या लहान तुला अग सोडून जावे लागत आहे, या गोष्टीमुळे फार वाईट वाटत आहे. परंतु काय करणार राजाजी आहे."

कालीवर्मा ते ऐकून मंतापला आणि आपली नलवार उपसायला निघाला, परंतु ते शक्य नाही हे ओळखून धोडेस्वारांच्या नायकाला म्हणाला—"तू म्हणतो आहेस की राजाजी किती सुखपणाची आहे, ही गोष्ट येथे जमलेल्या नाग कांशिवाय तुमच्यापैकी एकाच्या ही लक्षात आलेली दिसत नाही. परक्या राजाला भिऊन जाऊन प्रजेचे हित करणाऱ्या मला हा

जितकेतू राजा फाशी बांधला निघाला आहे।"

"राज्याचे रक्षण कसे करावयाचे? राजालाच कळणार, तुला कसे कळणार? जर तर आता चला, तुला फाशी घ्यायची आहे, त्या शिरीष वृक्षवनात पोचण्यापूर्वी, महाराजांनी कीव करून तुझी फाशीची शिक्षा रद्द करून आज्ञापत्र पाठवितीलही. मागे काही गुन्हेगार असे फाशीच्या शिक्षेतून वाचले आहेत." घोडेस्वारांचा नाईक म्हणाला.

कालीवर्माला तशी आशा किंवा, अपेक्षा थोडीदेखील नव्हती. काहीतरी युक्ती काढून या सैनिकांच्या हस्तातून आपली मुटका करून पळून जायचा तो विचार कर

केल्यावरच करायचा त्याने ठरविले.

घोडेस्वारांच्या नायकाने आपल्या अनुयायांना सावध केले व कालीवर्माला म्हणाला—"आतां तुझ्या हातात हातकड्या घातल्या पाहिजेत. हात पुढे कर पाहू!" म्हणत तो पुढे आला.

"अणखी काही मिनिटांतच तुम्ही फाशीवर बसवणार आहां, मग या हातकड्याच मोंग कशाळा? मी पळून जाईन हीच ना भीती, तुम्हांला? तर मग ही घे मामी तलवार. तुम्ही इतके हत्यारबंद घेऊन असता मी निःशस्त्र एकटा कसा पळून जाणार?" म्हणत कालीवर्माने म्यानेतून तलवार काढून नायकाला दिली.

नाईक तलवार घेऊन मगशी लागी लागल्याचे दाखवून म्हणाला—"कालीवर्मा, मरायला निघालेल्याची गोंवटची इच्छा पूर्ण करण्यात पुण्य आहे, असे केलास तर आम्ही वहा घोडेस्वार बाहों, हं! वहा तलवारीचे वार तुझ्यावर होतील. तुला परलोकातच पाठवू, लक्षात असू दे!"

नंतर कालीवर्माला मधोमध चालायला सांगून सर्व घोडेस्वार नगराच्या बाहेर जाण्यासाठी चालू लागले. तेव्हा नगरिक त्यांच्या चांरीचाजूला असलेल्या गल्ल्यांच्या

राजाच्या हुतात्म्याकडून बोलू.

एका तासाभराने सर्वजण नगराच्या वेशीवरच्या शिरीषवृक्षवनाजवळ येऊन पोचले. उंच झाडांच्या बाजूला डोंगर होते. एका उंच डोंगराच्या दरीतून एक ओठा वेगाने वहात होता आणि त्याचे पाणी वीस पंचवीस फुटावरून खाली पडत असल्याने त्याचा छान धवधवा होता. आवाजाने सर्वांच्या कानठळथा वमळ होत्या.

घोडेस्वारांवरोंवर हाडीच्या भात विरत असतां कालीवर्मा म्हणाला—"घेवेच नाही का तुम्ही मला फाशीची शिक्षा देणार?" असे म्हणत असता घोडेस्वारांच्या हातावर

तुरी देऊन पळून जायला वाट आहे का हेही तो पहात होता.

घोडेस्वारांचा नाईक उत्तर देणार, इतक्यात एका रेंड्याच्या पाठीवर बसून येणारी एक कालीकभिन्न आकृती त्यांना दिसली. घोड्याच्या पाठीवर बसलेल्या व्यक्तीने डोक्यापासून पायापर्यंत काळा बुरखा घातलेला होता. बुरख्याला दोळ्याजवळच भोके होती.

रेंड्यावर स्वारी करून येणारा तो स्वार आपल्या हातातल्या परधु अर उचलून घोडेस्वार होते त्या दिशीने रेंड्याला भरघाव पळवीत म्हणाला—"कोण तुम्ही? या शिरीष वृक्षवनात पूर्वी फाशी माल्ल्यांची कोणाचे शोके उडविण्यासाठी

आत्ता आला आहे?" त्याने कर्कश आवाजात दरडावून विचारले.

रेडघाला चावत येत असलेला पातून घोडे विचकून वाट फुटेल तिकडे पळू लागले. पळून **कांगली** संधी असल्याचे ओळखून कालीवर्मा आपल्या घोडघाला पुढे उडी मारण्याला क्षुण करणार, इतक्यात रेडघावरचा स्वार विद्युत्वेगाने तेथे आला आणि घोडघाचा लगाम **दरडावून** म्हणाला—"शिरीष-वृक्ष म्हणजे भूत, प्रेत **पिपाळांना** फार आवडतात! म्हणूनच राजा चोरांना, वेश-द्रोह्यांना येथेच मृत्युदंड देण्याची **करतो**. तू कोर आहेस की देशद्रोही?"

"मी त्या घोषांपैकी एकही नाही. **कोणत्या जातीचे पिशाच आहेस?**" कालीवर्माने विचारले आणि **बेली** रेडघावरच्या स्वाराच्या हातातली लगाम त्याने सोडवण्यासाठी ओढली.

इतक्यात पळून गेलेले घोडेस्वार तेथे आले. त्याचा नर्झक रेडेस्वाराला संतापून म्हणाला—"काय रे, तू हे सर्व काय आरं-

वि **Fullscreen** **177** **18** **168**

रेडेस्वाराने कालीवर्मणा घोडघाचा लगाम सोडला व म्हणाला—"मी या नगराचा मुख्य **आहे**. मला 'अरे तुरे' म्हणतो आहेस का रे तू? महागज, तुला केव्हा तरी काशीची शिक्षा सांगून भाग्याकडे पाठवितोले. तेव्हा मी वाळक्या ओणक्यावर आपली कुन्हाड **ते** तोडतो तशी तुझ्या मानेवर मारून तुझा शिरच्छेद करीन!"

"दारुद्रघा, मूर्खा! मला हा अपमान सहन होणार नाही!" असे म्हणत नायकाने आपली तलवार उचसली **दुसऱ्या** विद्युत् वेगाने कालीवर्मने चांगलाच हातातली कुन्हाड हिसकावून घेतली आणि घोडेस्वाराच्या नायकाच्या मानेवर पातली.

नायकाचे डोके जमिनीवर लोळू लागले. **दुसऱ्या** दुसऱ्या "जय आदि भल्लूक की! धैर्यशाली कोर धुक की!" असा जय-जयकार ऐकू आला. (क्रमशः)

चंदनवृक्ष

विक्रमादित्यान आपला लहू साडला नाही.

गंगा, प्रेत आत्मावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मोन होऊन **दिवाने** निघाला. तेव्हा प्रतात घसतला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, तू जो एवढे श्रम करीत आहेस **पाहून** तुला कोणी अविवेकी मूर्ख समजेल! परंतु काही लोक मूर्ख अविवेकी दिसले तरी कधीकधी अचानकपणे विवेकपूर्ण गहाणपणा दाखविल्याने **म्हणूनच** ओळखले जातात. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला विक्रमवर्मा राजाची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

विक्रमवर्मा मगध देशाचा एक सुवीर राजा होता. विष्कुंभ नावाचा एक अत्यंत दुष्ट व कारस्थानी माणूस त्याचा प्रधान होता. तो सर्व प्रमुख हुद्द्यांवर आपल्या

लागली

राजाने प्रधान पंथाला जे स्वतंत्र दिले होते त्याचा दुर्गुणयोग करून प्रधान प्रजेला पिळू लागला आणि प्रजेकडून कर वसूल करून अर्धे अधिक स्वतःच गिळंकृत करू लागला. कोणी त्याच्याविरुद्ध बोलला की प्रधान त्या विराध्याचा कांटा काढून टाकवून बाकी लोकांना आपला दगाग दाखवू लागला.

विजयवर्मचे बालवयातले गुरुवर्य रामशर्मा राजाच्या प्रधानाच्या दुर्गुण्यांची चांगली होती अनेक वर्षे लोटली तरी राजाने प्रधानाला बेसण घातली नाही तेव्हा रामशर्मना वाटले की राजाला कदाचित दुर्गुण्यांची माहितीच नसावी. ती कळवी या हेतूने रामशर्मा राजाच्या भेटोस निघाले.

रामशर्मा भेटोला आले तेव्हा राजाने श्रद्धाभक्तीपूर्वक मागल्या गुरुचे स्वागत केले आणि थोडा वेळ औपचारिक बोलणे झाल्यानंतर राजाने आपल्या गुरुवर्यांना येण्याचे कारण विचारले.

रामशर्मने तेथे बसलेल्या वृद्ध भट्टाकडे उडती तजर टाकून सहेनुक एकदा पाहिले व म्हणाले— "राजा, तसे काही विशेष नाही. मी तुझ्या राज्याची स्थिती

आली आहे एवढेच."

राजाने नम्रपणे विचारले— "गुरुवर्य! माझ्या राज्यकारभाराविषयी आपले काय मत आहे?"

"राज्यव्यवस्था म्हणशील तर फार चांगली आहे. सर्व प्रजेला चंदनवृक्षासारखी उत्तम सावली लाभली आहे आणि चंदनाचा सुवास सर्वत्र दरवळतो आहे." रामशर्मा म्हणाले

राजा क्षणभर गंभीर विचारात गेवून गेला. नंतर काही वेळाने नातपणे म्हणाला— "गुरुवर्य! आपण मास डोळ उघडले. त्याबद्दल मी कोणत्या आपसू आभार मानू?"

रामशर्मा व राजा दोघां गुरुशिष्यांचे काही वेळ इतर गोष्टीवर बोलणे झाले. त्यानंतर राजाने त्याच दिवशी आपले विष्वस्त हेर पाठवून प्रधानाच्या सर्व कारवायांची चक्कण करून माहिती मिळविली आणि त्याची प्रधानकी काढून घेतली. त्यामुळे प्रजेत उत्साह व आनंदाची लहर पसरलेली पाहून राजाची खात्री झाली की त्याने वेळोवेळ प्रधानविरुद्ध जी कुत्ती केली ती बरोबर होती.

येथवर गोष्ट संपून वेताळ म्हणाला— "राजा, माझ्या मनात काही शका आहेत.

राजाचे गुरू रामशर्मा राजाला प्रधानाविरुद्ध करायला म्हणून आले होते. परंतु त्यांनी प्रधानाच्याविरुद्ध काही एक तक्रार केली नाही, राजाच्या कारभाराची प्रशंसाच केली. कसे काय? नंतर इतके दिवस प्रधानाविरुद्ध कामाळ था येत असूनही राजाने त्याच्याविरुद्ध काहीच केली नाही, आणि रामशर्मने राजाच्या प्रदनाचे सरळ उत्तर देऊन राज्यात चालू असलेल्या गोंधळाविषयी एक चकार शब्दही न काढता राज्यकारभाराची प्रशंसा केली. मग त्याने प्रधानाला का काढून टाकले. या शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर तुला

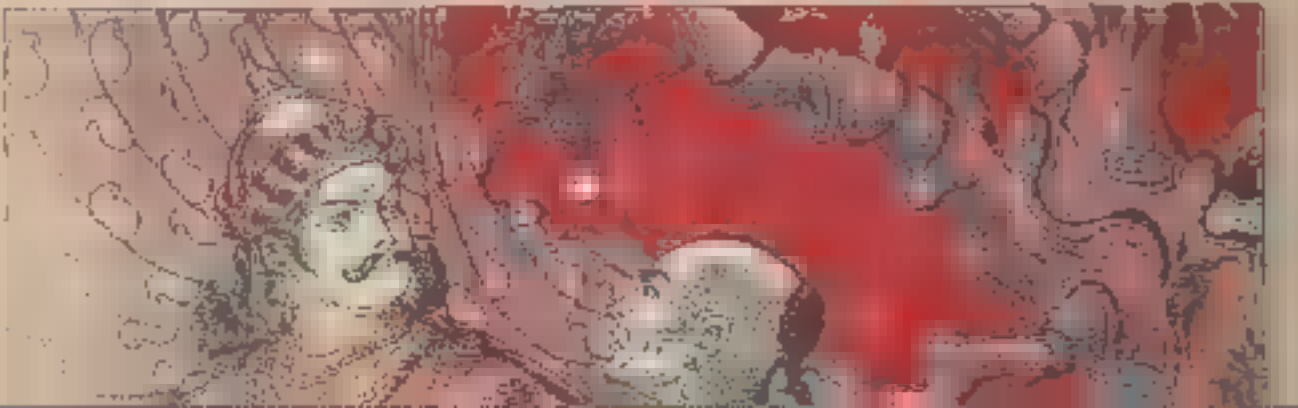

परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

तेव्हा विक्रमादित्य म्हणाला—"रामशर्मा ज्या कामासाठी राजाकडे आला होता ते त्याने केले. सरळ न बोलतां सांकेतिक भाषेत त्याने उत्तर दिले. कारण एक तर पोकळेपणाने सर्व खुलासा करण्या लायक दोघांची भेट एकांतात झाली नव्हती. मगोर अनेक दरवारी बुढमंडळी होती. 'एकांतात बोलू या का' अशी सूचना रामशर्मांना करता आली असती." परंतु त्यामुळे प्रधानाका तत्काळ मध्य आला असता. तो आततायी स्वच्छाचारी होता. राजाचा जीव घोब्यात पडण्याची शक्यता होती. म्हणून रामशर्माने सांकेतिक भाषेत बुचविले पण गुरूचा सूजपणाच दिसतो शिवाय राजाची कुशाग्रबुद्धी अद्याप जिवंत आहे की नाही हे देखील रामशर्मांना पहायचे होते. म्हणून सांकेतिक शब्दात आपले मत दिल्यास दोन्ही हेतू साध्य

दिले आणि जर राजाचा बुद्धी वाकट झाली असेल तर त्याला सावध करूनही काही फायदा होण्यासारखा नव्हता. इतक्यामुळे नुकसान होण्याचीच शक्यता जास्त होती. म्हणून रामशर्माने जे केले त्यात त्यांचा सूजपणाच दिसून येतो. त्यांनी सांकेतिक भाषेत राजाला सावध केले की चंदनाच्या मोहक वासाने माग चंदनाच्या वृक्षाच्या छायेत येतात. राजाला तेवढी सूचना मिळाली व तो सावध झाला. त्याने गुरूचे आभार मानले. रामशर्माने जे सांगितले आणि राजाच्या कानावर प्रधानाविरुद्ध कागाळपा आल्या होत्या त्यांन वरेच अंतर आहे. रामशर्माने सांकेतिक भाषेत केलेल्या सूचनेवरून स्थिती हातावाहेर झाली आहे हे राजाला कळले म्हणून त्याने तत्काळ कुठो केलो."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य आला व साहाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

विचित्र कर्ज व वसूली

एका गृहस्थाने आपल्या मुलीच्या लग्नासाठी मोठे कर्ज काढल्यावर त्याला ती दिवाळघोर झाला असल्याचे जाहीर करावे लागले. त्याने आपली सर्व इस्टेट दहा गावप्रमुखांच्या हाती देऊन विनंती केली की त्यांनी न्यायोचित कर्जाची फंद करावी.

ते कळल्यावर सर्व देणारे त्या गावप्रमुखांकडे देऊन त्यांनी दिलेल्या कर्जाच्या रकम हिशोबाप्रमाणे वसूल करू लागले.

एकजण आणि गावप्रमुखांना म्हणाला की त्याला त्या गृहस्थाकडून पंधरा रुपये येणे आहेत. कारण त्याने त्या कृष्णाच्या मुलाच्या लग्नात पंधरा रुपये आशीर्वाद म्हणून दिले होते. भाता त्या कृष्णाकडे काढने असल्याने त्याला परत आशीर्वाद म्हणून काही देता येणार नाही. म्हणून त्याच्या डोक्यावर पंधरा रुपयांचे कर्ज झाले.

गावप्रमुखांपैकी एकाने विचारले—"आम्ही ऐकलो की लग्नप्रसंगी त्यांनी पंचपक्वान्नांची जेवणे दिली होती. खर आहे का?"

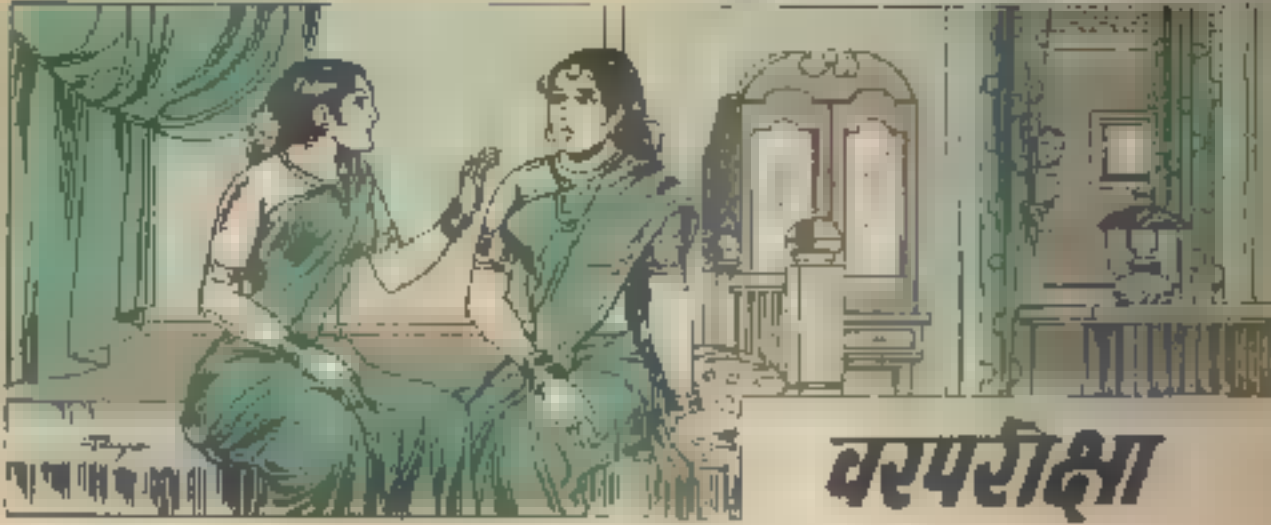
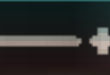
"होय तर! सगळे जेवणे दिली पानामागे बहा तरी नक्कीच खरे होतील" ती मापूस म्हणाला.

"तुमच्या पडन लान परी जेवायना किलीजण होते?" गावप्रमुखाने विचारले.

"आम्ही गेसो होतो?" तो म्हणाला.

"तरमण तुमच्यावरच पंचवीस रुपयांचे आहे. ती कर्जफंद करा." गावप्रमुख म्हणाला.

वरपरीक्षा

श्रीपूरच्या अमिनदाराचे नाव लक्ष्मीकांत होते. तो फार लोभी होता. त्याला गोरी नावाची एकुलती एक मुलगी होती. तिचे लग्नाचे वय १० तेव्हा तिच्यासाठी वरशोधन सुरू झाले. लक्ष्मीकांत विचार करू लागला की आपल्या इस्टेटीला मुलगीच वारस आहे. तेव्हा नवरा मुलगा मितव्ययी असणे चांगले. स्वर्निक स्वभावाना असता काय नये.

लग्न जुळविणाऱ्या मध्यस्थांना लक्ष्मीकांतने ती गोष्ट सांगून त्याप्रमाणे म्यळ शोधायला सांगितले. मध्यस्थ अनेक स्थळे घेऊन आले. मुलीला पहायला कोणी मुलगा आला की तो लक्ष्मीकांतने अगणात हुंड्यात भरून ठेवलेले पाणी घेऊन पाय धुवून येत. मध्यस्थाबरोबर आलेला मुलगा पाय धुवायला किती तांबे पाणी घेतो त्यावर लक्ष्मीकांतची नजर असे.

लक्ष्मीकांतची अशी समजूत होती की जो तरुण पाणी वापरताना सावधगिरी घ्यावा नाही त्याला कमी लक्षात आयुष्य घालविणे जमणारच नाही. अशा कमोटीवर मध्यस्थानी एकही लक्ष्मीकांतला पसंत नाही.

म्हणून मध्यस्थ केशवभट यांनी स्थळे घेऊन पायचे शोधून दिले. गोरीलासुद्धा वडिलांची ही पद्धत आवडली नाही. तिला वाटू लागले की आपले लग्न करून देण्याची इच्छाच वडिलांच्या मनात नसावी. कारण गोरी ज्या मुलांशी लग्न करायला तयार होती त्यांना सुद्धा एकेक करून तिच्या वडिलांनी पाडविले होते. मुलीला मुलगा पसंत आहे की नाही, याची लक्ष्मीकांतने कधी चौकशीसुद्धा कधी केली नाही. तिला वाटू लागले की आपल्या नशिवांत लग्न व्हायचे लिहिलेच नसावे. ती गोष्ट

तिने अल्पवय उमरातच त्या एका मावजाची सांगितली. तिचा वृत्त भाऊ एकदा तिच्या घरी भेटायला आला होता. त्याने शेजारच्या झोलीत दोघां मैत्रिणीचे जे संभाषण चालू होते ते ऐकले.

त्यानंतर काही दिवसांनी केशवभटजी एका तरुण मुलाला लक्ष्मीकांतच्या घरी मुलीला भेटवून घेऊन आले. केशवभटजी सखीप्रमाणे पाय धुवून घरात गेले. परंतु तो मुलगा पाय धुतल्या शिवाय घरात गेला. पाहून लक्ष्मीकांतला वाटले की त्या मुलाला लग्न फोड वगैरे काही झाले असावे, किंवा वहाण लागली असावी. कारण तो मुलगा नवीन वपला हातात घेऊन आला होता. म्हणून लक्ष्मी-

कांतने मुलाला पाय धुवून पायला सांगितले. परंतु तिकडे दुर्लक्ष करून तो आत खुर्चीवर येऊन बसला. तेव्हा लक्ष्मीकांतला वाटले की कदाचित तो बहिरासुद्धा असावा.

तो नव्वण खुर्चीवर बसल्यावर आपल्या पायाला बांधून ठेवलेले जुने फाटके कागद काढून म्हणाला—“मी पाय घुतले नाहीत त्याबद्दल काही गैरसमज करून घेऊ नये. आपण कित्येकदा बाहेर जातो आणि बाहेरून घरी परत येतो. म्हणून प्रत्येकवेळी व्यर्थ पाणी खर्च करणं मला नाही. म्हणून मी रद्दी कागद प्रत्येक वेळी पायाला बांधून घेतो.”

मुलाचे पाय स्वच्छ होते तो बहिरासुद्धा नाही याची खात्री पटली. परंतु

लक्ष्मीकांतने त्याला विचारले—“परंतु काय हो, तुम्ही बरोबर चपला आणल्या होत्यात, नाही का? त्या घालून का नाही आलात?”

“मी चपला विकत घेतल्या त्या रस्त्यावर घालून फेकून टाकल्या का?” मुलाने तो प्रश्न करून लक्ष्मीकांतच्या शोकाचे निरसन केले.

“तरमग एवढा खर्च करून चपला विकत घेण्याची गरजच काय होती?” लक्ष्मीकांतने विचारले.

तो लक्ष्मीकांतला थोडा रागावल्यासारखा होऊन म्हणाला—“मी चपला हातात घेऊन एवढ्यासाठी हिंदीची की तुमच्या गारक्याने कोणा मज्हा करिंदी भिकारी नये की घाच्यात चपला झेपेली करायची लायकी गुढा नाही. चपला घालात किंवा हातात नसून काय त्यात काही लक्ष्मीकांतने विचारले किंवा मोठेपणा थोडाच असतो?”

त्या तरुण मुलाचा तो मितव्यय पाहून लक्ष्मीकांत चकित झाला. तरी त्याच्या मनात एक शंका राहून गेली म्हणून त्याने

विचारले—“हे वधा, मी रागाव विचारला त्याबद्दल तुम्ही रागावू नका, हे नव्हे कायद फुकट मिळतात का? त्याची सुद्धा थोडी फार किंमत असतेच! ते नाही का व्यर्थ.” पुढे काही म्हणू लागला.

तो तरुण मुलगा मध्येच त्याला थांबवून म्हणाला—“तुम्हाला कशी किफायत करावी हे कळत नाही वाटत? आमच्या बरी दररोज मरणाक लागून होतो, वाटल तुम्हाला? या रस्त्यावरून जाऊ नको.”

ते लक्ष्मीकांतने असाच आला त्याने गौरीचे लग्न त्याच्याशी करून दिले.

लक्ष्मीकांतच्या गावाचे नाव गोपाळ होते. त्याने लक्ष्मीकांतच्या घरी येण्यापूर्वी त्याच्या चिक्कूपणाची सर्व माहिती बांगली करून घेतली होती. बांगली स्पष्ट आली असूनही लक्ष्मीकांत का नकार देऊ आला हे त्याला माहीत होते. चिक्कूपणाची कमाल करून दाखविण्याची योजना व केशवभट्टाच्या मल्लेशाने त्याने योजली आणि त्याला त्यात मिळाले.

भुताचे नाटक

एका गावात गणेशाचे नावाचा एक व्यापारी रहात असे. त्याने अपार धन संपादन केले आणि सर्व आपला मुलगा लक्ष्मण याचे नावे ठेवून देऊन कायमचे मिटले. लक्ष्मणने जेव्हा प्रत्यक्ष दोळ्यांनी ते पाहिले तेव्हा तो लक्ष्मणने तिजोरी उघडून पाहिली सोने, चांदी आणि दागिन्याचे वीग त्याला दिसले. त्याला आनंद व्हायच्या ऐवजी त्याच्या हृदयाचा थरकाप उठून गेला एवढे धरात बाळगून व स्वतःचा जीव जोरापासून वाचविणे सोपे नव्हते.

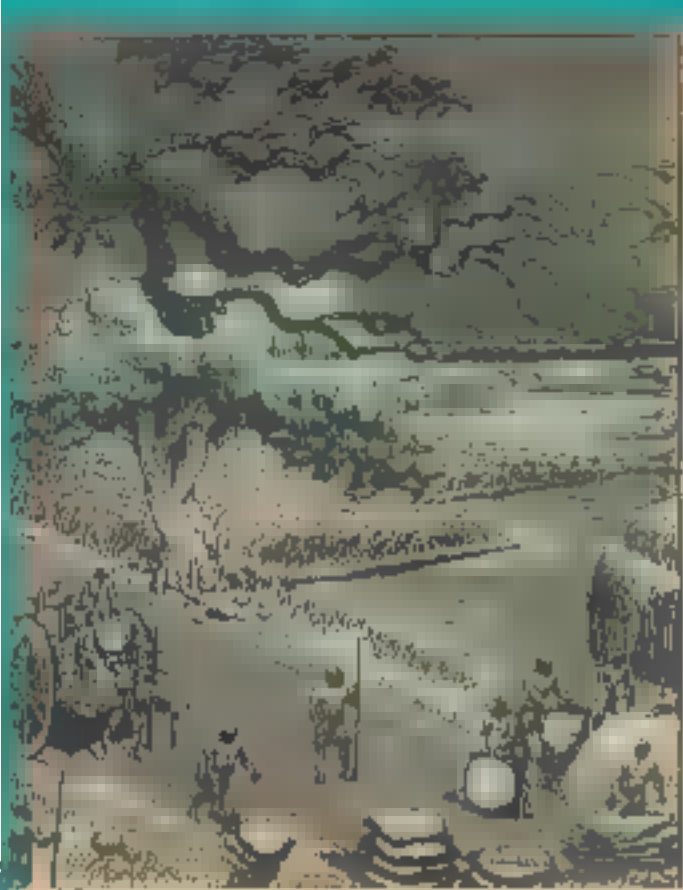
म्हणून लक्ष्मणने आपल्या संपत्तीच्या रक्षणासाठी एक युक्ती योजली. त्याने सर्व दोन हडघांत भरले आणि मध्यरात्रीच्या वेळी गावाबाहेरच्या वडाच्या साडाखाली ते पुरून ठेवले. लोक रात्री अपरात्री त्या बाजूला भुतांच्या भीतीने

फिरकत नसत. वडाच्या साडावर भूत आलेले असे गावकऱ्यांना वाटे. लक्ष्मणने त्या साडावर भूते असल्याची सात्री वडाची पासाठी नाटक रचले. तो स्वतः वेष पालटून भुताचे करीत असे.

त्याने साडाखाली धन पुरून ठेवले असल्या कारणाने त्यालाच त्या निर्जन स्थानी पाहारा लावा लागे. तो कोणाच्या तजरेस न पडता भुताचा वेष धारण करून साडाखाली रात्रभर हिडे आणि उजाडण्यापूर्वी घरी परत येई.

गावात अशी अफवा पसरली की वडाच्या साडाखाली कोणीतरी मृत रात्रभर फिरते. लक्ष्मणने ती अफवा पसरवितांना असेही सांगितले की त्याचा बापच मृत झाला आहे आणि वडाच्या साडावर त्याने आपले ठाणे केले आहे. मध्यंतरी कित्येक गावकऱ्यांनी भूत पाहिले

देखील होते. म्हणून गावकऱ्यांचा त्या गोष्टीवर विश्वास बसला की गणूशेट भूत होऊन नेघं रहात आहे. म्हणून गावकरी त्या वडाच्या बाजूलाच काय तर आमपाम जायला घजल तमत ज्यांनी झाडाखाली मुताळा पाहिले होते ते ताप येऊन आजारी पडले. हळूहळू गावकरी भुताचे बर्णन करताना पराचा कावळा करू लागले.

भुताच्या दहशतीमुळे गावातली सर्व कामे बंद पडू लागली. शेतात राखण करायला जायला कोणी धरंजासा आला. शेजारच्या सावातून चोर येऊन पिके कापून नेऊ लागले. गावात कोणी किंवा

असल्याचे सर्व मानू लागले. अशा तऱ्हेने गावातले जीवन अस्तव्यस्त होऊन गेले.

गावात दारिद्र्य दिवसेंदिवस वाढू लागले. ते मुद्दा लखूशेटला कायद्याचे झाले. आपल्या दुकानातला माल तो वाढ-
भावाने विकून रुप पैसे मिळवू लागला.

अशा परिस्थितीत एके दिवशी छोटू आपल्या कुऱ्यांबरोबर त्या गावी आला. गावात पाऊल टाकताच गणूशेट भूत झाल्याची गोष्ट ऐकली आणि त्यांना गावकऱ्यांची कोब आली. त्याला फार वाईट वाटल. त्यान विचार केला की गावात भुताची जी दहशत वाढली आहे ती दूर झाली तरच गावकरी मूळी होतील परंतु ते
म्हावे पासाली तपाय करण्यापूर्वी गणूशेटचे भूत आहे कसे हे पाहिले पाहिजे.

दिवशी रात्री छोटू ज्या निजंज प्रदेशात भूत राही त्या वडाच्या झाडावर चढून. मध्यरात्रीच्या सुमारास लखूशेट नेघं आला आणि भुताचा वेप धारण करून झाडाखाली हिंडू लागला. तेव्हा छोटूच्या मनात निरनिराळे विचार येऊ लागले कोणीतरी गणूशेटचा अभिप्रेत करून प्रजेला भीती दाखवीत आहे. परंतु हे नाटक तो कां दरे करीत असावा?

गलीमागे त्या माणसाचा काहीतरी

गावकऱ्यांना नानाप्रकारे छळणाऱ्या की दुष्ट माणसाचे विंग कोडले पाहिजे.

असा विचार करून उजाडप्यापूर्वी जेव्हा लखूशेट घरी परत जाऊ तेव्हा छोटू त्याच्या पाठीमागून चालू लागला. तो ज्या घरात गेला त्या घरात कोण राहतो वगैरे सर्व माहिती गावकऱ्यांना विचारून घेतली. गावकऱ्यांकडून त्याला काळल की लखूशेट हा गणूशेटचा मुलगा असून बापाने त्याच्यासाठी धन धामे ठेवले आहे. वाप भूत असून गावकऱ्यांना छळतो आहे.

छोटूला जाता भुताच्या नाटकाचे कथा-वक चांगले कळले. हा माणूस
भूत झाल्याची पसरवून स्वतः

भुताचा वेप धारण करतो व गावकऱ्यांना भीती दाखवतो आहे. याच्या पाठीमागे त्याचा काहीतरी स्वार्थ नक्कीच असला पाहिजे. आपल्या घरातले घन कोणीतरी चोर लुटेरा घेऊन जाईल याची मुळीच काळजी न करता तो वडाच्या झाडाखाली रात्री फिरतो आहे, म्हणजे त्याच्या मुळाशी काहीतरी कारण असले पाहिजे.

त्या दिवशी काळोख पडताच छोटू नक्की दाढीमिशा लावून लखूशेटच्या घरी गेला आणि मोठमोठ्याने हाका माफ लागला-“गणूशेट, ए गणूशेट! दार उघड!” लखूशेटने दार उघडून छोटूकडे लोल दृष्टीने पहात विचारले-“तू कोण, काय पाहिजे तुला?”

कहून एक लाख रुपये कर्जा कि घेतले होते? ते मी फंडल पाहिजेत? वा रे वा! माझ्या-जवळ हे राहते घर सोडून दुसरे काही एक नाही, एक क्वडीवेळील नाही, पाहिजे तर घराची सडनी घेऊन पहा मला दोन वेळेचे वायला मिळण्याची मारामार आहे." असे सांगून लखशेटने तिजोरी उघडून दाखविली.

सर्व घरात तुडकून पाहिल्यावर वस्तु-स्थिती छोट्याप्या लक्षात आली. लखशेटने धन त्या भूतांच्या माडाजवळ लपवून ठेवून रात्री भूतांच्या वेप धारण करून तेथे पाहारा देतो आहे आणि रात्री बाजूला कोणी पाण्याचे माहम करू नये यासाठी त्यात हे नाटक रचले आहे.

त्याचा तर्क ठीक असल्याची खात्री पटल्यावर छोटू लखशेटला दरडावून म्हणाला—"हे वध, लखशेट! कर्जाचा अर्थ कर्ज आहे! तू पाहिजे तर आपले घर वीक आणली नाहीतर स्वतःला वीक माझ्या वडिलांनी दिलेले कर्ज तू फंडले पाहिजेस. कदाचित तुला माझ्या वडिलांच्याविषयी माहीत नसेल!"

तेव्हा संतापून लखशेट म्हणाला—"फुन्हा तू असे काही म्हणालास तर तुझे श्रंतव येथून परतेस. माझे बाबा भूत हाऊन

वर पडले की माझ्या संपत्तीला वाई लागेल नाहीत. तुझा वध गोविंदसिंह माझ काय करणार रे?"

ते ऐकून छोटू मोठ्याने हसून म्हणाला—"वस्स! माझे बाबासुद्धा मेल्यावर भूत झाले आहेत आणि गांवाच्या मारखे फिरत असतात. भूत आज्ञानंतर त्यांनी ज्याता ज्याता कर्ज दिले होते त्यांच्या मानगुटीला बसून कर्ज वसूल केले आहे. अरे कोणी कर्ज फंडीत नाही तो रक्त ओकून कर्जाची फंड करीत आहे. ते तुझ्या वडिलांवर हल्ला केल्याशिवाय राहणार नाहीत ते भेटले नाहीत. तर तुझ्या मानगुटीला बसतील. म्हणून कर्ज वसूल करायला मी आलो आहे तू मला रिक्त्या

हातांनी परत पाठविलेस, तर तुझ्या जिवाचे काय होईल ते मला नाही सांगता येणार. माझ्या जवळ पैसे नाहीत अशी बनवाबनवी तू माझ्या जवळ एक वेळ करशील, परंतु भूताला तू कोठे धन ठेवले आहेस ते कळणार नाही असे वाटले का तुला! कर्जाची गोष्ट तुला माहीत नाही असं तुझं म्हणणं आहे का? वर तर, मी निघालो." असे घमकावून सांगून छोटू नेघून निघून गेला.

वाटू लागले की तो घेरी येऊन घरावर. भूतांचे सांग करून घुसण्याला भीती दाखविणे सोपे आहे. परंतु खरोखरच भूत पाठीशी आगळ आपली स्थिती होईल?

"मी गोविंदसिंगाचा मुलगा! गणेशाच्या भेटायचे आहे." छोटूने लखशेटावर बसत उत्तर दिले.

छोटू म्हणाला ते ऐकल्यावर चकित होऊन लखशेटने विचारले—"ते माझे वडील होते. ते वारल्याला पुष्कळ दिवस झाले. असे काय काम होतं तुम्हाला त्यांच्याजवळ?"

छोटू लोडावर काळजी वाटत असल्याचे सांग करून म्हणाला—"माझ्या वडिलांना तुमच्या वडिलांकडून एक लाख रुपये घ्यायचे आहेत. मी ते वसूल करायला आलो आहे."

लखशेटने दचकून विचारले—"काय

तरी त्या दिवशी रात्री लखुशेट भुताचा वेष धारण करून वडाच्या झाडाखाली हिडू लागला. परंतु त्याचे पाय थरथर कापत होते. कारण त्याला सारखी धास्ती वाटत होती की कोणत्याही क्षणाला गोविंदसिंगाचे भूत त्याच्या समोर उभे राहील. त्या निर्जन स्थानी एकट्याने भुताशी दोत हात करण्यापेक्षा आपले धन घेऊन घराची वाट धरणे जास्त शहाणपणाचे होईल. चोगाची भोती भुतापेक्षा कमीच वाटली त्याला.

असा विचार करून लखुशेटने जेथे त्याने दोन्ही हांडे पुरून ठेवले होते तेथे झपून ते बाहेर काढले. त्याच वेळी छोटू झाडा-वायन खाली उडी मारून लखुशेटच्या समोर दल म्हाणून उभा राहिला. लखुशेट भीतीने थरथर कापत मोठ्याने किकाळी फोडून ओरडला. छोटूने त्याला घेऊन वडाच्या छाताला बांधून ठेवले आणि आपल्या कुठ्याला त्याच्यावर नजर ठेवल्या तेथे ठेवून गावकऱ्यांना बोलावून घेऊन आला. म्हणाला—“चला सर्व, मी

त्याला दाखवितो.” गावकऱ्यांनी लखुशेटला ओढखले. छोटू म्हणाला—“तुमच्या पैकी कोणाला कल्पनदेखील नसेल की गणशेटने घरण्यापुर्वी गावकऱ्यांना पिळून लुटून किती पैसे जमविले होते ते. ते गावकऱ्यांना कळू नये म्हणून त्याच्या लंकाने या हुंड्यात भरून येथे आणून पुरून ठेवले आहे आणि गावकऱ्यात अशी प्रकटा पसरविली आहे की त्याच्या भाषाने भूत रात्रभर पाहारा आहे. आता गावकऱ्यांनीच ठरवायचे आहे की यातला गावकऱ्यांचा वाटा किती आहे? सर्वांना हे मिळाले पाहिजे. ते कोणत्याही मिळो. भुताशी भीती दाखवून लखुशेटने गावकऱ्यांना छळले त्याबद्दलही याला भद्दल घडेल असे काहीतरी घडले पाहिजे.”

त्यानंतर छोटूने दोन्ही हांडे घनाशी विल्हेवाट लावण्यासाठी पावप्रमुखाकडे ठेवले आणि आपल्या कुठ्याला घेऊन पुढल्या मुक्कामाला निघाला.

शहराचे वारें

सखाराम आपल्या गावातला साऊन-पिऊन मुक्ती भसा गावकरी होता. शेतीभाती बरोबर त्याच्या नारळाच्या आण्याच्या बागाही होत्या.

त्याचा भावा केशव दहा वर्षांचा तेव्हा त्याचे आईबाप वारसे व तो अनाथ आणि मामाच्या घरी घेऊन राहू लागला. सखाराम दर गाडीत फळे मरून शहरातल्या बाजागत विकत असे. त्या वेळी तो भाष्याला बरोबर नेई. वाटेत केशवने एसादे साल्ले तर सखाराम त्याला काही म्हणत नसे. उलट केळ किवा आंबा स्वतःच्या हाताने काढून सायला देत असे. परंतु शहरात गेल्यानंतर तो केशवला एकाही फळाला हात लावू देत नसे. त्याने कुजक्या हात लावला तर म्हणे—“हे विकले तर खोब पैसे मिळतील. साल्ले तर काय दलंल व म्हणाला—“माझी काळजी

मिळेल रे?” परंतु शहर सोडल्याबरोबर मात्र मामाचा व्यवहार एकदम बदले.

केशव मोठा तेव्हा सखारामाने आपल्या मुलीशी त्याचे लग्न दिले व म्हणाला—“केशव, आता एक जबाबदार गृहस्थ म्हणून राहलं पाहिजेस. तुला मुलंबाळं होतील. खेडेगावात काय मिळणार? शहरात खूप पैसे मिळविता येतात. तू आपल्याबरोबर भांडवल म्हणून पाहिजे तितके पैसे घेऊन जा आणि व्यापारघंदा कर.”

केशवला गावातच राहणे होते. शेतीभातीत त्याला रस वाटे. म्हणून तो मामाला म्हणाला—“मामा! मी शहरात राहू लागलो तर येथे शेतीभातीची कामे कोण पाहणार? तुम्हाला नको का मदतीला कोणी?”

सखारामाने केशव म्हणाला त्याकडे दलंल व म्हणाला—“माझी काळजी

करू नकोस. माझं काय ठीक चालल आहे. इकडची सर्व कामे मी पाहून घेईन. तू शहरात जोऊन व्यापार कर."

शंवटी नाड्याजाने केशव कायकोला घेऊन शहरात राहू लागला. तेथे त्याने एक चहाचे हॉटेल काढलं. दोन महिने जाले. तिकाडे खंड गावात एकटा सखारामच सर्व कामे पाही. तरी थोडावेळ काढून तो भाण्याचा घंदा पहायला शहरात आला.

हॉटेलातून केशवने सखारामाला येन असलेला दुखून पाहिले. तो लगेच गळ्याचा- उठला आणि आपल्या आगी एका नोकराला असवून म्हणाला-"मी थोड्या वेळाने येतो, गिन्हारुकाकडून पैसे घे." असे सांगून तो बाहेर निघून गला.

शोधत हॉटेलात आला तेव्हा केशव कोठे तरी गेला असल्याचे त्याला कळले. त्याला भूक लागली होती. त्याने सूप पोट भरून खाऊन घेतले व गळ्यापावर बसलेल्या नोकराला म्हणाला-"मी केशवचा भाभा आहे बर का रे! मी त्याच्या घरीच जातो आहे. मी आलो असल्याचे सांग."

"होय, पण तुम्ही खाल्लेत त्याचे पैसे देऊन जा." नोकर म्हणाला.

"पैसे कुसले रे? हे हॉटेल माझ्या भाण्याचेच तर आहे?" सखाराम म्हणाला.

"असे मी म्हणून होऊन पहिल्याने पैसे आणि मग जा कोठे ते!" नोकर म्हणाला.

सखाराम भीतिभीत म्हणाला.

थोड्यावेळाने केशव परत येऊन पाहतो तर सखाराम वर्णीक भिजवित बसलेला दिसला. म्हणाला-"पाहिलंस केशव! आज माझ्यावर काय प्रसंग ओढवला आहे तो!" असे सांगून त्याने घडलेला सर्व वृत्तांत सांगितला.

केशव म्हणाला-"मामा! शहरातलं सर्व लोक असेच आपण त्यांना खरे सांगितलं तरी त्याचा विश्वास नाही." त्याने मामाच्या मनाने केले.

रात्री घरी दोघे जंवायला असतां केशवची बायको म्हणाली-"ज्या

नोकराने बाबांचा असा अपमान केला त्याला कामावरून काढून टाकावे."

"परंतु त्याची त्यात चूक काय? ती चूक अजानाने झाली आहे. उद्यांपासून त्यांना हॉटेलात वाटेल ते खाऊ दे. मामा खाणार नाही तर कोण खाणार?" केशवने धम्यकोची समजून घातली.

एकून सखारामाच्या मनाने समाधान झाले. परंतु दुसऱ्या दिवशी सखाराम हॉटेलात गेला तेव्हा तेथे त्याचा भाचा वागला ते पाहून सखाराम.

केशव स्पष्ट त्याला म्हणाला-"तुम्हांला काय वाटेल ते खा परंतु जाताना त्याचे पैसे प्रत्येक पैचा

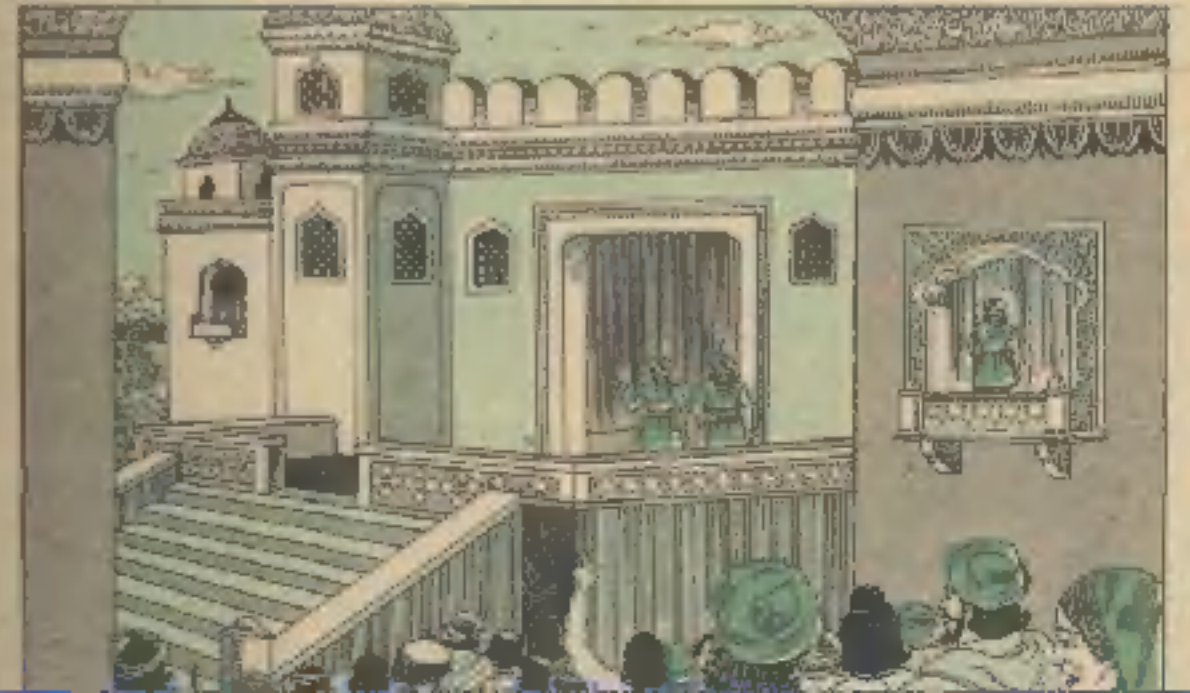
भिकारी

विजयपुरीचा राजा जयदेव याचा जसे वाटले की राज्यात कोणी भिकारी म्हणून असता साधा नव्हे. जी व्यवस्था करण्याच्या हेतूने त्याने दबडी पिटविली की राज्यातल्या सर्व गरीबांनी राजवाठ्यासमोरच्या ~~मंडपाना~~ जमावे. सर्वांच्या अन्न, वस्त्र व घर यांची व्यवस्था ~~कळत~~ देण्यात येईल.

ठरल्या वेळेला सहस्रावधी गरीब राजवाठ्यासमोरच्या मंडपानास जमा झाले. एवढ्या मोठ्या संख्येने ~~जमा झालेल्या~~ लोकांना पाहून राजा विचारात ~~जमला~~ की इतक्या लोकांची गरज भागवण्यास खजिन्यातले धन कसे पुरणार?

परंतु प्रधान हुशार होता. तो सर्व जमलेल्या लोकांना म्हणाला—“ज्यांना घर, हजे असेल त्यांनी पहिल्याने राजधानी नगराच्या डोंगरावरील दण्ड कोठून आणावेत. बाकी सामान दरबारातच पुरविले जाईल.”

ते ऐकून अधिकांस जोक भिकारी असूनही मेहनत करण्याची तयारी नसल्यामुळे आले तसे निघून गेले. थोडक्या लोकांवरले. राजाने त्या सर्वांना ~~मिळवून~~ दिला आणि घरे बांधून दिली.

हिशोन ठेवावा लागतो. नाहीतर मामा या शहरात व्यापार कसा काय हो होणार?”

त्या दिवशी रात्री केशव घरी ~~जाऊन~~ तेव्हा बायको म्हणाली—“तुम्ही बाबांना हॉटेलात मिठाई वगैरे काहीच खावला दिली नाहीत वाटते? मीच घरी करून वाढते आहे!”

ते ऐकून केशव तिलाच रागावून म्हणाला—“काय म्हणालीस? पक्क्याने करून वाढणार? आ रे वा! आमचं घर म्हणजे धर्मशाळा आहे का? वाटेल त्याने मावं आणि वाटेल ते खाऊन घेऊन करावी. मामांची गोष्ट सोड. तरी पक्क्याने खाऊन काय मिळणार आहे म? विकली तर चार पैसे तरी मिळतील. बेकार जर्ब करणे मामांनासुद्धा आवडत नाही.”

जेवणखाण आटोपल्यावर सत्ताराम केशवला म्हणाला—“केशव, तुझे हे वागणे मला मुळीच आवडले नाही.”

“मामा! मी तरी काय करू? या शहरातलं राहणं ~~हे~~ असंच असतं! तुमच्या

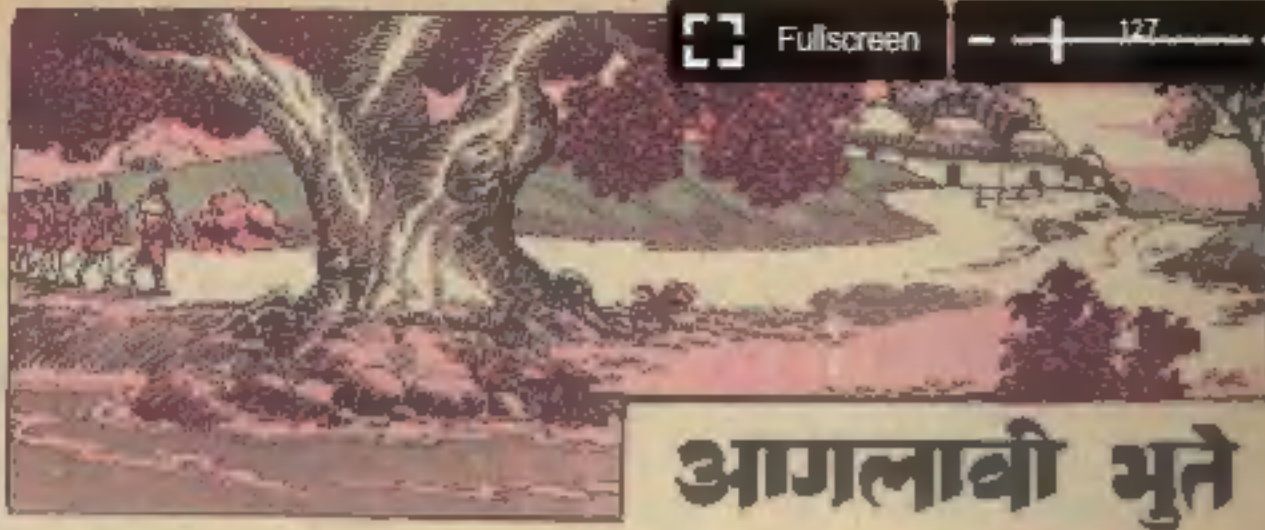
पाहून ~~मामांना~~ पण तुम्हीसुद्धा असेच नव्हता का सांगत तुम्ही माझ्या सर्व इच्छा पूर्ण करून मला तुम्ही हीच तर शिकवण दिलीत. मला घरी वाटेल ते खावला प्यावला घातलेत. परंतु बाजारात पोचताच तुम्ही कधी एकाही ~~माझ्या~~ हात लावू दिला नाहीत. मी तुम्हांला पूर्वीच सांगितले होते की मला शहरात राहणे बिलकुल ~~आवडत~~ नाही. परंतु तुम्ही माझं ऐकलंत नाही!” सांगून केशव गला झाला.

सत्ताराम रात्रभर विचार करीत होता. सकाळी गावी परत जाताना म्हणाला—“केशव! आता हे शहरी जीवन आपल्याला नको. हॉटेल बिकून टाक आणि तुम्ही घरी निघून या.”

ते ऐकून केशवला परमानंद झाला. एका आठवड्यातच त्याने आपल्या हॉटेलाचा व्यवहार कोणाला तरी सोपविला आणि बायकोला घेऊन आपल्या मामाच्या गावी परतला.

आगलावी भुते

एकदा एका जिल्ह्याचा अधिकारी आपल्या अधीन असलेल्या प्रदेशातल्या प्रजेची स्थिती कळावी म्हणून जालच्या नोकर-वर्गाबरोबर दोन्यावर निघाला. वाटेत काळीस पडू लागला. काही वेळ जाऊन राहल्यावर त्याला दुर टिमटिमणारे दिवे दिसले.

तो नोकरवर्गाला म्हणाला—“ते दिवे दिसत आहेत, त्या दिशेने जाऊ या.”

नोकर म्हणाले—“मालक! ती तर आगलावी भुत आहेत. तेथे स्मशान असावे.”

“काही हरकत नाही. तेथे स्मशान असेल तर जवळच गावही असणार!” अधिकारी म्हणाला.

वास्तविक ते दिवेच होते व तेथे एक गावच होते. अधिकाऱ्याच्या आज्ञेने काही लोकांनी जाऊन गावचा पाटील रघुजीला बोलावून आणले. पाटलाने अधिकाऱ्याला

लवून नमस्कार केला आणि त्या दिवशी अधिकाऱ्याच्या उत्तरण्याची क्षाण्या-पिण्याची उत्तम व्यवस्था करून दिली.

तजाडल्यावर अधिकाऱ्याने गावाची पाहणी केली. गावाची स्थिती अगदी बार्ड होतो. जागोजागी रस्त्यात जमलेले पाणी, कचरा आणि घाण. शाळा एका कोपऱ्यात होती. औषधपाण्याची व्यवस्था नाही.

अधिकाऱ्याने पाटलाची हजेरी घेतली. विचारले—“गावाची ही स्थिती आहे, तर तू काय ओपा काढीत होतास? योग्य व्यवस्था तू कां केली नाहीस? वरच्या अधिकाऱ्यांना कां कळविले नाहीस?”

“सरकार! मी कित्येक वेळा गावाची स्थिती अर्ज पाठवून कळविली. परंतु काही फायदा झाला नाही. वरचे अधिकारी आपला वाटा मागू लागले. पिके चांगली

आहेत. आणि आता अधिकाऱ्यांची पोटे भरायला मी शेतकऱ्यांकडून कसे पैसे वसूल करणार?” रघुजी भीतभीत म्हणाला.

जिल्हाधिकारी ते उत्तर ऐकून बकबक झाला. त्याने जागच्या जागी दहा हजार रुपये मजूर रघुजीला दिले आणि गावात सुधारणा करण्यास त्याला आज्ञा केली. त्याला मदत करण्यासाठी त्याने कामपंचायत विभागाच्या काही अधिकाऱ्यांना नेमले.

त्यानंतर जिल्हाधिकारी आपल्या दोन्यावर पुढल्या मुक्कामाला निघाला.

दुसऱ्याच दिवशी कोणतातरी सण होता. पाटलाच्या घरी जांबईबापू, मुलगी व त्यांची मुले आली. त्यांच्याबरोबर काही वेळ गप्पात व जेवणावळीत गेला. आनंदाच्या बराच पाटलाने एक हजार रुपये खर्चून मुलीसाठी एक सोन्याचा हार बनविला आणि जांबईबापू व मुलाना नवीन कपडे करविले.

पाटलाच्या बायकोने तिला सोन्याचा कंबरपट्टा करून द्यावा, म्हणून हट्ट धरला. मुलीसाठी आणि जांबईबापू व नातवंडांसाठी जो खर्च केला होता तो रक्कम कधी भरून काढायची पाटील या विवंचनेत असतां बायकोचा तो हट्ट परविण्याचा

प्रसंग ओढवला. त्याने बायकोला सांगितले की हे सरकारी पैसे आहेत. त्यातले खर्च केल्यास तुलंगवास भोगावा लागेल वगैरे. परंतु तिने तिच्या दुर्लक्ष करून सोनाराकडून उघाचीवर कंबरपट्टा करवून घेतला. नाइलाजाने पाटलाला सरकारी पेशाचा वावर लागला. पंचायतीच्या नोकरांना जेव्हा हे कळले तेव्हा त्यांनी पाटलाकडून एक हजार रुपये कर्ज मागितले. पाटलाला निरुपाय होऊन कर्ज द्यावे लागले.

त्यानंतर पंचायतीच्या अधिकाऱ्यांनी उरलेल्या पाच हजारात गावाच्या सुधारणेची कामे कशी वार पाढायची याची योजना केली. परंतु दहा हजाराहून कमी

रकमेत कामे पुरी होणे शक्य नव्हते. परंतु पाटलाकडे फक्त पाचच हजार उरले होते.

मध्यंतरी पाटलाच्या बायकोने एका माणसाला घरगडी म्हणून नेमले होते. तो पाटलाने खाटेखाली ठेवलेले पैसे उचकून पळून गेला. बातमी गावभर पसरली की नोकर दहा हजार रुपये चोखून घेऊन गेला.

जिल्हाधिकाऱ्याच्या कानावर ती बातमी जाताच त्याने पाटलाला बोलावून विचारले— "बाकी पांच हजार कोठे आहेत?"

पाटील म्हणाला— "नव्या नोकराने दहा हजारांची रक्कम चोखून नेली." त्याच्या सोबतून ते बायको बाहेर पडताच त्याला तो नोकर जिल्हाधिकाऱ्याच्या घरातून बाहेर आला.

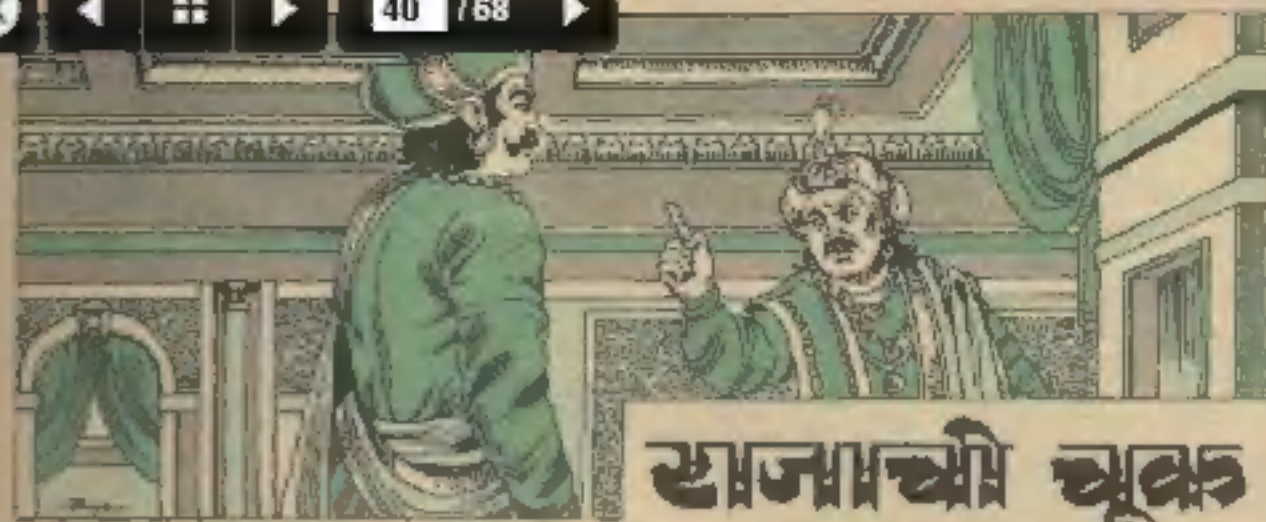
पाटलाने त्याला विचारले— "हो रे, दहा हजार रुपये कोठे आहेत?"

अधिकारी ध्याय्य करित म्हणाला— "पाटील, तुम्ही ते पैसे त्याची नजर पडले अशा जागी ठेवले होते. वास्तविक सर्व रुपये त्याने चोरले हा त्याच्यावर

तुम्हाला कल्पना देखील नसणार की हा तुमचा नोकर बायको मुलगा आहे. तुम्ही हे पैसे बरोबर खर्च करता की नाही या गोष्टीवर नजर ठेवण्यासाठीच मी त्याला तुमच्या घरी नोकरी करायला पाठविले होते. तुम्हाला हवी होती तशी चोरी झाली खरी, परंतु त्याच बरोबर तुमचे बिरा बाहेर आले. तुम्ही ताबडतोब पाच हजार रुपये कोठून घेऊन या. गावाच्या मुखारणेचे काम मुलगा पाहून घेईल."

पाटलाला सुटकाच नव्हती. त्यांनी आपले घर महाश टाकून पांच हजार रुपये कर्जाक आणले व आपली मान सोडविली.

जिल्हाधिकाऱ्याने आपल्या खासच्या अधिकाऱ्यांना व नोकरांना बजावून सांगितले की आगलावी भुते कोण ते कळले का तुम्हाला? प्रजेचे पैसे स्वतःच्या फायद्यासाठी वापरणारेच वास्तविक आगलावी भुते होत.

राजाची चूक

राजमेत नामक एका राजाला एकुलती एक मुलगी होती. ती काळी व कुरूप होती. म्हणून बरेच दिवस तिचे लग्नच होईना. म्हणून राजाची काळजी वाढत चालली होती.

शेवटी राजाने आपला मंत्री राहुल याच्या बोलवून केली की एका आठवड्याच्या आत मुलीकरिता चांगले लग्न आणले पाहिजे आणि हे काम स्वतः केले पाहिजे. एका आठवड्याच्या आत एका गुणवान योग्य तऱ्हेच्या माझा जावई व्हायला तयार केले नाहीत तर भरल्या दरबारात शिरच्छेदाची शिक्षा दिली जाईल."

प्रधानाने रात्रदिवस हिडून फिरून राजाला जावई मिळवून देण्यासाठी खूप खटपट केली. परंतु काही फायदा झाला नाही. कारण राजाची मुलगी काळी व कुरूप असल्याचे सर्वांना माहीत होते.

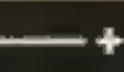
म्हणून कोणी तिच्याशी लग्नाला तयार होत नव्हता. मंत्री कमी वेळ होता तरी शेजारच्या राज्यात वरशोधनासाठी फिरून आला. परंतु तेथेदेखील एकही तयार लग्नाला तयार होईना.

अशातच सहा दिवस ओटले. नवऱ्याला काळजीत पाहून प्रधानाच्या बायकोने कारण विचारले. तरी प्रधानाने खरी गोष्ट सांगितली नाही. परंतु अगदी नाइलाज होऊन शेवटी त्याने राजाचा हुकूम आणि त्याने सहा दिवस काढलेले कष्ट सर्व वृत्तांत सांगितला व म्हणाला— "उद्यापर्यंत योग्य जावई मिळाला नाही तर महाराज भरल्या दरबारात माझा शिरच्छेद करणार आहेत."

मंत्र्याची बायको धीर देत म्हणाली— "तुम्ही एवढी काळजी करण्याचे मुळीच कारण नाही. मी करते योग्य तो उपाय!"

स्वर्ग व नरक

सोमवर्मा

सोमवर्मा नामक एका श्रीमंत माणसाने आपल्या आयुष्यात कधी कोणत्याही प्रकारचा दानधर्म केला नाही. शेवटी यमदूत जेव्हा त्याच्या शोधास आले तेव्हा त्याला एक उपाय सुचला. तो यमदूतांना म्हणाला—“मी आपल्या हात संपत्तीतला अर्धा भाग आपल्या मूलाच्या नावां लिहून देऊन जाऊ. अर्धा दानधर्म करण्यासाठी आपल्या मृत्युपत्रात लिहिणार आहे. तुम्ही थोडा वेळ थांबा!”

“आम्हाला तो अधिकार नाही, यमधर्माचा विचार.” यमदूत म्हणाले.

सोमवर्मा आपल्या मुलांना म्हणाला—“मी जिवंत होऊन आपले मृत्युपत्र लिहिणार आहे. म्हणून हा हातसंस्कार करा.” त्याने यमाकडे अक्षी मागितला, तो त्याने विना.

सोमवर्माच्या मुलांनी विचार केला की बरील जिवंत होऊन परत येतील तर अर्धे राज्य दान धर्म करून टाकतील व त्यांचा अर्धेच राईल. म्हणून त्यांनी हातसंस्काराची तयारी केली. परंतु मध्यंतरी सोमवर्मा उठून बसला व रागावून त्याने सर्व राज्य दानधर्म करायला म्हणून मृत्युपत्रात लिहिले. म्हणून त्याला स्वर्गप्राप्ती झाली.

तेव्हा मंत्र्याला जिवंत जीव आल्यासारखे वाटले. तो निश्चितपणे जेवून बसून राहिला. परंतु बायकोने त्याला शेवटच्या घटकेपर्यंत तिचा उपाय काय तो सांगितला नाही.

दुसऱ्या दिवशी राजाचे नोकर मंत्र्याच्या घरी गेले आणि राजासा सांगून त्याला दरवारात घेऊन गेले. राजाने भरल्या दरवारात प्रधानाला विचारले—“प्रधान, तुम्ही राजकन्येसाठी चांगले का ठरविलेले का?”

“महाराज, मी आपल्या घरीने शिकस्त केली, परंतु योग्य वर मिळाला नाही.” प्रधानाचे ते उत्तर ऐकून राजाने लगेच आज्ञा केली की प्रधानाचा शिरच्छेद करण्याची तयारी करावी.

इतक्यात प्रधानाची बायको जुने फाटके लुगडे नसून दरवारात एका तान्ह्या मुलाला घेऊन आली. राजाला ती प्रधानाची बायको आहे, हे माहीत नव्हते. राजाने तिचा विचारले—“कोण आपण? आपल्याला काय हवे आहे?”

मृलाने रडूनरडून सर्व वर डोक्यावर घेतले आहे. मी पुष्कळ प्रयत्न केला, परंतु मुलाचे रक्षण थांबत नाही. म्हणून माझे पती मला मारीत आहेत व डार करण्याची धमकी देत आहेत.” प्रधानाची बायको म्हणाली.

“मुलाला पोटाचा एखादा विकार असेल. एखाद्या वैद्याला दाखव. तो रडतो आहे त्याला तु काय करणार? मी त्या मूर्खाला शिक्षा करतो.” राजा म्हणाला.

ते ऐकून प्रधानाची बायको म्हणाली—“महाराज! कोणात ठाऊक आपल्या मुलाचे लग्न झाले नाही त्याला कारण तिच्यातच काही वैगुण्य असेल. परंतु कारणास्तव प्रधानाला शिरच्छेदाची शिक्षा का? मी त्यांचीच बायको!”

ते ऐकून दरवारातले सर्व लोक हसू लागले. राजाला आपली चूक कळली. त्याने लगेच प्रधानाला मुक्त केले आणि त्याची क्षमा मागितली.